

HEYDƏR ƏLİYEV

MÜSTƏQİLLİYİMİZ

ƏBƏDİDİR

otuz altıncı kitab

sentyabr, 2001 - noyabr, 2001

AZƏRNƏŞR

BAKI-2011

BBK 32
Ə 56

Buraxılışına məsul
akademik

RAMİZ MEHDİYEV

ƏLİYEV HEYDƏR

Ə 56 Müstəqilliyimiz əbədidir. B., Azərənəşr, 2011, 512 səh.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əlirza oğlu Əliyevin oxuculara təqdim olunan bu cildində ölkəmizin sürətli iqtisadi tərəqqisi və yüksəlişinə, xalqımızın rifahının yaxşılaşdırılması naminə aparılan islahatlara, görkəmli ədəbiyyat və incəsənət xadimləri, məşhur idmançılarla görüşlərə, eləcə də ictimai-siyasi həyatın digər mühüm məsələlərinə aid materiallar toplanmışdır.

Bu cildə, həmçinin ölkəmizə səfər etmiş Türkiyə, Fransa, Küveyt, Gürcüstan, Ukrayna, Hindistan, Rusiya dövlət və hökumət nümayəndələri ilə görüşlərin, danışıqların materialları, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya aktının qəbul olunmasının 10-cu ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə, Bakıda keçirilən Dünya azərbaycanlılarının 1-ci qurultayında söylədiyi dərin məzmunlu nitqi, kütləvi informasiya vasitələrinə verdiyi dolğun bəyanat və müsahibələri daxil edilmişdir.

Bütün cildlərdə olduğu kimi, bu cildə də Ulu Öndərin Dağlıq Qarabağ məsələsinə dair AŞ-nın, ATƏT-in Parlament Assambleyasının sədrləri, BMT-nin nüfuzlu nümayəndələri ilə görüşləri, bu münaqişə ilə bağlı prinsipial mövqeyi öz əksini tapmışdır.

VVK -32

Я 56 0801000000
М – 651(07) – 2011

BBK-32

© Azərənəşr, 2011

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

BİLİK GÜNÜ VƏ YENİ DƏRS İLİNİN BAŞLANMASI MÜNASİBƏTİLƏ BAKININ SƏBAİL RAYONUNDAKI TOFIQ İSMAYİLOV ADINA RİYAZİYYAT VƏ İNFORMA TİKA TƏMAYÜLLÜ 6 SAYLI MƏKTƏB–LİSEYDƏ KEÇİRİLƏN MƏRASİMDƏ NİTQ <i>1 sentyabr 2001-ci il.....</i>	10
BAKININ NƏSİMİ RAYONU ƏRAZİSİNDƏ (<i>Səməd Vurğun küçəsində</i>) – PAYTAXTDA İLK ÖZƏL ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏB KOMPLEKSİNİN İSTİFADƏYƏ VERİLMƏSİ MƏRASİMİNDƏ NİTQ <i>1 sentyabr 2001-ci il.....</i>	14
ƏN YÜKSƏK BAL TOPLAYARAQ ALİ MƏKTƏBLƏRƏ QƏBUL OLUNMUŞ GƏNCLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ GİRİŞ SÖZÜ <i>3 sentyabr 2001-ci il.....</i>	17
YEKUN NİTQİ <i>3 sentyabr 2001-ci il.....</i>	17
TÜRKiYƏNİN «DOĞAN HOLDİNG» QRUPUNUN RƏHBƏRİ AYDIN DOĞAN, ONUN MÜAVİNİ TUFAN DARBAŞ, QRUPUN İDARƏ HEYƏTİNİN ÜZVÜ TAYLAN BİQDEL, «HÜRRİYYƏT» QƏZETİNİN BAŞ REDAKTORU ƏRTOĞRUL ÖZKÖK, «MİLLİYYƏT» QƏZETİNİN BAŞ REDAKTORU MEHMET YILMAZ, «PETROL OFİSİ» ANONİM ŞİRKƏTİNİN BAŞ DİREKTORU ƏRTOĞRUL TUNCƏR, «TÜRK BANK» İDARƏ HEYƏTİNİN ÜZVÜ TAYFUR BƏYAZIT İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>6 sentyabr 2001-ci il.....</i>	21
MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR BİRLİYİ ÖLKƏLƏRİNİN VƏ BALTİKİYANI ÖLKƏLƏRİN ONUNCU AÇIQ KİNOFESTİVALININ İŞTİRAKÇILARINA <i>6 sentyabr 2001-ci il .....</i>	26
BRAZİLİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB FERNANDU HENRİKİ KARDOZUYA <i>4 sentyabr 2001-ci il.....</i>	27
TACİKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB İMAMƏLİ RƏHMONOVA <i>4 sentyabr 2001-ci il.....</i>	28
KOREYA XALQ DEMOKRATİK RESPUBLİKASI DÖVLƏT MÜDAFİƏ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB KİM ÇEN İRƏ <i>4 sentyabr 2001-ci il.....</i>	29
FRANSA–AZƏRBAYCAN DOSTLUQ QRUPUNUN SƏDRİ, SENATOR JAN BUAYENİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>10 sentyabr 2001-ci il.....</i>	30
BELARUS RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ALEKSANDR LUKAŞENKOYA <i>10 sentyabr 2001-ci il.....</i>	32
TÜRKiYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ƏHMƏD NECDƏT SEZƏRƏ	

<i>10 sentyabr 2001-ci il.....</i>	33
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB CORC BUŞA	
<i>11 sentyabr 2001-ci il.....</i>	34
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN BƏYANATI	
<i>12 sentyabr 2001-ci il .....</i>	35
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ ROSS UİLSON İLƏ GÖRÜŞ	
<i>12 sentyabr 2001-ci il.....</i>	36
AZƏRBAYCAN YƏHUDİ İCMASINA	
<i>15 sentyabr 2001-ci il .....</i>	38
MEKSİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB VİSENTE FOKS KESADAYA	
<i>15 sentyabr 2001-ci il.....</i>	39
ÇİLİ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB RİKARDO LAQOS ESKOBARA	
<i>15 sentyabr 2001-ci il.....</i>	40
MALİ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ALFA UMAR KONAREYƏ	
<i>15 sentyabr 2001-ci il.....</i>	41
İKİ MÜQƏDDƏS OCAĞIN XADİMİ, SƏUDİYYƏ ƏRƏBİSTANININ KRALI ƏLAHƏZRƏT FƏHD BİN ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA	
<i>15 sentyabr 2001-ci il.....</i>	42
SƏUDİYYƏ ƏRƏBİSTANI KRALLIĞININ VƏLİƏHDİ, BAŞ NAZİRİN BİRİNCİ MÜAVİNİ ƏMİR ABDULLAH BİN ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA	
<i>15 sentyabr 2001-ci il.....</i>	43
«SNN-TÜRK» TELEKANALINA MÜSAHİBƏ.....	44
AVROPA ŞURASI PARLAMENT ASSAMBLEYASININ SƏDRİ LORD RASSEL CONSTON İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>15 sentyabr 2001-ci il.....</i>	49
GUÖAM DÖVLƏTLƏRİ QADINLARININ BİRİNCİ FORUMUNUN İŞTİRAKÇILARINA	
<i>17 sentyabr 2001-ci il.....</i>	53
GUÖAM ÖLKƏLƏRİ QADINLARININ BAKIDA KEÇİRİLƏN BİRİNCİ ƏMƏKDAŞLIQ FORUMUNUN İŞTİRAKÇILARI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>20 sentyabr 2001-ci il.....</i>	54
FRANSA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB JAK ŞİRAKA	

<i>22 sentyabr 2001-ci il.....</i>	<i>62</i>
NEFTÇİLƏRİN PEŞƏ BAYRAMINA – «NEFTÇİLƏR GÜNÜ»NƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ MƏRASİMDƏ NİTQ	
<i>22 sentyabr 2001-ci il .....</i>	<i>63</i>
BOTSVANA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB FESTUS MOQAEYƏ	
<i>23 sentyabr 2001-ci il.....</i>	<i>70</i>
LESOTONUN KRALI ƏLAHƏZRƏT III LETSİYEYƏ	
<i>25 sentyabr 2001-ci il.....</i>	<i>71</i>
ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB TSZYAN TSZEMİNƏ	
<i>25 sentyabr 2001-ci il.....</i>	<i>72</i>
NİGERİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB OLUSEQUN OBASANCOYA	
<i>25 sentyabr 2001-ci il.....</i>	<i>73</i>
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ KANSLERİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB GERHARD ŞRÖDERƏ	
<i>25 sentyabr 2001-ci il.....</i>	<i>74</i>
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB YOHANNES RAUYA	
<i>25 sentyabr 2001-ci il.....</i>	<i>75</i>
KÜVEYT–AZƏRBAYCAN PARLAMENTLƏRARASI DOSTLUQ QURUPUNUN RƏHBƏRİ CAMAL HÜSEYN FAHAT ƏL-ÖMƏRİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>27 sentyabr 2001-ci il .....</i>	<i>76</i>
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV «HAKİMİYYƏT FORMULU» VERİLİŞİNDƏ	
<i>27 sentyabr 2001-ci il .....</i>	<i>79</i>
İSVEÇRƏ KONFEDERASIYASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB MORİTS LOYENBERQERƏ	
<i>28 sentyabr 2001-ci il.....</i>	<i>83</i>
GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZENİN AZƏRBAYCANA RƏSMİ SƏFƏRİ	
<i>29 sentyabr 2001-ci il .....</i>	<i>84</i>
GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZE İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞ	
<i>29 sentyabr 2001-ci il .....</i>	<i>85</i>
AZƏRBAYCAN – GÜRCÜSTAN DANIŞIQLARI	
<i>29 sentyabr 2001-ci il.....</i>	<i>86</i>
AZƏRBAYCAN – GÜRCÜSTAN SƏNƏDLƏRİNİN İMZALANMASI MƏRASİMİ	

<i>29 sentyabr 2001-ci il.....</i>	90
SƏNƏDLƏRİN İMZALANMASI MƏRASİMİNDƏN SONRA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN VƏ GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZENİN BİRGƏ MƏTBUAAT KONFRANSI VƏ BƏYANATLA ÇIXIŞLARI	
<i>29 sentyabr 2001-ci il.....</i>	91
EDUARD ŞEVARDNADZENİN RESPUBLİKA İCTİMAİYYƏTİNİN NÜMAYƏNDƏLƏRİ İLƏ GÖRÜŞÜNDƏ VƏ AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVƏ GÜRCÜSTANIN ALİ MÜKAFATININ – «QIZIL RUNO» ORDENİNİN TƏQDİM EDİLMƏSİ MƏRASİMİNDƏ NİTQ	
<i>29 sentyabr 2001-ci il.....</i>	95
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN ADINDAN GÜRCÜSTAN DÖVLƏTİNİN BAŞÇISI EDUARD ŞEVARDNADZENİN ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL EDİLMİŞ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ	
<i>29 sentyabr 2001-ci il.....</i>	100
ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ MİLLİ BAYRAMI MÜNASİBƏTİLƏ BU ÖLKƏNİN BAKIDAKI SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ	
<i>1 oktyabr 2001-ci il .....</i>	102
AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİNİN 10-cu İLDÖNÜMÜ MÜNASİBƏTİLƏ KEÇİRİLƏN MÜŞAVİRƏDƏ NİTQ	
<i>2 oktyabr 2001-ci il.....</i>	104
ÜMUMRUSİYA– AZƏRBAYCAN KONQRESİNİN BİRİNCİ QURULTAYINA	
<i>2 oktyabr 2001-ci il.....</i>	108
UQANDA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB YOVERİ MUSEVENİYƏ	
<i>2 oktyabr 2001-ci il .....</i>	109
İSPANİYANIN KRALI ƏLAHƏZRƏT I XUAN KARLOSA	
<i>2 oktyabr 2001-ci il.....</i>	110
İSPANİYA KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB XOSE MARİA ASNARA	
<i>2 oktyabr 2001-ci il .....</i>	111
ALMANİYANIN AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ MİLLİ BAYRAMI – ALMAN BİRLİYİ GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ	
<i>3 oktyabr 2001-ci il.....</i>	112
İTALİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB KARLO ADZELYO ÇAMPİYƏ	
<i>9 oktyabr 2001-ci il .....</i>	114
İTALİYA RESPUBLİKASI NAZİRLƏR ŞURASININ SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB SİLVİO BERLUSKONİYƏ	
<i>9 oktyabr 2001-ci il .....</i>	115

MOSKVA MERİNİN BİRİNCİ MÜAVİNİ LYUDMİLA ŞVETSOVA BAŞDA OLMAQLA RUSİYA PAYTAXTI HÖKUMƏTİNİN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>10 oktyabr 2001-ci il.....</i>	116
BAKIDA DAHİ RUS ŞAİRİ PUŞKİNİN ABİDƏSİNİN AÇILIŞ MƏRASİMİNDƏ NİTQ <i>12 oktyabr 2001-ci il.....</i>	121
RUSİYA FEDERASIYASININ «LUKOYL» NEFT ŞİRKƏTİNİN PREZİDENTİ VAHİD ƏLƏKBƏROVA «ŞÖHRƏT» ORDENİNİN TƏQDİM OLUNMASI MƏRASİMİNDƏ NİTQ <i>12 oktyabr 2001-ci il .....</i>	123
RUSİYA FEDERASIYASININ AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN VƏ «LUKOYL» ŞİRKƏTİNİN «LUKOYL» AÇIQ SƏHMDAR CƏMİYYƏTİNİN YARADILMASININ 10 İLLİYİ ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL ETDİKLƏRİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ <i>12 oktyabr 2001-ci il.....</i>	126
YENİYETMƏLƏR ARASINDA BOKS ÜZRƏ BİRİNCİ DÜNYA ÇEMPİONATININ İŞTİRAKÇILARINA <i>12 oktyabr 2001-ci il.....</i>	129
BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ BAŞ KATİBİ CƏNAB KOFİ ANNANA <i>13 oktyabr 2001-ci il.....</i>	130
DAHİ SƏNƏTKAR, BƏNZƏRSİZ MAHNI USTASI, SSRİ XALQ ARTİSTİ RƏŞİD BEHBUDOVUN XATİRƏ GECƏSİNDƏ NİTQ <i>13 oktyabr 2001-ci il .....</i>	131
XALQ ARTİSTİ RAMİZ MUSTAFAYEVƏ <i>15 oktyabr 2001-ci il.....</i>	136
UKRAYNANIN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ ANATOLİ ZLENKO BAŞDA OLMAQLA BU ÖLKƏNİN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>16 oktyabr 2001-ci il.....</i>	137
VATİKAN DÖVLƏTİNİN BAŞÇISI PAPA II İOHANN PAVEL HƏZRƏTLƏRİNƏ <i>16 oktyabr 2001-ci il.....</i>	143
MACARİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB FERENTS MADLA <i>16 oktyabr 2001-ci il.....</i>	144
QAZAXİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB NURSULTAN NAZARBAYEVƏ <i>16 oktyabr 2001-ci il.....</i>	145
AVSTRİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB TOMAS KLESTİLƏ <i>16 oktyabr 2001-ci il.....</i>	146

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ HAQQINDA KONSTITUSİYA AKTININ QƏBUL OLUNMASININ 10-cu İLDÖNÜMÜNƏ HƏSR OLUNMUŞ ZİRVƏ TƏDBİRİNDƏ –TƏNTƏNƏLİ MƏRASİMDƏ NİTQ <i>17 oktyabr 2001-ci il.....</i>	147
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV ŞƏHİDLƏR XİYABANINI ZİYARƏT ETMİŞDİR <i>18 oktyabr 2001-ci il .....</i>	157
AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ HAQQINDA KONSTITUSİYA AKTININ QƏBUL OLUNMASININ 10-cu İLDÖNÜMÜ MÜNASİBƏTİLƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN ADINDAN TƏŞKİL OLUNMUŞ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ <i>18 oktyabr 2001-ci il.....</i>	158
HİNDİSTANIN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİNİN MÜAVİNİ RACİNDRA MADHUKAR ABHUANKARIN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>18 oktyabr 2001-ci il .....</i>	160
BMT-nin AZƏRBAYCANDAKI REZİDENT-ƏLAQƏLƏNDİRİCİSİ MARKO BORSOTTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>20 oktyabr 2001-ci il .....</i>	164
TÜRKIYƏNİN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ İSMAYİL CƏMİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>21 oktyabr 2001-ci il.....</i>	165
BEYNƏLXALQ HƏVƏSKAR BOKS ASSOSİASİYASININ (AİBA) PREZİDENTİ ƏNVƏR ÇOUDRİNİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>22 oktyabr 2001-ci il.....</i>	168
RUSİYANIN DAXİLİ İŞLƏR NAZİRİ BORİS QRİZLOVUN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>23 oktyabr 2001-ci il.....</i>	172
ƏLCƏZAIİR XALQ DEMOKRATİK RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ƏBDÜLƏZİZ BUTEFLİKAYA <i>23 oktyabr 2001-ci il.....</i>	175
ATƏT-in PARLAMENT ASSAMBLEYASININ SƏDRİ ADRIAN SEVERİNİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>23 oktyabr 2001-ci il .....</i>	176
ÇEXİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB VATSLAV HAVELƏ <i>23 oktyabr 2001-ci il.....</i>	179
TÜRKIYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ƏHMƏD NECDƏT SEZƏRƏ <i>23 oktyabr 2001-ci il.....</i>	180

TÜRKİYƏ BÖYÜK MİLLƏT MƏCLİSİNİN SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ ÖMƏR İZGİYƏ <i>24 oktyabr 2001-ci il.....</i>	<i>181</i>
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB BÜLƏND ECEVİTƏ <i>24 oktyabr 2001-ci il.....</i>	<i>182</i>
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ ATƏT-in MİNSK QRUPUNDAKI HƏMSƏDRİ RUDOLF PERİNA İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>25 oktyabr 2001-ci il.....</i>	<i>183</i>
TÜRKMƏNİSTAN PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB SAPARMURAD NİYAZOVA <i>25 oktyabr 2001-ci il.....</i>	<i>186</i>
İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİƏHƏD QƏZAI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>27 oktyabr 2001-ci il.....</i>	<i>187</i>
RUSİYA FEDERASIYASI FEDERAL MƏCLİSİNİN FEDERASIYA ŞURASININ SƏDRİ, ORYOL VİLAYƏTİNİN QUBERNATORU CƏNAB YEQOR STROYEVƏ <i>2 noyabr 2001-ci il.....</i>	<i>189</i>
KAMBOCANIN KRALI ƏLAHƏZRƏT NORODOM SİANUKA <i>5 noyabr 2001-ci il.....</i>	<i>190</i>
LATVIYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ XANIM VAYRA VİKE-FREYBERQAYA <i>5 noyabr 2001-ci il.....</i>	<i>191</i>
OMAN SULTANI ƏLAHƏZRƏT QABUS BİN SƏİDƏ <i>5 noyabr 2001-ci il.....</i>	<i>192</i>
ABŞ DÖVLƏT DEPARTAMENTİNİN ORTA ASIYA, CƏNUBİ QAFQAZ, TÜRKİYƏ VƏ YUNANISTAN ÜZRƏ NÜMAYƏNDƏSİ LİN PASKO İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>8 noyabr 2001-ci il.....</i>	<i>193</i>
DÜNYA AZƏRBAYCANLILARININ BİRİNCİ QURULTAYINDA NİTQ <i>9 noyabr 2001-ci il.....</i>	<i>194</i>
DÜNYA AZƏRBAYCANLILARININ BİRİNCİ QURULTAYININ İŞTİRAKÇILARI ŞƏRƏFİNƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN ADINDAN TƏŞKİL EDİLMİŞ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ <i>10 noyabr 2001-ci il .....</i>	<i>200</i>
QEYDLƏR.....	<i>202</i>
Şəxsi adlar göstəricisi.....	<i>225</i>
Coğrafi adlar göstəricisi.....	<i>228</i>

**BİLİK GÜNÜ VƏ YENİ DƏRS İLİNİN
BAŞLANMASI MÜNASİBƏTİLƏ
BAKININ SƏBƏİL RAYONUNDAKI
TOFIQ İSMAYİLOV ADINA RİYAZİYYAT VƏ İNFORMATİKA TƏMAYÜLLÜ 6 SAYLI
MƏKTƏB–LİSEYDƏ KEÇİRİLƏN
MƏRASİMDƏ NİTQ**

1 sentyabr 2001-ci il

Əziz uşaqlar, əziz müəllimlər!
Hörmətli valideynlər!

Mən sizin hamınızı Azərbaycanda yeni dərs ilinin başlanması münasibətilə təbrik edirəm və Azərbaycanın bütün təhsil ocaqlarına, bütün məktəblərinə, bütün müəllimlərinə, təhsil alan uşaqlara və gənclərə uğurlar arzulayıram.

Hər il sentyabr ayının 1-i böyük bayrama çevrilir. Çünki məktəblər açılır, uşaqlar istirahət etdikdən sonra yenə də siniflərinə qayıdırlar. Ancaq bununla bərabər, hər məktəbin birinci sinfinə yeni uşaqlar gəlir. Bu il Azərbaycanda birinci sinfə 160 min uşaq qəbul olunmuşdur. Təsəvvür edin, hər bir uşaq nə qədər böyük sevinc hissi keçirir! Hər bir valideyn nə qədər çox sevindir ki, o, bir ata kimi, ana kimi, uşağını böyütdü, məktəbə göndərdi! Çünki hər bir insan üçün həyat anadan doğulduğu gündən başlayırsa, insanın şüurlu həyatı, onun gələcəyi, onun cəmiyyətdə özünə yer tutması məktəbdən başlayır.

Eyni zamanda məktəblərə bizim böyük müəllimlər ordusu gəlir. Onlar da yay istirahətlərini keçirəndən sonra, özlərini daha da yaxşı hiss edəndən sonra yenidən iş yerlərinə – məktəbə gəlir, sinfə daxil olur, öz şərəfli işlərini həyata keçirirlər. Ona görə də bu gün bütün xalqımız üçün, bütün ölkəmiz üçün, Azərbaycanın vətəndaşları üçün böyük bayramdır. Bayram münasibətilə də mən bu gün sizin məktəbə gəlmişəm, sizi bir daha təbrik etmək istəyirəm. Ümidvaram ki, Azərbaycanda məşhur olan 6 saylı məktəb indiyə qədər əldə etdiyi gözəl ənənələrini davam etdirəcək və müstəqil Azərbaycanın gələcəyi üçün yüksək təhsilli gənclər hazırlayacaqdır.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümünü qeyd edir. Bu bizim çoxəsrlik tariximizdə ən əlamətdar, ən böyük əhəmiyyətə malik olan bir hadisədir. Azərbaycan əsrlər boyu müstəqil olmaq arzusu ilə yaşamış, xalqımız əsrlər boyu azad olmaq istəmiş, öz müstəqil dövlətinin olması arzusu ilə yaşamış, müstəqil ölkəsinin vətəndaşı olmaq istəmişdir.

Biz buna ilk dəfə 1918-ci ildə nail olduq. Ancaq bizim bu müstəqilliyimizin ömrü çox az oldu. Nəhayət, 1991-ci ilin sonunda Sovetlər İttifaqının dağılması ilə əlaqədar bütün müttəfiq respublikalar, o cümlədən Azərbaycan da öz dövlət müstəqilliyini elan etdi. Bizim bu on ildə keçdiyimiz yol hamar olmayıb. Enişli-yoxuşlu olubdur. Çətin problemlərlə rastlaşmışıq. Müstəqillik əldə edəndə Azərbaycan bir neçə il idi ki, Ermənistan silahlı qüvvələrinin hərbi təcavüzünə qarşı mübarizə aparırdı. Mühəribə getdi, qan töküldü, gənclərimiz şəhid oldu. O cümlədən sizin məktəbin məzunlarından da şəhidlər var. Eyni zamanda Azərbaycanda daxili ictimai-siyasi vəziyyət sabit olmadı. Bunlar hamısı Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini vaxtında, ilbəil lazımı səviyyəyə qaldırmağa maneçilik törədirdi. Nəhayət, bilirsiniz ki, 1993-cü ildə Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başladı. Azərbaycan parçalanmaq, dağılmaq təhlükəsi ilə üzləşdi.

Ancaq şükürlər olsun ki, xalqımız bir daha öz müdrikliyini nümayiş etdirdi, xalqla dövlətin birliyi Azərbaycanı fəlakətdən xilas etdi. Sonrakı illərdə yenə də bizim dövlətçiliyimizə, müstəqilliyimizə qarşı göstərilən, deyə bilərəm ki, çox təhlükəli cəhdlərin qarşısı alındı, Azərbaycan, nəhayət, daxili ictimai-siyasi sabitliyi təmin edib, həyatın bütün sahələrini inkişaf etdirməyə imkan qazandı. İndi artıq Azərbaycan bütün sahələrdə inkişaf edir. Biz indi Azərbaycanın müstəqilliyinin 10-cu ildönümünü qeyd edərkən iftixar hissi ilə deyə bilirik ki, Azərbaycan öz müstəqilliyinin 10-cu ildönümünə bütün sahələrdə böyük nailiyyətlərlə gəlir.

Doğrudur, biz Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüzlə əlaqədar meydana gəlmiş vəziyyəti hələ normallaşdırma bilməmişik. Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal edibdir. Bir milyondan artıq soydaşımız yerindən-yurdundan zorla çıxarıldı. Onların əksəriyyəti çadırlarda yaşayır. Biz bu məsələni həll etməyə çalışırıq. 1994-cü ildə, 7 il bundan öncə biz atəşi dayandırdıq, müharibəni dayandırdıq. Qan tökülməsinə son qoyduq.

Məsələnin sülh yolu ilə həll olunması sahəsində ardıcıl tədbirlər görmüşük, bu gün də görürük, bundan sonra da görəcəyik. Mən inanıram ki, biz bu münaqişəyə son qoyacağıq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunacaq, işğal edilmiş torpaqlarımız azad olunacaq, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş soydaşlarımız öz elinə-obasına qayıdacaqlar.

Bütün bu çətinliklər içərisində yaşayan Azərbaycan inkişaf edir. İqtisadi cəhətdən inkişaf edir, siyasi cəhətdən inkişaf edir, mənəvi cəhətdən inkişaf edir, təhsil sahəsində inkişaf edir. Təsəvvür edin, Azərbaycanda bizim əhalinin, səhv etmərsə, demək olar ki, beşdə bir hissəsini, yaxud dördüdə bir hissəsini məktəblərdə, universitetlərdə təhsil alanlar, müəllimlər, professorlar təşkil edirlər. Görün nə qədər böyük ordudur. Amma o illər bu sahə çox dağılımışdı,

pozulmuşdu. Təhsil sistemi tamamilə pozulmuşdu. Ona görə də insanların çoxu uşaqlarına təhsil vermək, məktəbə aparmaq imkanına malik deyildi. Onlar ancaq yaşamağa, həyatda birtəhər özünü saxlamağa çalışırdı, çarpışırdı, yəni problemlərlə çarpışırdı. Ancaq indi Azərbaycanın təhsil sistemi artıq tamam nizamlanıbdır. Təhsil sahəsində bizim son illər apardığımız islahatlar Azərbaycan məktəbinin, təhsilinin keyfiyyətini artırır və məktəblərdə, universitetlərdə müasir tələblərə uyğun təhsil verilir. Bunlar hamısı Azərbaycan xalqının sağlam, bilikli, yüksək ixtisasa malik olan gələcək nəsillərini hazırlayır.

İndi insanlar hər yerdə oxuyurlar. Mən uşaqları, gəncləri deyirəm. Sizin məktəbiniz böyük tarixə malikdir, böyük ənənələrə malikdir. İndi yenidən təmir olunubdur. Ancaq siz yəqin bilirsiniz ki, o çadırlarda yaşayan soydaşlarımızın uşaqları çadır şəhərciklərində yaratdığımız məktəblərdə oxuyurlar. Mənə dedilər ki, bu il ali məktəblərə imtahan verənlərin içərisində çadır şəhərciklərində təhsil alan məktəblilərin bir qismi çox yüksək ballar toplamışlar. Bu nəyi göstərir? Bu, Azərbaycan xalqının, Azərbaycan gəncinin fitri istedadını göstərir. Hər şeylə təchiz olunmuş çox gözəl məktəbdə də, çadır şəhərciyində də uşaq, gənc istəyir ki, inkişaf etsin, təhsil alsın. Buna görə də xalqımızın elmi potensialı, təhsil potensialı, bütün sahələrdə yüksək mütəxəssislərlə təmin olunmaq potensialı get-gedə artır. Bu da bizim müstəqillik dövründə əldə etdiyimiz əsas nailiyyətlərdən biridir.

Azərbaycanda təhsil sistemi dövlət qayğısı altındadır. Yəni Azərbaycanın məktəbləri, təhsil müəssisələri, universitetləri – az hissəsini nəzərə alsaq – demək olar ki, hamısı dövlətə məxsusdur. Dövlət təhsilin maliyyələşdirilməsini, yüksək təhsil almaq üçün müasir maddi-texniki bazanın yaradılmasını, məktəblərin şəraitinin yaxşılaşdırılmasını özünün əsas vəzifələrindən biri hesab edir. Bilməlisiniz ki, bizim büdcədə ən çox payı olan təhsil sistemidir. Bu da təsadüfi deyildir. Başqa sahədə ola bilər, kəsirlər də olsun, amma təhsildə yox.

Çünki təhsildə olan kəsir, çatışmazlıq bizim gələcəyimizə xətalər yaradacaqdır. Buna görə də təhsil dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir – az miqdarda özəl təhsil ocaqları var – bundan sonra da biz Azərbaycanda təhsilin inkişafını özümüzün siyasətimizin öncül sahəsi hesab edəcəyik, bundan sonra da söylərimizi davam etdirəcəyik.

Mən 6 sayılı məktəbdə keçmişdə də olmuşam. Bu gün bir neçə sinfə baxdım. O vaxt kompüter nə idi heç bilmirdilər, amma indi görün, bu gün uşaqlar kompüterlərin arxasında oturublar. İndi ayrı-ayrı ölkələrdən gətirilən kompüterlər, yaxud da başqa çox müasir tələblər səviyyəsində olan təhsil ləvazimatı bütün məktəblərə verilib və veriləcəkdir. Bunlar hamısı dövlət tərəfindən təhsilə göstərilən qayğıdır. Eyni zamanda bunlar hamısı təhsil sahəsində çalışan insanlara öz vəzifələrini daha da səylə yerinə yetirmək üçün əsasdır.

Mən bu gün məmnuniyyətlə qeyd edirəm ki, Azərbaycanda bütün məktəblərdə bütün sahələrə aid müəllimlər var. Ali məktəblərimizdə yüksək elmə malik olan professor-müəllim heyəti var. Ancaq orta məktəbdə, ali məktəbdə hər bir müəllim bilməlidir ki, onun üzərinə düşən vəzifə, onun dövlət üçün, millət üçün, Azərbaycan xalqı üçün gördüyü iş bütün başqa sahələrdə fəaliyyət göstərən insanların hamısının işindən ən gərəklisidir, ən lazımlısıdır.

Biz son illər müəllimlərin, təhsil işçilərinin maaşlarını artırmışıq və bundan sonra da artıracağıq. Bu onu göstərir ki, biz imkanımız daxilində bu sahəyə maksimum qayğı göstəririk. Əmin ola bilərsiniz ki, bundan sonra bu qayğı daha da artacaqdır. Azərbaycanın iqtisadi potensialı yüksəldikcə, Azərbaycan büdcəsinin imkanları genişləndikcə, məktəbə, təhsilə, müəllimə ayrılan vəsaitin miqdarı artacaq və onların böyük hissəsi də müəllimlərin, təhsil işçilərinin maaşlarının artırılmasına yönəldiləcəkdir.

Bilirəm ki, indi həyatın bu dövründə müəllimlərin aldıkları maaş onların yaşayışını biz istədiyimiz qədər təmin etmir. Amma siz də bilməlisiniz ki, biz nə mümkündür, onu edirik, bundan sonra da edəcəyik. Ancaq müəllim elə bir şəxsiyyətdir ki, o hansı şəraitdə olur-olsun birinci növbədə şərəfli müəllim adını yüksəkdə saxlamalıdır.

Çadır şəhərciyində bizim müəllim müəllimliyini edir – aydındır, orada nə ev var, nə yatmağa yer var, təkcə çadırdır – bunu kim görübsə bilir, görməyən də gedib görə bilər. Orada müəllim o cür çətin şəraitdə yaşayaraq uşaqlara qayğı göstərir, müəllimlik edir və elə savad verir ki, o uşaqlar gəlib burada yüksək ballarla ali məktəbə qəbul olunurlar. Demək, həmin müəllimlər müəllim adının şərəfini anlayırlar və bu adı uca tuturlar.

Mən inanıram ki, müəllimlərin əksəriyyəti bu yüksək mənəvi dəyərlərlə yaşayırlar. Kimsə əgər hələ bu səviyyəyə çatmayıbsa, arzu edərdim ki, onlar da öz vəzifələrini yerinə yetirərək bilsinlər ki, Azərbaycan xalqının yüksək mənəviyyəti hər şeydən ucadır, hər şeydən yüksəkdir. Bu həm xalq üçün, millət üçün, hər bir azərbaycanlı üçün, hər bir vətəndaş üçündür.

6 sayılı məktəb, dedim ki, mənim üçün yaxşı tanışdır. Çünki mənim iki övladım – qızım da, oğlum da birinci sinifdən onuncu sinfə qədər burada təhsil alıblar. Mən 10 il uşaqlarımla buradan o tərəfdə olan evdə yaşamışam. Doğrudur, o vaxt bizim problemimiz olmayıbdır ki, uşaqları məktəbə aparaq. Uşaq özü çıxıb gəlirdi. Anası da eyvandan onları müşayiət edirdi. Eyni zamanda əgər belə olmasaydı, heç başqa imkanımız da yox idi. Avtomobil, filan – bunlar yox idi. Ancaq biz o vaxtlar uşaqlarımızın məktəbə getməsi üçün şəhər nəqliyyatından istifadə etmədik. Məktəb ilə evimizin yaxınlığı bizim üçün çox asanlıq yaratdı.

Uşaqlar çox yaxşı təhsil aldılar. Mən bunu ona görə demirəm ki, təkcə mənim övladlarım burada yaxşı təhsil alıblar. Bilirsiniz ki, mən 1969-cu ildən 14 il Azərbaycanın rəhbəri olmuşam. O vaxtlar da mən bu təhsil işləri ilə çox ciddi məşğul olmuşam. Ona görə də bilirəm ki, Azərbaycanda, Bakıda çox nümunəvi məktəblər olub,

indi də var. Onlar qazandıqları yerləri heç vaxt əldən verməyiblər. Təkcə Bakıda yox, Yevlax rayonunun Xaldan kəndində də bir nümunəvi məktəb var idi. Bilirsinizmi, kənd yeridir, amma nə qədər yüksək səviyyəli məktəb idi. Mən orada bir-iki dəfə olmuşdum və oranın direktoru Zahid Şöyübovla söhbətlər etmişdim. Həm də o vaxtlar çox şərəfli ad olan «SSRİ Xalq müəllimi» adını ilk dəfə Şöyübova verdik.

Məktəbin şəhərdə və kənddə, şəhərin mərkəzində və ya kənarında yerləşməsi onun təhsil səviyyəsinin dəyişilməsinə təsir göstərə bilməz. 6 saylı məktəb həmişə nümunəvi məktəb olub, onun böyük tarixi var. Çox məmnunam ki, o bu adı indiyə qədər, bütün çətin dövrü yaşayaraq qoruyub saxlayıb və ümidvaram ki, bundan sonra da şərəflə qoruyacaqdır.

Bu gün xatırlayıram ki, 1977-ci ildə mənim oğlum İlham məktəbi qurtararkən mən gəlib başqa valideynlərlə birlikdə buraxılışda iştirak etdim. Onların bir çoxları təəccüb edirdilər ki, necə ola bilər ki, ölkənin başçısı gəlib burada, məktəbdə bütün başqa valideynlərlə birlikdə mərasimdə iştirak edir. Mən hesab edirəm ki, o təəccüb edənlər səhv edirdilər. Çünki bizim özümüz də məktəbdən çıxmışıq. Bizim özümüz də məktəbin yetirmələri idik. Mənim oğlum 10 il burada təhsil almışdır. Əgər yaxşı təhsil alıbsa, təbiidir ki, mən onun buraxılış tədbirinə getməli idim, öz təşəkkürümü bildirməli idim. Keçmiş yada salaraq demək istəyirəm ki, İlhamın, Sevilin anası, mənim mərhum həyat yoldaşım Zərifə xanım valideynlərin bütün iclaslarına gedirdi və iştirak edirdi. Bu da hər bir valideynin borcudur. Valideynlər gərək məktəblə həmişə sıx əlaqə saxlasınlar. Gəlsinlər, uşağın dediyi ilə yox, müəllimlə haradasa görüşməklə yox, məktəbdə uşağının necə oxumasını, məktəbdə olan şəraiti görsünlər. Beləliklə, onlar öz uşaqlarının yaxşı oxuması üçün yaxşı fəaliyyət göstərə bilərlər, eyni zamanda, məktəblə əlaqə insanı daha da cavan saxlayır. Bunun da böyük əhəmiyyəti var.

Mən bu məktəbə çox təşəkkür edirəm ki, iki övladımın orta təhsil almasında mənə bir valideyn kimi, böyük töhfələr veribdir. Təsədüfi deyil ki, bu məktəbdə aldığı orta təhsil əsasında oğlum Moskvada ən mötəbər universitetlərdən birini bitirdi. Qızım buradakı universiteti – Bakı Dövlət Universitetini bitirdi. Sonra aspiranturanı Moskvada Şərqsünəslıq İnstitutunda oxudu. Oğlum sonra həmin o Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutunda elmlər namizədi kimi, dərslər verirdi. Bunların hamısının kökü, başlanğıcı məktəbdir. Təbiidir ki, hər bir uşaq eyni istedadla malik ola bilməz. Amma eyni zamanda hər bir uşağın yüksək təhsil alması üçün göstərilən səylər, o istedad fərqi müəyyən qədər azaldır.

Sizə bir daha təşəkkür edirəm.

O vaxt bu məktəb rus dilində təhsil verirdi. İndi deyirlər ki, burada həm Azərbaycan sektoru var, həm rus sektoru var. Bu da tamamilə təbiidir. Ancaq o vaxt bizim Bakıda rus dilində olan məktəblər Azərbaycan dilində olan məktəblərdən çox idi. Bunda da heç kəsi günahlandırmaq olmaz. Çünki biz SSRİ kimi bir dövlətdə yaşayırdıq. Rus dili hakim dil idi. Rus dilini təmiz bilməyən adam Sovetlər İttifaqının başqa şəhərlərinə gedib təhsil ala bilməzdi. Yaxud da ki, dövlət orqanlarında da əsasən rus dili istifadə olunurdu. Ona görə də valideynlər öz övladlarını rusdilli məktəblərə verirdilər. Yəni mən o vaxt belə olmasını təbii hesab edirəm. Ancaq o vaxt bu məktəblərdə böyük bir qüsurluq var idi. Bu da ondan ibarət idi ki, birincisi, rus dilində təhsil verərək azərbaycanlı uşaqlara, balalara Azərbaycan dilini yaxşı öyrədə bilmirdilər. İkincisi, o vaxtın nöqsanlarını yada salmaq lazımdır ki, bu gün, sabah bu nöqsanlara yol verilməsin.

O vaxt rus dilində olan məktəblərdə bütün dərslilər Moskvadan gəlirdi. Riyaziyyatın, kimyanın, fizikanın, biologiyanın – bunların hansı dildə olub-olmamasının fərqi yoxdur. Heyvanın adı rus dilində də, Azərbaycan dilində də var. Yaxud bitkinin də adı var. Riyaziyyatı hansı dildə oxuyursan oxu, əgər sən riyaziyyatı mənimsəmişsənsə, bunun fərqi yoxdur. Amma həm millət üçün, həm xalq üçün bütün dilləri yaxşı bilməklə yanaşı, Azərbaycan dilini səlislə, yaxşı bilmək əsas şərtlərdən biri idi. O vaxt da belə idi. Biz o vaxt da çalışırıydıq ki, buna nail olaq. Amma təəssüf ki, o vaxt bu, mümkün deyildi.

Məsələn, o vaxt bu məktəbdə Azərbaycan dili başqa bir dil kimi tədris olunurdu. Çünki bütün dərslər rus dilində idi. İndi bu gün mən Emma xanımı burada gördüm. Emma xanım buradadır, yoxsa getdi, ola bilər gedibdir. O mənim xatirəyə bir şey saldı, mənim yadımdan çıxıbdir. Oğlumun buraxılışı vaxtı bu məktəbdə olarkən Emma xanıma demişəm ki, burada hər şey yaxşıdır, ancaq mənim oğluma Azərbaycan dilini yaxşı öyrədə bilməmişsiniz. Bu heç kəsin qüsuru deyil. Çünki rus dili hakim dil olduğuna görə, Azərbaycan dilinə o qədər fikir vermirdilər. Müəllim çalışırdı, amma şagird fikir vermirdi. Məhz bunun nəticəsi idi. 10 ildir biz müstəqil dövlətik. Bizim Konstitusiyamızda yazılıbdır ki, dövlət dili Azərbaycan dilidir. Amma onun ətrafında işləyən adamlar var, Azərbaycan dilini yaxşı bilmirlər. Çünki rus dilində təhsil alıb, rus dilində işləyib, indi Azərbaycan dilini başdansaovdu öyrənir, amma tamam yaxşı bilmir. Bu bizim keçmişimizin təbii qüsurlarıdır. Ancaq bundan nəticə çıxarmaq lazımdır.

Məsələn, o vaxt təkcə Azərbaycan dilinin yox, tarix dərslərinin öyrənilməsində də vəziyyət belə idi. Orta məktəblərdə «SSRİ tarixi» var idi. «SSRİ tarixi»nin də 90 faizi Rusiyanın tarixini əks etdirirdi. Yaxud ədəbiyyat rus ədəbiyyatı idi.

Emma xanım, – mənim oğluma dərslər deyibdir – mən səni yada saldım, ona görə soruşdum. Emma xanım, bilirsiniz, oğlum indi Azərbaycan dilini necə yaxşı bilir! Sən yəqin onun çıxışlarını televiziyaadan eşidirsən. O, Azərbaycan dilində rus dilindən yaxşı danışır. Bunda da sənə zəhmət var.

«Azərbaycan tarixi» çox cüzi əks olunurdu. Moskvadan gələn dərsliklər hamısı rus ədəbiyyatı idi. Bəs Azərbaycan ədəbiyyatı? Bəzən həmin bu rus məktəblərində təhsil almış, Azərbaycan dilinə meyl göstərməmiş gənclərdən Nizaminin, Füzulinin, Nəsiminin, Vaqifin, yaxud da bizim müasirlərimiz olan şair və yazıçıların şeirlərini soruşanda gördüm ki, onlardan xəbərləri yoxdur. Onlar, məsələn, Nizaminin rus dilinə tərcümə olunmuş poemalarını, şeirlərini oxuyurdular. Amma sən onu nə qədər oxusan da, Nizami sənın qəlbınə yatmayacaq. Oxusalar da, bunlar Azərbaycan dilində olan şeirlər deyildi. Ona görə də rus dilində təhsil alan adamların, təəssüf ki, Azərbaycanın tarixi, onun zəngin mədəniyyəti, zəngin ədəbi irsi haqqında məlumatları çox az idi.

Xatırlayıram, 1970-ci illərin axırlarında mən işlədiyim yerdə – partiyanın Mərkəzi Komitəsində mənim yanımda işləyən yüksək vəzifəli şəxsə göstəriş verdim ki, get Azərbaycan Milli Teatrına, orada bir əsər var, təzə tamaşaya qoyublar, ona bax, gəl mənə o barədə danış. Çünki həmin əsər bir az mübahisəli idi. Gördüm, baxır mənə, dedim, sən əvvəllər Azərbaycan Dram Teatrında olmusan? Dedi ki, yox, olmamışam. Təsəvvür edin ki, rus dilində təhsil alıb, Rus Dram Teatrına gedib, amma bizim böyük tarixə malik olan Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında bu, bir dəfə də olmayıbdır. Təbiidir ki, o, Azərbaycan dramaturqlarının, yazıçıların, şairlərinin əsərlərini bilməyəcək. Çünki nə oxuyub, nə də tamaşa edib. Əgər gedib teatrda tamaşa etsəydi, onda heç olmasa bilərdi. Bax, bu bizim yaxın keçmişimizin əziyyətləridir.

İndi biz müstəqil dövlətik. Bizim dövlət dilimiz, ana dilimiz Azərbaycan dilidir. Tədris hər yerdə Azərbaycan dilində getməlidir. Ancaq o yerlərdə ki, rus əhalisi üçün, yaxud bəzi rusdilli insanlar üçün tədris rus dilində gedir, orada mütləq Azərbaycan dili, Azərbaycan tarixi, Azərbaycan ədəbiyyatı tədris edilməlidir. Ona görə də bizim nazirliyə bir neçə il bundan öncə göstərişlər verilibdir ki, bizim tariximizə, ədəbiyyatımıza, mədəniyyətimizə aid olan fənlər üzrə rus dilində də kitablar, dərsliklər buraxılsın ki, həmin o rus sektorunda o təhsil alan gənclər onları rus dilində oxusunlar. Amma yenə də deyirəm, yaxşı olar ki, onlar Səməd Vurğunun şeirini Azərbaycan dilində oxusunlar. Çünki onun rus dilində tərcüməsi o dadı, o hissiyyəti vermir. Bax, bu, əsas məsələlərdən biridir.

Latın qrafikasının tətbiq olunması da əsas məsələlərdən biridir. İndi mən burada XI sinfin şagirdləri ilə tanış olarkən məktəb direktoru mənə bildirdi ki, bunlar artıq II sinifdən latın qrafikası ilə oxuyurlar. Demək, bunlar artıq bizim cəmiyyətdə hər şeyə hazırdırlar. Amma mən bu yaxınlarda fərman verəndə ki, avqust ayının 1-dən bütün nəşriyyat, qəzetlər, kitablar latın qrafikasına keçməlidir, bəziləri narazı oldular, etiraz etdilər ki, bu mümkün deyil. Nə üçün mümkün deyil? Mümkün oldu. İndi hər şey mümkündür. Bu da məktəbin əsas vəzifələrindən biridir.

Mən inanıram ki, 6 saylı məktəb özünün gözəl ənənələrini davam etdirəcək. Bugünkü tanışlığım məndə müsbət təəssürat yaratdı. Mən təsdiq edirəm ki, bu ənənələr davam edir, ümid edirəm ki, bundan sonra da davam edəcək. İnanıram ki, 6 saylı məktəb Azərbaycanın nümunəvi, milli məktəblərindən biri olacaqdır.

Məktəbin müəllimlərinə, bütün kollektivə, Azərbaycanın bütün təhsil işçilərinə, bütün müəllimlərinə, Azərbaycanın təhsil alan uşaqlarına, ali məktəblərdə təhsil alan gənclərə, hamıya bu yolda uğurlar arzulayıram. Sizin hamınıza cənsağlığı, səadət arzulayıram. Sağ olun.

BAKININ NƏSİMİ RAYONU ƏRAZISINDƏ
(Səməd Vurğun küçəsində) – **PAYTAXTDA**
İLK ÖZƏL ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏB KOMPLEKSİNİN İSTİFADƏYƏ
VERİLMƏSİ MƏRASİMİNDƏ
NİTQ

1 sentyabr 2001-ci il

Əziz uşaqlar!
Hörmətli təhsil işçiləri!
Hörmətli valideynlər!

Bu gün Azərbaycanda yeni tədris ili başlayır. Azərbaycanın bütün məktəblərində, ali məktəblərində, bütün tədris müəssisələrində iş başlayır. Bu hər bir xalqın, hər bir millətin həyatında əlamətdar hadisədir. Çünki cəmiyyət təhsilsiz inkişaf edə bilməz. Təhsilsiz xalq müasir şəraitdə öz imkanlarını həyatına sərf etmək üçün çox problemlərlə rastlaşar. Ona görə də təhsil hər bir insana lazımdır və bu təhsili də, təbiidir ki, hər bir insan gəncliyindən, uşaqlıq vaxtından almalıdır.

Böyük iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, Azərbaycanda təhsil XX əsrdə çox sürətlə inkişaf edibdir və təhsilə cəlb olunmayan uşaq, gənc, insan yoxdur. Bu bizim böyük nailiyyətimizdir ki, xalqımız tam savadlıdır, tam təhsillidir. Ancaq bilməlisiniz ki, dünyada heç də bütün ölkələrdə, hətta coğrafi nöqteyi-nəzərdən bizə yaxın ölkələrdə insanların, gənclərin hamısının təhsilli olduğunu demək olmaz.

Bu bizim böyük nailiyyətimizdir. Ancaq vəzifəmiz təhsili daha da inkişaf etdirmək, onun keyfiyyətini artırmaqdır. Bununla, təbii ki, bizim müəllimlər, tərbiyəçilər məşğul olurlar. Azərbaycan böyük müəllimlər ordusuna malikdir. Böyük təhsil işçiləri ordusuna malikdir və bizim təhsil potensialımız, yəni uşaqları, gəncləri oxudub, onların həyatda müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərməsi üçün Azərbaycanın imkanları böyükdür. Azərbaycanda yaranmış təhsil sistemi, XX əsrdə yaranmış təhsil sistemi bizim böyük sərvətimizdir və XXI əsr biz müstəqil dövlət olaraq, həmin bu sərvətlə, həmin bu böyük potensialla başlamışıq.

Mən tam ümidvaram ki, müstəqil Azərbaycanda hər bir insan sərbəst, azad yaşayaraq, öz övladını, öz uşağını təhsilləndirə bilər, tərbiyələndirə bilər və bununla da bizim xalqımızın bilik və mədəni səviyyəsi arta bilər. Səviyyəmiz nə qədər yüksək olsa da, biz bununla qane ola bilmərik. Həyat böyük bir prosesdir. Bu prosesdə uğurla iştirak etmək üçün insan müasir tələblərə uyğun olan təhsilə malik olmalıdır. Təhsil də daim təkmilləşdirilməlidir. Bütün bunlar Azərbaycanın təhsil işçilərinin üzünə düşən vəzifələrdir. Mən bu gün fürsətdən istifadə edib, bütün xalqımızı, Azərbaycan vətəndaşlarını yeni tədris ilinin başlanması münasibətilə təbrik edirəm, təhsil işçilərinə uğurlar, uşaqlara, gənclərə isə təhsildə əla qiymətlər arzulayıram.

İndi Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümünü keçirir. Bu 10 il Azərbaycanın həyatında çox mürəkkəb, ağır bir dövr olmuşdur. Ancaq böyük məmnuniyyət hissi ilə demək olar ki, biz bu ağır yoldan uğurla keçmişik və bundan sonra da azad, müstəqil xalqımızın, müstəqil, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətimizin inkişafı üçün yaxşı əsaslar yaratmışıq.

Son illər Azərbaycan müstəqil dövlət kimi, yeni iqtisadi-siyasi sistem yolu ilə gedərək, dünyanın bütün ölkələrinin, xüsusən Qərbi ölkələrinin təcrübəsindən istifadə etməyə çalışır və təhsilin də təkmilləşməsində bu təcrübədən istifadə etmək lazımdır. Biz dövlət olaraq bunu da edirik. Belə bir şəraitdə dövlət təhsil sistemi ilə yanaşı, Azərbaycanda özəl təhsil sistemi də yaranır. Bu, müasir dövrün tələbləridir. Biz bu hadisəni müsbət qiymətləndiririk.

Bu gün burada gördüyüm məktəbdir, ya təhsil kompleksidir, mən adını da dəqiq bilmirəm, ancaq bütün kompleks onu göstərir ki, bu, çox yüksək səviyyəli və uşaqların hərtərəfli inkişaf etməsi üçün, yüksək təhsil alması üçün, müxtəlif sahələrdə öz istedadlarını nümayiş etdirməsi üçün, yaxud onları inkişaf etdirmək üçün və gələcəkdə öz fitri istedadlarına, arzularına uyğun peşə seçmək üçün çox dəyərli bir kompleksdir.

İndi Azərbaycanda bütün iqtisadiyyat özəlləşdirmə yolu ilə gedir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, özəlləşdirmə, şəxsi mülkiyyət iqtisadiyyatın inkişafını daha da təmin edə bilər. Bu proses də çox ağır və mürəkkəb prosesdir. Ancaq biz bu prosesin içindəyik, bu yol ilə gedirik və bu yol ilə də gedəcəyik.

Son illər Azərbaycanda özəlləşdirmə proqramlarının yerinə yetirilməsi, bazar iqtisadiyyatının geniş yayılması nəticəsində, iqtisadi islahatların aparılması, kənd yerlərində torpaq islahatının, dövlət quruculuğu sahəsində, hüquq sahəsində islahatların həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycan indi yeni iqtisadi sistem yolu ilə, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedir. Biz bunların çox dəyərli nəticələrini görürük. Doğrudur, bu prosesin çətinlikləri də var, cəmiyyətdə müəyyən təbəqələşmə meydana çıxır. Ancaq bütün bu islahatların, tədbirlərin əsas nəticəsi ondan ibarət olacaqdır ki, ölkənin hər bir vətəndaşının öz rifah halını təmin etməyə imkanı olacaqdır.

Müxtəlif çətinliklər var. Həyata keçirilən islahatlar nəticəsində bəzi insanların iş yerlərindən məhrum olması, xüsusən Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal etməsi, işğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq soydaşlarımızın zorla köçürülməsi, onların əksəriyyətinin çadırlarda yaşaması – bunlar hamısı bizim ölkəmizin, cəmiyyətimizin ağır problemləridir. Bunların bir çoxu keçid dövrünün problemləridir, təkcə bizim ölkəmizə, respublikamıza aid deyildir.

Bunlar bütün keçmiş sosialist iqtisadi sistemindən yeni iqtisadi sistemə, Qərbdə öz müsbət nəticələrini göstərmiş iqtisadi sistemə keçid yolunun çətinlikləri, eyni zamanda, müəyyən bir vaxtda qarşıya çıxan mənfi cəhətləridir. Ancaq biz tam əminik ki, bu çətinliklər müvəqqəti xarakter daşıyır və biz onları aradan qaldıracağıq. Azərbaycanın iqtisadiyyatı artıq 1996-cı ildən inkişaf edir və bu inkişaf ilbəlil artır, insanların rifah halı yaxşılaşır, özəl sektor genişlənir, inkişaf edir və bunların nəticəsində yeni özəl müəssisələr yaranır, ticarətdə, kənd təsərrüfatında özəl sektor çox yüksək göstəricilər əldə edir. Bu, bütün başqalarında da belədir.

Ölkədə, cəmiyyətdə özəl sektorun tətbiq olunması, eyni zamanda bəzi özəl tədris müəssisələrinin yaranmasına da gətirib çıxarır. Mən bəyan edirəm ki, bizim iqtisadiyyatımızın, iqtisadi siyasətimizin əsas istiqaməti, ana xətti bütün bu islahatların sosialyönümlüyüdür. Hər bir vətəndaşın, bütün vətəndaşlarımızın sosial problemlərinin həll olunması üçündür. Biz bu yol ilə gedirik və gedəcəyik.

Bizim indiye qədər yaranmış və yüksək nailiyyətlər əldə etmiş dövlət təhsil sistemi bundan sonra da inkişaf edəcək, yaşayacaq və gənclərin, uşaqların çoxu, təbiidir ki, dövlət təhsil sistemindən istifadə edəcəklər. Heç də təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsində təhsilə – orta təhsilə, ali təhsilə bütün sahələrdən çox vəsait ayrılır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda iki milyona yaxın uşaq, gənc məktəblərdə, ali məktəblərdə təhsil alır. Təsadüfi deyil ki, bizim 400 mindən çox təhsil işçilərimiz var. Bunlar hamısı dövlətin qayğısı altındadır və bundan sonra da olacaqdır.

Təhsil sistemində, dövlət məktəblərində, dövlət universitetlərində nöqsanlar da var, çatışmazlıqlar da var. Bəzi təhsil müəssisələri hələ ki, uşaqlara, gənclərə müasir tələblərə uyğun təhsil vermirlər. Bəzi yerlərdə daha da narahatedici qüsurlar var. Biz bunların ardıcıl surətdə aradan qaldırılması üçün çalışırıq və çalışacağıq. Ancaq eyni zamanda, özəl təhsil müəssisələrinin yaranması da Azərbaycanda yeni bir hadisədir və biz bunları dəstəkləyirik. Güman edirik ki, belə özəl təhsil müəssisələri Azərbaycan gənclərinin bir qisminin yüksək təhsil alması üçün yararlı olacaqdır.

Ancaq bir şeyi qeyd etmək istəyirəm ki, ümumiyyətlə, təhsil biznesə çevrilməməlidir. Bunu hamı bilməlidir. Təəssüflər olsun ki, ötən illərdə ölkəmizdə bu məsələlər hələ tam nizamlanmadığına görə bəzi yerlərdə özəl universitetlər, yaxud özəl məktəblər yaranıb. Ancaq araşdıranda görürsən ki, bu onu yaradanların artıq vəsait əldə etməsi məqsədi daşıyır. Başqa universitetlərə, məktəblərə nisbətən daha da yüksək təhsil vermək məqsədi daşımır. Bu bizi narahat edir.

İndi biznes, yəni özəl sektor bizim iqtisadiyyatımızda aparıcı yer tutur. Amma təhsil sahəsi müqəddəs sahədir. Çünki təhsil sahəsi uşaqları, gəncləri hazırlayıb gələcəyə əsl vətəndaş, yüksək səviyyəli mütəxəssis etmək üçün mövcuddur. Əgər özəl universitetlər, özəl məktəblər yaradan şəxslər başqa məqsəd daşıyırlarsa, yəni onlar bundan özləri üçün mənfəət götürmək məsələsinə üstünlük verirlərsə, bəzən də çox hallarda təhsilin keyfiyyəti bizim dövlət universitetlərindən, dövlət məktəblərindən aşağıdırsa, bu həm xalqa, həm uşaqlara, həm də millətimizə xəyanətdir. Buna qətiyyətlə yol vermək olmaz!

Təhsil sistemi Azərbaycanın gələcəyini təmin edən bir sistemdir. Hər bir millətin, hər bir ölkənin gələcəyi gənclərdir. Biz gənclərimizi nə qədər yüksək təhsilli etsək, həqiqi yüksək təhsilli etsək, onların müəyyən ixtisaslara mükəmməl yiyələnməsinə şərait yarada bilsək, müstəqil Azərbaycanın gələcəyi və demək, müstəqil Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafı, elminin inkişafı, təhsilinin inkişafı, insanların rifah halı o qədər də yaxşı olacaqdır.

Ona görə mən bu gün bu özəl təhsil kompleksinə gəlib bunun açılışında iştirak edərkən, məhz bu məqsədi daşımışam. Birincisi, istəmişəm görüm bu özəl məktəb nədən ibarətdir, hansı imkanlara malikdir və burada təhsil nə cür təşkil olunacaqdır. İkincisi, bu sözləri təkcə bu məktəb üçün yox, bütün özəl təhsil müəssisələrinə demək üçün gəlmişəm. Bu bizim dövlətimizin siyasətidir. Bu siyasət, yəni özəl təhsil müəssisələrinin də keyfiyyətinin yüksək olması ən vacib amildir. Əgər bu olmasa, biz belə özəl təhsil müəssisələrinin yaranmasına imkan verməyəcəyik.

Bizim məktəblərimiz millidir. Bilirsiniz ki, mən son vaxtlar Azərbaycanın dövlət dili, ana dili, Azərbaycan dili haqqında bir çox fərmanlar vermişəm. Azərbaycanın latın əlifbasına, latın qrafikasına keçməsi haqqında fərman vermişəm. Bu, artıq avqust ayının 1-dən tətbiq olunubdur. Çox məmnunam ki, mən buna nail oldum. Çünki bəziləri etiraz edirdilər ki, qısa müddətdə buna nail olmaq olmaz. Amma oldu. Bütün dövlət orqanlarında, hakimiyyət orqanlarında, təkcə dövlət, hakimiyyət orqanlarında yox, təhsildə, səhiyyədə, biznes sahəsində, hər yerdə Azərbaycanın dövlət dili, ana dili, Azərbaycan dili hakim olmalıdır.

Ona görə mən çox sevindim ki, bu gün mənə verilən məlumatlar bizim dövlətin siyasətinin həyata keçməsi istiqamətində məktəbin qurulmasını nümayiş etdirir. Burada bütün təhsil Azərbaycan dilində, dövlət dilində keçiriləcəkdir. Ancaq mənə məlumat verildilər ki, burada eyni zamanda uşaqların hansı dilə daha çox həvəsli

olmasından asılı olaraq, başqa dillər – ingilis dili də, rus dili də, fransız dili də, ərəb dili də, başqa dillər də tədris olunacaqdır. Bəli, təhsildə uşaqların, gənclərin gələcəyini təmin etmək üçün bizim siyasətimiz bundan ibarətdir.

Hər bir Azərbaycan gənci – bəlkə indi yaşlı adamlar üçün bu vəzifəni qoymaq mənim üçün düzgün olmaz – birinci növbədə, gərək öz dilini, ana dilini bilsin. Çünki bu, anasının dilidir. Bu, ölkənin dövlət dilidir və gənc bu dildə təhsil alsın, bu dildə yazsın, bu dildə oxusun. Məhz bu dildə Azərbaycan xalqının zəngin tarixini, zəngin mədəniyyətini, əsrlər boyu yaranmış böyük irsini öyrənə bilsin.

Ancaq biz xalqımızı, millətimizi, gəncləri bununla məhdudlaşdırmamalıyıq. Çünki bir halda ki, biz müstəqil dövlət kimi, Dünya Birliyində bərabərhüquqlu yer tutmuşuq, müasir dünya tələb edir ki, hər bir azərbaycanlı öz Azərbaycan dilini, dövlət dilini yaxşı bilərək, onu islək dil hesab edərək, eyni zamanda başqa dili də – ingilis dilini də, rus dilini də, fransız dilini də, digər dilləri də bilsin. Əgər insan müstəqil Azərbaycanda öz ana dilini, Azərbaycan dilini bilmirsə, başqa dillərdə təhsil alırsa, əlbəttə, o, Azərbaycan üçün yararlı ola bilməz. Başqa dilləri öyrənmək, mənimsəmək lazımdır. Ancaq o şərtlə ki, təhsil Azərbaycan dilində keçirilsin. Azərbaycan dilində təhsillə yanaşı, başqa dillərin də çox mükəmməl öyrənilməsi təmin olunsun.

Mən bu gün məktəbdən bax, bu məlumatı aldım. Mən siniflərin bir neçəsində oldum. Məni bir şey sevindirdi. Bu, yeni bir məktəbdir. Təbiidir ki, buraya birinci sinf uşaqlar gəlir. Ancaq artıq 8-ci sinfə qədər şagirdlər var. Onların bəziləri indiyə qədər rus dilində təhsil alıblar. Bu heç də qəbahət deyildir. Ancaq indi gəlib burada öz təhsillərini Azərbaycan dilində, ana dilində, dövlət dilində davam etdirmək istəyirlər. Bu çox gözəl hadisədir. Bu onu göstərir ki, o uşaqlar da, onların valideynləri də özlərini əsl azərbaycanlı, əsl Azərbaycan vətəndaşı, ana dilini sevən və onu qəlbində saxlayan insanlardır.

Mən inanıram ki, bu yeni məktəb çox gözəl cihazlarla, ləvazimatlarla təchiz olunub və burada çox gözəl şərait yaranmışdır. Belə bir məktəb mənim bu gün verdiyim tövsiyələri yerinə yetirəcəkdir və beləliklə də, daha da yüksək bilik almış, gələcək üçün hərtərəfli hazırlıqlı gənclər buraxacaqdır.

Mən bu münasibətlə məktəbin kollektivinə uğurlar arzulayıram.

Ümidvaram ki, onlar bu gün mənə verdikləri sözlərə sadıq olacaqlar.

Görürəm, burada valideynlər var. Hər bir valideyn üçün onun uşağı, övladı hər şeydə əzizdir. Ancaq uşağı, övladı nə qədər çox istəyirsənsə, onun tərbiyəsi ilə, onun təhsili ilə də bir o qədər məşğul olmalısın. Əgər çox istəmək, sevmək nəticəsində uşaq, gənc uşaq, gənclik çərçivəsindən çıxırsa, o, yaxşı təhsil ala bilməz. Ona görə də gərək valideynlər də uşaqlarına tələbkar olsunlar. Müəllimlər də tələbkar olsunlar. Məhz belə halda biz yaxşı gələcək nəsil yetişdirəcəyik.

Sizi bir daha təbrik edirəm, hamımıza cansağlığı, uğurlar arzulayıram.

ƏN YÜKSƏK BAL TOPLAYARAQ ALİ MƏKTƏBLƏRƏ QƏBUL OLUNMUŞ GƏNCLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ GİRİŞ SÖZÜ

Prezident sarayı

3 sentyabr 2001-ci il

Əziz tələbələr!
Hörmətli müəllimlər!
Xanımlar və cənablar!

Ölkəmizdə, Azərbaycanda yeni tədris ili başlayıb. Böyük məmnuniyyətlə qeyd etmək olar ki, Azərbaycanda təhsil ilbəl inkişaf edir. Gənclərimiz, uşaqlarımız orta məktəblərdə təhsil alırlar. Demək olar ki, Azərbaycanda təhsildən kənarda qalan uşaq yoxdur.

Orta məktəbi bitirənlərin, təbiidir ki, böyük bir qismi ali məktəblərdə təhsillərini davam etdirmək istəyirlər. Bunun üçün də hazırlaşirlar, öz biliklərini ölçüb-biçirlər və ali məktəblərə, universitetlərə daxil olmaq üçün mübarizəyə qoşulurlar. Bu, böyük bir işdir və hər bir gənc bizim azad, müstəqil ölkəmizdə təhsilini daha da artırmaq istəyir.

Ali məktəblərə keçirilən test imtahanları nəticəsində ən bilikli gənclər daxil olurlar. Bu il Azərbaycanda bu sahədə əvvəlki illərə nisbətən daha da yaxşı nəticələr əldə olunubdur. Biz müəyyən qədər bu nəticələrə nəzər salmaq üçün buraya toplaşmışıq.

Əziz tələbələr, hörmətli müəllimlər, mən sizi, Azərbaycanın bütün təhsil müəssisələrində – həm orta məktəblərdə, həm ali məktəblərdə, həm orta ixtisas məktəblərində təhsil alan uşaqlarımızı, gənclərimizi, təhsil müəssisələrində çalışan müəllimlərimizi, bütün təhsil işçilərimizi yeni dərs ilinin başlanması münasibətilə təbrik edirəm, daha yaxşı oxumağı, uşaqlara, gənclərə, təhsil sahəsində işləyənlərə daha da yaxşı çalışmağı və bu yolda yeni uğurlar qazanmağı arzu edirəm.

Azərbaycanda bu il ali məktəblərə, universitetlərə 25 minə yaxın gənc qəbul olunubdur. Bu çox gözəl bir hadisədir. Ali məktəblərə, universitetlərə qəbul olunmuş bu 25 min tələbənin içərisində ən yüksək nəticə əldə edənlər də var. Sevindirici haldır ki, bu göstəricilər ilbəl artır. Ən yüksək nəticələr əldə edənlərdən, indi bu salona nə qədər yerləşə bilərdisə, o qədər dəvət olunubdur. Bu görüş isə təkcə sizə aid deyil, Azərbaycanın bütün ali məktəblərinə, universitetlərinə daxil olmuş gənclərimizə həsr edilibdir.

Təbiidir ki, biz əldə olunan nəticələr və bu ilki irəliləyiş barədə burada daha ətraflı məlumat almaq istəyirik. Son illər Azərbaycanda ali məktəblərə qəbul test üsulu ilə keçirilir. Ali məktəblərə qəbulun tarixi böyükdür. Ancaq Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra dünya təcrübəsində daha müasir, daha ədalətli hesab olunan test üsulu ölkəmizdə tətbiq olunubdur.

Ötən illərin təcrübəsi onu göstərir ki, bu, həqiqətən mütərəqqi üsuldur. Bütün başqa üsullarla müqayisədə, ali məktəblərə qəbul prosesində ən ədalətli üsul kimi tanınmışdır. Ona görə də biz son illərdə bu üsulla Azərbaycanın ali məktəblərində qəbul işlərini təşkil edirik və gündən-günə də təcrübə artır. Bu da, təbii ki, sevindirici haldır. Çünki ali məktəbə daxil olmaq üçün gənclərin çoxu maraq və həvəs göstərir, müraciət edir. Ancaq bu test üsulu ilə aparılan imtahanlar, düşünürəm ki, ədalətlidir, gənclərin içərisindən ən biliklisini seçib ali məktəblərə qəbul edirlər.

Siz həmin bu test üsulu ilə keçirilən imtahanlarda uğur qazanmış ali məktəb tələbələrinin nümayəndələrisiniz.

YEKUN NİTQİ

Mən prezident təqaüdünə layiq görülmüş bizim sevimli gənclərimizi xüsusi təbrik edirəm. Ümidvaram ki, onlar qəbul imtahanlarında göstərdikləri yüksək nəticələri universitetlərdə oxuyacaqları vaxtda da nümayiş etdirəcəklər və universitetləri bitirənədək prezident təqaüdünü hər il alacaqlar.

Əziz tələbələr!
Hörmətli müəllimlər!

Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının sədri Məleykə Abbaszadənin verdiyi qısa məlumat bu il ali məktəblərə və orta ixtisas məktəblərinə aparılan imtahanların nəticələrini nümayiş etdirdi. Bu, qısa məlumatdır və biz eşitdik, bildik ki, daha da geniş məlumat veriləcəkdir. Mən tövsiyə etdim ki, bu il test üsulu ilə keçirilən imtahanlara həm hazırlıq prosesi, həm də əldə olunan nəticələr haqqında mətbuatda da geniş məlumat verilsin. Çünki bu məsələ,

yəni gənclərin universitetlərə, ali məktəblərə, orta ixtisas məktəblərinə daxil olması prosesi təkcə onlara və onların valideynlərinə aid deyildir. Bu bizim bütün cəmiyyətimizə aiddir və bütün cəmiyyətin ən çox marağını cəlb edən bir prosesdir. Ona görə də xalqımız, vətəndaşlarımız bilməlidir ki, bu proses necə keçib, necə keçir və ildən-ilə bu proses nə cür təkmilləşir, imtahan verənlərin bilik səviyyəsi ildən-ilə nə qədər artır və bütün bu prosesin nəticəsində gənclər nə qədər ədalətli qəbul olunurlar. Çünki burada məlumat verildi, 82 min nəfər ali məktəblərə, universitetlərə qəbul olmaq üçün müraciət etmiş, ərizə vermiş, bu istəklərini bildirmişdir.

Təbiidir ki, bu, ötən tədris ilində bütün orta məktəblərin hamısının buraxdığı, yəni hamısını bitirən gənclərin, uşaqların sayından azdır. Ancaq əgər bizim ölkəmizdə, cəmi 8 milyon əhalisi olan ölkədə 82 min gənc orta məktəbi bitirəndən sonra təhsilini ali məktəbdə, universitetlərdə davam etdirmək istəyirsə, artıq bu, bizim xalqımız, cəmiyyətimiz üçün çox yaxşı göstəricidir.

Biz heç də hesab etmirik ki, orta məktəbi bitirən hər bir gənc mütləq ali təhsil almağa, universitetlərə daxil olmağa həvəs göstərməlidir, yaxud çalışmalıdır. Çünki orta təhsil almış gənclər həyatın müxtəlif sahələrində özlərinə müəyyən iş yerləri tapmaq və öz həyatını qurmaq imkanına malikdir. Bizim əsas nailiyyətimiz ondan ibarətdir ki, hələ çox illər bundan öncə Azərbaycanda orta təhsil icbari olubdur və bu, davam edir. Bilməlisiniz ki, bu hər ölkədə yoxdur. Bəzi ölkələrdə, hətta inkişaf etmiş ölkələrdə icbari təhsil 8-ci sinfə qədər olur. Yaxud elə ölkələr var ki, icbari təhsili 8 illik təhsil səviyyəsinə indi qaldırmaq istəyirlər. Amma Azərbaycanda hələ xeyli zaman bundan öncə orta məktəbi bitirmək icbari təhsil kimi qəbul olunub və bütün gənclərimiz təhsilə cəlb olunub, təhsil alıb və savadlanıbdır. Bu təhsili alandan sonra hansı yerdə öz fəaliyyətini davam etdirəcəksə, artıq bunun təhsili vardır. Bu bizim böyük nailiyyətimizdir, xalqımızın nailiyyətidir, millətimizin nailiyyətidir.

Ancaq həyatın müxtəlif sahələri var. Müasir həyatda da, bilirsiniz ki, elmi-texniki tərəqqi, ümumiyyətlə, bütün sahələrdə tərəqqi çox böyük vüsət alıbdır. Ona görə də biz dünyanın bax, bu prosesi ilə ayaqlaşmalıyıq. Xüsusən bizim müstəqil dövlət olmağımız, artıq 10 ildir azad yaşamağımız, müstəqil dövlət olaraq dünyada tanınmağımız və Dünya Birliyində yer tutmağımız onu tələb edir ki, bizim ölkəmizin, xalqımızın bütün sahələrdə gərək yüksək ixtisasa malik olan, dünyada gedən elmi-texniki proseslə nəinki ayaqlaşan və bəlkə də müəyyən istiqamətlərdə onu qabaqlayan, buna qabil ola bilən kadr potensialı olmalıdır. Buna görə də biz, ümumiyyətlə, təhsil sahəsinə xüsusi fikir veririk. Çünki bizim əhalimizin hamısı təhsilli olmalıdır. Hər bir uşaq məktəb həyatı keçməlidir. Məktəb həyatı təkcə təhsil vermir, yeni zamanda bu, yüksək tərbiyə ocağıdır. Bu, eyni zamanda uşağı, gənci müstəqil həyata hazırlayan bir səviyyədir. Amma bununla yanaşı, biz istəyirik ki, ali təhsil müəssisələrimiz, universitetlərimiz, birincisi, özləri öz işlərini daim təkmilləşdirsinlər və dünya səviyyəsində olsunlar.

İkincisi də, universitetlərin varlığı ona görə lazımdır ki, ali təhsil almaq həvəsi və qabiliyyəti olan gənclərimiz universitetlərə, ali məktəblərə daxil olsunlar və yüksək səviyyəli mütəxəssislər olsunlar. Əgər bu olmasa, bizim müstəqil ölkəmiz dünyada gedən proseslərin sürəti ilə ayaqlaşa, inkişaf edə bilməz. Təbiidir ki, indi dünyanın hər yerində inkişaf prosesi gedir. Azərbaycan da bu inkişaf prosesinin içindədir. Bunlar onu tələb edir ki, hər il bizim universitetlərimizə yeni yüksək təhsilə, yüksək qabiliyyətə, yəni, universitet səviyyəsində təhsil almağa layiq olan gənclər qəbul edilsinlər. Bu il 25 minə qədər gəncin test üsulu ilə imtahanlarını verib universitetlərə, ali məktəblərə qəbul olunması, bizim, Azərbaycanın, müxtəlif problemlər içərisində yaşayan ölkənin ən əsas nailiyyətlərindən biridir.

Bu, eyni zamanda onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı inkişaf etmiş xalqdır. Azərbaycan xalqı öz köklərinə görə zehni inkişaf etmiş xalqdır. Biliyə, inkişafa həmişə diqqət vermiş və bu yol ilə getmiş xalqdır. Bizim çoxəsrlik keçmiş tariximiz də bunu sübut edir. XX əsrdə Azərbaycan xalqının keçdiyi yol, o cümlədən, son on ildə Azərbaycan xalqının müstəqil dövlət çərçivəsində yaşadığı dövr də bunu bir daha, bir daha sübut edir.

Məlumdur ki, Ermənistanın Azərbaycana 1988-ci ildən başlayan hərbi təcavüzü və sonrakı illərdə müxtəlif səbəblərdən Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin işğal olunması nəticəsində, bir milyondan artıq soydaşımızın qaçqın, köçkün vəziyyətinə düşməsi nəticəsində və bu dövrdə Azərbaycanın daxilində, təəssüflər olsun ki, xalqın zərərinə yönəldilmiş müxtəlif proseslərin nəticəsində Azərbaycan ağır bir dövr yaşayıbdır. Bu ağır dövr Azərbaycanın həyatının, demək olar ki, hər bir sahəsinə toxunubdur. O mənada ki, zərər gətiribdir, çox şeyləri pozubdur, dağıdıbdır. Amma bunlara baxmayaraq, bizim təhsil sistemimiz yaşayıbdır. Doğrudur, o illərdə, yəni 1990-cı illərin əvvəllərində başqa sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də çox böyük pozuntular vardı.

Bəzən bu sahə unudulmuşdu. Bəzən bu sahədə özbaşınalıq yer tutmuşdu.

Amma bunlara baxmayaraq, bizim xalqımız XX əsrdə yaranmış ənənələri davam etdiribdir. Son illərdə – 1995–1996-cı illərdən sonra, Azərbaycan artıq müəyyən daxili proseslərdən xilas olandan, Azərbaycanın daxilində ictimai-siyasi sabitlik bərqərar olandan sonra, Azərbaycanda bütün sahələrdə islahatların keçirilməsi nəticəsində, o cümlədən təhsil sahəsində islahatlar nəticəsində başqa sahələrdə olan inkişaf, eyni zamanda təhsil sahəsində də özünü göstərir. Əgər belə olmasaydı, indi bizim böyük təhsil müəssisələrimiz yüksək səviyyədə olmazdı. Əgər bizim orta təhsil sistemimiz tam pozulmuş olsaydı, bu cür ağır imtahanlardan keçən, gənclərin bu gün burada nümayiş etdirilən nəticələri olmazdı. Bizim gənclərimizin əksəriyyəti çox istedadlıdır. Onların harada, hansı şəraitdə yaşamasından asılı olmayaraq, biliyə, təhsilə həvəsi və marağı çoxdur.

İndi 25 prezident təqaüdü təyin olunubdur. Burada elan edildi. Ali məktəblərə qəbul edilənlərin böyük bir hissəsi işğal olunmuş torpaqlardan didərgin düşmüş ailələrin uşaqlarıdır. Yaxud çadır şəhərciyində, Biləsuvar

o ağır şəraitdə yaşayan uşaqdır, gənkdir və bunların çoxu universitetlərə qəbul olunubdur. Ancaq bu gün burada adları çəkilənlər hamıdan yüksək bal aldıklarına görə prezident təqaüdünə layiq görülüblər.

Mən arzu edərdim ki, bu göstəricilər artsın və prezident təqaüdünün də sayı çoxalsın. Ancaq mən çox düşündürən məsələlərdən biri də odur ki, ümumiyyətlə, bizim ali təhsil müəssisələrində oxuyan tələbələrin hamısının təqaüdünün artırılmasına nail ola biləm. Güman edirəm, bu da olacaqdır.

İndi bu prosesin böyük bir mərhələsi arxada qalıbdır. 25 min gənc universitetlərə daxil olubdur. Estafeti universitetlər götürüblər. Onların vəzifəsi qəbul olunan gənclərin hamısının yaxşı təhsil almasını təmin etməkdir. Universitetlərin, ali məktəblərin üzərinə çox böyük vəzifələr düşür və çox da böyük məsuliyyət düşür.

Rektorlar burada iştirak edirlər. Bu, təkcə rektorlardan asılı deyil, hər bir müəllimdən, universitetdə fəaliyyət göstərən hər bir şəxsdən asılıdır. Bizdə bu sahədə də nöqsanlar var və çoxdur. Mən bunu etiraf etməliyəm. Mən indi nailiyyətlər haqqında geniş danışanda heç kəs elə düşünməsin ki, guya hesab edirəm ki, bizim bütün təhsil sistemi, o cümlədən orta təhsil sistemi qüsursuzdur, nöqsansızdır. Yox. Çox nümunəvi məktəblər də var. Ancaq təəssüflər olsun ki, geridə qalanlar da var. Yaxud bəzi məktəblərdə çox namuslu, sədaqətli, tələbəyə yaxşı bilik verən müəllim də var. Amma onunla yanaşı, vaxtını keçirənlər, tələbənin biliyi haqqında o qədər də çalışmayanlar da var. Vəziyyət müxtəlifdir və bu həqiqəti biz heç vaxt inkar etməməliyik. Bu sözlər, bu fikirlər universitetlərə də aiddir.

Mən, hər halda, təhsil işi ilə uzun illərdir məşğulam. Həm keçmişdə Azərbaycanın rəhbəri olduğum zaman, hətta Moskvada işləyəndə, Siyasi Büronun üzvü, Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi, o vaxtkı SSRİ-nin bütün təhsil sistemində, yəni təhsillə məşğul olan nazirliklərə – onda Ali Təhsil Nazirliyi, Maarif Nazirliyi, Texniki Peşə Təhsili Komitəsi var idi – rəhbərlik hökumət tərəfindən, dövlət tərəfindən mənə tapşırılmışdı. Ona görə mən bu işlərlə çox məşğul olmuşdum. Bilavasitə çox universitetlərdə olmuşdum. Ona görə mən bu işləri şəxsən, yəni öz iş fəaliyyətimə görə bilirəm. Azərbaycanda keçmişin, bizim ali məktəblərin qüsurlarını da bilirəm. Bugünküləri də bilirəm. Ancaq bununla yanaşı, hesab edirəm ki, biz irəliyə gedirik. Ancaq əgər hər bir universitet müəllimi bu şərəfli adı şərəflə daşısa, irəliyə daha da sürətlə getmək olar.

Məlumdur ki, məsələn, universitetlərdə müəllimlərin maaşları istənilən səviyyədə deyildir. Biz bu məsələni də həll etməyə çalışırıq. Ancaq imkanlarımız artdıqca bunları edəcəyik. İndi biz imkanlarımız çərçivəsində nə mümkündür etmişik. Ancaq iş onda deyil ki, maaşın çoxdur, ya azdır, yaxud da sənin avtomobilin var, yoxsa yox, yaxud da ki, təmtəraqlı bağın var, yoxsa yox. İş onda deyildir. Qaçqın vəziyyətində yaşayan uşaq nə qədər böyük məhrumiyyətə düşür olubdur. Ancaq o oxuyub və ona təhsil verən müəllim də yəqin ki, müəllim adını şərəflə daşıyıbdır. Ona görə də gəlib ali məktəbə qəbul olunmuş 25 min tələbənin içərisində ən yüksək bal toplayıbdır.

Beləliklə, mən üzümü universitetlərə, müəllim-professor heyətinə, təhsil sahəsində işləyən bütün vətəndaşlarımıza tuturam ki, Azərbaycan xalqının gələcəyi, müstəqil Azərbaycanın gələcəyi gənclərin bu gün aldıkları bilik, təhsil və tərbiyədən asılıdır. Xüsusən, aparıcı qüvvə, hər bir ölkənin, hər bir millətin aparıcı qüvvəsi onun bilikli nümayəndələridir. Onun yüksək təfəkkürə, yüksək biliyə, yüksək ixtisasa malik olan insanlarıdır. Bunları da yetişdirmək üçün universitetlərin qarşısında çox böyük vəzifələr durur. Mən arzu edərdim ki, bizim universitetlər – görürəm ki, bizim universitetlər bir neçə il bundan öncəki dövrlə müqayisədə çox inkişaf edibdir, ancaq bu hələ günün tələblərini tam ödəmir, sabahın tələblərini isə heç ödəmir – işlərini təkmilləşdirsinlər. Professor-müəllim heyətinin işə münasibətini daha da yüksəltsinlər, onların özlərinin biliyini daha da yüksəltsinlər ki, gənclərə müasir tələblərə uyğun biliklər verə bilsinlər.

Müstəqil Azərbaycanda bilik alan hər bir gənc gələcəkdə Azərbaycanın mənafeyi üçün çalışmaq qarşısına məqsəd kimi qoymalıdır. Ona görə, gərək o öz ölkəsini yaxşı tanıсын, öz tarixini yaxşı bilsin və seçdiyi ixtisasa sadəcə, mütəxəssis yox, ən yüksək səviyyəli mütəxəssis olmağa çalışsın. Bu imkanlar var. Xalqımızın bu sahədə, yenə də deyirəm, zehni potensialı böyükdür. İndiki gənclərin isə əvvəlki dövrlərə nisbətən bu potensialı daha da böyükdür. Bizim hamımızın vəzifəsi bunlardan səmərəli istifadə etməkdir. Gərək onlar Azərbaycanın gələcəyi üçün, Azərbaycanda indi bizim apardığımız islahatların gələcəkdə nəticələrini həyata keçirmək üçün, Azərbaycanı daim müstəqil, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi yaşatmaq üçün, əvvəlkilərdən fərqli olaraq, indi daha da çox bilik alsınlar, müasir həyatı daha yaxşı dərk edə bilsinlər, müasir texnikadan, texnologiyadan istifadə edə bilsinlər. Bu yol ilə də biz Azərbaycanın gələcəyini istədiyimiz kimi görə biləcəyik.

Biz isə istəyirik ki, Azərbaycanın gələcəyi daha da parlaq olsun. Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi bütün sahələrdə nailiyyətləri ilə dünya dövlətləri içərisində seçilsin. Bütün gördüyümüz bu işlər Azərbaycan vətəndaşlarının rifah halının yüksəlməsinə yönəldilibdir. Biz bunu təmin etmək istəyirik. Amma gələcək nəsillər bunu daha da yüksək səviyyədə təmin etməlidirlər. Bax, bunlara görə də indi bizim ali məktəblərdə, universitetlərdə təhsil, tərbiyə gərək keçmiş illərdən xeyli üstün olsun, xeyli fərqli olsun.

Universitetlərdə insan gənclik həyatını yaşayır. Mən sizə deyə bilərəm ki, bu, insanın həyatının ən gözəl bir hissəsidir. Mən arzu edərdim ki, bizim hər bir gənc, hər bir tələbə, bax, bu dövrü uğurla keçsin. Çünki bu dövrdə gəncin formalaşması, onun lazımı bilik alması, lazımı mənəvi dəyərləri dərk etməsi, milli dəyərləri dərk etməsi, müasir dünyanı dərk etməsi onun gələcəyinin əsasıdır, təməlidir. Əgər bu təməl gənclik dövründə, xüsusən ali məktəblərdə qoyulmasa, birincisi, gələcəkdə bizim gənclər böyük çətinliklərlə rastlaşacaqlar və ikincisi, gələcək nəsillərin istədiyimiz səviyyəyə qalxması çətin olacaqdır. Ona görə də, əziz övladlarımız, siz bilin, mən həyatın

bütün mərhələlərini keçmiş bir adam kimi, arxaya baxaraq, hər dövrü təhlil edərək, həyat təcrübəsi olan adam kimi, sizə deyirəm: Bu illəri boş keçirməyin, bu illəri itirməyin. Öz fiziki sağlamlığınıza fikir verin. Onun üçün də gərək siz sağlam həyat tərzində yaşayasınız. Çalışın, maksimum bilik alın. Siz təkcə müəllimlərin verdiyi biliklə kifayətlənməyin, başqa bütün ədəbiyyatla da tanış olun və yüksək mənəvi dəyərlər əsasında yaşayın.

Mən bunu bir dəfə demişdim, bu gün gənclərin qarşısında çıxış edərkən bir də demək istəyirəm. Təəssüflər olsun ki, indiki dövrdə bəzi ölkələrdən sirayət etmiş bir çox vərdişlər bizim gənclərimiz arasında da yayılıbdır. Bizim gənclərimizin bir hissəsinin müxtəlif əyləncələrdə, gecə barlarında vaxt keçirməsi, demək olar ki, onların özlərinə də, valideynlərinə də xəyanətdir.

Təbiidir ki, o gecə barlarında vaxt keçirən gənclər hansısa imkanlı ailələrin adamlarıdır. Kasıb adam, kasıb ailənin uşağı oraya gedə bilməz. Ancaq o adamlar da bilməlidirlər ki, nə qədər imkanlı olursan ol, nə qədər zəngin olursan ol, gərək sən övladına düzgün yol göstərəsən, düzgün tərbiyə verəsən. Onun gecə barlarında müxtəlif əyləncələri üçün şərait yaratmayasan. Mən bunu valideynlərə müraciət edərək deyirəm. Ancaq gənclərə tövsiyəm odur ki, onlar sağlam fiziki və mənəvi həyat tərzini keçirsinlər. Belə olan halda siz həm daha da sağlam vətəndaş olacaqsınız, həm daha da yaxşı bilik alacaqsınız, belə olanda həm də Azərbaycanın gələcəyinin həqiqi qurucuları olacaqsınız.

Mən sizin hamınıza cəsarətinizi arzu edirəm. Çox arzu edirəm ki, bu gün bu salonda toplaşan gənclər universitetləri qurtarandan sonra burada bir də görüşək, yaxud başqa böyük salonda görüşək. Onların hər biri raport versin ki, yaxşı nəticələrlə universitetlərə daxil olduqları kimi, ondan da yaxşı nəticələrlə universitetləri bitirib həyat fəaliyyətinə başlayırlar.

Sizi bir də təbrik edirəm, bütün gələcək həyatınızda, təhsilinizdə, işlərinizdə sizə uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

**TÜRKİYƏNİN «DOĞAN HOLDİNG»
QRUPUNUN RƏHBƏRİ AYDIN DOĞAN,
ONUN MÜAVİNİ TUFAN DARBAŞ,
QRUPUN İDARƏ HEYƏTİNİN ÜZVÜ
TAYLAN BİQEDEL, «HÜRRİYYƏT» QƏZETİNİN
BAŞ REDAKTORU ƏRTOĞRUL ÖZKÖK, «MİLLİYYƏT» QƏZETİNİN BAŞ REDAKTORU MEH-
MET YILMAZ, «PETROL OFİSİ»
ANONİM ŞİRKƏTİNİN BAŞ DİREKTORU ƏRTOĞRUL TUNCƏR, «TÜRK BANK» İDARƏ
HEYƏTİNİN ÜZVÜ TAYFUR BƏYAZIT İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

6 sentyabr 2001-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli Aydın Doğan!
Hörmətli qonaqlar!

Siz Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Mən sizin bu səfərinizdən çox məmnunam.

Hörmətli dostum Aydın Doğan, mən sizi bir neçə dəfə Azərbaycana dəvət etmişdim. İmkanınız olmayıbdır. Amma indi imkan tapıb mənim bu dəvətimi yerinə yetirmək üçün Azərbaycana səfər etdiyinizə görə təşəkkür edirəm. Sizinlə bərabər, Türkiyə mətbuatının görkəmli şəxsiyyətləri gəliblər. İndi demokratik ölkələrdə mətbuat çox böyük yer tutur. Mən bilirəm ki, mətbuatın Türkiyədə nə qədər həm hörməti var, həm gücü var, həm də təsir imkanları var. Təbiidir ki, burada da «Doğan Holding» qrupunun öz yeri var.

Sizin holding son illər çox inkişaf edibdir, böyüyübdür. Təkcə mətbuat sahəsində yox, bir neçə başqa iqtisadi sahələrdə də. Ona görə indi Türkiyədə siz çox böyük yer tutan bir holdingsiniz.

Mən hesab edirəm ki, sizin Azərbaycanla yaxından tanış olmağınız çox lazımdır. Çünki Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı dostluq, qardaşlıq əlaqələri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Yəni onun xüsusi yeri vardır. Bizim ölkəmiz Türkiyəyə ən yaxın dost, qardaş ölkədir. Buna görə də bizim ölkəmizi görmək, ölkəmizin problemləri ilə tanış olmaq, sadəcə, insanları görmək, təbiidir ki, sizin kimi böyük informasiya, yaxud təbliğat imkanlarına malik olan holding üçün Azərbaycan haqqında daha da doğru, düzgün, ədalətli yazılar verməyə, yaxud da proqramlar hazırlamağa imkan verəcəkdir.

Biz bu il Azərbaycanın istiqlaliyyətinin, müstəqilliyinin 10-cu ilini qeyd edirik, bayram edirik. Bu, ilin sonunda olacaqdır. Ancaq bu il elə 10-cu il yubiley ilidir. Bu sırada sizin buraya gəlməyiniz də çox əhəmiyyətlidir. Təəssüflər olsun ki, şəxsən siz Azərbaycana birinci dəfədir gəlmirsiniz. Azərbaycan beş-on il bundan öncə nə durumda olub, indi nə durumdadır, onu güman edirəm ki, Türkiyədən baxaraq müqayisə edə bilərsiniz. Amma burada olan dostlarımızdan yəqin əvvəllər Azərbaycanda olmuş şəxslər var, yoxsa elə hamınız birinci dəfədir gəlmisiniz?

İrfan Səpəzov («Hürriyyət» qəzetinin Azərbaycandakı müxbiri): Cənab Prezident, Ərtoğrul Özkök əvvəllər Bakıya gəlmişdir.

Heydər Əliyev: Mən dost sözlərimi deyirəm, indi sizin hamınızın gəlməyinizdən çox məmnunam. İmkan dairəsində bizim həyatımızı görə bilərsiniz. Bizim on illik müstəqillik dövründə yaşadığımız dövrə və indi hansı vəziyyətə gəlib çatmağımıza fikir verə bilərsiniz. Bizim bu on ildə çox böyük problemlərimiz olubdur. Siz belə bir hadisəni ötən yüzilliyin 20-ci illərinin əvvəllərində yaşamısınız. Osmanlı imperatorluğu dağılandıqdan sonra Türkiyə Cümhuriyyətinin yaranması və onun inkişaf etdirilməsi, Türkiyəni bugünkü günə, yəni dünyanın həm demokratik, həm hüquqi, həm də hər cəhətdən çox inkişaf etmiş ölkəsi səviyyəsinə gətirmək üçün böyük bir tarix yaşamısınız.

Biz 1998-ci ildə Ankarada Türkiyə Cümhuriyyətinin 75 illik yubileyi münasibətilə toplaşmışdıq. Siz bir formasiyadan, yəni bir ictimai-siyasi, yaxud iqtisadi formasiyadan digərinə keçməmişiniz. İmperiya dağılıb, Allaha şükürlər olsun ki, böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün və silahdaşlarının sayəsində, onun yerində cümhuriyyət yaranıb. Amma türk ordusu o vaxt da olubdur, sonra da olubdur. Yaxud Türkiyənin iqtisadiyyatı. Təbiidir, o vaxtlar Osmanlı imperatorluğu dünyanın yarısını götürmüşdü, ona görə də iqtisadiyyatı daha yüksək idi. Ondan sonra, bütün bunlar əldən gedəndən sonra yenidən inkişafa başladı. Ancaq siz dünyada artıq sübut olunmuş iqtisadiyyat yolu ilə, yəni bazar iqtisadiyyatı yolu ilə getmişiniz. Sizin quruluşunuz sosialist quruluşu, kommunist quruluşu olmayıbdır. Ona görə də siz bu dövrü şəxsən görməmişiniz də, sizin ölkəniz biz yaşadığımız dövrü yaşamayıbdır.

Amma bizim ölkəmiz, məsələn, 200 il bundan öncə Rusiya imperatorluğuna daxil olubdur. Biz 120–130 il çar Rusiyasının, ondan sonra 70 il Sovetlər Birliyinin tərkibində olmuşuq. Doğrudur, biz o vaxt buna imperatorluq demirdik. İndi deyirik. Çünki o vaxt hesab olunurdu ki, sosialist sistemi dünyada ən mütərəqqi, ədalətli bir sistemdir. Ancaq eyni zamanda 15 müttəfiq cümhuriyyəti özündə birləşdirərək onların müstəqilliyini əllərindən almaq, böyük bir dövlət qurmaq – bu da imperatorluğun bir formasıdır. Ona görə biz 1917, 1920, 1922-ci illərdə böyük sınaqlardan keçmişik. Ondən qabaq rus imperatorluğunun müstəmləkəsi olmuşuq. Ondən sonra sovet hakimiyyətinin qurulması çox böyük proses olubdur. Çünki insanın mülkiyyətini əlindən alıblar, torpağını əlindən alıblar, fabrikinə, hər şeyini əlindən alıblar. Şəxsi mülkiyyət yasaq olubdur. Hamısı dövlət mülkiyyəti olubdur. Amma o da ağır bir dövr idi. Çünki insanlar bundən öncə onların əcdadlarının, babalarının topladıqları əmlakı-filanı əllərindən vermək istəmirdilər və bir yerə yığışib kolxoz olmaq, sovxoz olmaq istəmirdilər. Hətta ondan sonra söhbət gedirdi, başqa ölkələrdə də belə deyirdilər ki, Sovetlər Birliyində hər şeyi toplayırlar, ümumiləşdirirlər. Demək, ailələr də ümumiləşdiriləcəkdir, qadınlar da ümumiləşdiriləcəkdir. O zaman belə söhbətlər var idi.

Biz 70 il bu dövrü yaşamışıq. Biz həmişə bu dövrə də ədalətli münasibət göstəririk. Onun faciələri də olubdur, qara səhifələri də olubdur. Çox itkilər də vermişik. Amma eyni zamanda, bu dövrdə bunlarla bərabər, Azərbaycan çox inkişaf edibdir. Artıq 1991-ci ildə, Sovetlər İttifaqı dağılandıən sonra, son imperatorluq dağılanda Azərbaycan müstəqilliyini elən edəndə onun böyük potensialı var idi. İqtisadi potensialı, elmi potensialı, milli potensialı var idi. Bunlar var idi. Ancaq bunlar hamısı köhnə, əski sistem üzərində qurulmuşdu. İndi bunu yeni sistem üzərində qurmaq lazımdır, bu dövr də çox çətin, ağır dövrüdür.

Əgər nəzərə alsaq ki, bu dövrdə Azərbaycan Ermənistanla müharibə aparmaq məcburiyyətində olubdur – çünki hələ sovetlər dövründə, 1988-ci ildə Ermənistan Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ torpağını əlinə keçirmək üçün iddia edibdir və sonra müharibə başlayıbdır – onda təsəvvür edə bilərsiniz ki, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edən zaman nə qədər ağır bir durum içində idi. Ondən sonra, təbiidir ki, işləri daha da sürətlə aparmaq olardı. Bir tərəfdən, Azərbaycan bu xaosdan, əsarətdən azad oldu, müstəqil oldu, ancaq ikinci tərəfdən, təəssüflər olsun, bu vəziyyətdən, bu durumdan və Ermənistan–Azərbaycan savaşından istifadə edən ayrı-ayrı qruplar özlərinə silahlı dəstələr yaratdılar, burada hakimiyyət uğrunda mübarizə apardılar. Ona görə də biz müstəqilliyi əldə edəndən sonra bu problemlərlə rastlaşmasaydıq, bəlkə bu on il ərzində daha da çox irəliyə getmiş olardıq.

Müstəqillik əldə edəndən 1995–96-cı illərə qədər biz Azərbaycanda belə ağır problemlərlə üzləmişik. Yəni biz bir tərəfdən, Ermənistanla müharibə aparmışıq və təəssüflər olsun ki, torpaqlarımızın 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunubdur, şəhidlər vermişik, qan tökülübdür, ikinci tərəfdən də, daxildə sabitlik olmayıbdır. Nəinki sabitlik olmayıbdır, burada ayrı-ayrı qruplar silahlı dəstələr düzəldib hakimiyyət uğrunda mübarizə aparıblar. Bunlar hamısı da 1992-ci ilin əvvəllərində hakimiyyətin dəyişilməsinə gətirdi. 1992-ci ildən isə burada Xalq Cəbhəsi hakimiyyəti var idi, onlar bir il hakimiyyətdə olduqları zaman Azərbaycanı vətəndaş müharibəsi vəziyyətinə gətirib saldılar. Azərbaycan artıq parçalanırdı. Onun qarşısı alındı. Xalq onun qarşısını aldı. Xalq birləşdi.

Amma 1994-cü ildə yenə bir dəstə burada silahlı çevriliş cəhdi göstərdi. Bunun da qarşısını xalq aldı. 1995-ci ildə başqa bir silahlı dəstə hücum edirdi, bizim Daxili İşlər Nazirliyinə hücum edirdi. Yenə də çevriliş cəhdi ilə. Təbiidir ki, biz onda da öz gücümüzü göstərdik, qan töküldü, amma dövləti qoruyub saxladıq. Sonra da terror, filan hadisələri olmuşdur. Ona görə də bizim bu on ildəki həyatımız Sovetlər Birliyi dağılıqdən sonra müstəqillik əldə edən başqa cümhuriyyətlərin həyatından fərqlidir.

Məsələn, Orta Asiya ölkələrini götürün. Orada heç bir belə problem olmayıbdır. Onların bir problemi olubdur ki, sosialist sistemindən yeni sistemə necə keçsənlər. Onu da özləri nə cür istəyir, o cür də keçirlər. Amma bizim belə problemlərimiz olubdur. Bunlara görə də sizin Azərbaycanı görməyiniz, Azərbaycanın həqiqətlərini, reallığını bilməyiniz lazımdır. Çünki Türkiyədən Azərbaycana baxanda, ayrı-ayrı adamlar onu müxtəlif cür görür. Tam əksəriyyəti Azərbaycanı olduğu kimi görür. Amma bəzilərinin də, onların gözlüyü qaradır, yaxud da nədirsə, onlar aydın görə bilmirlər, açıq görə bilmirlər. Mən bu barədə çox deyə bilərəm. Ancaq qısaca olaraq bu sözləri sizə dedim ki, mən nə qədər məmnunam, siz gəlmisiniz.

Təbiidir ki, buraya iş adamları çox gəlir. Biz çox böyük işlər aparırıq. Bilirsiniz ki, bizim neft sahəsində çox böyük işlərimiz var. Biz Türkiyənin neft şirkətlərini də buraya qatdıq. Onların burada artıq bir neçə müqavilədə çox önəmli yerləri var. Biz yeddi ildir çalışırıdık ki, Bakı–Ceyhan boru xəttini həyata keçirək. Artıq bunu da etdik. Artıq Bakı–Ceyhan tikilir. Mən hər dəfə Türkiyəyə gələndə «Hürriyyət», «Milliyyət», «Sabah», nə bilim, o birisi, bu birisi qəzetlərin mənə birinci sualları bu olubdur: Bakı–Ceyhan nə vaxt olacaqdır? Olacaqdır, olmayacaqdır? Hər dəfə deyirdim, olacaq, olacaq, olacaqdır. Amma son dəfə gələndə gördüm bunu soruşurlar. Mən dedim nə üçün soruşmursunuz ki, Bakı–Ceyhan nə vaxt olacaqdır?

O vaxtlar Türkiyədə qərribə bir durum var idi. Uşaq da Bakı–Ceyhan deyirdi, qadın da Bakı–Ceyhan deyirdi, yaxud bir siyasət adamı da Bakı–Ceyhan deyirdi. Biz bunu çözdəndən sonra artıq bu proseslər dayanıbdır. Çox gözəl. Yəni, biz bunu etdik. Sübut etdik ki, biz bunu edə bilərik.

İndi biz buradan Türkiyəyə qaz vermək istəyirik. Çünki bizim böyük təbii qaz yataqlarımız açılbıdır. Mən mart ayında Ankarada olarkən Azərbaycan ilə Türkiyə arasında bu barədə anlaşma imzaladıq. İndi Gürcüstan ilə də imzalamalıyıq. Çünki qaz boru xətti gərək Gürcüstandan keçsin. Bakı–Ceyhan da oradan keçir. Onu da yaxınlarda edəcəyik, qaz da verəcəyik.

Yəni iqtisadi əlaqələrimiz genişdir. Amma təbiidir ki, burada iş adamları Azərbaycanı görür. Amma mətbuat adamlarının görməsi daha önəmlidir. Bax, bunlara görə mən sizə təşəkkür edirəm. Güman edirəm ki, burada olduğumuz zaman Azərbaycanın bugünkü varlığını görəcəksiniz. Sizə yardımçılıq edənlər ki, mənim bu qısa sözlərimin əsasında daha da geniş bilgilər versinlər ki, Azərbaycan bu on ildə hansı yolu keçibdir. Təşəkkür edirəm.

A y d ı n D o ğ a n: Möhtərəm Cümhur başqanımız!

Sizə Cümhur başqanımız deyirəm. Çünki Sizin hər zaman dediyiniz kimi, biz iki ayrı dövlət olsaq da, bir millətik. Bu mənada Türkiyə türklərinin də Cümhur başqanısınız.

Bir türk olaraq Sizin keçmiş Sovetlər Birliyində Siyasi Büroya qədər yüksəlməyinizi, rəhbərlikdə üçüncü adam hesab olunan səviyyəyə qalxmağınızı bizlər çox böyük sevinc hissi ilə izləyirdik və qürur duyurduq. Çox çətin olsa da, o vaxtlar Azərbaycana və türkdillli cümhuriyyətlərə etdiyiniz böyük xidmətləri bilir və Sizin o işlərinizi diqqətlə izləyirdik.

1993-cü ildə çox çətin bir vaxtda, Azərbaycanın parçalanaraq məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşdiyi bir vaxtda Azərbaycana rəhbərlik etməyə başladınız. Sizin rəhbərliyinizlə keçid dövrünü yaşayan Azərbaycan üçün ən vacib olan sabitliyi, əmin-amanlığı ölkənizə bəxş etdiniz.

1994-cü ildə «Əsrin müqaviləsi»ni imzalamaqla Bakı–Ceyhan layihəsinin həyata keçirilməsi üçün ilk əzmkar addımlar atdınız. Siz bu işlərdə Türkiyəyə çox böyük önəm verərək, Türkiyəyə və türklüyə olan sevginizi bir daha bəyan etdiniz, Türkiyə–Azərbaycan strateji əməkdaşlığının inkişafına daim diqqət yetirdiniz.

Möhtərəm Cümhur başqanımız!

Sizin Türkiyə–Azərbaycan dostluq əlaqələrinin inkişafına verdiyiniz töhfə çox böyükdür. Mənim bu qısa çıxışında Sizin böyük işləriniz haqqında məlumat verməyim çox çətinidir.

Sizin Azərbaycanda latın əlifbasının tətbiq edilməsi ilə bağlı fərmanınız və bu istiqamətdə apardığımız işlər ən yüksək qiymətə layiqdir.

«Türk ulduzları»nın Bakıdakı uçuşlarını Azadlıq meydanında bir milyondan çox insanın sevgi ilə seyr etməsi xatirələrdən uzun müddət silinməyəcəkdir. Bu tədbirlər nəticəsində Türkiyə xalqında və Azərbaycan xalqında oyanmış ülvi hisslər Türkiyə–Azərbaycan dostluğunun, qardaşlığının əyani təzahürüdür.

Sahibi olduğumuz kütləvi informasiya vasitələri daim Türkiyə–Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində çalışmışdır. Lakin bundan sonra bu qardaşlıq əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə daha çox işlərin görülməsinin zəruriliyini hiss edir və bu istiqamətdə işlərimizin daha da gücləndirilməsinin vacibliyini ifadə etmək istəyirəm.

Möhtərəm Cümhur başqanımız!

Çıxışımın sonunda bizi bura dəvət etdiyiniz üçün, gərgin iş rejiminə baxmayaraq, bizə vaxt ayırdığınız üçün Sizə öz dərin təşəkkürümü bildirir, Azərbaycan naminə, bütün türk dünyası naminə görə deyirəm o böyük işlərdə Sizə müvəffəqiyyətlər və cansağlığı arzu edirəm. Çox sağ olun.

H e y d ər Ə l i y e v: Əziz dostum, çox sağ ol. Sizin dediyiniz çox önəmli sözlərə görə təşəkkür edirəm.

Ancaq bir şeyi də qeyd etmək istəyirəm. Təbiidir ki, biz bir kökdən olan millətik. Türk dili həm bizim dilimizdir, həm Anadolu türklərinin dilidir, həm də Özbəkistanın, Qazaxıstanın, Türkmənistanın, Qırğızıstanın, başqalarının dilidir.

Ancaq bizim bu köklərdən ayrılan ayrı-ayrı budaqlar o dilləri müəyyən qədər özünəməxsus şəkildə formalaşdırmışdır. Amma siz burada sırf Azərbaycan dilində danışdınız. Bu mənim üçün çox əhəmiyyətlidir. Çünki yenə də deyirəm, onsuz da biz bir-birimizi anlayırıq. Mənim üçün Türkiyədə kiminləsə danışmaq problem deyildir. Mən Böyük Millət Məclisində bir saat yarım çıxış etdim. Güman edirəm ki, orada olan millət vəkillərinin 99 faizi mənim dediklərimi 99 faiz anladı.

Eləcə də buraya Türkiyədən cümhur başqanları gəlir, başqaları gəlir, baş nazirlər gəlir. Onlar Anadolu türkcəsində danışır və hamı da anlayır. Amma onlardan fərqli olaraq, siz tamamilə Azərbaycan dilində danışdınız. Bu da çox sevindirici haldır. Doğrudan da bu, sizin Azərbaycana olan qardaşlıq, dostluq münasibətini göstərir.

Mən latın əlifbasına keçilməsinə çoxdan çalışırdım. Ancaq istəyirdim əvvəlcə insanlar buna alışsınlar. Gördüm ki, bu proses bir az uzanır. Onda mən iyun ayında fərman verdim ki, avqustun 1-dən bütün Azərbaycanda qəzetlər, kitablar latın əlifbasında çıxsın və dövlət orqanlarında bütün yazı işləri latın əlifbası ilə getməlidir. Çoxları dedi ki, bu, mümkün deyildir. Çünki insanların çoxu bunu öyrənməyiblər, bilmirlər.

Bizim müxalifət qəzetlərimiz çoxdur. Sizdə də qəzetlər elə müxalifət kimi bir şeydir. Ancaq sizin müxalifətçiliyiniz burada olsaydı, mən Allaha çox şükür edərdim. Mən istərdim ki, sizin qəzetlərin müxalifətçiliyi bizim qəzetlərdə olsun. Onda Allaha çox şükür edərdim. Ancaq onlar özlərini daha çox türk,

yaxud Türkiyəyə yaxın hesab edərək – bizdə deyirlər ki, Roma papasından da çox katolik olmaq istəyirlər, belələri var – qəzetlərdə məni tənqid etməyə başladılar ki, Heydər Əliyev bunu ona görə etdi ki, o bizim qəzetləri diz çökdürmək, yəni bağlatmaq istəyir. Çünki xalq bu əlifbanı bilmir, bizim qəzetləri oxuya bilməyəcəklər. Onların da qəzətdən başqa heç bir şeyləri yoxdur. Elə qəzetlə yaşayırlar, qəzetlə müxalifətlərini həyata keçirirlər. Belə şeylər çox yazıldı. Ancaq mən düşündüm ki, başqa hallarda olduğu kimi, bu yazıqlar, bu zavallılar burada da özlərini nə qədər ağılsız göstərdilər.

Mən xalqı irəliyə aparmaq istəyirəm. Mən istəyirəm xalq kiril əlifbasından qurtarsın. Amma onlar məni günahlandırır ki, sən bunu niyə edirsən. O biri tərəfdən də deyirlər ki, biz daha çox türkük, nəinki sən. Amma mən onlara, xalqa izahatlar verdim.

Mən 1929-cu ildə ilk dəfə məktəbə getmişəm. Onda Azərbaycanda latın əlifbası idi. Azərbaycanın latın əlifbasına keçməsi Türkiyədən bir neçə il öncə olubdur. Hətta mən sizə deyə bilərəm, Azərbaycanın böyük bir yazarı var, Mirzə Fətəli Axundov. O, Azərbaycanda, demək olar ki, müasir ədəbiyyatın əsasını qoyanlardandır. Yəni dünyəvi teatrın əsasını qoyanlardandır. O, 1860-cı ildə Azərbaycanda ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçmək haqqında təkliflər irəli sürmüşdü. Burada bir neçə adamlarla bu barədə danışmaq aparmışdı. O vaxtlar bizdə hər şey İstanbuldakı təcrübə ilə ölçülürdü. Sonra o İstanbulla gedir. Orada nitq söyləyib və sübut edibdir ki, latın əlifbasına keçmək lazımdır. Gərək bizim xalqlarımız, yəni türk xalqları ərəb əlifbasından azad olsun. Həmin vaxt orada mollalar, üləmələr, filanlar hamısı toplaşblar və onu oradan qovublar. Bu, tarixi bir hadisədir. Bu, 1863-cü ildə olubdur.

Sonra, burada sovet hakimiyyəti olan zaman, hələ 1922-ci ildə Azərbaycanın ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçməsi üçün komissiya yaradılmışdı. Onlar çalışblar və 1924-cü ildən Azərbaycanda tədricən latın əlifbasına keçilirdi.

1926-cı ildə burada ilk türkoloji qurultay olubdur. Sizdə məşhur bir Köprülüzadə vardı. O, İkinci dünya müharibəsindən sonra Xarici İşlər naziri də olmuşdur.

A y d ı n D o ğ a n: Fuad Köprülü.

H e y d ər Ə l i y e v: Biz burada Köprülüzadə deyirdik. O da dilçi idi və 1926-cı ildə burada türkoloji qurultayda iştirak edibdir. Türkiyə latın əlifbasına hamıdan sonra keçibdir. Ona görə deyirəm ki, mən 1929-cu ildə ilk dəfə məktəbə gedəndə latın əlifbası idi. Mən onda ərəb əlifbasını görmədim. Yəni cəmi 4-5 il içində latın əlifbası tamamilə öz yerini tutdu.

Mən on il məktəbdə oxudum, məktəbi latın əlifbası ilə bitirdim. Mən 1939-cu ildə məktəbi latın əlifbası ilə bitirdim, 1940-cı ildə Azərbaycan kiril əlifbasına keçdi. Mənim üçün bu da problem olmadı. Çünki mən o vaxt rus dilini çox yaxşı bilirdim. Ona görə bu mənim üçün problem olmadı.

Ancaq deyə bilmərəm ki, insanlar üçün problem oldu. 1920-ci ildə latın əlifbasına keçəndə də belə problem olmamışdı, 1940-cı ildə kiril əlifbasına keçəndə də o qədər problem olmamışdı. Ona görə mən bunu həyatımın təcrübəsindən, Azərbaycan xalqının tarixindən bildirdim ki, sadəcə, fərman vermək lazımdır, məcburiyyət qoymaq lazımdır. Kimsə bir az gecikər, bu, böyük şey deyildir. Əsas odur ki, məsələni həll edəsən. Həll elədik və təbiidir ki, bu da bizi daha da yaxınlaşdırır. İndi bizim adamlar sizin qəzetləri daha da yaxşı oxuyacaqlar. Siz də bizim qəzetlərimizi daha da yaxşı oxuya biləcəksiniz.

Sizin bu sözlərinizə görə bir daha təşəkkür edirəm. Amma latın əlifbası haqqında bəzi əlavə məlumatları sizə söyləməyi borc hesab edirəm.

Sizin təcrübəniz böyükdür. Çünki keçmişdə Sovetlər Birliyində, Azərbaycanda belə açıq mətbuat olmayıbdır. Dövlət televiziya, dövlət qəzeti, müxalifət yox, başqa fikirli adam yox, insanlar belə yaşayıblar. İndi Azərbaycan müstəqil olandan sonra, demokratiya yolu ilə gedəndən sonra söz azadlığı, mətbuat azadlığı, vicdan azadlığı, bütün azadlıqlar veriləndir. 1995-ci ildə biz Konstitusiyayı qəbul etdik və bunların hamısını yazdıq. Amma gərək bundan da ağıllı istifadə edəsən.

Bilirsiniz, hərdən olur, insanı bir şeyə məcbur edirsən ki, sən bunu yemə, olmaz. O da fikirləşir ki, bu nədir, mən bunu yeməyim. Amma ona icazə verirsən ki, gəlsin yesin, birdən elə yeyir ki, qarnı partlayır. Bu, həyatda da belədir. İndi bizdə mətbuat, yəni müstəqil mətbuat formalaşır. Bundan sonra da formalaşacaqdır. Ancaq siz bu yolu keçmisiniz və sizin təcrübəniz, əlbəttə ki, bizim üçün önəmlidir.

Birincisi, ona görə ki, siz böyük təcrübəyə maliksiniz. İkincisi də ona görə ki, siz sərbəst qəzet, sərbəst televiziya nə cür olmalıdır, bunu nümayiş etdirirsiniz, yaxşı göstərirsiniz. Amma təəssüflər olsun ki, bizdə hələ bəziləri o qədər yeyirlər ki, qarınları partlayır. Bu barədə bizim sizin təcrübənizdən istifadə etməyə ehtiyacımız var. İndi nə mümkündür, siz burada söyləyərsiniz.

Bundan sonra bizim əlaqələrimiz daha da genişlənəcəkdir. Biz «Hürriyyət» qəzeti ilə güclü ittifaq qurduq. Yadımdadır, mən Türkiyəyə gedəndə İstanbulda böyük toplantı keçirdik. Bütün qəzetçilərlə görüşdüm. Baxmayaraq ki, hər dəfə gələndə məni hava limanında 40–50 qəzetçi qarşılayır, suallar verirdilər. Amma biz böyük toplantı keçirdik ki, orada sərbəst söhbət aparaq. Onlar nə istəyirlər soruşsunlar, mən nə istəyirəm, onlara deyim. Ancaq bu azdır. Bunları daha da çox etmək lazımdır. Ona görə də sizin bu ziyarətiniz çox önəmlidir.

A y d ı n D o ğ a n: Möhtərəm Cümhur başqanı, sağ olun. Təşəkkür edirəm.

Hörmətli Cümhur başqanı, biz də burada mətbuat haqqındakı qənaətlərimizi Sizə ayrıca söyləyəcəyik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun.

Bizim Azərbaycanın ilk universiteti var. Bakı Dövlət Universiteti. O, 1919-cu ildə yaranıb, böyük tarixi var və çox da yüksək təhsil verən universitetdir. Universitetin elmi şurası qərar qəbul edibdir ki, Sizə, hörmətli Aydın Doğana Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktoru adını versinlər. Nəyə görə?

Azərbaycan ilə Türkiyə arasındakı dostluq və qardaşlıq əlaqələrinin inkişaf etməsində göstərdiyi böyük xidmətlərə görə və bütün başqa sahələrdə Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinə göstərdiyi böyük xidmətlərə görə. Saat dördə orada, universitetdə bütün professorlar, müəllim heyəti toplaşacaqlar və Sizə fəxri doktor adını verəcəklər. Güman edirəm ki, Siz də bunu qəbul edəcəksiniz.

A y d ı n D o ğ a n: Möhtərəm Cümhur başqanı, mən böyük məmnuniyyətlə və şərəflə qəbul edirəm.

MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR BİRLİYİ ÖLKƏLƏRİNİN VƏ BALTİKİYANI ÖLKƏLƏRİN ONUNCU AÇIQ KİNOFESTİVALININ İŞTİRAKÇILARINA

Hörmətli festival iştirakçıları!

Sizi – Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin və Baltikyanı ölkələrin kinofestivalının iştirakçılarını salamlayır və hamınıza xoşbəxtlik, cansağlığı və səadət arzulayıram.

Müstəqil Dövlətlər Birliyinin onilliyi ərəfəsində keçirilən bu yubiley kinofestivalı xalqlarımız arasında təşəkkül tapmış mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsi və genişlənməsi yolunda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tarixi talelərimizin oxşar olması kinematoqrafiya ənənələrində də öz əksini tapmışdır. Sevindirici haldır ki, festivalımız məhz həmin ənənələrin qorunmasına və inkişafına xidmət edir.

Artıq tarixin səhifələrində qalmış Sovet İttifaqı bizə zəngin bir kinematoqrafiya irsi qoyub getmişdir. Mənəvi zənginlik, şəxsiyyətin və həyatın mürəkkəb problemlərinə müraciət, həqiqi peşəkarlıq həmişə sovet kinematoqrafiyasının əsl inciləri üçün səciyyəvi olmuşdur.

Elə bu illərdə Azərbaycan kinosunun inkişafı işində də xeyli uğurlar əldə edilmişdir. İnanıram ki, keçid dövrünün mürəkkəb şəraitində bu qədər dəyərli milli sərvətin yaşadılması üçün göstərilən səylər, kinonun idarə olunması və maliyyələşdirilməsinin yeni mexanizmlərinin axtarılıb tapılması kinematoqrafçılarımıza öz nailiyyətlərini artırmaq imkanı verəcəkdir.

Azərbaycan Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin və Baltikyanı ölkələrin vahid mədəni məkanının qorunub saxlanılması probleminə müstəsna əhəmiyyət verir. Sizin festivalın uğurlu işi, şübhəsiz ki, bir sıra müştərək layihələrin gerçəkləşdirilməsi üçün zəmin yaradacaq və ölkələrimiz arasında mədəni inteqrasiyaya öz layiqli töhfəsini verəcəkdir.

Yeni əsrin və yeni minilliyin bu ilk ilinin bütün ölkələrimizin kinematoqrafçıları üçün səmərəli axtarışlar və yaradıcılıq uğurları ilə əlamətdar olmasını arzu edirəm.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 6 sentyabr 2001-ci il

**BRAZİLİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB FERNANDU HENRIKİ KARDOZUYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Braziliya Federativ Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Braziliya xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin inkişafı xalqlarımızın rifahına öz töhfəsini verəcəkdir. Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 sentyabr 2001-ci il

**TACİKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB İMAMƏLİ RƏHMONOVA**

Hörmətli İmaməli Şaripoviç!

Sizi və dost Tacikistan xalqını milli bayram – Tacikistan Respublikasının müstəqilliyinin elan olunmasının 10 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Suveren, demokratik, hüquqi dövlətin qurulması və möhkəmləndirilməsi, Dünya Birliyinə fəal inteqrasiya sahəsində qardaş Tacikistanın əldə etdiyi uğurlara şadam.

İnanıram ki, Azərbaycan ilə Tacikistan arasındakı ənənəvi dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın, dövlətlərimizin rifahı naminə bundan sonra da inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, uğurlar, qardaş Tacikistan xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 sentyabr 2001-ci il

**KOREYA XALQ DEMOKRATİK RESPUBLİKASI DÖVLƏT MÜDAFİƏ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB KİM ÇEN İRƏ**

Hörmətli cənab sədr!

Ölkənizin milli bayramı – Koreya Xalq Demokratik Respublikasının yaranması günü münasibətilə Sizi və dost Koreya xalqını səmimi-qəlbədən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Koreya Xalq Demokratik Respublikası arasındakı dostluq münasibətləri ölkələrimizin və xalqlarımızın rifahı naminə daim inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 sentyabr 2001-ci il

**FRANSA–AZƏRBAYCAN DOSTLUQ
QRUPUNUN SƏDRİ, SENATOR
JAN BUAYENİN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

10 sentyabr 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Cənab senator Jan Buaye, mən sizinlə və sizinlə bərabər Azərbaycana gəlmiş qonaqlarla görüşməyimdən çox məmnunam . Xoş gəlmisiniz.

Siz Fransa parlamentində Fransa–Azərbaycan dostluq qrupunun sədri kimi, çox illərdir çalışmışınız və Fransa–Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi üçün çox xidmətlər göstərmişiniz. Ona görə hər dəfə sizi görəndə məndə böyük minnətdarlıq hissi oyanır. Buyurun.

J a n B u a y e: Cənab Prezident, çox sağ olun. Mənim bu gün buraya səfərimin iki mənası var. Birincisi, ən əsası bir senator kimi gəldim ki, Sizinlə görüşüm, vidalaşım və Sizə minnətdarlığımı bildirim. Çünki mən bundan sonra, yəni sentyabr ayında Senat seçkilərinə öz namizədliyimi təqdim etməyəcəyəm.

Cənab Prezident, ikinci məqsədim isə odur ki, məni əvəz edəcək senator cənab Ambruaz Düponu Sizə təqdim etmək istəyirəm. Onun Senatda bu dostluq qrupunun sədri olmasını təklif edəcəyəm. Mən ümid edirəm ki, bu, qəbul olunacaqdır.

Cənab Prezident, demək istəyirəm ki, mən həm bu vəzifəmi, həm də dostluq qrupunda sədrliyimi həyəcənsiz tərkdə bilmərəm. Çünki özünüz yaxşı bilirsiniz, bir neçə il bundan əvvəl Sizin razılığınız və xeyir-duanızla biz bu dostluq qrupunu yaratmışdıq. Siz yaxşı bilirsiniz ki, biz fəaliyyətimizdə həddindən artıq çox səylər göstərmişik. Xüsusilə də sizin qonşunuzla olan münasibətinizdə bu səylərimizi daha çox göstərmişik.

Cənab Prezident, mənim yanımda dostum cənab Düpon oturmuşdur. Ondan xahiş edəcəyəm ki, bundan sonra da bizim bu məqsədimizi daha çox müdafiə etsin, daha çox Azərbaycanı müdafiə etsin. Əminəm ki, o bunu edəcəkdir. O, əslində, elə Azərbaycan üçün səs verən 40 senatordan biridir.

Cənab Prezident, Sizə demək istəyirəm ki, mən bizim yaratdığımız evin açarlarını çox böyük inamla, etibarla cənab Düpona verirəm. Sizə minnətdarlığımı bildirirəm ki, bizim Sizinlə görüşlərimiz zamanı mənə rəsmi və qeyri-rəsmi surətdə öz qayğılarınızdan, ölkənizin problemlərindən danışmışınız. Bu mənim üçün böyük şərəf idi. Sizdən xahiş etmək istərdim ki, Siz bunu cənab Düpon üçün də edəsiniz.

Cənab Prezident, Sizi əmin etmək istəyirəm ki, bu fəaliyyət bundan sonra davam edəcəkdir. Mən Senatın sədri, dostumuzun salamlarını Sizə çatdırıram. O məndən xahiş edibdir ki, onun ən xoş arzularını çatdırım. Onun fikri bundan ibarətdir və o, əvvəlki mövqeyində qalır, biz bir yerə yığışmalıyıq ki, qarşımıza çıxan problemləri birlikdə həll edək.

Mən dünya mətbuatından çox yaxşı bilirəm ki, Siz daim, həmişə çalışmışınız ki, bu regionda sülhü, əmin-amanlığı bərpa edəsiniz. Sizin böyük dostunuz prezident Şirak da Sizin yanınızdadır. Mən deməliyəm ki, o da sülhsevər adamdır və həmişə Sizinlə birlikdə sülh axtarışlarını davam etdirəcəkdir.

Mənim əsas arzum ondan ibarətdir ki, ağıl, müdriklik hisslərə qalib gəlsin. Cənab Prezident, Siz isə müdrik adamsınız. Müdrik adam olduğunuz üçün də həmişə düzgün mövqə tutmusunuz. Bu isə həmişə mənim ürəyimdə ən əziz bir fikir və ideya kimi qalacaqdır. Çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mənim əziz dostum, çox təşəkkür edirəm.

Mən qeyd etdim ki, Fransa–Azərbaycan dostluq qrupunun sədri kimi, siz uzun illər Fransa–Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etdirilməsində çox xidmətlər göstərmişiniz. İndi bir halda ki, siz artıq bu vəzifəni tərkdə edirsiniz, mən sizə bütün bu fəaliyyətinizə görə səmimi-qəlbədən təşəkkür edirəm.

Bizim deməyə haqqımız var ki, bu illər Fransa ilə Azərbaycan arasında bir çox sahələrdə əlaqələrimiz inkişaf edibdir. O cümlədən parlamentlərarası əlaqələr çox yaxşı inkişaf edibdir. Ticarət əlaqələri, iqtisadi əlaqələr barədə də bunu demək olar. Azərbaycanda Fransanın böyük neft şirkətləri – «Total», «Elf Agiten» geniş fəaliyyət göstərirlər. Ancaq bunları hələ yetərli hesab etmək olmaz. Amma bunlardan da əsas, hesab edirəm, bizim ən böyük nailiyyətimiz odur ki, ölkələrimizi, xalqlarımızı bir-birinə daha da yaxşı tanıtmışıq.

Fransa böyük, qədim ölkədir. Qərb mədəniyyətinin, dünya mədəniyyətinin inkişafında və bütün dünyadakı demokratik proseslərin həyata keçirilməsində onun xidmətləri var. Ona görə də Fransanı, fransızları hər yerdə həm böyük ölkə kimi, həm böyük tarixə malik olan xalq kimi, həm də onların əldə etdiyi başqa nailiyyətlərə görə tanıyırlar. Azərbaycan isə gənc, müstəqil bir ölkədir, müstəqil bir dövlətdir. Biz bu il öz dövlət

müstəqilliyimizin elan olunmasının onuncu ildönümünü qeyd edirik. Ona görə, təbiidir, biz hər şeydə gəncik. Mən demək istəmirəm ki, fransızlar gənc deyillər, qocalıblar. Sadəcə, mən ölkə, dövlət kimi deyirəm. Ona görə, təbiidir ki, Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi keçmişdə Fransada tanına bilməzdi. Çünki müstəqilliyi yox idi. Müstəqillik əldə edəndən sonra çox böyük səylər göstərmək lazım idi ki, Fransada Azərbaycanı yaxşı tanısinlar.

Biz – həm Fransa, həm də Azərbaycan – bu sahədə apardığımız müştərək işlərin nəticəsində Azərbaycanı Fransada müəyyən qədər tanıdı bilmişik. Fransanı da Azərbaycan cəmiyyəti təkcə coğrafiya kitablarından, yaxud ayrı-ayrı başqa kitablardan alınan məlumatlar əsasında yox, ölkədə gedən proseslər, ölkənin müasir vəziyyəti, onun dünya siyasətindəki yeri, rolu kimi çox mühüm məsələlər əsasında bu illərdə yaxşı öyrənə və lazımi biliklər ala bilibdir.

Mən bütün bu işlərdə sizin xidmətlərinizi bir daha qeyd etmək istəyirəm. Əsas odur ki, sizi bizim ölkəmizdə – həm hakimiyyət dairələrində, həm də cəmiyyətdə – Azərbaycana səmimi dostluq münasibəti göstərən bir Fransa senatoru kimi tanıyırlar. Mən isə sizi artıq öz şəxsi dostum hesab edirəm. Prezident cənab Jak Şirakla mənim aramda çox səmimi dostluq əlaqələri yaranıb. Xüsusən, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə bərabər, Fransa Minsk qrupunun həmsədri olan zamandan prezident cənab Şirakla mənim əlaqələrim daha da genişlənib və daha da dərinləşibdir. O həm Fransanın prezidenti kimi, həm də bir şəxsiyyət kimi, dünyada, beynəlxalq aləmdə, dünya siyasətində çox böyük xidmətlər göstərmiş insandır və böyük də hörmət qazanıb.

Bu ilin yanvar və fevral aylarında mən Parisdə onunla iki dəfə görüş keçirmişəm. Bizim telefon danışıqlarımız da olubdur. Məktublaşma vasitəsilə də əlaqələrimizi həyata keçiririk. Mən bu dostluq əlaqələrindən çox məmnunam. Hiss edirəm və görürəm ki, prezident Jak Şirak Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması üçün çox səmimi səylər göstərir. Bunlar hamısı son illər bizim əlaqələrimizin əldə etdiyi nailiyyətlərdir.

Mən təəssüf edirəm ki, siz öz vəzifənizi tərک edirsiniz. Çünki Azərbaycan artıq sizinlə çox yaxınlaşıb, dostlaşıb. Biz həmişə hiss etmişik ki, siz Azərbaycana qarşı səmimi münasibət göstərsiniz. Amma qərar sizinkidir. Mən bunun qarşısını ala bilmərəm. Əgər mənimlə məsləhətləşsəydiniz, sizə deyərdim ki, hələ istefa verməyin, seçkilərdə yenə də iştirak edin. Ancaq dediniz ki, sizin dostunuz cənab Düpon gördüyünüz işlərin çox dəyərli davamçısı olacaqdır. Mən çox məmnunam ki, sizdən sonra sizə bənzər bir dost tapırıq. İnanıram ki, sizin kimi o da Azərbaycan–Fransa əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi üçün çalışacaq və bizimlə səmimi dostluq əlaqələri yaradacaqdır. Xahiş edirəm, Senatın sədrinə, parlamentin sədrinə mənim salamlarımı, hörmət və ehtiramımı çatdırasınız. Sizə bir daha təşəkkür edirəm və gələcək işlərinizdə uğurlar, həyatınızda xoşbəxtlik arzulayıram.

J a n B u a y e: Cənab Prezident, çox sağ olun.

**BELARUS RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ALEKSANDR LUKAŞENKOYA**

Hörmətli Aleksandr Qriqoryeviç!

Belarus Respublikasının prezidenti vəzifəsinə yenidən seçilməyiniz münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm. Prezident seçkilərində Sizin qələbənz ölkənin müstəqilliyi və suverenliyinin möhkəmlənməsinə, sosial-iqtisadi dəyişikliklərin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş xəttinizin Belarusun qardaş xalqı tərəfindən dəstəkləndiyinə sübutdur. Əminəm ki, ölkələrimizin arasındakı ənənəvi dostluq münasibətləri xalqlarımızın, dövlətlərimizin rifahı naminə bundan sonra da inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət və dövlət fəaliyyətinizdə yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 10 sentyabr 2001-ci il

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ƏHMƏD NECDƏT SEZƏRƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Əziz dostum və qardaşım!

60 illik yubileyiniz münasibətilə Sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Siz bütün ömrünüz boyu vətənə, xalqa sədaqətlə xidmət etmişiniz. Bu gün qardaş Türkiyənin dövlət başçısı kimi, ölkənizin çiçəklənməsi və tərəqqisi yolunda məqsədyönlü və ardıcıl səylər göstərirsiniz.

Qədim tarixi köklər ilə bir-birinə bağlı olan qardaş xalqlarımız arasında əbədi və sarsılmaz dostluğun, sıx əməkdaşlığın, ölkələrimizin strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi sahəsində xidmətləriniz böyükdür və çox dəyərlidir.

Aramızda yaranmış dostluq münasibətlərini əziz tutur və yüksək qiymətləndirirəm.

Bir daha Sizi təbrik edir, Sizə möhkəm cansağlığı, uzun ömür, xoşbəxtlik, dost və qardaş Türkiyənin rifahı naminə fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 10 sentyabr 2001-ci il

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB CORC BUŞA**

Hörmətli cənab Prezident!

Vaşinqton və Nyu-York şəhərlərində törədilmiş dəhşətli terror əməlləri nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı və dağıntı xəbərini dərin kədər hissi ilə qarşıladım.

Baş vermiş faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailələrinə, yaxın adamlarına, bütün dost Amerika xalqına dərin hüznə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, *11 sentyabr 2001-ci il*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN BƏYANATI

Sentyabr ayının 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarının Nyu-York və Vaşinqton şəhərlərində baş vermiş dəhşətli terror hadisələri Azərbaycan ictimaiyyətini dərinədən sarsıtmış və kədərləndirmişdir. Dünyanın ən qüdrətli dövlətində minlərlə insan tələfatı ilə və çoxsaylı dağıntılarla müşayiət olunan müdhiş faciə baş vermişdir. Bəşəriyyətin böyük ümidlərlə qədəm qoyduğu XXI əsrin başlanğıcında terrorçuluğun sərhəd tanımayan qlobal bir cinayət olduğu, onun bütün insani dəyərlərə qarşı çevrildiyi tarixdə misli görünməyən bir tərzdə üzə çıxmışdır. Bu gün hədəfdə ABŞ olsa da, bu dəhşətli bəla potensial olaraq bütün dövlətlərə və xalqlara qarşı çevrilə bilər.

Terrorçuluğun qorxunc və acı nəticələrini öz üzərində dəfələrlə hiss edən Azərbaycan xalqı bu gün dost Amerika xalqının iztirab və sarsıntılarını hamıdan yaxşı anlayır və onun sonsuz kədərinə şərik çıxır.

Terrorçuluğun bütün təzahür formalarını qətiyyətlə pisləyən Azərbaycan həmişə terrorçuluğa qarşı mübarizə aparmış, bu istiqamətdə dünyanın bütün dövlətləri və qurumları ilə əməkdaşlığa hazır olduğunu nümayiş etdirmişdir. Biz bu gün daha artıq əzmkarlıq və qətiyyətlə belə əməkdaşlığa hazır olduğumuzu bildiririk.

Müasir dövrdə terrorçuluq bütün ölkələri hədəfə çevirə biləcəyi üçün qlobal problemdir. Terrorçuluq təhlükəsinin tamamilə aradan qaldırılması və gələcəkdə heç bir xalqın, heç bir dövlətin belə dəhşətli sınaqlara və sarsıntılara məruz qalmaması üçün beynəlxalq ictimaiyyət, bütün dünya xalqları və dövlətləri səylərini birləşdirməli, terrorçuluğa qarşı barışmaz mübarizə əzmini əməli işdə və sıx əməkdaşlıqda sübuta yetirməlidirlər. Azərbaycan bu istiqamətdə öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri bundan sonra da dönmədən yerinə yetirəcəyini və terrora qarşı mübarizədə Dünya Birliyinin səylərini birmənalı şəkildə dəstəkləyəcəyini bəyan edir.

Bakı şəhəri, 12 sentyabr 2001-ci il

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ ROSS UİLSON İLƏ GÖRÜŞ

Prezident sarayı

12 sentyabr 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab səfir, mən dünən axşam sizinlə telefonla danışmışdım. Bilirsiniz ki, sizin ölkədə – Nyu-Yorkda və Vaşinqtonda baş vermiş terror hadisəsi ilə əlaqədar mən burada Təhlükəsizlik Şurasının iclasını keçirdim. Lazımi tədbirləri gördük, o cümlədən bütün səfirliklərin, xüsusən, sizin səfirliyin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün öz tərəfimizdən tədbirlər gördük. Artıq mən bəyanatımda da göstərmişəm, cənab Corc Buşa göndərdiyim başsağlığında da göstərmişəm ki, biz həmişə terrorçuluğu pisləmişik və bu gün də pisləyirik. O dəhşətli faciə ilə əlaqədar, təbiidir ki, sizin qədər də kədərlənirik.

Biz sizinlə birlikdəyik. Mən dünən görülən tədbirlərdən əlavə, bu gün, ümumiyyətlə, terrorçuluğa qarşı, xüsusən Amerika Birləşmiş Ştatlarında bu terror hadisəsinin baş verməsi münasibətilə bəyanatla çıxış etmişəm. O, mətbuat və televiziya vasitəsilə yayılacaqdır.

R o s s U i l s o n: Cənab Prezident, çox sağ olun ki, bu ağır gündə məni qəbul edirsiniz. Dünən axşamkı telefon zənginə görə Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Sizin cənab Buşa göndərdiyiniz məktubla əlaqədar bütün Amerika xalqı, səfirlik və Amerika hökuməti adından minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Mənim üçün bu, həyatımın ən ağrılı, ən acı günlərindən biridir. Bütün amerikalılar üçün, bütün sülhsevər insanlar üçün bu, şok bir hadisədir və onlar bu hadisədən sonra uzun müddət özlərinə gələ bilməyəcəklər. Heç şübhəsiz ki, bu terror aktı çox ehtiyatla planlaşdırılmış, çox ehtiyatla və eyni zamanda da bacarıqla həyata keçirilmişdir. Hazırkı ana qədər heç bir terrorçu qrup bu hərəkətə görə məsuliyyəti öz üzərinə götürməmişdir. Rəsmi mənbələr hadisəni kimin törətdiyini hələ ki, xəbər vermirlər.

Dünən axşam prezident Buş Amerika xalqına müraciət etmişdir. O öz çıxışında qeyd etmişdir ki, bu, sülhə qarşı bir akt olmuşdur. Sülhə əl qaldıranlar mütləq cəzalandırılacaqdır və onlar öz cəzalarını alacaqlar.

Cənab Prezident, bizim ölkənin vətəndaşlarını Azərbaycanda qorumağa hazırlığınızı bildirdiyinizə görə, bizim səfirliyin təhlükəsizliyini təmin etdiyinizə görə Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Mən bu gün səhər səfirliyimizin işçiləri ilə görüşmüşəm və eyni zamanda Amerikanın Azərbaycandakı icması ilə görüşüm olmuşdur. Onlara demişəm ki, qorxmağa heç bir əsas yoxdur. Lakin eyni zamanda mümkün qədər ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bizim səfirliyimiz bu gün də əvvəlki kimi fəaliyyət göstərir. Qərara almışdıq ki, səfirlik bu gün fəaliyyət göstərməlidir. Lakin xüsusi əlavə ehtiyat tədbirləri də görmüşük.

Cənab Prezident, Amerika Birləşmiş Ştatları üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin hamısında Azərbaycan həmişə mənim ölkəmlə bir olubdur. Əminəm ki, dəhşətli terrorizmə qarşı mübarizədə Azərbaycan daim Amerika Birləşmiş Ştatları ilə birlikdə olacaq və biz birlikdə mübarizə aparacağıq.

Gərək elə edək ki, insanlar bu dünyada təhlükəsiz, sülh şəraitində yaşayıb yaratsınlar. İcazə verin, bir daha təkrar edim, dünənki telefon zənginizə görə Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Amerika xalqı isə dünənki hərəkətinizə görə, prezidentimizə yazdığınız başsağlığı məktubuna görə Sizə minnətdarlığını çatdırır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm. Hesab edirəm ki, müasir tarixdə bu terror hadisəsi misli görünməmiş bir hadisədir. Ən təəccübləndirən və ən dəhşətli cəhət odur ki, Amerika kimi böyük bir dövlətə qarşı, təbiidir, prezident Corc Buşun dediyi kimi, sülhə qarşı olan bir terror aktıdır.

Mən dünən bu hadisəni televiziya verilişləri başlayandan gecə yarısına qədər seyr etmişəm. Bu gün səhər tezdən seyr etmişəm. Çünki, bir tərəfdən, baş vermiş hadisə nəticələrinin aradan qaldırılması, ikincisi və ən əsası, bu terrorun kimin tərəfindən, hansı tərəfdən, bəlkə hansı ölkə tərəfindən həyata keçirilməsinin müəyyən edilməsi sizin kimi, təbii ki, bizim üçün də çox vacibdir.

Mən prezident cənab Buşun dünənki bəyanatlarını televiziya ilə dinlədim. Mən inanıram ki, Amerika Birləşmiş Ştatları, onun dövləti, onun bütün orqanları bu terrorçu dəstəni birinci növbədə aşkar edəcəklər və onlar öz cəzalarını alacaqlar. Bu terror nəticəsində baş vermiş dağıntıların hamısı aradan qaldırılacaqdır. Ancaq bunun ən acı nəticəsi ondan ibarətdir ki, minlərlə insan tələf olubdur. Bu, sizin kimi, bizi də çox kədərləndirdi. Çünki heç bir şeylə əlaqəsi olmayan dinc insanların bir dəqiqə içərisində həlak olması, təbiidir ki, hər bir insanda, insanpərvər adamda çox böyük hiddət doğurur.

Mən bu münasibətlə bir də başsağlığı verirəm və bildirmək istəyirəm ki, biz sizinləyik. Amerika Birləşmiş Ştatları ilə bizim strateji tərəfdaşlıq əlaqələrimiz var. Sizin ölkəyə dəyən hansısa bir zərər, hesab edirik ki, elə bizim ölkəyə də dəyibdir. Ona görə də bu barədə, terroristlərin axtarılıb tapılması səhəsində imkanımız daxilində olan hər bir yardımı sizə etməyə hazırıq.

Sizin səfirliyin işçilərinin, ümumiyyətlə, səfirliyin və Azərbaycanda yaşayan Amerika vətəndaşlarının təhlükəsizliyi bu dəqiqə bizim üçün bir nömrəli məsələdir. Biz bütün qüvvələrimizi buna sərf etmişik. Əmin ola bilərsiniz ki, biz bunu təmin edəcəyik.

R o s s U i l s o n: Cənab Prezident, icazə verin, verdiyiniz başsağlığına görə Sizə bir daha minnətdarlığımı bildirim. Sözsüz ki, ilk növbədə Sizin axşamkı telefon zənginiz, daha sonra saysız-hesabsız telefon zəngləri və bu gün səhər Bakı vətəndaşlarının səfirliyə əklillər gətirməsi, bunların hamısı bizim əməkdaşlara çox böyük təsir etmişdir.

Terrorizm halları bir çox ölkələrdə baş verir. Bir sıra ölkələr beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizəyə qoşulurlar. Azərbaycan da həmin ölkələrdən biridir. Azərbaycanın bu məsələdə kömək və dəstəyinə görə, Sizin kömək və dəstəyinə görə dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun.

AZƏRBAYCAN YƏHUDİ İCMASINA

Hörmətli həmvətənlər!

Sizi yəhudi təqvimi ilə yeni il – Roş-ha-şana münasibətilə ürəkdən təbrik edir, respublikamızın bütün yəhudi vətəndaşlarına ən səmimi arzu və diləklərini yetirirəm. Azərbaycan yəhudiləri, respublikamızın digər milli və dini azlıqları kimi, öz bayram və mərasimlərini azad və sərbəst şəkildə, böyük təntənə ilə qeyd edirlər. Bu, Azərbaycanda tarixən formalaşmış tolerantlığın, xoşməramlı milli-dini münasibətlərin, mehriban dostluq və qardaşlıq mühitinin göstəricisidir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıqlara öz tarixi köklərini, adət-ənənələrini qoruyub saxlamaq, dil və mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün beynəlxalq normalara uyğun demokratik hüquqi-siyasi şərait bərqərar edilmişdir. Bu gün hər bir Azərbaycan vətəndaşı milli mənsubiyyətindən, dini etiqadından asılı olmayaraq, milli dövlətçiliyimizin və demokratiyanın bu əvəzsiz bəhrələrindən yararlanmaqdadır.

Əsrlərdən bəri ölkəmizdə məskunlaşıb yaşayan yəhudilər Azərbaycanda heç zaman təqiblərə, ayrı-seçkiliyə məruz qalmamış, milli-mədəni adət və ənənələrini qoruyub saxlamışlar. Hazırda yəhudi vətəndaşlarımız respublikamızın elmi-mədəni, ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak edir, müstəqil dövlət quruculuğu prosesində vətəndaşlıq borclarını sədaqətlə yerinə yetirirlər.

Əziz həmvətənlər!

Roş-ha-şana xoş diləklər, mənəvi saflıq bayramıdır. Qoy bu bayram hər birinizin həyatına xoşbəxtlik və sevinc gətirsin, həmvətənlərimizin dostluq və həmrəyliyinin təntənəsinə çevrilsin.

Bayramınız mübarək olsun!

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 sentyabr 2001-ci il

**MEKSİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATI–ALİLƏRİ
CƏNAB VİSENTE FOKS KESADAYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Meksika Birləşmiş Ştatlarının milli bayramı – Müstəqilliyin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Meksika xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Meksika arasındakı dostluq münasibətlərinin inkişafı bundan sonra da xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 sentyabr 2001-ci il

**ÇİLİ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB RİKARDO LAQOS ESKOBARA**

Hörmətli cənab Prezident!

Çili Respublikasının milli bayramı – Müstəqilliyin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Çili xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə Çili arasındakı dostluq münasibətləri xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 sentyabr 2001-ci il

**MALİ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ALFA UMAR KONAREYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Mali Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Mali xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan–Mali əlaqələrinin inkişafı xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir. Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 sentyabr 2001-ci il

**İKİ MÜQƏDDƏS OCAĞIN XADİMİ,
SƏUDİYYƏ ƏRƏBİSTANININ KRALI
ƏLAHƏZRƏT FƏHD BİN
ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA**

Əlahəzrət!

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının milli bayramı – Milli gün münasibətilə Sizi və dost Səudiyyə Ərəbistanı xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ölkələrimiz arasındakı dostluq və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm. Əminəm ki, ikitərəfli əlaqələrimiz xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edərək daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 sentyabr 2001-ci il

**SƏUDİYYƏ ƏRƏBİSTANI
KRALLIĞININ VƏLİƏHDİ,
BAŞ NAZİRİN BİRİNCİ MÜAVİNİ
ƏMİR ABDULLAH BİN ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA**

Əlahəzrət!

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının milli bayramı – Milli gün münasibətilə Sizi və dost Səudiyyə Ərəbistanı xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, qardaş ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin hərtərəfli inkişafı xalqlarımızın rifahına yeni-yeni töhfələr verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 sentyabr 2001-ci il

«SNN–TÜRK» TELEKANALINA MÜSAHİBƏ

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev Türkiyənin «SNN–Türk» televiziya kanalının müxbiri Gürkan Zənginə müsahibə vermişdir. Respublika ictimaiyyətinin böyük marağını nəzərə alaraq, həmin müsahibənin mətni oxuculara təqdim edilir.

M ü x b i r: Sayın Cümhur başqanı, on il əvvəl Azərbaycana gələnlər tamamilə başqa Azərbaycan görmüşdülər. Amma indi tamamilə başqa Azərbaycan görünür. İndi neft sahəsində yeni böyük oyun oynanmaqdadır. Tanınmış siyasətçi kimi, Sizcə, bu oyunda Azərbaycanın yeri və bu oyunda Azərbaycanın yolunu necə görürsünüz, Azərbaycanın gələcəyinə necə baxırsınız?

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizin söylədiyiniz bu on il Azərbaycanın müstəqillik dövrüdür. 1991-ci ilin sonunda Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edib və müstəqil dövlət kimi yaşayır. Ancaq təəssüflər olsun ki, biz müstəqil dövlət kimi yaşayıb inkişaf etmək üçün böyük çətinliklərlə, problemlərlə rastlaşmışıq. Birincisi, sizə məlumdur ki, siz 1991-ci ildə buraya gələndə Ermənistanla Azərbaycan arasında savaş gedirdi. Ermənistan Azərbaycanın torpaqlarının bir qismini artıq işğal etmişdi. Bu savaş ondan sonra da davam etdi. 1994-cü ilin may ayında biz bu savaşı dayandırdıq, atəşkəs haqqında anlaşma imzaladıq. Təbiidir ki, bu münaqişə Azərbaycanın müstəqillik dövründə yaşamasına çox böyük problemlər yaradıb. Atəşi dayandırdıqsa, atəşkəs əldə etdiksə də, işğal olunmuş torpaqlardan çıxarılan insanlar çox ağır durumda yaşayırlar. Bir milyondan artıq Azərbaycan vətəndaşını işğal olunmuş torpaqlardan – bilirsiniz ki, Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal edibdir – çıxarıblar, onlar çadırlarda yaşayırlar. Yəni bu bizim üçün həm siyasi problemdir, həm mənəvi problemdir, həm də iqtisadi problemdir. Çünki çadırdə yaşayan insanın, birincisi, yaşayışı necə olur, onu bilirsiniz. İkincisi, onlar işləmirlər. Onları yaşatmaq lazımdır. Ona görə də, bax, bu problemdir. Azərbaycanın inkişafını geriye salan problemlərdir. Amma təkcə bu olsaydı, yenə də şükür edərdik.

Təəssüflər olsun ki, Azərbaycanda o vaxt da, siz gördüyünüz vaxtda da sabitlik olmamışdı, ictimai-siyasi vəziyyət daha da korlanmışdı və bu, davam edirdi. Baxmayaraq ki, biz atəşi dayandırdıq. Baxmayaraq ki, biz burada dövləti gücləndirdik. Çünki artıq 1993-cü ildə Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başlanmışdı. Azərbaycan dağılırdı, parçalanırdı. Biz onu qoruduq, saxladıq. Amma xalqın gücü ilə, xalq birləşdi. Ancaq sonra isə, 1994-cü ildə bəzi qanunsuz silahlı dəstələr yenidən Azərbaycanda çevriliş etməyə çalışdılar. Dövləti, hakimiyyəti, prezidenti devirməyə çalışdılar. Biz bunun da qarşısını aldıq. Amma iş bununla da bitmədi.

1995-ci ildə yeni bir çevriliş həyata keçirmək cəhdi oldu. Bizim polisdə xüsusi təyinatlı dəstə var idi. Ola bilsin, bu sizdə də var. Yəni bunlar daha da güclü polis işçiləridir, silahları da çoxdur. Bunun rəhbəri bizim Daxili İşlər nazirinin müavini idi. Bunları əlinə keçirdi, hakimiyyəti əlinə almaq istədi. Ancaq təkcə o deyildi. Burada müxalifətdən olan bütün partiyalar onu dəstəklədi, onunla birləşdi və bəzi xarici ölkələrdən də ayrı-ayrı dəstələr bunları dəstəklədilər. Bunda hərənin öz marağı var idi. Müxalifətin öz marağı var idi ki, bu fürsətdən istifadə edib hakimiyyətə gəlsin. Digər xarici qüvvələrin marağı o idi ki, istədikləri insanı hakimiyyətə gətirsinlər. Ancaq bunun da qarşısını aldıq.

Sonra burada prezidentə qarşı, mənə qarşı bir neçə terror cəhdləri oldu. Allah bizi bundan da qorudu.

S u a l: Yəni on il ərzində rahatlıq olmadı, amma buna rəğmən Azərbaycan hər şeyi qoruyub saxladı?

C a v a b: Bəli. Ancaq 1995–96-cı illərdən sonra sabitliyi təmin etdik. Bir tərəfdən, atəşin dayandırılması, ikinci tərəfdən, sabitliyin təmin edilməsi bizə imkan verdi ki, Azərbaycanın iqtisadi problemləri ilə, sosial problemləri ilə məşğul olaq və məşğul olduq. Biz buna nəyin nəticəsində gəlib çıxdıq?

Azərbaycanın sovetlər dövründən çox böyük iqtisadi potensialı var idi. Təəssüflər olsun ki, o iqtisadi potensial 1988–89-cu illərdən başlayaraq ilbəlil dağıldı və artıq 1995-ci ildə bu, əslində, tamamilə dağılmışdı. Amma bu potensialın bir hissəsi yenə qalırdı. Biz isə artıq sosializm sistemində yaşamaq istəmirdik. Müstəqillik əldə edəndən sonra biz müstəqil dövlət kimi, dünyanın başqa dövlətləri kimi, demokratik dövlət, hüquqi dövlət, dünyəvi dövlət qurmaq istəyirdik, ikinci tərəfdən də bazar iqtisadiyyatı yolları ilə getmək lazım idi. Amma bu da asan bir şey deyildi. İctimai, iqtisadi, siyasi formasiyanın dəyişməsi çox ağırlı bir prosesdir. Ancaq biz bu yol ilə getdik və bu gün də gedirik. Bunun üçün bir çox islahatlar keçirdik. Bu islahatların əsası da özəlləşmədir.

Məsələn, biz kənd yerlərində torpağı özəlləşdirdik, kəndlilərə verdik. Amma bilirsiniz, keçmişdə kəndlinin heç bir şəxsi mülkiyyəti olmamışdır. Hamısı dövlət mülkiyyəti, ümumi mülkiyyət, kolxoz-sovxoz mülkiyyəti idi. Çox şey dağıldı, amma bir-iki ildən sonra kəndlilər ayaq üstə qalxdılar. Hər adam öz torpağından daha da yaxşı, səmərəli istifadə etməyə başladı. Beləliklə, bizdə kənd təsərrüfatı qalxdı.

Bilirsiniz ki, bizim neft kimi böyük sərvətimiz vardır. Keçmişdə də, 150 il bundan öncə dünyada sənaye üsulu ilə ilk dəfə neft Azərbaycanda çıxarılmışdır. Keçmişdə bu neft ancaq Sovetlər İttifaqına məxsus idi. İndi bu bizim özümüzündür. Amma gənc müstəqil dövlət kimi, xüsusən də dənizdən neft çıxarmaq üçün müasir, modern texnikamız–texnologiyamız yox idi. Ona görə də biz dünyanın böyük neft şirkətlərini buraya dəvət

etdik. 1994-cü ildə böyük bir müqavilə imzalandı. Ona «Əsrin müqaviləsi» adı verilibdi. Orada da biz Bakı–Ceyhan boru xəttinin əsasını qoyduq. Bu şirkətlərin Azərbaycana gəlməsi, təbiidir ki, Azərbaycanda böyük bir təbəqənin iş yeri almasına, maaşların artmasına yardım etdi.

Sonra biz özəlləşdirməyə başladıq. Məsələn, ticarət tamamilə özəlləşdi. İndi sən mağazaları görürsən.

Ancaq 1991-ci ildə bunu görə bilməzdin. Çünki onda hələ sovet sistemi davam edirdi. Mağazaları özəlləşdirdik, təkə mağazaları yox, kiçik müəssisələri özəlləşdirdik. İndi artıq orta və böyük müəssisələri özəlləşdiririk. Bu da, təbiidir ki, bir tərəfdən, bizim büdcəmizə para gətirdi, ikinci tərəfdən də, əgər özəl müəssisə, təşkilat şəxsi mülkiyyətdirsə, onu daha da yaxşı işlədir, daha da yaxşı iş görürlər.

Bir də ki, dünya ölkələri ilə sərbəst ticarətə başladıq. Məsələn, Türkiyədən buraya çox iş adamları gəldi. Bu gün də var. İndi mənə deyirlər ki, burada Türkiyədən gəlmiş 5 mindən artıq insan yaşayır. Başqa ölkələrdən gəldilər, ticarət başladı. Bunların nəticəsində biz insanların maaşlarını qaldırdıq, sosial məsələlərini həll etdik və belə bir duruma gəlib çatdıq. Ancaq mən hələ bunu da yetərli görmürəm. Biz bu işin başlanğıcındayıq.

İndi sən soruşdun ki, Azərbaycanın gələcəyini necə görürəm. Azərbaycanın imkanları böyükdür. Azərbaycan bir neçə ildən sonra iqtisadi cəhətdən bundan daha da güclü, insanların yaşayışı, rifahı daha da yaxşı və başqa sahələrdə də hər şey yaxşı olacaqdır.

S u a l: Cənab Prezident, İran Xəzər dənizində Azərbaycana güc göstərdi. Bu barədə çətinlik yarandı. Amma sonra hər şey yoluna düşdü. Qarşıda Sizin İrana səfəriniz vardır. Sentyabrın 17-də İrana gedəcəksiniz. Bu sahədə İrana nə mesaj göndərirsiniz, nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Bilirsiniz, mənim İrana rəsmi səfərimə gəldikdə, İranın yeni prezidenti cənab Xatəmi hələ dörd il bundan öncə mənə İrana dəvət etmişdi. Mən də onu dəvət etmişdim. Çünki İran qonşu ölkədir. Bizim quruda 750 kilometr sərhədimiz vardır. Təkcə bu deyil. İranda çoxlu azərbaycanlılar yaşayır. Keçmişdə bizim müştərək dəyərlərimiz olubdur. Ona görə də İran bizim üçün yaxın ölkədir.

Mən keçmişdə orada olmuşam. İranın keçmiş cümhur başqanı da burada olmuşdur. Ancaq yeni cümhur başqanı seçilməmişdən əvvəl mən o dəvəti almışdım, ancaq müəyyən səbəblərə görə həyata keçirə bilməmişdim. O da mənə söz verdi ki, öncə sən gəl, sonra da mən gəlim. Nəhayət, biz bunu sentyabrın 17-nə təyin etdik. Yəni mənim İrana bu səfərim 2-3 il bundan öncə planlaşdırılmış bir səfərdir. Bu heç bir ekstremal hadisə ilə bağlı deyildir.

S u a l: Məlum hadisə ilə əlaqədar getmirsiniz?

C a v a b: Yox, yox, yox. Bu, öncə planlaşdırılmışdı.

Mənim bu səfərim geniş xarakter daşıyacaqdır. Çünki biz orada bir neçə anlaşma imzalayacağıq. Dövlətlərarası bir anlaşma imzalayacağıq. Bir neçə sahələrdə anlaşmalar imzalayacağıq. Bizim İran–Azərbaycan müştərək iqtisadi komissiyamız vardır. Necə ki, Türkiyə ilə var, İran ilə də var. Onlar daim işləyirlər. Biz onları dinləyəcəyik ki, nə iş görüblər, bundan sonra nə iş görə biləcəklər. Bir sözlə, məqsəd İran ilə Azərbaycan arasında olan əlaqələri həm iqtisadi sahədə, həm də digər sahələrdə daha da inkişaf etdirməkdən ibarətdir. O ki qaldı həmin hadisəyə, bu, gözlənilməz bir hadisədir. Çünki biz 1994-cü ildə ilk müqaviləni imzalayanda hələ heç bir Xəzəryanı ölkə Xəzərdə nə var, nə yox – bilmirdi. Onda heç kəs demirdi ki, Xəzərin statusu lazımdır, ya lazım deyildir. Biz müqavilə imzalayandan 6-7 ay sonra bu problem qalxdı ki, Xəzərin hüquqi statusu olmalıdır. Yəni Xəzərdə hansı ölkə nə iş görə bilər. Amma biz də nəyə əsaslanırıq? Sovetlər vaxtı Xəzər iki ölkəyə mənsub olubdur. Biri Sovet İttifaqı, biri də İran. Sovet İttifaqının İran ilə sərhədi çox cənubda, yəni güneydə olubdur. Çünki yuxarıda Rusiya, Qazaxıstan, o tərəfdə Türkmənistan, burada Azərbaycan var, İran isə aşağıdadır, yəni Xəzərin lap güney tərəfindədir. O sərhədi də sovetlər vaxtı SSRİ ilə, yəni Sovet İttifaqı ilə İran sərhədi kimi tanıyırdılar və qoruyurdular. İndi Sovetlər İttifaqı yoxdur.

Amma sovet hökuməti o vaxt, 1970-ci ildə Xəzərin neft-qaz ehtiyatlarının istifadə edilməsi üçün onu sektorlara bölmüşdür. Biz öz bölməmizdə çalışırıq, başqa yerə keçməmişik. Ancaq indi İran deyir ki, yox, belə olanda İrana az pay düşür. Xəzər beş ölkəyə bərabər bölünməli, hərəsinə 20 faiz düşməlidir. Amma bu da coğrafi nöqtəyi-nəzərdən mümkün deyildir. Çünki Xəzərin sahilində hansı ölkənin sərhədi varsa, oradan – bir də Xəzərin orta xətti var – orta xəttə qədər bu ölkənin olur. O birisi tərəfdən orta xəttə qədər o ölkənin olur. Rusiya, Qazaxıstan ilə belə anlaşmalarımız var. Amma İran deyir, yox, gəlin toplaşaq, Xəzəri beş yerə, hər bir ölkə üçün 20 faiz bölək, ondan sonra çalışaq. Amma bunu necə etmək, onlar bunu deyə bilmirlər. Orada bizim üç neft yatağımız var. 1998-ci ildə *bp* şirkəti və bir çox şirkətlər ilə anlaşma imzalamışıq ki, orada işləsinlər. Onlar üç ildir orada çalışırlar. Yəni onlar hələ oranı öyrənirdilər, geofiziki işlər aparırdılar. İndi də geofiziki işlər aparırlar. Amma İran hesab edir, bir halda ki, Xəzərin statusu hələ müəyyən olunmayıb, İran özünə 20 faiz götürür. O, 20 faiz götürəndə də, gəlib Türkmənistanın və Azərbaycanın payının üzərinə çıxır.

S u a l: Siz səfər zamanı Tehranda bunlar barədə danışacaqsınız?

C a v a b: Danışacağam. Bunu danışmışıq və danışacağıq. Ona görə də əgər elə olsa, yenə həmin yataqlar İrana düşmür, İranın olmur. Amma indi belə ediblər. Hər halda, danışacağıq.

S u a l: Sizcə, bir uzlaşma formulu varmı?

C a v a b: Uzlaşma formulu odur ki, gərək biz, beş ölkə Xəzərin bölünməsi problemini çözək. Bunu çözmədən heç kəs heç bir şey deyə bilməz. İndi kimsə burada güc işlədirsə, bu, beynəlxalq hüquq normalarından kənardır.

S u a l: **Cənab Prezident, bu günlərdə «Türk ulduzları» Bakı səmasında uçuşlar keçirdilər. Bu Sizin İrana mesajınızı idi? Belə bir şeyə izn verdiniz, Azərbaycan xalqı da bunu Azadlıq meydanında seyr etdi.**

C a v a b: Bilirsiniz, İran hesab edir ki, bu, İrana mesajdır. Ancaq Türkiyənin Baş Qərargah rəisi hörmətli Hüseyn Qıvrıçoğlu'nun Azərbaycana dəvəti iki ay öncə olmuşdu. Bu dəvət proqramında da «Türk ulduzları»nın buraya gəlməsi var idi. Amma gəlib bu vaxta düşdü. İndi dünyada da, orada da deyirlər ki, bu, İrana bir mesajdır. İndi kim nə cür anlayır, qoy o cür anlasın.

S u a l: **Cənab Prezident, İran, Türkiyə, Rusiya – böyük neft ehtiyatı olan müstəqil Azərbaycan dövlətinin başçısı kimi, bu böyük oyunçular arasında bu incə siyasəti necə həyata keçirirsiniz? Bunun formulu nədir?**

C a v a b: Burada hələ Türkmənistan da vardır. Onu unutmayın. Türkmənistan da türk dövlətidir. Azərbaycan da türk dövlətidir. İran da, Azərbaycan da, Türkmənistan da, Qazaxıstan da müsəlman ölkələridir. Ancaq sən özün dedin ki, bu, incə siyasətdir. İndi həmin incəliyin yolunu axtarıq.

S u a l: **Bu incəliyin yolu nədir? Hər kəs bunun yolunu axtara bilmir.**

C a v a b: Taparıq.

S u a l: **Cənab Prezident, bu barədə çox adam düşünür: Bakı–Ceyhanla bağlı son durum necədir? Heydər Əliyev olaraq, könlünüz rahatdır? Bu iş artıq yolundadır?**

C a v a b: Tamam rahatır. Çünki biz Bakı–Ceyhanı bir neçə dəfə müzakirə etdik. Buna mane olanlar çox idi. Ancaq 1999-cu ilin sonunda İstanbulda, ATƏT-in zirvə görüşündə bir anlaşma imzaladıq. Ondan sonra işə kommersiya, ticarət məsələləri çözdük. Artıq Bakı–Ceyhan inşa olunmağa başlayıbdır.

S u a l: **Bakı – Ceyhan boru xəttindən keçəcək neftə tam təminat varmı?**

C a v a b: Buna tam təminat vardır.

S u a l: **Qazaxıstan neftinə ehtiyac yoxdurmu?**

C a v a b: Qazaxıstan nefti gəlsə də olar, gəlməsə də. Gəlsə daha yaxşı olar. Amma Qazaxıstan deyir ki, gələcəkdir.

S u a l: **Bu sahədə Qazaxıstanla görüşlərinizi davam etdirirsinizmi?**

C a v a b: Biz elə bir görüş keçirmirik. Bəzən ayrı-ayrı ölkələrdə mən Nazarbayevlə görüşürəm. Yəni toplantı olan bir yerdə. Məsələn, İstanbulda da biz bir yerdə idik. Bir ay bundan öncə Soçidə görüşdük. Elə bir problem yoxdur. Onsuz da indi Qazaxıstan bizim tankerlərlə və buradan dəmir yolu ilə təxminən üç-dörd milyon ton neft ixrac edir. İndi hələ Bakı–Ceyhan yoxdur. Tankerlər nefti buradakı terminala gətirir, dəmir yolu oradan götürüb Batumiyə aparır. Oradan yenə də tankerlərə vurulur. Amma Bakı–Ceyhan olanda neft buraya gələcək, buradan boru ilə Ceyhana gedəcəkdir.

S u a l: **Cənab Prezident, Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı Ki-Uestdə, Parisdə, Soçidə Köçəryan ilə görüşmüşünüz. Bu görüşlər yenə davam edəcəkmimi?**

C a v a b: Davam edəcəkdir.

S u a l: **Bir anlaşma əldə olunmasına ümidiniz varmı?**

C a v a b: İnsan ümitsiz yaşaya bilməz. Ümid var. Ancaq bu o qədər də asan deyildir.

S u a l: **Siz Azərbaycan olaraq, torpaqları işğaldan azad edəcəksiniz. Bəs qarşı tərəf nə deyir?**

C a v a b: Qarşı tərəf deyir ki, Dağlıq Qarabağ «müstəqil bir cümhuriyyətdir», on iki ildir ki, Azərbaycandan «ayrılıb», indi Dağlıq Qarabağ Azərbaycana yenidən qatıla bilməz. Onlar belə deyirlər.

S u a l: **Belə olan halda yaqın ki, danışıqlar çox çətin olur?**

C a v a b: Çox çətin. Amma problem təkcə Dağlıq Qarabağ deyildir. Dağlıq Qarabağ kiçik bir bölgədir. Münaqişə başlanmazdan əvvəl orada 160 min insan yaşayırdı. Onun da 23-24 faizi azərbaycanlı, digərləri isə ermənilər idi. Yəni ora böyük bir yer deyildir. Amma bizi daha da çox narahat edən həm Dağlıq Qarabağdır, çünki bizim torpağımızdır, həm də Dağlıq Qarabağın ətrafında bizim işğal olunmuş yeddi böyük rayonumuzdur.

Dediyimiz bir milyon insan, azərbaycanlı oradan çıxarılibdır. Dağlıq Qarabağda cəmi 40 min azərbaycanlı yaşayırdı, amma digərləri o biri bölgələrdən çıxarıliblar. Bizim məqsədimiz birinci mərhələdə o rayonları işğaldan azad etmək, insanları yerinə qaytarmaq, ondan sonra da Dağlıq Qarabağ məsələsini çözüb bunu Azərbaycan torpağı kimi sona çatdırmaqdır.

S u a l: **Bakı–Ceyhan kəmərinin Ermənistandan keçməsi barədə ermənilər Amerika Konqresinə, ABŞ prezidentinə məktub yazdılar. Ermənilər belə bir şey söyləyirlərmimi ki, biz işğaldan vaz keçirik, amma neft kəməri Ermənistan ərazisindən keçsin. Bu barədə danışıqlarmı?**

C a v a b: Birincisi, artıq bu gecdir. Hər şey həll olunubdur. Fikir dəyişilə bilməz. İkincisi də, o vaxtlar, yəni hələ Bakı–Ceyhan haqqında 1995–1996-cı illərdə danışıqlar gedən zaman Amerikadan bəzi senatorlar belə şeyləri qaldırırdılar. Biz isə deyirdik ki, əgər bu məsələ çözülsə, bizim üçün fərqi yoxdur, bunu da edə bilirik. Amma onlar buna razı olmadılar.

S u a l: Doğrudur, artıq çox gecdir. Boru xətti Gürcüstan ərazisindən keçəcəkdir. Yəni hər şey bitdi?

C a v a b: Bəli, bu məsələlər bitdi.

S u a l: Siz Sovetlər Birliyinin yüksək vəzifələrində çalışmış insanlardan birisiniz. Sizin sayənizdə Azərbaycanda sabitlik yaranıbdır. Çox önəmli və bu gün də davam edən böyük rolunuz vardır. Heydər Əliyev olaraq, Sizdən sonra Azərbaycanda nə olacağını deyə bilərsinizmi?

C a v a b: Mən özüm hələ varam. Düşünürəm ki, mən bir çox il Azərbaycanda cümhur başqanı olacağam, yaşayacağam. Mənim buna heç şübhəm yoxdur. Ona görə də mən gələcək haqqında o qədər də çox düşünmürəm. Çünki onu o vaxt düşünmək olar ki, məsələn, hesab edəsən ki, bir ildən sonra olmayacaqsan. Amma, yox, Allah məni həmişə saxlayıbdır, bundan sonra da saxlayacaqdır.

S u a l: Biz Sizin oğlunuz İlham Əliyevlə görüşdük. Ondan soruşduq ki, deyirlər Heydər Əliyev oğlunu varisliyə hazırlayır və bu barədə nə deyə bilərsiniz?

H e y d ə r Ə l i y e v: İlham sizə nə dedi?

J u r n a l i s t: O dedi ki, mən həqiqətən də atamın oğluyam.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsiniz, mən bir dəfə demişəm, onlar məndən inciyirlər. Bizim müxalifət dünyada ən küt müxalifətdir.

S u a l: Nəyə görə?

C a v a b: Çünki Türkiyədə də müxalifət var. Amma müxalifətlə iqtidar arasında bir iltifat da var. Elədirmi? Parlamentdə o da sözünü deyir, bu da sözünü deyir. Məsələn, siz televiziya işləyirsiniz. Qəzetlər var. Hörmətli Aydın Doğan sabah buraya gələcəkdir. Onun böyük holdinqi var. Amma qəzetlər o tərəfi də tənqid edir, bu tərəfi də tənqid edir. Ancaq tənqidin də bir çərçivəsi var. Təhqir yoxdur, yanlış yoxdur, böhtan yoxdur. Mən Türkiyənin qəzetlərini görürəm. Amma burada – İrfan Səpmaz yaxşı bilir – hər sabah «Yeni Müsavat» qəzetini aç, orada 5-6 məqalə mənim əleyhimədir. Onlardan biri də mütləq mənim oğluma aiddir. Bugünkü qəzetdə də var. Hər gün. Heydər Əliyev bu gün getdi, sabah getdi. İki gün bundan öncə yazıblar ki, Heydər Əliyevin sağlamlığında problemlər vardır. Nə üçün? Çünki o, Amerikaya getməli idi, getmədi. Mənim Amerikaya getmək planım yoxdur. Amma onlar özləri bunu uydururlar. Sonra, niyə getmədi, buna cavab verir.

Deyirlər ki, Heydər Əliyev, ola bilər, İrana getməsin. Nə cür ola bilər, getməsin? Mənim bir çox başqa səfərlərim var. Yaxşı, mən bir ay bundan öncə Soçidə idim. Ondan əvvəl, mart ayında Türkiyədə idim, başqa yerlərdə idim. Bütün planımda olan səfərlərə də gedəcəyəm. Ancaq mən hesab etmirəm ki, cümhur başqanı dünyanı gəzməlidir. Ölkənin içində daha da çox olmalıdır ki, işləri görsün.

S u a l: Cənab Prezident, yeri gəlmişkən, soruşmaq istəyirəm. Çünki iddialardan biri də sağlamlığınızla bağlıdır. İndi sağlamlığınız necədir?

C a v a b: Çox yaxşıdır. Sən məni nə cür görürsən?

S u a l: Mən yaxşı görürəm. Bilmirəm, həkimləriniz nə deyir?

C a v a b: Həkimlər səndən yaxşı görürlər.

S u a l: Azərbaycan üçün demokratiya sahəsində nə işlər görülmüşdür?

C a v a b: Bilirsiniz, Azərbaycanda bu gün üçün yetərinə demokratiya vardır. Məsələn, burada 500–600 qəzet çıxır. Türkiyədə belə deyildir. Türkiyədə 10–15 qəzet var. Onlar da böyük qəzetlərdir. Burada kimin pulu var, gedib qəzet çıxarır, kefi də nə istəyir, onu da yazır. Əgər hər gün cümhur başqanın adına, ünvanına, yəni onun əleyhinə yalanlar yazılırsa, bu, demokratiya deyilmi? Bəziləri gəlib mənə deyir ki, siz buna necə dözürsünüz? Bunları məhkəməyə verək, bunları bağlayaq, nə bilim, cəzalandıraq. Mən deyirəm, yox. Bu, demokratiya deyilmi!? Bundan artıq nə demokratiya ola bilər?

Burada nə qədər partiya var. Sizdə, Türkiyədə bu qədər partiya yoxdur. Üç-dörd partiya var. Amma burada hərənin bir partiyası var. Bu partiyalarda toplaşirlar, nə lazımdır edirlər. Hər gün də yazırlar ki, biz aksiyalar keçirəcəyik, mitinqlər, toplantılar keçirəcəyik, Heydər Əliyev hökumətini devirəcəyik. Yaxşı, əgər bunlar demokratiyadan danışdırlarsa, hansısa hakimiyyəti zorla devirmək antidemokratik bir şeydir. Amma bir dəfə Heydər Əliyev hökumətini devirməyə çalışdılar.

İndi bizdə müxalifət kimdir? Bir qrup adam. Əvvəllər yaranmış Xalq Cəbhəsi indi parçalanıbdır. Bir neçə partiya elan olunubdur və bir-biri ilə vuruşurlar. Başqa bir müxalif qüvvə yoxdur. Onlar 1992-ci ildə bir dəfə iqtidara gəldilər. Bir il içərisində Azərbaycan dağıldı, vətəndaş müharibəsi başladı, onlar hamısı qaçıb gizləndi. Onlar xalqla birlikdə məni buraya dəvət etdilər. Onlar özləri. Mən bura gəlmək istəmirdim. Xalq məni istəyirdi.

Bakıdan mənim yanıma, Naxçıvana gündə beş-altı nümayəndə heyəti gəlirdi ki, Heydər Əliyev, Azərbaycan yanır, gəl. Dedim ki, mən buradan, Naxçıvandan heç bir yerə çıxmıyacağam. Həqiqətən, mənim qərarım belə idi ki, mən həyatımın sonuna qədər doğulduğum yerdə yaşayacağam. Çünki mən istəmirdim ki, gəl, özümü belə əziyyətlərə salım. Amma sonra mərhum Əbülfəz Elçibəy mənə dörd gün telefon etdi. Dörd gün. Hər gün təyyarəni Naxçıvana göndərir, mən gəlmirdim, təyyarə geri qayıdırdı. Həmin İsa Qəmbər ki var – onda Məclis sədri idi, mənə hər gün telefon edirdi. Burada Baş nazir Pənah Hüseynov var idi. Hər gün mənə telefon edirdi ki, Heydər Əliyev, gəl.

Nəhayət, mən gəldim. Ona görə yox ki, mən burada hakimiyyəti əlimə alım. Gəldim ki, görüm burada nə var, bu ölkə niyə belə dağılır. Mənim bu millətin üzərində zəhmətim var. Bunu unuda bilmərəm. Uzun illər bu ölkəni saxlamışam, inkişaf etdirmişəm.

Siz dediyiniz kimi, mən altı il Moskvada ən yüksək vəzifədə çalışaraq Azərbaycana qayğı göstərmişəm. Gəldim görüm, axı bura niyə dağılır. Bura dağılanda, bizim hamımız dağılacağıq, Azərbaycan olmayacaqdır. Gəldim buraya, doğrudan da elə idi. Mənimlə beş gün danışıqlar apardılar ki, parlamentin sədri seçilim. Çünki parlamentin sədri istefa vermişdi, Baş nazir də istefa vermişdi. Mən buna razı olmadım, istəmədim.

Olaylar Gəncədə başlamışdı, bilirsiniz. Son olaraq, gördüm ki, əgər mən bu işə qatılmasam, bura dağılacaqdır. Onda söylədim ki, mən Gəncəyə getməliyəm, oradakı vəziyyətə baxmalıyam. Amma oraya gedəni də öldürürdülər. Mən belə bir riskə getdim. Orada o adamla – hansı ki, prezident olmaq istəyirdi, sonra mənə qarşı da çevrilmiş cəhd etdi – danışdım, gördüm ki, gənc, ağılsız bir insandır, amma əlində hər şey var. Silah bunun əlində, ordu bunun əlində – hər şey bunun əlində, dağıdacaqdır. Gəldim, burada dedim ki, mən bu məsuliyyəti üzərimə götürürəm, parlamentin başqanı oluram. Mən burada Əbülfəz Elçibəylə bərabər çalışdım. İki gündən sonra Əbülfəz Elçibəy bu binadan gecə gizlincə qaçdı, Naxçıvanda Kələki kəndi var, təyyarə ilə uçub oraya getdi. Mən burada tək qaldım. Nə prezident vardı, nə Baş nazir. Təkcə mən idim, parlamentin sədri.

Bilirsiniz, belə bir zamanda, belə bir dövrdə mən gəldim, bunları xilas etdim. Amma bunlar mənə təşəkkür etmək əvəzinə, özləri məni dəvət etmişdilər – iki aydan sonra müxalifət oldular. İndi də həmin müxalifətdir. Burada başqa müxalifət varmı? Yoxdur. Ancaq onlardır. Yenidən hakimiyyətə gəlmək istəyirlər. Yaxşı, gəlsinlər, ola bilər. Ancaq məni hədələyirlər ki, onlar burada mənə çevrilmiş edəcəklər, nə edəcəklər. Əgər gücləri var idisə, o vaxt hakimiyyət onların əlində idi, dayanaydılar. Mən buna imkan vermərəm. Mən hakimiyyəti bu yolla heç kəsə vermərəm.

S u a l: 2003-cü ildə yenidən namizədliyinizi verəcəksiniz?

C a v a b: Bəli, 2003-cü ildə də namizədliyimi verəcəyəm və hesab edirəm, xalq mənə yenə də etimad göstərəcəkdir.

S u a l: Cənab Prezident, son sualımı vermək istəyirəm. Bu, tarixi baxımdan vacib olduğuna görə soruşacağam. 1914-cü ildə, Birinci dünya müharibəsi zamanı Yaxın Şərqi xəritəsi ingilislər tərəfindən yenidən cızıldı. O zaman bunu böyük oyun adlandırdılar. Doğrudur, ondan sonra da xəritələr cızılıb. 1989–1990-cı illərdən sonra Qafqazda, Orta Asiyada, Balkan bölgəsində xəritələr yenidən cızıldı. Böyük oyun bu tərəflərə gəldi. İndi Xəzər hövzəsində çox böyük oyun davam etməkdədir. Xəzər bölgəsi də Yaxın Şərqi dönə bilərmə, qarışarmı? Təcrübəli insan kimi, Siz irəliyə baxarkən nəyi görürsünüz?

C a v a b: Mən düşünürəm ki, elə bir şey ola bilər. Düşünürəm. Mən düşünürəm. Doğrudur, burada problemlər var. Amma mən düşünürəm ki, elə bir şey olsun.

Qafqazda əsas iki məsələ vardır. Birincisi, Ermənistan–Azərbaycan münahişəsini çözmək, ikincisi də Gürcüstan – Abxaziya problemini çözmək. Əgər onlar çözülsə, Qafqazda rahatlıq olacaqdır.

Xəzər dənizində də, güman edirəm ki, beş dövlət bir araya gəlib qərar qəbul edəcəyik. Ona görə belə şey düşünürəm.

M ü x b i r: Hörmətli cənab Prezident, Azərbaycan Sizə çox şey borcludur. Müsahibəyə görə çox təşəkkür edirəm. Çox sağ olun.

AVROPA ŞURASI PARLAMENT ASSAMBLEYASININ SƏDRİ LORD RASSEL CONSTON İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

15 sentyabr 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab Lord Rassel, mən sizi Azərbaycanda salamlayıram və sizinlə yenidən Azərbaycanda görüşməyimdən məmnunam.

Biz sizinlə burada ilk dəfə Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına qəbul olunması prosesi zamanı görüşmüşdük. İndi Azərbaycan artıq Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvüdür. Siz də Avropa Şurası Parlament Assambleyasının sədri olaraq Azərbaycanı öz təşkilatınızın üzvü olan bir ölkə kimi ziyarət edirsiniz. Bu çox yaxşı haldır. Güman edirəm ki, təkcə Azərbaycana yox, ümumiyyətlə, Cənubi Qafqaz bölgəsinə, digər ölkələrə də ziyarətiniz bunların hamısı haqqında, bugünkü vəziyyət haqqında sizdə təsəvvür yaradacaqdır.

Bilirəm ki, siz artıq burada çox görüşlər aparmısınız. Milli Məclisdə deputatlarla görüşmüşünüz. Milli Məclisin sədri Murtuz Ələsgərov ilə görüşmüşünüz. Baş nazir ilə görüşmüşünüz. Güman edirəm ki, bütün məsələlər müzakirə olunubdur.

Mən çox təşəkkür edirəm ki, siz ağır vəziyyətdə yaşayan qaçqınlar ilə də görüşmüşünüz. Güman edirəm, sizə deyiblər ki, o insanlar qaçqın şəraitində ən yaxşı yaşayanlardır. Çünki əksəriyyəti çadırlarda yaşayır. Mən keçən dəfə də sizə demişdim, onlar bir il deyil, səkkiz-doqquz ildir belə vəziyyətdə yaşayırlar.

Güman edirəm, şəhərimizi də ziyarət etmişiniz, baxmışınız. Əhalinin əhval-ruhiyyəsi də sizə məlumdur. Mən sizin bəzi görüşlərinizi televiziya seyr etdim. O cümlədən Şəhidlər xiyabanını ziyarət etməyinizə də televiziya ilə baxdım. Şəhidlərin xatirəsini yad etdiyiniz üçün sizə təşəkkür edirəm.

Hesab edirəm ki, biz Avropa Şurasına qəbul olunandan sonra artıq sizinlə daha da sıx əməkdaşlıq edirik. Təbiidir ki, bu hələ işin başlanğıcıdır və güman edirəm ki, gələcəkdə bu əməkdaşlıq daha da sıx olacaq, daha da səmərəli olacaqdır. Azərbaycana etdiyiniz bu ziyarətə görə sizə bir daha təşəkkür edirəm. Buyurun.

L o r d R a s s e l C o n s t o n: Cənab Prezident, mənə bu cür yaxşı qarşıladığınıza və xoş sözlərinizə görə Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Həqiqətən Sizin doğru dediyiniz kimi, bu mənim Azərbaycana ikinci səfərimdir. Birinci səfərim zamanı Azərbaycan Avropa Şurasının üzvü deyildi. Azərbaycan Avropa Şurasının üzvü olduqdan sonra mən çox istəyirdim ki, Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü olan Azərbaycanı ziyarət edim. Dediyiniz kimi, mənim burada çoxlu görüşlərim olmuşdur. Siz bir şeyi qeyd etdiniz, amma təəssüf ki, mənim Bakını gəzməyə vaxtım olmayıbdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu çox böyük çatışmazlıqdır. Bunda bizim parlamentin sədrinin günahı var.

L o r d R a s s e l C o n s t o n: Mən də razıyam ki, şəhərinizi ziyarət etməməyimin, gəzməməyimin çox hissəsinə cavabdeh parlamentinizin spikeridir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizi burada görüşlərlə çox yükləyiblər. Sizə çox gərgin proqram hazırlayıblar.

L o r d R a s s e l C o n s t o n: Cənab Prezident, yaxşı məlumatlısınız.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirəm.

L o r d R a s s e l C o n s t o n: Cənab Prezident, istənilən halda bu günədək görüşlərim zamanı müzakirə etdiyim məsələlər yaqın ki, Sizdə təəccüb doğurmayacaqdır. Çünki bütün bunların hamısı, müzakirə olunan məsələlər Sizə tanışdır. Bu, Azərbaycanın indi üzv dövlət kimi üzərinə götürdüyü və görməli olduğu işlərin müzakirəsi idi. Bundan əlavə, biz çoxsaylı görüşlərdə Ermənistan– Azərbaycan münafişəsi haqqında müzakirələr aparmışıq. Lakin təəssüflər olsun ki, bütün bu görüşlər, məsələlər bir qədər Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş vermiş hadisələrin kölgəsində qalmışdır.

Ona görə də istərdim, ilk öncə Sizə bir sual edim, Sizdən soruşum. Siz təcrübənizə əsaslanaraq necə fikirləşirsiniz, bu hadisələrin ölkənizə təsiri nə dərəcədə olacaqdır? Çünki şübhəsiz ki, bu hadisələrin global təsiri olacaq, bütün ölkələrdə hiss olunacaqdır. Həm mənim ölkəmdə, həm də Sizin ölkənizdə bu təsir hiss olunacaqdır. Yəqin ki, təhlükəsizlik artırılmalıdır və bunun nəticəsi kimi, bir çox hallarda istisna edilmir ki, insanlar küçədə saxlanılacaq, onların üzərində axtarışlar aparılacaqdır. Mümkündür ki, supermarketlərdə onların çantaları yoxlanılsın. Yəqin ki, bu, adi vətəndaşların xoşuna gəlməyəcəkdir. Lakin mən prezident Şevardnadze ilə də söhbət etmişəm. Onun da fikri belədir ki, bu o qədər dəhşətli, o qədər böyükmiqyaslı bir hadisədir ki, beynəlxalq aləm, beynəlxalq icma öz qüvvəsini birləşdirib terrorizmə qarşı mübarizə aparmalıdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Hamımız müasir tarixi də yaxşı bilirik və keçmiş tarixi də yaxşı bilirik. Mənim bildiyimə görə, hələ dünyada indiyə kimi bu qədər dəhşətli, bu qədər qəddarcasına terror aktı baş verməmişdir.

Bu terroru hazırlayan və həyata keçirənlər, hesab edirəm, nəinki insanlıqdan kənardır, hətta ən vəhşi heyvanlardan, yaxud ən böyük vəhşilikdən də betərdirlər. Bu bizi çox sarsıtdı. Eyni zamanda bu, ola bilər, bütün dünyanı oyatdı ki, indi beynəlxalq terrorizm ayrı-ayrı ölkələr üçün yox, ayrı-ayrı şəxslər üçün yox, bütün bəşəriyyət üçün nə qədər təhlükəlidir və gələcəkdə nə cür böyük təhlükə ola bilər.

Çünki indiyə qədər terrorizm, xüsusən son illərdə genişlənmiş beynəlxalq terrorizm dünya miqyasında müəyyən qədər lokal xarakter daşıyırdı. Ya bir ölkəni əhatə edirdi, ya bir bölgəni əhatə edirdi. Amma bu terror bütün dünyanı lərzəyə gətirdi. Demək olar ki, bu, təkcə Amerikaya qarşı yox, Amerika xalqına qarşı yox, bütün bəşəriyyətə, insanlara qarşı olan bir terrordur. Təbiidir ki, bu həm sülhə, həm mədəniyyətə, həm insaniyyətə, həm demokratiyaya – bütün bu anlayışların hamısına qarşı edilən terrordur.

Terrorizmin müxtəlif formaları var. Məsələn, bizim ölkəmiz bunu öz həyatında, son dövr tarixində yaxşı bilir. İndi sizin də, bizim də qarşımızda duran əsas məsələ ondan ibarətdir ki, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsini sülh yolu ilə həll edək. Biz bu gün də bu fikirdəyik ki, bunu bu yolla həll etməliyik. Amma 1988-ci ildən indiyə qədər Ermənistan–Azərbaycan münasibətlərində baş vermiş hadisələr – insanların qətlə yetirilməsi, Xocalı faciəsi, yaxud işğal olunmuş torpaqlarda kütləvi formada aparılan etnik təmizləmə – yenə də deyirəm, bunun nəticəsində insanların qətlə yetirilməsi – bunların özü də terrorun bir formasıdır.

Müxtəlif ölkələrdə ayrı-ayrı siyasi şəxsiyyətlərə qarşı da terror aktları olmuşdur. Bizim hamımızın xatirindədir, məsələn, prezident Con Kennediyə, yaxud onun qardaşı Robert Kennediyə, hətta prezident Reyqana qarşı edilən terrorçuluq, yaxud da ki, İsrailin Baş nazirinə edilmiş terrorçuluq – bunlar hamısı bizim tariximizin bugünkü gerçəklidir.

Məsələn, sizin ölkədə uzun sürən, İrlandiyada keçirilən terror aktları da həmin bu terrorizm nümunəsidir. Amma biz təkcə Ermənistanın terroru yox, daxildə də, mən 1993-cü ildən burada işlədiyim zamandan indiyə qədər bir çox terror hadisələri ilə rastlaşmışıq. Bəzilərinin qarşısını almışıq, bəziləri isə bizim günahsız insanları həyatdan aparıbdir.

Məsələn, biz hesab edirik ki, 1990-cı ilin yanvar ayının 20-də Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi tərəfindən Azərbaycana böyük kontingentdə ordu hissələrinin göndərilməsi və burada insanların qətlə yetirilməsinin – həmin Şəhidlər xiyabanı o vaxtdan yaranıbdir – özü Azərbaycan xalqına qarşı o vaxt həyata keçirilmiş kütləvi terror aktı idi.

Şəxsən mənim özüm dəfələrlə terror təhlükəsi qarşısında olmuşam. Heç bu gün də, sabah da düşünürəm ki, mən belə hadisələrlə yenə də rastlaşa bilmərəm. Sizə bu bir neçə kəlməni deməkdə məqsədim odur ki, son illər dünyada terrorçuluğun geniş miqyas almasını indiyə qədər bütün ölkələrdə dərk etmədilər. Bəziləri hesab edirdilər ki, terrorçuluq onlardan uzaq bir ölkədədir. Onların ölkəsində əmin-amanlıqdır. Demək, bu o qədər də təhlükəli deyildir. Ya kütləvi, yaxud da ayrı-ayrı terror hadisələri ilə rastlaşan hər bir ölkə, xalq bu terrorun nə qədər dəhşətli olduğunu bilir. Biz bunu bilirik və ona görə də Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş vermiş hadisəni, bəlkə də bir çox başqa ölkələrə, xalqlara nisbətən daha dərinəndən anlama bilirik. Bu hadisə bizi hiddətləndirdi. Mən dərhal Təhlükəsizlik Şurasının iclasını çağırdım, Azərbaycanın terrorizm əleyhinə və beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə bütün vasitələrdən istifadə edərək, iştirak etməyə hazır olduğunu bəyan etdim.

İndi bu, dünyanı bürümüş bir haldır. Ona görə də terrorçuların axtarılması, onların zərərsizləşdirilməsi və Amerikaya qarşı edilmiş bu böyük terror hadisəsinə adekvat cavab verilməsi, əlbəttə ki, böyük tədbirlər tələb edir. Təbii, bu tədbirlər həyata keçirilməlidir. Əgər hansısa bir ölkədə, o cümlədən bizim ölkədə haradasa yoxlanış aparmaq lazımdır, kimi isə yoxlamaq lazımdır, kiminsə çantasına baxmaq lazımdır, kimsə şübhəlidirsə, onu hüquq-mühafizə orqanlarına aparıb daha da ətraflı yoxlamaq lazımdır – bunların hamısı təbii olaraq həyata keçirilən tədbirlər olacaqdır. Biz terrorizmə qarşı mübarizəyə qoşulmuş bir ölkəyik. Hansı bir tədbir lazım olsa, ölkəmizdə onu keçirməyə hazırıq və imkanımız da var.

Amerika özü çox qüdrətli, böyük təcrübəyə, böyük gücə malik olan ölkədir. NATO təşkilatı bu barədə artıq öz bəyanatını veribdir. NATO-ya daxil olmayan onlarca başqa ölkə terrorla mübarizədə Amerika Birləşmiş Ştatları ilə həmrəyliyi bildiribdir, o cümlədən Azərbaycan da. Yəni dünyanın əksər ölkələri Amerika Birləşmiş Ştatları ilə birlikdə terrorizmə qarşı mübarizə aparmağın zəruri olduğunu artıq bəyan edibdir.

Düşünürəm ki, hər bir tədbir görülməlidir və bunların görülməsi tam əsaslıdır.

Lord Rassel Conston: Cənab Prezident, icazənizlə, bir kəlmə əlavə etmək istərdim. Məsələn, mən prezident Buşun terror hadisəsindən dərhal sonra verdiyi bəyanatı çox yüksək qiymətləndirirəm. Mən elə hesab edirəm ki, o, vaxtında lazımı təşəbbüs irəli sürdü. Baxmayaraq ki, onun çiyinlərinə çox ağır bir yük düşmüşdü, terror aktından sonra onun ölkəsində böyük həyəcan, dağıntılar var idi, insanlar özlərini itirmişdilər, Birləşmiş Ştatların prezidenti elan etdi ki, bütün şübhələrə baxmayaraq, fələstinlilərə, əfqanlara qarşı olan şübhələrə baxmayaraq, bu məsələni ümumiləşdirmək olmaz. Terrorizmi ərəblərə, yaxud əfqanlara qarşı müharibəyə çevirmək olmaz, düzgün deyildir.

Cənab Prezident, Sizə məlum olduğu kimi, Avropa Şurasının əsas vəzifələrindən biri də insan hüquqlarının qorunmasıdır. İnsan hüquqlarını qoruyarkən biz də ümumiləşdirməyə yol vermirik. Ona görə də qəti fikirdəyəm ki, terrora terrorla üstün gəlmək mümkün deyildir. Ölkə liderləri bu məsələyə həddindən artıq real baxmalı və olduqca ehtiyatlı davranmalıdırlar.

Cənab Prezident, Siz İrlandiya İnqilabı Ordusunun adını çəkdiyiniz. Onların Böyük Britaniya ərazisində törətdiyi dəhşətləri dilə gətirdiniz. Mən isə Sizin xatirinizə başqa bir misali salmaq istərdim.

Məlum olduğu kimi, İkinci dünya müharibəsi dövründə Böyük Britaniyanın ərazisində çoxlu sayda italyanlar heç bir əsas olmadan zindanlara salınmışdı. Əsas səbəbi də ondan ibarət idi ki, müharibə zamanı italyanlar digər müttəfiqləri ilə birlikdə bizə qarşı vuruşurdular. Sizə məlumdur ki, Böyük Britaniyanın ərazisində italyan mənşəli çoxlu vətəndaş yaşayır. Onlar XIX əsrdə İtaliyadan Böyük Britaniyaya köçənlərdir. Həmin hadisələrdən 60 il keçəndən sonra bu gün Böyük Britaniyada bu cür hərəkət yolverilməzdir. İndi insan haqları bu cür davranışa yol vermir. Ümumiyyətlə, terrorizmlə bağlı bu sözü işlətmək yerinə düşərsə, yəqin ki, bu gün daha yumşaq davranmaq tələb olunur.

Heydər Əliyev: Cənab Rassel, siz tamamilə doğru deyirsiniz. Mən də prezident Buşun bütün bəyanatlarını, o cümlədən siz dediyiniz bəyanatı çox diqqətlə dinləmişəm. Mən onunla tamamilə razıyam. Sizinlə də razıyam ki, hansısa bir millətdən terror etmiş ayrı-ayrı adamlara, ayrı-ayrı qruplara, dəstələrə cavab olaraq o millətə, o ölkəyə, o dinə mənsub olan xalqlara qarşı ümumi terror etmək olmaz.

Bu terrorun konkret olaraq kim tərəfindən təşkil olunması hələ indiyə qədər məlum deyildir. Baxmayaraq ki, çox şübhələr var və çox şübhəli insanlar da var. Güman edirəm, Amerika Birləşmiş Ştatlarının müvafiq orqanları, onların müttəfiqləri və terrorizmin qarşısını almaq istəyən hər bir ölkənin orqanları bu insanların, bu təşkilatların aşkara çıxarılması üçün bütün səylərini əsirgəməyəcəklər, hətta birləşdirəcəklər. Əlbəttə, bundan sonra tədbirlər görülməlidir.

Siz dediniz ki, terrora qarşı terror o qədər də düzgün olmaz. Mənim xatirimə Leninin vaxtilə dediyi sözlər düşdü. O belə demişdir ki, – biz ağ terrora qırmızı terrorla cavab verməliyik. Ağ terror özlərinin düşmənlərinin etdikləri terrora deyirdilər, qırmızı terror da bolşeviklərin etdiyi terrorudur. Bu, bolşevik üsuli-idarəsi idi. İnanmıram ki, indi dünyada bundan sonra bolşevik ideyaları yenidən zühur etsin.

Sizin təşkilat insan hüquqlarının qorunmasında çox böyük səylər göstərdiyinə görə, sizi anlayıram ki, bu məsələyə nə qədər həssas və nə qədər diqqətli yanaşırsınız. Hər bir dəhşətli hadisə baş verəndə ilk vaxt ona emosional münasibət göstərilir. Bu emosional şəraitdə də atılan addımlar bəzən səhv olur. Amma hadisənin üstündən bir az keçəndən sonra, məsələni dərinədən öyrənəndən sonra həyata keçirilən tədbirlər o cinayətə qarşı daha da ədalətli tədbirlər olur. Ona görə sizinlə bizim fikirlərimiz eynidir.

Lord Rassel Conston: Cənab Prezident, Sizdən ayrılmaqdan əvvəl istərdim ki, bu terror hadisələrindən bir qədər kənarlaşaq və Azərbaycan reallıqları haqqında söhbət edək. Bildiyiniz kimi, buraya gəldiyim vaxtdan çoxsaylı görüşlərim olmuşdur. Respublikada olan əsas siyasi fiqurların hamısı ilə faktiki olaraq görüşdüm. Sonda isə dostum cənab Ələsgərova görüşdüm. Cənab Ələsgərov mənə bir siyahı təqdim etdi. Biz birlikdə o siyahıya baxdıq. O siyahı əslində Azərbaycanın Avropa Şurasının üzvü kimi, üzərinə götürdüyü vəzifələrin siyahısı idi. Cənab Ələsgərov dedi ki, müəyyən işlər görülmüşdür, qeydiyyatlar aparılmışdır, müəyyən tərəqqi vardır. Mən çox şadam, baxmayaraq ki, bir ildən az müddət keçibdir, amma Azərbaycan bu cür tərəqqi əldə edibdir. Şəxsən mən o fikirdəyəm ki, Azərbaycanın Avropa Şurasının tam hüquqlu üzvü olması tamamilə yerinə düşmüşdür və vaxtında atılan addım idi. Nəhayət, Azərbaycan bir hissəsi olduğu Avropanın həqiqi üzvü oldu. İndi də hadisələr göstərir ki, Azərbaycan tədricən, lakin əzmlə və sabit şəkildə irəliləyən doğru hərəkət etməkdədir.

Heydər Əliyev: Avropa Şurasına qəbul olunandan sonra Azərbaycanda aparılan işlərə verdiyiniz qiymətə görə sizə təşəkkür edirəm.

Biz bir neçə il Avropa Şurasında namizəd kimi iştirak edərək, daim çalışırıdık ki, həqiqi üzv olaq. Ona görə ki, birincisi, biz özümüzü Avropanın ayrılmaz bir hissəsi kimi hiss edək, bizi tanısinlər. İkincisi də, təbiidir ki, ümumbəşəri dəyərlərin, Avropa dəyərlərinin Azərbaycanda tətbiq edilməsini daha da sürətləndirək. Biz bunları edirik. Cənab Murtuz Ələsgərov sizə məlumat veribdir. Hesab edirəm, mənim təkrar etməyimə ehtiyac yoxdur. Əmin ola bilərsiniz ki, bütün başqa öhdəliklər də hamısı yerinə yetiriləcəkdir. Ancaq mənim arzum odur ki, Azərbaycanın real vəziyyəti haqqında, Azərbaycandakı ictimai-siyasi vəziyyət haqqında bundan sonra da Avropa Şurasında ədalətli məlumatlar olsun.

Məsələn, bizim ölkəmizdə hansısa məsələlərə Avropa Şurası tərəfindən irad tutulanda biz onun ədalətli olduğunu bilərək, təbiidir, bütün səylərimizi qoyuruq ki, Avropa Şurasının qəbul etmədiyi həmin halları aradan qaldıraq. Amma Avropa Şurası bir adamdan, bir dəstədən ibarət deyildir. 43 ölkənin nümayəndəsi var. Hər ölkənin də nümayəndəsi eyni adamlardan ibarət deyildir. Güman edirəm, siz məni düz başa düşərsiniz, hesab etmək olmaz ki, bütün nümayəndə heyətlərində olan insanlar tam obyektivdirlər. Ümumiyyətlə, insan potensial olaraq subyektivlikdən tamamilə xilas ola bilmir. Kim hesab edirsə ki, tam ideal bir şəxsiyyətdir, güman edirəm, səhv edir. Ona görə də arzumuz odur ki, bizim haqqımızda məlumatlar ətraflı yoxlanılsın, bizimlə bərabər araşdırılsın və yenə də deyirəm, ədalətli olan təkliflərinizi, iradlarınızı dərhal qəbul etməyə hazırıq.

Mən keçən dəfə də sizə demişdim ki, biz bu prosesin içindəyik. Demokratiya prosesi, insan hüquqları prosesi, mətbuat azadlığı prosesi, söz azadlığı prosesi – biz bunların içindəyik. Amma bu hələ sona çatmamış bir prosesdir. Burada hər şey ideal ola bilməz. Amma biz çalışmalıyıq ki, olsun. Ona görə də biz birlikdə bu barədə daha da sıx əməkdaşlıq etməliyik.

Lord Rassel Conston: Tamamilə razıyam. İmkanım olsaydı, mən obyektivlik haqqında daha çox danışardım. Mənə elə gəlir ki, qeyri-obyektivlik eyni zamanda həm də savadsızlıqdan irəli gəlir. Tam

obyektivlik, kamillik yalnız səhradakı ilğıma bənzəyir. Biz istənilən halda çalışmalıyıq əlimizdən gələni edək ki, hər şey ədalətli olsun.

Bu imkandan istifadə edərək görüşümüzün sonunda Sizə bir daha minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Ölkənizin qonaqpərvərliyinə, burada mənə göstərilən münasibətə görə minnətdarlığımı bildirir, cənab Prezident, Sizə isə ən yaxşı səhhət arzulayıram. Hər şeydən öncə, ölkəni idarə etmək üçün yaxşı görünmək arzulayıram.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm. Çox məmnunam. Ancaq son olaraq mən istəyirəm ki, bir mövzunu da unutmayaq.

Avropa Şurasına daxil olanda təbiidir ki, biz öhdəliklər götürmüşük və onları yerinə yetirməyə çalışırıq.

Eyni zamanda böyük ümidlərlə Avropa Şurasına daxil olmuşuq. Böyük ümidlər deyəndə, mən Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinə son qoyulmasını nəzərdə tuturam. Bir milyondan artıq qaçqının öz yerlərinə qayıtmasını nəzərdə tuturam. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş torpaqların azad edilməsini nəzərdə tuturam.

Bilirsiniz və biz də bilirik ki, bu işlərlə ATƏT məşğul olur, ATƏT-in Minsk qrupu məşğul olur və xüsusən, Minsk qrupunun həmsədrələri – Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa məşğul olurlar. Amma bu məsələyə Avropa Şurasının da diqqətsiz yanaşması, təbiidir ki, anlaşılmaz olar.

Biz bir neçə dəfə demişik ki, insan hüquqları haqqında bütün konvensiyalara qoşuluruq. Amma bizim işğal olunmuş torpaqlardan zorla çıxarılmış, ağır vəziyyətdə yaşayan insanların da hüquqları pozulur. Bu məsələlər, hesab edirəm ki, birbaşa sizin təşkilatın vəzifəsi deyildir. Amma qeyd etdim, Avropa Şurasına daxil olarkən, biz ümid edirdik və bu gün də ümid edirik ki, Avropa Şurası öz imkanları çərçivəsində bu məsələnin həll olunması üçün daha çox səylər göstərəcəkdir.

L o r d R a s s e l C o n s t o n: Cənab Prezident, ümid edirəm ki, şübhəsiz, Avropa Şurası bu məsələnin həll olunmasına öz töhfəsini verə bilər və verməlidir. Biz artıq bu istiqamətdə müəyyən addımlar atmışıq, səylər göstərmişik. Məsələn, Cənubi Qafqaz ölkələri spikerlərinin Avropa Şurasının Parlament Assambleyası tərəfindən hazırlanmış görüşü zamanı biz bu fikrimizi bildirmişik ki, tam əməkdaşlıq olmasa da, dialoq mütləq yaradılmalıdır. Biz yardımımızı əsirgəmirik ki, bu işdə dialoq yaransın və mümkün olan bəzi maneələr bu səviyyədə aradan qaldırılsın.

Məlum olduğu kimi, hökumətlər məsuliyyəti Minsk qrupunun üzərinə qoymuşlar. Münaqişənin həll olunmasında vasitəçilik, yardımçılıq funksiyalarını Minsk qrupu yerinə yetirir. Lakin eyni zamanda hər ikimizin razılaşdığı kimi, Avropa Şurasının da müəyyən məsuliyyəti, müəyyən öhdəlikləri vardır. Təəssüflə demək istəyirəm ki, Ermənistanla Azərbaycan arasındakı müharibə dayandırıldıqdan sonra bu günə qədər irəliyə doğru heç bir addım atılmamışdır. Əlbəttə ki, hazırda müəyyən addımlar atmaq lazımdır. Burada çox şey vasitəçilərdən deyil, daha çox Azərbaycandan və Ermənistandan, yəni münaqişəyə qatılmış tərəflərdən asılı olacaqdır. Onlar razılığa gəlib güzəştləri müəyyən etməlidirlər. Başa düşürəm ki, bu, çətin bir məsələdir. Yəni güzəştlərin detallarına vardırıqda, onların nədən ibarət olduğu çox mübahisəli və çox çətin bir prosesdir.

Təəssüflə bildirmək istəyirəm ki, bu yaxınlarda Avropa Şurasının Nazirlər Şurası – sizin Xarici İşlər naziri də həmin şuranın üzvüdür – buraxdığı sənəddə qeyd edib ki, Azərbaycan və Ermənistan Avropa Şurasına qoşulmaqlarına baxmayaraq – həmin sənəd indi mənim dəqiq yadımda deyil, təəssüf ki, özümlə götürməmişəm – mövcud münaqişədə irəliyə doğru heç bir addım atılmayıbdır. Bu, Lixtenşteynin sədrliyi altında hazırlanmış sənəddir.

Cənab Prezident, şəxsən belə düşünürəm ki, mən insanlarla dil tapmağın tərəfində olmuşam, insanlara inanmağın və insanları eşitməyin, onlara qulaq asmağın tərəfdarı olmuşam. Mənə elə gəlir ki, bütün bunlar nəzərə alınarsa, tərəflər bir-birlərini dinləyə bilərlərsə, həqiqətən məsələnin həlli yolu mövcuddur və bu yolu tapmaq mümkündür.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən də hesab edirəm ki, mövcuddur, tapmaq mümkündür. Yəqin ki, güzəştlər də labüddür. Ancaq dəfələrlə demişəm ki, gərək bu güzəştlər hər iki tərəf üçün məqbul olsun. Dialoq var, biz – Ermənistan prezidenti, mən görüşürük. Başqa səviyyələrdə də görüşlər gedir. Ancaq təəssüf ki, bu güzəştlər barəsində razılığa gələ bilmirik. Azərbaycan ictimaiyyətində belə bir əhval-ruhiyyə var ki, biz heç bir güzəştə getməməliyik. Ona görə də məsələ çətinidir. Ermənistan tərəfi heç bir güzəştə getmək istəmir.

L o r d R a s s e l C o n s t o n: Bu, həqiqətən də belədir. Anlayıram ki, bu Sizin üzərinizə düşən çox ağır bir vəzifədir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Elədir. Sağ olun, təşəkkür edirəm.

GUÖAM DÖVLƏTLƏRİ QADINLARININ BİRİNCİ FORUMUNUN İŞTİRAKÇILARINA

Hörmətli forum iştirakçıları!

Sizi – «GUÖAM təşkilatı üzvləri arasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi və genişləndirilməsində qadınların rolu» mövzusunda həsr olunmuş forumun iştirakçılarını Azərbaycan torpağında səmimi-qəlbədən salamlayır, hər birinizə cansağlığı, xoşbəxtlik və uğurlar arzulayıram.

Siz qadınların IV Ümumdünya konfrasında elan olunmuş sülh, bərabərlik və inkişaf prinsiplərini gerçəkləşdirərək milli, regional və beynəlxalq səviyyələrdə bir çox proqramların yerinə yetirilməsində iştirak edirsiniz. Keçirdiyiniz bu forum da Pekin platformasının gerçəkləşdirilməsi işinə xidmət edir. XX əsrdə ölkələrimizin qadınları mürəkkəb və uzun yol keçərək kişilərlə bərabər hüquqlar əldə etmiş, bir çox sahələrdə layiqincə təmsil olunmuşlar. Yeni əsrin, yeni minilliyin üfüqlərini sözsüz ki, bu qəbildən olan forumlarınız da müəyyən edə bilər.

Gürcüstan, Ukrayna, Özbəkistan, Azərbaycan və Moldova dövlətləri qadınlarının forumunun məhz Bakı şəhərində keçirilməsi təsadüfi deyildir. Ölkəmiz erməni silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində on ildən artıqdır ki, müharibə fəlakətlərinin nə demək olduğunu gündəlik həyatında bütün dəhşətləri ilə hiss edir. Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal olunmuş, bir milyondan artıq soydaşımız öz yurdundan didərgin düşərək çadır düşərgələrində ağır şəraitdə yaşamağa məcbur olmuşdur. Xeyli müddətdir ki, cəbhə xəttində atəşkəsə nail olunmuş, hərbi əməliyyatlara son qoyulmuşdur, lakin yaranmış «nə sülh, nə hərəkət» vəziyyəti son dərəcə dözülməzdir. Bəşər tarixində həyat mənbəyi kimi tanınan qadın həmişə sülh tərəfdarı olaraq çıxış etmişdir. Ümidvaram ki, forumunuz Azərbaycan qadınlarının taleyinə sonsuz sayda müsibətlər gətirmiş bu silahlı münaqişənin həlli məsələlərinə də ayrıca diqqət yetirəcək və bu yolda öz köməyini əsirgəməyəcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının əsas qanunu cəmiyyətimizdə qadınların bütün hüquqlara malik olmasını təmin edir. Demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu yolu ilə gedən Azərbaycan Respublikası vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması işində qadınların səylərini və rolunu yüksək qiymətləndirir. Ölkələrimizdə qadınların rolunun artırılması, qeyri-hökumət qadın təşkilatlarının fəallığının yüksəldilməsi, habelə silahlı münaqişələrdə uşaq və qadınların hüquqlarının müdafiəsində sıx əməkdaşlıq günün aktual problemlərindəndir. Bu baxımdan topladığımız forum dövlətlərimizin qadınlarının əməkdaşlığının genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsi yolunda mühüm bir addımdır.

Hörmətli forum iştirakçıları!

Ümumbəşəri idealların təntənəsi naminə birgə səyləriniz ilk onilliyi dünyada sülh quruculuğu onilliyi elan olunan XXI əsrdə xüsusilə vacibdir. İnanıram ki, tək-cə bölgələrimizdə deyil, bütün yer üzündə sülhün bərqərar olması naminə haqq səsinizi yüksəldəcək, xalqlarımızın, dövlətlərimizin birgə səyləri ilə insanlığın sülh və əmin-amanlıq içərisində yaşaması üçün öz töhfələrinizi verəcəksiniz. Bakıya gəlişinizdən məmnun qalacağımıza ümidvar olduğumu bildirir və sizə forumun işində uğurlar diləyirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 17 sentyabr 2001-ci il

GUÖAM ÖLKƏLƏRİ QADINLARININ BAKIDA KEÇİRİLƏN BİRİNCİ ƏMƏKDAŞLIQ FORUMUNUN İŞTİRAKÇILARI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

20 sentyabr 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu cür ağır iş şəraitində belə gözəl qadınlarla görüşün faydası böyükdür. Sizə baxıram, hamınız gözəlsiniz.

Mən sizin hamınızı salamlayıram. Bilirəm ki, GUÖAM təşkilatını yaratdığımız vaxtdan bəri ilk dəfə olaraq Yeni Azərbaycan Partiyasının təşəbbüsü ilə burada həmin ölkələrin qadın təşkilatları nümayəndələrinin görüşü keçirilir. Bu çox yaxşı təşəbbüsdür. Burada görə bildiyiniz iş, zənnimcə, fayda verəcək və bizə böyük dəstəkdir, çünki biz Ukrayna, Gürcüstan, Moldova və Azərbaycan prezidentləri 1997-ci ildə Stasburqda bu təşkilatı yaratmağı qərara aldıq. Sonralar, 1999-cu ildə Özbəkistan da bu təşkilata qoşuldu. Təşkilat artıq müvafiq beynəlxalq nüfuz və hörmət qazanmışdır. Bizim sonuncu görüşümüz Ukrayna prezidenti Leonid Daniloviç Kuçmanın təşəbbüsü ilə Kırıda keçirildi. Siz öz fəaliyyətinizlə bizim işimizi tamamlayırsınız, ona görə də mən bu görüşə şadam, sizi salamlayıram və arzu edirəm ki, bu təşəbbüs ənənəyə çevrilsin.

Əlbəttə, bizə dost ölkələrdən gəlmiş qonaqları görmək mənə xoşdur. Mən onu nəzərdə tuturam ki, əvvəla, dost ölkələrdən gələn insanları qəbul etmək xoşdur, ikincisi də, siz xalqımızın, ölkəmizin həyatı ilə tanış olmaq imkanına maliksizsiniz. Bu, ölkələrimiz üçün çox lazımdır, o mənada ki, keçmişdə biz Sovet İttifaqının tərkibində olmuşuq və tez-tez gediş-gəlişimiz olub, görüşmüşük, indi isə müstəqil dövlətlərik. Yeri gəlmişkən, bu il ölkələrimizin müstəqilliyinin 10 ili tamam olur, Ukrayna isə öz yubileyini artıq qeyd etmişdir. Oktyabrda biz də bu tarixi günü qeyd edəcəyik. Əslinə qalsa, bütün respublikalar öz dövlət müstəqilliyini 1991-ci ildə – kimi əvvəl, kimi sonra – elan etmişdir.

Təbii ki, bu müstəqillik olduqca böyük tarixi hadisədir və xalqlarımızın çox böyük nailiyyətidir. Lakin bununla yanaşı, artıq hər bir ölkə öz problemləri ilə məşğuldur, həm də bu problemlər oxşardır. Çünki biz eyni İttifaqdan çıxmışıq, hamımız eyni vəziyyətdə, bir sistemdə idik, vahid ideologiyamı rəhbər tuturduq. İndi isə, ötən bu on ildə dönüş, keçid, transformasiya baş verir. Bu isə çox çətin prosesdir. Ona görə ki, burada söhbət iqtisadiyyatdan, sosial sahədən gedir, söhbət insanların, xüsusən gənc nəslin, habelə sistem və ideologiyası dünyanın digər ölkələrindəkindən tamamilə fərqli olmuş ölkədə doğulub, boya-başa çatmış mənim nəslimin nümayəndələrinin şüurunda dəyişiklikdən gedir. Biz hamımız bu sistemdə yaşamış, bu ruhda tərbiyə almışıq və təbii ki, bütün bunlar dərin kök salmışdır. Ona görə də bu barədə açıq və obyektiv danışmaq lazımdır. Doğrudur, bəzi adamlar iddia edirlər ki, onlar bunun düzgün olmadığını o vaxtlar da bilirdilər. Bəlkə də kimsə belə düşünürdü, hər halda, belələri tək-tük idi. Mən bunu ona görə demirəm ki, guya düşünürəm ki, onlarda hansısa ideoloji ziddiyyət vardı. Sadəcə olaraq, bu adamların çoxu özlərinin hansısa şəxsi problemlərinə görə indi necədirlərsə, o cür olmuşdular. Ona görə də bu proses asan deyildir və hər bir ölkədə həm müxtəlif şəkildə, həm də eyni cür gedir. Ona görə eyni cür gedir ki, bizim yolumuz birdir, ona görə müxtəlif şəkildə gedir ki, hər bir ölkə bu problemləri özü bildiyi kimi həll edir. Haradasa yaxşıdır, haradasa pisdür, haradasa kimsə hələ də mühafizəkar baxışlarını saxlayır, haradasa bəziləri hesab edir ki, bir qütbdən digər qütbə az qala bir il ərzində tullanıb keçmək olar. Ona görə də təkrar edirəm, bu keçid dövründə bizim oxşar cəhətlərimiz də, müvafiq şəraitlə, müvafiq hallarla əlaqədar olaraq bir-birimizdən fərqlərimiz də çoxdur. Əslinə qalsa, mən bu fikri məhz ona görə söyləyirəm ki, indi gediş-gəliş, bir-birini görmək, harada nə kimi işlər baş verdiyini görmək çox vacibdir. Kim yaxşı işləyirsə, ondan nə isə öyrənmək, kim pis işləyirsə, ona kömək göstərmək olar.

Qonaqlarımız çox olmasa da, siyahıdan gördüm ki, Moldova, Özbəkistan nümayəndələri gələ bilməyiblər. Hərənin öz problemləri var. Buna baxmayaraq, mən Ukraynanın belə mötəbər nümayəndə heyətini salamlayıram, xüsusən ona görə ki, nümayəndə heyətinə çoxdan tanış olduğum Mariya Andreyevna Orlik başçılıq edir. Mən Gürcüstan nümayəndə heyətini və Azərbaycan nümayəndə heyətini salamlayıram.

GUÖAM-ın tərkibində biz beş ölkəyik, burada isə üç ölkənin nümayəndələri var. Bir sözlə, çoxluq göz qabağındadır. Təkrar edirəm, sizin buraya toplaşmağınıza çox şadam və inanıram ki, çox səmərəli işləmişiniz. Televiziya ilə göstərdilər, mən gördüm, mənə bir az danışdıblar. Odur ki, mən sizin işinizi alqışlayır və sizə uğurlar arzulayıram. Görürəm ki, Mariya Andreyevna çıxış etmək istəyir.

M a r i y a O r l i k (*Ukrayna Qadınlar İttifaqının sədri, Ukrayna nümayəndə heyətinin rəhbəri*): Əziz Heydər Əliyeviç. Mən də Sizin nəslə mənsubam.

H e y d ə r Ə l i y e v: Amma bir qədər sonrakı nəslə.

M a r i y a O r l i k: Bizim sinnimizdə bir neçə yaşın az və ya çox olması böyük rol oynamır. Hər halda, mən sovet dövründə həyat məktəbi keçmiş nəslə mənsubam və həmin dövrdən bir günü belə öz həyatımdan silməyəm. Ona

görə ki, biz faydalı çox işlər görmüşük və indi müstəqil dövlətlər üçün bazaya çevrilmiş nə varsa, hamısı o dövrdə yaradılmışdır.

Qadınlar əhalinin elə bir kateqoriyasıdır ki, onlar hər bir ölkədə prezidenti dəstəkləyirlər. Ona görə də beş prezident saziş imzaladıqları halda, qadınlar kənarında qala bilməzdilər. Başa düşürük ki, istər ictimai təşkilatlar, istərsə də deputat qüvvələri, qadınların işlədikləri dövlət orqanları olaraq bizim sözüümüz, fəaliyyətimiz GUÖAM-ın qarşısında qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə kömək və yardım göstərməyə qadirdir. Bizi qəbul etdiyinizə görə, istər GUÖAM-ın yaradılmasında, istərsə də bu forumun keçirilməsində təşəbbüsünüzdə görə nümayəndə heyətimiz adından Sizə ürəkdən təşəkkür edirik. Biz məqsədə nail olduq. GUÖAM ölkələri qadınları forumunun yaradılması haqqında sənəd imzaladıq və indi nizamnaməni işləyib hazırlayacaq, öz işimizi planlaşdıracaq və işimizi necə səmərəli və faydalı qurmaq barədə düşünəcəyik.

Mən Azərbaycanda ilk dəfə deyiləm. Sizin yadınızdadır ki, biz 1979-cu ildə burada Ukraynanın ədəbiyyat və incəsənət günləri keçirmişdik.

Heydər Əliyev: Ukrayna Nazirlər Soveti sədrinin müavini kimi, nümayəndə heyətinə də siz başçılıq edirdiniz.

Mariya Orlik: Mən bu vəzifədə 12 il işlədim, indi isə Ukrayna Qadınlar İttifaqına başçılıq edirəm. Xalqlarımız arasındakı o dostluq, əməkdaşlıq, qarşılıqlı anlaşma və məhəbbətin bünövrəsi indiki görüşümüzün də bünövrəsinə çevrilmişdir. Mən öz ev arxivimdə gənclik illərimizi Sizə xatırladacaq çoxlu maraqlı materiallar tapmışam.

Bax, bu, nümayəndə heyətimizi qəbul etdiyiniz barədə material verilmiş «Kommunist» qəzetidir, bu isə nümayəndə heyətimizin fotosəkilidir. Bax, bu şəkildə ədəbiyyat günlərinin açılış əks olunmuşdur, burada isə biz Sizinlə söhbət edirik. Bu şəkildə biz Neft Daşlarındaıq. Bu şəkildə isə Sizin mərhum həyat yoldaşınız var, o, Neft Daşlarına gedəndə bizi müşayiət edirdi. Burada nümayəndə heyətimiz Sizin qəbulunuzdan sonra əks olunmuşdur. Bu şəkil isə Ali Sovetdə – ədəbiyyat günlərinin uğurla keçməsinə görə bizə mükafatlar təqdim edilərkən çəkilmişdir (*Mariya Orlik arxiv materiallarını və fotosəkilləri Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə təqdim edir*). Qoy bunlar Sizə o vaxtları xatırlatsın.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

Mariya Orlik: Mən Sizə iki kitab – Ukrayna Qadınlar İttifaqı tərəfindən nəşr olunmuş «Şedevri Ukraininskoy kulturi» (Ukrayna mədəniyyətinin inciləri) kitabını və «Jenşını Ukraini» (Ukrayna qadınları) bioqrafik-ensiklopedik lüğətini təqdim edirəm. Mən bunları Sizə bağışlayıram. Qoy onlar Sizə dostluğumuzu xatırlatsın.

Heydər Əliyev: Mariya Andreyevna, sağ olun. Sizdə belə fotosəkillər varmı?

Mariya Orlik: Mən onları Sizə hədiyyə edirəm.

Heydər Əliyev: Bəs bu qəzet sizdə varmı? Yoxsa mən onu sizin əlinizdən almış oluram.

Mariya Orlik: Yox, bunların hamısı Sizin üçündür. Siz məndən heç nə götürmürsünüz, mən ancaq hədiyyə edə bilərəm. Nümayəndə heyətinin rəhbəri kimi, mənə bir neçə nüsxə hədiyyə etmişdilər və mən onların içərisindən götürmüşəm. Qoy bu bizim görüşlərimizi, başlıcası isə, xalqlarımızın dostluğunu Sizə daim xatırlatsın.

Bizi burada çox yaxşı qarşıladılar, özümüzü evdəkindən də yaxşı hiss edirdik. Başlıcası isə budur ki, biz qarşımızda duran vəzifəni yerinə yetirdik və indi təmiz vicdanla prezidentimizə məlumat verə bilərik ki, iş planlaşdırılan səviyyədə həyata keçirildi. Allah eləsin ki, biz prezidentlərimizin planlaşdırdıqlarının hamısını mehribancasına həyata keçirək. Biz Sizi dəstəkləyirik.

Heydər Əliyev: Mariya Andreyevna, sağ olun. Bu şəkillər mənə ötən günlərə qaytarır, hərçənd mən hər şeyi bu şəkillərsiz də yaxşı xatırlayıram. 1979-cu ildə Azərbaycanda Ukrayna mədəniyyəti günləri əla keçdi. O vaxtlar bizdə belə günlərin keçirilməsi ənənə halını almışdı. Sonra Ukraynada Azərbaycan mədəniyyəti günləri keçirildi. Onda nümayəndə heyətinə MK-nın ideologiya üzrə katibi Bağirov başçılıq edirdi. Təkrar edirəm ki, bizdə bir çox respublikalar arasında belə günlərin mübadiləsi olurdu, onların hamısı çox yüksək səviyyədə keçirdi və hamısı da təkrar olunmaz idi. Ukrayna mədəniyyəti günlərində siz buraya çoxlu adam, başlıcası isə görkəmli incəsənət ustaları gətirmişdiniz.

Mariya Orlik: İki xüsusi təyyarə ilə 400 adam gəlmişdi.

Heydər Əliyev: Məsələn, mən görkəmli müğənni Solovyanenkonu xatırlayıram.

Mariya Orlik: Sofiya Rotaru da vardı.

Heydər Əliyev: Yeri gəlmişkən, mən bu yaxınlarda Rotaru ilə Soçidə görüşdüm. Mən Moskvada işləyən vaxtlarda o hətta bizim bağda olmuşdu, həyat yoldaşım və qızım ilə görüşmüşdü, çünki o, xoşuma gəlirdi. Burada isə o elə gözəl çıxış etdi ki, mən ona dedim: mən artıq səni öz qızım bilirəm. Mən Moskvada işləyərkən o oraya qastrola gəlmişdi, həyat yoldaşım bundan xəbər tutduqda, onu bağımıza dəvət etdi və onlar – Rotaru, həyat yoldaşım, qızım görüşdülər. Qızım da musiqi ilə məşğul olur. Mən ondan sonra Rotarunu görmədim. Budur, Soçidə avqustun əvvəllərində MDB ölkələri dövlət başçıları qeyri-rəsmi görüşü keçirilərkən, o dövrün bir neçə artistini də oraya dəvət etdilər. Onların arasında Rotaru da vardı. Əlbəttə, o, gözəl çıxış etdi. Sonda isə mən badə qaldırıb bəzi adları, o cümlədən də Rotarunun adını çəkdim.

Hamı dağılışımağa başlayanda mən onların stoluna yaxınlaşdım. Bilirsinizmi, biz onunla doğma adamlar kimi görüşdük, dedi ki, mənə həmişə xatırlayır. O həm əla müğənni, həm də çox yaxşı, gözəl bir insandır. Söz düşmüşkən, sonralar, mən artıq prezident olandan sonra Solovyanenko buraya qastrola gəlmişdi. O bizim Müslüm Maqomayevlə dostluq edirdi, buraya gəlmişdi və mən onu gördüm. Onun vəfat etdiyini eşitdikdə çox məyus oldum və Leonid Daniloviç Kuçmaya başsağlığı teleqramı göndərdim. Mənə Solovyanenko da müstəsna təsir bağışlayırdı. Hər halda, gileylənib deyər bilmərik ki, biz belə sənətkarları görməmişik. Lakin belə sənətkarlar arasında elələri var ki, onların yaradıcılığı ürəyə xüsusilə yadır. Belə görüşlər mənə xatirimdədir. Bu şəkillərə görə sağ olun. Yəqin ki, onlar mənə arxivimdə də var, bəlkə də yoxdur.

Mariya Orlik: Mən onları arxivimdə artıq arayıb tapmışam, Sizə hələ axtarmalı olacaqsınız.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun.

Mariya Orlik: Yeri gəlmişkən, Siz Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olarkən problemlərimizə, ehtiyaclarımıza qayğı ilə yanaşmağınızı, bizə göstərdiyiniz köməyi Ukrayna xatırlayır. Sizin də, bizim də respublikamız sanki müstəqil idi, amma bizim əslində müstəqilliyimiz yox idi. Biz müstəqilliyimiz barədə ancaq düşünür, onu arzu edirdik və nəhayət ki, ona nail olduq. Mənim yadımdadır ki, biz Sizin kabinetinizdə dəfələrlə olmuşduq və respublikanın qaldırıldığı məsələləri həll edirdiniz. Buna görə Sizə ürəkdən sağ olun deyirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun ki, unutmursunuz. Mənim özüm respublikaya illərlə rəhbərlik etdiyimə görə, Siyasi Büro üzrə bir çox həmkarlarımdan fərqli olaraq, müttəfiq respublikaların problemlərini daha yaxşı bilirdim. Çünki onların çoxu müttəfiq respublikada işləməmişdi, bəlkə də Rusiyada vilayət partiya komitəsində, nazir vəzifəsində işləmişdi. Müttəfiq respublikanın xüsusiyyətini bilmək üçün orada işləmək lazım idi, özüm bu vəziyyətdə olmalı idim.

Burada uzun illər respublikaya rəhbərlik etdiyimə görə müttəfiq respublikanın probleminin Moskvada necə ağır həll edildiyini, Moskvadakı bəzi rəhbərlərin müttəfiq respublikalara lazımınca münasibət göstərmədiklərini də görürdüm. Ölkəmiz SSRİ, yəni Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı adlanırdı. Özü də bu, 1922-ci ildə yaradılmış köntüllü birlik idi.

Mariya Orlik: Bu könüllü birliyin nə olduğunu bilirik.

Heydər Əliyev: Belə olan halda Siyasi Bürodakı bir çox həmkarlarım bunu, təəssüflər ki, başa düşmürdülər. Belə bir şəraitdə yaşadığımıza, müttəfiq respublikanın vəziyyətinə yaxından bələd olduğuma görə, müttəfiq respublikaların ehtiyac və problemlərini, çətinliklərini onların çoxundan yaxşı başa düşürdüm. Mən bir çox məsələləri, o cümlədən Ukrayna ilə bağlı məsələləri həll edirdim. Ukrayna iri respublika olsa da, Moskvada onunla hesablaşsalar da, bir çox məsələləri həll olunmurdu. Məsələn, təkcə sizin səviyyənizdə deyil, başqa səviyyələrdə də həll edilmirdi. Siz humanitar sahə ilə məşğul olurdunuz, elə bu sahə də mənə baxırdı. Mən çox sahəyə, o cümlədən də mədəniyyət sahəsinə, sosial sahəyə kuratorluq edirdim. Olduqca çox vilayət partiya komitələrinin birinci katibləri bir-başına mənə müraciət edirdilər və hər birinin də öz problemi var idi. Mən həmişə bu məsələlərin həllinə çalışırdım.

Mariya Orlik: Siz orada canlandırıcı bir qüvvə idiniz və biz bunu bilirdik, ona görə də məhz Sizə müraciət edirdik. Bir daha çox sağ olun.

Heydər Əliyev: Sağ olun ki, unutmursunuz. Gürcüstan nümayəndə heyəti nəşə demək istəyir?

İrina Yevaniya (*Gürcüstan qadınlarının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə hökumət komissiyasının eksperti, münəqişələr üzrə mütəxəssis*): Çox hörmətli Heydər Əliyeviç, mən bir qədər həyəcan keçirirəm. İlk növbədə icazə verin, bizi – GUÖAM ölkələri qadınlarının birinci əməkdaşlıq forumunun iştirakçılarını qəbul etməyə vaxt və imkan tapdığınıza görə Gürcüstan qadınlarının nümayəndə heyəti adından Sizə təşəkkürümüzü bildirim.

GUÖAM birliyinin bünövrəsini qoyarkən Sizin, ölkələrimizin liderlərinin bəyan etdiyi məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsinə qadınların da necə böyük töhfə verə biləcəyi barədə burada artıq danışıldı. Biz ciddi planlar nəzərdə tutmuşuq, kifayət qədər səmərəli işlədik və razılığa gəldik ki, ölkələrimizin işıqlı və dinc gələcəyi naminə irəliləyəcəyik. Çox hörmətli Heydər Əliyeviç, mən şəxsən Sizə demək istəyirəm ki, Azərbaycandakı dostlarımız və bacılarımızla daimi əlaqələrimizin genişlənməsinə və dərinləşməsinə Gürcüstanda biz böyük əhəmiyyət veririk. Belə səmimi qəbula görə, dəstəyinizə görə çox sağ olun. Əminəm ki, həmkarım məmnuniyyətlə bir neçə xoş kəlmə əlavə edəcəkdir. Sağ olun.

Tamara Abaşidze (*Gürcüstan qadınlarının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə hökumət komissiyasının baş referenti, münəqişələr üzrə mütəxəssis*): Cənab Prezident, mən də çox həyəcan keçirirəm. İlk növbədə bizə, forum iştirakçılarına diqqət yetirdiyinizə görə Sizə mən də təşəkkür etmək istəyirəm. Biz Sizin daimi dəstəyinizə əminik. Bizə məlumdur və heç vaxt unutmayacağıq ki, ölkəmizin həyatının çox ağır anlarında Siz öz xalqınızın həqiqi lideri kimi, Azərbaycanın gələcəyi haqqında düşünən əsl uzaqgörən siyasətçi kimi ölkəmizlə, xalqımızla dostluğun xeyrinə seçim etdiniz. Biz bunu qiymətləndiririk və əminik ki, Azərbaycan və Gürcüstan qadınları arasında münasibətlər GUÖAM-ın digər ölkələrinin qadınları üçün örnək olacaqdır. Bir daha sağ olun. Biz gözəl Bakı şəhərindən bir-birimizə ən xoş duyğularla ayrılıq və əminik ki, hamımız Tbilisidə də, Kişinyovda da, Kiyevdə də, Daşkənddə də yenidən görüşəcəyik. Sizinlə bugünkü görüş isə gələcək fəal əməkdaşlığımız üçün xeyir-duadır. Cənab Prezident, bir daha çox sağ olun.

Heydər Əliyev: Biz Gürcüstanla qonşuyuq, həm qonşu, həm də dostuq. Dostluğumuzun çox böyük tarixi var, bunun necə bir tarix olduğunu hətta söyləmək çətindir. Biz bir çox əsrlər, minilliklər boyu yanaşı yaşamışıq.

Bilirsiniz, Qafqazda vəziyyət o qədər də normal deyil, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə mövcuddur, Gürcüstanda abxaz, Cənubi Osetiya problemləri, habelə Rusiyanın cənubunda, Şimali Qafqazda problemlər var, Çeçenistandakı hadisələr var. Təəssüf ki, bizim bu zonamız münaqişələr zonası olmuşdur. Sözsüz ki, bu münaqişələr hər bir xalqa, hər bir ölkəyə çox böyük ziyan vurur. Düşünürəm ki, biz bu münaqişələri aradan qaldıracağıq. Deməliyəm ki, Ermənistanla bizim münaqişəmizdə, Gürcüstanın Abxaziya ilə münaqişəsində nə gürcü xalqı, nə də Azərbaycan xalqı təqsirkardır. Çünki Ermənistan heç vaxt erməni torpağı olmamış, əzəli Azərbaycan torpağı olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini özünə birləşdirməyə çalışaraq, hələ 1988-ci ildə Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları irəli sürməyə başlamışdı.

Orada azərbaycanlılar da, ermənilər də yan-yanaya yaşayırdılar. Məsələn, Gürcüstanın çox zəngin tarixi var. Abxaziya Gürcüstanın bir hissəsidir. Mən hətta sizə deməliyəm ki, o vaxtlar, cavanlıq illərimizdə biz gürcülərlə abxazları bir-birindən ayıra bilmirdik və hesab edirdik ki, abxazlar da gürcüdürlər. Amma indi bir baxın, onlar separatçı mövqə, özü də davakar separatizm mövqeyi tutmuşlar. Onlar bundan nə qazandılar? Bəs Ermənistan bundan nə qazanmışdır? Heç nə. Ermənistan da, biz də ziyan çəkmişik, Abxaziya və bütün Gürcüstan da ziyan çəkmişdir. Bununla belə, xalqlarımız arasında, gürcü və Azərbaycan xalqları arasında, ölkələrimiz arasında, xoşbəxtlikdən, liderlər arasında çox sıx, çox yaxın dostluq münasibətləri olmuşdur. Mariya Andreyevna, sizinlə birlikdə xatırladığımız o vaxtlar bizimlə Gürcüstan və Eduard Amvrosiyeviç Şevardnadze arasında möhkəm dostluq vardı. Burada mən respublikaya rəhbərlik etdiyim kimi, o da orada Gürcüstana başçılıq edirdi, biz Moskvada da birlikdə işləyirdik. Amma sonra tale elə gətirdi ki, hər ikimiz öz respublikalarımıza qayıtdıq və yeni şəraitdə xalqlarımız bizə etimad göstərdi və bizi prezident seçmişdi. Problemlər olduqca çoxdur, ancaq xalqlarımız arasında mövcud olan dostluq da, gürcülərlə azərbaycanlıların səmimi münasibətləri də, prezident Şevardnadze ilə mənim aramda mövcud olan səmimi dostluq da bizə bir çox belə mürəkkəb məsələləri birlikdə aradan qaldırmağa kömək edir. Biz böyük layihələr həyata keçirmişik. Bilirsiniz ki, Xəzərin Azərbaycan sektorundakı «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» neft yataqlarının birgə işlənilməsi haqqında 11 xarici neft şirkəti ilə dünyada ilk ən iri müqavilənin imzalandığı vaxtdan bu gün, sentyabrın 20-də 7 il ötür. Bu neftin ixracı üçün biz Gürcüstanı seçdik, Bakı–Supsa neft kəmərinə çəkdik və 1999-cu ildə istifadəyə verdik. Biz artıq neçə illərdir ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri layihəsinin gerçəkləşməsi ilə məşğuluq. Yeri gəlmişkən, bu layihə də artıq hazırdır, tezliklə tikinti işlərinə başlanacaqdır.

Azərbaycanda qaz həmişə olmuşdur. «Əsrin müqaviləsi» imzalandıqdan sonra gördüyümüz işlər nəticəsində bir çox digər müqavilələr imzalandı, iri qaz yatağı aşkara çıxarıldı. Əlbəttə, bu qazı dünya bazarlarına ixrac etmək lazımdır və biz yenə də Gürcüstandan keçən yolu seçdik. Yəqin ki, biz tezliklə Gürcüstan ilə Azərbaycan arasında qəti saziş imzalayacağıq. Bu sənədi Eduard Amvrosiyeviçlə mən imzalayacağıq – çünki biz Türkiyə ilə belə sənədi mart ayında, mən Ankarada olarkən imzalamışıq – və qaz kəmərinin inşasına başlayacağıq. Əlbəttə, bu, Azərbaycanın da, Gürcüstanın da gələcək nəsilləri üçündür. Biz böyük perspektivlər, böyük imkanlar üzə çıxarıyıq. Bununla yanaşı, Gürcüstandan keçən və keçəcək Azərbaycan neftini və qazını dünya bazarlarına ixrac edəcək bu boru kəmərləri çox möhkəm iqtisadi tellərlə bağlı olan Gürcüstanla Azərbaycan arasında onsuz da mövcud olan dostluğu daha da möhkəmləndəcəkdir.

Lakin məsələ təkə bununla bitmir, qonşu rayonlarımız da çox yaxından dostluq edirlər. Biz prezident Şevardnadze ilə də çox tez-tez görüşürük. Yəqin ki, bu ay onunla burada görüşümüz olacaqdır. Odur ki, Gürcüstan qadınlarının nümayəndələrinin burada olmasına şadam. Onlar gənc nəsələ mənsubdurlar. Bu da yaxşıdır. Ona görə ki, biz işimizin davam etdirilməsi qeydinə qalmalıyıq. Bundan ötrü isə gənc nəslə daim hazırlamaq lazımdır. Onu cəsarətlə hazırlamaq lazımdır. Bir sözlə, mən çox şadam, sizə təşəkkür edirəm və sizin burada olmağınız xoşdur.

Bəlkə Azərbaycan nümayəndə heyəti nəşə demək istəyir, yoxsa, siz burada özümüzünkülərsiniz?

Z ə h r a Q u l i y e v a (*Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri*): Möhtərəm, əziz və sevimli prezidentimiz, hörmətli Heydər Əlirza oğlu! Əlbəttə, GUÖAM ölkələri birliyi yaradılanda biz çox şad olduq. Biz qadınlar buna, şübhəsiz, sevindik. Söhbətin əvvəlində Sizin dediyiniz kimi, 1997-ci ildə Strasburqda dörd ölkə idi, 1999-cu ildə isə Özbəkistan da qoşuldu və biz 90 milyon nəfərdən artıq olduq. Onların yarısından çoxunun qadın olduğunu nəzərə alsaq, deməli, qadınların da əməyi müəyyən qüvvəyə malikdir. Biz hamımız bu birlikdə iştirak etməyi və qarşılıqlı qoyduqları məqsədlərə nail olmaqda öz hökumətlərimizə, öz prezidentlərimizə kömək etməyi çox istəyirdik.

Biz Sizə minnətdarıq ki, GUÖAM ölkələri qadınlarının forumunu yaratmaq barədə ideyamızı dəstəklədiniz. Bu forumun keçirilməsi üçün respublikada müvafiq şərait yaradılmışdı. Forum beynəlxalq konfransların, əlamətdar hadisələrlə bağlı tədbirlərin təşkil edildiyi Gülüstan sarayında keçirilmişdir. Siz bizim foruma təbrik göndərdiniz. Heydər Əlirza oğlu, bilirsinizmi, ilk qadın forumuna göndərilmiş bu təbrik təbrihimizin əhəmiyyətini daha da artırdı. Odur ki, biz, bütün qadınlar öz təbrikinizdə ifadə etdiyiniz sözlərə görə Sizə çox minnətdarıq. Orada hər şey əhatə edilmişdir. Söz yox ki, biz, indiki vaxtda oraya toplaşan qadınlar IV ümumdünya qadınlar konfransının platformasını da, orada qarşıya qoyulmuş vəzifələri də, hamımızın Sovet İttifaqında ərsəyə çatdığını da unutmamışıq. Bizim aramızda həmişə dostluq münasibətləri olmuşdur. Xalqlarımız, qadınlarımız arasındakı bu dostluğu möhkəmlətmək və bu dostluğu nəsildən-nəslə ötürmək – GUÖAM ölkələri qadınlarının birinci forumunun əhəmiyyəti bundadır.

Qadınları həmişə dəstəklədiyiniz barədə sözlərə görə Sizə çox minnətdarıq. Təkə ona görə yox ki, son vaxtlar beynəlxalq təşkilatlarda gender problemlərinə, kişilərlə qadınların hüquq bərabərliyinə böyük diqqət yetirilir. Əlbəttə, bizdə belə bir hüquq bərabərliyi var və o hələ 1918-ci ildə qəbul edilmişdir. Lakin Siz respublikamıza hələ ilk dəfə

rəhbərlik edərkən gender proqramını həyata keçirdiniz, bu proqramla məşğul olurdunuz, ona böyük əhəmiyyət verirdiniz.

Hələ 1969-cu ildə bütün dünyada gender probleminə, demək olar ki, söhbət getmirdi. Bizim respublikamızda isə bu problem həll olunurdu. Azərbaycanın həyatında ilk dəfə olaraq qadınlar yüksək vəzifələrə irəli çəkilir, ali məktəblərin rektorları təyin edilirdilər. Azərbaycanın, eləcə də digər respublikaların həyatında belə şeylər heç vaxt olmamışdı. Odur ki, prezidentimizin qadınların inkişafına olduqca böyük diqqət yetirdiyini biz indi də hiss edirik. Prezidentimizin 2000-ci il martın 6-da verdiyi və siyasətdə qadınların rolunun da nəzərə alındığı fərmanı BMT-nin rəsmi sənədi kimi qəbul edilmiş və bütün ölkələrə göndərilmişdir.

Əlbəttə, biz fəxr edirik ki, prezidentimiz qadınların inkişafına böyük diqqət yetirir. Demək olar ki, biz Azərbaycan qadınları prezidentimizin diqqətindən ərköyünləmişik. Biz fəxr edirik ki, belə prezidentimiz var. Odur ki, biz qadınlar ölkəmizin müstəqilliyinin qorunub saxlanılmasında və bütün təşəbbüslərində prezidentimizə kömək etmək istəyirik.

Ona görə də biz Azərbaycan qadınları GUÖAM ölkələri birliyinin yaradılmasına şad olduq və birinci forumu məhz Azərbaycanda keçirməyimizə daha çox sevindik. Forumda Ukrayna, Gürcüstan nümayəndə heyətləri ilə yanaşı, Moldova və Özbəkistandan ekspertlər də iştirak edirdi. Onlar bizim forumla eyni zamanda öz iclaslarını keçirdilər. Dünən biz Bakı memorandumunu və müraciətlərini imzalayarkən onlar da iştirak etdi, öz razılıqlarını bildirdilər və bizi əmin etdilər ki, qəbul olunmuş sənədlərin hamısını öz qadınlarına mütləq çatdıracaqlar. Forum çox yaxşı, işgüzar şəraitdə keçdi, bütün dövlətlərin nümayəndələrinin çıxış etməsi üçün şərait yaradılmışdı, Ukrayna nümayəndə heyətindən isə, demək olar, hamı çıxış etdi. Gürcüstan nümayəndə heyəti çox maraqlı çıxış etdi və bizim deputatlarımızın çıxışlarına da imkan verildi. Forumda 100-dən çox adam iştirak edirdi. Nümayəndə heyətləri elə təşkil olunmuşdu ki, forumda rəsmi nümayəndə heyəti ilə yanaşı, bütün ölkələrin parlamentlərinin qadın deputatları da iştirak etdirildilər, qeyri-hökumət təşkilatları təmsil olunmuşdular, alimlərimiz, akademiklərimiz, tanınmış qadınlarımız da iştirak etdirildilər. Geniş iclasın ikinci hissəsi beş bölmədə keçirildi. Bölmələrdə də iş çox maraqlı oldu. Böyük salonda bölmələr üçün ayrıca masalar qoyulmuşdu və bölmələrdə hamı, o cümlədən bizim əziz Azərbaycan qadınları fəal iştirak etdirildilər.

Burada qanunvericilik məsələləri, qeyri-hökumət qadın təşkilatlarının işi ilə bağlı məsələlər müzakirə edildi, gender məsələləri, fəaliyyətimizin prinsipinə necə işıqlandırılması barədə məsələlər qaldırıldı. Biz müharibə vaxtı əziyyət və zərər çəkmiş qadınlara kömək göstərilməsi haqqında, qaçqınların vəziyyəti və əlverişsiz şəraitdə, çadırlarda yaşayan qadınların və onların uşaqlarının hüquqlarını qadınlarımızın müdafiə edə bilməsi haqqında ciddi məsələlər qaldırdıq. Biz günü sabah qaçqınlarımızın bir qisminin yaşadığı şəhəriyə getmək niyyətindəyik. Əlbəttə, onlar respublikanın hər yerində məskunlaşmışlar. Ancaq biz yaxın yeri, Sabirabadı seçdik. Qaçqınların nə kimi ağır şəraitdə yaşadıklarını göstərmək istəyirik, istəyirik ki, onlar görüşsünlər, hər şeyi öz gözləri ilə görsünlər. Çünki, Sizin dediyiniz kimi, qaçqın vəziyyətində bir ay, üç ay, bir il, iki il yaşamaq olar, daha səkkiz il yox, doqquz il yox. Bu çox çətinidir. Sonra biz bu adamların reabilitasiyası barədə düşünürük ki, bu da çətin işdir. Lakin hesab edirik ki, GUÖAM ölkələrinin qadınları ilə birləşsək onlar vəziyyətimizi görəcək, məqsədlərimizi dəstəkləyəcək və bizimlə birlikdə qadınların, uşaqların hüquqlarını qoruyacaq, sülh uğrunda mübarizə aparacaqlar. Biz qadınlar, analar milli mənsubiyyətimizə, hansı dövlətdə, hansı ölkədə yaşamağımıza baxmayaraq, övladlarımıza, gələcək nəsillərimizə həmişə sülh və firavanlıq arzulayırıq. Ona görə də bu cür birlik çox vacibdir. Bu birliyin yaradılmasına görə biz Sizə minnətdarıq. Çox minnətdarıq, çünki Siz bizi dəstəkləmişiniz və həmişə dəstəkləyirsiniz. Biz də özümüzdən asılı olan hər şeyi etməyə çalışacağıq. Bu gün siz neft müqavilələri məsələsinə toxundunuz. Bu gün birinci müqavilənin imzalanmasının 7 ili tamam olur. Bizim üçün bu da böyük fəxr, şərəfdir. Biz prezidentimizin bu müqavilənin imzalanmasına necə çətinliklə, hansı şəraitdə nail olduğuna bilirik. Buna çoxları inanırdı, amma inanmayanlar da vardı. Respublikanın daxilində, onun hüduqlarından kənar bəzi adamlar müqavilənin imzalanmasına bacardıqları qədər mane olurdular. Buna baxmayaraq, həmin müqavilə bağlandı və indi onun 7-ci ildönümüdür. İcəzə verin bu münasibətlə Sizi təbrik edək, əməyinizə görə təşəkkürümüzü bildirək. Biz, sadəcə olaraq, heyranıq, Sizin kimi olmaq, Sizin kimi işləmək istəyirik, lakin biz buna çətinliklə müvəffəq oluruq. Ancaq Sizin iş üslubunuz azərbaycanlıları da, Azərbaycan qadınlarını da Sizi dəstəkləməyə sövq edir. Sənədlər qovluğunu və forumun emblemi təsvir edilmiş xalçanı tədbirin bütün iştirakçıları adından xatirə olaraq Sizə təqdim etmək istəyirik.

Heydər Əliyev: Zəhra xanım, sağ olun. Dostlarımız kimi, Siz də forumdan çox ətraflı danışdınız. Siz bu fikri irəli sürəndə mən onu çox gərəkli, zəruri bir iş hesab etdim. Amma işləməyə başlayanda bunu nəinki qadınlar üçün, həm də bütün insanlarımız üçün nə dərəcədə düzgün olduğunu hiss etməyiniz mənə xüsusilə xoşdur. Mən çox şadam ki, artıq 8–9 ildir daimi yaşayış yerlərimdən didərgin salınmış qaçqınların çadırlarda məskunlaşdıqları rayonlara getməyi qərara aldınız. Gedəcəyiniz Sabirabadda şərait pisdır, ancaq bundan da bəttər olan yer var – bu, Biləsuvardadır. Sabirabad bəlkə də daha yaxındır, oraya gedin. Biləsuvarda isə şərait daha pisdır. Hər halda, özünüz görəcəksiniz. Məncə, sivilizasiya aləmində insanların bu vəziyyətdə necə yaşadığını təsəvvür etmək çətinidir. Heç cür inana bilmirsən ki, insanlar bu çadırlarda qızmar yayda da, soyuq qışda da, yağışda da, qarda da yaşayırlar. Neçə adamın kiçik bir çadırdə yaşadığını siz özünüz orada görəcəksiniz. Bilirsiniz, bu, bir tərəfdən, böyük qüssə-kədər hissi doğurur, ağır təsir bağışlayır. Mən orada tez-tez oluram. Digər tərəfdən, düşünürsən ki, insan necə də dözümlü varlıqdır. Məsələn, siz oraya gedəcəksiniz və heç kəs giley-güzar etməyəcəkdir ki, vəziyyətləri pisdır. Əslində isə pisdır. Əlbəttə, mən də oraya gedəndə ayrı-ayrı

şikayətlər olur, amma ümumən belə deyirlər: Siz bizim prezidentimizsiniz, ümidvarıq ki, məsələni həll edəcəksiniz, biz öz torpaqlarımıza qayıdacağıq.

Bu torpaqlar isə xarabalığa çevrilmişdir. Hərəsində 150–160 min əhalinin yaşadığı rayonlar, 50–60 min əhalinin yaşadığı şəhərlər xarabazarlığa döndərilmişdir. Halbuki onları bir ilə, on ilə, hətta bir əsrə yaradıblar. Onları bir çox nəsillər yaradıbdır. İndi hər şey dağıdılmışdır, hər şey talan edilmişdir. Ona görə də qarşımızda problemi həll etmək və münaqişəyə son qoymaq, Ermənistanla Azərbaycan arasında sülhə nail olmaq məsələsi, deməli, işğal olunmuş əraziləri azad etmək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, bütün qaçqınları doğma yerlərinə, əvvəlki yaşayış yerlərinə qaytarmaq məsələsi durur. Əlbəttə, insanlar oraya qayıdacaqlar, ora da torpaqdır. Ancaq, dediyim kimi, yüz illər ərzində yaradılmış nə varsa, onların hamısını yenidən tikmək, yaratmaq üçün vaxt lazımdır. Bir sözlə, qarşımızda elə çətinliklər durur ki, siz təsəvvür edə bilməzsiz. Hazırda gündəlikdə ilk növbədə işğal olunmuş ərazilərin azad edilməsinə, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasına nail olmaq məsələsi durur. Əlbəttə, bu, başlıca məsələdir. Biz bunu dinc yolla həll etmək istəyirik, hərbi əməliyyatların bir daha yenidən başlanmasını istəmirik.

Hərçənd bizdə bəziləri qışqırır, haray-həşir salırlar ki, gəlin müharibəyə başlayaq, öz torpaqlarımızı silah gücünə, müharibə ilə azad edək. Amma sabah müharibə başlasa, o adamların çoxu qaçıb aradan çıxacaq, döyüşə getməyəcəkdir. Ona görə də belə məsuliyyətsiz bəyanatlar verirlər. Məsuliyyəti isə hökumət, dövlət daşıyır. Sabah müharibə başlasa, təbii ki, insanlar həlak olacaq, həm bu tərəfdən, həm də o tərəfdən qan töküləcəkdir. Özü də bir gün yox, bir ay yox. Çünki biz silah götürüb işğal olunmuş ərazilərimizi azad etməyə getsək, nəzərə almalıyıq ki, işğalçıların da ordusu, öz vəsaitləri var. Deməli, 1994-cü ildə dayandırdığımız müharibə yenidən başlayacaqdır. Əslinə qalsa, müharibəni dayandırdığımız respublikada vəziyyəti sabitləşdirməyə, iqtisadiyyatla məşğul olmağa, insanların həyatını qorumağa imkan vermişdir. Axı biz nə qədər insan, özü də gənclər itirmişdik. Siz yəqin ki, Şəhidlər xiyabanında oldunuz, gördünüz. Bu gördükləriniz itkilərimizin yalnız kiçik bir hissəsidir. Ona görə də biz məsələnin sülh yolu ilə həllinə nail olmağa çalışırıq. Hərçənd, Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi üzündən bu, son dərəcə çətinidir, çünki Ermənistan vaxtilə müəyyən səbəblərə görə torpaqlarımızı işğal edə bilməsi amilindən istifadə edir. Buna baxmayaraq, hesab edirəm ki, bu məsələnin dincliklə həllinin potensialı tükənməyibdir, biz ondan istifadə etməliyik. Həmin adamlar ancaq bu günü görürlər, mən isə perspektivi görürəm, əgər biz bunu edə bilsək, bu, böyük bir iş olacaqdır.

Bəs sonra? Sonra yolları bərpa etmək, xəstəxanaları, məktəbləri bərpa etmək, daha doğrusu, bərpa etmək yox, yenidən tikmək lazımdır. İnsanlar yaşamalıdır, onlara ev tikmək gərəkdir. Onların isə bundan ötrü vəsaiti yoxdur. Onlar əvvəllər yaşadıkları evlərin bir hissəsini özləri tikmişdilər, amma çox şey isə onlara valideynlərindən, ata-babalarından qalmışdı. İndi bunların hamısı dağıdılmışdır və hamısını yenidən yaratmaq lazımdır. Siz bilirsiniz ki, bunun üçün nə qədər vaxt gərəkdir, nə qədər vəsait, nə qədər qüvvə və səy tələb olunacaqdır. Odur ki, qarşımızda çox ağır bir problem durur.

Mən isə buna nail olmaq istəyirəm. Mən ərazilərimizin azad edilməsinə nail olmaq istəyirəm, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qan tökülmədən bərpa edilməsinə nail olmaq istəyirəm. O ki qaldı işimizin ikinci mərhələsinə, bu, bir çox illər tələb edən işdir. Əlbəttə, nə qədər çətin olsa da, biz bununla da məşğul olmalıyıq. Siz Sabirabad rayonuna gedib o adamları, qaçqınları görəcəksiniz. Təkrar edirəm, onlar belə şəraitdə 8–9 ildir yaşayırlar, onlar sizi böyük məhəbbətlə qarşılayacaqlar. Mən belə düşünürəm, hər halda, xalqımıza bələdəm. Onlar öz bələlərindən daha az danışacaq, sizə bəslədikləri rəğbətdən daha çox söhbət açacaqlar. Ona görə də insanlarımızın necə çətin şəraitdə yaşadıklarını bilmək üçün, heç olmasa Sabirabad rayonundakı bir çadır şəhərciyinə getmək təşəbbüsünüzü ürəkdən bəyənirəm. Hesab edirəm ki, forumunuz uğurla keçmişdir. Qəbul etdiyiniz sənədlərin bizim üçün böyük əhəmiyyəti var. Yəqin ki, siz onları BMT-yə də, başqa beynəlxalq təşkilatlara da göndərəcəksiniz. Bu bizim üçün böyük dəstəkdir. Siz burada dediniz ki, dünyada insanların yarısından çoxu qadınlardır. Bu hər yerdə və bizdə də belədir. Qadın həlledici qüvvədir, elə deyilmi? Sözsüz ki, elədir. Kişilər qadınlarsız nə edə bilirlər? Müəyyən müddət yaşadıqdan sonra o dünyaya gedəcək və özündən sonra heç nə qoymayacaqdır. Başa düşürəm, kişilərsiz qadınlar üçün də çətinidir. Ancaq mən bir kişi olaraq demək istəyirəm ki, qadınsız həyat mümkün deyildir. Bir də ona görə ki, bizim qadınlar çox layiqli insanlardır. Bilirsinizmi, biz fəxr edə bilərik ki, xalqımız qısa müddətdə böyük sivilizasiya yolu keçmişdir, qadın azaddır, qadın ictimai-siyasi həyatda, dövlət işlərində yaxından iştirak edir, qadın elmi tədqiqatla məşğul olur, qadın səhiyyə, mədəniyyət sahələrində çalışır. Məsələn, bizim məktəblərdə müəllimlərin 50–60 faizi qadınlardır, səhiyyədə də belədir. Bu, keçmiş İttifaqımızın səciyyəvi xüsusiyyətidir. Əlbəttə, indi keçmiş Sovetlər İttifaqını hər üzünə tənqid edirlər, məlum səbəblərə görə tənqid etməyə əsaslar var. Mən onları sadalamayacağam. Amma sizin kimi, mən də o dövr həyatının heç bir səhifəsindən imtina etməyəcəyəm. Hər bir normal insan belə hərəkət etməlidir. Çünki o illər, o onilliklər olmasaydı, ölkələrimiz indi müstəqil ölkə, müstəqil dövlət, müstəqil xalq kimi mövcud olmaq üçün belə iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni, intellektual potensiala malik olmazdılar. Bax, budur müstəqilliyimizin bünövrəsi. Bunsuz müstəqilliyimiz olmazdı, məktəblərimiz, savadlı adamlarımız, ali məktəblərimiz, xəstəxanalarımız, fabriklərimiz, zavodlarımız olmazdı. Bir baxın, Azərbaycanda necə böyük sənaye potensialı var, kənd təsərrüfatında necə böyük potensial var, elmdə, digər sosial sahələrdə necə böyük potensial var. Bunların hamısı bir ilə yaradılmır, bunun üçün illər, onilliklər gərəkdir. Bunların hamısı var. Ona görə də hesab edirəm ki, sizli-bizli hamımız bütün çətinlikləri aradan qaldıracağıq. Mən gələcəyə çox nikbin baxır və

inanıram ki, indi keçdiyimiz bu dövr tamamilə qanunauyğundur. Kim hesab edirsə ki, bu dövrüz keçinmək olardı, yox, olmazdı. Tarixin qanunları, bəşər tarixinin qanunları var. Biz bu dövrü keçib gedəcəyik və əlbəttə, xalqlarımız daha yaxşı yaşayacaqlar, qadınlarımız isə daha gözəl olacaqlar, hərçənd, onsuz da gözəldirlər.

Sizə bir daha təşəkkür edir, sizi salamlayıram, Ukrayna qadınlarına salam yetirin. Ümumiyyətlə, az kişi tapılar desin ki, o, qadınları sevmir. Lakin mən başqalarının yerinə danışmaq istəmirəm, öz adımdan demək istəyirəm ki, mən qadınları sevirəm. Ona görə də, məsələn, deyə bilərəm ki, Azərbaycanda qadınlar mənim böyük dayağımdır. 1994-cü ildə burada bir hadisə baş verdi, silahlı dövlət çevrilişi cəhdi oldu. Bu, mürəkkəb bir vaxt idi. Mən burada cəmi bir il idi ki, prezident işləyirdim. Çevrilişə can atan adamların əlində silah, hər şey vardı. O zaman mənim yeganə vasitəm televiziya ilə xalqa müraciət etmək idi. Gecə saat 10, hətta 11 olardı. Bütün imkanların tükəndiyini gördükdə, mən xalqa müraciət edərək bildirdim ki, ölkə təhlükə qarşısındadır, dövlətə kömək edin. Cəmi iki saatdan sonra buradakı meydan adamlarla doldu. Yarım milyonadək adam toplaşmışdı. Halbuki gecədən keçmişdi, insanlar istirahət edirdi, nəqliyyat işləmirdi və sair. Lakin mən onlarla görüşə çıxdıqda onların arasında çoxlu qadın olduğuna diqqət yetirdim.

Bilirsinizmi, qucağında südümər uşağ olan qadını gördükdə qəlbədən təsirləndim. Onlar haradan gəlmişdilər, axı şəhər çox böyükdür. Mən belə mürəkkəb şəraitdə, necə deyərlər, silahların işə salındığı şəraitdə heç nədən qorxub çəkinmədən buraya gəlmiş qadınları gördüm, halbuki onlar da, uşaqları da zərər çəkə bilərdilər, buraya evdən çox vaxt çıxmayan qoca qadınlar da toplaşmışdılar. Kişilər də vardı. Lakin kişi kişi olaraq qalır. Qadınlardan fərqli olaraq, onlar daha çox hərəkət etmək imkanına, digər imkanlara malikdirlər. Qadın, hər halda, çox incə məxluqdur. Bununla belə, qadınlar gəlmişdilər. Mən bir çox gərgin hallarda yoxlamışam, Azərbaycan qadınları həmişə mənim dayağımlı olublar.

Mariya Orlik: Yeri gəlmişkən, onlar bu forumu Sizin icazənizlə, Sizin razılığınızla keçirdilər. Azərbaycan qadınları heyratımız dərəcədə fəaldirlər. Heyratımız dərəcədə təşəbbüskardırlar. Bütün sənədləri hazırlayıb bizə, müstəqil respublikalara göndərmişdilər. Odur ki, biz buraya hazırlıqlı gəldik, heç də hər şeyi burada öyrənmədik, bütün sənədlərin layihələrini hələ evdə olarkən almışdıq. Onları təyyarədə oxuyur və nəyi müzakirə edəcəyimizi, haraya və nə üçün getdiyimizi bildirdik. Bir sözlə, siz yaxşı qadınlar tərbiyə etmişiniz.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Mənim səmimi salamlarımı və xoş arzularımı Ukrayna qadınlarına, Gürcüstan qadınlarına yetirin. Xahiş edirəm, salamımı və ən xoş duyğularımı dostum Leonid Daniloviç Kuçmaya, salamımı və ən səmimi duyğularımı dostum Eduard Şevardnadzeyə, eləcə də xalqlarımıza yetirin.

* * *

Sonra prezident Heydər Əliyev və qəbul iştirakçıları xatirə şəkli çəkirdilər.

Azərbaycan dövlətinin başçısı Mariya Orlikin ona bağışladığı «Jensini Ukraini» kitabını nəzərdən keçirdi. O, Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Zəhra Quliyevaya Azərbaycanın görkəmli qadınları haqqında bu cür nəşr hazırlanması barədə tapşırıq verdi.

Mariya Orlik: Heydər Əliyeviç, bu kitabda ən qədim dövrlərdən, knyaginya Olqadan başlayaraq, bu günədək üç min qadının tərcümeyi-halı toplanmışdır.

Heydər Əliyev: Çox yaxşı kitabdır.

Yelena Bondarenko (Ukrayna xalq deputatı): İcazə verin, Sizə cansağlığı, səadət arzulayım. Mən deyərdim ki, Siz Azərbaycan qadınları üçün müdrik atasınız.

Heydər Əliyev: İvan Plyuşşa salam yetirin. O buraya gəlmişdi, mən onunla görüşdüm. Parlamentinizdə qadınlar çoxdurmu?

Yelena Bondarenko: 37 nəfərdir, faiz hesabı ilə qadınlar kişilərdən azdır. Hesab edirəm ki, sizin ölkəyə müdrik rəhbərlik nümunəniz bizi də irəlilədirəcəkdir.

Heydər Əliyev: Parlamentdə qadınlar və kişilər yarıbəyərli olmasa da, hətta qadınlar bir qədər az da olsalar, fərqi yoxdur, hər halda, təmsil edilməlidirlər.

Mətanət Rzayeva (Ukrayna Azərbaycanlıları Konqresi Qadınlar Şurasının sədri): Mən Ukrayna azərbaycanlılarından Sizə salam yetirmək istəyirəm.

Mən keçirdiyim hissləri sözlə ifadə edə bilmərəm. Mən bütün qadınlarımıza danışacağam ki, Sizinlə görüşdüm. Demək istəyirəm ki, Ukraynada, harada olursam olum, Sizin haqqınızda həmişə xoş sözlər söyləyirlər, xidmətlərinizi qeyd edirlər. Kiyev Konservatoriyasının yenidən qurulmasına necə kömək etdiyinizdən mənə danışılar. Sizin adınız sayəsində bizi hər yerdə rəğbətlə qarşılayırlar. Biz sizin xidmətlərinizlə çox fəxr edirik. Biz orada, Ukraynada Sizin höyanlığınızı duyuruq. Sizin Leonid Daniloviçlə dostluğunuz bizə olan münasibətə böyük təsir göstərir.

Mariya Orlik: Ukrayna Azərbaycanlıları Konqresi fəal təşkilatdır. Bizdə yarım milyondan artıq azərbaycanlı yaşayır.

Heydər Əliyev: Mən bunu bilirəm. Bütün vilayətlərdə onun şöbələri yaradılıb, onların hamısı Leonid Daniloviç Kuçmaya səs vermişlər.

Mətanət Rzayeva: Azərbaycanda baş verən hadisələr barəsində Ukraynada məlumat çox azdır. Ukrayna cəmiyyətinə Azərbaycan haqqında bacardığıca çox məlumat verməyə çalışırıq.

Heydər Əliyev: Bu yaxşıdır. Amma informasiyanın olmaması barədə Fatma xanım düşünməlidir. Həqiqətən, biz təkcə Ukraynaya deyil, bir çox digər ölkələrə də Azərbaycan haqqında az informasiya veririk. Bu isə böyük məsələdir, onun haqqında düşünmək lazımdır. Axı onlar orada yaşayırlar, informasiya isə azdır. İstəyirik ki, onlar bizə yaxın olsunlar, informasiyaları isə azdır. Yeri gəlmişkən, noyabrda biz burada bütün dünya azərbaycanlılarının qurultayını keçirəcəyik. Mən Ukrayna Azərbaycanlıları Konqresindən çox razıyam. Leonid Daniloviç də çox razıdır. Əgər azərbaycanlılar başqa ölkələrdə də bu cür mütəşəkkil sistemə malik olsaydılar, bu, yaxşı olardı. Bütün qadınlara salam yetirin.

İrina Qolubeva (*Ukrayna Qadınları Milli Şurasının sədri*): Novaya Ukraina adlı birlik var, ona onlarca partiya daxildir. Mən orada konqres sədrinin müavini olan cavan bir oğlanın çıxışını eşitdim. O, Ukrayna dilində gözəl danışdı.

Mən xanım Rzayevaya bizim təşkilata daxil olmağı təklif etdim. Partiyamızın təşəbbüsünə görə Sizə mən də təşəkkür etmək istədim. Siz bizi GUÖAM çərçivəsindəki məsələlərin həllinə cəlb etdiniz. Biz sülh təşəbbüslərini xüsusi müzakirə etdik, öz qətnaməmizdə yazdıq ki, qadınların forumu həmişə çağırılsın, əlaqələndiricilər toplaşdıqda biz maraqlar üzrə dərnək olmayaq.

**FRANSA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAK ŞİRAKA**

Hörmətli cənab Prezident!

Tuluza şəhərində baş vermiş partlayış nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı xəbəri məni ürəkdən kədərləndirdi.

Bu faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailələrinə və yaxın adamlarına dərin hüznə başsağlığı verir, yaralananların və xəsarət alanların tezliklə sağalmasını arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 22 sentyabr 2001-ci il

NEFTÇİLƏRİN PEŞƏ BAYRAMINA – «NEFTÇİLƏR GÜNÜ»NƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ MƏRASİMDƏ NİTQ

Respublika sarayı

22 sentyabr 2001-ci il

Əziz neftçilər!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Qonaqlar!

Sizi neftçilərin peşə bayramı – «Neftçilər günü» münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Azərbaycan neftçilərinə səadət və gələcək işlərində uğurlar arzulayıram.

«Neftçilər günü» sentyabrın 20-si müəyyən olunmuşdur. Bu da neftçilərin özlərinin arzusu, istəyi nəticəsində müəyyən edilmişdir. Bu, təsadüfi hal deyildir. Çünki 20 sentyabr 1994-cü ildə Azərbaycanın neft sənayesində yeni era başlanmışdır. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin yeni neft strategiyasının əməli surətdə həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Ona görə də mən sizin hamınızı Azərbaycanın gələcəyi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən «Əsrin müqaviləsi»nin 7-ci ildönümü münasibətilə təbrik edirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, dünyanın müştərək iş gördüyümüz, böyük təcrübəyə, yüksək texnikaya və texnologiyaya malik olan neft şirkətləri ilə və digər şirkətlərlə biz « Əsrin müqaviləsi » ilə əsası qoyulmuş yeni neft erasını uğurla keçəcəyik.

Ancaq Azərbaycan neft sənayesinin, Azərbaycan neftçilərinin böyük, zəngin və şərəfli tarixi var. Azərbaycanda ən qədim zamanlardan insanlar neft kəşf etmişdilər. Lakin bəzən onun nə cür hasil olunmasını bilməyərək, bəzən də o dövrlərdə heç bir vasitə, heç bir texnika olmadığına görə bu böyük sərvətdən müxtəlif yollarla istifadə etmişdilər. Buna görə də Azərbaycan qədim neft diyarı adlandırılır. Azərbaycan «Odlar yurdu» adlandırılır. Təsadüfi deyildir ki, müstəqil Azərbaycan dövlətinin milli gerbinin mərkəzində də alov əks etdirilibdir.

Yəni Azərbaycanın ən böyük sərvəti və ondan alınan alov. Ancaq 150 il bundan öncə Azərbaycanda – Bakıda ilk dəfə sənaye üsulu ilə neft hasilatına başlanmışdır. Bu ilk addımlar dünyanın bir çox ölkələrini və o dövrdə artıq mühərriklər, başqa texniki vasitələr icad edən insanları Azərbaycana cəlb etmişdir. Beləliklə də ölkəmizdə 150 il bundan öncə dünyada ilk dəfə olaraq neftin sənaye üsulu ilə hasilatına başlanmışdır. Ancaq o dövrün şəraiti təbiidir ki, bu işin sürətlə aparılması üçün imkanlar yarada bilməzdi. Amma buna baxmayaraq, tarixi nöqteyi-nəzərdən çox qısa bir zamanda inkişaf etmiş Qərbi ölkələrinin şirkətləri, mütəxəssisləri, alimləri Azərbaycan neftindən artıq geniş miqyasda istifadə etmək üçün Azərbaycana axışmışlar və beləliklə də Azərbaycanda artıq neftin geniş miqyasda sənaye üsulu ilə hasilatına başlanmışdır.

Yəqin ki, Azərbaycan neftinin təkcə ölkəmiz üçün yox, o illərdə bizim mənsub olduğumuz Rusiya imperatorluğu üçün yox, bütün dünya üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu hamı bilir. Amma bir rəqəm onu göstərir ki, həqiqətən dünyada neft istehsalının və ondan artıq müxtəlif sahələrdə istifadə olunmasının təməli, əsası Azərbaycanda qoyulmuşdur.

XX əsrin əvvəlində Azərbaycanda 13 milyon ton neft çıxarılmışdı. Bu isə dünyada hasil edilən neftin 50 faizindən çox idi. Yəni o vaxt dünyada dedikdə, Amerikanı nəzərə almaq lazımdır. Azərbaycanda 13 milyon ton, Amerika Birləşmiş Ştatlarında 11 milyon ton, təxminən 1 milyon ton Rumıniyada. Başqa heç bir yerdə neftin mövcud olduğu bilinmirdi, neft yataqları kəşf olunmamışdı və neft hasilatına başlanmamışdı. Ona görə də biz böyük iftixar hissi ilə deyirik ki, Azərbaycanın zəngin təbii sərvəti olan neftin sənaye üsulu ilə hasil olunmasına başlanması dünyada gələcəkdə böyük dəyişikliklər baş verməsinin səbəblərindən biri olmuşdur.

Azərbaycanın neft sənayesinin zəngin tarixi bir neçə mərhələdən ibarətdir. Birinci mərhələ, yəqin ki, 1848-ci ildən 1918–1920-ci illərə qədər hesab edilə bilər.

Bu zaman, artıq qeyd etdiyim kimi, Qərbi ölkələrinin çox böyük şirkətləri Azərbaycanda fəaliyyət göstərmiş, neft hasil etmişlər və xam neftin emalı ilə məşğul olmuşlar. Xam neftdən digər məhsulların alınmasına nail olmuşlar.

Xarici şirkətlərlə yanaşı, o vaxt meydana çıxmış Azərbaycan milli burjuaziyasının nümayəndələri də bu işlərlə məşğul olmuşlar.

1918–1920-ci illərdən sonra təbiidir ki, burada, Azərbaycanda neft sənayesində artıq xarici ölkələrin şirkətləri fəaliyyət göstərməmişlər.

Yəni 1917, 1918, 1919, 1920-ci illərdə baş vermiş hadisələrə görə onlar artıq buradan getmiş və Azərbaycanın neft sənayesinin tarixinin, demək olar ki, ikinci mərhələsi başlanmışdır. Bu işlər o vaxt SSRİ dövləti tərəfindən aparılmışdır. Demək olar ki, 1920–1930-cu illərdə məhz Azərbaycan neftçilərinin qəhrəman əməyi nəticəsində və o vaxt artıq

yetişmiş Azərbaycan milli kadrlarının, mütəxəssislərinin, alimlərinin əməyi və ixtiraları nəticəsində Azərbaycanda neft hasilatı sürətlə inkişaf etmişdir.

Əgər o dövrü xatırlasaq, o dövr bizim keçmişdə yaşadığımız SSRİ-nin aqrar ölkədən sənaye-aqrar ölkəyə çevrilməsi dövrü idi. Təbiidir, SSRİ-nin əksəriyyətini təşkil edən Rusiya idi. Rusiya isə keçmişdə olduğu kimi, o vaxta qədər də aqrar bir ölkə olaraq qalmışdı. Sonra isə, təbiidir, 1920–1930-cu illərdə sənayenin inkişafına cəhdlər göstərilmiş və ölkəni aqrar-sənaye, yaxud da ki, sənaye-aqrar ölkəsinə çevirmək planları qurulmuş, həyata keçirilmişdir. Bu dövrdə də məhz Azərbaycanın neft sənayesi xüsusi rol oynamışdır. Təəssüflər olsun ki, o vaxt və ondan əvvəlki dövrdə də Azərbaycan xalqı Allah-taalanın ona bəxş etdiyi zəngin təbii sərvəti olan neftdən özü üçün, öz mənafeyi üçün tam istifadə edə bilməmişdir, daha doğrusu, ona bu sərvətdən olduqca az pay çatmışdır. Ancaq bunlarla yanaşı, Azərbaycan xalqı, Azərbaycan neftçiləri o dövrdə həm Azərbaycanda, həm də SSRİ-də sənayenin inkişafında çox böyük rol oynamışdır.

Əgər Azərbaycan nefti olmasaydı, təbiidir ki, SSRİ kimi böyük bir dövlətin sənayenin inkişaf etdirilməsindəki nailiyyətləri mümkün olmazdı. Çünki artıq bu dövrdə neft ən ön sıraya çıxmışdı. Bütün bunların nəticəsində 1940-cı ildə Azərbaycanda neft hasilatı ən yüksək səviyyəyə çatmışdı, 24–25 milyon ton neft çıxarılmışdı. Onda hələ Azərbaycanın yalnız quru hissəsində neft hasil edilirdi.

Bütün bunlarla yanaşı, SSRİ dövlətinə Azərbaycanın verdiyi ən böyük fayda o olmuşdur ki, İkinci dünya müharibəsində – faşizmin bəşəriyyət üçün ən böyük təhlükə kimi meydana çıxıb bütün ölkələrə və xalqlara meydan oxuduğu zaman, Avropanı, demək olar ki, tamamilə işğal edəndən sonra işğalçı ordularla Şərqi doğru irəliləyən zaman məhz Azərbaycan neftçilərinin, Azərbaycan xalqının hasil etdiyi neft, ondan alınan müxtəlif məhsullar o dəhşətli müharibədə tankların, təyyarələrin, avtomobillərin işləməsi və.s üçün, demək olar ki, əsas şərt idi. O illərdə Azərbaycan SSRİ-də hasil edilən neftin 75 faizini verirdi. Bu da faktıdır və dəfələrlə müxtəlif səviyyələrdə etiraf ediləndir ki, əgər Azərbaycan nefti, ağır müharibə şəraitində Azərbaycan xalqının, Azərbaycan neftçilərinin qəhrəmanlığı olmasaydı, alman faşizminin qarşısını almaq çox çətin olardı.

Bu dövr Azərbaycan neft sənayesinin tarixində, Azərbaycan xalqının tarixində, Azərbaycan neftçilərinin tarixində ən parlaq səhifələrdən biridir. Bunu heç vaxt unutmamaq olmaz. Biz də çalışmalıyıq ki, bu unudulmasın.

İndi bəzi arxivlərdə kinokadrlar saxlanılır. Düzdür, onlar azdır. Amma onlar bəzən nümayiş etdirilir. Güman edirəm ki, bu gün bizim bu mərasimin ikinci hissəsində də onları bizə göstərirlər. Məsələn, əsrin əvvəlində neft buruqlarında – bu gün buradakı sərgidə onlar barədə bəzi fotosəkillər vardır – çox bəsit üsullarla neft hasil olunması. Üstündən 100 il keçəndən sonra yenə də adamın ürəyi ağrıyır ki, Azərbaycan oğlu o mazutun, çirkin içində, ağır şəraitdə gecə-gündüz işləyərək neft hasil edibdir. Bu o dövrə aiddir. Amma sonrakı dövrü – XX əsrin 20-ci, 30-cu, 40-cı illərini götürün. Artıq o vaxt neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi üçün bütün Azərbaycan səfərbər olunmuşdu.

Təbiidir ki, SSRİ-nin başqa bölgələrindən neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi üçün lazımi avadanlıq gəlirdi. Amma əsas iş burada idi. Bunu həyata keçirən Azərbaycan xalqı idi, bunu həyata keçirən qəhrəman Azərbaycan neftçiləri idi.

Azərbaycan neft sənayesinin, neftçilərinin tarixində ən parlaq səhifələrindən biri də 1949-cu ildə Xəzər dənizində, sahilədən 100 kilometr məsafədə suyun dərinliyində neftin hasilatına başlanılmasıdır. Təbiidir ki, bu, bir gündə olan şey deyildi. Ona görə də bu haqda söz deyərkən, birinci növbədə bizim alimlərimizin, geoloqlarımızın, təcrübəli neftçilərimizin əməyini unutmamalıyıq. O dövrdən 50 il keçibdir. Məhz onları xatırlamaq lazımdır. O vaxt, ümumiyyətlə, dünya hansı şəraitdə idi, Azərbaycan hansı şəraitdə idi, bizim əlimizdə hansı texnika, avadanlıq var idi? Bunlar çox məhdud idi. Ancaq 1949-cu ildə yenə də dünyada birinci dəfə olaraq Xəzər dənizində suyun dərinliklərindən neft hasilatına başlandı. Qısa bir müddətdə orada, Neft Daşlarında böyük bir şəhərcik tikildi. Hər bir neftçi Neft Daşlarında işləməyi özünə şərəf hesab edirdi. Baxmayaraq ki, dənizdə işləmək quruda işləməkdən qat-qat çətin idi.

Xəzər dənizi nə qədər gözəl olsa da, o qədər də qorxulu bir dənizdir. Bəzən dalğalar elə qalxır ki, onun yüksəkliyini demək mümkün deyildir. Neft Daşlarında gecə-gündüz çalışan, işləyən insanlar məhz Azərbaycan neftinin şöhrətini qaldırmaq üçün bu qədər fədakarlıq göstərirlər.

O illər bu, dünyada möcüzələr adası hesab olunurdu. O illər dünyada hələ təsəvvür yox idi ki, dənizdə, suyun dərinliklərində neft hasil etmək olar. Ona görə də Azərbaycanda Neft Daşlarının yaranması və orada çox böyük estakadaların qurulması, hətta orada yaşamaq üçün bəzi evlərin də tikilməsi – bunlar hamısı dünya alimlərinə, dünya mütəxəssislərinə dənizin dərinliklərində olan neft və qaz yataqlarının axtarılması və aşkar edilməsi üçün əsas yaratdı.

Mən o illər Neft Daşlarına özümün və çoxlarının ziyarətini xatırlayıram. Birincisi, Azərbaycana gələn qonaqların hər biri, xüsusən xaricdən gələn qonaqlar mütləq Neft Daşlarına getmək istəyirdilər. İkincisi, yenə də deyirəm, Neft Daşlarında işləyən hər bir kəs ən böyük hörmətə layiq bir insan idi. Orada işləməyən, oranı görməyən, oranı ziyarət etməyən insan bunu təsəvvür edə bilməz.

Mənim xatirimdədir, bir neçə dəfə hətta böyük gəmi ilə Neft Daşlarına gedəndə dənizin dalğaları elə idi ki, bizim gəmimiz bir saat oraya yan ala bilmədi. Belə bir şəraitdə insanlar yaşayırdılar, işləyirdilər. Neft Daşları Azərbaycanda neft hasilatını xeyli artırdı. Neft Daşları yaranandan sonra Azərbaycanın Xəzər dənizində başqa sahələrdə də neft və qaz yataqlarının axtarışına sürətlə başladılar.

Qeyd etmək lazımdır ki, ondan əvvəl də Azərbaycanın alimləri, neftçiləri, geoloqları Xəzər dənizinin dibində neft və qaz yataqları olması haqqında tədqiqatlar aparmış və çox dəyərli əsərlər yazmışdılar.

Onları həyata keçirmək və xüsusən o dövrdə, yenə də deyirəm, texnikanın, texnologiyanın o vaxtkı səviyyəsində bu işləri görmək çox çətin idi. Ancaq Neft Daşlarının yaranması və oradan çox böyük miqdarda neft hasil olunması Azərbaycan neftçilərini, alimlərini Xəzər dənizinin bütün başqa bölgələrində də neft və qaz yataqlarının aşkar edilməsinə yönəltdi və onlar bu sahədə çox dəyərli, çox qiymətli işlər gördülər.

İndi Xəzər dənizi, Xəzər bölgəsi dünyada məşhur olubdur. Demək olar ki, dünyanın bir çox ölkələri Xəzər dənizinə böyük maraq göstərir və bunun bütün dünya iqtisadiyyatı üçün nə qədər böyük əhəmiyyəti olduğunu dərk edirlər. Ancaq bunun əsası, kökü hardadır? Bunun kökü Azərbaycan xalqının, Azərbaycan neftçilərinin gördüyü işlərdədir. Onların əldə etdiyi nailiyyətlərdədir. Onların kəşf etdiyi neft və qaz yataqlarındadır. Nəhayət, bunlar hamısı bizi 1994-cü ildə «Əsrin müqaviləsi»ni imzalamağa gətirib çıxartdı. Ona görə Neft Daşları Azərbaycanın tarixində xüsusi yer tutur.

1999-cü ildə Neft Daşlarında ilk neftin hasil edilməsinin 50 illiyi qeyd olundu. İndi təbiidir ki, Neft Daşlarının o qədər gücü yoxdur. Hamı da bilir ki, o neft buruqlarından neft daim eyni miqdarda çıxmır, get-gedə azalır. Ancaq Azərbaycan neftçiləri bunu yaxşı bilərək, təkcə Neft Daşları ilə kifayətlənmədilər, yeni-yeni yataqları axtardılar, tapdılar və onları istismar etməyə başladılar. Məsələn, biz Neft Daşlarında neft hasilatına başlayandan indiyə qədər dənizdən 476 milyon ton neft hasil olunubdur. 1971-ci ildə biz Azərbaycanın neft sənayesi tarixində 1 milyard ton neftin hasil olmasını böyük təntənə ilə qeyd etdik. Təsəvvür edin, 1850-ci ildən başlayan işdən sonra, 1971-ci ildə Azərbaycanın 1 milyard ton zəngin təbii sərvəti, nefti hasil olunubdur.

Ancaq təəssüflər olsun ki, bu 1 milyard ton neftin hamısı Azərbaycan xalqına mənsub olmayıbdir. Azərbaycan xalqına bunun ancaq ən kiçik bir hissəsi çatıbdir. Azərbaycan neftçisi, Azərbaycan xalqı zəhmət çəkibdir, böyük işlər görübdir və dünyada neft sənayesinin inkişafı üçün böyük töhfələr veribdir. Ancaq öz təbii sərvətlərinin sahibi olmayıbdir.

Beləliklə, mən hesab edirəm ki, Azərbaycanın neft sənayesinin tarixində ikinci mərhələ 1918–20-ci illərdən başlayaraq, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əldə edilməsinə qədər dövr hesab oluna bilər. Ancaq hansı vaxt, hansı hakimiyyətin, hansı dövlətin mövcudluğundan asılı olmayaraq, bu tariximizin hər bir səhifəsi bizim üçün əzizdir. Çünki Azərbaycan xalqının ən böyük təbii sərvəti neft və qaz olubdur. Neft və qaz hasilatı Azərbaycanın inkişafına, təbiidir ki, dünya iqtisadiyyatının inkişafına təsir göstəribdir. SSRİ kimi böyük dövlətin iqtisadiyyatının inkişafına təsir göstəribdir. Ancaq eyni zamanda, hansı dövlətin tərkibində olub-olmamasından asılı olmayaraq, Azərbaycanın inkişafında böyük rol oynamışdır. Ona görə bu tarix bizim üçün əzizdir, bizim üçün dəyərlidir və heç bir şey unudulmamalıdır, heç kəs unudulmamalıdır.

Mən bu gün tarixdən daha çox danışsam, buna vaxt tələb olunur. Ona görə də, sadəcə, demək isə təyirəm ki, bütün mərhələlərdə Azərbaycanda neft sənayesinin yaranmasında, inkişaf etməsində, yeni-yeni neft və qaz yataqlarının kəşf olunmasında zəhmət çəkmiş, böyük işlər görmüş, qəhrəmanlıqlar göstərmiş, dünyaya böyük ixtiralar təqdim etmiş insanlar da bizim tariximizdə görkəmli yer tuturlar. Biz onları da heç vaxt unuda bilmərik.

Bu gün, Azərbaycanın müstəqilliyinin onuncu ilində, Azərbaycanda yeni neft erasının başlanmasının yeddinci ilində biz Azərbaycan neftçilərinin bütün nəsillərinə böyük hörmət, ehtiramımızı bildirməliyik, minnətdarlığımızı bildirməliyik və bəyan etməliyik ki, məhz onların gördüyü işlər Azərbaycanda bu qədər böyük neft və qaz sənayesi potensialı yaradıbdır. Bu isə bu gün müstəqil Azərbaycanın ən böyük, ən dəyərli sərvətidir.

Azərbaycan neft ölkəsidir deyəndə, bu heç də o demək deyildir ki, Azərbaycanda ancaq neft sənayesi olubdur. Neft sənayesi Azərbaycanda sənayenin bir çox başqa sahələrinin yaranmasına və inkişaf etməsinə əsas yaradıbdır. Məsələn, Azərbaycanın maşınqayırma sənayesi. Bunun ən böyük hissəsi neft maşınqayırma zavodlarıdır. Məlumdur ki, 1970-ci illərdə Sovet İttifaqında neft avadanlığının 70 faizi Azərbaycanın neft maşınqayırması zavodlarında istehsal olunur və neft sənayesi bu avadanlıqla təmin edilirdi.

Mən dedim ki, Azərbaycanda neft sənayesinin inkişafı və görülən işlər dünya iqtisadiyyatına müsbət təsir edib, SSRİ dövlətinin həyatında böyük rol oynayıbdır. Ancaq təkcə onunla yox ki, sadəcə, bizim təcrübəmizi görüblər, yaxud bizim neft hasilatından əldə olunan gəlirlərdən istifadə ediblər. Yox. Azərbaycanın neftçiləri, alimləri öz təcrübəsi, biliyi, elmi ilə SSRİ-nin bir çox bölgələrində neft və qaz yataqlarının kəşf edilməsində və işlənməsində böyük xidmətlər göstərmişlər. Yəni onlar o illərdə – hələ 1930-cu illərdə SSRİ-nin başqa bölgələrinə ezam edilmişdilər. Orada ikinci Bakı, üçüncü Bakı, dördüncü Bakı kimi böyük neft mərkəzlərinin yaranmasında iştirak ediblər. Bu da Azərbaycan neftçilərinin xidmətləridir.

İndi Rusiyanın böyük neft hasilatı bölgələrinin hansına getsəniz, orada xeyli miqdarda azərbaycanlı görəcəksiniz. Onlar 30–40 il bundan öncə oraya gediblər, yerləşiblər, böyük xidmətlər göstəriliblər və orada artıq məskunlaşıblar, orada da yaşayırlar. Bu bizdə, sadəcə, iftixar hissi doğurur. Ona görə ki, demək, azərbaycanlı, Azərbaycan neftçisi gedib Rusiyanın müxtəlif bölgələrində neft hasilatının təmin olunması üçün yardım göstərir, onları öyrədir, öz təcrübəsini verir və ora artıq onun üçün xoş olduğuna görə, oranı sevdiyinə görə orada da yaşayır. Biz bununla fəxr edirik.

Bütün bunların hamısı Azərbaycanın böyük sənaye, iqtisadi potensialının yaranmasının əsasını təşkil edir. Təbiidir ki, neft və neft məhsullarının kənd təsərrüfatında, başqa sahələrdə istifadə edilməsi də bütün Azərbaycan iqtisadiyyatını təmin edən amillərdəndir.

Ancaq fəxr edirik ki, biz 1991-ci ilin sonunda dövlət müstəqilliyini elan etdiyimiz zaman, o vaxt ölkəmizin çox çətin şəraitdə yaşamasına, böyük sınaqlardan keçməsinə baxmayaraq, Azərbaycan o dövrə, yəni müstəqilliyin elan edildiyi dövrə artıq böyük iqtisadi, sənaye potensialı və elmi, intellektual potensialla gəlmişdi. Əgər, bax, bu tarix olmasaydı, əgər bu keçmiş olmasaydı, əgər bütün bu tarix boyu görülən işlər Azərbaycan xalqında elmin, mədəniyyətin inkişafına öz təsirini göstərməsəydi, biz müstəqillik əldə edən zaman və ya ondan sonra rast gəldiyimiz başqa çətinliklərlə yanaşı, iqtisadiyyat sahəsində daha da böyük çətinliklərlə üzləşə bilərdik.

Biz keçən il Azərbaycanda Neft Akademiyasının yaranmasının 80-ci ildönümünü qeyd etdik. Neft Akademiyası 80 ildə təkcə Azərbaycan üçün yox, keçmiş SSRİ-nin bütün bölgələri üçün yüksək səviyyəli kadrlar hazırlamışdı. Bu, təhsil ocağıdır. Amma Azərbaycanın bütün neft sahəsində gördüyü bu işlər ona yeni bir ad veribdir – Azərbaycan Neft Akademiyası adını alıbdir.

Bütün bunların əsasında Azərbaycanda neft sənayesinin üçüncü mərhələsi başlandı. Bu işə bizim Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əldə edilməsindən sonra və onun birbaşa nəticəsi kimi meydana çıxdı.

Bir də qeyd edirəm, biz yeni neft strategiyasını yaradarkən, Azərbaycanın neft sənayesinin yeni erası başlayarkən böyük potensiala malik idik. Burada çıxış edənlər bu barədə söylədilər. Bunlar olmasaydı, biz bu neft strategiyasını yaratdıq, qısa müddətdə bu cür nailiyyətlər əldə edə bilməzdik.

Burada doğru deyildi, təəssüflər olsun ki, 1990–1993-cü illərdə Azərbaycandakı hakimiyyətsizlik, hərəmərclik, Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz, ictimai-siyasi sabitliyin pozulması – bunların hamısı Azərbaycanın iqtisadiyyatını tənəzzülə uğrattı. O cümlədən əsas sahə olan, iqtisadiyyatın əsasını təşkil edən neft sənayesini tənəzzülə uğrattı. Bir neçə il lazım oldu ki, o tənəzzülün qarşısı alınsın, ondan sonra inkişafa başlayaq. Biz buna yalnız 1995–1996-cı illərdə nail olduq. Ancaq bu bizim üçün, müstəqil Azərbaycan üçün yətləri deyildi.

Yəni tək Azərbaycanın öz imkanları çərçivəsində iş görmək və Azərbaycana məxsus olan çox zəngin neft və qaz yataqlarının işlənilməsinə təmin etmək – bu, artıq bizim özümüz üçün çətin vəzifə idi. Ona görə də biz yeni neft strategiyasını yaratdıq və onu inkişaf etdirməyə başladıq.

Mən qeyd etdim ki, dünyada ilk dəfə Neft Daşlarında dənizin dərinliyindən neft çıxarılibdir. Ancaq o zamandan 25 il sonra dünyanın bir çox bölgələrində dənizin daha da çox dərinliklərindən neft və qaz hasilatına başlayıblar. Bunun üçün çox yüksək səviyyəli texnikaya və texnologiyaya malik olan işlər lazım idi. Bu işə Azərbaycanda yox idi. Ona görə bizim başqa yolumuz yox idi. Biz bu yolla getməli idik. Təkcə ona görə yox ki, bizim başqa yolumuz yox idi. Bir də ona görə ki, 1993–1994-cü illərdə hazırladığımız yeni neft strategiyası təkcə iqtisadi, kommersiya xarakteri daşımır. Bu, Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası üçün ən əsas yollardan biridir. Biz artıq bunun canlı şahidiyik ki, bizim bu fikrimiz, bizim bu arzumuz ötən yeddi il müddətində həyata keçirilibdir.

Ancaq neft strategiyasını yaratmaq və onun əsasını qoymaq, çox böyük təcrübəyə, böyük potensiala, böyük maliyyə vəsaitinə malik olan şirkətləri Azərbaycana cəlb etmək asan proses, asan iş deyildi. Bunun üçün Azərbaycanda mövcud olan anarxiyaya, hərəmərcliyə, hakimiyyətsizliyə son qoyulmalı idi. Bunun üçün Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi təmin etmək lazım idi. Bunun üçün Azərbaycanda hər bir şirkətin qorxmadan, çəkinmədən işləməsinə zəmanət verən şərait lazım idi. Biz bunların hamısını yaxşı bilirdik. Bilərək də bu işləri kompleks şəkildə aparırdıq. Bəli, əgər 1993-cü ildə Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyin təmin olunmasına başlamasaydıq və ona nail ola bilməsəydik, təbiidir ki, indi Azərbaycanda çalışan neft şirkətləri buraya gəlməzdilər. Bizim yeni neft strategiyamız da ancaq fərziyyə kimi, yaxud nəzəriyyə kimi qala bilərdi. Ona görə də bizim gördüyümüz bu işlər Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi təmin etdi. Bizə inandıılar. Bizə etibar etdilər. Azərbaycana axın başlandı.

Baxmayaraq ki, 1993-cü ilin sonundan 1994-cü ilin sentyabrına qədər «Əsrin müqaviləsi»nin hazırlanması ilə məşğul idik, o da çox mürəkkəb şəraitdə keçirdi. Çünki bir çox məsələlərdə bizim o qədər də təcrübəmiz yox idi. Biz çox məsələlərdə ayrı-ayrı şirkətlərlə eyni fikrə gələ bilmirdik. Biz bunların hamısını bir neçə ay müddətində etdik və 1994-cü il sentyabrın 20-də ilk böyük müqavilə, «Əsrin müqaviləsi» adlanan müqavilə imzalandı. Bu, dünyada bir bomba kimi partladı. Bu, Azərbaycanı bütün dünyaya yenidən tanıtdı. Bu, eyni zamanda Azərbaycanın xarici sərmayə üçün nə qədər əlverişli olduğunu nümayiş etdirdi. Buna sevinənlər də oldu, amma kədərlənənlər də oldu. Buna tərəfdarlar da oldu, əleyhinə çıxanlar da oldu. Ancaq bunların hamısını bir yerə cəmləsək, bizim bu işimizə həm xaricdə, həm daxildə maneçilik törədənlər oldu. Xaricdəkilər ona görə mane olmağa çalışdılar ki, onlar Azərbaycanın inkişafını istəmirdilər. Azərbaycanı əzmək, boğmaq istəyirdilər. Bunu anlamaq olar. Amma daxildə iş insanları öz şəxsi mənafeyini hər şeydən üstün tutaraq xalqın, millətin mənafeyini öz şəxsi məqsədlərinə qurban verərək, bunların qarşısını almağa çalışdılar. Məlumdur ki, müqavilə imzalanandan bir neçə gün sonra biz böyük faciələrlə rastlaşdıq. Bir dəstə cinayətqar qaçırıldı. İki terror hadisəsi baş verdi. Ondən bir neçə gün sonra burada silahlı çevrilişə cəhd göstərildi. Ancaq xalq artıq anlayırdı ki, yox,

bu yol, Azərbaycan dövlətinin, Azərbaycan prezidentinin tutduğu yol ən doğru yoldur. Ona görə də xalq dövlətlə oldu, xalq bizimlə oldu və biz onların qarşısını aldığımız.

Sonrakı illərdə də biz çox çətinliklərlə, maneələrlə rastlaşdıq. Bir neçə ölkədə bizim əleyhimizə mətbuatda indiyə qədər də təbliğat aparılır. Təbiidir ki, Azərbaycana düşmən gözü ilə baxan, yaxud da ki, qısqanan dairələrin fəaliyyəti nəticəsində yenə də Azərbaycanı dünya miqyasında gözdən salmaq istəyirlər. Azərbaycanda əvvəl bəyan edilən qədər neft və qaz ehtiyatlarının olmaması haqqında fikirlər söyləyirlər. Bu bizi narahat etmir.

Eyni zamanda bu, dünyada gedən proseslərin bir hissəsidir.

Dünya rəqabət dünyasıdır. Dünya mübarizə dünyasıdır. Bu bizi narahat etmir. Ona görə ki, biz öz işimizi bilirik. Biz gördüyümüz işlərin əsasını bilirik. Biz həqiqəti bilirik. Əgər bilməsək, biz nə özümüzü, nə də başqalarını aldadarıq. Təsadüfi deyildir ki, qısa bir zamanda, «Əsrin müqaviləsi» imzalanandan təxminən 5–6 il keçdi, 21 müqavilə imzalanıb. 14 ölkədən 30 böyük neft şirkəti burada fəaliyyət göstərir. Bunlarla yanaşı, 400-ə qədər servis xidməti göstərən müxtəlif xarici ölkələrdən çox böyük potensiala malik olan şirkətlər burada fəaliyyət göstərir. Bütün bu şirkətlərdə 10 mindən artıq Azərbaycan vətəndaşı, Azərbaycan mütəxəssisi, Azərbaycan gənci özünə yaxşı iş yeri tapıb. Təkcə bu deyildir. Buradakı hər bir şirkətin fəaliyyətindən Azərbaycanın xəzinəsinə gəlirlər gəlir. Artıq biz birinci müqavilənin – «Əsrin müqaviləsi»nin icrasından mənfəət nefti alırıq. Neft fondu yaranıb. İndi orada 435 milyon dollardan artıq vəsait toplanıb. Bunların hamısı işin hələ başlanğıcıdır. Əminəm ki, biz bu yeddi il ərzində həm öz xalqımıza, millətimizə, vətəndaşlarımıza gördüyümüz işlərin bu gün üçün, gələcək üçün nə qədər faydalı olduğunu sübut etdik, eyni zamanda, dünyada böyük etibar, etimad qazandıq.

Bu illərdə biz təkcə neft və qaz yataqları ilə məşğul olmadığımız. Təbiidir ki, əgər neft çox miqdarda hasil olunursa, onu dünya bazarlarına çıxarmaq lazımdır.

«Şahdəniz» yatağını kəşf etdik. Doğrudur, onu çoxdan kəşf etmişdilər. Yəni onun artıq işlənilməsinə başlandı. Qısa bir müddətdə orada 1 trilyon kubmetrdən artıq qazın olması aydın oldu. İndi artıq biz bir tərəfdən «Şahdəniz» yatağında iş aparırıq, ikinci tərəfdən, qazın ixracı üçün yol axtarıq və onu tapmışıq. Biz artıq iki ixrac kəmərinə istifadə edirik. Bakı–Novorossiysk və Bakı–Supsa. Əsas neft ixrac kəməri Bakı–Tbilisi–Ceyhandır. Biz böyük çətinliklərdən və müqavimətlərdən keçərək buna nail olduq. 1997-ci ildə Ankara bəyannaməsi, 1997-ci ildə İstanbulda imzalanmış saziş və verilən bəyannamə, sonra isə Türkiyə və Azərbaycan, Gürcüstan və Azərbaycan arasında imzalanmış kommərsiya sazişləri artıq Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəmərinin inşasına başlanmasına şərait yaratdı.

Bu iş başlanıb və 2004-cü ildə qurtaracaqdır. 2005-ci ilin əvvəlində artıq Azərbaycan nefti həmin bu Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri ilə, uzun məsafədə Gürcüstan və Türkiyə ərazisindən keçərək Aralıq dənizində Ceyhan limanına çatacaqdır. Ceyhan limanından dünya bazarına çıxacaqdır.

Mən mart ayında Türkiyədə rəsmi səfərdə olduğum zaman biz qazın ixracı üçün də saziş imzalamışıq. Gürcüstanla danışıqlar aparılır. Bu günlərdə o saziş də imzalanacaqdır. Beləliklə, biz qazın ixrac olunması üçün də xüsusi kəmərin çəkilməsinə başlayacağıq. Yəni qazın çıxarılması təmin olunduqda onun dərhal ixracı təmin edilsin.

Bir tərəfdən, dünyanın böyük neft şirkətlərinin Azərbaycana, Xəzər dənizinə cəlb edilməsi, ikinci tərəfdən, neftin və qazın Avropa istiqamətində ixrac olunması – bunlar, yenə də deyirəm, təkcə iqtisadi, kommərsiya məsələsi deyildir. Bu, siyasi məsələdir. Bir də qeyd edirəm, bu bizim Qərblə, inkişaf etmiş ölkələrlə inteqrasiyamızın əsasıdır. Bu, eyni zamanda bizim bölgəmizdə təhlükəsizliyin təmin olunmasının əsasıdır. Demək, bu, eyni zamanda böyük bir siyasi məsələdir. Biz bu məsələni, problemi də həll edirik.

Yeni neft strategiyası əsasında bizim gördüyümüz bütün bu işlər gələcəyə yönəlibdir. Biz artıq bu gün bunun faydasını görürük. Mən sizə bir neçə rəqəmlər deyim. «Çıraq» neft platformasından 16 milyon ton neft hasil olunub və dünya bazarlarına çıxarılib. Azərbaycan oradan öz neft mənfəətini götürüb. Ancaq bu hələ indi əldə olunan nailiyyətlərdir. Gələcəkdə isə, indi təsəvvür edin, təkcə «Azəri», «Çıraq» yataqlarından, «Günəşli» yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsindən ildə təxminən 50–60 milyon ton neft çıxarılması nəzərdə tutulub.

Azərbaycanda görülən bütün bu işlərə təxminən 60 milyard dollar həcmində vəsait, sərmayə qoyulması nəzərdə tutulub. Təbiidir ki, bunlar bir-iki-üç gündə həyata keçirilmir. Bunun bəzilərinin müddəti 2005-ci ildir, bəzilərininki 2007-ci ildir, bəzilərininki 2010-cu ildir. Hətta bəzilərininki 2015-ci ildir. Demək, biz indi həm bugünkü nəsillər üçün iqtisadi imkanlar yaradıq, həm də gələcək nəsillərimizin xoşbəxt, firavan yaşaması üçün əsas yaradıq və onlara böyük irs qoyub gedəcəyik.

Ancaq bu işlərin uğurla həyata keçirilməsi üçün biz daim Azərbaycanda dövlət quruculuğunu möhkəmləndirməliyik. Azərbaycanda artıq demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurulub, bütün hakimiyyət orqanları yaranıb, iqtisadi, siyasi, hüquqi islahatlar həyata keçirilir və keçirilməkdədir. Bunlar öz nəticələrini verib, bundan sonra daha da dəyərli nəticələr verəcəkdir. Biz bu yolu tutmuşuq, bu yolla gedəcəyik.

Azərbaycanda daxili ictimai-siyasi sabitliyi qoruyub saxlamaq lazımdır. Bəziləri yenə də sabitliyi pozmağa cəhdlər göstərir. Ancaq əbəsdir. Onlar nə özlərini aldatınsınlar, nə də başqalarını aldadıb pis yola salsınlar. Azərbaycanda yaranmış ictimai-siyasi sabitlik möhkəmdir, dönməzdir və əbədidir. Bu bizim və gələcək

nəsillərin üzərində olan ən əsas vəzifələrdən biridir. Güman edirəm ki, biz bu vəzifələri şərəflə yerinə yetirəcəyik.

Bu gün çox əlamətdar bir gündür. Biz bu gün neftçilərin nailiyyətindən danışırıq. Ancaq Azərbaycanın hələ həll olunmamış problemləri də vardır. Azərbaycanın həyatında çox çətin işlər də var. Azərbaycan vətəndaşlarının bütün təbəqələrinin rifah halının təmin olunması vəzifəsi var. Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarının azad olunması, ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi və köçkün vəziyyətində, çadırlarda yaşayan bir milyondan artıq insanın öz yerinə, yurduna qayıtması və dağıdılmış, viran olmuş Azərbaycan torpaqlarında yeni həyat qurulması vəzifəsi qarşıda durur. Təsəvvür edin, Azərbaycan nə qədər böyük işlər qarşısındadır. Biz neçə ildir ki, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsini, Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz nəticəsində yaranmış problemi sülh və danışıqlar yolu ilə aradan qaldırmaq istəyirik. Ancaq buna hələ nail ola bilməmişik. Lakin nail olacağıq. Mütləq nail olacağıq. Yerindən, yurdundan didərgin düşmüş insanlar öz elin-obasına qayıdacaqlar. Onda ikinci mərhələ başlanır. Gələcəklər öz torpaqlarına, amma ev yox, bina yox, məktəb yox, yol yox, körpü yox, nəqliyyat yox, infrastruktur yox. Heç bir şey yox.

İndi görün, bizə nə qədər vəsait lazımdır ki, məsələn həll edəndən sonra bu işləri də görə bilək. İnsanları normal yaşamaq üçün təmin edək. İndi görün, bizim çiyinimizə nə qədər böyük yük düşübür. Bu da ancaq onun nəticəsidir ki, Ermənistan hələ 1988-ci ildən Azərbaycana qarşı torpaq iddiası ilə çıxış edərək, hərbi təcavüz edibdir. Onun qarşısı alınmayıbdır və ölkəmiz belə bələblərlə rastlaşıbdır. Ancaq bunlar da həll olunacaq, bunlar da hesab edirəm ki, geridə qalacaqdır.

Bizim ən böyük vəzifəmiz Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qorumaq, saxlamaq, möhkəmləndirmək, inkişaf etdirmək və onu əbədi etməkdən ibarətdir. Həyata keçirdiyimiz daxili və xarici siyasət, o cümlədən Azərbaycanda hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlətin qurulması, Azərbaycanın yeni neft strategiyası və Azərbaycan neftinin, qazının adlarını çəkdiyim kəmərlərlə dünya bazarlarına çıxarılması Azərbaycanın müstəqilliyinin daimi olması üçün əsas şərtlərdən biridir. Bu, müstəqilliyimizin təminatıdır. Ona görə də hər bir vicdanlı Azərbaycan vətəndaşı hansı şəraitdə yaşamasından asılı olmayaraq bilməlidir ki, o, xoşbəxt adamdır. Çünki o, artıq azaddır, öz ölkəsinin sahibidir, heç bir başqa ölkənin müstəmləkəsi, yaxud da ki, bir hissəsi olmayan müstəqil dövlətdə yaşayır. Bu, tarixi nailiyyətdir. Biz bunu qiymətləndirməliyik. Hər bir vətəndaş bunu qiymətləndirərək, Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsi üçün öz töhfəsini verməlidir. Müxtəlif problemlər, fikir ayrılıqları ola bilər. Biz plüralist bir ölkədə yaşayırıq. Biz azad mətbuat ölkəsində yaşayırıq. Ancaq hər bir vətəndaş bilməlidir ki, Azərbaycanda dövlətçiliyin möhkəmlənməsi, Azərbaycanda hüquqi, demokratik dövlətin inkişaf etməsi və ən əsas şərt – Azərbaycanın müstəqilliyinin əbədi edilməsi hamının vəzifəsidir.

Ancaq bilin ki, bizim müstəqilliyimizə qarşı yönəldilmiş təhlükələr də var. Heç kəs arxayınçılığa yol verməməlidir. Biz bu təhlükələrin qarşısını almalıyıq. Biz onlara imkan verməməliyik. Bunun üçün də təkəcə dövlət yox, yaxud dövlətin başında duranlar yox, hər bir vicdanlı vətəndaş anlamalıdır, bilməlidir ki, bizim müstəqilliyimizin bu günü və gələcəyi Azərbaycan xalqının birliyindən, Azərbaycan xalqının həmrəyliyindən, Azərbaycan xalqının öz müstəqilliyini qorumaq əzmindən asılıdır. Əminəm ki, mənəm bu sözlərimi eşidən hər bir vətəndaş bu yolda öz xidmətlərini göstərəcək və göstərməlidir. Mən əminəm ki, biz Azərbaycanın müstəqilliyini qoruyacağıq, saxlayacağıq və gələcək nəsillərə müstəqil, yüksək iqtisadiyyata və potensiala malik olan bir dövlət bəxş edəcəyik. Bu bizim hamımızın – həm neftçilərin, həm bütün başqa sahədə çalışan insanların, adi vətəndaşların vəzifəsidir. Bu Azərbaycan dövlətinin vəzifəsidir. Bu, Azərbaycan prezidentinin vəzifəsidir. Əmin ola bilərsiniz ki, mənə göstərilən bu etimadı yüksək qiymətləndirərək, bu vəzifəni həyatımın son dəqiqəsinə qədər şərəflə yerinə yetirəcəyəm.

Azərbaycan neftçilərinə eşq olsun!

Yaşasın azad, müstəqil Azərbaycan, Azərbaycan, Azərbaycan!

**«Neftçilər günü»nə həsr olunmuş bayram konserti
baş çatdıqdan sonra səhnə arxasında incəsənət
ustaları ilə söhbət**

Heydər Əliyev: Axşamınız xeyir olsun. Bu gün «Neftçilər günü»nə layiq konsert verdiniz. Neftçilər bizim cəmiyyətimizin, millətimizin ən qabaqcıl insanlarıdır. Buna görə də siz onlara layiq konsert təqdim etdiniz. Ancaq mən indi buraya gələrək fikirləşirəm ki, təkəcə mən 1 saat 15 dəqiqə nitq söyləmişəm. Siz hamınız bir yerdə 1 saat çıxış etmişiniz. Belə də ədalətsizlik olar? Mən zarafat edirəm.

Bu gün çox yaxşı konsert nümayiş etdirdiniz. Azərbaycan mədəniyyətinin nə qədər yüksək səviyyədə olduğunu yenə də göstərdiniz. Mən sizə təşəkkür edirəm və arzulayıram ki, bizim incəsənətimiz daha da inkişaf etsin.

Bilirsiniz, dünyada indi musiqi, mahnı bir az dəyişibdir. Məsələn, bizim Poladın özü də bu dəyişiklikləri edənlərdən biridir. Amma mən bu gün qulaq asdım. Məsələn, Bülbülün səsi, onun neftçi Qurbana aid oxuduğu mahnı, yaxud da «Azərbaycan» mahnısı. Bilirsiniz – mən buradakıları demirəm, təbiidir – yəni o vaxt bunların hər biri insanları çox yüksək səviyyədə, incəsənətə məhəbbət hissi ilə tərbiyə ediblər. Belə insanlar, keçmişdə

bizim incəsənətimizi inkişaf etdirən insanlar, təbiidir ki, ölməzdirlər. Bu gün də çox gözəl nəsil yetişir və yetişibdir. Bunların çoxu da, demək olar ki, orta nəsilidir. Azərbaycanın özünəməxsus musiqisi, incəsənəti yaşamaqdır. Qərbdə qışqırırlar, qışqırırlar.

Polad Bülbüloğlu (*Mədəniyyət naziri*): Cənab Prezident, çalışırıq saxlayaq.

Heydər Əliyev: Həqiqi incəsənət budur. İnsanlara zövq verən sənət budur. Yoxsa, o qədər qışqırırlar, başa düşmürsən nə deyirlər, neyləyirlər. İndi bu, dəb olubdur. Oradan bura, buradan oraya atlanıb-düşürlər. Amma nə oxuyur, başa düşülmür. Sən başa düşürsən?

Polad Bülbüloğlu: Yox, mən də başa düşmürəm.

Heydər Əliyev: Axı sən də hoppanırdın.

Polad Bülbüloğlu: Cənab Prezident, mənim hoppanmağım bir az ayrı idi.

Heydər Əliyev: Hər halda, Azərbaycan musiqisi, incəsənəti çox gözəldir. Ona görə yox ki, mən azərbaycanlıyam, öz millətimin incəsənətini, musiqisini, mahnısını sevirəm. Mən obyektiv insan kimi, həm Qərb musiqisinə, həm də başqa xalqların musiqisinə, incəsənətinə, rəqsinə böyük hörmət və rəğbət bəsləyən insan kimi deyirəm ki, bizim Azərbaycanın qədim zamanlardan indiyə qədər formalaşmış incəsənəti, musiqisi çox dəyərlidir.

Burada danışarkən neftçilərin tarixindən dedim. Amma o vaxt yadımdadır, neftçi Qurban haqqında mahnı – hansı ki, bu gün Bülbülün ifasında səsləndirildi – insanlarda neftə, Neft Daşlarına nə qədər həvəs yaradırdı. Yaxud, «Azərbaycan» mahnısı, başqa mahnılar.

Bilirsiniz, indiki musiqidə söz demək yoxdur, qışqırmaqdır. Əsas ritmdir, hoppanıb-düşməkdir. Bizdə həm teatr sənəti, söz sənəti, şeir sənəti, həm rəqs sənəti, həm də mahnı sənəti var və hərəsinin də özünəməxsus gözəlliyi var, musiqisi də, təbiidir ki, çox gözəldir.

Məsələn, Xuraman xanım, adətən, klassik əsərləri ifa edir. Amma bu gün Tofiq Quliyevin Bakı haqqında mahnısını ifa etdi.

Sizin çoxunuz onları görməmişsiniz, eşitmişsiniz. Mənim gəncliyim o vaxt keçibdir. Ona görə o mahnılar mənim üçün çox əzizdir. Məsələn, rəhmətlik Tofiq Quliyev çox gözəl mahnılar bəstələyibdir. Çox gözəl. O vaxt Azərbaycanda gözəl, insanın ürəyinə yatan, eyni zamanda, müasir mahnı yazanlar Tofiq Quliyev idi, Rauf Hacıyev idi və başqaları idi. Mən bu gün heç kəsi bir-birinə qarşı qoymaq istəmirəm. Ancaq indi hamısının adını deyə bilmərəm, bu gün bunlar səsləndi, ona görə də bunları deyirəm.

Çox yaxşı ki, həm klassik, həm də müasir mahnılar oxuyursan. Sizin rəqsiniz də həmişə gözəldir. Sizin ansamblın 30 illiyi ilə əlaqədar fərman vermişəm. Nə vaxt yubiley edəcəksiniz?

Polad Bülbüloğlu: Cənab Prezident, vaxtını Sizinlə razılaşdıracağıq.

Heydər Əliyev (*Baş nazir Artur Rəsizadəyə müraciətlə*): Bunların maaşları məsələsi. Biz incəsənət ustalarının müxtəlif təbəqələrinin maaşlarını artırırdıq. İndi simfonik orkestr gör necə yaxşı vəziyyətdədir. Sonra xor kapellası, balet və sair. Hamısını artırmışdım. İndi Dövlət Rəqs Ansamblının 30 illiyidir. Mən onun qeyd olunması barədə fərman vermişəm. Sən bax, 3-4 gün ərzində mənə de. Çünki maaşlarını artırmısam, bunlar yubileyi qeyd etməyəcəklər.

Polad Bülbüloğlu: Cənab Prezident, elə onu gözləyirlər.

Heydər Əliyev: Məleykə xanım, sizin maaşınız necədir, çatır, yoxsa yox? Artıracağıq. Bilirsiniz, biz gərək bunları öz imkanlarımıza görə edək. Amma görürsünüz, imkanlarımız da artır, qısa bir müddətdə, son üç ildə bu işlərdə nə qədər irəliləmişik.

Çox sağ olun. Çox gözəlsiniz, qəşəngsiniz, yaxşı oxuyursunuz, yaxşı şeir söyləyirsiniz, yaxşı oynayırırsınız. Sağ olun.

**BOTSVANA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB FESTUS MOQAEYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Botsvana Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Botsvana xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin inkişafı xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir. Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 23 sentyabr 2001-ci il

**LESOTONUN KRALI
ƏLAHƏZRƏT III LETSİYEYƏ**

Əlahəzrət!

Lesoto Krallığının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və Kral ailəsinin üzvlərini ürəkdən təbrik edirəm. Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr genişlənəcək və xalqlarımızın rifahının yüksəlməsinə xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, uğurlar, ölkənizin bütün vətəndaşlarına əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2001-ci il

**ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ SƏDRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB TSZYAN TSZEMİNƏ**

Hörmətli cənab sədr!

Çin Xalq Respublikasının milli bayramı – Respublika elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Çin xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında ardıcıl olaraq genişlənən dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri xalqlarımızın rifahı naminə daha da möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı və uğurlar, dost Çin xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2001-ci il

**NİGERİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB OLUSEQUN OBASANCOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Nigeriya Federativ Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Nigeriya xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Nigeriya Federativ Respublikası arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətləri genişlənərək xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, Nigeriya xalqına əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2001-ci il

**ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ KANSLERİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB GERHARD ŞRÖDERƏ**

Hörmətli cənab kansler!

Almaniya Federativ Respublikasının milli bayramı – Alman birliyi günü münasibətilə Sizi və dost alman xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin hərtərəfli inkişafına böyük əhəmiyyət verirəm. Əminəm ki, bu münasibətlər daha da genişləniib dərinləşəcək və xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2001-ci il

**ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB YOHANNES RAUYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Almaniya Federativ Respublikasının milli bayramı – Alman birliyi günü münasibətilə Sizi və dost alman xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Almaniya Federativ Respublikası arasında səmimi dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri daim inkişaf edərək ölkələrimizin və xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost alman xalqına əmin-amanlıq və daha böyük tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2001-ci il

KÜVEYT–AZƏRBAYCAN PARLAMENTLƏRARASI DOSTLUQ QRPUNUN RƏHBƏRİ CAMAL HÜSEYN FAHAT ƏL-ÖMƏRİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

27 sentyabr 2001-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli qonaqlar, xoş gəlmisiniz.

Güman edirəm ki, Küveytin parlament nümayəndə heyətinin Azərbaycana ziyarəti ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin daha da inkişafına çox xidmət edəcəkdir.

Mən bilirəm ki, siz burada çox görüşlər keçirmisiniz. Güman edirəm ki, Azərbaycanın bugünkü vəziyyəti ilə tanış ola bildiniz. Bildiyimə görə, bu görüşlər dostluq və mehribanlıq şəraitində keçir. Bu təbiidir. Çünki Küveyt ilə Azərbaycan arasında çox sıx dostluq, əməkdaşlıq əlaqələri yaranıb. Biz bu əlaqələri yüksək qiymətləndiririk. Buyurun.

Camal Hüseyn Fahat əl-Ömər: Səmimi qəbula görə Sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Zati-aliləri cənab Prezident!

Ölkələrimiz arasında əlaqələrin inkişaf etməsi, yüksək inkişafda olması haqqında fikirlərinizə görə təşəkkürümüzü bildiririk.

Biz burada özümüzü Azərbaycan xalqı, Azərbaycan müsəlmanları, öz qardaşlarımız arasında olduğumuz kimi hiss edirik. Bu qardaş ölkədə biz ancaq islama xas olan mehribanlıq və qardaşlıq hissləri görürük. Fürsətdən istifadə edərək, bu səfər zamanı bizi müşayiət edən Gövhər xanıma da dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm.

Mən Küveyt dövlətinin əmiri şeyx Cabir əl-Əhməd əl-Cabir əs-Sabahın və Küveyt parlamenti sədrinin salamlarını Sizə yetirirəm.

Bildiyiniz kimi, biz burada bir çox görüşlər keçirdik. O cümlədən nazirliklərdə, parlamentdə görüşlər keçirdik. Bu görüşlərimizin hamısı qardaşlıq və səmimilik şəraitində keçmişdir. Biz hesab edirik ki, bu səfərimiz, görüşlərimiz ölkələrimiz arasında əlaqələrin daha da inkişaf etməsinə kömək göstərəcəkdir.

Biz görüşlər və danışıqlar zamanı bir çox məsələləri daha yaxından müzakirə etdik, bu müsəlman ölkəsinin qaygıları, problemləri ilə tanış olduq. Hesab edirəm ki, belə görüşlər, danışıqlar iki müsəlman ölkəsi arasında əməkdaşlığın, əlaqələrin daha da sıx olmasına xidmət edəcəkdir.

Hamı bilir ki, islam aləmi, islam ölkələri bir çox problemlər qarşısındadır. Biz əvvəl də bildirdik və burada bir daha öyrəndik ki, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal olunmuşdur, çoxlu qaçqınlar vardır. Bu təcavüz Azərbaycana bir çox problemlər gətirmişdir. Vaxtilə biz də belə problemlərlə üzləşmişdik.

Siz bilirsiniz ki, İraqın Küveytə qarşı təcavüzü nəticəsində ölkəmiz bir sıra problemlərlə üzləşdi. Bu problemlərin bir qismi hələ də həll olunmamışdır. İraqdakı 625 əsir hələ də öz ölkəsinə qaytarılmamışdır.

Cənab Prezident, xüsusi ilə Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş vermiş terror hadisələri ilə bağlı bir çox informasiya vasitələrində islam ölkələrinə qarşı müəyyən kompaniya aparılır. Məlumdur ki, terrorçunun nə milliyyəti, nə də dini olur. Biz də terroru pisləyirik və terrorçuluğa qarşı çıxırıq. Amma bu məsələdən sui-istifadə edərək, islam aləmini, islam ölkələrini başqa şəkildə təqdim etmək cəhdlərinə qarşı da öz münasibətimizi bildirməliyik. Hesab edirəm ki, bu sahədə də əməkdaşlığa, qarşılıqlı anlaşmaya ehtiyac vardır.

Düşünürük ki, islam aləmində, eləcə də ərəb dünyasında olan problemlərin həlli üçün fəaliyyətimizin əlaqələndirilməsinə ehtiyac vardır. Biz bir-birimizə yaxın olmalıyıq, bu əlaqələri daha da möhkəmləndirməliyik. Gələcəkdə Küveytdə görüşmək arzusu ilə sözlərimi bitirmək istəyirəm. Sağ olun.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm.

Əvvəlcə Küveyt əmiri şeyx Cabir əs-Sabahın və Küveyt parlamenti sədrinin mənə çatdırdığınız salamlara görə təşəkkürümü bildirirəm. Xahiş edirəm, mənim qardaşlıq salamımı, hörmət və ehtiramımı onlara çatdırasınız.

Sizin Azərbaycanda olduğunuz zaman əldə etdiyiniz təəssüratlar, təbiidir ki, bizim əlaqələrimizin daha da sürətlə inkişaf etməsinə imkan yaradacaqdır. Bizə yaxın olan dost Küveytlə bütün sahələrdə əməkdaşlıq etmək arzusundayıq və müəyyən sahələrdə də bu əməkdaşlıq həyata keçirilir.

Bizim ölkələrimizin son tarixində və həyatında müəyyən oxşarlıqlar vardır. Siz bunu qeyd etdiniz. Siz artıq yaxşı bilirsiniz ki, 12-13 il bundan öncə qonşu Ermənistan tərəfindən Azərbaycana hərbi təcavüz edilib. Azərbaycanın ərazisinin 20 faizi işğal altındadır. İşğal olunmuş torpaqlardan 1 milyondan artıq soydaşlarımız

zorla çıxarıldır, ağır vəziyyətdə çadırlarda yaşayırlar. Bildiyimə görə, deyəsən, qaçqınlarla görüşmüş, onların vəziyyətini görmüsünüz.

Ermənistan tərəfindən başlanmış bu hərbi təcavüz öncə ayrı-ayrı terror aktları vasitəsilə həyata keçirilirdi. Bu terror aktları da sonra böyük müharibəyə çevrildi. Müharibənin özü də, hərbi təcavüz də terrorun böyük bir hissəsidir.

İraqın Küveytə qarşı hərbi təcavüzü və tökülən qanlar, verilən qurbanlar bizim xatirimizdədir. İraqın bu hərbi təcavüzü, demək olar ki, Küveytin iqtisadiyyatının və başqa sahələrinin çoxunu məhv etmişdi, dağıtmışdı. Biz o vaxt çox böyük məyusluqla və kədərlə sizin ölkənin başına gələn hadisələri izləyirdik və təbiidir ki, qardaş, dost xalq kimi, sizinlə bir yerdəydik. Amma eyni zamanda siz Dünya Birliyinin yardımı ilə bu təcavüzdən xilas oldunuz. Bu hadisələrdən xeyli vaxt keçibdir. Təbiidir ki, siz ölkənizi bərpa etmişiniz, amma bildirdiyiniz kimi, hələ çox problemlər həll olunmayıbdır. Sizin vətəndaşlarınız İraqda əsir olaraq qalırlar. Biz bunların hamısını anlayırıq.

İndi təsəvvür edin, biz hələ indiyə qədər bu təcavüzdən xilas olmamışıq, torpaqlarımız işğal altındadır. İşğal olunmuş ərazilərdə də hər şey dağıdıldır. Ona görə biz işğal olunmuş torpaqların azad edilməsi üçün çalışırıq. Ondan sonra isə bizim vətəndaşlarımızın öz yerinə qayıtması və orada həyatın bərpa olunması – təsəvvür edin, bu nə qədər böyük vaxt tələb edəcək, nə qədər böyük vəsait tələb edəcək və biz hələ nə qədər böyük problemlərlə üzləşəcəyik.

Həm İraqın Küveytə hərbi təcavüzü, həm Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü əsassız torpaq iddiaları ilə əlaqədardır. Ona görə də bütün dünya, hər bir ölkə, bizim kimi bir-biri ilə yaxın olan ölkələr gərək beynəlxalq hüquq normalarına riayət olunması və onun pozulmaması yolunda bundan sonra da çalışsınlar və əməkdaşlıq etsinlər.

Son illər bu hərbi təcavüz eyni zamanda ayrı-ayrı yerlərdə çox dəhşətli terror hadisələrinin meydana çıxmasının səbəbkarı olur. Sentyabrın 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarında – Nyu-Yorkda, Vaşinqtonda həyata keçirilmiş dəhşətli terror aktları təkə Amerika əleyhinə yox, Amerika xalqına yox, bütün dünyaya, sülhə, demokratiyaya yönəldilmiş çox təhlükəli bir cinayətdir.

Biz hansı formada, hansı şəkildə olursa-olsun, dünyanın hansı ölkəsində olursa-olsun, həmişə terror aktlarını pisləmişik və bu gün də pisləyirik. Ona görə də Amerika Birləşmiş Ştatlarında törədilmiş terror aktlarını bütün bəşəriyyətə, sülhə, bütün dünyaya yönəldilmiş terror aktı kimi qiymətləndiririk, o cümlədən bizim özümüdə qarşı, ölkəmizə qarşı edilən terror aktı kimi qiymətləndiririk. Biz bəyan etmişik və bu gün bir daha bəyan edirəm ki, terror aktlarının qarşısını almaq üçün, sentyabrın 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarında terror aktlarını həyata keçirən qüvvələrlə mübarizə aparmaq üçün, onları aşkara çıxarmaq, cəzalandırmaq üçün Amerika Birləşmiş Ştatları ilə və bu sahədə əməkdaşlıq etmək istəyən bütün ölkələrlə bir yerdəyik və bu işlərdə öz fəal iştirakımızı nümayiş etdirəcəyik.

Biz eyni zamanda, dünyada ayrı-ayrı dairələrin terrorçuluğun guya ancaq islam aləminə, islam ölkələrinə aid olduğunu iddia etməsini də pisləyirik və buna qarşı öz etirazımızı bildiririk.

Siz doğru buyurdunuz. Biz də bu fikirdəyik ki, terrorçunun nə milliyəti var, nə də dini var. Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti cənab Corc Buş da öz bəyanatında, o cümlədən Amerikada müsəlman məscidini ziyarət etdiyi zaman bildirmişdir ki, bu terror aktlarının bütün müsəlmanlara aid edilməsinin əleyhinədir. Sadəcə, terrorçular hər bir dinə, hər bir xalqa mənsub olan insanlardan ibarətdir və indiyə qədər dünya tarixi bunu dəfələrlə göstərmişdir.

Ona görə biz terrora, terrorçuluğa qarşı, xüsusən sentyabrın 11-də Amerikada törədilmiş terrora qarşı bütün səylərimizi birləşdirməliyik və birgə mübarizə aparmalıyıq. Eyni zamanda bəzi dairələrin terrorun guya ancaq islama mənsub olduğu barədə fikirlərinin də qarşısını almalıyıq. Biz şübhə etmirik ki, həmin o dəhşətli terror aktlarını həyata keçirmiş qüvvələr, şəxslər aşkar olunub yaxalanandan sonra – güman edirəm, bu, mütləq olacaqdır – məlum olacaq ki, bu, islamdan, islama mənsubiyyətindən irəli gəlmiş, sadəcə, bu terrorçuların özlərinin hansısa daxili aləmindən meydana çıxan bir hadisədir.

Son illər onu göstərir ki, terror bütün ölkələr üçün təhlükəlidir. Küveyt xalqı və Azərbaycan xalqı bunu son illərdə özləri onlara qarşı yönəldilmiş dəhşətli terror hadisələrindən bu nəticəni çıxarırlar. Ona görə terrorçuluğa qarşı mübarizə, terrorun qarşısının alınması və terrorçuların yaxalanıb cəzalandırılması bizim hamımızın birgə borcudur. Bizim bu barədə fikirlərimiz eynidir. Sadəcə, siz də, mən də bu fikirləri bir daha səsləndirdik və aşkar oldu ki, fikirlərimiz eynidir. Ümid edirəm ki, sizin ölkəniz, çox zəngin bir ölkə İraqın təcavüzündən yaranmış bütün problemləri həll edəcəkdir. Güman edirəm ki, dost, qardaş ölkə kimi, siz də Azərbaycanın erməni təcavüzündən xilas olması, erməni terrorundan xilas olması üçün əlinizdən gələni etməlisiniz.

Bir daha təşəkkür edirəm. Mənim dostluq, qardaşlıq salamlarımı Küveytin əmiri cənab Cabir əs-Sabaha çatdırarsınız. Sizin xalqınıza sülh və əmin-amanlıq arzulayıram. Təşəkkür edirəm.

C a m a l H ü s e y n F a h a t ə l - Ö m ə r : Biz Sizə bir daha minnətdarlığımızı bildiririk. Bu bizim parlamentimizin binasının maketidir. İnşallah, Siz Küveyti ziyarət edərkən bu binanı görəcəksiniz. Bunu hədiyyə olaraq Sizə təqdim edirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v : Güzəl binadır. Bunun içində görülən işlər daha da gözəldir.

Camal Hüseyn Fahat əl-Ömər: Biz Sizə bir daha minnətdarlığımızı bildiririk. Qiymətli vaxtınızı bizə sərf etdiyinizə görə təşəkkür edirik.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV «HAKİMİYYƏT FORMULU» VERİLİŞİNDƏ

Sentyabrın 27-nə keçən gecə saat 01.05 dəqiqədə Rusiya İctimai Televiziyasının və İTAR-TASS agentliyinin birgə layihəsi olan «Hakimiyyət formulu» verilişinin növbəti buraxılışı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevə həsr olunmuşdur. Həmin veriliş respublika televiziyası ilə də birbaşa yayımlanmışdır. Ölkə ictimaiyyətinin böyük marağını nəzərə alaraq, həmin verilişin tam mətni «Azərbaycan» qəzetində (29 sentyabr 2001-ci il) də çap edilmişdir.

Mixail Qusman (İTAR-TASS Agentliyi Baş direktorunun birinci müavini): Heydər Əliyev, icazə versəydiniz, söhbətə, şübhəsiz, Sizin də arxivinizdə olan fotosəklə Sizə göstərməklə başladım. Bu şəkildə Siz BMT-də keçirilmiş Minilliyin zirvə görüşündə dünyanın 197 ölkəsinin başçıları ilə birinci sırada durmusunuz. Siz həmin dəqiqələrdə həmkarlarınızla yanaşı dayanarkən nə barədə düşünürdünüz?

Heydər Əliyev: Əlbəttə, mən öz xalqım üçün, Azərbaycanın müstəqil dövlət olduğu üçün, Dünya Birliyinin və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kimi belə mötəbər beynəlxalq qurumun tamhüquqlü üzvü olduğu üçün iftixar hissi keçirirdim.

Diktör: Heydər Əliyev 1923-cü il mayın 10-da anadan olmuşdur. Azərbaycan Universitetinin tarix fakültəsini bitirmişdir. 1967-ci ildən Azərbaycan DTK-nın sədri, general-mayor idi. 1969-cu ildən 1982-ci ilədək Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi işləmişdir. 1982-ci ildən 1987-ci ilədək Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olmuşdur. 1993-cü il oktyabrın 10-dan Azərbaycan prezidentidir.

Hakimiyyət formulu, o, nədən ibarətdir, bu hakimiyyətin dadı necədir? Bu sualların cavablarını Heydər Əliyevdən yaxşı kim bilər, axı onun, əslində hakimiyyətin zirvəsində olduğu dövrdə ABŞ-da 8 prezident dəyişmişdir, Böyük Britaniyaya 10, İtaliyaya az qala 24 Baş nazir rəhbərlik etmişdir, Sovet İttifaqı kimi böyük bir ölkədən əsər-əlamət qalmamışdır.

Aparıcı: Siz artıq 30 ildən çoxdur faktiki olaraq Azərbaycana başçılıq edirsiniz. 1969-cu ilin iyulundan bizim bu görüşümüzədək bütöv bir dövr keçmişdir.

Heydər Əliyev: Bilirsinizmi, axı bu dövrlər – 1969-cu il və 2001-ci il müxtəlif dövrlərdir. Çünki o vaxtlar Azərbaycan Sovet İttifaqının tərkibində idi və bizim bütün işlərimiz, bütün söylərimiz, bütün fəaliyyətimiz Azərbaycanı onda mövcud olan iqtisadi sistem, ideologiya, dövlət münasibətləri sistemi əsasında inkişaf etdirməyə həsr olunmuşdu. Məsələn, bir çox başqaları kimi, mən də o vaxtadək ayrı bir sistem görməmişdim. Əlbəttə, onda, 70-ci illərdə biz Azərbaycan iqtisadiyyatının, elmin, mədəniyyətin, təhsilin çox yüksək sürətlə inkişafını təmin etməyə müvəffəq olduq, çox şey tikdik. Əgər bütün bunlar olmasaydı, məsələn, nəinki 70–80-ci illərdə, hətta əvvəlki onilliklərdə bütün bunlar olmasaydı, onda Azərbaycan müstəqil dövlət olduqdan sonra quru yerdə qalmış olardı. O ki qaldı indiyə, yeri gəlmişkən, bu da əlamətdar ildir. Biz ilin sonunda Azərbaycanın müstəqilliyinin 10 illiyini qeyd edəcəyik. Biz bu 10 ili yaşamışıq, bir çox çətinlikləri aradan qaldırmışıq, bir çox çətinliklər hələ də qalmaqdadır, lakin əvəzində Azərbaycan müstəqil dövlətdir və mən inanıram ki, Azərbaycanın müstəqilliyi əbədi olacaqdır.

Aparıcı: Mən özüm o qızmar iyul gününü – Sizin Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçildiyiniz 1969-cu ilin 14 iyul gününü yaxşı xatırlayıram. O vaxt Siz xeyli cavan idiniz, 46 yaşınız vardı.

Heydər Əliyev: Bəli, o il mənim üçün, həqiqətən çox əlamətdar il idi. Mən əvvəlki işimdə, dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında çalışırdım və işimdən çox razı idim. Çox yüksək vəzifəyə çatmışdım, Azərbaycan Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri idim, general rütbəsi almışdım. Mən fəaliyyətimin ilk illərindən həmişə çalışqanlıqla, iş vicdanlı münasibətimlə, bilik və intellektimlə fərqlənmişəm. Odur ki, məni cavanlıqdan ardıcıl surətdə vəzifəyə irəli çəkirdilər. Xatirimdədir, mən hələ 1945-ci ildə leytenant rütbəsində dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında bir bölmənin rəisi olarkən tabeliyimdə podpolkovniklər, mayorlar, kapitanlar vardır. Bilirsiniz, leytenant olaraq pillə-pillə irəliləyib general rütbəsinə çatmaq zabit üçün müstəsna haldır.

1969-cu ilədək Azərbaycanda çox mürəkkəb iqtisadi vəziyyət yaranmışdı və respublikada elə bir şərait yaranmışdı ki, rəhbərliyi dəyişdirmək gərək idi. Görünür, onda hər şey Moskvada, Siyasi Bürodə həll edilmişdi. Mən bunu bilirdim, bilirdim ki, 1969-cu ilin əvvəllərindən namizəd axtarılır. Onda SSRİ DTK-nın sədri olan mərhum Andropov birdən mənə zəng vurdu. Mən Moskvaya gəldim, ona zəng etdim və o, ertəsi gün məni qəbul etdi. Dedi ki, biz fikir mübadiləsi apararaq, nəhayət, bu qərara gəldik ki, sənə namizədliyin bəlkə də daha münasibdir. Mən ona sadəcə olaraq, izah etdim ki, respublikada vəziyyət, həqiqətən ağırdır, amma mən buna hazır deyiləm, hesab edirəm ki, bunun öhdəsindən gələ bilmərəm. Mən isə həll edə bilməyəcəyim işə girişmək istəmirəm. O məni inandırmağa çalışdı və sonra dedi: «Bilirsən nə var, get Bakıya, fikirləş, biz səni bir də çağıracağıq». Mən qayıdıb işlədim, heç kim heç nə bilmirdi. Bir neçə gündən sonra o, yenə zəng vurub dedi: «Mən

sənin əhval-ruhiyyəni bilirəm, lakin biz başqa namizədləri bir daha götür-qoy etdik və qərara aldığımız ki, sən bu işi öhdənə götürməlisən. Ona görə də Baş katib Brejnev sabah səni qəbul edəcəkdir, odur ki, gəl bütün bunları boşla getsin. O sənə təklif edəcək, sən razılıq verməlisən». İş belə gətirdi və mən birinci katib oldum.

İlk aylar böyük həyəcan keçirirdim, bəlkə də iqtisadiyyata dərhal girişə bilmirdim, amma humanitar sahəyə yaxşı bələd idim. Mən Azərbaycanda çox nöqsanların səbəbini bilirdim. Bilirdim ki, insanlar vəzifələrindən sui-istifadə edirlər, rüşvətxorluq var. Ona görə də bundan başladım. Demə, xalq məhz bunu gözləyirmiş. Ona görə də qısa bir vaxtda məşhurlaşdım.

A p a r ı c ı: 1969-cu ilin Əliyevi ilə 2001-ci ilin Əliyevi arasında oxşar nə var və onları bir-birindən nə fərqləndirir?

H e y d ə r Ə l i y e v: Əlbəttə, çox şey fərqləndirir, axı aradan 32 il ötüb keçmişdir, bu müddət ərzində mən çox böyük təcrübə toplamışam. Həm həyat təcrübəsi, həm siyasi təcrübə, həm iqtisadiyyatın bütün məsələlərinə bələd olmaq təcrübəsi, həm də beynəlxalq siyasət sahəsində təcrübə.

A p a r ı c ı: Bu illər ərzində yaqın ki, Sizin opponentləriniz, siyasi əleyhdarlarınız az olmamışdır?

H e y d ə r Ə l i y e v: Əleyhdarlar və ya opponentlər, satqınlar... Təəssüf ki, onlar olmuşlar. Amma mən daha çox insanlar haqqında düşünmüşəm. Bilirsiniz, mən burada, Azərbaycanda işlədiyim illəri xatırlayıram. Mən gecə-gündüz işləyirdim. Rəhmətlik həyat yoldaşım məni həmişə qınayaraq deyirdi ki, nə olub, nə üçün istirahət etmirsən, uşaqlara, ailəyə kifayət qədər diqqət yetirmirsən – hərçənd diqqət yetirirdim, amma başqaları daha çox diqqət yetirirdilər – öz ailənin gələcəyi barədə düşünmürsən, sabah sənə bir şey olsa, onda necə? Mən cavab verirdim: «Bilirsənmi, Azərbaycan üçün elədiklərim, zənnimcə, həyatımdan sonra da qiymətləndiriləcəkdir». O isə mənə deyirdi: «Bilirsənmi, sən sadələvh adamsan». Bütün vəzifələrdən gedəndən sonra mən onu tez-tez xatırlayırdım.

D i k t o r: Bu, 1987-ci ildə baş vermişdir. Həmin il Əliyev Moskvada rəhbər vəzifələrdən azad edildi və əslində, qeyri-aşkar ev dustağı idi. Yüksək vəzifələrə irəli çəkdiyi, dəstəklədiyi, etibar etdiyi adamların satqınlığı onun üçün çox ağır zərbə oldu. Keçmiş Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini böyük siyasətdən sanki həmişəlik uzaqlaşmışdı.

H e y d ə r Ə l i y e v: Həyat yoldaşım o dövrü görmədi. Əlbəttə, təəssüflənirəm ki, o, həyatdan belə tez getdi. Əgər sağ olsaydı, mənə deyirdi: Görürsən, sənə deyirdim, sən isə başa düşmürdün. Mən artıq demişəm və bu gün də deyirəm ki, məruz qaldığım bütün çətinliklərə baxmayaraq, öz taleyimdən çox razıyam, çox razıyam. O cümlədən də Zərifə xanımın simasında çox layiqli ömür-gün dostum olduğuna görə. Əvvəla, bizi möhkəm qarşılıqlı məhəbbət bağlayırdı. Ailə üçün bu, ən başlıcasıdır. İkincisi, o olduqca ağıllı insan idi, həm də təkcə öz sahəsində yox. O, oftalmoloq idi, elmi işlə məşğul olurdu, çoxlu elmi əsərləri var. O, həyata da çox yaxşı bələd idi, siyasəti yaxşı bilirdi və ümumiyyətlə, təbiətən çox istedadlı insan idi.

Bəxtimdən, çox ağıllı övladlarım – qızım və oğlum var. Görünür, biz – Zərifə Əziz qızı ilə mən belə övladlar tərbiyə edə bilmişik. Əlbəttə, mən bir çox məsələlərdə onlarla, xüsusən oğlumla məsləhətləşirəm.

A p a r ı c ı: Bu gün o, Milli Məclisin deputatıdır, Sizin yaratdığınız partiyada fəaliyyət göstərir. Siz ona siyasətçi taleyi arzuladınız mı?

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsinizmi, bu barədə məndə ikili hisslər var. Siyasət çox mürəkkəb şeydir. Mən hər hansı başqa bir adama birbaşa məsləhət görürəm, amma oğluma ürəyim gəlmir. O öz işi ilə məşğul olan adamdır. İndi bizim neft şirkətində, xüsusən xarici ölkələrlə əlaqələr sahəsində çox iş görür. O, siyasət sahəsində də çox istedadlıdır. Ona görə də hesab edirəm ki, o öz fəaliyyətini siyasət sahəsində də davam etdirə bilər. Mən bunu istərdim. Hər bir peşə üçün hansısa genetik qabiliyyət olmalıdır, bu hər kəsdə olmur. Onda isə var.

D i k t o r: Heydər Əliyevin özünü çox vaxt fitrətən siyasətçi adlandırırlar. Belələri pensiyaya getmirlər, axı siyasət onlar üçün iş deyil, həyat tərzidir. Onun sözünə ehtiyac varsa, bunu səhsiz hiss edir. 1990-cı ilin qışında sovet tankları Bakıya girdi. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən o dəhşətli gecədə şəhərin küçələrində yüzlərlə adam həlak oldu. Vəzifədən uzaqlaşdırılmış Əliyev o vaxt Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyinə gəldi və mərkəzi hakimiyyətin hərəkətlərini kəskin tənqid etdi.

Əliyev tezliklə doğma Naxçıvana qayıtdı. Artıq Qarabağ od tutub yanırdı, müharibə gedirdi. Yüz minlərlə insan doğma ev-eşiyini itirmişdi, on minlərlə adam həlak olmuşdu. Azərbaycanla ümumi sərhədi olmayan Naxçıvan tam təcrid vəziyyətində idi. Məhz o faciəli dövrdə Əliyev həmyerlilərinə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri vəzifəsində işləməyə razılıq verdi. O dedi: «Ölsək də, birlikdə öləcəyik. Amma əminəm ki, bu, baş verməyəcəkdir». Və sözünün üstündə də durdu. O, Naxçıvanı müharibədən xilas edə bildi və blokada şəraitində yaşayan insanları aclıqdan və soyuqdan məhv olmağa qoymadı.

1993-cü ilin yayında Heydər Əliyev yenidən Azərbaycanda ən yüksək siyasi vəzifəyə dəvət olundu və prezident ölkənin tarixində bəlkə də ən faciəli olan 16 ayı öz xalqı ilə birlikdə yaşadı.

Bu, Azərbaycan üçün taleyüklü dövr idi. Adını siyasətçi qoyan cürbəcür fırıldaqçılar, avantüristlər hakimiyyətə can atırdılar, hərbi çevrilişin mümkünliyü real şəkildə almışdı. Yalnız Əliyevin sarsılmaz iradəsi, siyasi duyumu, xalqla ümumi dil tapmaq bacarığı qan tökülməsinin qarşısını aldı, Azərbaycanı qaçılmaz vətəndaş müharibəsindən xilas etdi.

Əliyevin rəsmi tərcümeyi-halı yaxşı məlumdur, lakin bunlar quruca faktlardan ibarətdir. Halbuki siyasətçini ancaq şəxsiyyətin daxili aləminə nəzər salmaqla başa düşmək olar. Məsələn, çoxları bilir ki, uşaqlıq illərində Heydər Əliyev...

Heydər Əliyev: ... rəssam olmaq istəyirdi. Naxçıvanda orta məktəbi bitirdikdən sonra Bakıya gəldim və elə bildirdim ki, burada rəssamlıq institutu var. Ancaq rəssamlıq institutu yox, rəssamlıq texnikumu olduğunu biləndə düşündüm ki, mən orta təhsillə bir yana çıxma bilməyəcəyəm. Belə olduqda mən yaxın ixtisası, memarlıq ixtisasını seçdim. Burada, Sənaye İnstitutunda memarlıq fakültəsi vardı, mən orada oxudum, özfəaliyyətdə, dram dərnəyində iştirak edirdim.

A p a r ı c ı: Bəs hansı rolları oynayırdınız?

Heydər Əliyev: Əsasən baş, koloritli rolları.

A p a r ı c ı: Siz xasiyyətcə çox ciddi adam olsanız da, gözəl yumor hissənə maliksiniz. Odur ki, gənclik illərində tamaşalara baxanda sirayətədiçi gülüslə güldürdünüz, elə indi də söyləyirlər ki, Bakının məşhur Şən və Hazırcavablar Klubunun komandası çıxış edərkən Siz başqa zarafatla müqayisədə özünüzdə aid zarafatlara hamıdan ucadan gülürsünüz.

Heydər Əliyev: Bu mənim üçün maraqlıdır, çünki onlar qabiliyyətli uşaqlardır, çox incə və orijinal yumora malikdirlər. O cümlədən, məni də səhnədə təcəssüm etdirməkdən çəkinməyiblər.

A p a r ı c ı: Heydər Əliyeviç, Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinin yanvarda Azərbaycana səfəri zamanı bütün icmalçılar sizin görüşlərinizin qeyri-adi dərəcədə səmimi xarakter daşdığını vurğulayırdılar.

Heydər Əliyev: Mən onunla ilk dəfə Kiyevdə görüşmüşdüm. O vaxt o, prezident vəzifəsini icra edirdi və Ukrayna prezidenti Kuçmanın andiçmə mərasiminə gəlmişdi. Mən də orada idim. Andiçmə mərasiminin bütün prosedurlarından, ziyafətdən sonra hamı evə qayıtmağa – hamı axşam getməli idi – başlayanda biz onunla görüşmək barədə razılaşıdıq. Ukraynanın mənim üçün ayırdığı iqamətgaha getdik. Düşünürdüm ki, onunla yarım saat, bir saat danışıcağam, amma biz onunla üç saat söhbət etdik. Mən ilk dəfə onda hiss etdim, gördüm ki, bu insan, əvvəla, fitrətən dövlət xadimi xüsusiyyətlərinə, qabiliyyətinə, mədəniyyətinə, bir çox sahələrə aid biliyə malikdir, Rusiyanın real vəziyyətini və Rusiyanın digər ölkələrlə, xüsusən Azərbaycanla qarşılıqlı münasibətlərinin əhəmiyyətini başa düşür. Odur ki, məndə ona hörmət hissləri yarandı. Hiss etdim ki, onda da təxminən bu cür hisslər oyandı. Ona görə də biz dostlar kimi görüşdük, o da, mən də çox səmimi idik. Yeganə istəyim o idi ki, bu səmimilik bundan sonra da qalsın.

A p a r ı c ı: Siz Rusiyada çox yaşamısınız, Sizi rus dili ilə çox şey bağlayır, Siz Sankt-Peterburqda – o vaxtlar Leninqrad adlanırdı – oxumusunuz, Moskvada yüksək vəzifələrdə işləmişiniz. Bu gün Rusiya Sizin üçün nə deməkdir, o, ürəyinizdə nə kimi yer tutur?

Heydər Əliyev: Bilirsinizmi, ürəkdən heç nəyi çıxarıb atmaq olmaz. Rusiya mənim ürəyimdə çox xoş yer tutur. Yeri gəlmişkən, Vladimir Vladimiroviç Putin DTK-nın Leninqrad məktəbini bitirməyim barədə diplomumun surətini arxivdən tapdırmışdı və Bakıda olarkən onu oxumuşdu: bütün fənlərdən «əla» qiymətlər. Mən Leninqradda təhsil illərimi böyük hörmət, sevinc hissi ilə xatırlayıram. Cavan baş leytenant idim, yaxşı oxuyurdum və eyni zamanda hər bazar günü teatra gedir, gözəl mədəniyyət abidələrinin seyrinə dalırdım. Orada belə abidələr çoxdur və deyə bilərəm ki, oxuduğum illərdə onların hamısını görmüşəm. Bu məni zənginləşdirmişdir.

D i k t o r: Prezident Əliyev Rusiya ilə bu mənəvi əlaqəni indiyədək saxlayır. Təsadüfi deyil ki, Rusiya artistləri, musiqiçiləri Bakıya tez-tez gədən və arzu olunan qonaqlardır. Söz düşmüşkən, Azərbaycanda büdcənin 2,7 faizi mədəniyyətin inkişafına sərf edilir ki, bu da silahlı qüvvələrə ayrıldığından çoxdur.

A p a r ı c ı: Biz prezident Havellə söhbət edəndə, təbii olaraq, pivədən və xokkeydən danışdıq. Yaxud, Braziliya prezidenti Kardozu ilə söhbətdə futboldan və qəhvədən danışdıq. İctimai şüura da Azərbaycan qara kürü və neftlə assosiasiya olunur. Amma neftə gəldikdə, bilirsiniz ki, indi, son vaxtlar neft müqavilələri ətrafında hər cür möhtəkirlik edir, dedi-qodular yayırlar. Sizcə, XXI əsrin bu nəhəng layihəsinin perspektivləri necədir?

Heydər Əliyev: Bizim Azərbaycan sektoruna gəldikdə, burada olduqca böyük ehtiyatlar mövcuddur, onlar bir çox yüzilliklərə kifayət edir. Bir sözlə, biz Azərbaycanın gələcək nəsilləri üçün yaxşı bünövrə qoymuşuq.

D i k t o r: Azərbaycan böyük neftin köməyi ilə yaxın 30 ildə 180 milyard dollar məbləğində mənfəət götürmək ümidindədir. Ölkə adambaşına xarici sərmayələrin cəlb edilməsinə görə MDB-də birinci yer tutur. Əliyevin dövründə Azərbaycanın coğrafi-siyasi əhəmiyyəti kəskin surətdə artmışdır. İndi Moskvada, Vaşinqtonda, Parisdə Bakının mövqeyi ilə hesablaşırlar. Pis sülhü üzücü müharibədən, hər halda, yaxşı hesab edən Əliyev prezident olduğdan sonra Qarabağda müharibəni dayandırdı.

A p a r ı c ı: Başa düşürəm ki, bu, xüsusi, ayrıca söhbətin mövzudur, bununla belə, mən bu söhbətdə ona toxunmaq istərdim. Bu, Qarabağ münaqişəsi mövzudur. Əgər əsas mövqeyi xülasə etmək lazım gəlsə, onda bu, Qarabağ məsələsinin nizama salınması kontekstində Sizə necə görünür?

Heydər Əliyev: Hesab edirəm ki, atəşkəs rejimi qorunub saxlanmalıdır və mən bunu bəyan etmişəm. Məsələ ədalətlə, həm Dağlıq Qarabağın, həm də onun hüduqlarından kənardakı 7 rayonun işğal edilməsi ilə əlaqədar ermənilərin üstünlüyə malik olması nəzərə alınmadan həll olunmalıdır. Əgər onlar buna razı olsalar,

biz də razı olarıq, yox, razı olmasalar, biz də razı olarıq. Bundan kim uduzur? Biz. Ona görə ki, bizdə bir milyonadək qaçqın var, onların əksəriyyəti çadırlarda yaşayır.

Bu qaçqınların olması bizim vəziyyətimizi ağırlaşdırır. Lakin iqtisadiyyatımız inkişaf edir və qaçqınlara köməyimizi birtəhər artıracağıq və onları dolandıracağıq.

D i k t o r: Ölkənin 8 milyon sakininin 1 milyonu qaçqındır. Artıq 10 ilə yaxındır ki, insanlar çadır şəhərciklərində yaşayırlar. Bu çadırlarda doğulur, ölür, evlənilir. Ölkədə vəziyyət çətin olaraq qalır, amma müharibə şəraitində belə həyat tədricən qaydasına düşür. Belə demək düzgün olmaz ki, Azərbaycanda müxalifət yoxdur. Lakin çətin ki, müxalifətlərdən kimsə özünü Əliyevə tay tuta bilsin. İkinci dəfə hakimiyyətə qayıdan, ömrünün 70-ci ilində sıfırdan başlayan Heydər Əliyev dövlət hakimiyyətini möhkəmlətməyə, qayda-qanunu bərpa etməyə, siyasi ekstremistlərin nüfuzunu puça çıxarmağa müvəffəq olmuşdur.

A p a r ı c ı: İndi Rusiyada panislamizm, islam təməliyi təhlükəsindən çox danışrlar, bu mövzuda çox fikirlər, narahatlıq var. Necə hesab edirsiniz, bu təhlükə dünyəvi Azərbaycan üçün nə dərəcədə realdır?

H e y d ə r Ə l i y e v: Hesab edirəm ki, Azərbaycanın gələcəyə yolu dünyəvi həyat tərzindən keçir. Əlbəttə, milli dəyərlərə, o cümlədən dini dəyərlərə hörmət edilməlidir, amma bununla belə, dünyəvi həyat təzi olmalıdır. Biz Konstitusiyamızı əsas tutaraq, insanlarımızı vicdan azadlığı hüququ verərək, eyni zamanda, göz qoymalıyıq ki, bu hüquq nə fanatizmə, nə təməliyi, nə ekstremizmə, nə də terrorizmə çevrilsin.

A p a r ı c ı: Hər bir insan imana öz yolu ilə gəlib çıxır. Bununla əlaqədar, icazənlə, Sizə şəxsi xarakterli bir sual verim: Siz dinə necə inanmağa başlamısınız?

H e y d ə r Ə l i y e v: Mənim valideynlərim çox da dindar deyildilər. Mən gənclik illərində məhdud milli, məhdud dini mühitdə deyil, elə bir mühitdə, elə bir cəmiyyətdə olmuşam ki, orada hər şey vardı. Bütün dinlər vardı, bütün millətlər vardı. Məndə dinə elə bir bağlılıq yox idi. Amma bununla yanaşı, mən dinlə, əlbəttə, maraqlanırdım. Qurani rus dilində oxumuşdum, hər şey, eləcə də dini ədəbiyyatda oxuduğum bir çox şeylər mənə maraqlı idi. İslamın tarixi, Məkkənin, Mədinənin tarixi haqqında oxuyurdum və sairə. Yəni, mən dinə biganə deyildim. Hər bir insan hansısa dinə mənsubdur, dinsiz insan yoxdur. Mən öz köklərimlə islam dininə mənsubam, milliyətcə azərbaycanlıyam. Bu anlayışları heç zaman heç nəyə dəyişməyəm. Heç nəyə!

A p a r ı c ı: Heydər Əliyev, bu hakimiyyət deyilən şeyin dadı, hər halda, necədir?

H e y d ə r Ə l i y e v: Dadlı deyildir, acıdır. Mən sizə düzünü deyirəm.

D i k t o r: Biz artıq Bakıdan gedəndən sonra prezident sərhədcilər qarşısında çıxış edərkən demişdir: «Azərbaycanda kim hakimiyyətə gəlmək istəyirsə, 2003-cü ili gözləsin, 2003-cü ildə prezident seçkiləri olacaqdır. Ancaq onlar da bilsinlər ki, mənimlə, Heydər Əliyev ilə qarşılaşacaqlar». Heydər Əliyevi çoxdan və yaxşı tanıyanlar bunun məhz belə də olacağına şübhə etmirlər.

**İSVEÇRƏ KONFEDERASIYASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MORİTS LOYENBERQERƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Zuq şəhərində yerləşən Zuq kantonunun Parlament binasına edilmiş basqın nəticəsində insan tələfatı xəbəri məni ürəkdən kədərləndirdi.

Bu faciəli hadisə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailələrinə və bütün İsveçrə xalqına dərin hüznə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 sentyabr 2001-ci il

**GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ
EDUARD ŞEVARDNADZENİN
AZƏRBAYCANA RƏSMİ SƏFƏRİ**

29 sentyabr 2001-ci il

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin dəvəti ilə Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadze ölkəmizə rəsmi səfərə gəlmişdir.

Gürcüstanın və Azərbaycanın dövlət bayraqları ilə bəzədilmiş Binə beynəlxalq hava limanında Gürcüstan dövləti başçısının şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzeni təyyarənin pilləkəni yanında səmimiyyətlə və mehribanlıqla qarşıladı. Milli geyimli qız və oğlan ali qonağa gül dəstələri təqdim etdilər.

Qarşılanma mərasimində iştirak edən Azərbaycan Respublikasının rəsmi şəxsləri Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzeyə, Gürcüstan rəhbərini rəsmi səfərdə müşayiət edən nümayəndə heyətinin üzvləri Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə təqdim olundu.

Sonra dövlət başçıları Binə hava limanının prezident salonunda səmimi söhbət etdilər.

Rəsmi qarşılanma mərasimi başa çatdıqdan sonra Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze onun üçün ayrılmış iqamətgaha yola düşdü.

* * *

Elə həmin gün Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze və onu müşayiət edən şəxslər Şəhidlər xiyabanını ziyarət edərək Azərbaycanın azadlığı, suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda canlarını qurban vermiş cəsur oğul və qızlarımızın xatirəsini ehtiramla andılar.

Gürcüstan dövlətinin başçısı şəhidlərin xatirəsinə ehtiram əlaməti olaraq «Əbədi məşəl» abidəsinin önünə əklil qoydu.

Gürcüstanın və Azərbaycanın dövlət himnləri səsləndi.

Prezident Eduard Şevardnadzenin Şəhidlər xiyabanının fəxri qonaqlar kitabına yazdığı ürək sözləri: «Vətən uğrunda həlak olmuş qəhrəmanlara eşq olsun! Onların xatirəsi gələcək nəsillərin yaddaşında əbədi yaşayacaqdır».

Sonra prezident Eduard Şevardnadze və Gürcüstan nümayəndə heyətinin üzvləri Bakının panoramını seyr etdilər.

GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZE İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞ

Prezident sarayı

29 sentyabr 2001-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev ilə Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzenin təkbətək görüşü olmuşdur.

Ali qonağı səmimiyyətlə salamlayan dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev onun dəvətini qəbul edərək respublikamıza gəldiyinə görə cənab Şevardnadzeyə minnətdarlığını bildirdi.

Azərbaycan və gürcü xalqları arasında əlaqələrin, ənənəvi dostluq və mehriban qonşuluq münasibətlərinin qədim tarixindən məmnunluqla bəhs edən prezident Heydər Əliyev əziz dostu, qardaşı Eduard Şevardnadzenin bu rəsmi səfərinin ölkələrimizin qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlığının daha da inkişaf etdirilməsinə yeni təkan verəcəyinə əmin olduğunu bildirdi.

Özünə və Gürcüstan nümayəndə heyətinə göstərilən yüksək qonaqpərvərliyə görə respublikamızın rəhbərinə dərin təşəkkürünü bildirən prezident Eduard Şevardnadze gürcü xalqının böyük dostu, müdrik dövlət xadimi prezident Heydər Əliyev ilə yenidən görüşməyə, hər iki ölkəni maraqlandıran mühüm məsələlər barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparmağa həmişə böyük ehtiyac duyduğunu vurğuladı.

Dostluq, mehribanlıq və qarşılıqlı anlaşma şəraitində keçən söhbət zamanı dövlət başçıları ABŞ-ın Nyu-York və Vaşinqton şəhərlərində xeyli insan tələfatı ilə nəticələnmiş faciəli hadisədən kədərləndiklərini bildirdilər, bəşəriyyət üçün böyük təhlükəyə çevrilmiş terrorizmə qarşı mübarizədə Amerika Birləşmiş Ştatları ilə həmrəy olduqlarını nəzərə çatdırdılar.

İki saatdan çox davam edən görüşdə ölkələrimiz arasında qarşılıqlı münasibətlərlə bağlı məsələlərə xüsusi diqqət yetirən prezidentlər razılıq hissilə vurğuladılar ki, iqtisadi, siyasi münasibətlərin, bütün başqa sahələrdə əlaqələrin inkişafı üçün son dövrdə çox iş görülmüşdür. Dövlət başçıları iqtisadi əlaqələrdən danışarkən TRA-SEKA proqramının həyata keçirilməsinin, Böyük İpək Yolunun bərpasının, habelə Xəzərin zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının dünya bazarlarına çıxarılmasının, bununla bağlı Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin və Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəmərinin reallaşdırılmasının xüsusi əhəmiyyətli olduğunu bildirdilər.

Tərəflər Qafqazda, o cümlədən Cənubi Qafqazda vəziyyət barədə geniş fikir mübadiləsi apardılar, mövcud münaqişələrin regional təhlükəsizlik və strateji sabitlik, xalqların əmin-amanlığı və ölkələrin normal inkişafı üçün ciddi əngəl olduğunu bildirdilər.

Ölkələrimizin qarşılaşdıqları problemlər üzərində geniş dayanan dövlət başçıları hələ 1996-cı ildə bəyan etdikləri «Qafqazda sülh» təşəbbüsünün aktuallığını bir daha vurğuladılar. Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ və gürcü–abxaz, gürcü–osetin münaqişələrinin dinc vasitələrlə tezliklə aradan qaldırılması, regionda sülhün, təhlükəsizliyin və sabitliyin bərqərar edilməsi barədə ətraflı fikir mübadiləsi apardılar.

Prezidentlər beynəlxalq həyatın bir sıra məsələlərinə də toxundular və baxışlarının, mövqelərinin tam uyğun gəldiyini vurğuladılar.

Görüşdə hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə də müzakirələr aparıldı.

AZƏRBAYCAN – GÜRCÜSTAN DANIŞIQLARI

Prezident sarayı

29 sentyabr 2001-ci il

Heydər Əliyev: Zati-aliləri Gürcüstan Prezidenti!

Möhtərəm Eduard Şevardnadze!

Hörmətli qonaqlar!

Hörmətli dostum, Sizi və sizin bütün nümayəndə heyətini Azərbaycanda salamlayıram. Mənim dəvətimi qəbul etdiyinizə və Azərbaycana rəsmi səfəri artıq həyata keçirdiyinizə görə sizə minnətdaram. Zənnimcə, ölkələrimizin müstəqilliyinin 10-cu ildönümünü qeyd etdiyimiz cari ildə bu səfər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mən məmnunluqla deyə bilərəm ki, biz tez-tez görüşürük – hərçənd daha tez-tez görüşmək lazımdır – fikir mübadiləsi aparırıq, bir çox məsələləri müzakirə edirik. Bu da məmnunluq doğurur ki, hökumətlərimizin üzvləri, nazirlərimiz, digər vəzifəli şəxslərimiz arasında yaxşı əlaqələr var və bütün bunları həm Gürcüstan prezidentinin, həm də Azərbaycan prezidentinin siyasəti – dostluğun, qardaşlığın, qarşılıqlı yardımın və qarşılıqlı dəstəyin daha da möhkəmlənməsinə yönəldilmiş siyasəti şərtləndirir.

İndi bizim keçmişdə nə kimi işlər görüldüyündən, dostluğumuzun tarixi köklərindən danışmağımıza lüzum yoxdur, lakin bir şeyi deyəcəyəm – müstəqillik illərində Gürcüstanla Azərbaycan arasında, gürcü və Azərbaycan xalqları arasında münasibətlər daha yaxın, daha səmimi, daha mehriban olmuşdur.

Şübhəsiz ki, siz də, biz də böyük sınaqlardan, keçid dövrünün sınaqlarından keçirik. Biz sizinlə birlikdə bir çox çətinliklərlə, özü də bir sıra hallarda, demək olar, eyni xarakterli çətinliklərlə qarşılaşmışıq. Lakin biz bu cür şəraitdə də 10 il ərzində öz müstəqilliyimizi qoruyub saxlaya, möhkəmləndirə və inkişaf etdirə bildik. Hesab edirəm ki, bu proses Gürcüstan üçün də, Azərbaycan üçün də dönməz olmuşdur.

Azərbaycanda biz Gürcüstanla qarşılıqlı münasibətlərin bugünkü səviyyəsini çox yüksək qiymətləndiririk və hesab edirik ki, bu, son hədd deyildir. Həyat yeni məsələlər, yeni problemlər irəli sürür və təbii ki, biz münasibətlərimizin həmişə yüksək səviyyədə olması üçün zamanı qabaqlamalıyıq. Azərbaycanda biz bu istiqamətdə hər şeyi edirik və edəcəyik.

Eduard Amvrosiyeviç, bu gün biz sizinlə təkbətək görüşdə əsasən Gürcüstanla Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərə aid məsələlər, regionumuzda vəziyyət barədə fikir mübadiləsi apardıq. Təbii ki, beynəlxalq həyatın bir çox məsələlərinə toxunduq və baxışlarımızın, fikirlərimizin, mövqələrimizin tam uyğun gəldiyini bir daha gördük. Məhz bu, mövcud dostluğumuzun və münasibətlərimizin təməlidir.

İqtisadi münasibətlərimizin, siyasi münasibətlərimizin və bütün digər sahələrdə münasibətlərimizin inkişaf etməsi üçün son vaxtlar çox işlər görülmüşdür. Bakı–Supsa neft kəməri, Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri buna misaldır və indi Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri də artıq gerçəkləşməyə başlayır. Nümayəndə heyətlərimiz «Şahdəniz» yatağından çıxarılaçaq Azərbaycan qazının Gürcüstan ərazisi ilə Türkiyəyə nəqlinə dair hökumətlərarası sazişi və kommertiya sazişini hazırlamaq üçün artıq bir neçə ay ərzində səmərəli, fəal işləmişlər. Bu iş uğurla başa çatdırılmışdır və ona görə də biz bu gün həmin sənədləri imzalaya biləcəyik.

Beləliklə, sazişlərin böyük bir paketi əmələ gəlir. Bu sazişlər indiyədək artıq görülmüş işləri və mövcud olmuş və mövcud olan əlaqələri tamamlayaraq ölkələrimizi, xalqlarımızı bir çox onilliklər, yüzilliklər boyu birləşdirəcəkdir.

«Şahdəniz» yatağından çəkiləcək Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri bizim üçün də, düşünürəm ki, Gürcüstan üçün də böyük əhəmiyyətə malikdir. Təbii ki, Türkiyənin də bu qazı almağa ehtiyacı var.

Martın 12-də, mən Türkiyədə, Ankarada rəsmi səfərdə olarkən biz bu cür hökumətlərarası sənədləri imzaladıq. Bundan sonra Gürcüstanla Azərbaycan arasında sənədlərin hazırlanmasına və onların imzalanmasına vaxt lazım oldu. İndi onlar hazırdır və bu gün biz imzalayacağıq.

Biz sizinlə bütün məsələlər barədə danışdıq. Bilmirəm, nə haqda danışdığımıza burada qayıtmağa ehtiyac varmı? Ancaq başlıcası budur ki, vaxtilə sizinlə birlikdə Tbilisidə imzaladığımız sazişi əsas tutaraq siz də, mən də dinc Qafqaz mövqələrində qətiyyətlə durmuşuq. Qafqaz öz tarixinin çox mürəkkəb dövrünü yaşayır. Qafqazın, az qala, bütün regionlarında və xüsusən bizdə, Cənubi Qafqazda olan münaqişələr, təbii ki, ölkələrimizin uğurlu inkişafını çətinləşdirir və gələcək üçün böyük təhlükə törədir. Ona görə də Azərbaycanda biz qəti olaraq belə bir mövqe tutmuşuq ki, bütün münaqişələrin aradan qaldırılması üçün, sülh, mehriban qonşuluq, dostluq münasibətləri yaradılması üçün maksimum tədbirlər görmək lazımdır. Bu isə öz növbəsində, Gürcüstanın da, Azərbaycanın da, Ermənistanın da iqtisadiyyatının inkişafına böyük təkan verə bilər.

Əlbəttə, bizim qarşımızda – həm Azərbaycanın, həm də Gürcüstanın qarşısında böyük çətinliklər durur. Bu gün biz bu barədə danışdıq, lakin əminlik ki, biz bu çətinlikləri aradan qaldıra və hər halda, Cənubi Qafqazda sülhə nail olmaq üçün şəraiti təmin edə biləcəyik.

Deyərdim ki, bu sizi də, bizi də narahat edən ən başlıca məsələdir. Mənə elə gəlir ki, bu, təkcə bizim ölkələrimizi deyil, yaqın regionumuzda marağı olan digər ölkələri də narahat edir. Bu gün biz sizinlə danışdıq ki, Azərbaycan bu başlıca məsələnin həll olunması üçün bütün səylərini davam etdirəcəkdir.

Ölkələrimiz arasında iqtisadi münasibətlər inkişaf edir. İndi hansısa rəqəmlər gətirməyə lüzum yoxdur, çünki bu sizə də məlumdur, bizə də. Bu sahədə TRASEKA proqramının icra olunmasının, Böyük İpək Yolunun bərpa edilməsinin böyük əhəmiyyəti var. Bu baxımdan Gürcüstan və Azərbaycan, bir tərəfdən, həmin proqramların gercəkləşdirilməsində çox mühüm yer tuturlar, digər tərəfdən isə, ölkələrimiz tarixi əhəmiyyətə malik olan bu mühüm beynəlxalq xarakterli proqramların əməli surətdə həyata keçirilməsi işində ən fəal iştirak edən ölkələrdir. Həmin proqramların gercəkləşdirilməsində Gürcüstanla Azərbaycan arasında əməkdaşlıq da uğurla həyata keçirilir və biz bu əməkdaşlığın gələcəkdə də davam etdirilməsi üçün bütün işləri görəcəyik, yəni bir çox problemlər mövcuddur ki, biz onları birlikdə həll edirik və həll edəcəyik. Buraya gəldiyinizə görə, səfərinizə görə, görüşümüzdə görə, sizinlə təkbətək keçirdiyimiz çox məzmunlu söhbətə görə və yenə birlikdə olduğumuza görə mən Sizə bir daha və yenidən təşəkkür edirəm.

E d u a r d Ş e v a r d n a d z e: Əziz Heydər Əliyeviç, xoş sözlərinizə görə çox sağ olun. Mən təkbətək görüşümüzün təsiri altındayam. Belə düşünürəm ki, dövlətlərimizi narahat edən, hazırda çox fəal inkişaf edən region üçün – Cənub-Şərqi Avropa, Şərqi Avropa üçün aktual olan əslində bütün problemləri nisbətən qısa vaxtda müzakirə edə bildik.

Bu regionda olduqca çox problem yığılıb qalmışdır və artıq neçə illərdir ki, biz Sizinlə birlikdə onların həlli ilə məşğuluq. Həmin problemlərin qəti həllindən danışmaq, görünür, hələ tezdir. Söhbətimiz əsnasında söylədiyimiz fikirlər üçün səciyyəvi olan açıqlığı, mənə dərinliyini xüsusilə qiymətləndirirəm. Dostlarım bilirlər, onlara tez-tez deyirəm ki, mənəm nəyəsə ehtiyacım var. Hiss edirəm ki, mən Sizinlə görüşə ehtiyac duyuram. Özü də bu çox tez-tez baş verir. Biz öz münasibətlərimizi son 30 ildə qurmuşuq. Bu münasibətləri necə istəyirsiniz, eləcə də adlandırın–qardaşlıq, həmkarlar arasında xüsusi qarşılıqlı münasibətlər, yaqın ki, bunların hamısı birlikdədir. Mənəm nümayəndə heyətimin üzvləri təsdiq edə bilirlər ki, Gürcüstanda Sizi necə çox sevirilər, Sizə necə böyük hörmət bəsləyirlər. Hamı bilir, bizim aramızda elə münasibətlər yaranmışdır ki, onların sayəsində biz bir ölkəyə, digər ölkəyə, bütöv bir regiona aid hər hansı məsələni tam açıqlıq şəraitində ciddi şəkildə, işə dərinləndirən bələdliklə müzakirə etmək iqtidarındayıq.

Siz məndən azacıq yaşlısınız. Bilmirəm, bu yaxşıdır, yoxsa pis. Mən bunu təsadüfən nəzərə çatdırmıram, çünki yadımdadır, Siz məndən üç il əvvəl Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi olmuşdunuz. O vaxt Sizin kimi, mən də cavan idim, Azərbaycanın iqtisadi potensialının yüksəldilməsi uğrunda Əliyevin necə mübarizə apardığını, buna necə müvəffəq olduğunu, bunun bütün İttifaqda necə təqdir edildiyini müşahidə edirdim. Həmin İttifaqda heç də hər şey pis deyildi, mən o dövrdən çox danışmaq istəmirəm, faydalı çox şey vardı. Qoy dostlarım bilsinlər ki, Gürcüstanda da müəyyən dəyişikliklərin həyata keçirilməsinin zəruriliyi haqqında qərar qəbul edildikdə, həlledici söz Heydər Əliyeviç Əliyevin sözü oldu. Gürcüstan barəsində, Gürcüstanın rəhbərləri barəsində nə kimi tədbirlər görülməsi haqqında məsləhətləşmələrə başlandıqda məhz Heydər Əliyeviç risk edərək dedi ki, heç kimi axtarmaq gerek deyil, belə bir insan var, onunla işləmək olar.

Bax, biz elə o vaxtdan bəri birlikdə işləyirik. Aradan çox vaxt ötüüb keçmişdir, böyük çətinliklər olmuşdur. Amma mən hesab etmirəm ki, Sovet İttifaqında Sizinlə birlikdə məşğul olduğumuz işlərə görə fəxr etməyə bilmirik. Sovet İttifaqını qoruyub saxlamaq mümkün olmamasında bizim heç bir günahımız yoxdur, görünür, tarixin hökmü belə imiş.

O ki qaldı qalan bütün sahələrə – Sizin hansı sahələrə cavabdeh olduğunuz yadımdadır – hamı bilirdi, bir halda ki, Əliyev işə girişmişdir, deməli, bu iş məntiqi sonluğuna çatdırılacaqdır. Birgə işimizin bu bəzi cəhətlərini indi nəyə görə xatırlamalı oldum? Ona görə ki, Siz rəhbərliyə gələndə, Azərbaycanda vəziyyət mürəkkəb idi. Gürcüstanda da vəziyyət çox mürəkkəb, çox çətin idi. O, sözün əsl mənasında dağılırdı. Lakin Azərbaycanda da normal qayda-qanun yox idi. Odu ki, çox böyük potensiala malik olan bu böyük, qüdrətli ölkəyə kimin rəhbərlik etməli olduğunu xalq özü müəyyənləşdirdi. Müstəqilliyin ilk çağlarında, müstəqil dövlət qurmaq üçün birgə mübarizəyə, birgə işə yenidən başladığımız vaxtlarda keçirdiyimiz ilk görüşləri xatırlayıram. Biz bu işdə məsləkdaş olduq və mən bununla fəxr edirəm.

Bilirsiniz ki, mən Sizi tez-tez, bəzən də telefonla zəng vurub narahat edirəm, bəzən öz nümayəndəmi ağıllı söz deyəcək və mürəkkəb problemlərin həllində kömək göstərəcək bir insan kimi, məsləhət üçün Sizin yanınıza göndərirəm. Ona görə də mən bizim münasibətlərimizlə, həqiqətən, fəxr edirəm. Belə düşünürəm ki, biz iki müstəqil dövlətin dostluq və qardaşlığının təməlini qoymaqla tarixi iş görürük.

İndi məsələyə daha yaxından yanaşsaq, zənnimcə, gələcək nəsillər Sizin təşəbbüsünüzle, mənəm iştirakımla qəbul edilmiş qərarları xatırlayacaqlar.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bizim birgə təşəbbüsümüzle.

Eduard Şevardnadze: Gəlin ədalətli olaq. Bakı – Supsa neft kəməri ilə bağlı məsələnin necə həll edildiyi, nə kimi çətinliklər olduğu xatirimdədir. Onu heç də bütün dövlətlər dəstəkləməyirdilər. Mən hətta başqa bir ölkədəki çox köhnə dostumuzla söhbəti də xatırlayıram. O, zəng vurub, o vaxt məruz qaldığım terror aktından sonra məni dağlarda tapmışdı. O, təhlükənin xətasız sovuşması münasibətilə mənə gözyadınlığı verdi və məsləhət gördü ki, sizdən çox xahiş edirəm, neft məsələsinə toxunmayın, Qərb istiqamətini unudun, o, mövcud deyildir.

Çünki ölkəmizin marağı var ki, Xəzər nefti oraya getsin. Bəlkə də indi bu barədə danışmağa dəyməz. Mətbuatdan bu mövzuya incəliklə yanaşmağı xahiş edirəm. Təsəvvür edin ki, bəzi böyük ölkələr Xəzər neftinin Qərb istiqamətində axmaması üçün nə qədər təzyiq və marağ göstərirdilər. Onda mən Heydər Əliyeviçə müraciət etdim. Mən məxsusi olaraq buraya gəldim və ona yeganə bir sual verdim: «Mən əmin ola bilərəmmi ki, Siz bu ideyanı – Qərb istiqamətində neft kəməri çəkilməsini dəstəkləyirsiniz?». Onda Heydər Əliyeviç dedi ki, bu barədə tək siz düşünürsünüz, mən qəti qərar qəbul etmişəm ki, iki istiqamət – Şimal istiqaməti və çox mühüm Qərb – Bakı–Supsa istiqaməti olacaq, arxayın ol, tam dəstək olacaqdır. Doğrudan da, bu neft kəməri çox qısa vaxtda çəkildi. Əminəm ki, əgər Bakı–Supsa neft kəməri olmasaydı, bəlkə Bakı–Tbilisi–Ceyhan da olmazdı, çünki bu, sınaq addımı idi və göstərməli idi ki, belə bir şəraitdə bu iki dövlət bu cür neft kəmərinə çəkməyə qadirdirmi.

Prezident Kuçmanın iştirakı ilə biz Sizinlə birlikdə neft kəmərinə necə açdığımızı xatırlamaya bilmərəm. Onda mərasimdə o da iştirak edirdi, təbii ki, onun da müəyyən mənafeləri var. Lakin bu mənim həyatımda ən fərəhli hadisə idi. Sonra biz artıq Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri ilə bağlı başqa problemlərə yaxınlaşdıq. Az adam inanırdı ki, məhz belə bir koalisiya var – Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə. Elə bir koalisiya ki, burada biz Amerikanın, bəzi digər dövlətlərin dəstəyini görürdük, Qazaxıstanın dəstəyi hiss edilirdi. Bu koalisiya belə bir saziş hazırlaya və onu parlamentdən keçirə bildi. Bəxtimizdən, bu qərarla müəyyən fikrə gəlmək üçün bizim kifayət qədər siyasi iradəmiz də, istəyimiz də, təcrübəmiz də vardı. İndi bu müqavilə Türkiyədə də, Azərbaycanda da, Gürcüstanda da ratifikasiya olunmuşdur. Belə düşünürəm ki, artıq bu layihəyə on milyonlarla dollar sərmayə qoyurlar, hələ çox işlər görülməkdir. Mənə elə gəlir ki, bu, tarixi bir qərardır.

Üçüncüsü, Sizin dedikləriniz haqqında. Mən yaxşı işlərinə, yaxşı sahmanlanmış təmaslarına görə köməkçilərimizə təşəkkür etmək istəyirəm. Mən qaz kəməri barəsində bir qədər şübhəli əhval-ruhiyyədə idim. Çünki onlar həmişə məni qorxudub deyirdilər ki, Dünya Bankı bir şey məsləhət görür, biz isə başqa şey edirik və sair. Yadınızdadırsa, Sizin nümayəndələriniz mənim yanımda oldular və onlara bildirdim ki, Heydər Əliyeviç necə desə, eləcə də olacaqdır. Qoy Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu nə istəyirlər desinlər, Heydər Əliyeviç necə desə, eləcə də olacaqdır. Heydər Əliyeviç isə elə dedi ki, bu, təbii olaraq, Azərbaycana da sərfəlidir, Türkiyəyə də sərfəlidir və Gürcüstan da çox sərfəlidir. Bu gün səhər mən müşavirlərimizin razılığa gəldikləri şərtlərə baxdım. Zənnimcə, bu, ideal sazişdir. Xüsusən də nə nefti, nə də qazı olmayan, təkə suyu olan Gürcüstan üçün. Deyə bilmərəm ki, biz birdən-birə diqqət mərkəzində olan ölkəyə, hər halda, qovşaq ölkəyə çevrildik. İndi Gürcüstanı funksiyası olan bir ölkə kimi tanıyırlar. Bu funksiya ondan ibarətdir ki, Gürcüstan neft, qaz axınlarını öz ərazisindən keçirməlidir, sonra daha nələrsə meydana gələcəkdir. Sizin fəallığımız, Sizin təşəbbüsünüz sayəsində ölkəmiz dirçəldilməkdə olan Böyük İpək Yolunun üstündə qovşaq ölkəyə çevrilir. İpək Yoluna həsr edilmiş birinci konfrans burada, Bakıda keçirildi və mən də buna tərəfdar idim ki, konfrans məhz Bakıda keçirilsin, çünki bunun üçün Siz hamıdan çox iş görmüşdünüz.

İndi heç kim şübhə etmir ki, müasir dövrün bu böyük layihəsinin – mən Böyük İpək Yolunu və onun nəqliyyat qovşağı olan TRASEKA-nı nəzərdə tuturam – böyük gələcəyi var. İndi Çin bu layihəyə çox böyük marağ göstərir. Bu yaxınlarda nümayəndə heyətimiz oraya getmişdi. Onlar hətta TRASEKA-nın tərkibinə daxil olmaq məsələsini müzakirə edirlər. Yunanıstan bu yaxınlarda daxil oldu. Artıq burada 15 Avropa və Asiya dövləti var. Bu isə artıq böyük işdir. Bu layihədə Azərbaycanın rolu coğrafi mövqeyinə görə və şəxsən Sizin rolunuz sayəsində aydındır. Amma Gürcüstanın belə funksiyaları yox idi. Sizə dediyim kimi, bizim neftimiz yoxdur, qazımız yoxdur, hələ başqa çox şeyimiz yoxdur, insanları dolandırmağa imkanımız yoxdur.

Lakin Gürcüstan öz funksiyasını əldə etdi, indi o, təkə Azərbaycana deyil, Türkiyəyə də, qazı, nefti Türkiyə, digər ölkələr vasitəsilə almalı olan başqa dövlətlərə də gərəkdir. Bu isə Sizin xidmətinizdir. O, Avropa dövlətlərinə gərəkdir, hazırda öz gücünü artırmaqda olan Supsadakı elə həmin terminal da gərəkdir. Bir sözlə, mən bununla nəzərə çatdırmaq istəyirəm ki, biz birlikdə olduqda, aramızda tam qarşılıqlı anlaşma olduqda – düşünürəm ki, hər halda, bu, ömrünün onunadək mənim həyatımın qanunu olacaq – çox şeyi həll edə bilirik. Artıq həll edilmiş olan nə varsa, bunlar tarixi qərardır. Qoy jurnalistlər yazsınlar ki, həqiqətən tarixi bir qərar qəbul edilmişdir – birinci layihə, ikinci layihə, üçüncü layihə, o cümlədən iki çox mühüm layihə. Bütün bunlar ölkələrimiz üçün, dövlətlərimiz üçün faydalıdır. Bütün bunlarda şəxsən Sizin çox böyük xidmətiniz var. Bu görüşə görə, dəvətə görə, Sizinlə keçirdiyimiz heyratəmiz dərəcədə məzmunlu, yaxşı söhbətə görə Sizə təşəkkür etmək istəyirəm. Mənə elə gəlir ki, bugünkü gün tarixə bizi böyük yollarla birləşdirən xüsusi bir gün kimi daxil olacaqdır.

Biz dedik ki, hələ pis yaşayırıq. İki-üç il, bəlkə də, dörd il ötəcək və Azərbaycan çiçəklənən ölkəyə çevriləcəkdir. Elə iki il əvvəl Bakıda olan hər bir kəs görür ki, bu, artıq həmin şəhər deyildir. Əminəm ki, iki-üç ildən sonra Azərbaycan çiçəklənən, zəngin ölkələrlə həqiqətən bir sırada duracaqdır.

Heydər Əliyeviç, mənə elə gəlir ki, biz bununla mürəkkəb məsələlərin həllinin iqtisadi, maliyyə bünövrəsini qoyuruq. Yadıңызdadırımı, biz Sizinlə Tbilisidə dinc Qafqaz haqqında bəyannamə imzalamışdıq. Bu, boş bir söz deyildi. Biz inanırıq ki, Qafqaz dinc region ola bilər. Lakin Qafqaz yalnız güclü Azərbaycana, güclü Gürcüstana arxalanaraq dinc, güclü ola bilər. Qoy o biri qonşular da güclü olsunlar. Bu bizim dayağımızdır, həqiqətən çiçəklənən, dinc dövlətlər olmağımızın əsasıdır.

Mən bir-iki kəlmə də demək istəyirəm ki, maliyyələşdirmədə, planlaşdırmada iştirak etmiş böyük şirkətlər xoş sözlərlə xatırlanmağa, şübhəsiz, layiqdirlər. Bu planların gerçəkləşdirilməsində fəal iştirak etmiş konsorsiumları da xatırlamaq lazımdır. Bir sözlə, bu illər ərzində görülmüş yaxın və uzaq olan, başqa ölkələrdə yaşayan dostların hamısına təşəkkür etmək istəyirəm.

Sizi bu tarixi danışıqların başa çatması münasibətilə təbrik edirəm, bütün dostları, nümayəndə heyətimin bütün üzvlərini təbrik edirəm. Ölkəmi– Gürcüstani da təbrik edirəm, ona görə ki, bir müddətdən sonra biz sizdən qaz alacağıq. Doğrudur, nəşə ödəyəcəyik, bunsuz olmur, lakin bu bizim üçün təkə iqtisadi müstəqilliyin deyil, həm də siyasi müstəqilliyin əsasıdır.

Daha bir həssas məsələ. Deyirlər ki, Azərbaycan və Gürcüstan Rusiyadan üz çevirmişlər. Düşünürəm ki, bu, doğru deyildir. Sadəcə olaraq, insanlar hər şeyə bəsit şəkildə yanaşırlar. Təbiidir ki, neft ehtiyatlarına malik dövlətlər daha çox gəlir götürmək üçün ən ucuz, qısa yollar axtarırlar. O ki qaldı Gürcüstana, dediyim kimi, bizdə neft yoxdur, biz Rusiyadan qaz alırıq və alacağıq, Rusiyadan siz də qaz alırsınız. Zənnimcə, biz bütün bu böyük layihələr haqqında böyük enerji şəbəkəsi kimi danışa bilərik. Bu şəbəkə Cənub-Şərqi Avropada, deyək ki, Qara dənizi, Xəzər dənizini, digər bitişik dövlətləri əhatə edir. Yoxsa, Rusiya bütün bunlarda iştirak etməyəcəkdir? Təbii ki, Rusiya aparıcı ölkə olacaqdır. Biz bunu bilirik, bunu tamamilə normal hal hesab edirik. Əgər indi nə isə gərəyincə alınmırsa, biz buna görə dərinədən narahat oluruq. Düşünürəm ki, bu, keçib gedəcəkdir. Biz bu böyük sistemi birlikdə quracağıq.

Sağ olun.

AZƏRBAYCAN – GÜRCÜSTAN SƏNƏDLƏRİNİN İMZALANMASI MƏRASİMİ

İki ölkənin geniş tərkibdə nümayəndə heyətləri arasında danışıqlar başa çatdıqdan sonra Azərbaycan–Gürcüstan sənədlərinin imzalanma mərasimi oldu.

Cənubi Qafqaz boru kəməri sistemi vasitəsilə təbii qazın Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan ərazilərində və onların hüdudlarından kənarında tranziti, nəqli və satışı haqqında Azərbaycan Respublikası ilə Gürcüstan arasında sazişi Gürcüstan hökuməti adından Gürcüstan Beynəlxalq Neft Korporasiyasının prezidenti Georgi Çanturiya, Azərbaycan Respublikası hökuməti adından Yanacaq və Energetika naziri Məcid Kərimov imzaladılar.

Sonra həmin sənədi – Cənubi Qafqaz boru kəməri sistemi vasitəsilə təbii qazın Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan ərazilərində və onların hüdudlarından kənarında tranziti, nəqli və satışı haqqında Azərbaycan Respublikası ilə Gürcüstan arasında sazişi Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze və Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev imzaladılar.

**SƏNƏDLƏRİN İMZALANMASI MƏRASİMİNDƏN
SONRA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN VƏ
GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZENİN BİRGƏ MƏTBUAT
KONFRANSI VƏ BƏYANATLA
ÇIXIŞLARI**

Prezident sarayı

29 sentyabr 2001-ci il

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN
BƏYANATI**

Hörmətli prezident cənab Eduard Şevardnadze!

Hörmətli qonaqlar!

Xanımlar və cənablar!

Biz Gürcüstan prezidenti zati-aliləri cənab Eduard Şevardnadzenin Azərbaycana rəsmi səfərinə yekun vuran sənədləri imzaladıq. Bu gün biz səmərəli görüş keçirdik. Gürcüstan prezidenti ilə Azərbaycan prezidenti arasında təkbətək görüş oldu. Gürcüstanın və Azərbaycanın nümayəndə heyətləri arasında görüşlər və danışıqlar oldu. Onların hamısı dostluq, qarşılıqlı anlaşma ruhunda, qardaşlıq şəraitində keçmişdir. Bu sənədlər çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Cənubi Qafqaz qaz kəməri haqqında, yəni «Şahdəniz» yatağından çıxarılaçaq Azərbaycan qazının Gürcüstan vasitəsilə Türkiyəyə nəqli haqqında, daha doğrusu, Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri haqqında sənəd Azərbaycanın 1994-cü ildən başlayaraq Gürcüstan və Türkiyə ilə birlikdə həyata keçirdiyi neft strategiyasının, neft doktrinasının mühüm tərkib hissəsidir. Təbii ki, Azərbaycanın bu neft strategiyasının əsasını 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycanın neft şirkəti ilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Böyük Britaniyanın, Fransanın, Norveçin, Rusiyanın və digər ölkələrin ən iri neft şirkətləri arasında imzalanmış «Əsrin müqaviləsi» təşkil edir.

Əlbəttə, birinci müqavilə imzalandıqdan sonra vəzifə onu həyata keçirməkdən ibarət idi. Lakin biz onu həyata keçirməklə yanaşı, şübhəsiz, xarici şirkətlərin və Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin birgə səyləri ilə çıxarılaçaq neftin dünya bazarlarına ixracı barədə də düşünməli idik. Ona görə də hələ o vaxt biz neftin ixracının müxtəlif variantlarını nəzərdən keçirirdik. İndi, müəyyən vaxt ötəndən sonra belə hesab edirəm ki, biz çox düzgün yol tutmuşduq. Neftin nəqlinin Şimal marşrutu adlandırılan Bakı–Novorossiysk boru kəməri, Qərb neft kəməri – Bakı–Supsa neft kəməri bu gün artıq reallığa çevrilmişdir. Əlbəttə, əsas niyyəti – Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri layihəsini gerçəkləşdirmək üçün qarşıda böyük iş dururdu.

Bunların hamısı artıq arxada qalmışdır. Biz bu vəzifələri yerinə yetirdik, özü də uğurla yerinə yetirdik. Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin və Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin birgə səyləri ilə Azərbaycanda 1997-ci ildə ilkin neft çıxarılmağa başlandı, noyabrda biz bunu böyük bir hadisə kimi qeyd etdik, yeri gəlmişkən, yenə də dostlarımızla birlikdə. Bu mərasimdə dostumuz prezident Eduard Şevardnadze də iştirak edirdi. Bakı–Supsa neft kəmərinə çəkdik. 1999-cu ilin aprelində bu neft kəmərinin açılışını təntənə ilə qeyd etdik. Artıq bu günədək Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı «Çıraq» yatağından 16 milyon tona qədər neft çıxarılmışdır. Bu neftin 14 milyon tonundan çoxu Bakı–Supsa neft kəməri ilə ixrac olunmuşdur.

Biz Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəməri proqramının gerçəkləşdirilməsi məsələsi ilə bir çox illər ərzində məşğul olduq və bunu edə bildik. 1998-ci ildə Ankara bəyannaməsini, 1999-cu ildə isə İstanbulda son sazişi imzaladıq. Sonra Azərbaycanla Türkiyə və Azərbaycanla Gürcüstan arasında sazişin imzalanmasına çalışmaq lazım gəldi. Bu da edildi. İndi Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin tikintisinə dair layihə əməli surətdə həyata keçirilir.

Lakin biz daha da irəli gedirik. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı «Şahdəniz» sahəsində çox böyük qaz yatağı kəşf etmişik.

İlkin hesablamalarına görə, onun ehtiyatları 1 trilyon kubmetrdir. Təbii ki, yenə də qarşıya qazın ixracı məsələsi çıxdı. Lakin bizim əvvəlki xəttimiz davam edir. Biz qazı Türkiyəyə Gürcüstan vasitəsilə ixrac etməyi qərara aldığımız. Biz bunun üzərində xeyli işlədik və bu gün o işi başa çatdırdıq. Yəni, qaz kəmərinin şərtləri haqqında danışıqlar apardıq. Qazın Türkiyəyə Gürcüstan vasitəsilə göndərilməsi haqqında martın 12-də Ankarada Türkiyə hökuməti ilə Azərbaycan arasında saziş imzalandı.

Bundan sonra Gürcüstanla Azərbaycan arasında iş davam etdirildi. Deməliyəm ki, bu çox çətin iş idi. Lakin Gürcüstan və Azərbaycan nümayəndələri bu sazişin hazırlanması ilə, mənəcə, gərgin və layiqincə məşğul oldular. Saziş hazırlandı və bu gün biz onu imzaladıq.

Cəsarətlə deyə bilərəm ki, bu, tarixi əhəmiyyətli hadisədir. Bu hadisənin ölkələrimiz üçün böyük əhəmiyyəti var. Cənubi Qafqaz üçün əhəmiyyəti var. Avropa regionu üçün də əhəmiyyəti var. Ölkələrimizin Qərb ölkələri ilə iqtisadi inteqrasiyası baxımından əhəmiyyəti var.

İndi, mətbuat konfransında təfərrüata xüsusi olaraq varmağa lüzum yoxdur. Lakin, hər halda, demək olar ki, Azərbaycanın neft strategiyası uğurla həyata keçirilir – hərçənd biz bu yolda çox çətinliklərlə, maneələrlə qarşılaşdıq – Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycan arasında üç iri saziş imzalanmışdır və proqramımızın artıq bir hissəsi gerçəkləşdirilir.

Heç bir şübhə yoxdur ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri də, Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri də müəyyən edilmiş müddətdə uğurla çəkiləcək və Xəzər dənizindən, Azərbaycandan neft, qaz Gürcüstan vasitəsilə Türkiyəyə və oradan digər ölkələrə axacaqdır. Təbii ki, Gürcüstanın da bu çox qiymətli ehtiyatlardan istifadə etmək hüququ var.

Eduard Amvrosiyeviç, bu yeni mühüm tarixi addım və qazandığımız uğurlar münasibətilə mən Sizi təbrik edirəm, qonaqlarımızı təbrik edirəm, Azərbaycanın bütün vətəndaşlarını təbrik edirəm. Əminəm ki, biz bundan sonra da inamla irəliləyəcək və yeni uğurlara nail olacağıq. Bu proqramların ölkələrimiz üçün çox böyük iqtisadi əhəmiyyəti var. Onlar eyni zamanda son dərəcə böyük siyasi əhəmiyyətə malikdir. Bu əhəmiyyət ondan ibarətdir ki, əvvəla, Cənubi Qafqaz, Avropa və Qərb arasında sıx inteqrasiya gedir, ikincisi, bu neft və qaz kəmərləri regionumuzda təhlükəsizliyə, sabitliyə və sülhə mühüm təminatdır.

Biz bütün bunlara son dərəcə böyük əhəmiyyət verir və inanırıq ki, gördüyümüz bütün işlərin iqtisadi və siyasi nəticələri ölkələrimizin iqtisadiyyatını möhkəmləndəcək, regionumuzda sabitliyi, təhlükəsizliyi, sülhü təmin edəcək və bizi Avropa Birliyinə, qabaqcıl, demokratik Dünya Birliyinə getdikcə daha da yaxınlaşdıracaqdır.

Şadam ki, Gürcüstan prezidenti, dostum Eduard Şevardnadzenin bir çox əvvəlki səfərləri kimi, bu səfəri də belə mühüm tarixi hadisələrlə əlamətdardır. Mənə elə gəlir ki, biz Gürcüstanla Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi binasının möhkəmlənməsinə hər dəfə yeni bir davamlı daş qoyuruq.

Bir daha təbrik edirəm və bu gün imzalanmış sazişin uğurla həyata keçirilməsini arzulayıram.

Çox sağ olun.

GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZENİN BƏYANATI

Sizi ürəkdən salamlamaq istəyirəm. Heydər Əliyeviç, dövlətlərimizin və xalqlarımızın həyatındakı bu böyük hadisə münasibətilə mən Sizi şəxsən təbrik edirəm. Sözü düzü, adamın inanmağı gəlmir ki, hər şey başa çatmışdır. Hər üç layihə – Bakı–Supsa, Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihələri, hətta deyərdim, dünya miqyaslı sonuncu ən iri «Şahdəniz» – Gürcüstan–Türkiyə layihəsi – artıq razılaşdırılmış və bu sazişlər imzalanmışdır.

Mən sizi bu böyük hadisələr münasibətilə təbrik edirəm. Dedim ki, adamın inanmağı gəlmir. Ona görə inanmağı gəlmir ki, – mən bunu bu gün təkbətək görüşdə Heydər Əliyeviçə dedim – yadımdadır, biz bu layihələrə, bu layihələrin həyata keçirilməsinin perspektivlərinə dair diskussiyaya yeddi il əvvəl başlamışdıq. O vaxt özümüz də əmin deyildik ki, bu böyük, çox mühüm təşəbbüsləri məntiqi sonluğa çatdırmaq olar. Hərçənd Heydər Əliyeviçin əvvəllər də, hətta Sovet İttifaqı dövründə Xəzər dənizində böyük neft olmasına əminliyi mənə qüvvət verirdi. Mən onun qurultaylarda, plenumlarda və digər yerlərdə dəfələrlə etdiyi çıxışları xatırlayıram. O, məsələyə dərin bələdliklə sübut edirdi ki, Xəzərdə böyük neft var.

Yaxşı ki, onda işə başlamadılar, yoxsa neftin həcmi azalardı. Məsələ ondadır ki, bu layihələrin hazırlanmasında, həyata keçirilməsində, tərəfdaşlar tapılmasında Heydər Əliyeviçin xüsusi xidməti var. Yeri gəlmişkən, mən hamını – bütün sərmayəçiləri, bu ideyanı dəstəkləyən bütün dövlətlərin nümayəndələrini, o cümlədən həmin dövlətlərin burada olan nümayəndələrini salamlayıram.

Prezident başda olmaqla, ABŞ nümayəndə heyətinin çox iş gördüyünü deməyə bilmərəm. İstanbul sazişində ABŞ prezidentinin imzasının olması çox şey deyir. Bunu ona görə deyirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş vermiş faciə ilə əlaqədar bu ölkəyə bir daha dərin hüznə başsağlığı vermək istəyirəm. Bu faciə amerikalılar kimi, bizim üçün də ağırdır.

Bilirəm ki, bu layihələrin işlənilməsində müxtəlif dövlətlərin və Qərbi Avropanın, Rusiyanın nümayəndələri, digər dövlətlərin də ən iri neft birlikləri fəal iştirak etmişlər. Mən onların hamısını alqışlayıram və onlara ürəkdən təşəkkür etmək istəyirəm. Yeri gəlmişkən, Xəzər nefti üçün, Xəzər qazı üçün Qərb istiqamətinin ən əlverişli, ən kəsə, ən etibarlı olduğu 110 il bundan əvvəl deyilmişdir. Bunu çox məşhur alim Lüdviq Nobel 110 il bundan əvvəl söyləmişdir. Bir baxın, başlıca dəlil: əvvəla, bu, ən kəsə yoldur, ikincisi, bu iki ölkə, xalq arasında tarixdə heç vaxt xoşagəlməz hallar olmayıb, toqquşmalar olmayıb. Odur ki, bu neft kəmərinin sabitliyi təmin ediləcəkdir.

Bakı–Supsa neft kəmərinə çəkərək apardığımız birinci eksperiment göstərir ki, bu cür proqnozlar vermiş sələflərimiz haqlı imişlər. Mən Heydər Əliyeviçlə görüşdə dedim ki, çox maraqlı bir sistem tədricən, addımbaaddım özünü büruzə verir. Bu, Cənub–Şərqi Avropanın enerji sistemidir. Mən ilk növbədə, Qara dəniz ətrafında, Xəzər dənizi ətrafında yerləşən ölkələri, təbii olaraq, Rusiyanı, Ukraynanı və başqa dövlətləri nəzərdə tuturam. Bu layihədən, daha doğrusu, bu ideyadan artıq çoxları danışır. Zənnimcə, əgər bu ideyanı gerçəkləşdirmək mümkün olsa – mənə elə gəlir ki, mümkün olacaq, çünki bunda Avropa Birliyinin marağı var, digər Avropa strukturlarının, dünya miqyaslı dövlətlərin marağı var – onda bu, son illər istiqlalıyyət qazanmış bütün dövlətlərin müstəqilliyi, o cümlədən siyasi müstəqilliyi üçün ən etibarlı təminatla çevriləcəkdir.

Bilirəm ki, indi Heydər Əliyeviçi və mənə Tbilisidə dinləyirlər və ya dinləyəcəklər. Yeri gəlmişkən, gürcülərin bir çoxu bu layihələrin həyata keçiriləcəyinə inanmırdı. Elə indi də çoxları soruşur ki, bütün bunlar bizə nə verir? Mən onlara demək istəyirəm ki, Heydər Əliyeviç Əliyev Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsinin baş tutması üçün hər şeyi etmişdir. Yadıңызdadırsa, orada mürəkkəb bir məsələ vardı. Bilmirəm, indi bu barədə danışmaq lazımdır, ya yox. Bəli, ən mürəkkəb bir məsələ vardı. Heydər Əliyeviç Gürcüstanın xeyrinə, bəlkə də hətta özünün ziyanına olan qərar qəbul etdi.

Lakin Heydər Əliyeviç bilir. Əgər vətəninlə iqtisadi, siyasi, mədəni tellərlə bağlı olan ölkə səninlə qonşudursa, bu ölkə yaşayarsa və qazla, neftlə yaxşı təmin edilirsə, deməli, o, etibarlı qonşudur və bununla da Azərbaycanın təhlükəsizliyi təmin edilir. Bax, biz iki prezident dövlətlərimizin təhlükəsizliyini təmin etməkdə bizim nəslin vəzifəsini belə başa düşürük.

Tbilisilərə, Tbilisi və Azərbaycan sakinlərinə onu da demək istəyirəm ki, təbii olaraq, bu layihələr dərhal, günü bu gün səmərə vermir. Bəlkə də Azərbaycan artıq hiss edir, çünki burada neft, qaz var. Amma Gürcüstan hələ bir qədər dözməlidir.

Heydər Əliyev: Gürcüstan Bakı–Supsa neft kəmərinə fayda götürür.

Eduard Şevardnadze: Amma oradan bizə neft vermirlər.

Heydər Əliyev: Neft verməsələr də, pul verirlər.

Eduard Şevardnadze: Neftin iyi gəlir. Lakin təxminən iki ildən sonra, zənnimcə, «Şahdəniz» də, Bakı–Tbilisi–Ceyhan da işə düşəcəkdir. Heydər Əliyeviçin dəstəyi sayəsində Gürcüstanı nəinki tranzit ölkə kimi, həm də qaz istehlak edən ölkə kimi tanımışlar. Yəni bizim istehlak etmək, satın almaq – təbii ki, əsl qiymətinə – ölkənin enerji təhlükəsizliyini təmin etmək hüququmuz var.

Mənə elə gəlir ki, burada, Bakıda, Heydər Əliyeviç Əliyevin məruzə etdiyi böyük beynəlxalq konfransda irəli sürülmüş ideyalar həyata keçirilir və hələlik əlimiz çatmayan ideyalar da bir müddətdən sonra gerçəkləşdiriləcəkdir.

Mən sizi bütün bu hadisələr münasibətilə təbrik etmək istəyirəm. Biz xoşbəxt xalqıq, ona görə yox ki, zəngin yaşayırıq, ona görə ki, bizim gələcəyimiz var. Ona görə ki, bizim böyük ehtiyatlarımız var. Ona görə ki, bizim aramızda, Gürcüstanla Azərbaycan arasında xüsusi münasibətlər var. Müasir dildə strateji münasibətlər deyirlər. Həm də qardaşlıq münasibətləri demək olar və bu, həqiqətən belədir.

İndi mən bir məqamı xatırlamaq istəyirəm. Bu, ola bilsin çox da mühüm deyil, amma mənim üçün çox əhəmiyyətlidir. İstanbulda Bakı–Ceyhan neft kəmərinin inşasına dair layihə haqqında saziş imzalayarkən Heydər Əliyeviç diqqət yetirdi ki, orada Bakı–Ceyhan yazılmışdı. Buna görə də o soruşdu, bəs Tbilisi hanı, Gürcüstan nə üçün yoxdur, Tbilisi nə üçün göstərilməyibdir? Birdən bütün prezidentlər təəccübləndilər, doğrudan da, Tbilisi nə üçün göstərilməyibdir. Artıq bundan sonra bu xəritədə Tbilisi daim göstərilir və həmişə göstəriləcəkdir.

Bu illər ərzində görülmüş bütün işlərə görə, dostluğumuza görə, qardaşlığımıza görə, müstəqilliyimizin möhkəmlənməsinə görə, Heydər Əliyeviçlə imzaladığımız ideyanın – dinc Qafqaz ideyasının həyata keçirilməsinə görə, bütün bunlara görə Heydər Əliyeviçə ürəkdən təşəkkür etmək, sizin hamınıza təşəkkür etmək və bugünkü tarixi gün münasibətilə təbrik etmək istəyirəm.

Çox sağ olun.

* * *

S u a l: Bu gün siz mühüm sənədlər imzaladınız. Mənim sualım hər iki prezidentədir. İndi terrorizm məsələsinin dünyada aktual olduğu, habelə Gürcüstanın və Azərbaycanın terrorçulara havadarlıqda təqsirləndirildiyi nəzərə alınaraq, bu beynəlxalq qaz kəmərinin təhlükəsizliyi necə təmin ediləcəkdir?

Heydər Əliyev: Bizim Cənubi Qafqazda hərbi münaqişələr olduğu və bu hərbi münaqişələrdən Gürcüstanın da, Azərbaycanın da əziyyət çəkdiyi nəzərə alınaraq, bu kəmərlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi maksimum tədbirlər görməyimizi tələb edir. Çünki onlar artıq, sadəcə olaraq, hər ayrı-ayrı ölkələrin deyil, bütün Dünya Birliyinin sərvətinə çevrilir. Bu çox böyük, çətin vəzifədir. Lakin hesab edirəm ki, əgər biz indiyədək qarşımızda duran vəzifələrin öhdəsindən gəlmişiksə, deməli, bu vəzifələrin də öhdəsindən gələcəyik. O ki qaldı Azərbaycanın və Gürcüstanın terrorizmdə təqsirləndirilməsinə, görünür, ümumiyyətlə, özləri terrorizmlə məşğul olan adamlar bizi bunda günahlandırır. Bütün bu illər ərzində Gürcüstan və Azərbaycan elə terrorizmdən əziyyət çəkirlər. Əvvəla, bu, abxaz münaqişəsi ilə əlaqədar Gürcüstana qarşı həyata keçirilən ter-

rorizmdir. İkincisi, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar Azərbaycana qarşı həyata keçirilən terrorizmdir. Üçüncüsü isə, prezidentlərin özləri – Gürcüstan prezidenti də, Azərbaycan prezidenti də dəfələrlə terrorizm obyektinə olmuşlar, amma Allaha şükür ki, sağ qalmışlar. Terrorçular bizi məhv etməyə müvəffəq olmadılar. Ona görə də mən bu fikirləri qəti şəkildə rədd edir və bəyan edirəm ki, Azərbaycan həmişə terrorizmin əleyhinə, separatizmin əleyhinə, ekstremizmin əleyhinə, dini fanatizmin əleyhinə olmuşdur, bu mövqelərdə durur və duracaqdır. Odur ki, bizə, bir növ, böhtan və iftira atmağa çalışanlar, zənnimcə, özlərinin bununla necə məşğul olduqları barədə düşünməlidirlər.

Eduard Amvrosiyeviç, buyurun.

Eduard Şevardnadze: Mənə elə gəlir ki, Heydər Əliyeviçin dediklərinə nə isə əlavə etməyə ehtiyac yoxdur. Cavab indiki vəziyyətə tam mənada uyğundur. Yalnız onu əlavə edirəm ki, biz – mən bütün Dünya Birliyini nəzərdə tuturam – terrorizmə qalib gəlməliyik. Hazırda aparıcı ölkələrdə, habelə bütün tərəqqipərvər bəşəriyyətdə məhz bu cür əhval-ruhiyyə hökm sürür. Bir problem var, Heydər Əliyeviç onun haqqında danışdı: terrorizmin, necə deyirlər, birbaşa məhv edilməsi müvəqqəti haldır. Onun kökünü kəsmək lazımdır. Bu, davakar separatizm, davakar millətçilikdir və öz təcrübəmizdən bildiyimiz kimi, bu kökləri kəsmədən terrorizmin öhdəsindən gəlmək çox çətinidir. Neft kəmərlərinin təhlükəsizliyini isə təmin etmək lazımdır.

S u a l: Mən gürcü həmkarımın sualını tamamlamaq istəyirəm. Siz terrorizmə qarşı mübarizədə Azərbaycan və Gürcüstanın səylərinin MDB çərçivəsində birləşdirilməsinə necə baxırsınız? Sual hər iki prezidentədir. Sağ olun.

Eduard Şevardnadze: Məsələn, mən belə düşünürəm ki, terrorizmə qarşı mübarizədə bütün təşkilatların, dövlətlərin bütün forma və birliklərinin, o cümlədən MDB-nin imkanlarından istifadə edilməlidir. Biz MDB çərçivəsində də əməkdaşlığın əleyhinə deyilik.

Heydər Əliyev: Mən prezident Şevardnadze ilə razıyam və hesab edirəm ki, terrorizmlə mübarizə məsələlərində bu cür bölgü ola bilməz. Terrorizmlə mübarizə bütün Dünya Birliyinin vəzifəsidir. Xüsusən sentyabrın 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarında, Nyu-York və Vaşinqtonda baş vermiş terror aktı – tarixdə görünməmiş terror aktı bütün xalqlara deyir ki, bu hadisə hansı birliyə, hansı ittifaqa aidliyindən asılı olmayaraq, hər ölkə üçün, hər bir xalq üçün təhlükə törədir və ona görə də əgər bu gün kimsə terrorizmlə hələ üzləşməyibsə və buna diqqət yetirmirsə, düşünürsə ki, qoy bununla başqa ölkə özü məşğul olsun, o, səhvə yol verir. Hesab edirəm ki, biz bütün səylərimizi birləşdirməliyik və hamını hansısa ittifaqlara, hansısa ölkələrə bölməyə lüzum yoxdur. Biz hamımız terrorizmə qarşı mübarizə aparmalıyıq.

S u a l: Cənab prezidentlər! Məlumdur ki, bu layihənin, «Şahdəniz» layihəsinin çoxlu əleyhdarı olmuşdur və onun həyata keçiriləcəyinə çoxlu şəkk-şübhə vardı. İndi tam inamla demək olarmı ki, «Şahdəniz» layihəsinə heç nə təhlükə törətmir, habelə Cənubi Qafqazda gedən müsbət prosesi Amerika Birləşmiş Ştatlarının dəstəkləməsi nəzərə alınmaqla, Gürcüstan–Azərbaycan münasibətləri necə inkişaf etməlidir? Sağ olun.

Heydər Əliyev: Bilirsinizmi, mümkün ola biləcək, lakin öncədən bilinməyən hadisələrə qarşı tam təminat ola bilməz. Təəssüf, indi dünya elə bir vəziyyətdədir ki, hazırda elə hadisələr baş verir ki, bir neçə il bundan əvvəl onları, ümumiyyətlə, təsəvvür etmək, ağla gətirmək olmazdı. Ona görə də indi biz bu baxımdan, necə deyirlər, arxayın ola bilmərik. Biz çox mürəkkəb şəraitdə, dünyada qarşıdurmanın, iqtisadi və başqa rəqabətin getdiyi bir şəraitdə iş görürük. Əslinə qalsa, biz layihələri – «Əsrin müqaviləsi»ni də, Bakı–Supsanı da, Bakı–Novorossiyskini də, nəhayət, Bakı–Ceyhan, Tbilisi–Ceyhanı da həyata keçirərkən böyük çətinliklərlə üzləşdik. İndi isə Bakı–Tbilisi–Türkiyə qaz kəməri bu çətinliklərlə bağlıdır. Ona görə də biz hər şeyə hazır olmalıyıq. Nəzərə alsaq ki, ötən yeddi ildə biz bütün bu maneələri və çətinlikləri, hər halda, dəf edə bildimişik, deməli, daha böyük təcrübə toplamışıq, mətinləşmişik, ayaq üstündə daha möhkəm durmuşuq. Ona görə də biz, zənnimcə, hər şeyi dəf edəcək və Bakı–Tbilisi–Türkiyə qaz kəməri də gerçəkləşdiriləcək və 2004-cü ildə bu boru kəməri ilə qaz nəql olunacaqdır.

S u a l: Cənab Şevardnadze, siz indicə dediniz ki, Gürcüstanla Azərbaycan arasında xüsusi münasibətlər var. Amma son vaxtlar Azərbaycanın kütləvi informasiya vasitələrində belə bir mövzunu ciddi-cəhdlə şışirdirlər ki, guya Gürcüstanda azərbaycanlıları sıxışdırırlar, orada Azərbaycan məktəbləri ilə, elektrik enerjisi təchizatı ilə bağlı problemlər var. Bu, Gürcüstanın dövlət siyasətidir, yoxsa ayrı-ayrı xoşagəlməz hallardır? Sağ olun.

Heydər Əliyev: Eduard Amvrosiyeviçə kömək etmək üçün deyim ki, bizdə belə ciddi məlumatlar yoxdur.

Eduard Şevardnadze: Hər şey normaldır.

**EDUARD ŞEVARDNADZENİN RESPUBLİKA
İCTİMAİYYƏTİNİN NÜMAYƏNDƏLƏRİ İLƏ GÖRÜŞÜNDƏ VƏ AZƏRBAYCAN
PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVƏ GÜRCÜSTANIN
ALİ MÜKAFATININ – «QIZIL RUNO»
ORDENİNİN TƏQDİM EDİLMƏSİ MƏRASİMİNDƏ NİTQ***

Prezident sarayı

29 sentyabr 2001-ci il

Zati-aliləri Gürcüstan prezidenti cənab Eduard Şevardnadze!

Hörmətli qonaqlar!

Xanımlar və cənablar!

Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze mənim dəvətimlə bu gün Azərbaycanda rəsmi səfərdədir. Bu il Gürcüstan və Azərbaycanın özlərinin müstəqilliyinin 10-cu ildönümünü qeyd etməsi nəzərə alınarsa, səfərin böyük əhəmiyyəti var. Gürcüstanla Azərbaycan arasında tarixən sıx dostluq münasibətləri mövcuddur. Biz tarixin bütün mərhələlərində birlikdə olmuşuq və ölkələrimiz elə indi də, amma artıq tamamilə yeni şəraitdə – müstəqilliyinə qovuşaraq bu ənənələri davam etdirəcəkdir. Biz tarixdən danışarkən əcdadlarımız haqqında çoxlu səmimi sözlər deyə bilərik, lakin hazırda Gürcüstanla Azərbaycan, müstəqil dövlətlər arasında olan belə münasibətlərə heç zaman malik olmamışıq. Ona görə də biz müstəqilliyimizi, azadlığımızı çox qiymətləndiririk, əsrlər boyu qonşu olan Gürcüstan və Azərbaycanın mehriban qonşular kimi həmişə dostluq və həmrəylik şəraitində yaşamasını çox qiymətləndiririk. Bu münasibətlər müstəqillik şəraitində yeni xarakter almış, yeni məzmun kəsb etmişdir.

Bu gün biz prezident Eduard Şevardnadzenin Azərbaycana rəsmi səfərinin sonunda buraya Azərbaycan ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşmək üçün toplaşmışıq. Bunun böyük əhəmiyyəti var, çünki hər bir belə görüş münasibətlərimizi daha da möhkəmləndirir və inkişaf etdirir. Bu görüş Azərbaycan ictimaiyyəti nümayəndələrinin hörmətli qonağımız, mənim əziz dostum Eduard Şevardnadze ilə görüşüdür.

Əziz Eduard Şevardnadze, mən sizi Azərbaycanda bir daha ürəkdən salamlayıram. Sizə bir daha təşəkkürümü bildirirəm ki, mənim dəvətimi qəbul etdiniz, Azərbaycana gəldiniz və xalqımız bu hadisədə dostluq münasibətlərimizin yeni təzahürlərini görür. Bu gün biz böyük səmərəli iş apardıq, görüşlər, söhbətlər oldu. Prezident Şevardnadze ilə mənim aramda olmuş təkbətək söhbət çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Biz ölkələrimiz arasında dostluq və əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsinə aid bir çox məsələlər barəsində fikir mübadiləsi apardıq. Regionumuzda vəziyyət haqqında, dünyada gedən proseslər haqqında fikir mübadiləsi apardıq, baxışlarımızın və mövqelərimizin tam uyğun gəldiyini aşkara çıxardıq və təbii ki, münasibətlərimizin daha da möhkəmləndirilməsi və inkişafı yollarını müəyyənləşdirdik. Bunu çox yüksək qiymətləndirirəm ki, prezident Şevardnadze ilə mənim aramda sıx münasibətlər və dostluq münasibətləri yaranmışdır. Bu münasibətlərin böyük, təxminən 35 illik tarixi var, lakin onlar həm Gürcüstan, həm də Azərbaycan müstəqil dövlətlər olduqdan sonra xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu cür tarixi olan, bir çox sınaqlardan keçən dostluq, təbii ki, müstəqillik şəraitində Gürcüstan və Azərbaycan prezidentlərinin dostluğunun möhkəm əsası, təminatıdır. Ona görə də prezident Şevardnadzenin Azərbaycana hər bir gəlişi bizim üçün mühüm tarixi hadisə, xalqlarımız və ölkələrimiz arasında getdikcə möhkəmlənən dostluğu hər dəfə nümayiş etdirən hadisədir. Bu dostluğun möhkəmlənməsi ona görə xüsusilə zəruridir ki, regionumuzda vəziyyət qeyri-sabit, narahat olaraq qalır, Azərbaycan və Gürcüstanın həyatına, iqtisadiyyatına böyük ziyan vuran hərbi münaqişələr mövcuddur.

Gürcüstanla Azərbaycan arasında, iki prezident arasında mövcud olan münasibətlər, bax, belə bir şəraitdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, xalqların, qonşuların dostluq, həmrəylik və qarşılıqlı anlaşma şəraitində necə yaşaya bilməsinə nümunədir.

Bu gün biz çox mühüm daha bir sənəd – «Şahdəniz» yatağından çıxarılaçaq Azərbaycan qazının Gürcüstan ərazisi ilə Türkiyəyə nəqli haqqında saziş imzaladıq. Biz son vaxtlar həmin sənəd üzərində işləmişik, qədərincə səmərəli, qədərincə diqqətlə işləmişik və bu iş ona gətirib çıxardı ki, sazişi imzalamaq imkanı qazandıq. Bu sənədin Gürcüstan üçün də, Azərbaycan üçün də eyni dərəcədə iqtisadi əhəmiyyəti var. O, Gürcüstana da, Azərbaycana da fayda gətirəcəkdir. Bu hadisə müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

---

* Мярасимдя Эцрѳцстан президенти Едуард Шеварднадзе эениш нитг суюляди вя Азярбайѳан дювлятинин башчысы Шейдяр Ялийевя Эцрѳцстанын али дювлят мцкафаты олан «Гызыл руно» орденини, шабеля эцрѳц ряссамынын ясярини тяддим етди.

Biz birgə siyasi bəyanat imzaladıq və bu sənəddə Cənubi Qafqazda, regionumuzda sülhü, sabitliyi və təhlükəsizliyi möhkəmlətmək məsələlərinə eyni mövqedən yanaşdığımızı ifadə etdik. Biz dünyada baş verən hadisələrə öz münasibətimizi bildirdik və terrorizmi, separatizmi, ekstremizmi, dini fanatizmi və artıq indi bütün Dünya Birliyinə ziyan vuran digər bir çox belə təzahürləri pislədik. Mən dinc Qafqaz haqqında Tbilisi bəyannaməsini xatırlayıram. Biz onu Qafqazda sülhü həqiqətən təmin etmək arzusunu əsas tutaraq, bir neçə il əvvəl imzalamışıq və bu illər ərzində həmin istiqamətdə addımbaaddım irəliləyirik. Amma təəssüf ki, istədiyimiz məqsədə hələlik nail olmamışıq. Lakin hər bir belə görüş, hər bir belə sənəd, o cümlədən də bu gün imzalanmış sənəd çox böyük tarixi əhəmiyyətə, Gürcüstanla Azərbaycanın dövlətlərarası münasibətləri üçün əhəmiyyətə, bütün regionumuz üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Mən son dərəcə məmnunam ki, prezident Eduard Şevardnadze bizim aramızdadır. Şadam ki, o, ictimaiyyətimizin nümayəndələri ilə, bu görüşü yayımlayan televiziyanın imkanlarının köməyi ilə, zənnimcə, bütün Azərbaycanla və eləcə də Gürcüstanla görüşür. Bu səfərə, görüşlərə, söhbətlərə görə və imzaladığımız mühüm sənədlərə görə dostuma bir daha və yenidən təşəkkürümü bildirirəm.

«Qızıl runo» ordeni təqdim edildikdən sonra nitq

Əziz dostum, əziz qardaşım, əziz prezident Eduard Şevardnadze!

Siz, müstəqil Gürcüstan məni belə şərəfə layiq gördüyünüzə və müstəqil Gürcüstanın ən ali ordeni, çox böyük tarixə malik «Qızıl runo» ordeni ilə mükafatlandırıdığınıza görə Sizə təşəkkür edirəm. Mən bu mükafatı Azərbaycanla Gürcüstan arasında dostluq münasibətlərinin, Azərbaycan xalqının bu dostluğun möhkəmlənməsinə və inkişafına töhfəsinin Sizin tərəfinizdən qiymətləndirilməsi kimi, təbii olaraq, Gürcüstanla Azərbaycan arasındakı dostluq, qardaşlıq münasibətlərində xidmətlərimə verilən çox yüksək qiymət kimi qəbul edirəm.

Əziz dost, sizi əmin edə bilərəm ki, bu mənim üçün böyük şərəfdir, mənə çox əzizdir. Sizin bu yüksək mükafatınıza həmişə layiq olmaq üçün mən əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm. Gürcü xalqı qədim, zəngin dövlətçilik tarixinə, zəngin mədəniyyətə malikdir. Hesab edirəm ki, müstəqil, azad Gürcüstan bizim günlərdə də ən yüksək zirvədə, özünün bütün tarixi ərzində gürcü xalqının nail olmağa çalışdığı zirvədədir. Təbii ki, bu orden Gürcüstanın keçmiş tarixini də, onun müstəqilliyini də, azadlığını da təcəssüm etdirir.

Mənə xüsusilə əziz və xoşdur ki, bu yüksək mükafata Azərbaycanın və Gürcüstanın müstəqilliyinin 10-cu ildönümündə layiq görülmüşəm. Mənə xüsusilə əzizdir ki, bu mükafatı mənə Siz təqdim etmisiniz, gürcü xalqının görkəmli oğlu, XX əsrdə öz ölkəsi üçün, öz xalqı üçün çox işlər görmüş və Gürcüstanın daha da çiçəklənməsi naminə XXI əsrdə də öz coşğun fəaliyyətini davam etdirən bir insan təqdim etmişdir.

Çox-çox sağ olun.

Gürcüstanla Azərbaycan arasındakı dostluq, qardaşlıq münasibətləri haqqında, xalqlarımız və ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin yeni mərhələsi haqqında dediklərinizin hamısı mənim də fikirlərimi, hisslərimi, mənim də anlamımı tamamilə əks etdirir. Ən başlıca amil budur ki, gürcü xalqı və Azərbaycan xalqı qədim, çox zəngin tarixə malikdirlər, onlar dünyaya bəşər sivilizasiyasını zənginləşdirən görkəmli mədəniyyət və incəsənət əsərləri, elmi ixtiralar vermişlər, xalqlarımız həmişə mehriban qonşuluq, dostluq şəraitində yaşamışlar və bu gün də yaşayırlar, xoş münasibətlər saxlayırlar. Bu, nadir haldır. Əgər bütün Yer kürəsinə nəzər salsaq, görərik ki, qonşu olan bir çox xalqlar və ölkələr bir-birilə müharibə etmiş, bir-birinin ərazisini ələ keçirmiş, düşmənçilik etmiş, rəqabət aparmışlar. Təbii ki, bütün bunlar kədərli nəticələrə gətirib çıxarmışdır.

Hesab edirəm, əgər gürcü xalqı ilə Azərbaycan xalqı arasındakı münasibətləri böyük tarixi səpkidə nəzərdən keçirsək, görərik ki, bu, qonşu olaraq, birlikdə olaraq dostluq, həmrəylik və qarşılıqlı anlaşma şəraitində necə yaşamağa layiqli nümunədir. Görünür, bunun səbəbi odur ki, gürcü xalqı da, Azərbaycan xalqı da həmişə sülhsevər olmuşlar, həmişə başqa xalqlara xoş münasibət hissləri bəsləmişlər, bir-birinə həsəd aparmamışlar, bir-birinə qarşı hər hansı əsassız iddialar irəli sürməmişlər, onların arasında heç bir münaqişə olmamışdır.

Bu gün biz deyəndə ki, Qafqaz, Cənubi Qafqaz hərbi münaqişələrlə və ayrı-ayrı dövlətlər tərəfindən olan digər hərəkətlərlə əlaqədar qeyri-sabitlik, narahatlıq dövrü keçirir, biz böyük iftixar hissi ilə deyə bilirik ki, bütün bunlar şərəfli, vicdanlı xalqlara yaddır. Gürcü və Azərbaycan xalqları məhz belə xalqlardır.

Müstəqillik illəri xalqlarımız üçün çox ağır və mürəkkəb olmuşdur. Sovet İttifaqının labüd parçalanması Gürcüstana və Azərbaycana öz dövlət müstəqilliyini və suverenliyini elan etməyə imkan vermişdir. Lakin bədnam qüvvələr biz hələ müstəqillik əldə etməzdən əvvəl öz səylərini həm Gürcüstana qarşı, həm də Azərbaycana qarşı yönəlmişdilər. Ona görə də bütün bu dövr ərzində Gürcüstan da hərbi münaqişələrdən əziyyət çəkir, Azərbaycan da hərbi münaqişələrdən əziyyət çəkir. Təbii ki, bunlar hamısı regionumuzda sülhə, sabitliyə, əmin-amanlığa olduqca böyük zərər vurur və iqtisadiyyatın, elmin, mədəniyyətin inkişafına və regionumuzun bütün xalqlarının rifahının yüksəlməsinə əngəl törədir, ciddi əngəl törədir.

Amma iftixarla deyə bilirik ki, çox qurbanlar versək də, çox itkilərimiz olsa da, bu on ildə biz tab gətirdik, müstəqillik yolu ilə qətiyyətlə irəlilədik və mətinliklə dururuq və müstəqillik yolu ilə bundan sonra da gedəcəyik.

Gürcüstanla Azərbaycan arasındakı qarşılıqlı yardım Gürcüstanın da, Azərbaycanın da daim müstəqil ölkələr, dövlətlər olması üçün çox mühüm amildir.

Gürcüstanla Azərbaycan arasında yaranmış, xüsusən Azərbaycanın 1994-cü ildə başlanmış neft strategiyasının həyata keçirilməsi ilə bağlı yaranmış iqtisadi əlaqələr bu çox mühüm tarixi məsələdə olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu gün böyük məmnunluq hissi ilə demək olar ki, Azərbaycanın neft və qaz sənayesinin, xüsusən Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda neft və qaz sənayesinin inkişafı üçün xarici sərmayələrin cəlb edilməsinə yönəldilmiş neft doktrinası özünü tamamilə doğruldu.

Lakin Azərbaycan bu vəzifənin öhdəsindən təkbaşına gələ bilmirdi. Başlıca amil budur ki, Azərbaycan bir çox Qərb ölkələrini özünün çox böyük təbii ehtiyatlarına, onlardan istifadə olunmasına cəlb edə bildi. Artıq indi, 1994-cü ildə ilk müqavilə – «Əsrin müqaviləsi» imzalandıqdan sonra 21 müqavilə imzalanmışdır və dünyanın müxtəlif regionlarının, xüsusən Avropanın, Amerika Birləşmiş Ştatlarının 32 iri neft şirkəti bu müqavilələrin iştirakçısıdır. Bu müqavilələrdə 14 ölkə iştirak edir.

Həmin müqavilələrin gerçəkləşdirilməsi bir çox digər xarici şirkətləri də konkret tədbirlər görmək üçün Azərbaycana cəlb etmişdir.

Ona görə də Azərbaycanın neft strategiyasından danışarkən əsla deməyə bilmərik ki, bu strategiyayı biz düşünmüşük, lakin Azərbaycanın neft strategiyasının həyata keçirilməsinin iştirakçısı olan neft şirkətləri ilə, ölkələrlə və dövlətlərlə birgə səmimi iş görülməyəydi, bunu edə bilməzdik. Biz bunu çox gözəl bilirdik, bilirdik ki, Azərbaycan, o cümlədən Xəzər hövzəsi, xüsusən Xəzər dənizinin Azərbaycan sektoru zəngin enerji ehtiyatlarına malikdir.

Azərbaycan alimləri hələ ötən əsrin 30-cu, 40-cı illərində Xəzər dənizində kəşfiyyat apararaq, bir çox perspektivli neft və qaz yataqları aşkara çıxarmışdılar.

Yeri gəlmişkən, bir haşiyə çıxacam. Bu gün biz Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı «Şahdəniz» yatağından qazın dünya bazarlarına ixracı haqqında saziş imzaladıq. Mən neft elmi – geologiyası sahəsində işlərimizin tarixinə baxdıqda gördüm ki, Azərbaycan alimləri hələ 1935–1936-cı illərdə həmin yeri göstərmiş, demişdilər ki, məhz burada çox zəngin neft və qaz ehtiyatları var. Şübhəsiz, sonralar bu məlumat təsdiqləndi və reallığa çevrildi. Ona görə də, təbii ki, 1996-cı ildə xarici şirkətlər orada zəngin qaz ehtiyatları olduğuna inanaraq, bizimlə sazişlər imzaladılar. Oudur ki, mən Azərbaycanın quru hissəsində də, Xəzər dənizində də bir çox onilliklər ərzində neft, qaz yataqlarının axtarışı ilə məşğul olmuş alimlər, neftçilər, mütəxəssislər, mühəndislər haqqında həmişə minnətdarlıq hissi ilə danışırım. Bununla da biz Xəzər dənizini nəinki Azərbaycan üçün, onun müqavilə üzrə tərəfdaşları üçün kəşf etdik, həm də Xəzər hövzəsinin olduqca zəngin ehtiyatlarını bütün dünya üçün kəşf etdik.

Ona görə də təsadüfi deyil ki, artıq indi Xəzər dənizinin Qazaxıstan sektorunda da – orada da çox yaxşı nəticələr var – Xəzər dənizinin Rusiya sektorunda da, Xəzər dənizinin başqa sektorlarında da axtarışlar aparılır. Oudur ki, müstəqil dövlət olduqdan sonra biz özümüz üçün də, Dünya Birliyi üçün də, zənnimcə, böyük iş gördük.

Təbii ki, bu layihələri həyata keçirərkən qarşıya ilk sual çıxdı: bəs bu nefti nə etməli, bu qazı nə etməli? Neft və qazın hasilatı üçün külli məbləğdə vəsait sərf olunur. Artıq bu layihələrə təxminən 5 milyard dollar xarici sərmayə xərclənmişdir. Bəs nədən ötrü? Ondan ötrü ki, əvvəla, xarici şirkətlər öz ölkələrini neft və qaz kimi belə qiymətli məhsulla təmin edə bilsinlər, ikincisi, bundan özləri üçün iqtisadi nəticələr götürsünlər.

Təbii ki, biz bu işlə məşğul olarkən düşünə bilməzdik ki, bütün bunlar ancaq bizim ölkəmizə lazımdır. Qətiyyənlə belə deyildir. Çox-çox illər ərzində çıxardığımız və indi hətta dünya bazarlarında da satdığımız neft ölkəmizə kifayət edir. Yəni bu yataqların aşkara çıxarılması və ya Xəzər dənizinin təkindən neft və qaz hasilatı sahəsində xarici şirkətlərlə birgə iş neft və qazın dünya bazarlarına ixracı yollarını müəyyənləşdirməyi tələb edirdi. Yollar müxtəlif idi, marşrutlar müxtəlif idi, buna müxtəlif ölkələrdən maraq göstərilirdi, müxtəlif ölkələrdən təkliflər irəli sürülürdü, bunu əsas tuturdular ki, nefti dünya bazarlarına məhz bu marşrut vasitəsilə və ya digər marşrut vasitəsilə daha az xərclərlə ixrac etmək mümkündür.

Lakin biz və dünyanın bizimlə işləyən neft şirkətləri qəti mövqə tutduq, qərara aldıq ki, bu əsas marşrutlar Gürcüstan ərazisi vasitəsilə Türkiyəyə, oradan isə Avropanın və dünyanın digər ölkələrinə getməlidir. Biz həmin mövqedə möhkəm dayanaraq, çətinlikləri dəf edərək, bu yolla ardıcıl surətdə irəlilədik və artıq konkret nəticələrə nail olduq.

Əlbəttə, mən bu barədə danışarkən dünya anlamında Gürcüstanın çox mühüm coğrafi-strateji əhəmiyyətini və Azərbaycanın da bu cür mühüm coğrafi-strateji əhəmiyyətini qeyd etmək istəyirəm. Digər tərəfdən, dünyanın belə çox iri neft şirkətləri Azərbaycana böyük vəsait qoyarkən əmin olmalı idilər ki, bu ölkə etimada layiqdir, dəstəklənməyə layiqdir. Bundan ötrü isə başlıcası Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi təmin etmək idi. Biz buna nail olduq, biz bunu sübut etdik və böyük etimad qazandıq, müqavilənin imzalanması da məhz bu etimadın nəticəsidir.

İxrac marşrutları, hər halda, yenə də risklə bağlıdır ki, bu da təminatın, etimadın zəruriliyini şərtləndirir. Oudur ki, belə ölkə, belə marşrut məhz Gürcüstandır. Ona görə də neft strategiyasının gerçəkləşdirilməsi sahəsində son yeddi ildə bizim, yəni Azərbaycanın, xarici neft şirkətlərinin, Gürcüstanın, Türkiyənin gördüyü iş bu gün malik olduğlarımızı

təmin etmişdir. Biz artıq Bakı–Supsa boru kəməri ilə neft ixrac edirik, «Çıraq» yatağından 15 milyon tondan çox neft çıxarılmış və dünya bazarlarına göndərilmişdir, bütün bu işlər davam etdiriləcəkdir.

Bu yaxınlarda Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti «Azəri», «Günəşli», «Çıraq» yataqlarında neft hasilatına dair tammiqyaslı işlərin layihəsini bizə təqdim etdi. Biz onu nəzərdən keçirdik, bəyəndik, bu isə artıq daha güclü ixrac neft kəmərinin zəruriliyini şərtləndirir. Belə neft kəməri Bakı–Ceyhan neft kəməridir. Biz onun uğrunda bir çox illər, necə deyirlər, mübarizə apardıq və nəhayət, məqsədimizə nail olduq və indi bu neft kəmərinin tikintisi əməli surətdə başlanır.

Ehtiyatlarını aşkar etdiyimiz qaz – bu barədə bizdə şübhə yox idi – Türkiyəyə getməlidir. Bizdə şübhə yox idi ki, bu qaz Gürcüstan ərazisindən keçməlidir, çünki bu məsələdə bizdə, birgə işimizdə çox sabit, möhkəm qayda-qanun yaranmışdır. Amma bu da bir çox çətinliklərlə, problemlərlə bağlı idi. Nəhayət, bütün bunlar dəf edildi və bu gün biz Cənubi Qafqaz qaz kəməri, yəni Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri haqqında saziş imzaladıq.

İndi bütün bu layihələr başlanğıc mərhələsindədir. Biz ildən-ilə əməli nəticələr alacağıq. Lakin ən yüksək nəticələr Azərbaycanda da, Gürcüstanda da, Türkiyədə də, başqa ölkələrdə də gələcək nəsillərə qismət olacaqdır. Biz bu mühüm layihələr üzərində işləyərkən öz müstəqilliyimizi nümayiş etdiririk, öz müstəqilliyimizi möhkəmləndiririk, öz müstəqil siyasətimizi nümayiş etdiririk. Lakin bununla yanaşı, biz Gürcüstan, Türkiyə və Qərbi ölkələri ilə çox güclü iqtisadi tellərlə bağlıyıq. Ona görə də görülmüş və görülən bütün işlər, imzalanmış saziş nəinki iqtisadi əhəmiyyətə, həm də böyük siyasi əhəmiyyətə malikdir.

Bütün bunların hamısının regionumuzda sülhü, sabitliyi və təhlükəsizliyi təmin etmək üçün böyük əhəmiyyəti var. Gürcüstan və Azərbaycan bu sahədə qəti mövqə tutmuşlar. Biz Gürcüstana özümüzə inanan kimi inanırıq. Biz bütün qonşularla sülh, həmrəylik şəraitində yaşamaq istəyirik. Biz regionumuzda sabitlik olmasını istəyirik. Biz təhlükəsizlik olmasını istəyirik, çünki gələcəkdə də müstəqilliyimizin, Gürcüstanın, Azərbaycanın və bütün Cənubi Qafqazın daha da çiçəklənməsinin təməli bundadır. Gərək başqa ölkələr, başqa qüvvələr də bunu bizim başa düşdüyümüz kimi başa düşsünlər. Bununla belə, hesab edirəm ki, qarşımıza qoyduğumuz məqsədə nail olmaq üçün Gürcüstanla Azərbaycan arasında sıx əməkdaşlıq böyük əhəmiyyətə malikdir.

Burada Eduard Amvrosiyeviç bizim çoxdankı dostluğumuzdan danışdı. Bəli, həqiqətən, tale bizi lap çoxdan – 35 il əvvəl görüşdürmüşdür. Bu isə artıq əsrin dördüdə birindən çoxdur. Gürcü və Azərbaycan xalqları arasındakı dostluq kimi, bu dostluq da böyük sınaqlardan keçmişdir. Biz sınaqlardan çıxdıq. Keçmişdə yaxşı işlər çox olmuşdur, dostum Şevardnadze və mən bunu inkar etmirik. Onda da dostluğumuz və birgə işimiz respublikalarımız və xalqlarımız üçün böyük fayda gətirirdi. Ancaq talenin Eduard Şevardnadzeni də, məni də öz doğma torpağıma – Gürcüstana və Azərbaycana yenidən qayıtdığı dövr ən çətin və mürəkkəb dövr oldu.

Eduard Amvrosiyeviç Azərbaycanda müstəqillik dövründə mənim xidmətlərimdən danışdı. Dostum Eduard Şevardnadzenin xidmətləri daha böyükdür. Həm daxili siyasi mübarizəyə görə, həm də abxaz münafişəsinin yaranmasına görə parçalanmaq, süquta uğramaq vəziyyətində olan Gürcüstan çox ağır vəziyyətdə idi. Gürcüstanda vəziyyəti normalaşdırmaq vəzifəsinin öhdəsindən ancaq böyük sınaqlardan çıxmış, siyasi zəkaya, çox geniş genetik qabiliyyətə malik, qorxub çəkinməyən, insanları sıx birləşdirmək, çətinlikləri aradan qaldırmaq, qorxmazlıq, cəsarət və dəyanət göstərmək bacarığına malik olan bir lider gələ bilirdi. Azərbaycan xalqının dostu, mənim dostum Eduard Şevardnadze məhz belə liderdir.

İş elə gətirmişdir ki, şəxsi talelərimiz bir-birinə çox bənzəmişdir, lakin ölkələrimizin vəziyyəti də – xüsusən müstəqillik əldə edildikdən sonra – çox oxşar olmuşdur. Açıq deyəcəyəm, şükürlər olsun ki, cavan yaşlarından öz xalqına şəərəflə və sədaqətlə xidmət etmiş Eduard Amvrosiyeviç bu gün də müstəqil Gürcüstana başçılıq edir. O, gürcü xalqına çox gərəkdir. O hələ bir çox illər Azərbaycan xalqına da çox gərək olacaqdır. Son vaxtlar bu proqramların gerçəkləşdirilməsi nəticəsində biz bir-birimizə elə qaynayıb-qarışmışıq ki, bunun pozulmasına imkan vermək olmaz. Bu isə yalnız onun sayəsində təmin oluna bilər ki, müstəqil Gürcüstana hələ bir çox illər Eduard Amvrosiyeviç başçılıq etsin.

Mətbuat konfransında bizə belə sual verdilər: terrorizmin, demək olar, bütün dünyada çox geniş yayıldığını nəzərə alaraq, biz belə proqramları həyata keçirməkdən, onların müxtəlif terrorçu qruplaşmalar tərəfindən pozulacağından qorxmuruqmu? Mən cavab verdim və bir daha deyirəm ki, şübhəsiz, biz bundan ehtiyat edirik, biz bundan narahatıq. Ona görə də Xəzər dənizindəki neft quyularınının, xarici şirkətlərə və bizə son dərəcə baha başa gələn neft qurğularınının təhlükəsizliyinin, neft və qaz kəmərlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi bizim üçün çox mühüm vəzifədir. Bizə təminat verilməyib ki, terror aktları törədilməyəcəkdir, ona görə də biz çox ayıq-sayıq olmalı, işimizi elə qurmalıyıq ki, son illər nail olduqlarımızı qoruya bilək. Düşünürəm ki, biz bunu etməyə qadırıq.

Terrorizmdən danışarkən demək istəyirəm ki, indi o, bütün dünya üçün global təhlükəyə çevrilmişdir. Artıq neçə illərdir ki, Gürcüstan və Azərbaycan terrorizmdən əziyyət çəkirlər. Əvvəla, davakar separatizm terrorizmin təzahürüdür. Üstəlik, bu separatizm konkret terror aktları ilə də müşayiət edildikdə isə, şübhəsiz, sözün tam mənasında terrorizmdir. Gürcüstan və Azərbaycan heç də yalnız belə təzahürlərlə qarşılaşmayıblar. Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzeyə qarşı da, Azərbaycan prezidentinə qarşı da terror aktları törətmək cəhdləri az

olmayıbdır. Bizi Allah qoruyur, lakin bununla yanaşı, biz özümüz də sayıqlığımızı itirməməliyik. Kiçik bir regionda terrorçuların bu cəhdləri dünya ictimaiyyətini çox da narahat etmirdi. Lakin terrorizm getdikcə daha çox cəzasız qaldığı və beynəlxalq terrorizm Nyu-Yorkda və Vaşinqtonda Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı bəşər tarixində görünməmiş terror əməlləri törətmək səviyyəsinə gəlib çıxdığı bir vaxtda, biz hamımız bütün Dünya Birliyi üçün və təbii olaraq, hər bir ölkə, hər bir insan üçün necə bir təhlükənin yaxınlaşdığını bilməliyik. Ona görə də biz Amerika Birləşmiş Ştatlarında törədilmiş və çoxlu insanın ölümünə səbəb olmuş, bir çox acı nəticələrə gətirib çıxarmış terror hərəkətlərini kədər hissi ilə, hüznə qarşıladıq. Biz qəti şəkildə bəyan etdik və bu gün də bəyan edirik ki, beynəlxalq terrorizmlə mübarizə məsələsində biz bir sıradayıq. Biz Amerika Birləşmiş Ştatları ilə, indi bu terrorçuları dəf etməli olan ölkələrlə birlikdəyik. Azərbaycan dövləti adından bildirirəm ki, biz ümumən terrorizmlə mübarizədə və Amerika Birləşmiş Ştatlarında bu dəhşətli terror aktını törətmiş terrorçuların konkret surətdə aşkara çıxarılmasında və cəzalandırılmasında fəal iştirak edəcəyik. Biz bunu qəti şəkildə bəyan etmişik və bu mövqələrdə möhkəm duracağıq.

Bütün bunlar göstərir ki, XXI əsr dünyada çox mürəkkəb və gözlənilməz hadisələrlə başlanmışdır. Ona görə də yüksək sayıqlıq, mütəşəkkillik tələb olunur. Biz Azərbaycanda hesab edirik ki, hansı ölkəyə qarşı və hansı tərəfdən törədilməsindən asılı olmayaraq, hər bir terrorizm aktının qarşısının alınması çox mühüm vəzifədir.

Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı terror Dünya Birliyinə, demokratiyaya qarşı terrordur. Bu terror demokratiya və sivilizasiyalı inkişaf yolu tutmuş hər bir ölkəyə qarşı yönəldilmişdir. Ona görə də biz öz vəzifəmizi bu məsələlərdə fəal iştirak etməkdə görürük. Biz bu məsələdə yekdillik. Bu gün biz prezident Şevardnadze ilə təkbətək görüşərkən həmin məsələ söhbətimizdə əsas məsələlərdən biri oldu. Bununla əlaqədar biz həmin məsələdə baxışlarımızın, mövqələrimizin tam uyğun olduğunu bir daha ifadə etdik. Mən sizə deyim ki, bu, Azərbaycan və Gürcüstan üçün, proqramlarımızın həyata keçirilməsi üçün, regionumuzda və bütün dünyada terrorizmin qarşısının alınması üçün çox mühüm amildir.

Əziz Eduard Amvrosiyeviç!

Azərbaycan xalqı Sizi sevir, yüksək qiymətləndirir və Sizə çox yüksək ehtiram bəsləyir. Sizin Azərbaycana hər bir səfəriniz bütün vətəndaşlarımız üçün əsl bayrama çevrilir. Eyni zamanda bu, xalqlarımız arasında dostluğu və qardaşlığı daha da möhkəmləndirir. Biz böyük, mürəkkəb bir yol keçmişik, ancaq qarşımızda daha mürəkkəb və daha uzun yol durur. İnanıram ki, xalqlarımız arasında dostluq, bizim sizinlə şəxsi dostluğumuz müstəqillik, azadlıq, demokratiya yolu ilə daha uğurla irəliləyişimizin təminatıdır.

Eduard Amvrosiyeviç, mən Sizə möhkəm cansağlığı arzulamaq istəyirəm. İnanıram ki, Allah Sizi Gürcüstan və Azərbaycan üçün hələ bir çox onilliklər hifz edəcəkdir. Mən Sizə çox ağır işinizdə uğurlar arzulamaq istəyirəm. Mən Sizə və ailənizin üzvlərinə səadət və əmin-amanlıq arzulamaq istəyirəm. Xahiş edirəm, mənim salamımı və xoş arzularımı Azərbaycanda xüsusi rəğbət və xüsusi məhəbbət qazanmış bütün Gürcüstan xalqına yetirəsiniz. Mən Sizə bir daha ən xoş arzularımı bildirir və sözümlərin sonunda demək istəyirəm: Müstəqil Gürcüstana eşq olsun!

Gürcüstanın və Azərbaycanın əbədi müstəqilliyinə eşq olsun! Bizim əbədi dostluğumuza eşq olsun!

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN ADINDAN
GÜRCÜSTAN DÖVLƏTİNİN
BAŞÇISI EDUARD ŞEVARDNADZENİN
ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL EDİLMİŞ RƏSMİ
QƏBULDA NİTQ**

Bakı Əyləncə Mərkəzi

29 sentyabr 2001-ci il

Hörmətli Gürcüstan prezidenti cənab Eduard Şevardnadze!

Hörmətli qonaqlar, dostlar, xanımlar və cənablar!

Bu gün bizim üçün çox gərgin gündür, bununla bərabər, çox xoş bir gündür. Ona görə xoşdur ki, biz rəsmi səfərə gəlmiş dostumuz, qardaşımız Gürcüstan prezidentini qəbul edirik. Bu, Azərbaycanın həyatında, zənnimcə, Gürcüstan–Azərbaycan münasibətləri tarixində də çox əlamətdar hadisəyə çevrilmişdir. Gərgindir ona görə ki, biz bütün günü işləmişik. Biz danışıqlar apardıq, çox səmərəli söhbət etdik, mühüm saziş – Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri haqqında saziş imzaladıq, çox mühüm birgə siyasi bəyanat imzaladıq, mətbuat konfransında suallara cavab verdik. Mənim üçün xoş bir hadisə baş verdi. Mən müstəqil Gürcüstanın ali mükafatına layiq görüldüm və bu yüksək mükafatı mənə dostum prezident Eduard Şevardnadze təqdim etdi.

Hətta bu təqdimat olmasaydı belə, fərqi yoxdur, bu görüş çox xoşdur. Lakin bütün bunların mənə yüksək orden təqdim edilməsi ilə başa çatması bu görüşümüzü, zənnimcə, təkcə mənim üçün deyil, eləcə də Azərbaycan xalqı üçün, bütün müstəqil Azərbaycan üçün böyük bayrama çevirdi.

Bu gün biz gürcü və Azərbaycan xalqları arasındakı dostluqdan, dövlət müstəqilliyi əldə edildikdən sonra dostluğumuzun yeni mərhələsindən, birgə işlərimizdən və gələcək nəsillər üçün böyük perspektivə malik mühüm proqramların həyata keçirilməsindən dəfələrlə danışdıq. Biz bütün bunların münasibətlərimizi, dostluğumuzu daha da möhkəmlətməsindən danışdıq.

Əziz dostum Eduard Şevardnadze, dəvətimi qəbul edib Azərbaycana gəldiyinizə və bir gün ərzində böyük iş gördüyünüzdə görə mən Sizə hədsiz minnətdaram. Doğrudur, Sizi yorduq, amma mənə elə gəlir ki, bu, xoş yorğunluqdur. Bütün bu tədbirlərdə yaxından iştirakına görə sizin nümayəndə heyətinə təşəkkür edirəm. Mən Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri haqqında sazişin hazırlanması üzərində bir neçə ay çox gərgin, qatıyyatlı çalışmış adamlara – Gürcüstan nümayəndələrinə və Azərbaycan nümayəndələrinə təşəkkür etmək istəyirəm.

İndi isə bu sənədin imzalanmasına cəmi bir neçə dəqiqə vaxt getdi. Halbuki bu sazişin hazırlanmasına nə qədər əmək sərf olunmuşdur. Biz sizinlə qısa hökumətlərarası sənəd imzaladıq, amma ona kommersiya təkliflərindən ibarət böyük bir cild əlavə edilmişdir. Konkret detalların şərh olunduğu bu təkliflər üzərində çox işləmişlər.

Mən hamıya – Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinə də, konsorsiumda birləşmiş və 1996-cı ildən, «Şahdəniz» yatağının işlənilməsinə başlandığı vaxtdan ötən illər ərzində Azərbaycan Neft Şirkəti ilə birlikdə çalışmış və nəhayət, bütün proqnozlarımızı kölgədə qoyan nəticə əldə etmiş neft şirkətlərinə də təşəkkür edirəm.

Geoloqlarımızın proqnozları, əsasən, doğru olur, amma onlar çox vaxt ehtiyatlılıq edir, minimumdan danışırlar. Biz müqaviləni imzalayanda geoloqlarımız deyirdilər ki, burada 400 milyard kubmetr qaz var. Lakin ilk işlər görüldükdə şirkətlərin nümayəndələri gəlib dedilər ki, siz səhv etmişiniz. Burada 400 milyard kubmetr yox, 1 trilyon kubmetr qaz var. Geoloqlarımız isə onlara dedilər ki, biz səhv etməmişik, sadəcə olaraq, görmək istəyirdik ki, siz «Şahdəniz» yatağının bütün ehtiyatlarını nə dərəcədə düzgün müəyyənləşdirə biləcəksiniz.

Ancaq mən hələ bu gün də bütün ehtiyatların müəyyən edildiyinə əmin deyiləm. Bizim neftçilər kimi, onlar da həmişə ehtiyatlılıq göstərir, minimumdan danışırlar. Görünür, onlar düzgün edirlər, çünki qabağa qaçmaq lazım deyil, minimumdan danışmaq gərəkdir, bundan artıq olanlar isə yenə bizə qalacaqdır. Bir baxın, «Şahdəniz» yatağının işlənilməsi, nəticə əldə olunması, qəti rəqəmlərin və qazın ixrac marşrutunun müəyyənləşdirilməsi, sazişin hazırlanması və imzalanması işləri neçə illərdir – 1996-cı ildən 2001-ci ilədək davam edir.

Bu, «Şahdəniz» yatağında işləyən konsorsiumla birgə işimiz, qazın ixrac olunacağı Türkiyə Cümhuriyyəti ilə birgə işimiz, qazın ərazisindən keçəcəyi Gürcüstanla birgə işimizdir. Bir sözlə, bu, üç ölkənin birgə işidir və dünyanın müxtəlif ölkələrindən – həm Qərbdən, həm Rusiyadan, həm də İrandan olan bir çox ən iri neft şirkətlərinin birgə işidir. Məmnunluğumuzu bildirməyə tam əsasımız var ki, 1996-cı ildə imzaladığımız müqavilə özünü tamamilə doğrultmuşdur.

Halbuki, hətta bizim aramızda da elə adamlar vardı ki, əslində pozuculuq işi ilə məşğul olur və əllərində heç bir dəlil-sübut olmadan bu müqavilənin əleyhinə çıxırdılar. Deyə bilmərəm ki, onlar öz respublikasının, öz xalqının vicdanlı vətəndaşlarıdır. Amma belələri olmuşdur. Lakin biz nə etdiyimizi bilirdik. Neftçilərimiz çox düzgün mövqə tutmuşdular – mən Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətini nəzərdə tuturam. Bütün bunlar indi öz nəticələrini verir. Bu gün biz burada həmin nəticələri qeyd edirik.

Biz dedik ki, bütün bunlar Gürcüstanın və Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsi, regionumuzda sülhün və təhlükəsizliyin möhkəmlənməsi, Gürcüstanın və Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi, ölkələrimizin, xalqlarımızın rifahının yüksəldilməsi işində daha bir böyük addımdır. Əlbəttə, bütün bunlarda prezident Eduard Şevardnadzenin iradəsi, həmişəki kimi, mühüm rol oynamışdır.

Mən «Şahdəniz» – Bakı–Tbilisi–Ərzurum sazişinin şərəfinə badə qaldırıram.

Mən müstəqil Gürcüstanın şərəfinə, gürcü xalqının şərəfinə, Gürcüstan prezidenti dostumuz Eduard Şevardnadzenin şərəfinə badə qaldırıram.

Gürcü və Azərbaycan xalqlarının əbədi dostluğu şərəfinə badə qaldırıram. Sağ olun.

**ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ MİLLİ BAYRAMI
MÜNASİBƏTİLƏ BU ÖLKƏNİN BAKIDAKI
SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ
QƏBULDA NİTQ**

1 oktyabr 2001-ci il

Hörmətli cənab səfir!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi bayram – Çin Xalq Respublikasının yaranması günü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və bütün Azərbaycan xalqı adından böyük Çin xalqına sülh, əmin-amanlıq və rifah arzulayıram.

Bu gün cənab səfir məni qarşılayarkən dedi ki, o, çıxışının birinci abzasını Azərbaycan dilində oxuyacaq, qalanını isə xahiş etdi ki, – onu başa düşmək lazımdır – rus dilində oxusun. Mən ona dedim ki, etirazım yoxdur. Lakin bu halda mən bütün nitqimi Çin dilində söyləyəcəyəm. O dedi ki, Allah xatirinə, lazım deyil, çünki Siz məni pis vəziyyətə salmış olarsınız. Gəlin növbəti bayramadək gözləyək, o vaxtadək mən Azərbaycan dilini tamamilə öyrənəcəyəm. Onda o, Azərbaycan dilində danışacaq, mən isə Çin dilində danışacağam. Ona dedim ki, mən artıq Çin dilini öyrənmişəm, bu dildə danışa bilirəm. Bir halda ki, o məndən xahiş etmişdir, mən onun xahişini yerinə yetirməliyəm və hamıya aydın olsun deyə, rus dilində danışiram.

1949-cu il oktyabrın 1-də Çin Xalq Respublikasının yaranması bəşəriyyət tarixində çox mühüm hadisə olmuşdur. O vaxtlar çox mürəkkəb, çətin dövr idi. İkinci dünya müharibəsi yenicə qurtarmışdı. Bizim hamımız böyük itkilər vermişdik. Çin xalqı öz azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mərdliklə mübarizə aparmış və 1949-cu il oktyabrın 1-də buna nail olmuşdur. Həqiqətən, indi, artıq aradan çox vaxt keçəndən sonra – 2001-ci ildə biz Çin Xalq Respublikasının yaranmasının necə mühüm tarixi hadisə olduğunu, bütün bunların dünya xəritəsində və beynəlxalq həyatda necə böyük dəyişikliklərə gətirib çıxardığını aydın görürük.

Biz dost olaraq şadıq ki, bütün bu illər ərzində Çin Xalq Respublikası xalqın seçdiyi siyasəti ardıcıl surətdə həyata keçirir və özünün milli mənafeələrini əsas tutaraq öz dövlətini, iqtisadiyyatını, öz həyatını qurur. Bir şey demək olar ki, dünyada çox xalqlar, çox ölkələr, çox dövlətlər var. Onların hamısının bir yolla, bir xətlə getməli olduğunu, onların hamısının vahid standartda tərəfdar olmalı olduğunu təsəvvür etmək mümkün deyildir. Hər xalqın öz tarixi, öz mənəvi və əxlaqi dəyərləri, adətləri var. Təbii ki, müasir dövrdə hər bir ölkə bunu əsas tutaraq, öz xalqının mənafeələrini əsas tutaraq, özünün uğurlu inkişafını təmin edən yolu seçir.

Çin Xalq Respublikasının seçdiyi yol, həqiqətən, böyük uğurlar gətirir. Çin əhalisinin sayına görə dünyada ən böyük ölkədir, eyni zamanda, öz iqtisadi potensialına və intellektual potensialına görə dünyanın ən iri dövlətlərindən birinə çevrilmişdir. O, beynəlxalq həyatda fəal rol oynayır.

Çin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvlərindən biridir. Deməli, BMT Təhlükəsizlik Şurası mühüm məsələləri Çinin iştirakı və iradəsi olmadan həll edə bilməz.

Burada cənab səfir Çin Xalq Respublikasının son vaxtlar əldə etdiyi iqtisadi nəticələr barədə çox inandırıcı məlumat verdi.

Bəli, bu belədir. Çin yüksək sürətlə inkişaf edir. Çin öz xalqının, öz ölkəsinin mənafeələrinə uyğun olan, özünəməxsus daxili və xarici siyasətini həyata keçirir. Çin milli xüsusiyyətləri, ənənələri əsas tutaraq, öz xalqının, öz ölkəsinin tarixi xüsusiyyətlərini əsas tutaraq iqtisadi islahatlar aparır. Mənə elə gəlir ki, Çin Xalq Respublikasının uğurlarının əsasını məhz bunlar təşkil edir. ÇXR-in Azərbaycandakı səfiri bu uğurlar barədə konkret rəqəmlər gətirərək danışdı.

Biz bu uğurlara sevinirik. Çin bizim üçün dost ölkədir. Biz Çinlə dostluq münasibətləri, iqtisadi, mədəni, elmi əlaqələr, təhsil sahəsində və bir çox digər sahələrdə əlaqələr saxlayırıq. Mən 1994-cü ildə Çinə rəsmi səfərimi xatırlayıram. Orada, xüsusən Pekində, Şanxayda gördüklərimin hamısı məni çox heyran etdi. Onunla heyran etdi ki, Çin iqtisadi islahatı, bazar iqtisadiyyatını öz prinsipləri əsasında apararaq böyük uğurlara nail olmuşdur. Ona görə də bu gün cənab səfir Çinin açıqlığından danışır, deyir ki, Çinə Dünya Ticarət Təşkilatı gərəkdir və eyni zamanda, Dünya Ticarət Təşkilatının da ehtiyacı var ki, Çin bu təşkilatın üzvü olsun. Artıq bu, mühüm nəticədir, Çinin həyata keçirdiyi iqtisadi islahatlar nəticəsində nail olduğu iqtisadi qüdrətin tanınması deməkdir.

Çin çox zəngin tarixə malikdir. Mən nümayəndə heyətimizin üzvləri ilə Böyük Çin səddinə getdim və biz getdikcə daha yüksəyə qalxmağa başladığımızı gördük. Doğrudur, nümayəndə heyətimizin yarısından çoxu tab gətirmədi, dayandı, çünki getdikcə daha hündürə qalxmaq çətin idi. Ancaq mən qarşıma ən uca zirvəyədək qalxmaq məqsədi qoymuşdum. Qalxdım və mənimlə bir neçə adam da vardı. Bilirsinizmi, biz Böyük Çin səddi haqqında çox oxumuşduq, bunu filmlərdə də görmüşdük. Amma onu insanın özünün görməsi heç nə ilə müqayisə edilə bilməz. Bütün bunlar məni ona görə heyran etdi ki, hələ çox qədim zamanlarda Çin xalqı igidlik, mətanət

göstərərək, öz ölkəsinin müdafiəsi üçün indiyədək möhkəm və sarsılmaz qalan belə böyük sədd çəkmişdir. Bu, Çin xalqının qədim dövrlərdən indiyədək istedadından xəbər verir və Çin keçmişin qalıqlarından xilas olduqdan, xalq öz demokratik respublikasını yaratdıqdan sonra bu istedad daha dolğun səkildə parlamışdır və həmin vaxtdan bəri Çin Xalq Respublikasının coşğun inkişafının yeni mərhələsi başlanmışdır.

Mən şadam ki, Çin ilə Azərbaycan arasında ən səmimi dostluq münasibətləri yaranmışdır. Biz Azərbaycanın ədalətli mənafeələrinin müdafiəsində, xüsusən Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılması məsələsində bütün beynəlxalq təşkilatlarda Çinin dəstəyinə ümid bəsləmişik və bəsləyirik. Mən minnətdaram ki, Çin 1992–1993-cü illərdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatında məlum qətnamələrə – Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal olunmuş əraziləri heç bir şərt irəli sürmədən azad etməsini tələb edən qətnamələrə səs vermişdir. Ona görə də dostluğumuzun konkret nəticələri də var. Ancaq bununla yanaşı, mən hesab edə bilmərəm ki, Çin Xalq Respublikası ilə hərtərəfli əlaqələrin daha da genişləndirilməsi üçün bizim tərəfimizdən bütün işlər görülmüşdür. Bu, artıq gələcək üçün vəzifədir və düşünürəm ki, biz bu vəzifəni yerinə yetirmək və Çin Xalq Respublikası ilə xüsusən iqtisadiyyat, elm və mədəniyyət sahələrində daha sıx münasibətlər yaratmaq üçün dönmədən irəliləyəcəyik. İndi Çin bizim üçün təsəvvür edə bildiyimiz xəyal deyil və Azərbaycan da Çinə artıq yaxşı məlumdur. Hesab edirəm ki, 20-30-40 il bundan əvvəl Çində Azərbaycanı çox az tanıyırdılar. İndi isə tanıyırlar, özü də müstəqil, suveren Azərbaycan ilə Çin Xalq Respublikası arasındakı bərabərhüquqlu, səmimi münasibətlər sayəsində tanıyırlar. Artıq bu bizim üçün böyük işdir. Zənnimcə, elə Çin Xalq Respublikası üçün də.

Ona görə də bu gün biz bayramı qeyd edərək, Çin xalqı ilə birlikdəyik, onun uğurlarına sevinirik. Mən sizi, bütün Çin xalqını bu bayram münasibətilə bir daha təbrik etmək və Çin xalqına, Çin Xalq Respublikasına daha böyük tərəqqi arzulamaq istəyirəm. Sağ olun.

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİNİN 10-cu İLDÖNÜMÜ MÜNASİBƏTİLƏ KEÇİRİLƏN MÜŞAVİRƏDƏ* NİTQ

Prezident sarayı

2 oktyabr 2001-ci il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Məlum məsələdir ki, bu ilin mart ayında Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əldə olunmasının 10-cu ildönümü münasibətilə mən çox əhatəli bir fərman imzalamışam və o fərmanla 10 illiyin layiqincə qeyd olunması haqqında dövlətin fikirlərini bildirmişəm. Eyni zamanda, o vaxt biz hazırlıq dövründə müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsini də nəzərdə tutaraq, tədbirlər planı da hazırlamışıq. Ötən aylarda bu sahədə respublikada xeyli iş görüldür, müxtəlif sahələrdə lazımı tədbirlər görüldür. Ancaq biz indi 18 oktyabrın ərəfəsindəyik.

Bilirsiniz ki, oktyabrın 18-də Azərbaycanın Ali Soveti Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiya aktı qəbul edibdir. Həmin gün Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsi günüdür. Doğrudur, bizim ölkədə bu proses bir az uzanıbdır. Birincisi, Müstəqillik haqqında Konstitusiya aktını biz SSRİ-nin başqa müttəfiq respublikalarının çoxuna nisbətən gec qəbul etmişik. İkincisi də, Azərbaycanda 1991-ci il mart ayının 17-də SSRİ-nin saxlanması haqqında referendum keçirildiyinə görə və bu referenduma SSRİ-nin saxlanılmasının keyrinə xalqın səs verdiyi bəyan edildiyinə görə, təbiidir ki, yenidən referendum keçirmək lazım idi.

Təəssüflər olsun ki, bu referendum da çox keç vaxtda – 1991-ci ilin sonunda elan olunubdur. Ancaq, hər halda, bu proseslər barədə indi müəyyən fikir söyləmək olar. Bunların hamısına baxmayaraq, 1991-ci ilin sonunda Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan edibdir. Sonra, 1992-ci ilin əvvəllərində Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatına müraciət edibdir və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən müstəqil bir dövlət kimi tanınıbdır. Bir çox dövlətlər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin tanınması haqqında ardıcıl olaraq bəyanatlar vermişlər.

Beləliklə, 10 il bundan öncə Azərbaycan, nəhayət, tarixi bir günə gəlib çatıbdır, müstəqil dövlət olubdur. İndi biz 10 ildir müstəqil dövlət kimi yaşayırıq. Təbiidir ki, bu, Azərbaycanın tarixində çox böyük hadisədir. Birincisi, dövlət müstəqilliyinin elan edilməsi, ikincisi də, Azərbaycanın 10 il ərzində müstəqil dövlət kimi yaşaması və inkişaf etməsi həddindən artıq böyük bir hadisədir. Ona görə də bizim haqqımız var ki, dövlət müstəqilliyinin əldə edilməsinin 10-cu ildönümünü layiqincə qeyd edək. Qeyd etdiyim kimi, mən bu münasibətlə mart ayında böyük bir fərman imzalamışam və tədbirlər planı təsdiq olunubdur, işlər görülür. Artıq indi oktyabrın 18-nə az bir vaxt qalıbdır. Ona görə mən bu gün bu müşavirəni çağırmağı zəruri hesab etdim ki, görülən işlər haqqında bir az məlumat alaıq, əgər hansısa iş hələ görülməyibsə, onları görək və oktyabrın 18-də bu tarixi hadisəni layiqincə yüksək səviyyədə qeyd edək.

Mən hesab etmirəm ki, bizim dövlət müstəqilliyi bir gündə qeyd edilir. Yox. Mənim verdiyim fərman əsasında elə bu ilin əvvəlindən, xüsusən mart ayından dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümünə həsr olunmuş tədbirlər keçirilir və keçirilməkdədir. Ancaq bunun son tənəli günü ayın 18-nə düşür. Mən, bax, bu məqsədlə bugünkü müşavirəni çağırmışam. Ramiz Mehdiyev indiyə qədər görülən işlər haqqında məlumat versin. Ondan sonra isə fikir mübadiləsi apara bilərik.

YEKUN NİTQİ

Bu gün bizə verilən məlumatlar onu göstərir ki, mart ayından indiyə qədər Azərbaycanda dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümünü qeyd etmək üçün çox iş görüldür. Mən müşavirəni açarkən də dedim, o fərmanı dərc edərkən, imzalayarkən nəzərdə tutulurdu ki, bütün tədbirlər ondan ibarət olmalıdır ki, oktyabrın 18-də hansısa böyük bir mərasim keçirilsin. İnanıram ki, bizim təşkilatlarımız, nazirliklərimiz, elmi, mədəni təşkilatlarımızın hamısı məsələni tamamilə düzgün istiqamətdə qurublar. Elə bu 2001-ci il əvvəldən axıradək tamamilə müstəqilliyin 10-cu ildönümü, müstəqilliyimizin 10 illiyinin qeyd edilməsi ilidir. Görülən işlərin hamısı müsbət qiymətləndirilməlidir. Ancaq hesab edirəm ki, biz ayın 18-də o əsas mərasimi keçirəndən sonra

---

* Müşavirədə Prezident Administrasiyasının rəhbəri Ramiz Mehdiyev, Təhsil naziri Misir Mərdanov, Dövlət Statistika Komitəsinin sədri Arif Vəliyev, Yazıçılar Birliyinin sədri Anar çıxış etmişlər.

da gərək soyumayaq. Çünki bu müddətdə nə qədər çox iş görülməsinə baxmayaraq, hələ çox iş də görmək lazımdır.

Həqiqətən, Azərbaycanda dövlət müstəqilliyinin əldə olunması bizim çoxəsrlik tariximizdə ən böyük hadisədir. 1918-ci ildə yaranmış vəziyyətdən, fürsətdən istifadə edərək Azərbaycan dövlət müstəqilliyini elan etdi, Xalq Cümhuriyyəti yarandı, fəaliyyətə başladı və əgər o, yaşaya bilsəydi, təbiidir ki, biz XX əsrdə tam müstəqil dövlət kimi inkişaf edə bilərdik. Ancaq bu gün biz onu da etiraf etməliyik ki, onun yaşaya bilməməsi, o vaxt hakimiyyətdə olan qüvvələrin, yaxud şəxslərin günahı deyildir. Çünki o vaxt o fürsət ki, yarandı, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini elan etdi və təkcə Azərbaycan yox, Rusiya imperatorluğuna daxil olmuş bir neçə başqa xalqlar öz müstəqilliyini elan etdilər, həmin o imperatorluğu devirən, inqilab edən qüvvələr – bolşeviklər, təbiidir ki, təkcə Rusiya ilə qane ola bilməzdilər. Onlar keçmiş Rusiya imperatorluğunun bütün ərazisini əllərinə keçirmək istəyirdilər və bunun üçün də çox güclü imkanlar əldə etdilər.

Birinci dünya müharibəsindən sonra dünyada, ümumiyyətlə, bəzi imperatorluqların ləğv olunmasından, bir çox böyük dövlətlərin məğlub edilməsindən və dünyada yaranmış gərgin vəziyyətdən istifadə edilərək, qısa bir zamanda keçmiş Rusiya imperatorluğunun ərazisində sovet hakimiyyəti yarandı. Bu, güman edirəm ki, o vaxt tarixi zərurətdən meydana gəlmişdi. Bunu yaqın ki, bizim tarixçilər daha düzgün, dəqiq təhlil edə və daha düzgün fikir söyləyə bilərlər. Ancaq mən onu demək istəyirəm ki, o vaxt təkcə biz yox, istiqlaliyyətini elan edən başqaları da öz müstəqilliklərini saxlaya bilmədilər. Ona görə də bu, tarixi bir prosesdir.

İlk dəfə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əldə edilməsi o vaxt dünyada yaranmış, Birinci dünya müharibəsindən sonra mövcud olan vəziyyətdən irəli gələn hadisə idi. Böyük qüdrətə malik olan Rusiya imperatorluğunun dağılmasından irəli gəlirdi. Əgər bunlar olmasaydı, yüz illərlə tarixi olan Rusiya imperatorluğu Birinci dünya müharibəsi nəticəsində və dünyada əmələ gəlmiş bu qarışıq vəziyyətdə dağılmasaydı – bunu düzgün demək lazımdır – o vaxtkı Xalq Cümhuriyyətini yaradan insanlar nə qədər can atsaydılar, onlar Azərbaycanın müstəqilliyini elan edə bilməzdilər. Ancaq o dövr, əlbəttə ki, bizim xalqımızda müstəqillik əhval-ruhiyyəsini yaratdı, beyinlərə həkk etdi. Baxmayaraq ki, ondan sonrakı 70 ildə həmin dövr təhrif olundu və heç qoymadılar ki, tarixçilər həmin dövrü öyrənsinlər. Təkcə Azərbaycanda yox, Sovetlər İttifaqı məkanında. Yeni qurulmuş sovet hakimiyyəti öz siyasətini, öz ideologiyasını həyata keçirərək, yeni nəsillərin beynində bu ideologiyayı daha da dərinləşdirərək, o dövrü unutdurmağa çalışdılar və buna da nail oldular. Belə bir hadisə əsrin əvvəlində baş veribdir. Belə bir hadisə də XX əsrin sonunda baş veribdir.

İkinci dünya müharibəsindən sonra, «soyuq müharibə», demək olar ki, sona çatan zaman dünyada gedən proseslər nəticəsində və sovet quruluşu artıq bütün başqa ölkələrdə olan iqtisadi quruluşla rəqabət aparmaq imkanına malik olmadığına görə və ümumiyyətlə, artıq bu dövrdə, məsələn, İkinci dünya müharibəsindən sonra bir çox imperatorluqlar ardıcıl surətdə dağıldığına görə, belə böyük imperiya da – sovet imperiyası da dağılmağa məhkum idi, dağılacaqdı və dağıldı da.

Bu da bizə imkan verdi ki, bundan istifadə edərək Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini elan edək. Ancaq tək biz yox, SSRİ-yə daxil olan bütün 15 sovet respublikası müstəqilliyini elan etdi. Baltıyanı ölkələr bir az öncə müstəqilliyini elan etdilər. Rusiyanın özü də bunu iyun ayında etdi. Ancaq o biri respublikalar, o cümlədən, Azərbaycan bu barədə bir az gecikdi. Demək olar ki, müstəqilliyini elan edən respublikalar içərisində Azərbaycan ən son cərgədə olan bir respublikadır. Bunların hamısını düzgün təhlil etmək lazımdır. Mən dəfələrlə demişəm, indi də deyirəm, 1918-ci ildə Xalq Cümhuriyyətinin yaradıcıları o vaxt yaranmış tarixi şəraitdən ağıllı istifadə etdilər. XX əsrin sonunda, 1991-ci ildə, nəhayət, SSRİ dağılarkən burada bu müstəqilliyi elan etmək ondan da asan idi. Çünki əgər bir imperiya dağılıbsa, imperiyanı təşkil edən respublikaların, necə deyərlər, hərəsi öz başına çarə qılmalı idi, qıldılar da. Hamı müstəqilliyini elan etdi. Mən bunu bir neçə dəfə demişəm. Azərbaycan isə başqalarına nisbətən fərqli, əlverişli olmayan ağır dövr keçirdi. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü 1988–1989-cu illərdən başlanmışdı. Erməni təcavüzünə və Azərbaycanın daxilində olan ictimai-siyasi qrupların, qüvvələrin, silahlı dəstələrin bir-biri ilə mübarizəsinə görə ilk günlərdən Azərbaycanda müstəqil dövlətin qurulması, onun yaşaması, müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi yolu ilə getməyə imkan vermədi. Ancaq biz şükür etməliyik ki, bütün o ağır proseslər bizim müstəqilliyimizi sarsıda bilmədi, bizim ölkəmizi dağıda bilmədi. Biz o ağır dövrdən çıxdıq və müstəqilliyimizi ilbəil, ardıcıl surətdə möhkəmləndiririk. Bu gün Azərbaycanda müstəqillik çox möhkəm təməl üzərində durur. Mən inanıram ki, o illərin acısını görən xalqımız bundan sonra, gələcəkdə də bu müstəqilliyin itirilməsinə yol verməz.

Beləliklə, biz indi nə qədər çətinliklərlə, məhrumiyyətlərlə rastlaşsaq da, özümüzü xoşbəxt hesab etməliyik. Xalqımızı xoşbəxt hesab etməliyik ki, biz artıq on ildir müstəqil dövlət kimi yaşayırıq. Artıq bunu dəyişmək, bunu sarsıtmaq mümkün deyildir. Baxmayaraq ki, buna cəhdlər var. Azərbaycanın daxilində hələ də ictimai-siyasi sabitliyi pozmaq istəyənlər, necə deyərlər, hansısa günlər elan edərək, o gündə hakimiyyəti devirmək istəyənlər var.

Yaxud da ki, indi dünyada başqa bir coğrafi-siyasi vəziyyət yaranıbdir. Bu coğrafi-siyasi vəziyyətdə, təbiidir ki, bəzi ölkələr bir çox səbəblərə görə Azərbaycanın müstəqil yaşamasını o qədər də qəbul etmir. Ona görə də

bizim müstəqilliyimizin qorunub saxlanması üçün həm xaricdən, həm də daxildən təhlükələr vardır. Lazımdır ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı bu təhlükələri bilsin və heç vaxt hesab etməsin ki, artıq hər şey yaxşıdır.

Ümumiyyətlə, insan unutan olur, çox şeyləri tez unudur. İndi burada oturanların hamısı, təbiidir ki, o dövrün şahidləridir. Amma yenə də get-gedə o dövrü unudurlar. Unudurlar ki, 1990-cı ildə Azərbaycana sovet hökuməti tərəfindən edilən təcavüz nə qədər böyük faciə yaratdı. Bunu heç vaxt unutmamaq olmaz. Ancaq indi görürəm, oradan da, buradan da bu faciəni unudurlar. Bu faciənin günahkarlarına bəraət qazandırmaq istəyirlər. Bu faciənin günahkarları artıq baş qaldırıblar. Onların baş qaldırmağını müəyyən qədər anlamaq olar. Nə üçün? Çünki artıq 1990-cı ilin yanvar hadisələri get-gedə yaddan çıxır. O yaralar sağalıb, sağalmalı idi. Ancaq ürəyimizdə olan o yara həmişə bizə deməlidir ki, Azərbaycanın XX əsrdəki tarixində 1990-cı ilin 20 yanvarı ən dəhşətli faciələrdən biridir. Yaxud da ki, ondan sonrakı dövr – Azərbaycandakı hərc-mərclik dövrü, hakimiyyətsizlik dövrü, Azərbaycanda dövlət böhranı, Azərbaycanı parçalayan qüvvələr... İndi onların bəziləri azadlıqdan məhrum olunublar. Ancaq çoxları indi deyirlər ki, daha onlar niyə belə olsunlar. Onlar da bəraət qazansınlar, yaxud da ki, azad olunsunlar. Elə bil ki, bu kiməsə lazımdır, amma başqasına lazım deyildir. Ancaq o insanlar ki, 1992–1993-cü illərdə Azərbaycanı parçalayırdılar, dağıdırdılar və Azərbaycanın müstəqilliyi artıq böyük bir təhlükə altında idi, o insanları bağışlamaq olarmı? Çox şeyi bağışlamaq olar, amma belələrini bağışlamaq olmaz! Bunu hamı bilməlidir. Ancaq dövlət mənafeyini kənara qoyaraq, öz şəxsi mənafeləri uğrunda mübarizə aparan adamlar istəyirlər ki, hər şey unudulsun, hər şey yaddan çıxsın. Buna imkan vermək olmaz.

Ona görə də bizim bu on illik tariximiz yazılmalıdır. İndi burada məlumat verildi ki, kitablar yazılıbdır, amma çox kitablar yazılmalıdır və özü də çox dəqiq kitablar yazılmalıdır. Bəlkə də bu on ilin gündəliyi yazılmalıdır. Hansı gün nə olub, Azərbaycan hansı gün nə vəziyyətdə olubdur, hansı gün nə fəlakət qarşısında olubdur. Çünki bu dövr, zaman gələcək, Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi daha da möhkəmlənəcək, iqtisadi cəhətdən inkişaf edəcək, Azərbaycan möhkəm və qüdrətli bir dövlət olacaqdır. Ancaq gələcək nəsillər də gərək bunu unutmasınlar. Ona görə də bu on il təhlil edilməlidir. İndi bizim tarixçilər, adətən, keçmiş əsrləri təhlil edirlər, əsərlər yazırlar, elmi dərəcələr alırlar. Buna etiraz yoxdur, çünki tariximizin hər səhifəsi bizim üçün əhəmiyyətlidir. Ancaq tariximizin bu səhifəsi, bu on illik səhifəsi, hesab edirəm ki, bizim xalqımız üçün və gələcək nəsillər üçün ən əhəmiyyətli bir dövrdür. O mənada ki, faciəli dövrdür, ağır dövrdür, amma eyni zamanda bu dövrü bizim xalqımız öz müdrikliyi ilə, öz iradəsi ilə yaşadı və bu çətinliklərdən çıxdı. Ona görə də sizin bu kitablarınız davam etməlidir. Burada deyilən məlumatları mən məmnuniyyətlə qəbul edirəm və hesab edirəm ki, iş bununla qurtarmır. Bu iş davam etməlidir və hər il biz bu barədə yeni-yeni əsərlər almalıyıq. Yenə də deyirəm, bu əsərlər 500, yaxud da 1000 nüsxə, 2000 nüsxə olmamalıdır. Lazım deyildir ki, bu kitablar belə gözəl, nəfis şəkildə olsun. Tələbə üçün bunun əhəmiyyəti yoxdur. Tələbə üçün, gənc üçün bu kitabın içərisində olan məlumatın əhəmiyyəti var. Bunlara mən etiraz etmirəm. Bunlar, ümumiyyətlə, bizim poliqrafiyanın yüksək səviyyədə olduğunu göstərir və bunu da biz göstərməliyik. Ancaq hələ ki, bizim o qədər vəsaitimiz yoxdur ki, 10 min nüsxə belə kitab çıxarda. Amma sadə kağızda, sadə cildə 10 min nüsxə kitab çıxarmaq və insanlara vermək olar. Mən təkcə bunu demirəm. Bütün tarix kitablarını da deyirəm. Hamısını deyirəm. Bəzən müəllif hesab edir ki, o, kitabı yazdı, gözəl, nəfis şəkildə onu çap etdirdi – indi də bir dəb düşübdür – təqdim etdi, qohum-əqrəbasına, tanışlarına verdi, bununla iş qurtardı.

Hər müəllif o qədər də maraqlı deyildir ki, onun əsəri, yazdığı kitab geniş kütlələrə çatsın. Amma əsl əsər müəllifi, əsl kitab müəllifi birinci növbədə çalışmalıdır ki, onun əsəri, onun yazdığı fikirlər geniş kütləyə çatsın. Çünki 70 il ərzində bizim tariximiz təhrif olunubdur. İndi biz dövlət müstəqilliyinin on ilini yaşamışıq, on birinci ilə qədəm qoyuruq, artıq yol vermək olmaz ki, yenə də bir on, on beş, iyirmi ildən sonra kimsə gəlib bunu təhrif edə bilsin. Ona görə də dəlillərə, sübutlara əsaslanan kitablar, əsərlər yaradılmalıdır. Bu on- illiyin tarixini yazan çox adamlar – mən görürəm, burada oturanların əksəriyyəti elmi dərəcəlidirlər, elmi dərəcəni çox sevirilər – çox-çox adamlar elmi dərəcə də ala bilirlər, professor da ola bilirlər, nə bilim, başqa adlar da ala bilirlər, hamısı ola bilər. Düzdür, onların mənim üçün o qədər əhəmiyyəti yoxdur, amma mənim üçün əhəmiyyətli olan o tarixin yazılmasıdır.

Qarşıdakı günlər haqqında, tədbirlər haqqında Ramiz Mehdiyev məlumat verdi. Tədbirlər də, hesab edirəm ki, qəbul oluna bilər. Amma indi və həmişə yubiley ərəfəsində bir yubiley əhval-ruhiyyəsi, yüksək əhval-ruhiyyə yaranmalıdır. Bunu yaratmaq lazımdır. Bunu bizim mətbuatda, radio, televiziya vasitələrində, bizim kollektivlərdə, ali məktəblərdə, orta məktəblərdə, iş kollektivlərində yaratmaq lazımdır. Yaratmaq lazımdır ki, insanlar elə təkcə ayın 18-də yox, gündən-günə, bizim bu onuncu ildönümünün sonuncu gününə qədər bu əhval-ruhiyyə ilə yaşasınlar. Bu təbiidir ki, bizim cəmiyyətimizdə insanların daha da birliyinə gətirib çıxaracaqdır.

Ötən on il hər bir azərbaycanlının, hər bir Azərbaycan vətəndaşının, hesab edirəm ki, nailiyyətidir. Birincisi, bu, bütün xalqımızın əvəzsiz sərvətidir, ikincisi isə, hər bir insanın bunda öz payı var. Heç kəsin payı inkar olunmamalıdır, heç kəsin rolu inkar olunmamalıdır. Amma heç kəsin də fəaliyyəti, necə deyərlər, şişirdilməməlidir. Hər şey düzgün, doğru, obyektiv olmalıdır. Nəhayət, bu bizim ümumi milli bayramımızdır. Mən hesab edirəm ki, indi artıq müstəqil Azərbaycan üçün bu bayramdan əziz bayram ola bilməz. Ona görə də

bu, bizim xalqımızın hamısını eyni dərəcədə həm sevindirməlidir, həm həvəsləndirməlidir, həm də birləşdirməlidir.

Biz yol verməməliyik ki, son illərdə müşahidə etdiyimiz hallar – xalqı parçalamaq, bu iqtidardır, bu müxalifətdir, iqtidar gedən yolla müxalifət getmir, müxalifət gedən yolla iqtidar getmir – bunlar olmasın. Əgər həqiqətən hər birimiz ümummilli fikirlərlə yaşayırsaq, demək, bu bayram, bu yubiley hər kəsin siyasi görüşlərindən, siyasi baxışlarından asılı olmayaraq, bizim xalqımızı daha da birləşdirməlidir, insanları bir-biri ilə daha da mehriban etməlidir. Yəni mən demək istəyirəm ki, bax, bu on illik yubiley, bayram gərək bizim xalqımızda dostluq, mehribanlıq əhval-ruhiyyəsi yaratsın. Azərbaycan dövlətinin başçısı kimi, prezident kimi, mən bunu istəyirəm, bunun üçün çalışıram və ona görə də burada bu sözləri bəyan edirəm.

Mən ümidvaram ki, biz qarşıdakı günlərdə də nəzərdə tutulmuş tədbirləri həyata keçirəcəyik, 18 oktyabr bayramını hamımız yüksək əhval-ruhiyyədə qeyd edəcəyik və irəliyə gedəcəyik. Biz bu bayram ərəfəsindəyik. Ümumiyyətlə, bu onilliyi qeyd edərkən heç də hər şeyə cəhrayı eynəkdən baxmamalıyıq. Həqiqət həqiqət kimi olmalıdır. Bu gün burada nailiyyətlərdən danışdılar. Amma nöqsanlar da çoxdur. Mən də replikalarımnda bu barədə dedim. Bir də deyirəm, çatışmazlıqlar da çoxdur, hakimiyyət orqanlarının işində qüsurlar da az deyil, bəzilərdə həddindən artıq çoxdur. Bizim ən əsas vəzifəmiz xalqın həyat tərzini – mən bütün xalqı nəzərdə tuturam – rifah halını yaxşılaşdırmaqdır, bu sahədə hələ qarşımızda çox böyük vəzifələr var. Heç vaxt düşünməməliyik ki, biz hər şeyi etmişik.

Təbiidir ki, bu onilliyi qeyd edərkən hamımız üçün böyük yara Azərbaycanın torpaqlarının bir qisminin işğal altında olmasıdır. Bir milyondan artıq soydaşlarımızın yerlərindən-yurdlarından didərgin düşərək çadırlarda ağır şəraitdə yaşamasıdır. Ancaq bu, tarixin reallığıdır. Biz birinci növbədə çalışmalıyıq ki, belə insanlara, belə vətəndaşlarımıza, xüsusən qaçqın və köçkün vəziyyətində yaşayan insanlara bu günlərdə daha da çox yardım, qayğı və diqqət göstərək. İnsan elə bir məxluqdur ki, ona bəzən elə xoş söz də böyük təsəlli verir. Ona görə də mən yuxarıdan aşağıyadək hakimiyyət orqanlarında, vəzifələrdə işləyənlərin hamısından tələb edirəm ki, insanlara qayğı göstərsinlər, insanlara xoş münasibət göstərsinlər.

Xüsusən ağır vəziyyətdə yaşayan insanlara, çadırlarda yaşayan insanlara, köçkün vəziyyətində yaşayan insanlara, şəhid ailələrinə, müharibə əlillərinə hansı yardımı göstərmək olarsa, etmək lazımdır. Ancaq bununla yanaşı, onların könlünü almaq, onlarla bərabər olmaq, onların əhval-ruhiyyəsini qaldırmaq da bizim vəzifəmizdir, borcumuzdur.

Mən hesab edirəm ki, biz on il gərgin həyat keçirərək, bu on il içərisində Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə son qoymağa çalışaraq, bundan sonra da bu işimizi davam etdirəcəyik. Mən inanıram ki, biz bu bələdan da çıxacağıq, mütləq çıxacağıq. Qaçqınlar, köçkünlər öz yerlərinə qayıdacaqlar. Sülh yaranacaqdır. Doğrudur, bu iş uzandı. Doğrudur, bu bizim nəzərə aldığımızdan daha da çətin oldu. Ancaq biz buna nail olacağıq.

Mən ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, müstəqilliyimizin qarşından gələn illərdə biz bu nailiyyətləri də bəyan edə biləcəyik.

Mən ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycanın bütün vətəndaşları bizim bu gün burada apardığımız danışıqlara, söylədiyimiz fikirlərə qoşulacaqlar və hamımız birlikdə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümünü böyük bir bayram kimi layiqincə qeyd edəcəyik. Sağ olun.

ÜMUMRUSIYA–AZƏRBAYCAN KONQRESİNİN BİRİNCİ QURULTAYINA

Hörmətli qurultay iştirakçıları!

Əziz söydaşlarım!

Sizi – Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin Moskva şəhərində keçirilən Birinci qurultayının iştirakçılarını ürəkdən salamlayır, hər birinizə ən səmimi arzu və diləklərimi yetirirəm.

Hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində çoxmilyonlu Azərbaycan diasporu yaşayır. Həmin ölkələr sırasında azərbaycanlıların ən çox məskunlaşdığı dövlət, şübhəsiz ki, Rusiya Federasiyasıdır. Bu, hər şeydən əvvəl, iki əsrə yaxın bir müddət ərzində ölkələrimizin eyni siyasi-coğrafi məkana mənsub olması ilə əlaqədardır.

Azərbaycan–Rusiya münasibətlərinin dərin tarixi kökləri vardır. Xalqlarımız öz milli müstəqilliyinə nail olduqdan sonra bu münasibətlər yeni tarixi mərhələyə qədəm qoymuşdur. Artıq müstəqil dövlətlər olaraq Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında tarixi ənənələrə söykənən dostluq və mehriban qonşuluq münasibətləri, bərabərhüquqlu qarşılıqlı əməkdaşlıq durmadan inkişaf edir. Prezident Vladimir Putinin bu ilin yanvarında Azərbaycana səfərini dövlətlərarası əlaqələrimizi forma və məzmunca zənginləşdirən, ona yeni nəfəs verən əhəmiyyətli hadisə kimi dəyərləndirirəm. Biz beynəlxalq normalara, qarşılıqlı hörmət və etimad prinsiplərinə əsaslanan münasibətlərimizin ardıcıl, dinamik inkişafında maraqlıyıq və bu işdə əlimizdən gələni əsirgəməyəcəyik.

Əziz dostlar!

Xalqlarımızın və dövlətlərimizin bir-birinə daha da yaxınlaşmasında xalq diplomatiyasının böyük rolunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu baxımdan, Rusiyada Azərbaycan icmasının təşkilatlanması və ictimai nüfuzunun yüksəlməsi bizi ürəkdən sevindirir. Fərəhli haldır ki, sıralarında çoxsaylı ictimai təşkilatları və görkəmli soydaşlarımızı birləşdirən Ümumrusiya Azərbaycan Konqresi Rusiyada yaşayan azərbaycanlıların mənəvi-mədəni və intellektual güc mərkəzinə çevrilməkdədir.

Bu həm də onunla əlamətdardır ki, Ümumrusiya Azərbaycan Konqresi tarixi vətəndən kənar millətimizi və ölkəmizi ləyaqətlə təmsil etmək, Rusiya kimi böyük bir dövlətin ictimaiyyətində Azərbaycan haqqında obyektiv və doğru-dürüst fikir formalaşdırmaq missiyası ilə fəaliyyətə başlamışdır. Bu çox gərəkli və məsuliyyətli bir işdir. Çünki sizlərin hər biri min illərcə şərəfli tarixi keçmiş olan, bəşər sivilizasiyasına ölməz dühalar bəxş etmiş böyük bir millətə mənsubsunuz. Milli-mənəvi dəyərlərimizə bağlılıq, doğma dilimizə və mədəniyyətimizə, adət-ənənələrimizə sədaqət və xalqımızın yüksək milli keyfiyyətlərinin təbliği, harda yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlının müqəddəs borcu və şərəfli vəzifəsidir. İnanıram ki, dünya azərbaycanlılarının Bakıda keçiriləcək I qurultayı ərəfəsində təşkil olunmuş toplantımız bu vəzifənin yerinə yetirilməsi yolunda mühüm bir addım olacaqdır.

Bu gün Rusiya Federasiyasında böyük tarixi yeniləşmə, vüsətli hüquqi-demokratik proseslər gedir və onun beynəlxalq nüfuzu durmadan artır. Bütün bunları biz diqqətlə izləyir və tarixi qonşumuzun, dost ölkənin hər bir uğuruna ürəkdən sevinirik. Mənim üçün çox xoşdur ki, çoxminli Azərbaycan icması da bu qaynar tarixi proseslərdən kənar deyil və Rusiyanın ictimai-siyasi, elmi-mədəni, sosial-iqtisadi həyatında yaxından iştirak edir, soydaşlarımız yaşadıkları ölkə qarşısında vətəndaşlıq borcunu ləyaqətlə yerinə yetirirlər. Rusiya elminə, mədəniyyətinə, ədəbiyyat və incəsənətinə, iqtisadiyyatına sanballı töhfələr verən Azərbaycan övladları ilə, dünya şöhrətli soydaşlarımızla haqlı olaraq fəxr edirik.

Hörmətli qurultay iştirakçıları!

Xalqlarımızın və dövlətlərimizin bir-birinə daha da yaxınlaşması, tarixi qonşuluq və dostluq əlaqələrimizin möhkəm təməllər üzərində inkişafı naminə göstərdiyiniz şərəfli fəaliyyəti yüksək qiymətləndirirəm. Ümidvaram ki, bu nüfuzlu tədbir Rusiyanın ictimai-siyasi həyatında və soydaşlarımızın həyatında böyük hadisə olacaq, xoşməramlı Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinə yeni stimül və təkan verəcəkdir. Bu yolda hər birinizə möhkəm cansağlığı və böyük uğurlar, ailələrinizə əmin-amanlıq və xoşbəxtlik arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 2 oktyabr 2001-ci il

**UQANDA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB YOVERİ MUSEVENİYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Uqanda Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Uqanda xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Uqanda Respublikası arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətləri genişlənərək xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 2 oktyabr 2001-ci il

**İSPANİYANIN KRALI ƏLAHƏZRƏT
I XUAN KARLOSA**

Əlahəzrət!

İspaniya Krallığının milli bayramı – İspan milləti günü münasibətilə Sizi, kral ailəsinin üzvlərini və bütün İspan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan və İspaniya arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri daha da genişlənərək ölkələrimizin tərəqqisinə hərtərəfli xidmət göstərəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət, dost İspan xalqına əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 2 oktyabr 2001-ci il

**İSPANİYA KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB XOSE MARİA ASNARA**

Hörmətli cənab Baş nazir!

İspaniya Krallığının milli bayramı – İspan milləti günü münasibətilə Sizi və dost ispan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, dövlətlərimiz arasında təşəkkül tapmış dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri bundan sonra daha da inkişaf edəcək və ölkələrimizin xalqlarının mənafeyinə, bütün dünyada sülhə və tərəqqiyə xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, fəaliyyətinizdə uğurlar, ölkənizə yüksəliş arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 2 oktyabr 2001-ci il

**ALMANİYANIN AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN ALMANİYA FEDERATİV
RESPUBLİKASININ MİLLİ BAYRAMI –
ALMAN BİRLİYİ GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ
TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ
QƏBULDA NİTQ**

«Hyatt Recensi–Naxçıvan» mehmanxanası

3 oktyabr 2001-ci il

Hörmətli cənab səfir!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi Almaniyanın milli bayramı – Alman birliyi günü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və alman xalqına sülh, əmin-amanlıq və daim xoşbəxtlik arzulayıram.

İkinci dünya müharibəsi bəşəriyyətə çox böyük faciələr gətirdi və bu faciələri dünya xalqlarının çoxları keçirdi. Biz də bu faciədən keçmişik, onun çətinliklərini görmüşük. Bunun da nəticəsində, yəni İkinci dünya müharibəsi nəticəsində Almaniya parçalandı, uzun müddət alman xalqı parçalanmış vəziyyətdə qaldı. Nəhayət, bir-birinə qovuşa bilibdir.

Ona görə də keçmiş bu tarix hər bir xalq üçün, hər bir millət üçün ibrət dərsi olmalıdır. Biz məmnunuq ki, Almaniya İkinci dünya müharibəsi qurtarandan sonra, parçalandıqdan sonra uzun müddət birləşmək arzusunda olubdur və nəhayət, «soyuq müharibə»nin sona çatması nəticəsində Almaniya birləşibdir. Daha dəqiq desək, Almaniyanın birləşməsi «soyuq müharibə»yə son qoyulması demək idi.

Almaniya ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrin böyük tarixi var. Bu gün, bu bayram günü hörmətli səfir burada maraqlı bir sərgi təşkil edibdir. Mən o sərgi ilə tanış oldum. Sərgi ilə tanışlıq hətta bizim kimi öz tarixini yaxşı bilən insanlar üçün də bir çox yeni tarixi hadisələri aşkar etdi.

Almaniyanın böyük «Siemens» şirkəti hələ əsrin əvvəlində Azərbaycanda fəaliyyət göstərməyə başlamışdır və çox böyük izlər qoymuşdur.

Vaxtilə Almaniya Azərbaycan torpağına köçürülmüş almanlar Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafında mühüm rol oynamışlar. Onların burada yaşaması və göstərdikləri fəaliyyət, təbiidir ki, Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafına təsir etmişdir.

İndi biz buraya gələrkən, cənab səfir o dövr haqqında danışarkən birinci növbədə almanların burada çox yüksək keyfiyyətli şərab istehsal etməsi haqqında öz fikrini bildirdi.

Mən fikirləşdim, nə üçün şərab –çünki almanlar burada çoxlu başqa işlər də görüblər. Amma yəqin ona görədir ki, bu şərabı hamı, çoxları istifadə edirlər, ona görə bu çoxlarına məlumdur. Almanların əsrin əvvəllərində, sonrakı onilliklərdə Azərbaycanda gördükləri işlər, təbiidir ki, ictimaiyyətə geniş məlum deyildir. Ona görə də hörmətli səfir söhbətini birinci şərabdən başladı.

Güman edirəm ki, bugünkü qonaqlara siz alman şərabı verəcəksiniz. Ancaq o vaxt Yelenendorfdə istehsal olunan şərablar sizin indiki şərablardan çox keyfiyyətli olubdur.

Biz çox məmnunuq ki, Almaniya – dünyanın böyük dövlətlərindən biri, Avropanın ən böyük dövləti, böyük iqtisadi potensiala, insanların yüksək həyat tərzinə malik olan bir ölkə Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra ölkəmizə böyük maraq göstərirdir.

Biz bunu alqışlayırıq və Almaniya ilə bütün sahələrdə əlaqələrimizi daim inkişaf etdirmək istəyirik.

Ancaq mən çox məmnunam ki, buraya gələrkən, səfir mənimlə söhbət edərkən dedi ki, Azərbaycan öz coğrafi-strateji əhəmiyyətinə görə və ən əsası, xarici investisiyanın qoyulması üçün yaranmış əlverişli şəraitə görə çox əhəmiyyətlidir. Biz hesab edirik ki, Azərbaycana hansı bir ölkə sərmayə qoymaq istəyirsə, o heç bir risk etmir. Bu həqiqətdir və çox məmnunam ki, Almaniyanın Azərbaycandakı yeni səfiri qısa bir müddətdə bu həqiqəti artıq özü üçün müəyyən edibdir və mənimlə görüşünü bu sözlərlə başladı.

Həqiqətən Azərbaycan demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi və demokratiya yolu ilə, bazar iqtisadiyyatı ilə irəliyə gedən bir ölkə kimi, buraya xarici investisiyanın gəlməsi üçün bütün imkanları yaradıbdır. Bunların içərisində ən əsas şərtlərdən biri Azərbaycanda yaranmış ictimai-siyasi sabitlikdir.

Eyni zamanda bizim bir çox problemlərimiz də vardır. Bu problemlərin içərisində bizim üçün ən ağır Ermənistan–Azərbaycan münasibətidir. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycanın torpaqlarının işğal olunması və bu torpaqlardan bir milyondan artıq soydaşımızın didərgin düşməsidir.

Almaniya ATƏT-in Minsk qrupunun üzvüdür və indiyədək Minsk qrupu çərçivəsində bu ağır problemin həll olunması üçün öz səylərini göstərir və ümidvaram ki, bu məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün Minsk qrupunun tərkibində daha fəal iştirak edəcəkdir.

Bu bizim problemimizdir. Ancaq indi bütün bəşəriyyəti narahat edən, o cümlədən bizi də narahat edən ən böyük problem, ən böyük təhlükə beynəlxalq terrorizm və onun nəticəsində ayrı-ayrı xalqlara, ayrı-ayrı ölkələrə vurulan zərbələr, gətirilən ziyanlardır.

Biz son illər beynəlxalq terrorizmə qarşı hər cür mübarizə aparılmasının tərəfdarı olmuşuq, bu gün də onun tərəfdarıyıq.

Sentyabrın 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarının Nyu-York və Vaşinqton şəhərlərində terrorçular tərəfindən törədilmiş misli görünməmiş terror aktı təkcə Amerikaya qarşı yox, bütün bəşəriyyətə qarşı, sülhə qarşı, demokratiyaya qarşı olan bir hərəkdir.

Bu, dünyanın bir çox xalqlarını hiddətləndirdiyi kimi, Azərbaycan xalqını da hiddətləndirmişdir. Ona görə də biz Amerika Birləşmiş Ştatlarını bu terror aktının qarşısının alınması üçün, terrorçuların tapılması və cəzalandırılması üçün dəstəkləmişik və dəstəkləyəcəyik. Bu mübarizədə biz Amerika Birləşmiş Ştatları ilə, yaranmış alyansla bir yerdəyik.

Bu hadisə bütün dünyaya bir daha nümayiş etdirdi ki, müasir dövrün ən təhlükəli hadisəsi, ən böyük təhlükəsi terrorizmdir, beynəlxalq terrorizmdir və heç bir ölkə, heç bir xalq düşünməsin ki, o, bu cür cinayətlərdən kənar qala bilər.

Ona görə terrorizmin, beynəlxalq terrorizmin kökünün kəsilməsi üçün bütün ölkələr mübarizə aparmalıdır və kökü tam kəsilməyə qədər terrorizmə qarşı bu mübarizə davam etməlidir.

Almaniya bu hadisə ilə əlaqədar olaraq öz xidmətlərini, öz fəallığını bəyan edibdir. Hesab edirik ki, həm NATO çərçivəsində, həm Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində, həm də terrorizmə qarşı yaranmış alyans çərçivəsində bu mübarizə kəskin surətdə aparılacaq və bəşəriyyət bu təhlükədən gələcəkdə xilas olacaqdır.

Almaniya birləşəndən sonra çox sürətlə inkişaf edir. Bu isə təkcə Almaniyanın iqtisadiyyatının irəliyə aparılması, alman xalqının rifahının yaxşılaşdırılması demək deyildir. Bu, eyni zamanda dünya iqtisadiyyatının inkişafına alman xalqının verdiyi töhfədir.

Hesab edirəm ki, Almaniya ilə Azərbaycan arasındakı əməkdaşlıq, iqtisadi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi, Almaniya ilə Azərbaycana investisiyaların gəlməsi bizim gələcək əlaqələrimizi daha da genişləndirəcək və yüksəldəcəkdir.

Bu böyük bayram münasibətilə sizi bir daha təbrik edirəm, hamınıza cansağlığı, səadət arzulayıram.

**İTALİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB KARLO ADZELYO ÇAMPIYƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Milan şəhərinin hava limanında təyyarə qəzası nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı xəbəri məni ürəkdən kədərləndirdi.

Bu faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailələrinə və yaxın adamlarına dərin hüznlə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 9 oktyabr 2001-ci il

**İTALİYA RESPUBLİKASI NAZİRLƏR
ŞURASININ SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SİLVİO BERLUSKONİYƏ**

Hörmətli cənab sədr!

Milan şəhərinin hava limanında təyyarə qəzası nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı xəbərini dərin kədər hissi ilə qarşıladım.

Baş vermiş faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailələrinə və yaxın adamlarına dərin hüznə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 9 oktyabr 2001-ci il

**MOSKVA MERİNİN BİRİNCİ MÜAVİNİ
LYUDMİLA ŞVETSOVA BAŞDA OLMAQLA
RUSİYA PAYTAXTI HÖKUMƏTİNİN
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

10 oktyabr 2001-ci il

Mən sizi Azərbaycanda salamlamağa şadam və şadam ki, Azərbaycan ilə Moskva şəhəri arasında iqtisadi, mədəni və elmi-texniki əməkdaşlıq üzrə birgə komissiya fəaliyyətini uğurla davam etdirir. Burada bizim Azərbaycan–Rusiya əməkdaşlığı komissiyamız var, amma Azərbaycan–Moskva komissiyası da var. Bu, bir tərəfdən, o qədər də aydın deyildir, digər tərəfdən isə, Rusiyanın iqtisadi, sosial və mədəni həyatında Moskvanın ümumən böyük yer tutduğunu nəzərə aldıqda, tamamilə qanunauyğundur. Vaxtilə, Yuri Mixayloviç Lujkov burada olarkən biz bu komissiyanın yaradılması haqqında onunla razılığa gəlmişdik. İndi görürəm ki, siz müvəffəqiyyətlə işləyirsiniz, yaxşı əməkdaşlıq edirsiniz. Azərbaycana belə bir mötəbər nümayəndə heyətinin gəlməsi də sübut edir ki, Moskva nümayəndələri, Moskva Azərbaycana, bizimlə əməkdaşlığa maraq göstərirlər.

Görünür, bunu artıq mövcud nəticələrin amili kimi qiymətləndirmək lazımdır. Nəticələr var, boş-bekar görüşlərin vaxtı artıq keçmişdir. Mənə məlumat verdilər ki, nəticələr var, ancaq bununla yanaşı, bu nəticələr daha çox olmalıdır. Bu baxımdan bizim kifayət qədər böyük imkanlarımız vardır. Əlbəttə, Moskvanın imkanları daha böyükdür və hətta hüdudsuzdur. Ona görə də ümidvaram ki, siz indiki görüş zamanı həmin məsələləri müzakirə etmiş və əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi yollarını müəyyənləşdirmisiniz. Ona görə də şadam və mənə deyəndə ki, siz mənimlə görüşmək istəyirsiniz, mən də belə arzuda olduğumu bildirdim.

Lyudmila İvanovna, sizi görməyimə xüsusilə şadam. Köhnə dostları görmək həmişə xoşdur. Təkcə siz yox, Ernest Bakirov və başqaları da buradadırlar. Səfir də burada təzə adam deyildir.

Lyudmila Şvetsova: Çox hörmətli Heydər Əliyeviç, səmimi sözlərə görə Sizə təşəkkür edirəm. Müsəidənizlə, mən hətta əziz Heydər Əliyeviç deyərdim, çünki şəxsən mən də, moskvalılar da, hətta tam əsasla deyə bilərəm, rusiyalılar da Sizi özümüzün çox əziz və yaxın bir adamı hesab edirik.

Əvvəla, icazə verin, əlbəttə, Yuri Mixayloviç Lujkovun salamını yetirim, çünki bizi bu səfərə o göndərmişdir. O dedi ki, münasibətlərimizin bir yerdə dayanıb qalmaması, inkişaf etməsi, onlara yeni keyfiyyət və vüsət verilməsi üçün getmək lazımdır. Bu bir yana, hətta elə dəqiqələr oldu ki, biz buraya gəlməyə hazırlaşarkən müharibə başlandı, vəziyyət mürəkkəbləşdi və düşündük ki, nə bilmək olar, bəlkə də bu səfər sizə də, hansısa planlarımızda bizə də mane olar. O, qəti şəkildə dedi ki, getmək lazımdır. Dedi ki, biz digər çətin illərdə də oraya getmişik, hər şeydən öncə işdir, biz əlaqələrimizi inkişaf etdirməli və genişləndirməliyik.

Sizə demək istəyirəm ki, mən burada bir il əvvəl olmuşam, onda mədəniyyət günləri keçirilirdi. Biz Sizinlə görüşdük, çox şeydən danışdıq. Əvvəla, dərhal demək istəyirəm ki, şəhər məni heyran etdi. Bu müddət ərzində şəhər necə də dəyişmişdir. Bu Sizin nəzərinizə bəlkə çox da çarpmır, ona görə ki, Siz burada yaşayırsınız, biz isə səliqəli, gözəl bir şəhər gördük. Təbii ki, Azərbaycanın belə bir paytaxtı olduğuna görə sevindik. İkincisi, həmvətənlərimizin Rus Mədəniyyəti Mərkəzimizdə işləyib hazırladıqları layihənin gerçəkləşdirilməsinə kömək göstərdiyinizə görə Sizə ürəkdən təşəkkür etmək istəyirəm. Dünyən biz orada balaca uşaqların çıxışlarını gördük, oraya toplaşan yaşlı adamları gördük. Bu, rus dilinin, rus mədəniyyətinin öyrənilməsi sahəsində də, Azərbaycanda bir çox millətlər arasında sülh şəraiti yaradılması sahəsində də Sizin burada, respublikada apardığınız siyasətdə daha bir addımdır. Bu şərait isə, sadəcə olaraq, əmrlə yaradılmayıb, əksinə, bundan ötrü çox işlər görülübür.

Biz Slavyan Universitetində olduq. Düzünü deyəcəyəm, onun qəlbimi rıqqətə gətirəcəyini güman edirdim, amma bu dərəcədə olacağını düşünmürdüm.

Əvvəla, çoxmillətli tələbə kollektivi, fəal kollektiv bizi çox yaxşı qarşıladı. Orada slavyan dillərini öyrənmək üçün nə kimi işlər görüldüyünü bizə göstərdilər. Biz orada fəaliyyət göstərən Ukrayna Mədəniyyət Mərkəzinə getdik, tələbələrle birlikdə Ukrayna dilində mahnı oxuduq.

Ukrayna dilini bir qədər bilməyim mənə kömək etdi.

Heydər Əliyev: Bəs necə, axı Siz Ukraynada yaşamısınız, işləmişiniz.

Lyudmila Şvetsova: Bəli. Amma bilirsinizmi, mən dərhal məyus oldum ki, bizim orada belə rus mərkəzimiz yoxdur. Əlbəttə, bu Sizlik deyildir. Siz Slavyan Universiteti yaratmışınız, o mövcuddur, orada hər şey yaxşı və gözəldir. Sözü düz, mən keçmiş İttifaqa daxil olan ölkələrə çox gedirəm, lakin heç yerdə belə şey

görməmişəm. Bu, çoxmillətli tələbə kontingenti olan yeganə Slavyan Universitetidir, orada azərbaycanlılar da, başqa millətlərdən olan adamlar da çoxdur.

Biz rektorla dərhal bir otaq seçdik, hətta birini yox, ikisini seçdik. Elə bu yaxın vaxtlarda nümayəndələrimiz buraya gələcəklər və Sizi əmin edirəm ki, etimadınızı doğruldacağıq, orada yaxşı bir rus mərkəzi yaradılacaqdır. Biz dilin öyrənilməsi, mədəni işin təşkili üçün onu ədəbiyyatla da, bütün materiallarla da təmin edəcəyik. O ki qaldı universitetə, ona görə Sizə dərin minnətdarlığımızı bildiririk. Bu dahiyənə ideyadır və o, dahiyənə təcəssümünü tapmışdır. Mənə elə gəlir ki, hətta MDB-nin zirvə toplantısında mən Yarova deyəcəyəm ki, bu universitetin təcrübəsini öyrənmək və sadəcə olaraq, onun yayılmasını tövsiyə etmək lazımdır. Buradan qayıtdıqdan sonra onunla söhbətim olacaq və biz bu sahədə əməkdaşlıq edəcəyik.

Sizə məlumat verirəm ki, biz Abbas Aydınoviçlə – hər ikimiz hökumətlərarası komissiyamızın həmsədririk – birlikdə işgüzar müşavirə keçirdik, bir-birimizin ünvanına heç bir kompliment demədik, hərçənd hər birimizin öyünməyə də əsası var. Bizim kifayət qədər ciddi söhbətimiz oldu və əməkdaşlıq haqqında razılığa gəldik. Bu əməkdaşlıq 20-dən çox bəndi əhatə edir və hamısı konkret məsələlərdir. Cavabdeh şəxslər, müddətlər barədə razılığa gəldik. Mən Sizə hər şeyi danışmayacağam, düşünürəm ki, Sizin tabeliyinizdə olan şəxslər bu barədə məlumat verəcəklər. Lakin, hər halda, bəzi məqamlar haqqında Sizə indi məlumat vermək istərdim.

Biz Abbas Aydınoviçlə razılığa gəldik ki, məhsul mübadiləsi, xüsusən Azərbaycandan meyvə-tərəvəz məhsulu göndərilməsi haqqında müqavilələrimizi süründürməçiliyə salmayaq, xurma yetişən kimi, mərkəzləşdirilmiş qaydada 100 maşın yükləyib, Bakıdan Moskvayadək olan bütün çətin yolu keçməyə çalışacağıq. Hətta Abbas Aydınoviç cavanlar sayağı dedi ki, bu karvanın önündə gedəcək maşının sükanı arxasında özüm əyləşəcəyəm. Onun özünün və ya hansısa mərhələlərdə daha kimlərin olacağını bilmirəm, lakin biz öz tərəfimizdən adamlarımızı cəlb edəcəyik.

Heydər Əliyev: Gərək onun özü olsun. Özü ola bilməsə də, maşından onun portretini asmaq lazımdır.

Lyudmila Şvetsova: Heydər Əliyeviç, əlbəttə, bizim bu yükü mənzil başına necə aparıb çatdıracağıımız bəlkə də ən başlıca məsələ deyildir, lakin, ümumiyyətlə, biz Moskvada göstərmək istəyirik ki, azərbaycanlılar öz məhsulunu paytaxtımızda satacaqlar. Çünki azərbaycanlılar şəhərin ticarət şəbəkəsində, əlbəttə, çox böyük rol oynayırlar. Kim nə deyirsə-desin, onlar yaşayış yerlərində köşklərin infrastrukturunu yaratmışlar. Orada onlar çətin, hətta bəzən, sadəcə olaraq, qeyri-insani şəraitdə, qarqızların, köşklərin yanında yaşayırlar, amma gecə-gündüz işləyirlər. Adamlar özlərinə gərək olan hər şeyi istənilən vaxt ala bilirlər. Ümumiyyətlə, bu yaxşıdır və heç kimin buna etirazı yoxdur, üstəlik, biz hətta şadıq ki, bütün bunlar var. Lakin biz təkcə onların kimlərdənsə aldıkları məhsulu deyil, əsasən Azərbaycanın məhsulunu nümayiş etdirməliyik. Bax, ona görə də biz xurmadan başlamağı qərara aldığımız, çünki xurma təbiətin dahiyənə məhsuludur, o, təkcə meyvə deyil, həm də dərmandır. İndi biz onun dadına baxacağıq. Mən bu barədə Yuri Mixayloviçə də məlumat verəcəyəm. Bizim ərzaq ehtiyatları və istehlak bazarı departamentlərinin rəhbərləri də buradadırlar. Onlar bu layihəni onun təşkili və ödənişi baxımından əsaslandırmağa hazırdırlar. Biz bunu edəcəyik.

Lakin bu təcrübə layihəsi ilə yanaşı, biz ticarət evləri yaradılması haqqında da razılığa gəldik, çünki bizə elə bir mexanizm lazımdır ki, o, qeyri-mütəşəkkil bazar mühitini bizə – dövlət səlahiyyətlərinə malik adamlara lazım olan məcraya yönəltsin.

Biz bu barədə və 2003-cü ildə Moskvada Azərbaycan günləri, 2004-cü ildə isə Azərbaycanda Moskva günləri keçirilməsi haqqında da razılığa gəldik. Özü də onları mədəniyyət günlərinə nisbətən daha geniş keçirmək istəyirik, hərçənd mədəniyyət bu tədbirlərin əsas, parlaq tərkib hissəsi olacaqdır. Biz əməkdaşlıq etmək, birgə fəaliyyət göstərmək, şəhərsalma ilə bağlı sərğilər keçirmək istəyirik. Birgə fəaliyyət üçün meydan vardır və bu barədə razılığa gələcəyik. Düşünürəm ki, belə iri tədbirlər keçirilməsi baxımından bu çox mühüm hadisə və irəliyə doğru addım olacaqdır.

Bundan əlavə, biz Mədəniyyət Nazirliyi ilə, Polad Bülbüloğlu ilə belə bir qənaətə gəldik ki, bu iki il istər Azərbaycanda, istərsə də Moskvada diqqəti özünə çəkən çox parlaq tədbirlərlə zəngin olacaqdır. Moskvada «Rossiya» konsert salonu yaxınlığında Polad Bülbüloğlunun ulduz daşının qoyulduğu barədə Sizə məlumat verilib-verilmədiyini bilmirəm, amma deməliyəm ki, bu, çoxmillətli Moskvanın həyatında hadisə idi, çünki bu ulduz daşı Azərbaycanın mədəniyyət adamının və eyni zamanda Rusiya və keçmiş Sovet İttifaqı adamının şərəfinə qoyulmuşdur. Bu hadisə çox böyük diqqət cəlb etdi. Düşünürəm ki, belə hadisələr mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığımızı baxımından bundan sonra da baş verə bilər.

Sizə demək istəyirəm ki, biz buraya yola düşməzdən əvvəl səfir Ramiz Həsənoviçlə görüşdük, Sizə o da salam göndərmişdir. O, Moskvada qaldı, hələlik onun orada olmasına ehtiyac var. Biz onunla azərbaycanlıların Moskvada keçirilmiş konqresindən, əsl Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi yaradılmasının zəruriliyindən bir daha danışdıq. Belə bir, yaxud, məsələn, Ukraynanın Arbatdakı mərkəzindən də yaxşı bir mərkəz yaratmaq olar. Ukrayna Mədəniyyət Nazirliyinin bir bölməsi olan bu mərkəz müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Mənə elə gəlir ki, biz hərtərəfli kömək göstərəcəyik. Hazırda söhbət yerin seçilməsindən gedir. Zənnimcə, biz də Bakıda belə bir mərkəz tikməliyik.

Bilirəm ki, bizim səfirin bu barədə öz ideyaları, təşəbbüsləri, təklifləri var. Çox güman ki, bu, sırf Moskvanın tədbiri deyil, məhz Rusiya miqyaslı tədbir olacaqdır. Biz bu işdə kömək göstərməyə hazırıq.

Sözümüzün əvvəlinə qayıdaraq demək istəyirəm ki, bütün funksiyaların bölüşdürüldüyü şəraitdə Azərbaycan və Moskva komissiyasının olmasının nə dərəcədə qanunauyğun olduğu barədə biz də çox düşünmüşük. Görünür, burada hüquqşünaslar üçün sual var. Lakin bizim üçün – praktiki üçün burada, demək olar, suallar yoxdur, ona görə ki, əvvəla, bizim artıq çoxdan bağlanmış sazişlərimiz var, onlar hətta dövlətlərarası sazişlərdən əvvəl imzalanmışdır.

Biz onları uğurla həyata keçiririk və mexanizm sahmanlanmışdır. Sonra, Moskvanın böyüklük iddiası yoxdur, biz Rusiya Federasiyasının subyektlərindən biriyik. Özü də elə bir subyekt ki, indi Rusiya Federasiyasının xəzinəsinə mədaxilin 44 faizini o təmin edir və bu çox sanballıdır. Bundan başqa, MDB ölkələri ilə həyata keçirilən hər hansı əlaqə və münasibətlərin minimum üçdə bir hissəsi Moskvanın əmtə dövriyyəsinin payına düşür. Zənnimcə, bunun hələlik belə bir səviyyədə olduğu vaxtda komissiya da tamamilə mövcud ola bilər və mövcuddur, onun fəaliyyətini Siz də dəstəkləmişiniz. Buna görə çox sağ olun. Mən bu çıxışımı bitirib Sizə demək istədim ki, Azərbaycanla münasibətlərimizdə böyük, bəlkə də çox böyük varislik var və bu gün nümayəndə heyətimizə – mən bunu iftixarla demək istəyirəm – mənim müəllimim, mənim kuratorum Ernest Aleksandroviç Bakirov da daxildir. O, komissiyaya rəhbərliyi, habelə Azərbaycana məhəbbət və hörmət hissələrini estafet çubuğu kimi, mənə ötürmüş və əməkdaşlığımızın təşkilinə dair konkret məsləhətlər vermişdir. Biz buraya gələrkən təyyarədə xatırladıq ki, 1992-ci ildə o, Abbas Aydınoviçlə birlikdə güllələrin altında nəyisə qurub-düzməyə çalışmış, Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərlərinin Azərbaycan dilində danışdığı bir şəraitdə Abbas Aydınoviç tərcüməçi kimi çıxış etməli olmuşdur. İndi isə biz Sizin qanadınız altında, Sizin bilavasitə iştirakınızla isləyirik. Bu, əlbəttə, böyük məsuliyyətdir və inam yaradır ki, hər şey necə lazımdırsa, elə də olacaqdır.

Ernest Bakirov (*Moskva merinin məsləhətçisi*): Mən Yuri Mixayloviç Lujkovun ən xoş arzularını Sizə yetirməliyəm. Mən burada iki il əvvəl olmuşdum və müəyyənləşdirilmiş tədbirlərin əslində əksəriyyəti yerinə yetirilmişdir. Buna görə Sizə təşəkkür edirik, bu işdə Sizin böyük xidmətiniz var. Biz Sizin komandanızdakı birliyi daim hiss edirdik. Onlar soruşurdular ki, Heydər Əliyeviç buna necə baxar, necə münasibət göstərər. Çox istədik ki, həmişə belə olsun. Biz Azərbaycan üçün, Bakı üçün səciyyəvi olan səmimiyyət ruhunda aparılmış danışıqlardan məmnun qaldıq. İlk növbədə bütün bunlara görə Sizə təşəkkür edirik. Heydər Əliyeviç, sağ olun.

Heydər Əliyev: Ernest Aleksandroviç, sağ olun. Mən işlərin yaxşı getməsindən məmnunam. Sizin bugünkü Azərbaycan haqqında, Bakı haqqında təəssüratlarınız bizim üçün, əlbəttə, böyük əhəmiyyətə malikdir. Çünki biz burada yaşayırdıq və çalışırıq, amma heç də hər şeyə diqqət yetirmirik. Bazar günü mən qəfildən şəhərə gəzintiyə çıxdım. Özü də heç nəyi planlaşdırmamışdım. Mən bağa getmək, dənizin sahilində gəzmək fikrində idim və maşına oturdudqda dedim ki, gəlin şəhərə baxaq, sonra da şəhər kənarına gedərik. İş elə gətirdi ki, şəhər kənarına getmək mümkün olmadı.

Mən Bakının mərkəzi küçələri ilə təxminən iki saat gəzdim. Bilirsinizmi, bizim vəziyyətimiz elədir ki, müəyyən marşrutlar var və biz maşında bu marşrutla gedib-gəlirik. İki-üç marşrut var. Amma maşında gedərkən nəyisə görürsən, nəyisə görmürsən. Əvvəllər maşınla keçib getmədiyən küçələrlə piyada getdikdə isə hər şeyi görürsən. Mən özüm də təəssübləndim, son vaxtlar hər şey, həqiqətən, necə də dəyişmişdir. Bakı mənim üçün yeni bir şəhər deyildir. Mən gənclik illərindən buradayam – 16 yaşından burada oxumuşam. Tələbə nə edir? Əlbəttə ki, oxuyur və küçələri gəzir, hər şeyə baxır. Üstəlik, mən buraya Azərbaycanın əyalətindən gəlmiş bir adam idim. Ona görə də mənim üçün hər şey maraqlı idi. Lakin sonralar, gənclik illərində, hələ subay olduğum vaxtlarda da bazar günləri şəhərə çıxır, baxırdım, bəzən gözaltı qızlara da nəzər salırdım. Ona görə də bütün bu küçələri yaxşı tanıyıram. Bu küçələrdə yoldaşlarımla, dostlarımla dəfələrlə gəzib dolaşmışam. İndi, aradan çox-çox illər ötdükdən, xüsusən də şəhərimiz çox ağır mərhələlər keçdikdən sonra isə... Siz dediniz ki, 1992-ci ildə burada, Bakıda olarkən şəhərin hər yerində avtomatlı adamlar gəzirdilər və Azərbaycan rəhbərləri ilə görüşləriniz zamanı Abbas Aydınoviç sizə Azərbaycan dilindən rus dilinə, rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edirdi.

Mən buraya bir il sonra, 1993-cü ildə gəldim. Vəziyyət ağır idi. Əlbəttə, o vaxt, sadəcə olaraq, dözmək lazım idi. Tikmək, inkişaf etdirmək, bəzəmək və başqa işlər görmək həyində deyildik. Lakin biz vəziyyəti sabitləşdirərək, təxminən 1995–1996-cı illərdən bazar islahatları aparmağa başladığımız, sahibkarlığa sərbəstlik verdik, hər şeyi, ilk növbədə isə ticarət sahəsini özəlləşdirdik.

Mən küçələri gəzərkən soruşurdum ki, bir vaxtlar burada mağaza vardı, indi isə onun yerində başqa mağaza var. Əvvəlki mağazaların qaldığı iki-üç yer gördüm, amma artıq onlar bayaqkı kimi deyildir, indi daha gözəldir, daha yaxşı tərtibatlıdır. Bir görün, xüsusi mülkiyyət, bazar ticarəti nə deməkdir. Məsələn heç də təkə ticarətdə, mağazalarda deyildir. Çoxlu evlər tikilir, lakin indi dövlət daha ev tikmir, ayrı-ayrı firmalar tikib satırlar, hamısı da çox yaxşı, gözəldir. Bu nə deməkdir? Əvvəla, elə firmalar meydana gəlmişdir ki, onlar evləri bizim keçmiş Bakı Baş Tikinti İdarəsindən də yaxşı tikirlər. Belə bir güclü təşkilat var idi. O vaxtkı evlərin hamısını bu

təşkilat tikmişdir. İkincisi, onlar nə üçün tikməyə başladılar? Ona görə ki, tələbat var. Axı onlar elə-belə tikmirlər, qazanmaq üçün tikirlər. Qazanmaq isə o zaman mümkündür ki, istehsal etdiyini sata biləsən. Onlar tikir, satır və qazanırlar. Digər tərəfdən isə, əgər insanlar bu evləri alırlarsa – özü də bu mənzillər bahadır – deməli, onların pulu var. Çox belə evlər tikilmişdir. Mən maşında gedərkən bu evlərin hamısını görmüşəm, bazar günü isə daha yaxşı gördüm.

Əlbəttə, şəhər dəyişmişdir və dəyişir. Dəyişən təkcə şəhər deyil, respublikamızın kənd yerlərində çoxlu fərdi evlər tikilir. Yalnız rayon mərkəzlərində deyil, kəndlərdə də. Mənə deyirlər ki, buradan, Bakıdan – bizim burada çox iri daş karxanalarımız, aqlay deyilən mişar daşlarımız var – 300 kilometr uzağa, kəndlərə tikinti materialları aparırlar, çünki onları orada baha qiymətə alırlar. Əvvəllər isə yerli kərpicdən, hansısa yerli daşdan tikirdilər. Ona görə də şadam ki, indi bu, artıq gerçəklilyə çevrilir. Hərçənd bu, bütün əhalimizin həyatını səciyyələndirmir. Əvvəla, bizdə bir çox müəssisələr işləmədiyinə və ya tam gücü ilə işləmədiyinə görə işsizlər var. Bilirsiniz ki, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal etdikləri ərazilərdən olan bir milyon qaçqınımız var, onlar Bakıda da, onun ətraf yerlərində də çadırlarda, yataqxanalarda yaşayırlar. Yəni bu da var. Amma bütövlükdə vəziyyət yaxşılaşmağa doğru gedir. Şadam ki, siz buna diqqət yetirmisiniz. Lakin biz Moskvanın da necə dəyişdiyini görürük. Mən Moskvanı da çoxdan, gənclik illərimdən tanıyıram. İlk dəfə Moskvada olanda hər şey mənə nə isə qeyri-adi görünürdü. Mən Moskvada uzun müddət, təxminən 1990-cı ilədək yaşamışam.

İndi isə Moskva bambaşqadır. Yəni, ictimai-siyasi münasibətlər, dövlət sistemi, iqtisadi sistem sahəsində baş vermiş dəyişikliklər bir çox çətinliklər doğurmaqla yanaşı, yaxşılığa doğru da yol açmışdır. Bu barədə mənim rəyim belədir. Rusiyada da belədir, Azərbaycanda da. Haradasa daha yaxşıdır, haradasa ondan pisdir, haradasa daha çoxdur, haradasa azdır.

O ki qaldı iclasınızın nəticələrinə, mən bunu alqışlayıram. Həqiqətən, Azərbaycan Moskvanı bəzi çox nadir meyvə və tərəvəzlə hər hansı bir uzaq ölkəyə nisbətən daha yaxşı təmin edə bilər. Özü də bizim məhsullar təbiidir. İndi biz bir çox Avropa ölkələrində olurmuşuq. Mehmanxanaya və ya restorana gəlirsən, görürsən ki, hər şey gözəl düzülmüşdür, elə gözəl çiylək var ki, deyirsən, xüsusi olaraq hazırlanmışdır. Dadı isə yoxdur, heç bir dadı yoxdur. Çünki bu, kütləvi istehsaldır, onların gözəl, iri, gözəgəlimli olması üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə edilmişdir, keyfiyyəti isə itir. Bizdə isə hər şey təbiidir. Mən yaxınlarda bir ölkədə oldum. Orada pomidor da, xiyar da, meyvə də verirdilər, amma onların heç bir dadı yox idi. Sonra mən xahiş etdim, buradan bir neçə yeşik meyvə və tərəvəz göndərdilər. Mənimlə birlikdə olan adamlara bizim meyvə və tərəvəzin dadına baxmağı təklif etdim. Açıb onların dadına baxdılar, hətta xiyarın da, pomidorun da dadı tamam başqa idi. Ona görə ki, bizdə hər şey təbiidir. Əlbəttə, xurma çox nadir, çox dadlı və çox faydalı meyvədir. Amma bizdə xurma ilə yanaşı, nar da var. Nə üçün buna diqqət yetirmirsiniz? Hələ sovet dövründə bizim vətəndaşlarımız Moskvaya çoxlu nar aparırdılar. Sovet İttifaqında nar yalnız Azərbaycanda və Orta Asiyada bitirdi. Amma Orta Asiya narları – Abbas Abbasov Orta Asiyada yaşamışdır, mən onun haradasa bir müsahibəsini oxumuşam, ona Daşkənd Abbas deyirlər – bizimkinin yanında bir şey deyildir.

L y u d m i l a Ş v e t s o v a: Mən də Daşkənddə yaşamışam. Lakin bazarda ancaq Azərbaycan narı alıram.

H e y d ər Ə l i y e v: Amma o orada uzun müddət yaşamışdır. Buna görə də ondan müsahibə almışlar və o deyib ki, onun adı var – Daşkənd Abbas. Oranın da narı yaxşıdır, ancaq iqlim orada daha quru və isti olduğundan nar quru olur, bizim nar isə şirəlidir. Yeri gəlmişkən, həkimlər mənə deyiblər ki, nar həm də qanın tərkibini yaxşılaşdırmaq və s. üçün çox şəfəli meyvədir.

Xatirimdədir, Azərbaycanda işlədiyim vaxtlarda bəzi yoldaşlarım onlara nar göndərməyimi xahiş edirdilər, çünki həkimlər onlara nar yeməyi məsləhət görmüşdülər. Əvvəlcə məsləhət görürdülər ki, uşaqlara versinlər, sonra da demişdilər ki, hamı nar yeməlidir, çünki qan daha yaxşı olacaqdır. O illər isə biz burada nar istehsalını çox güclü inkişaf etdirməyə başlamışdıq. Doğrudur, bizdə cəmi iki sovxoz vardı. Lakin onda mən tədbir gördüm ki, kənd yerlərində, həyatı sahələrdə çoxlu nar ağacı əksinlər. Bu çox sərfəlidir. Çünki bir nar ağacı yüz ədəd nar verir, üç nar isə bir kiloqram gəlir. Əgər kəndlinin öz həyatı sahəsində on nar ağacı varsa, deməli, o, narı satır və yaxşı pul qazanır. Yadımdadır, o illərdə biz bu yolla 50–60 min ton nar tədarük edirdik. Zənnimcə, indi daha çoxdur. Bir sözlə, başqa meyvələr barədə məsələni özünüz müəyyənləşdirin, xurmanı və narı isə Moskva Azərbaycandan savayı, heç yerdən ala bilməyəcəkdir. Yenə də iqiqat fayda olacaqdır. Bizimkilər öz məhsulunu hasil edəcəklər, onlara da elə bu lazımdır, moskvalılar isə həmin məhsuldan istifadə edəcəklər, onlara da bu lazımdır. Mən digər təfərrüat üzərində dayanmaq istəmirəm, sadəcə olaraq, məhsulumuzun bu iki mühüm növü barədə özüm danışmağı qərara aldım.

Şadam ki, Siz Bakı Slavyan Universitetinə yüksək qiymət verdiniz. Lakin biz bunu ona görə etməmişik ki, Rusiya bunu qiymətləndirsin, yaxud bu kiminsə xoşuna gəlsin. Məsələn, Vladimir Vladimiroviç Putin də bu universitetdə oldu və ona universitetin fəxri doktoru adını verdilər. Biz hesab edirik ki, bu universitet gərəkdir. Bizdə Xarici Dillər Universiteti var, orada ingilis, fransız, alman dillərini və başqa dilləri öyrənirlər. Belə isə, nə üçün Slavyan Universiteti yaradıb kadrlar hazırlamayaq? Yeri gəlmişkən, slavyan xalqları Avropanın çox böyük məkanını əhatə edirlər. Siz orada tələbələrin necə ruh yüksəkliyi ilə oxuduqlarını gördünüz və bizim orada ki-

fayət qədər sanballı professor-müəllim heyətimiz var. Bu da boş yerdən yaranmayıbdır, bu ali məktəb uzun illər ərzində yaradılmışdır və elə bir vaxt gəldi ki, biz onu Slavyan Universitetinə çevirdik.

Rusiya ilə Azərbaycan arasında çox sıx dostluq münasibətləri olduğunu bir daha təsdiqləmək üçün belə faktlardan çox gətirmək mümkündür. Biz bu münasibətləri daha da inkişaf etdirmək və dərinləşdirmək istəyirik.

Bilirsiniz, axı indi söz azadlığıdır, hərə istədiyini yazır, bəzən hətta nə yazdığını da başa düşmür. Bu, Moskvada da belədir, Azərbaycanda da. Sizdə, Moskvada qəzetlər daha sivilizasiyalıdır, yazırlar, amma təhqir etmirlər. Bax, cənab səfir burada bizim müxalifət qəzetlərində adamların, o cümlədən prezidentin necə təhqir edildiyini bilir. Ona görə də demək istəyirəm ki, biz Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlər barəsində bəzi xoşagəlməz ifadələri Moskva qəzetlərində, mətbuatında da oxuyuruq. Lakin bizim qəzetlərdəki bu cür yazıları necə qarşılayırıqsa, o yazıları da eləcə qarşılayırıq. O ki qaldı belə işlərə ciddi, obyektiv şəkildə yanaşılmasına, hesab edirəm ki, burada bizim üçün problemlər yoxdur və zənnimcə, olmayacaqdır. Rusiya bizim üçün dost ölkədir, qonşumuzdur, indi biz müstəqil olsaq da, təxminən 200 il onun tərkibində birlikdə yaşamışıq. Odur ki, mən Azərbaycan ilə Rusiya arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi ilə bağlı bütün tədbirləri dəstəkləmişəm və dəstəkləyirəm. Çox yaxşı haldır ki, Moskva ilə Azərbaycan arasında ayrıca əməkdaşlıq var.

Mən sizin səfərinizə çox şadam, sizinlə görüşmək mənim üçün xoş oldu. Xahiş edirəm, mənim salamımı və ən xoş arzularımı Yuri Mixayloviç Lujkova yetirəsiniz. O, Azərbaycanla münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə, həqiqətən, böyük əhəmiyyət verir. Bu qarşılıqlıdır və birtərəfli deyildir. Arzum budur ki, Moskva daha çox inkişaf etsin və çiçəklənsin. Çox sağ olun.

Lyudmila Şvetsova: Heydər Əliyeviç, çox sağ olun. Bu gözəl və bizim üçün çox faydalı görüşə görə Sizə bütün nümayəndə heyətimiz adından təşəkkür etmək istəyirəm. Sizin dediklərinizin hamısı, Sizin mülahizələriniz əlaqələrimizin inkişaf etdirilməsi və genişləndirilməsi barədə bizim ümumi nöqteyi-nəzərimizlə, həqiqətən, üst-üstə düşür. Biz Sizin bütün dedikləriniz üzərində hələ düşünəcəyik. Mən Moskva hökuməti adından Sizə hədiyyə təqdim etmək istərdim. Bu, Tverskaya küçəsinə, meriyanın binasına açılan mənzərədir. Siz bu binada dəfələrlə olmuşunuz, orada Sizi ən əziz qonaq kimi həmişə gözləyirlər. Biz yeni görüşlərimizə həmişə şad olacağıq və qoy, Moskvanın bu guşəsi həmişə Sizin yanınızda olsun, Sizə bəslədiyimiz məhəbbəti xatırlatsın. Mən Sizə möhkəm cansağlığı, uğurlar, ruh yüksəkliyi və Azərbaycanın naminə, birliyimiz, bütün MDB naminə, Sizə ümidlə baxan və Sizin onlar üçün çox işlər görməyinizi ürəkdən istəyən xeyirxah adamlar naminə hələ çox-çox işlər görməyinizi arzulamaq istəyirəm. Sağ olun.

Heydər Əliyev: Mən Azərbaycan prezidentinin mədəniyyət xadimləri ilə əlaqələri barədə materiallar, habelə Azərbaycanda Rusiya və Moskva mədəniyyəti günlərinin xronikası toplanmış kitabı sizə təqdim etmək istəyirəm. Görürsünüz, bu, Polad Bülbüloğlunun şəkli, bu da sizsiniz.

(Respublikamızın rəhbəri «Heydər Əliyev mədəni irsimizin keşiyində» kitabını nümayəndə heyətinin başçısına təqdim edir.)

Lyudmila Şvetsova: Heydər Əliyeviç, yeri gəlmişkən, Sizə demək istəyirəm ki, biz üç qadın birlikdə olanda Sizi xatırlayırdıq. Yadımızdadır, mən və Tatyana Qriqoryevna Anoxina salonda Sizinlə yanaşı oturmuşduq, səhnədə isə Lyuda Nikolayeva çıxış edirdi – indi biz onu Rusiyanın əməkdar artisti adına təqdim etmişik. Onun çıxışı Sizin çox xoşunuza gəldi, alqışlayırdınız, sonra isə aktyorlara yaxınlaşdınız. Bilirsiniz, onlar bunu necə yüksək qiymətləndirdilər. Onlar sonra deyirdilər ki, nə qədər konsert vermişik, lakin ölkə rəhbərinin səhnə arxasına gəlib aktyorların bir-bir əlini sıxdığını xatırlamırıq. Lyuda Nikolayeva ondan sonra Sizə vurulmuşdu və Azərbaycana bir daha nə vaxt gələ biləcəyini soruşur. Heydər Əliyeviç, kitaba görə çox sağ olun. Bu gün təyyarədə hamımız onu nəzərdən keçirəcəyik. Çox sağ olun.

Heydər Əliyeviç, əlbəttə ki, Sizi Moskvada görməyimizə hər zaman şad olarıq.

BAKIDA DAHI RUS ŞAIRİ PUŞKİNİN ABİDƏSİNİN AÇILIŞ MƏRASİMİNDƏ NİTQ

12 oktyabr 2001-ci il

Hörmətli cənab səfir!
Hörmətli qonaqlar!
Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi, Bakı şəhərinin bütün vətəndaşlarını bu əlamətdar hadisə ilə, böyük rus şairi, yazıçısı Aleksandr Sergeyeviç Puşkinin heykəlinin – abidəsinin Bakı şəhərində açılması münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, bu hadisə müstəqil Azərbaycan ilə Rusiya Federasiyası arasında, Azərbaycan xalqı ilə rus xalqı arasında olan əlaqələrin daha da inkişaf etməsinə xidmət edəcəkdir.

Puşkin təkcə Rusiyanın yox, rus xalqının yox, bütün bəşəriyyətin dahi insanlarından biridir. Təsadüfi deyil ki, Puşkinin yaradıcılığı – qısa bir ömür zamanı yazdığı həddən ziyadə əsərləri dünyanın bir çox xalqları tərəfindən sevilə-sevilə oxunur, öyrənilir və bu əsərlər insanlara mənəvi qida verir.

Puşkin Azərbaycan üçün doğma bir insandır. Çünki Puşkinin yaradıcılığı Azərbaycanda hələ XIX əsrdə Azərbaycanın mütfəkkir şəxsiyyətləri, alimləri, şairləri tərəfindən öyrənilirdi və tərcümə edilirdi. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın böyük yazıçısı, şairi, filosofu Mirzə Fətəli Axundov Puşkinin əsərlərindən bəhrələnmiş və Puşkinin vaxtsiz ölümü münasibətilə özünün ən dəyərli əsərlərindən birini – «Şərq poeması»nı yazmışdır.

1880-ci ildə Moskvada Puşkinə abidə qoyulan zaman Azərbaycan şairi Seyid Əzim Şirvani bu hadisəyə öz böyük şeirini həsr etmişdir.

Hələ XIX əsrdə Puşkinin əsərlərini Mirzə Kazım bəy, Firidun bəy Köçərli Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş və oxuculara çatdırmışlar.

Puşkinin valideynləri ilə Azərbaycanın böyük şəxsiyyəti Abbasqulu ağa Bakıxanovun şəxsi əlaqələri də Azərbaycanın qabaqcıl adamlarının Puşkinə olan marağını, hörmətini və məhəbbətini göstərir. Hətta rəvayət var ki, Ərzuruma məşhur səfər zamanı Abbasqulu ağa Bakıxanov ilə Puşkin arasında görüş də olmuşdur. Bunlar keçmiş tarixin ayrı-ayrı anlarıdır. Ancaq bunlar eyni zamanda böyük rus yazıçısı, şairi Puşkinin Azərbaycanda nə qədər böyük məhəbbətlə oxunmasını, sevlməsinə göstərir.

Puşkinin anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə Bakıda, Şamaxıda, Naxçıvanda xüsusi mərasimlər keçirilmişdir. Naxçıvanda – mən bunu uşaqlıq vaxtlarımdan bilirəm, o vaxt, hələ 1899-cu ildə Naxçıvanın ən böyük küçələrindən birinə, yəni Naxçıvanın, demək olar ki, bir başından o biri başına gedən bir geniş prospektə Puşkinin adı verilmişdir. Həyatım elə gətiribdir ki, mən Naxçıvanda bu küçədə doğulmuşam. Uşaq vaxtı biz Puşkin küçəsi deyirdik, amma nədənsə – bunu bəlkə bizim alimlərimiz daha yaxşı bilər – ona küçə demirdilər, Puşkin bilanı deyirdilər. Puşkin bilanında mənim uşaqlığım keçibdir. Amma uşaq vaxtı mən bilmirdim ki, Puşkin kimdir. Sadəcə, məlum idi ki, o, bütün Naxçıvanın əhalisinin qəlbində idi, bəzilərində də kor-koranə. Ancaq məktəbdə oxuduğum zaman, Puşkinin əsərləri ilə, onun şeirləri ilə tanış olduğum zaman mən anladım ki, nə üçün Naxçıvan kimi çox böyük olmayan bir şəhərin ən böyük prospektlərindən birinə Puşkinin adı verilmişdir.

XX əsrdə Puşkinin yaradıcılığı Azərbaycanda geniş yayılmışdı. Burada artıq deyildi, bizim böyük şairlərimiz Puşkinin əsərlərinin, demək olar ki, əksəriyyətini, hər halda, məşhur əsərlərinin hamısını dəfələrlə Azərbaycan dilinə tərcümə ediblər və bizim məktəblərdə Puşkinin yaradıcılığını ədəbiyyat dərslərlərində oxuyanlar Puşkini özünəməxsus bir şair, yazıçı kimi qəbul edirlər.

Puşkinin əsərləri əsasında Rusiyanın, rus xalqının böyük bəstəkarları tərəfindən yaradılmış operalar və başqa səhnə əsərləri Azərbaycan teatrında, xüsusən opera və balet teatrında daim repertuarda olmuşdur və bu gün də repertuardadır.

Puşkin, bir daha deyirəm, Azərbaycana yad bir anlayış deyil. Amma indiki zamanda, yəni Azərbaycan müstəqil bir dövlət olduğu zamanda Puşkinin yaradıcılığının öyrənilməsi, mənimsənilməsi Rusiya ilə müstəqil Azərbaycanın bütün sahələrdə əlaqələrinin daha da inkişaf etməsinə xidmət edir və edəcəkdir.

Puşkinin yaradıcılığından Azərbaycanın bir çox alimləri böyük elmi əsərlər yazıblar və dissertasiyalar müdafiə ediblər, elmi dərəcələr alıblar. Bunların hamısı Puşkinin Azərbaycanda nə qədər məşhur olduğunu və nə qədər əziz olduğunu əyani surətdə göstərir. Təsadüfi deyil ki, Bakının mərkəzində böyük küçələrdən biri də Puşkinin adını daşıyır. Doğrudur, mən bilirəm ki, Naxçıvanda 1899-cu ildə küçəyə onun adını vermişdilər. Mən Bakını tanıyandan Puşkin küçəsinə yaxşı bələdəm. Güman edirəm ki, bütün bakılılar da... Heç kəs ona varmır ki, bu ad nə vaxt veriləndir. Bu tamamilə təbii bir hal kimi qəbul olunur. Bu da Azərbaycan xalqında Puşkinə olan münasibətdir.

Biz Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümünü bayram edirik. Bax, bu bayram günlərində Bakının mərkəzindəki gözəl bir guşədə Puşkinin abidəsinin qoyulması onu göstərir ki, Azərbaycan müstəqil bir dövlət olaraq, milli azadlığını əldə edəndən sonra, eyni zamanda bütün başqa xalqlara da, xüsusən keçmişdə sıx əlaqədə olduğu xalqlara da öz hörmət və ehtiramını bildirir.

Puşkin öz yaradıcılığı ilə rus xalqı ilə Azərbaycan xalqı arasında olan əlaqələrin inkişafında indiyə qədər böyük rol oynamışdır. Ancaq hesab edirəm ki, Puşkinin yaradıcılığı, Puşkin bu gün də bizə lazımdır. Ona görə lazımdır ki, Puşkin Rusiyanın böyük şəxsiyyətləri içərisində, tarixi şəxsiyyətləri içərisində elə bir şəxsiyyətdir ki, o hansı ictimai-siyasi sistemə mənsub olmasından asılı olmayaraq, hansı milli-mənəvi dəyərləri daşmasından asılı olmayaraq, böyük yaradıcılığı ilə bütün xalqlara öz təsirini göstərir. Bütün bunları nəzərə alaraq, biz Rusiya səfirliyinin təşəbbüsünü qəbul etdik. Rusiyanın prezidenti hörmətli Vladimir Putinin Azərbaycana bu ilin yanvar ayındakı rəsmi səfəri zamanı bu məsələni müzakirə etdik və Puşkinin Bakıda, onun mərkəzində, gözəl bir guşədə abidəsinin qoyulmasını çox zəruri hesab etdik. İndi bu abidə qoyulubdur. Həqiqətən bu, böyük bir heykəltəraşlıq əsəridir. Güman edirəm ki, böyük rus heykəltəraşı da bunu Puşkinə, onun yaradıcılığına böyük məhəbbət hissi ilə yaratmışdır.

Hesab edirəm ki, Puşkinin heykəli burada, Bakının və bütün Azərbaycanın vətəndaşlarının çox seyr etdikləri yerdə həmişə Rusiya–Azərbaycan əlaqələrinin, rus xalqı ilə Azərbaycan xalqı arasındakı əlaqələrin nə qədər zəruri olduğunu və onların daim inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini yada salacaqdır, bildirəcəkdir. Bütün bunlara görə, hesab edirəm ki, bugünkü bu mərasim, bu hadisə Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında və xüsusən Azərbaycanın müstəqilliyinin onuncu ildönümü bayram edildiyi zaman çox əlamətdardır.

Mən dedim ki, Mirzə Fətəli Axundov 1837-ci ildə, Puşkin həlak olan kimi, böyük bir poema yazmışdır. Bu, nadir hadisədir. Puşkinin ölümünə həsr olunmuş əsərlər var. Amma, mən bildiyimə görə, onların içərisində ən görkəmli yer tutan Lermontovun Puşkinin ölümünə həsr etdiyi şeirdir və Mirzə Fətəli Axundovun “Puşkinin ölümünə Şərq poeması”dır.

Mirzə Fətəli Axundov onu özü rus dilinə tərcümə edib, o vaxtlar yayılıbdır və yüksək qiymətləndirilibdir. Bu poemanı oxuyanlar Mirzə Fətəli Axundovun Puşkinin yaradıcılığına nə qədər yüksək qiymət verməsini, güman edirəm ki, müşahidə edirlər. Çünki o qədər məzmunlu ifadələr işlədilibdir ki, oxuduqca insanı heyran edir. Orada çox gözəl sözlər var. Ancaq mənəm ən çox xoşuma gələn misraları bu gün burada oxumaq istəyirəm:

*Lomonosov gətirərkən
sənətə hüsnü diiha,
Puşkinin nurlu xəyalı ora
qonmuş.*

*Əcəba
Şeirlər səltənəti Derjavinə
göylərdən
Kim imiş hökm alaraq
bir yeni hakim kəsilən.*

*Səddi-Çindən Tatarıstanə
qədər çar əli var,
Lakin ol şairin aləmdə
yanan məşəli var.*

Sağ olun.

**RUSIYA FEDERASIYASININ «LUKOYL»
NEFT ŞİRKƏTİNİN PREZİDENTİ
VAHİD ƏLƏKBƏROVA «ŞÖHRƏT»
ORDENİNİN TƏQDİM OLUNMASI
MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

Azərbaycan prezidentinin iqamətgahı

12 oktyabr 2001-ci il

Bu gün burada Moskvanın nümayəndələri var. Mənə elə gəlir ki, onlar mənim çıxışımın mətnini sonra rus dilində oxuya bilərlər. Amma mən Rusiya şirkəti olan «LUKOYL» şirkətinin prezidenti Vahid Ələkbərova «Şöhrət» ordenini təqdim edərkən dövlət dilində, doğma Azərbaycan dilində bir neçə kəlmə demək istəyirəm.

Hörmətli Vahid Ələkbərov!

Mən çox məmnunam ki, bu gün sənə Azərbaycan Respublikasının yüksək mükafatının – «Şöhrət» ordeninin təqdim olunması mərasimində iştirak edirəm. İndi artıq müstəqil Azərbaycanın hər şeyi var. O cümlədən yüksək mükafatları da var, ordenləri də var. Onların içində çox yüksək statusa malik olan bir orden də «Şöhrət» ordenidir.

Biz, adətən, öz ordenlərimizlə öz vətəndaşlarımızı təltif edirik. Amma çox nadir hallarda başqa ölkələrin vətəndaşlarını da təltif edirik. Amma sənin təltif olunmağın bütün bunların hamısından fərqlidir. Çünki sən azərbaycanlısan, burada doğulmusan, burada böyümüsən, burada təhsil almısan. Sonra həyat fəaliyyətinin çox hissəsini Rusiyada keçirmisən, Rusiya vətəndaşısən və Rusiyanın ən böyük neft şirkəti olan «LUKOYL» şirkətinin prezidentsən. Bu bizim xalqımız üçün iftixar hissidir ki, azərbaycanlı, Azərbaycanın yetişdirməsi indi dünyanın böyük dövlətlərindən biri olan Rusiyanın ən aparıcı neft şirkətinin prezidentidir.

Vahid Ələkbərovun tərcümeyi-halını yaqın ki, burada oturanlar bilirlər. Amma bir neçə kəlmə demək istəyirəm ki, onun 50 yaşı keçən il tamam olubdur, cavandır. Azərbaycanda, Bakıda anadan olub, azərbaycanlıdır, həm orta təhsilini, həm də ali təhsilini burada alıbdir. Təkcə Azərbaycanda yox, hesab edirəm ki, bütün dünya miqyasında çox böyük hörmətə malik olan Neft-Kimya İnstitutunu – indi Neft Akademiyası adlandırılır – 1974-cü ildə bitiribdir. Neft sahəsində yüksək mütəxəssis diplomu alıbdir. Sonra isə Azərbaycanın neft sənayesində, «Xəzər dənizneft» Birliyində müxtəlif işlərdə işləyibdir. 1979-cu ildə Sibirə gedib, orada iş fəaliyyətini davam etdirib və böyük nailiyyətlər əldə edibdir. Bu, bir tərəfdən, qeyri-adi haldır. Amma ikinci tərəfdən də, tamamilə təbiidir. Çünki Azərbaycan keçmişdə dünyanın ən böyük neft mərkəzlərindən biri idi. Rusiya imperatorluğu zamanı, keçən əsrin əvvəlində Azərbaycan dünyada hasil olan neftin 50 faizini verirdi.

İkinci dünya müharibəsi zamanı, alman faşizmi dünyaya böyük faciələr gətirdiyi zaman Sovet İttifaqı onun qarşısını almaq üçün müharibəyə başladı. Ancaq bütün mütəxəssislər, tarixçilər, bütün tədqiqatçılar həmişə etiraf edirlər ki, o zaman, o illərdə Azərbaycan SSRİ-də hasil olan neftin 70 faizini verirdi. Bu fikir də tam həqiqətdir ki, əgər Azərbaycanın nefti olmasaydı – amma neftin olmağı özü-özlüyündə o qədər də böyük əhəmiyyət kəsb etmir – əgər Azərbaycan xalqı, Azərbaycanın neftçiləri o ağır dövrdə, ağır şəraitdə gecə-gündüz çalışaraq neft hasil edib, çox çətin yollarla onu Rusiyaya, cəbhəyə göndərə bilməsəydilər, bəlkə də alman faşizmi Şərqə doğru, o cümlədən Qafqaza, bizim bu torpaqlara doğru hücumunu davam etdirə bilərdi. Bəlkə də İkinci dünya müharibəsində SSRİ məğlub ola bilərdi. Bu da o demək idi ki, faşizm dünyada qələbə çala bilərdi.

Mən bununla onu demək istəyirəm ki, Azərbaycan həm qədim neft diyarıdır, həm də neft sahəsində çox yüksək səviyyəli mütəxəssislər hazırlayıb keçmiş SSRİ-nin bütün bölgələrinə öz xidmətini göstərən bir ölkədir. Dəfələrlə deyilibdir ki, SSRİ-də «İkinci Bakı», «Üçüncü Bakı», «Dördüncü Bakı» adlanan yerlər indi Rusiyanın ən güclü neft hasilatı bölgələridir. Onların adını nə üçün ikinci, üçüncü, dördüncü Bakı qoyurdular? Çünki birincisi, ümumiyyətlə, «Bakı–neft, neft–Bakı» ifadəsi eyni mənə daşıyırdı. İkincisi isə, həmin bölgələrdə neftin aşkar olunmasında, neft yataqlarının işlənilməsində Azərbaycanda yetişmiş kadrların çox böyük xidmətləri olmuşdur. İndi həmin bölgələrdə hər yerdə azərbaycanlıya rast gəlmək olar. Çoxları da böyük xidmətlər göstəriblər, orada məskunlaşmışlar, orada yaşayırlar və Rusiyaya xidmət edirlər. Amma bizim üçün əhəmiyyətlidir ki, Azərbaycan xalqının nəyə qadir olduğunu bir daha nümayiş etdirirlər.

Çox adlar çəkmək olar. Məsələn, bizim hamımızın çox hörmət etdiyimiz Nikolay Konstantinoviç Baybakov Azərbaycanda doğulub və burada böyük işlər görəndən sonra gedib Rusiyanın bin neçə bölgələrində çalışıbdir. Uzun müddət Neft Sənayesi naziri işləyib və SSRİ hökumətinin başında duran adamlardan biri olubdur. Yaxud mərhum Sabit Orucov çox dəyərli bir neftçi idi. Azərbaycanda, Xəzər dənizində neftin aşkar olunmasında və onun hasil edilməsində Sabit Orucovun böyük xidmətləri olmuşdu. Amma ondan sonra o, həyat fəaliyyətinin çox hissəsini

Rusiyada keçirmişdi. Krasnodar vilayətində, Sibirdə, başqa yerlərdə. Mən bunların hamısını kitablardan yox, ayrı-ayrı qəzetlərdən yox, şəxsi təmaslarımdan deyirəm. Çünki bu adamların hamısı ilə mən uzun illər əlaqədə olmuşam, dostluq əlaqələri də olubdur. Sabit Orucov da, hesab edirəm ki, o vaxtkı SSRİ-nin həm neft, həm də qaz sənayesinin inkişaf etməsində çox böyük xidmətlər göstərmişdi və SSRİ-nin Qaz Sənayesi naziri təyin olunmuşdu.

Mənim xatirimdədir, o, Şimal dənizində və Rusiyanın Tümen bölgəsində böyük qaz yataqlarının olduğunu dəfələrlə demişdi. O vaxt mən burada, Azərbaycanda işləyərkən mənə müraciət etmişdi. Mən onun məktublarını bir neçə dəfə keçmiş SSRİ-nin rəhbəri Brejnevə çatdırmışdım, onu qəbul etmişdi. Məhz onun təşəbbüsü ilə SSRİ-də xüsusi Qaz Sənayesi Nazirliyi yarandı. İndi də qazın Rusiya dövləti üçün nə qədər böyük sərvətlər gətirdiyi göz qabağındadır. Keçmişdən belə faktlar çox çəkmək olar. Ancaq biz çox şadıq ki, bu gün də biz belə faktlarla fəxr edə bilirik. İndi onların davamçısı çox böyük işlərlə məşğul olan, bizim həmyerlimiz Vahid Ələkbərovdur.

Mən onun həyatı və fəaliyyəti haqqında qısaca dedim. Buradan gedib Sibirdə iş görmək və orada inkişaf etmək, böyük sahələrdə rəhbərlik etmək asan məsələ deyildir.

Birincisi, mən yaxşı bilirəm, oranın iqlimi çox sərt, belə şəraitdə hər adam yaşaya bilmir. İkincisi də, təbiidir, ora Azərbaycan deyil, Rusiyadır. Orada çox hazırlıqlı, bilikli insanlar var. Bizim Azərbaycanda bir xalq məsəli var: belə şəraitdə baş çıxarmaq böyük qəhrəmanlıqdır. Vahid Ələkbərov orada nəinki baş çıxarıb, hətta çox böyük vəzifələr tutub, keçmiş SSRİ-də Neft Sənayesi nazirinin birinci müavini təyin olunubdur. Ondan sonra isə «LUKOyl» adında bir şirkətin yaradılmasının təşəbbüskarı olubdur. İndi on ildir ki, bu şirkətə rəhbərlik edir.

«LUKOyl»un yaranması Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsi ilə bir dövrə düşür. Güman edirəm ki, elə SSRİ-nin dağılması, müttəfiq respublikaların öz müstəqilliyini, istiqlaliyyətini elan etməsi və Azərbaycanın da dövlət müstəqilliyini elan etməsi, bu dövrə artıq keçmiş SSRİ məkanında iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində yeni idarəetmə formalarının istifadə olunmasını tələb edirdi.

Mən məmnuniyyətlə deyə bilərəm ki, Vahid Ələkbərov bu barədə ən qabaqcıl adamlardan biridir. Məlumdur ki, «LUKOyl» şirkəti Rusiyada yaranmış birinci səhmdar cəmiyyətdir, ayrıca şirkətdir, əvvəl konsern, sonra səhmdar cəmiyyət kimi, çox böyük yer tutur. Dünyanın ən böyük neft şirkətləri ilə rəqabət aparır. Əgər mən səhv etmərsə, dünyanın böyük şirkətləri içərisində üçüncü, dördüncü yerdə durur.

Təbiidir ki, belə bir yeni iqtisadi sistemdə 10 il müddətində bu qədər nailiyyətlər əldə etmək asan deyildir. Bunun təşkilatçısı, yaradıcısı bizim həmyerlimiz hörmətli Vahid Ələkbərovdur. Bizim üçün ən əhəmiyyətlisi odur ki, Vahid Ələkbərov «LUKOyl» şirkətini yaradandan sonra yenə də öz fəaliyyətinin böyük bir hissəsini Azərbaycanla bağlayıbdir. 1994-cü ilin sentyabr ayında imzalanmış və müstəqil Azərbaycanın neft strategiyasının əsasını qoyan «Əsrin müqaviləsi»ndə «LUKOyl» şirkəti də iştirak edir.

Bəzən bizə deyirlər ki, nə üçün Azərbaycanın təbii sərvəti olan neft və qaz yataqlarının işlənilməsi üçün Qərbləşən ölkələrinin şirkətlərini dəvət edirik. Biz hamını dəvət etdik. Amerikada olan şirkətləri də, Avropada olan şirkətləri də. Ancaq Rusiyada olan şirkətlərdən bu işə yeganə qoşulan «LUKOyl» şirkəti oldu. Güman edirəm ki, bir tərəfdən, Ələkbərovda vətənpərvərlik hissindən irəli gəlmişdisə, ikinci tərəfdən, ən əsası ondan irəli gəlmişdi ki, artıq bu şirkət dünyanın həmin o böyük şirkətləri ilə bərabər böyük işlər görmək, sərmayə qoymaq və bu cür böyük müqavilələrdə iştirak etmək iqtidarına malikdir. Bundan sonra da bir çox müqavilələrdə iştirak ediblər. İndi «LUKOyl» Azərbaycanın neft strategiyasının həyata keçirilməsində, ölkəmizin dünyanın böyük neft şirkətləri ilə birlikdə apardığı işlərdə fəal iştirak edir və qabaqcıl yerlərdən birini tutur. Bu onun və şirkətinin bilavasitə fəaliyyətidir. Amma bu fəaliyyətin başqa mənası da ondan ibarətdir ki, «LUKOyl» Rusiya ilə Azərbaycan arasındakı iqtisadi əlaqələrin inkişaf etməsində xüsusi rol oynayır.

Mən dəfələrlə demişəm, bu gün də bildirmək istəyirəm ki, biz Rusiya ilə dostluq, qonşuluq, bizim qədim əlaqələrimiz var. Bizim iqtisadiyyatımızı inkişaf etdirmək üçün Rusiya–Azərbaycan iqtisadi əlaqələrinin çox böyük imkanları vardır. Ancaq bu imkanlardan istifadə etmək lazımdır. Təbiidir, bunun üçün biz də çalışmalıyıq. Amma eyni zamanda Rusiyanın müxtəlif iqtisadi strukturları da buna maraqlıdır. «LUKOyl» şirkəti maraqlıdır. Biz ona böyük imkanlar yaratmışıq və hesab edirəm ki, hələ gələcəkdə də «LUKOyl» buradan öz faydasını götürəcəkdir. Buraya sərmayə qoyubdur və artıq indi bundan mənfəət alır. Artıq o qoyduğu sərmayənin əvəzinə gəlir götürür.

Ona görə də burada həm «LUKOyl» üçün, həm də bizim üçün bunun kommersiya əhəmiyyəti var. Amma eyni zamanda bu, təbiidir ki, Rusiya–Azərbaycan əlaqələrini bütün sahələrdə inkişaf etdirmək üçün çox əhəmiyyətlidir.

Təsədüfi deyil ki, «LUKOyl» onillik yubileyini Rusiyada qeyd edəndən sonra onu Azərbaycanda da qeyd etmək qərarına gəlibdir. Biz də bunu məmnuniyyətlə qəbul etmişik. Bax, bütün bu fəaliyyətlərinə görə, birinci növbədə, Rusiya ilə Azərbaycan arasında bu 10 il ərzində iqtisadi əlaqələrin inkişaf etməsində göstərdiyi böyük xidmətlərə görə Vahid Ələkbərov müstəqil Azərbaycanın «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunubdur.

Mən bu gün böyük məmnuniyyətlə Azərbaycanın bu yüksək mükafatını dostumuz, həmyerlimiz Vahid Ələkbərova təqdim edirəm. Ona cansağlığı, bütün işlərində uğurlar və «LUKOyl» şirkətinin Azərbaycan ilə

əlaqələrinin bundan sonra daha da inkişaf etməsini arzu edirəm. Eyni zamanda arzu edirəm ki, Rusiyanın başqa böyük şirkətləri də «LUKOyl» – Azərbaycan əlaqələrindən özləri üçün nümunə götürsünlər. Biz onların hər biri ilə bu cür əməkdaşlıq etməyə hazırıq.

Elə bilirəm ki, siz hamınız mənim dediklərimi başa düşdünüz. Vahid, bu mükafat münasibətilə mən səni ürəkdən təbrik edirəm. Mən buradakıları sənin həyat yolun, fəaliyyətin barədə məlumatlandırdım. Mən müstəqil Azərbaycanın bu yüksək mükafatını böyük sevinc hissi ilə sənə təqdim edirəm.

* * *

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev «LUKOyl» şirkətinin prezidenti Vahid Ələkbərova «Şöhrət» ordenini və onun vəsiqəsini təqdim etdi. Dövlətimizin başçısı ona müstəqil Azərbaycanın neft strategiyasına, o cümlədən də Rusiyanın «LUKOyl» şirkətinin ölkəmizin ərazisində fəaliyyətinə həsr olunmuş kitab da bağışladı.

Mərasimdə «LUKOyl» şirkətinin prezidenti Vahid Ələkbərov çıxış etdi.

**RUSIYA FEDERASIYASININ AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN VƏ «LUKOYL»
ŞİRKƏTİNİN «LUKOYL» AÇIQ SƏHMDAR CƏMİYYƏTİNİN YARADILMASININ 10 İLLİYİ
ŞƏRƏFİNƏ
TƏŞKİL ETDİKLƏRİ RƏSMİ
QƏBULDA NİTQ**

«Gülüstan» sarayı

12 oktyabr 2001-ci il

Hörmətli cənab səfir!

Hörmətli Vahid Ələkbərov!

Hörmətli qonaqlar!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi və Rusiya Federasiyasının «LUKOYL» şirkətində çalışan 120 minlik kollektivi «LUKOYL» şirkətinin yaranmasının 10-cu ildönümü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, sizə, «LUKOYL»a gələcək uğurlar arzulayıram.

«LUKOYL» şirkətinin yaşı Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin yaşı ilə bərabərdir. Biz bu günlər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bayram edirik, qeyd edirik. Bu bizim üçün ən böyük bayramdır. Bu günlərdə Rusiya Federasiyasının «LUKOYL» şirkətinin 10-cu ildönümü qeyd olunur. Mən çox məmnunam ki, «LUKOYL» şirkəti 10-cu ildönümünü, təbiidir ki, Rusiyanın paytaxtı Moskvada keçirəndən sonra Azərbaycanda, Bakıda da bizimlə bir yerdə keçirmək qərarına gəlmişdir. Mən təşəkkür edirəm. Təbiidir ki, bunun əsası var. Ancaq ola bilərdi ki, bunu o qədər də qiymətləndirməsinlər. Həqiqətən, «LUKOYL» şirkətinin dünya miqyasında tanınması Azərbaycanda ilk neft müqaviləsinin, «Əsrin müqaviləsi»nin bağlanmasından başlayır.

O illər çox ağır, çətin illər idi. Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan hələ 1988–1989-cu illərdən başlayaraq öz torpaqlarının müdafiəsinə qalxmışdı, müharibə gedirdi, qan tökülürdü. Ancaq bununla yanaşı, müstəqil Azərbaycan dövləti Azərbaycanın gələcəyini düşünərək, 1993-cü ildə Azərbaycanın zəngin təbii sərvətləri olan neft və qaz yataqlarının dünyanın böyük və müasir texnikaya, texnologiyaya malik olan, sərmayə qoymaq imkanı olan şirkətləri ilə müqavilələr bağlayıb, birgə işləməyi qərara aldı. Bir də deyirəm, 1993-cü il idi, müharibə gedirdi, qan tökülürdü, Azərbaycanda insanlar çox ağır vəziyyətdə yaşayırdılar.

1993-cü ildə Azərbaycan parçalanmaq təhlükəsi qarşısında idi. Vətəndaş müharibəsi başlamışdı. Biz bunların qarşısını alırdıq. Yəni bizim ən birinci vəzifəmiz bunlardan ibarət idi. Ancaq düşünürdük ki, biz bunların qarşısını mütləq alacağıq, sonrakı günlər isə Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf etdirməliyik. Bunun üçün də biz bu işlərlə də məşğul olurduq.

Xatırlayıram, 1993-cü ildə bu müqavilənin hazırlanması üçün nə qədər gərgin mübarizə gedirdi. Burada bəzi fırıldaqçılar bu müqavilədən öz mənafeləri üçün istifadə etmək istəyirdilər. Başqa ölkələrdən bu müqavilənin əleyhinə olan və müqavilənin baş tutmasının qarşısını almaq istəyənlər meydana düşdülər. Ancaq biz bütün bu çətinliklərin içərisindən çıxdıq, düz yol tutduq. 1993-cü ilin sonunda, 1994-cü ilin əvvəlində Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti mütəxəssislərinin böyük bir qrupu əvvəlcə Azərbaycanda, sonra İstanbulda, sonra Hyüstonda bu müqavilənin hazırlanması ilə məşğul oldular. Nəhayət, müqavilə hazır oldu.

O vaxt bizim bu sahədə təcrübəmiz yox idi, bu işlər bizim üçün çox yeni idi. Ancaq bizim neft sənayesi sahəsində böyük təcrübəmiz vardı. Biz öz sərvətlərimizin qiymətini bilirdik, öz sərvətlərimizdən ən səmərəli şəkildə istifadə etmək üçün lazımi tədbirlər görürdük. Bu danışıqlar, bu dartsımlar xeyli vaxt apardı. Hər bir şirkət öz mənafeyini güdüdü. Biz də başa düşürdük ki, əgər belə böyük müqavilə hazırlanırsa, hər bir tərəfin mənafeyi təmin olunmalıdır. Ancaq eyni zamanda, Azərbaycanın mənafeyi birinci növbədə təmin olunmalıdır. Çünki Azərbaycan bu sərvətlərin sahibidir, bu enerji ehtiyatlarının sahibidir. Əgər öz təbii sərvətlərindən, öz xalqına, öz dövlətinə məxsus olan sərvətlərdən başqa şirkətlərlə birlikdə istifadə etmək istəyiriksə, demək, Azərbaycanın mənafeləri birinci növbədə təmin olunmalı idi.

Bizim adamlar bu barədə təcrübə topladılar. Xatirimdədir, son dəfə bizim qrupumuz 45 gün Amerika Birləşmiş Ştatlarının Hyüston şəhərində gecə-gündüz çalışdı ki, bu müqavilə hazırlansın və hazırlandı. 1994-cü ilin sentyabr ayında burada, bu mötəbər «Gülüstan» sarayında – artıq bu saray tarixi məna daşıyır – biz bu müqaviləni imzaladıq.

O vaxt bizim bu müqaviləyə maraq göstərənlər Amerika Birləşmiş Ştatlarının şirkətləri idi. Avropanın bəzi ölkələrinin şirkətləri idi. Ancaq eyni zamanda, bu müqaviləyə Rusiyada da maraq var idi. Amma irəliyə çıxan

yalnız və yalnız «LUKOyl» oldu. «LUKOyl» da ilk gündən bizim hazırlıq işlərimizdə iştirak etdi və müqaviləni imzaladı. Beləliklə də, dünyanın məşhur, çox zəngin neft şirkətləri ilə eyni sırada durdu.

«LUKOyl» şirkətinin yaranması Sovetlər İttifaqının dağılmasının nəticəsidir. Azərbaycanın və Sovetlər İttifaqına mənsub olan digər müttəfiq respublikaların dövlət müstəqilliyini elan etməsi SSRİ-nin dağılması ilə əlaqədardır. Millət kimi, xalq kimi və respublika kimi, təbiidir ki, biz öz müstəqilliyimizi arzu edirdik və SSRİ dağılan kimi, bu müstəqilliyi elan etdik. Ancaq biri var ki, xalq, dövlət müstəqilliyini elan edir və müstəqil yaşamaq istəyir. Biri də var ki, keçmiş sistem, yəni sosialist iqtisadi sistemi birdən partlayır, yeni bazar iqtisadiyyatı yoluna düşən bir şirkət əmələ gəlir. Bu da «LUKOyl» şirkəti idi. Yeganə şirkətdir. Rusiyada belə şirkətlər ondan sonra yaranıb. Amma «LUKOyl» qabaqda gedəndir. «LUKOyl» Rusiyanın bütün başqa iqtisadi qurumlarına bazar iqtisadiyyatına keçmək və yeni iqtisadi prinsiplər əsasında işləmək üçün yol açdı. «LUKOyl»un yaradılması təşəbbüsünü birinci növbədə şirkətin prezidenti Vahid Ələkbərov ortaya atdı.

«LUKOyl»u dünya şirkətləri sırasına çıxaran digər amil Azərbaycan ilk neft müqaviləsini hazırlayarkən «LUKOyl»u qəbul etməsidir.

Çünki biz də anlayırdıq ki, gərək elə şirkətlərlə müqavilə imzalayaq ki, onlar tamamilə etibarlı olsunlar. Onların vəsaiti olsun, onlar başqa şirkətlərlə bir sürətlə gedə, ayaqlaşsınlar. «LUKOyl» belə bir zamanda yarandı, belə bir yola düşdü. İndi görürsünüz, Vahid Ələkbərov «LUKOyl»un bugünkü vəziyyəti haqqında bir neçə rəqəmlə məlumat verdi. O, on il əvvəl yaransa da, onun əsas inkişafı, Vahidin dediyinə görə, elə 7 il bundan öncə – bizim müqavilənin imzalanmasından başlayır. Bu müddətdə nə qədər inkişaf edibdir. 80 milyon tona qədər neft hasil edirlər. 120 min insan çalışır və təbiidir ki, bu 120 min insan yeni iqtisadi sistem içərisində iş yeri alıb, eyni zamanda onlar yüksək dərəcədə təmin olunan insanlardırlar. Rusiyanın bazar iqtisadiyyatı yolu ilə getməsində «LUKOyl» şirkətinin böyük rolu vardır.

«LUKOyl» Azərbaycanda bizimlə bərabər işə başladı və çox uğurlu başladı. İndiyə qədər «LUKOyl» Azərbaycana təxminən 500 milyon dollar sərmayə qoyubdur. Səhv etmirəmsə, bizim müqaviləyə 242 milyon dollar sərmayə qoyubdur. Ancaq indi oradan öz mənfəətini götürür. Qoyduğu sərmayənin 87 faizini götürüb. Görürsünüz, artıq 87 faizini alıb. Beləliklə, «LUKOyl» həm Rusiya üçün irəlidə gedən və Rusiyanın iqtisadi islahatlarının inkişaf etməsində xüsusi rol oynayan bir şirkətdir. Həm də indi o, dünyada məşhur olan şirkətdir. «LUKOyl» gedib Amerika Birləşmiş Ştatlarında benzindoldurma stansiyaları yaradıb, Amerika Birləşmiş Ştatlarında onun 1400 benzindoldurma stansiyası var. Düzdür, Azərbaycanda da var, 15 dənədir.

Çox rəqəmlər demək olar. İndiyə qədər biz 21 müqavilə imzalamışıq. Bu müqavilələrdə 14 ölkədən 32 neft şirkəti iştirak edir. 21 müqavilənin 5-də «LUKOyl»un payı var və bir neçə müqavilədə çox uğurla iştirak edir.

İndi «LUKOyl» istehsal həcminə və iqtisadi potensialına görə dünya şirkətləri içərisində dördüncü yerdədir. «Eksson», «bp», «Şevron-Teksako» və sonra da siz. Bu sizin üçün kifayətdir.

Vahid Ələkbərov: Cənab Prezident, daha da irəliyə getmək lazımdır.

Heydər Əliyev: Bilirsən, əgər siz bu müddət ərzində belə güclü sıçrayış edə və dünyada dördüncü yer tuta bilmisinizsə, bu, böyük işdir. Bunda Azərbaycanın da xidməti var. Bu xidmətin nədən ibarət olduğunu mən izah etdim. Ancaq eyni zamanda «LUKOyl»un bu cür sıçrayış etməsi, təbiidir ki, onun prezidentinin işgüzarlığından, bacarığından, öz işinə sadıq olmasından çox-çox asılıdır. Bu da bizim həmyerlimiz, Azərbaycanın yetişdirməsi Vahid Ələkbərovdur.

Mən bu gün Vahid Ələkbərova Azərbaycanın yüksək mükafatını – «Şöhrət» ordenini təqdim edərkən Azərbaycan neftçilərinin keçmiş SSRİ məkanında nə qədər böyük xidmətlər göstərdiklərini dedim. Onlardan biri də, yəni ən ucaya qalxanlardan biri də Vahid Ələkbərovdur. O, 1974-cü ildə Azərbaycanın Neft-Kimya İnstitutunu bitiribdir. O, onda işə təzəcə başlamışdı, biz burada, Azərbaycanda quruculuq işləri aparırdıq. Sonra 1979-cu ilə qədər burada «Xəzərdənizneft»də işləyibdir. Ondən sonra fikirləşib ki, yox, mənim üçün daha geniş bir sahə lazımdır. Sibir, Tümenə gedibdir.

Mən bu gün orada da dedim, burada da deyirəm: Azərbaycanda neft sahəsində irəlidə olmaq hər adama nəsis olmur. Ancaq bu, kiçik bir respublikadır, əhalisi də azdır, daha doğrusu, az deyil, özümüzdə görə var, amma başqalarına nisbətən azdır. Amma Rusiya kimi böyük bir dövlətdə, ondan qabaq SSRİ kimi böyük bir dövlətdə bu cür inkişaf etmək və cəmiyyətdə öz yerini tutmaq, təbiidir ki, adi bir hal deyildir. Bu hər adama nəsis olmur.

Eyni zamanda bu, göydən də düşür. Bu, insanın biliyindən, fitri istedadından, bacarığından və işinə sədaqətindən asılıdır. Bunların da kökü Azərbaycandadır. Hər bir belə insanın mütləq genetik xüsusiyyətlərini axtarmaq lazımdır. Vahid Ələkbərovun genləri Azərbaycandadır. Azərbaycandan olan bu genlər gör nə qədər güclüdür ki, o, gedib belə böyük işlər görür və «LUKOyl» şirkəti Rusiyanın iqtisadiyyatında öz böyük payını verir. Bunlar hamısı sevindirici hallardır.

Mən çox böyük sevinc hissi keçirirəm ki, biz bu günü «LUKOyl»a həsr etmişik. Mən Azərbaycanın yüksək mükafatını – «Şöhrət» ordenini təqdim etdim, sonra hamımız birlikdə böyük rus şairi, dünyanın böyük ədəbiyyat və mədəniyyət simalarından biri Aleksandr Sergeyeviç Puşkinin Azərbaycanda qoyulmuş heykəlini, abidəsini açdıq. İndi də gəlmişik, bu gözəl salonda işimizi davam etdiririk. Bu gün Azərbaycanda həm dövlət

müstəqilliyinin 10-cu ildönümü günləridir, həm də bu gün Azərbaycanda bizim üçün doğma olan «LUKOyl» şirkətinin günüdür.

Əziz dostlar, mən sizi bir də təbrik edirəm. «LUKOyl»u təbrik edirəm. «LUKOyl»un prezidenti Vahid Ələkbərovu təbrik edirəm. Rusiya Federasiyasını təbrik edirəm. Rusiya Federasiyasının prezidenti hörmətli cənab Vladimir Putinə buradan öz hörmət-ehtiramımı və səmimi dostluq salamlarımı göndərirəm. Təklif edirəm ki, badələri «LUKOyl»un şərəfinə, «LUKOyl»un prezidenti Vahid Ələkbərovun şərəfinə, Rusiya–Azərbaycan dostluğunun və qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlığının şərəfinə, rus və Azərbaycan xalqlarının dostluğu şərəfinə qaldırasınız. Sağ olun.

YENİYETMƏLƏR ARASINDA BOKS ÜZRƏ BİRİNCİ DÜNYA ÇEMPIONATININ İŞTİRAKÇILARINA

Əziz idmançılar!

Sizi – yeniyetmələr arasında boks üzrə birinci dünya çempionatının iştirakçılarını müstəqil Azərbaycan torpağında səmimi-qəlbdən salamlayıram.

Beynəlxalq Həvəskar Boks Assosiasiyasının qərarı ilə belə bir mötəbər yarışın ilk dəfə olaraq müstəqil Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərində keçirilməsini ölkəmizin idman aləmində tutduğu yərə verilən yüksək qiymət kimi dəyərləndirir, onu Azərbaycanın idman həyatında mühüm hadisə hesab edirəm. Bu çempionat bir də onunla əlamətdardır ki, onun keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümünə həsr olunmuş bayram tədbirləri ilə bir vaxta təsadüf edir.

Əhalinin, xüsusilə gənc nəslin daha sağlam və güclü olmasında bədən tərbiyəsi və idmanın müstəsna rolu vardır. Dünyanın bir çox ölkələrini təmsil edən yeniyetmə idmançıların belə beynəlxalq yarışlarda iştirakı həm də xalqlar arasında mehriban dostluq əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi işinə böyük xidmət göstərir. Bu baxımdan planetimizin dörd qitəsini təmsil edən gənc idmançıların iştirak etdiyi bu nüfuzlu çempionat da müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Fərəhli haldır ki, boksçularımızın son illərdə beynəlxalq yarışlarda əldə etdikləri nailiyyətlər Azərbaycanı bu idman növü üzrə qabaqcıl ölkələr sırasına çıxarmışdır. İnanıram ki, Bakı şəhərində keçirilən bu çempionat Azərbaycan Respublikasında boksun, ümumiyyətlə, idmanın gələcək inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təkan verəcəkdir. Ümidvar olduğumu bildirirəm ki, dünya çempionatının bugünkü iştirakçıları gələcəkdə dünyanın adlı-sanlı idmançıları sıralarında öz ölkələrinin idman şöhrətini daha da yüksəklərə qaldıracaqlar.

Çempionatınıza böyük uğurlar arzulayıram, hər birinizə yeni qələbələr, möhkəm cansağlığı və xoşbəxtlik diləyirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 12 oktyabr 2001-ci il

**BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ
BAŞ KATİBİ CƏNAB KOFİ ANNANA**

Hörmətli cənab Baş katib!

Dünyada sülhün, sabitliyin, əmin-amanlığın bərqərar olunması, insan hüquqlarının müdafiəsi, beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi sahəsindəki böyük xidmətlərinizə görə Sizin və başçılıq etdiyiniz Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 2001-ci il Nobel sülh mükafatı ilə təltif olunması münasibətilə Sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Siz dünyanın ən nüfuzlu və mötəbər təşkilatlarından biri olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatına rəhbərlik edərək Yer üzündə yaşayan insanların rifahının yaxşılaşdırılması, xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşmanın və dostluğun möhkəmləndirilməsi, beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi yolunda yorulmadan fəaliyyət göstərirsiniz.

Sizi əmin edirəm ki, Dünya Birliyinin tamhüquqlu üzvü kimi, müstəqil Azərbaycan bundan sonra da Birləşmiş Millətlər Təşkilatının fəaliyyətində yaxından iştirak edəcək, əlaqələrimizin daha da dərinləşməsi üçün ardıcıl səylər göstərəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət və işlərinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 13 oktyabr 2001-ci il

**DAHİ SƏNƏTKAR, BƏNZƏRSİZ MAHNI USTASI,
SSRİ XALQ ARTİSTİ RƏŞİD BEHBUDOVUN
XATİRƏ GECƏSİNDƏ NİTQ**

Respublika sarayı

13 oktyabr 2001-ci il

Əziz dostlar!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar!

Müstəqil Azərbaycanın onuncu ildönümü münasibətilə keçirilən bayram mərasimləri sırasında Azərbaycanın böyük oğlu, dahi sənətkar Rəşid Behbudovun xatirə gecəsinin gözəl, təntənəli şəraitdə keçirilməsi qədim tarixə malik Azərbaycan xalqının nə qədər zəngin mədəniyyətə malik olduğunu və dünya mədəniyyəti xəzinəsinə necə böyük şəxsiyyətlər verdiyini nümayiş etdirir.

Rəşid Behbudov nadir bir insandır, nadir şəxsiyyətdir. Azərbaycan mədəniyyəti tarixində bənzərsiz bir incəsənət ustasıdır. Bizim tədqiqatçılar Rəşid Behbudovun yaradıcılığı, onun qoyduğu irs haqqında indiyə qədər kitablar yazıblar, bundan sonra da yazacaqlar. Hesab edirəm ki, XX əsrdə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf etməsində onun nə qədər böyük xidmətləri olduğu zaman keçdikcə daha da dərinlən dərk olunacaqdır. Ancaq bugünkü xatirə gecəsi Azərbaycan xalqının, müstəqil, azad Azərbaycanın Rəşid Behbudov yaradıcılığına verdiyi daha bir qiymətdir.

Rəşid Behbudov öz təkraredilməz, məlahətli səsi ilə, xarici görünüşü ilə, artistlik istedadı ilə böyük musiqiçi və gözəl müğənni idi. Rəşid Behbudovun Azərbaycan mədəniyyətinə gəlməsinin bir neçə mərhələsi var. Onların hər biri bizim xalqımızın mədəniyyətini, musiqisini, mahnı sənətini, incəsənətini yüksəldib və onlara yeni-yeni forma vermişdir.

Mən Rəşid Behbudovu ilk dəfə 1943-cü ildə, İkinci dünya müharibəsinin o ağır dövründə Bakıda Zabitlər evində dinləmişəm. Ondən sonra mən Rəşid Behbudovun sənətinə, onun səsinə vurğunam və bütün ötən illər onun mahnıları, onun ifa etdiyi gözəl rollar, onun gözəl səsi məni həmişə heyran edibdir.

Rəşid Behbudov Azərbaycan səhnəsində ilk dəfə görünəndən dərhal böyük hörmət və şöhrət qazandı. Təbiidir ki, bunlar hamısı onun fitri istedadı ilə bağlı idi. Xalq dilində buna Allah vergisi deyirlər. Çünki bir adamda bu qədər gözəl xüsusiyyətlərin yüksək səviyyədə cəm olması həddən ziyadə nadir bir hadisədir. Bunlara görə də Rəşid Behbudov Azərbaycan mədəniyyətinin ən dəyərlı incilərindən biri kimi, xalqımızın tarixinə əbədi həkk olunubdur.

Rəşid Behbudov mərhum Tofiq Quliyev ilə birlikdə Azərbaycanda ilk estrada mahnılarının yaradıcısı olubdur. Bilirsiniz ki, 40-cı illərdə artıq estrada musiqisi çox cazibədar olmuşdu. Ancaq bir çox hallarda bu, ümumi, trafaret xarakteri daşıyırdı. Ancaq Rəşid Behbudov özünəməxsus ustalığı ilə həm müasir estrada mahnılarını çox gözəl ifa edirdi, həm də Azərbaycan musiqi folklorundan, Azərbaycan xalq musiqisindən gözəl mahnıları götürüb onları müasirləşdirirdi və müasir estrada səviyyəsinə qaldırırdı. Yəni deyə bilərəm ki, Rəşid Behbudov Azərbaycanın xalq mahnıları ilə, musiqi folkloru ilə, müasir estrada mahnılarının Azərbaycan xüsusiyyətləri daşıyan sintezini yarada bilmişdir.

Hesab edirəm ki, bu bizim musiqi tariximizdə, incəsənət tariximizdə xüsusi yer tutur. Xatırlayın, o bizim qədim xalq mahnılarını elə müasirləşdirirdi, elə gözəl ifa edirdi ki, adam heyran qalırdı – bu, qədim xalq mahnısıdır, ya müasir estrada mahnısıdır. O heç vaxt öz milli köklərindən ayrılmamışdır. Onun o dövrdə ifa etdiyi mahnıların hamısı milli xarakter daşımışdır. Azərbaycanın milli folklorundan, xalq dilindən gələn sözləri mahnılarında o qədər şirin, o qədər məharətlə ifa edirdi ki, adamı ikiqat, üçqat sevindirirdi, mənəvi zövq verirdi.

Bu gün burada, səhnədə bizim gözəl qızlarımız Rəşid Behbudovun daim oxuduğu «Ləbu-ləb» mahnısını çox yaxşı ifa etdilər. Amma Rəşid Behbudovun ifası tamamilə başqa idi. Mən nəyə fikir verdim? Rəşid Behbudov üslubuna. Məsələn, mahnılardan birində sözlər var: «İrəhmin gəlsin, ay nənə». Azərbaycan ədəbi dilində «rəhmin gəlsin» deyilir. Amma xalq lap keçmişdən «rəhmin gəlsin» əvəzinə, «irəhmin gəlsin» deyir. Yəni o, mahnıları müasirləşdirəndə onların xalqa xas olan xüsusiyyətlərini, ləzzətli məqamlarını heç vaxt itirmirdi. O, mahnını oxuyanda bilmirdin ki, qədim xalq mahnısı oxuyur, yaxud da müasir estrada mahnısı oxuyur. Ona görə də Rəşid Behbudovun bu sahədə yaradıcılığı, hesab edirəm, Azərbaycan musiqi tarixində xüsusi yer tutur.

Rəşid Behbudov müğənni kimi, musiqiçi kimi, çoxşaxəli bir insan idi. O, ilbəil öz üzərində işləyərək yaradıcılığını daim inkişaf etdirirdi, daim zənginləşdirirdi. Uzun illər onun musiqisinin pərəstişkarı olan bir şəxs

kimi, indi bu salonda oturub bütün o dövrləri xatırlayanda mən düşünürəm ki, Rəşid Behbudov sənəti hər mərhələdə nə qədər inkişaf edirdi, irəli gedirdi.

Rəşid Behbudovun həyatında, sənət fəaliyyətində ən görkəmli yer tutan dahi Üzeyir Hacıbəyovun «Arşın mal alan» operettasının ekrana köçürülməsində ifa etdiyi Əsgər roludur. Məlumdur ki, Üzeyir Hacıbəyov «Arşın mal alan» əsərini XX əsrin əvvəllərində yazıbdir. Deyə bilərəm ki, o, bir əsrdir yaşayır, gələcək əsrlərdə də yaşayacaqdır. Çünki o qədər mənalı-məzmunlu, həm də gözəl musiqiyə malik olan bir əsərdir ki, heç vaxt öz aktuallığını itirmir və nə qədər təkrar olsa da, insanı, musiqi sevən, sənət sevən insanı heç vaxt yormur. Əksinə, hər dəfə insana sevinc gətirir, insana ilham verir.

«Arşın mal alan» operettası Üzeyir Hacıbəyov onu yaradandan bəri daim Azərbaycan səhnəsində nümayiş etdirilibdir. Təkcə Azərbaycanda yox, tarixdən bilirəm, keçən əsrin 20–30-cu illərində hətta bir neçə Mərkəzi Asiya ölkələrində və bizə dilcə yaxın olan başqa ölkələrdə «Arşın mal alan» operettası səhnədə çox uğurla göstərilirdi. Ancaq dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun, dahi müğənni Rəşid Behbudovun və Azərbaycanın çox böyük rejissorlarından biri Rza Təhmasibin hələ o ağır dövrdə – 1944-cü ildə, müharibə qurtarmamışdı – «Arşın mal alan»ı ekranlaşdırması və təbiidir, təkcə səhnədən ekrana keçirməsi yox, yeni quruluşda verməsi böyük bir hadisə idi. Səhv etməsə, 1945-ci ildə bu film artıq işıq üzü gördü. Qısa bir müddətdə təkcə Azərbaycanı yox, demək olar ki, keçmiş SSRİ-nin bütün şəhərlərini, bölgələrini, respublikalarını fəth etdi.

Bir sənətkar kimi, Rəşid Behbudovun xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, gözəl səsi ilə yanaşı, mahnının sözlərini də gözəl tələffüz etmək qabiliyyəti var idi. Bəzən mahnını oxuyurlar, sözlər bir-birinə toqquşur, qavramaq mümkün olmur. Amma Rəşid Behbudov, ümumiyyətlə, bütün mahnıları ifa edərkən, sözləri o qədər aydın, səlist, o qədər düzgün tələffüz edirdi ki, bu onun sənətini daha da yüksəldirdi.

Ancaq bununla bərabər, bir xüsusiyyəti də ondan ibarət idi ki, o, Azərbaycan dilini gözəl bilərək, eyni zamanda rus dilini də gözəl bilirdi. Ümumiyyətlə, onun başqa xalqların dillərində mahnılar ifa etmək qabiliyyəti, demək olar ki, dünyada heç bir sənətkara nəsis olmayıbdir.

«Arşın mal alan» filmi Azərbaycanda tarixi bir hadisə kimi meydana çıxdı. Bu, təkcə Azərbaycan çərçivəsində qalsaydı, təbiidir ki, indi biz bunun haqqında bu qədər danışa bilməzdik. Ancaq onu rus dilinə tərcümə etdilər. Ən əsas cəhət ondan ibarətdir ki, Rəşid rus dilində də özü oxuyurdu, onun səsi idi, onun mahnıları idi. Beləliklə, o, keçmiş Sovetlər İttifaqında bütün xalqlara tanış olan, xalqların bildiyi rus dilində hər yeri gəzdi.

Mənim yaxşı xatirimdədir, o illər Leninqradda oxuyurdum. Orada «Arşın mal alan» filmi o qədər böyük müvəffəqiyyətlə gedirdi ki, insanlar o filmə bir daha, bir daha baxmaq istəyirdilər. Amma iş təkcə bunda deyil. Rəşid Behbudovun o filmdə oxuduğu mahnıları insanlar gözəl bir musiqi kimi qəbul etmişdilər və çox yerlərdə oxuyurdular. Hətta bəzən ailələrdə, şənliklərdə, görüşəndə bir də görürdün ki, məsələn, bir rus Rəşid Behbudovun mahnısını böyük sevgi və məhəbbətlə ifa edir. Bu, Azərbaycan mədəniyyətini, Azərbaycan musiqisini, mahnısını ilk dəfə dünyaya tanıdan bir əsər oldu. Yəni o, yaranandan filmə çevrilənə qədər, onun haqqında film yaranana qədər bir mərhələ idi. Bizim xalq və bizə yaxın xalqlar bu əsəri yaxşı bilirdilər. Amma onu filmə çevirib, rus dilinə tərcümə edəndən sonra və Rəşid özü həmin mahnıları rus dilində gözəl ifa edəndən sonra bütün dünyanı dolaşdı. Demək olar ki, Azərbaycan musiqisini, mədəniyyətini, incəsənətini, mahnısını dünyaya açan, yəni geniş kütlələrə açan ikinci belə hadisə olmamışdır.

Bilirsiniz, ümumiyyətlə, mədəniyyət, xüsusən musiqi mədəniyyəti, mahnı xalqları başqa xalqlar qarşısında ən gözəl, ən aydın tanıdan bir sahədir. Söz yox ki, hər bir ölkədə hansısa bir alimin ixtirası, hansısa başqa bir hadisə dünya tarixinə daxil olur. Amma onların hamısı, əksəriyyəti, demək olar ki, müəyyən xalqların, yaxud millətlərin, ölkələrin çərçivəsində qalır.

Məsələn, dünyada ən məşhur alimlərdən biri Eynşteyn çoxlarına məlumdur, amma çoxlarına da məlum deyildir. İndi bu zalda soruşsan ki, onu kim yaxşı tanıyır, yaqın çox az adam tapılar. Ancaq mədəniyyət, yəni musiqi mədəniyyəti, mahnı mədəniyyəti təkcə bizim üçün deyil, bütün xalqlar üçündür. O qədər cazibədardır ki, dünyada xalqı bütün başqa nailiyyətlərindən daha yaxşı tanıdır.

Yenə də xatırlayıram. 50-ci illərdə SSRİ-yə, o cümlədən Azərbaycana ilk dəfə Hindistanın «Avara» filmi və Rac Kapur gəldi. O vaxta qədər biz heç bilmirdik ki, Hindistanın mahnısı nədir, musiqisi nədir və onun filmi nədir. Amma «Avara» filmi ilə və böyük aktyor, artist Raç Kapur ilə Azərbaycanda Hindistanı əvvəlki dövrlərdən daha da çox tanıdılar. Belə misallar çəkmək olar. Ancaq dünya miqyasında bunlar azdır.

Amma Rəşid Azərbaycan mədəniyyətini, Azərbaycan xalqını təkcə «Arşın mal alan» filmi ilə tanıtmayıbdır. Rəşid dünyanın bir çox ölkələrinə səyahət edib, böyük-böyük salonlarda konsertlər veribdir və Azərbaycan musiqisini, mahnılarını öz gözəl üslubu ilə, gözəl ifası ilə o ölkələrin insanların qəlbinə salıbdır.

Deyə bilərəm ki, Rəşid Behbudov dünyanı dolaşmış ilk Azərbaycan müğənnisidir, musiqiçisidir. İkinci beləsi olmayıbdır.

Yenə bir hadisə yadıma düşür. Bir dəfə bizim bir neçə yoldaş, o cümlədən mən Rəşid Behbudovun evinə getmişdik. Oturub söhbət edirdik, çay içirdik. O, Türkiyə səfərindən qayıtmışdı. O vaxt hələ televiziya yox idi. Radio musiqini o qədər də geniş verə bilmirdi. Rəşid Behbudov, demək olar ki, bizim mədəniyyət xadimlərindən sovet vaxtı Türkiyəyə gedən ilk Azərbaycan elçisi, müğənnisi olubdur.

Niyazi də xarici ölkələrə çox gedibdir, bəzi opera, balet əsərlərini tamaşaya qoyubdur. Amma Rəşid Behbudov geniş kütlə içərisində, böyük salonlarda Azərbaycan mahnılarını oxuyubdur. Bilirsiniz ki, Azərbaycan mahnıları bizim qardaş türk xalqına nə qədər böyük zövq verir, onda nə qədər maraq doğurur. Eləcə də türk mahnıları, türk musiqisi Azərbaycanda sevildi kimi.

Xatırlayıram, Rəşid Behbudov maqnitofonu işə saldı, orada oxuduğu bir mahnını səsləndirdi. Onun birinci xüsusiyyəti bundan ibarət idi ki, o, getdiyi yeri hansısa bir mahnı ilə mütləq birləşdirirdi. Hansı mahnı olduğunu xatırlaya bilmirəm, amma onun hər bəndi qurtarandan sonra o çox gözəl səsi ilə deyirdi: «İstanbul–Bakı, İstanbul–Azərbaycan, Türkiyə–Azərbaycan».

Hansı ölkəyə gedirdisə, mütləq səfərindən əvvəl oranın gözəl mahnılarından bir neçəsini o ölkənin xalqının dilində hazırlayırdı, gedib orada oxuyurdu və böyük hörmət qazanırdı. Bu barədə çox demək olar.

Mən sadəcə, öz xatirələrimi, hamısını da yox, bəzilərini, deyirəm. Çünki hamı bilməlidir, gələcək nəsillər də bilməlidir ki, Rəşid Behbudov Azərbaycan xalqına, onun dünyada tanınmasına nə qədər böyük xidmətlər göstəribdir. Mənim böyük qardaşım, rəhmətlik akademik Həsən Əliyevlə söhbətlərimdə onun dediyi sözlər yadımdan heç vaxt çıxmır. O deyirdi ki, biz yüz ildir dünyaya neft veririk, amma biz bununla özümüzü dünyaya tanıdığımızı bilmədik. Ancaq bir nəfər, bir insan – Rəşid Behbudov öz mahnıları ilə, yəni Azərbaycan mahnıları və musiqisi ilə Azərbaycanı bütün dünyaya tanıtdı. Çox düzgün deyilmiş sözlər idi. Mən bunu heç vaxt yadımdan çıxartmam. Çünki bu həqiqətdir. Rəşid Behbudov, demək olar ki, vokal sənətinin bütün sahələrində özünü çox məharətlə göstəribdir. «Sevil» operası... Xatırlayıram, 1953-cü ildə bizim opera və balet teatrında «Sevil» operasının premyerası idi. Təbiidir ki, mən orada idim. Mən Rəşid Behbudovun belə mərasimlərinin çoxuna gedirdim. Fikrət Əmirovun yazdığı «Sevil» operası çox böyük təsir bağışladı. Onu da demək istəyirəm ki, Üzeyir Hacıbəyovun yazdığı «Koroğlu» operasından sonra da Azərbaycanda opera janrında əsərlər yaranıb. Amma ondan sonra «Sevil» operası qədər çox dəyərli, yüksək musiqiyə, professional musiqiyə malik olan opera olmamışdır.

Bu bəlkə də mənim subyektiv fikrimdir. Ancaq hesab edirəm ki, bu, həqiqətə yaxındır. Rəşid Behbudov orada Balaş rolunu çox məharətlə ifa etdi. Biz Cəfər Cabbarlının «Sevil» pyesini çox yaxşı bilirdik. Gənclik vaxtlarımda bizim teatrlarda «Sevil» pyesini tamaşaya çox qoyurdular. Ona görə də Cəfər Cabbarlının yaratdığı «Sevil» pyesi bizim beynimizdə bir dram əsəri kimi qalmışdı. Amma eyni zamanda onun dram xüsusiyyətini saxlayaraq, opera yaratmaq, əlbəttə ki, bizim böyük bəstəkarımız Fikrət Əmirovun ən uğurlu nailiyyətlərindən biridir. «Sevil» operası o vaxt çox böyük əks-səda yaratdı və uzun müddət də səhnədə idi. Son vaxtlarda da səhnədə olmuşdur.

O vaxt da mən düşünürdüm və indi bu düşüncələrim haqqında demək istəyirəm. Mənə belə gəlir ki, Üzeyir Hacıbəyov «Koroğlu» operasını yazarkən – məlumdur ki, o, bir xeyli müddət bu operanın yazılmasına hazırlaşmışdır – böyük sənətkarımız Bülbül nəzərdə tutubdur. Bülbül və Koroğlu rolu... Elə bil ki, Koroğlu rolu Bülbül üçün yaranıb. Ona görə də Koroğlu əsəri o vaxtdan, 1938-ci ildən indiyə qədər səhnədədir. Bundan sonra da səhnədə olacaqdır. Yeni-yeni ifaçılar meydana çıxır. Çox gözəl opera və vokal ustaları meydana çıxır və Koroğlu rolunu ifa edirlər. Amma hamısı çalışır ki, o rolu Bülbül kimi ifa etsin. Çünki bizim hamımızın hafizəsində, beynimizdə Koroğlu həmin səhnədə, atın üstündə Bülbülün gözəl, məlahətli səsi ilə həkk olunubdur.

Eləcə də Fikrət Əmirov «Sevil» operasını yazarkən... Əgər Rəşid Behbudov olmasaydı, bəlkə də o, «Sevil» operasını yazıb bilməzdi, yəni yazardı, amma onu ictimaiyyətə, insanlara, cəmiyyətə o səviyyədə təqdim edə bilməzdi.

Beləliklə, mən dedim, Rəşid Behbudovun yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Estrada, ondan sonra xalq mahnılarının müasirləşdirilməsi və estrada vasitəsilə çox gözəl ifa olunması.

«Arşın mal alan» daim yaşayacaqdır. Mən indi bu filmin kadrlarına baxdım. Çox təəssüf etdim ki, vaxt keçdikcə o kadrlar köhnəlir. Mən hesab edirəm ki, bizim Mədəniyyət Nazirliyi və bu sahə ilə məşğul olan başqa təşkilatlarımız gərək belə ölməz əsərləri bərpa etsinlər. Kitab daim yaşayır, ancaq film də daim yaşmalıdır, indi müasir texnika, texnologiya imkan verir ki, onlar əvvəl yarandıqları kimi bərpa edilsin. Bunu mütləq etmək lazımdır.

«Arşın mal alan» Azərbaycan mədəniyyəti tarixinin ən böyük nailiyyətlərindən biridir. Ona görə o film yaşmalıdır. O film yaşmalıdır ki, Üzeyir Hacıbəyovun nə qədər böyük insan olduğunu gələcək nəsillər də görsün. Rza Təhmasibin nə qədər böyük rejissor olduğunu görsün. Rəşid Behbudovun nə qədər istedadlı müğənni olduğunu gələcək nəsillər görsün. Biz mütləq bunu etməliyik. Biz bunların hamısını görmüşük. Amma gələcək nəsillər haqqında düşünmək lazımdır. Mütləq düşünmək lazımdır.

Mən Rəşid Behbudovun yaradıcılığı haqqında bəzi fikirlərimi bildirdim. Amma xatirələrim də çoxdur. Mənim onunla şəxsi dostluq münasibətim vardı. Hələ Azərbaycanın rəhbəri olmasından xeyli əvvəl onunla şəxsi münasibətim, dostluğum vardı. Bu dostluqda məni ona bağlayan onun gözəl sənəti idi. O isə nədənsə, mənə də müəyyən qədər, hansı səbəblərə görə çox hörmət edən bir insan idi. Hələ o vaxt ki, mən respublikanın rəhbərliyində deyildim.

Xatirimdədir, bir dəfə – indi «Şəhriyar» klubu adlanır, orada – xaricdən gəlmiş hansısa məşhur müğənninin konserti vardı, mən konsertə getmişdim. Orada kiçik bir loja var, onda mən artıq Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri idim, yaxud ondan əvvəl idi, hər halda, 60-cı illərin ortaları, bəlkə də əvvəli idi. Rəşid də orada idi. Bir yerdə dinlədik. Sonra oradan çıxdıq, piyada gedirdik. Rəşid, bilirsiniz, dənizkənarı evdə yaşayırdı, mən isə, yəqin bilirsiniz harada yaşamışam. Azərbaycan prospekti ilə Bülbül prospektinin kəsişdiyi yerdə, tində bir ev var, orada yaşayırdım, üçotaqlı mənzilimiz vardı.

Oradan keçirdik, dedim, Rəşid, gedək bir çay içək. Dedi ki, çox məmnuniyyətlə. Bizim evə qalxdıq, oturduq, çay içdik, söhbət etdik. Mənim həyat yoldaşım mərhum Zərifə xanım bizə xidmət etdi. Mən Rəşidə bir neçə mahnı haqqında öz fikrimi dedim. Nədənə, birdən mən ondan soruşdum ki, sən nə üçün Rauf Hacıyevin «Azərbaycan» mahnısını indiyədək oxumursan? O dedi ki, nədənə heç düşünməmişəm. Dedim, o mahnını sən bilirsən? Dedi ki, əlbəttə, bilirəm. Zərifə xanım oturdu, pianoda onu çaldı. Rəşid başladı bu mahnını bir balaca oxumağa. Bundan 10–15 gün keçəndən sonra o mənə telefon etdi və dedi ki, bu mahnı artıq hazırdır. O mahnı bu gün, mən bu səhnəyə qalxmazdan öncə burada filmdə səsləndi. Çox gözəl bir mahnıdır. Rauf Hacıyevin şair Ənvər Əlibəylinin sözlərinə yazdığı mahnıdır.

O mahnını çoxları oxuyurdu. Amma onu Rəşid kimi o vaxt da heç kim oxumayıbdır, bu gün də heç kəs oxuya bilmir. Necə ki, Bülbül oxuduğu kimi, indi heç kəs oxuya bilmir. Necə ki, Rəşid oxuduğu kimi, indi heç kəs oxuya bilmir.

Müslüm Maqomayev bizim aramızdadır. Bu gün bu konserti təşkil edənlərdəndir. Amma «Azərbaycan» mahnısını – sözləri bizim böyük şairimiz Nəbi Xəzrinindir, musiqisi Müslüm Maqomayevin özününküdür – onun kimi heç kim oxumur. Ona görə də bizim müğənnilər heç onu oxumağa çalışmırlar. Çünki o mahnı Müslüm Maqomayevin ifası kimi bizim beynimizdə qalıbdır. O mahnını onun kimi heç kəs bu gün də oxumur, gələcəkdə də oxumayacaqdır. Bu da vaxtilə, 70-ci illərdə yaranmış bir mahnıdır. Müslüm Maqomayev də mənim yaxın dostlarımdan biridir və onun gənc vaxtlarından ona yaşca böyük bir insan kimi, mən çox himayədarlıq etmişəm. 1974-cü, ya da 1975-ci il idi, o həmin mahnını bu salonda birinci dəfə oxudu, sonra da onun notları üzərində yazdı ki, «sənə ithaf edirəm». Mən dedim ki, bunu sən heç kimə demə. Mən bunu qəbul edirəm, evdə saxlayacağam. Çünki sovet vaxtında belə şeylər çox böyük qısqanclıq yarada bilirdi. Qısqanclıq yaradardı ki, Müslüm Maqomayev kimi böyük bir müğənni Heydər Əliyevə mahnı ithaf edibdir. Amma indi bunu açıram. Çünki indi mümkündür.

Rəşid Behbudov insan kimi də çox maraqlı bir insan idi. Yəni çoxları onu səhnədə görübdür, amma mən onunla bir yerdə çox olmuşam. Adi şəraitdə də. 1970-ci ildə – mən bir il idi ki, Azərbaycana rəhbər seçilmişdim – biz böyük bir nümayəndə heyəti ilə Qazaxıstana getdik. O vaxt Qazaxıstanın 50 illik yubileyi qeyd olunurdu. SSRİ-nin rəhbəri Brejnev oraya gəldi. Ona görə də bütün müttəfiq respublikaların birinci şəxsləri ora gəlmişdi. Bu, Azərbaycanın rəhbəri kimi, başqa yerə mənim ilk səfərim idi. Mən nümayəndə heyətinə Rəşid Behbudovu da saldım. O vaxt o həm müğənni idi, həm də SSRİ Ali Sovetinin deputatı idi, tanınmış bir adam idi. Mən nümayəndə heyətinin tərkibinə onu salaraq, birincisi, ona öz dostluq münasibətimi göstərdim, ikincisi də, dedim ki, elə bu bizim nümayəndə heyətini daha da bəzəyəcəkdir. Çünki onu bizdən daha çox, yaxşı tanıyırlar.

Oraya getdik. Harada bir yerdə olurduqsa, hamı «Rəşid Behbudov, Rəşid Behbudov, Rəşid Behbudov» – deyirdi. Onda mən gördüm ki, kiçikdən böyüyə qədər hamı ona nə qədər məhəbbət bəsləyir.

Bir yerdə, bir oteldə yaşayırdıq. Bir gün axşam gəldik yemək yeməyə. Bilirsiniz ki, Qazaxıstanda at əti ən mötəbər yeməklərdən biridir. At ətindən mən yedim. Dedim ki, Rəşid, sən də ye. Dedi bu nədir? Dedim bu çox gözəl quzu ətidir. Rəşid böyük həvəslə götürüb yedi. Qurtarıb ayağa duranda, dedim, Rəşid, bildin ki, sən nə yedin? Dedi yox, sən dedin ki, quzu ətidir. Dedim ki, sən at əti yemisen. O çox pərişan oldu, birtəhər oldu... Sən niyə bunu etdin, filan etdin... Məndən narazı oldu. İndi bağışlayın, üzr istəyirəm, olan şeyləri deyirəm, sonra gedib öz otağında qusmuşdu. Yəni, bax, bu millilik də onda var idi. Öz millətinə xas olmayan bir şeyi, yeməkdə də olanda, o, qəbul edə bilmirdi. Mən ondan çox soruşardım: sən nə yeyirsən? Deyirdi ən çox sevdiyim dovğadır. Yəni, elə hər gün dovğa yeyirsən? Deyirdi ki, hər gün dovğa yeyirəm. Onun xanımı burada oturubdur, bəlkə o məndən yaxşı bilir. Amma mən onun dediyi sözləri deyirəm.

Sonra Rəşid bu Mahnı Teatrını yaratmağa başladı. Onun da çətinlikləri vardı. Bilirsiniz, insan həyatdan gedəndən sonra onun qiyməti daha da artır. İnsanlar daha da obyektivləşirlər. Amma o vaxt onun da problemləri vardı. Bizim mədəniyyət aləmində, bilirsiniz ki, qısqanclıq var, filan var, peşməkan var... Qısqanclıq ola bilər. Amma Rəşid Behbudov kimi bir adama qısqanclıq etmək, bu ağılsızlıqdır. Çünki qısqanclıq edəndə, sən heç olmasa, özünə bərabər, ya özündən bir pillə yuxarı adama qısqanclıq et. Qısqanclıq edən adam, elə bil ki, özünü böyük, ən yüksək mərtəbədə duran bir şəxsiyyətlə müqayisə edir və qısqanclıq edir. Ona görə də onun belə problemləri olurdu. Bəzən mənə şikayət edirdi. Ancaq hər dəfə mən bütün bu problemlərinin həll olunmasında ona kömək edirdim. Ona görə yox ki, mənim onunla şəxsi münasibətim vardı, ona görə ki, o, Azərbaycan üçün ən dəyərli insanlardan biri idi.

Mahnı Teatrını yaradarkən deyirdi ki, mənə bir bina lazımdır. Dedim ki, get tap, harada əlverişli bina olsa, səni təmin edək. Yaxud, dedim yeni bir bina tikək. Dedi yox. Gedib indiki bu binanı göz altına aldı. Gəlib mənə

dedi. Orada da hansısa bir layihə institutu yerləşirdi. Öyrəndim ki, elə onlar üçün də ora darısqaldır. Amma o oranı bəyəndi. Mən layihə institutunu oradan köçürdüm, oranı təmir etdirdim. İndi Rəşid Behbudov adına Mahnı Teatrı oradadır. Çox da gözəldir, böyük deyil, amma çox yığcamdır, elə bil ki, Rəşidin ruhu həmişə oradadır.

Mən son illər, Moskvada olarkən də bəzən o, Ali Sovetin sessiyalarına gələndə görüşürdük. Amma sonra mənim onunla əlaqəm kəsildi. Təbiidir, onun həyatdan köçməsi bizim hamımızı çox kədərləndirdi, məyus etdi. Ancaq o həyatdan getməyibdir. O yaşayır, bizim qəlbimizdə yaşayır, onun sənəti yaşayır, onun mahnıları yaşayır. Bu gün, bu xatirə gecəsini keçirərək biz onun xidmətlərini, Azərbaycan dövlətinin, müstəqilliyinin onuncu ildönümündə bir daha yad edirik. Sağ olun.

**Xatirə gecəsi başa çatdıqdan sonra səhnə arxasında
incəsənət xadimləri və tədbirin
iştirakçıları ilə görüş**

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox gözəl çıxış etdiniz. Ümumiyyətlə, bugünkü gecə Rəşidin xatirəsinə layiq bir xatirə gecəsidir. Bilirəm ki, bunu bir müddətdir hazırlayırdınız. Onun xatirəsinə layiqli bir töhfədir. Mən hiss etdim ki, hər biriniz çox ürəkdən, səmimi-qəlbədən bu xatirə gecəsini keçirməyə çalışdınız.

Rəşid Behbudov nadir bir şəxsiyyət idi. Onun haqqında hamı – siz də, mən də danışdıq. Amma eyni zamanda, sizin hər biriniz də çox böyük şəxsiyyətsizsiniz. Zaman gələcək, vaxt gələcək – Allah etsin ki, hələ bu, çox uzun vaxtdan sonra olsun – sizin haqqınızda xatirə gecələri keçiriləcəkdir. Amma bizim haqqımızda yox. Mən bu gün oradakı çıxışında dedim, adətən, ən böyük bir ixtira edən alimi bəlkə də dünyada çoxları tanımır. Amma incəsənət xadimlərini, mədəniyyət xadimlərini hamı tanıyır. Mən bir daha sizə təşəkkür edirəm.

SSRİ xalq artistləri Müslüm Maqomayev və Tamara Sinyavskaya onlara göstərdiyi diqqət və qayğıya, yaradıcılıqlarına verdiyi yüksək qiymətə görə prezident Heydər Əliyevə incəsənət ustaları adından dərin minnətdarlıqlarını bildirdilər.

XALQ ARTISTI RAMİZ MUSTAFAYEVƏ

Hörmətli Ramiz Mustafayev!

Sizi – müasir Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin görkəmli nümayəndəsini 75 illik yubileyiniz münasibətilə səmimi- qəlbdən təbrik edirəm.

Siz musiqi mədəniyyətimizin inkişafında böyük xidmətləri ilə musiqi aləmində nüfuz qazanmış, öz sözü, öz dəst-xətti olan sənətkarlardansınız. Tükənməz xalq musiqisindən bəhrələnən yarım əsrlik yaradıcılığınız formaca bütövlüyü və rəngarəngliyi, məzmunca dolğunluğu və kamilliyi ilə, musiqinin bütün janrlarını əhatə etməsi ilə səciyyələnir. Yüksək zövq və böyük istedadla bəstələdiyiniz əsərlər musiqi tariximizə əbədilik həkk olunaraq sizə minlərlə dinləyicinin məhəbbətini qazandırmışdır. Ölkəmizin hüdudlarından kənar da müvəffəqiyyətlə ifa edilən opera, operetta, oratoriya, kantata, vokal-simfonik poema, mahnı və romanslarınız böyük fitri istedadınızı, musiqinin mahir bilicisi olmağınızı hərtərəfli nümayiş etdirir və dinləyicilərə vətən sevgisi, mənəvi saflıq, incə duyğular aşılayır. Son dövrlərdə xalqımızın ən ağırlı problemi olan Qarabağ hadisələri mövzusunda yazdığınız əsərlər Vətən qarşısında, onun azadlığı yolunda gördüyünüz ən dəyərli işlərinizdəndir.

Azərbaycanda xor musiqisinin təşəkkül tapıb inkişaf etməsi sahəsində əməyiniz yüksək qiymətə layiqdir. Xor üçün bəstələdiyiniz əsərlər, işlədiyiniz yüzlərlə xalq mahnısı, qırx ildən artıq bir dövr ərzində rəhbərlik etdiyiniz Azərbaycan Televiziyası və Radiosu xorunun fəaliyyəti ölkəmizdə bu janrın inkişafı üçün çox səmərəli olmuşdur. Respublikamızda neçə-neçə peşəkar musiqiçi kadrlar nəslinin yetişdirilməsində sizin bəstəkar-pedaqoq kimi də böyük xidmətləriniz vardır.

Pərəstişkarlarınız sənət yollarında zəngin təcrübə toplamış istedadlı bəstəkar kimi, sizdən yeni-yeni əsərlər gözləyirlər. Ümidvaram ki, musiqi mədəniyyətimizin daha da inkişaf etdirilməsi üçün təcrübə və bacarığınızı bundan sonra da sərf edərək onları yeni-yeni töhfələrlə sevindirəcəksiniz.

Sizə uzun ömür, möhkəm cansağlığı və səmərəli fəaliyyətinizdə uğurlar diləyirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 oktyabr 2001-ci il

**UKRAYNANIN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ
ANATOLİ ZLENKO BAŞDA OLMAQLA
BU ÖLKƏNİN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

16 oktyabr 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab nazir! Mən Sizi Azərbaycanda salamlayıram və şadam ki, Azərbaycan Xarici İşlər nazirinin dəvəti ilə bu rəsmi səfəri etdiniz. Bu, Ukrayna ilə Azərbaycan arasında münasibətləri daha da inkişaf etdirir və möhkəmləndirir. Biz hesab edirik ki, Ukrayna ilə münasibətlərimiz, ümumən, çox yaxşıdır. Bizim bütün sahələrdə əməkdaşlığımız var. Biz Ukraynanı özümüzdə dost ölkə sayırıq və dostluq münasibətlərimiz xüsusi xarakterə malikdir. Ona görə də belə vaxtaşırı məsləhətləşmələrin, görüşlərin təcrübə mübadiləsi üçün, hansısa mövqelərin razılaşdırılması üçün, öz işimizi tərəfdaşlarımızın işi ilə tutuşdurmaq üçün, şübhəsiz, böyük əhəmiyyəti var. Oudur ki, mən sizin səfərinizi çox mühüm hadisə hesab edirəm.

Leonid Daniloviç Kuçma ilə aramızda şəxsi dostluq münasibətləri var və biz görüşürük. Deyə bilmərəm ki, tez-tez görüşürük, lakin müxtəlif beynəlxalq forumlarda, MDB-nin iclaslarında az görüşürük. O bir neçə dəfə təşəbbüs göstərdi və biz Yaltada həm GUÖAM ölkələrinin, həm də Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı ölkələrinin zirvə toplantılarında görüşdük. Bütün bunlar Ukraynanın və Azərbaycanın siyasətinin əməkdaşlıq baxımından necə olduğunu göstərir.

Lakin bununla bərabər, şübhəsiz ki, prezidentlərin görüşləri özlüyündə ən yüksək səviyyədə olan görüşlərdir. Onların, ümumən, münasibətlər üçün böyük əhəmiyyəti var. Ancaq müxtəlif səviyyələrdə digər ünsiyyətlər, görüşlər prezidentlərin tutduqları prinsipial mövqelərin müvafiq nazirliklər, baş idarələr, təşkilatlar tərəfindən konkret işlərdə gerçəkləşdirilməsi üçün, təbii ki, vacibdir.

Ona görə də səfərinizdən məmnun qaldığımı bir daha bildirirəm. Ümidvaram ki, artıq müfəssəl söhbətlər keçirə bilmisiniz və Sizi hələ bu gün də qarşıda görüşlər gözləyir. Zənnimcə, bütün bunlar qarşılıqlı surətdə faydalı olacaqdır.

A n a t o l i Z l e n k o: Cənab Prezident, sağ olun. Ömrümdə ilk dəfə Azərbaycanda və təbii ki, onun paytaxtı Bakıda olmaqdan xüsusi məmnunluq duyuram. Ona görə də həmkarım cənab Quliyevin dəvəti ilə burada səfərdə olduğumdan və Azərbaycana ilk dəfə gəlmək imkanından iqiqat məmnunluq hissi keçirirəm. Bakı şəhərindən aldığım ilk təəssürat çox xoşdur. Mən əvvəllər burada olmamışam, lakin çoxlu yeni binalar görürəm. Ölkə inkişafdadır və paytaxt da inkişaf edir. Çox xoşdur ki, dövlətinizin inkişafı sahəsində müsbət proseslər gedir. Bunu təsdiq etmək bizim üçün çox xoşdur, çünki biz strateji tərəfdaşlığımızı inkişaf etdiririk.

Onu da demək istərdim ki, mənim səfərim strateji tərəfdaşlığımızı konkret məzmunla dolğunlaşdırmaq üçün əlavə imkanlar axtarışı ilə də bağlıdır. Mənim cənab Quliyevlə bugünkü görüşüm, danışıqlarımız göstərir ki, bir çox məsələlərdə, hətta deyərdim, bütün məsələlərdə mövqelərimiz əslində uyğun gəlir.

Sizin kimi, biz də belə bir faktı vurğulayırdıq ki, Sizinlə Leonid Daniloviç Kuçma arasında yaranmış dostluq münasibətləri sayəsində biz ikitərəfli münasibətlərimizin genişlənməsinə və dərinləşməsinə dair müxtəlif təkliflər irəli sürmək baxımından özümüzü sərbəst, rahat hiss edirik. Cənab Prezident, bu gün mən sizin böyük bayramınız – Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin 10-cu ildönümü ərəfəsində Ukrayna prezidenti cənab Kuçmanın ən xoş təbriklərini və arzularını yetirmək, o cümlədən də yazılı şəkildə yetirmək istərdim.

Nə demək istərdim? Bu gün biz cənab Quliyevlə ikitərəfli münasibətlərimizin vəziyyətini müzakirə etdik. Onlar siyasi, iqtisadi və mədəni-humanitar sahələrə aid idi. Konsulluq işimizin bəzi məsələləri də müzakirə olundu. Biz hazırda dünyada baş verən hadisələr baxımından beynəlxalq siyasət məsələlərinə də toxunduq.

Siyasi sahəyə gəldikdə, demək istərdim ki, bu gün biz Sizin cənab Kuçma ilə imzaladığınız müqaviləyə dair təsdiqnamələri mübadilə etdik. Demək olar ki, diqqətimizi ikitərəfli münasibətlərimizin perspektivinin xarakterini müəyyənləşdirən bu baza sənədinin yerinə yetirilməsi üzərində cəmləşdirməyimiz üçün geniş fəaliyyət meydanı, sahəsi açılmışdır. Bu gün biz sizin Gənclər, İdman və Turizm nazirinizlə turizm və idmanın inkişafına dair yeni saziş imzaladıq, konsulluq konvensiyası haqqında protokol da imzalandı. Bu gün biz münasibətlərimizin müqavilə-hüquqi bazasını zənginləşdirdik. Bizim tərəfimizdən konsulluq məsələləri barəsində bəzi təkliflər irəli sürüldü, vətəndaşlarımızın gediş-gəlişi məsələlərini tənzimləmək üçün, istər sizin ölkənizin, istərsə bizim ölkəmizin vətəndaşlarının mənafelərinin qorunmasının hüquqi əsası üçün ayrı-ayrı

sazişlərin işlənilib hazırlanmasına dair bir sıra təkliflər var. Düşünürəm ki, biz bu məsələləri iş prosesində həll edəcəyik.

Deməliyəm ki, iqtisadi əməkdaşlıq sahəsi bizdə daha çox narahatlıq doğurur. Ölkəmiz arasında əmtəə dövriyyəsinin həcmi böyük deyil, bu gün istər Azərbaycanda, istərsə də Ukraynada olan potensial imkanlara əslə uyğun gəlmir. Əlbəttə, bu, müəyyən narahatlığa səbəb olur. Odur ki, ticarətin həcmının genişlənməsi üçün səfirlərimiz, nazirliklərimiz səy göstərməlidirlər. Zənnimcə, üzərində düşünülməli məsələlər var.

Sizə deyim ki, bu sahəyə maraq göstərildiyinə görə məni bizim bir qrup sahibkar və sənayeçimiz müşayiət edir. Onlar da nazirliklərdə, müxtəlif şirkətlərdə görüşlər keçirəcək və bu görüşlər zamanı iqtisadi əməkdaşlığın məhz həmin sahəsini inkişaf etdirmək üçün zəruri olan əlaqələr axtaracaqlar. Mənə elə gəlir ki, bu, əlaqələrin genişlənməsinə müəyyən dərəcədə təkan verə bilər. Nümayəndə heyətimizin tərkibini müəyyənləşdirərkən qarşıma məhz belə məqsəd qoymuşdum.

O ki qaldı mədəniyyət sahəsinə, bildiyiniz kimi, Ukraynada Azərbaycan mədəniyyəti günləri keçirilmişdir. İndi biz Azərbaycanda Ukrayna mədəniyyəti günləri keçirilməsini planlaşdırırıq. Biz bu tədbiri gələn ilin mart, yaxud may ayı üçün nəzərdə tutmuşuq. Bu baş tutsa, biz çox minnətdar olardıq.

Cənab Prezident, demək istərdim ki, indi iqtisadi inkişafımız yaxşı vəziyyətdədir. Məhsul yaxşıdır, istehsal sahəsində göstəricilər yaxşıdır, ümumi milli məhsulun göstəricisi yaxşıdır, inflyasiya aşağıdır. Beləliklə, ölkəmizin daha da inkişaf etməsi üçün, sərmayələrin cəlb olunması üçün yaxşı zəmin var. Ölkədə işlər yaxşı getdikdə, bizimlə də başqa cür rəftar edirlər. İl yarım ərzində Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı tərəfindən heç bir tranş ayrılmadı. Deyərdim ki, indi bu məsələlər tənzimlənmişdir və biz bu tranşları alırıq və ilin sonunadək alacağıq. Söhbət iqtisadi islahatlar üçün BVF tərəfindən 600 milyon dollardan artıq və inzibati islahatlar üçün Dünya Bankı tərəfindən təxminən 250 milyon dollar vəsait ayrılmasından gedir. Biz BVF xətti ilə vəsait alırıq, Dünya Bankı xətti ilə isə hələlik almırıq, çünki orada prosedurdan keçmək lazımdır.

Heydər Əliyev: İnzibati islahatlar üçün 250 milyon dollar? Belə çox?

Anatoli Zlenko: Orada bank sistemində və digər sahələrdə geniş kompleksdə işlər aparılması nəzərdə tutulur. Mən, ümumən, inzibati islahatlar deyirəm.

Heydər Əliyev: Sizə çox verirlər.

Anatoli Zlenko: Böyük dövlətdir. Lakin hesablasaq, bu qəpik-quruşdur, özünüz başa düşürsünüz. Sizə deyim ki, müstəqillik illəri ərzində bizim iqtisadiyyatımıza təxminən 4 milyard dollar məbləğində sərmayə qoyulmuşdur. Bu bizim ölkəmiz üçün çox böyük pul deyil, bu çox azdır.

Heydər Əliyev: Böyük pul deyil, lakin sizin özünüzün iri müəssisələriniz var, onlar işləyirlər, məhsul buraxırlar.

Anatoli Zlenko: Cənab Prezident, bu yaxınlarda mən regionlara səfər etdim və bir neçə müəssisədə oldum. Artıq özəlləşdirilmiş müəssisələr nümunəvidirlər. Mən Odessada, Zaporozhyedə olmuşam.

Heydər Əliyev: Yerli sahibkarlar özəlləşdiriblər, yoxsa xaricilər?

Anatoli Zlenko: Xaricilər. Rusiyanın «LUKOyl» şirkəti Odessadakı neft emalı zavodunu özəlləşdirmişdir. Fəhlələrdən soruşanda ki, onların əməkhaqqı nə qədərdir, cavab verirlər ki, 322 dollar. Sosial şəraitdən, sərmayə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsindən danışırlar. Mən Zaporozhyedə bir müəssisədə oldum. O, Qərbdən gəlmiş sərmayədarındır. Onlar istehsalın fəlsəfəsini tamamilə dəyişirlər. Mən hələ istehsalat mədəniyyətini demirəm, o, tamam başqadır. Adamlar bundan razıdırlar. Bizdə bu proses davam edir. Çox sürətlə olmasa da, gedir. Deməliyəm ki, Leonid Daniloviç buna lazımı diqqət yetirir, amma tələsmir, hər şeyi götür-qoy edir. Məsələn, biz vilayət enerji qovşaqlarını özəlləşdirməyə başladığımız və hansısa mərhələdə hiss etdik ki, bu sahəni çox ucuz vermişik. İndi düşünürük ki, nə yolla daha çox mənfəət əldə edək. Yeni alıcılar axtarıyıq. Hər halda, vilayət energetikasından danışanda burada amerikalılar var, slovakialılar var. Slovakialılar çox alıblar.

Heydər Əliyev: Slovakiya? Onların imkanı var?

Anatoli Zlenko: Cənab Prezident, təsəvvür edin ki, kiçik bir ölkədir, amma böyük məbləğdə pul qoymuşdur. Onlar fransızlarla birlikdə tenderdə iştirak etdilər. Lakin Fransa şirkəti pulun hamısını ödəmədi və slovaklar satın aldılar. Bu yaxınlarda fransızlarla söhbətim oldu. Onlar qayıtmaq istəyir, başa düşürlər ki, səhv etmişlər və qayıtmaq istəyirlər. Bizdə özəlləşdirmə prosesi gedir. Ümumiyyətlə, iri müəssisələrdə, məsələn, əgər siz Xarkovdakı və Zaporozhyedəki tank zavoduna, təyyarə və ya metallurjiya zavodlarına getsəniz, görürsünüz ki, orada on minlərlə adam işləyir.

Heydər Əliyev: Onlar indi tam gücü ilə işləyir?

Anatoli Zlenko: Bəli. Mən bu yaxınlarda “Zaporojstal”da oldum, onlar tam gücü ilə işləyirlər. Marten sexlərinin hamısı işləyir. Mən qubernatora deyirəm ki, axşamlar nəfəs almaq olmur. O isə cavab verir, siz nə danışırsınız, görsəm ki, borulardan birindən tüstü çıxmır, dərhal oraya gedirəm.

Heydər Əliyev: Onlar hələ özəlləşdirilməyib?

Anatoli Zlenko: Xeyr, onlar hələ dövlət müəssisələridir, səhmləşdirilibdir. Onlar tam gücü ilə işləyir, onlarda hər şey qaydasındadır. Əlbəttə, yeni idarəçilik sistemi işə yeni münasibət tələb edir. Direktorlar

bütün bunlara uyğunlaşmağa çalışırlar, hərçənd onların hamısı köhnə məktəbin nümayəndələridir, amma nə etmək olar, həyat tələb edir. Sizə deyim ki, «Zaporojstal» zavoduna və motor istehsalı üzrə iki iri zavoda səfərim mənə çox xoş təsir bağışladı. Onlar çox yaxşı işləyir. Bu zavodlar öz məhsulunu 92 ölkəyə göndərir. Problemləri də var, lakin onlar həll edilir.

Cənab Prezident, demək istəyirəm ki, inkişaf var, amma bir daha deyim ki, bəlkə də ləng inkişaf edir. Lakin insanların ovqatında böyük dəyişikliklər olduğu duyulur. Bununla belə, hələ həll edilməli olan problemlər çoxdur. Leonid Daniloviç çalışır ki, parlament torpaq haqqında qanun qəbul etsin. Bu, Leonid Daniloviç ikinci dəfə seçildikdən dərhal sonra verdiyi fərmanla tənzimlənir.

İndi belə qanunun üstünlüklərini göstərmək üçün kütləvi informasiya vasitələrində təbliğati iş gedir. Fermer təsərrüfatları getdikcə çoxalır. Leonid Daniloviç çox fəxr edir ki, onun tədbirləri sayəsində bu il biz kənd təsərrüfatı məsələlərinə qarışmadıq. Bir diqqət yetirin, cari ildə bu sahədə nə kimi nəticələr əldə edilmişdir.

Heydər Əliyev: Nə qədər taxıl yığmısınız?

Anatoli Zlenko: Təxminən 40 milyon ton. Bizdə qarğıdalı əkinləri də var və sair. Bir sözlə, məhsul boldur.

Heydər Əliyev: Məncə, əvvəllər sizdə bu qədər məhsul olmayıbdır.

Anatoli Zlenko: 10 ildə ilk dəfə olaraq bu qədər məhsul yığılmışdır.

Heydər Əliyev: Axı mən sizin keçmişdə nə qədər məhsul götürdüyünüzü bilirəm.

Anatoli Zlenko: Heydər Əliyeviç, deyim ki, sovet dövründə rekord səviyyə 1975-ci ildə əldə edilmişdi, onda 55 milyon ton taxıl yığılmışdı. O vaxt Sovet İttifaqı idi, o vaxt bütün ölkə işləyirdi. İndi isə biz təxminən 40 milyon ton məhsul yığıırıq.

Heydər Əliyev: Bu əladır.

Anatoli Zlenko: Kənd təsərrüfatının bu sahəsinə indi də böyük diqqət yetirilir. Nazirlər Kabinetinin son iclasında Baş nazir bildirdi ki, torpaqların təxminən 92 faizi payızlıq buğda üçün şumlanmışdır. Bu, böyük işdir. Əvvəllər necə problemlər olurdu? Yanacaqba bağlı və sair. İndi daxili sərmayələrdən istifadə edilir. Əgər əvvəllər bu sərmayələri kənd təsərrüfatının inkişafına yönəltmək mümkün olmurdusa, indi daxili sərmayələr buraya qoyulur.

Sərmayəçilər hiss edirlər ki, burada risk minimumdur.

Heydər Əliyev: Siz taxılı ixrac edirsiniz?

Anatoli Zlenko: Bəli, əlbəttə. Bax, indi Aqrar Siyasət naziri məsələni belə qoyur ki, 10 milyon ton taxıl sataq. Biz onu tam həcmdə ixrac etməyə hələ hazır deyilik. Biz bu mexanizmə hələ tam bələd deyilik.

Heydər Əliyev: Sovet dövründə bu məsələ yox idi. İndi isə bazar axtarmaq lazımdır. Üstəlik, Avropada elə böyük bazar yoxdur. Çünki orada onların özləri çoxlu taxıl istehsal edirlər.

Anatoli Zlenko: Ona görə də indi qiymət qoyulur, sortlar müəyyənləşdirilir. Nazir mənə deyir ki, sən bir kömək elə. Mən isə deyirəm, axı bilmirəm, necə etmək lazımdır, axı bütün incəlikləri bilmək lazımdır. Hər halda, indi bu məsələ ilə məşğul olurlar, bu qədər taxıl ölkənin sərvətidir. Bu il biz şəkər çuğunduru sahəsində də yaxşı məhsul gözləyirik.

Heydər Əliyev: Təxminən nə qədər?

Anatoli Zlenko: Ötən il 1,5 milyon ton oldu.

Heydər Əliyev: Bəs niyə belə az?

Anatoli Zlenko: Sovet dövründə bizdə rekord 5,5 milyon ton idi. İndi isə aşağı düşmüşdür.

Heydər Əliyev: Nədənə mənim yadımda o dövrün daha yüksək rəqəmləri qalmışdır.

Anatoli Zlenko: Ukraynada 5,5 milyon ton olmuşdur. Bu, rekord idi. Sonra azalmağa başladı, 2,5 milyon tona endi, 1,8 milyon ton oldu. Düşünürük ki, bu il 2 milyon tonu keçəcək, 2,3 və ya 2,4 milyon ton məhsul götürə bilərik. Demək çətinidir, kimdən soruşsanız deyəcək ki, hava ilə bağlı müəyyən çətinliklər var. Çünki şəkərlilik müəyyən temperaturda əmələ gəlir. Bu məhsul ötən ilki göstəricini keçəcəkdir.

Bu il günəbaxanla əlaqədar işlər bir qədər pis olacaqdır. Bu il kartof sarıdan da pis olacaqdır. Amma bütövlükdə hər şey yaxşıdır.

O ki qaldı xarici əlaqələrimizə, xarici siyasətimizə və sair, məncə, indi Ukrayna ətrafında sağlam, sabit ab-hava yaradılmışdır.

Biz ötən illərdən fərqli olaraq, xüsusi qəsdlər, xüsusi ərazi iddiaları görmürük. Daxili siyasi vəziyyət, ümumən, sabitdir, hərçənd indi bu vəziyyət qarşıdakı parlament seçkiləri ərəfəsində narahat xarakter almağa başlayır. Seçkilər haqqında qanun hələ qəbul edilməyibdir və bu qanunun bəzi maddələri ilə bağlı problemlər var. Prezident veto qoymuşdur. Əvvəla, müddət sarıdan problemlər var. Ali Rada seçkiqabağı kampaniyaya 6 ay ayırmaq istəyir.

Heydər Əliyev: Niyə belə?

Anatoli Zlenko: Onlar belə qərara almışlar. Ona görə də prezident veto qoymalı olmuş və bu sənədi Avropa Şurasına ekspertizaya vermişdir. Avropa Şurasının apardığı ilkin ekspertiza prezidentin əsaslandırıldığı müddəalarla uyğun gəlir. Qəti qərar Venesiya Komissiyasının ayın 19–20-də keçiriləcək iclasında

qəbul ediləcəkdir. Lakin artıq indinin özündə parlamentdə söhbətlər, diskussiyalar gedir. Görünür, bu müddət, hər halda, azaldılacaqdır.

Necə olacağını qabaqcadan söyləmək çətinidir. Bəziləri ona meyillidir ki, seçkiqabağı kampaniya 90 gün, yəni üç ay çəksin, digərləri isə çalışırlar ki, bu, 120 gün davam etsin. Bax, belə bir vəziyyət yaranmışdır. Partiyalar barəsində bəzi mübahisəli müddəalar var. Prinsipcə isə, bizdə proporsional – majoritar sistemdir – 50/50. Əvvəllər parlament istəyirdi ki, bu, proporsional sistem üzrə 75, majoritar sistem üzrə isə 25 faiz olsun. İndi, deyəsən, 50/50 nisbəti üzərində dayanmışlar.

Bilirsiniz ki, bizim Ali Radada 450 deputat var. Prezidentin ötən il keçirdiyi referendum gerçəkləşmədi. Parlament ona baxmadı. Orada 6, yaxud 5 müddəa vardı və ikinci palatanın yaradılmasından söhbət gedirdi. Lakin bu məsələyə baxılmır. Ona indiki parlament də baxmayacaqdır.

Odur ki, növbəti parlamentə ümid bəsləyəcəyik. Leonid Daniloviçin proqnozlarına görə, seçkilər çətin keçəcək, asan olmayacaqdır. Seçkilər artıq ATƏT, Avropa Şurasının Parlament Assambleyası kimi, Avropa təşkilatlarının diqqətini cəlb etməyə başlamışdır.

Heydər Əliyev: Seçkilər nə vaxt keçiriləcəkdir?

Anatoli Zlenko: Martın 31-də. Az qalır. İndidən nə isə proqnozlaşdırmaq çətinidir.

Cənab Prezident, mən bir şey də əlavə etmək istərdim. Bu gün biz indi aktual olan terrorizmlə mübarizə məsələləri barəsində fikir mübadiləsi apardıq. Bilirəm ki, siz də, biz də öz hava məkanlarımızı təklif etmişik. Onlardan artıq fəal istifadə edilir, hava məkanımızla, demək olar, hər gün, 7–12 təyyarə uçar. Bunlar, əsasən, hərbi nəqliyyat və yanacaq dolduran təyyarələrdir. Biz GUÖAM çərçivəsində də bəyanatla çıxış edərək, terrorizmi pisləmişik. Ukrayna bu məsələ barəsində NATO ilə də birgə bəyanat vermişdir. Biz bu məsələdə Avropa Birliyi ilə də həmrəy olduğumuzu bildirmişik. Təhlükəsizlik Şurasının üzvü olaraq da, öz mövqeyimizi bildirməyə çalışırıq. Leonid Daniloviç həmişə nəzərə çatdırır ki, biz kənarda qala bilmərik, amma hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyəcəyik. Biz başa düşürük ki, bu böhrandır. Bəyan edirik ki, hərbi əməliyyatlar vəziyyətindən mümkün qədər daha tez çıxmaq və bu məsələnin siyasi, diplomatik, iqtisadi və humanitar vasitələrlə həlli yollarını axtarmağa başlamaq bizim üçün çox vacibdir. Çünki Sovet İttifaqının Əfqanıstandakı bütün təcrübəsi göstərir ki, bu, uzun sürəcək, ciddi və təhlükəli olacaqdır. Bu məsələ parlamentdə müzakirə edilərkən birmənalı fikir söylənilirdi ki, biz müharibə aparmırıq, koalisiyaya qoşulmağımız hansısa ölkəyə qarşı yönəldilməyibdir, əksinə, beynəlxalq terrorizmlə mübarizəyə yönəldilibdir. Beləliklə, parlament bu cür qərar qəbul etmişdir. Hərçənd, parlamentimizdəki sol partiyalar bu qərarı dəstəkləmişlər, lakin onlar azlıq təşkil edirlər.

Bilirəm ki, bu günlərdə prezident Buş Leonid Daniloviçə məktub göndərmiş və dəstəyinə görə ona təşəkkür etmişdir.

Bizdə hər şey – yaxşı da var, pis də var.

Heydər Əliyev: Məlumatla görə sağ olun. Mən sizin uğurlarınıza şadam. Sözümləndə dedim ki, biz Ukraynanı özümüzlə çox yaxın, dost ölkə hesab edirik. Bizim strateji tərəfdaşlıq münasibətlərimiz var, birlikdə GUÖAM-a daxilik, yəni, GUÖAM-ı yaratmışıq. Ona görə də çox istəyirik ki, sizdə hər şey yaxşı olsun. Üstəlik, siz Avropanın ön xəttindəsiniz və Avropada, dünyada sanballı nüfuzla malik olan böyük ölkəsiniz. Yəqin sizə söylədilər ki, iqtisadiyyatda, islahatların aparılmasında bizim də yaxşı nəticələrimiz var. Biz torpaq islahatını hələ 1996-cı ildə keçirmişik və torpağı kəndlilərə paylamışıq. Bu il bütün istiqamətlərdə rekord miqdarda məhsul toplamışıq. Əlbəttə, bizdəki həcmələri sizin həcmələrinizlə müqayisə etmək olmaz. 1996-cı ildən başlayaraq bizdə sənayedə də, kənd təsərrüfatında da, başqa sahələrdə də ümumi daxili məhsulun artımı ardıcıl surətdə çox yüksəkdir.

Siz bizim neft strategiyamıza bələdsiniz. Ölkəmizə bu xətt üzrə təxminən 4 milyard dollar məbləğində sərmayə qoyulmuşdur. Lakin bununla belə, bizim çox ciddi problemimiz var – bu, Dağlıq Qarabağ üstündə Ermənistanla münaqişədir, bunun nəticəsində ərazimizin 20 faizinin işğal edilməsi, bir milyon adamın öz daimi yaşayış yerlərindən qovularaq çadırlarda yaşamasıdır. 1994-cü ildə biz müharibəni dayandırdıq, sülh danışıqları aparırıq, amma bu danışıqlar hələlik bizim istədiyimiz nəticələri verməmişdir.

Ona görə də bu, təbii olaraq, bizi hər cəhətdən çətinə salır. Əvvəla, ərazi bütövlüyümüzün pozulması faktının özü bizim üçün ciddi faktıdır. İkincisi isə, insanlar çadırlarda yaşayırlar, nə qədər belə yaşamaq olar – bir il, iki il, üç il, dörd il. Elə adamlar var ki, artıq yeddi, səkkiz ildir, bəlkə də çox, çadırlarda yaşayırlar. Yaxud, hansısa yataqxanalarda, məktəb binalarında və sair yerlərdə yaşayırlar. Biz onları mənzillə təmin edə bilmirik.

Bu, sözsüz ki, bizim iqtisadi vəziyyətimizə ciddi təsir göstərir. Çünki bu adamların çoxu işləmir, onların hamısı kənd təsərrüfatı rayonlarından olan köçkünlərdir. Onlar kənd təsərrüfatı ilə məşğul olurdular, məhsul yetişdirirdilər, həyatı təsərrüfatları, evləri, əmlakları var idi. Lakin bunların hamısını itiriblər. Odur ki, bu, iqtisadiyyatımıza xeyli təsir göstərir.

Lakin bizdə inkişaf var. Özəlləşdirmənin birinci mərhələsini başa çatdırmışıq, hazırda ikinci mərhələni həyata keçiririk. Məncə, torpaq islahatı, əlbəttə, bizim ən başlıca uğurumuzdur. Çünki bizdə bütün kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı təqribən iki dəfə artmışdır. Bizim artıq taxıl, kartof, heyvandarlıq məhsulları

istehsalı ilə bağlı problemlərimiz yoxdur, dövlət bununla məşğul olmur. Mən ukraynalılara və rusiyalılara həmişə demişəm ki, sizdə əbəs yerə müqavimət göstərilir, onsuz da, buna gəlib çıxacaqsınız. Bunun səmərəliliyi sübut olunmuşdur. Görürəm ki, siz də tədricən bu istiqamətdə irəliləyirsiniz.

Daxili vəziyyətimiz – ictimai-siyasi vəziyyətimiz sabitdir. Mən bunu ona görə deyirəm ki, dövlət müstəqilliyi qazandığımız ilk illərdə bizdə sabitlik yox idi. İndi bizdə sabitlikdir. Bir sözlə, inkişaf edirik, irəliləyirik. Əlbəttə ki, dünya ictimaiyyətinin, Dünya Birliyinin köməyi ilə başlıca problemimizi – işğal olunmuş torpaqlarımızın azad edilməsi, ərazi bütövlüyümüzün bərpa olunması, regionda sülhün bərqərar edilməsi problemini həll edə bilsək, bizim böyük inkişaf perspektivlərimiz var.

Düşünürəm ki, bu istiqamətdə söylərimiz nəticə verməlidir. Hərbi əməliyyatlara yenidən başlamaq çətin deyil. Lakin bu nə qədər məqsədəuyğundur, özü də hazırkı dövrdə?

Sizin kimi, biz də Amerika Birləşmiş Ştatlarındakı terror aktlarını çox kəskin şəkildə pislədik, öz həmrəyliyimizi bildirdik, bəyan etdik ki, beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə onlarla bir koalisiyadayıq. Amerika terrorizmlə ilk dəfə qarşılaşmışdır, ona görə də onlar bunu çox ağır keçirirlər. Biz isə terrorizmlə – həm daxili, həm də beynəlxalq terrorizmlə artıq neçə illərdir mübarizə aparırıq. Bizdə nə qədər terror aktları olmuşdur. Əvvəla, davakar separatizm – bu da terrorizmdir. Axı bu, Dağlıq Qarabağda azərbaycanlıların öldürülməsindən, məhv edilməsindən, öz yaşayış yerlərindən didərgin salınmasından başlanmışdır. Sonra onlar bizdə saysız-hesabsız terror aktları törətmişlər – metroda partlayış, dəmir yol vaqonlarının, avtobusların partladılması nəticəsində insanların həlak olması və bir çox digər belə hadisələr. Lakin bizə qarşı xaricdən də terror aktları olmuşdur və belə təhlükə bu gün də var. Digər ölkələrdən göndərilən terrorçular çox görkəmli adamlarımızı qətlə yetirirlər.

Odur ki, terrorizmlə mübarizə bizim üçün yeni hadisə deyildir. Bu baxımdan biz indi Amerika Birləşmiş Ştatlarını çox yaxşı başa düşürük. Ona görə də dərhal münasibətimizi bildirdik və onlarla bir alyansdayıq. Bu gün prezident Buşdan mən də məktub almışam, təşəkkür məktubu. Biz beynəlxalq terrorizmlə birlikdə mübarizə aparacağıq. Əlbəttə, bu çətinidir. Çünki bir ölkə kimi, beynəlxalq terror mərkəzinin ünvanı naməlumdur. Hesab edirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatları öz müttəfiqləri ilə birlikdə bu vəzifənin öhdəsindən gələcəkdir.

Prinsipcə, biz sülh istəyirik. XXI əsri ümidlə qarşıladıq ki, dünya daha sakit olacaqdır. Amma ilk addımlar – Balkan yarımadasında da, başqa yerlərdə də vəziyyət əslində belə olmadığını göstərdi. Bizim münaqişələrimiz isə artıq illərdən bəri davam edir. Axı orada yeni münaqişələr meydana gəlmişdir. Əlbəttə, onlar narahatlıq doğurur, biz istəmirik ki, bunlar genişlənsin. Ona görə biz beynəlxalq terrorizmlə fəal mübarizənin tərəfində olmaq üçün hər şeyi etmişik və edirik.

Şadam ki, ölkəniz hər cür ərazi iddialarından xilas olmuşdur. Bu çox yaxşıdır. Bu ən çətin məsələdir. Yaxşı ki, siz bunu həll etmişiniz. Bunu gələcəkdə biz də həll edəcəyik.

A n a t o l i Z l e n k o: Cənab Prezident, biz Sizə bu məsələnin həllini tapmağı arzulayırıq. Dağlıq Qarabağa gəldikdə isə, demək istərdim ki, biz xarici siyasətimizdə başlıca prinsipin – ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanması prinsipinin tərəfdarıyıq. Özü də bu xarakterli məsələlər beynəlxalq hüquq prinsipləri və normaları əsasında həll olunmalıdır. Onlar diqqət mərkəzində olmalıdır. Biz siyasi dialoqun, bu cür münaqişə və mübahisələrin sülh yolu ilə həllinin tərəfdarıyıq. Müharibə mümkündür, lakin arzuolunmazdır. Çünki onun arxasında insanlar dayanmışlar. Bu gün mən sizin Şəhidlər xiyabanını ziyarət etdim, o gənclərin məzarlarını gördüm. Əlbəttə, indi demək olar ki, dinc dövrdə baş vermiş həmin hadisə təkcə qəzəb doğurmur, bu hətta hansısa anlaşılmazlıqdır.

Odur ki, yeni qurbanlar ola bilər və məsələnin bu yolla həll olunub-olunmayacağını demək çətinidir. Ona görə də biz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanmasına hər vasitə ilə yardım göstərməyə hazırıq. Biz digər tərəflə dialoq üçün xeyirxah xidmətimizi göstərməyə hazırıq. Biz məsələnin məqbul həllini tapmaq üçün konstruktiv və məhsuldar dialoq aparılmasından ötrü ərazi, lazım olan hər bir şey təqdim etməyə hazırıq.

Hesab edirəm ki, ölkələrimiz arasında əməkdaşlıq nə qədər yaxşı olarsa, dövlətlərimizin iqtisadiyyatını nə qədər çox möhkəmləndirəriksə, ölkələrimizin iqtisadiyyatını tamamlayan və inkişaf etdirən qarşılıqlı surətdə məqbul layihələri o qədər də tez taparıq və mən Azərbaycan üçün hazırda başağrısı olan bu cür məsələlərin həlli perspektivlərini daha yaxınlarda görürəm.

Cənab Prezident, gizlətmirik, bizi, əlbəttə ki, Xəzər nefti maraqlandırır. Biz neft kəmərinin tikintisini başa çatdırmışıq. Əlbəttə, biz ümidvarıq ki, Siz neft hasilatını artıracaqsınız və bu neft bizim boru kəməri ilə axacaqdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Əlbəttə, artıracağıq. Biz Leonid Daniloviç Kuçma ilə bu barədə çox danışımışıq. Mən düşünürəm ki, Ukrayna Xəzər neftini alacaqdır.

A n a t o l i Z l e n k o: Çox sağ olun. Əlbəttə, həmin layihənin fəal işləməsi üçün Azərbaycanın bizim marşrutu dəstəkləməsinin prinsipcə həlledici əhəmiyyəti olacaqdır. Biz çox minnətdar olardıq.

Mən daha bir məsələyə toxunmaq istərdim. Burada gəmiqayıma haqqında məsələ ortaya çıxır. Zənnimizcə, Xəzər dəniz gəmiçiliyi üçün «çay-dəniz» tipli gəmilərin Ukraynada inşası haqqında əvvəllər əldə olunmuş razılaşmaların həyata keçirilməsi əməkdaşlığımızın möhkəmləndirilməsinə kömək edərdi. Bu məsələ artıq bir

neçə ildir müzakirə olunur və mən bilirəm ki, müəyyən sifarişlər edilmişdi. Bu gün həmin razılaşmaların həyata keçirilməsinə Azərbaycanın nə dərəcədə hazır olduğunu bilmirəm, amma, hər halda, Ukrayna bu gəmiləri inşa etməyə və göndərməyə hazırdır. Mən belə başa düşdüm ki, söhbət haradasa on quru yük daşıyan gəmidən gedir. Zənnimcə, bunu həyata keçirmək vacibdir.

Biz, təbii ki, həmişə olduğu kimi, hərbi-texniki sahədə əməkdaşlıqda maraqlıyıq.

Cənab Prezident, bunun xüsusiyyətləri yəqin ki, Sizə məlumdur, mən o haqda danışmayacağam. Lakin zənnimcə, əvvəllər əldə olunmuş həmin razılaşmalar və hətta deyərdim ki, bir vaxtlar bizdə yerləşdirilən sifarişlər ilə bağlı olduğuna görə, bu həm bizim ölkəmiz üçün, həm də sizin ölkəniz üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Mən bizim Milli Bankın prezidentinin məktubunu Sizə təqdim edəcəyəm. O, xahişlə şəxsən Sizə müraciət edir. Məktubda söhbət bir vaxtlar hazırlanmış və indiyədək bizdə olan markalardan gedir. Onlar xahiş edirlər ki, Siz həmin sifarişin gerçəkləşdirilməsinə diqqət yetirəsiniz.

Bilirik ki, hazırda Siz GUÖAM-da sədrlik edirsiniz. Müxtəlif təşkilatlarımız, parlamentlərimiz GUÖAM çərçivəsində əməkdaşlığa böyük maraq göstərirlər. Bu gün Milli Məclisin sədri ilə görüşərkən o, GUÖAM ölkələri parlamentləri üzvlərinin oktyabr ayında Bakıda görüşü olacağı barədə mənə məlumat verdi. Bu çox yaxşıdır. Lakin həmin təşkilatı möhkəmləndirmək üçün GUÖAM çərçivəsində bir sıra istiqamətləri inkişaf etdirmək mümkündür.

Bu gün biz həmkarımla belə bir məsələni nəzərdən keçirdik ki, GUÖAM terrorizmlə mübarizədə necə iştirak edə bilərdi. İndi Ukraynada qaçqınlar, mən başqa sözlə deyərdim, qeyri-leqal miqrantlar problemi bizi narahat edir.

Heydər Əliyev: Onlar haradan gəlirlər?

Anatoli Zlenko: Rusiya sərhədi tərəfdən Əfqanıstandan da gəlirlər. İndi bu hələ başlanğıcdır. Mütəxəssislərimizin proqnozlarına görə, bir-iki aydan sonra bu, kütləvi axına çevrilə bilər. Bu da ölkə üçün olduqca böyük problemdir, Siz bayaq ölkənizdə bir milyon qaçqın olduğundan, qarşılaşdığınız çətinliklərdən danışdınız. Biz də onların hamısını təmin etmək iqtidarında olmayacağıq. Ona görə də bu gün dedik ki, GUÖAM terrorizmlə mübarizədə iştirak edə bilər və biz sərhədlərimizi qaydaya salmaq üçün müəyyən məbləğdə vəsait ala bilərdik. İndi Birləşmiş Ştatlar bizə 45 milyon dollar üçün eyham vurur, elə həmin məsələ haqqında maliyyə cəhətdən əsaslandırılmış müvafiq layihələrin mümkün qədər tezliklə hazırlanması bizim də xeyrimizədir.

Biz Daşkənddə GUÖAM ölkələrinin iqtisadi forumunu keçirməyi planlaşdırmışıq, amma indiki vəziyyətin onun keçirilməsinə necə təsir göstərəcəyini bilmirik. Əlbəttə, biz Yalta zirvə görüşündə əldə edilmiş razılaşmaların yerinə yetirilməsi üçün bundan sonra da işləyəcəyik. Söhbət azad ticarət zonası haqqında sazişin imkan daxilində daha tez imzalanmasından və ya paraflanmasından gedir. Söhbət xarici müşahidəçi haqqında əsasnamənin hazırlanmasından gedir. Söhbət Kiyevdə yaratmağa hazır olduğumuz informasiya ofisi haqqında əsasnamənin hazırlanmasından gedir.

Ona görə də bu məsələlər bizim üçün – mən həm Azərbaycanı, həm Ukraynanı nəzərdə tuturam – böyük əhəmiyyətə malikdir.

Heydər Əliyev: Siz gəmilər barəsində Nazirlər Kabinetində danışın. Bizim, həqiqətən tələbatımız var və gələcəkdə də olacaqdır. Çünki indi Xəzər çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu məsələnin hansı vəziyyətdə olduğunu bilmirəm. Lakin hər şey, şübhəsiz, vəsaitlə bağlıdır. Bu gün siz Nazirlər Kabinetində olacaqsınız, onlarla bu mövzuda danışın. Yəqin ki, onlarda daha çox informasiya var.

Anatoli Zlenko: Dəstəyinizə görə sağ olun. Bu görüşə görə mən Sizə bir daha təşəkkür etmək istəyirəm. Mən Azərbaycanın inkişafında, xalqın həyat səviyyəsinin yüksəlməsində şəxsən Sizə böyük uğurlar arzulamaq istəyirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

**VATIKAN DÖVLƏTİNİN BAŞÇISI
PAPA II İOHANN PAVEL HƏZRƏTLƏRİNƏ**

Möhtərəm papa həzrətləri!

Vatikan dövlətinin milli bayramı – Müqəddəs taxta əyləşmə günü münasibətilə Sizi və bütün katolikləri ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Vatikan dövləti arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətləri daim inkişaf edəcək və genişlənəcəkdir.

Sizə uzun ömür, möhkəm cansağlığı, humanizm idealları naminə fədakar fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 16 oktyabr 2001-ci il

**MACARISTAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB FERENTS MADLA**

Hörmətli cənab Prezident!

Macarıstan Respublikasının milli bayramı münasibətilə Sizi və dost Macarıstan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Macarıstan Respublikası arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişafı daim xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 16 oktyabr 2001-ci il

**QAZAXISTAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB NURSULTAN NAZARBAYEVƏ**

Hörmətli Nursultan Abişeviç!

Milli bayramınız – Qazaxıstan Respublikasının müstəqilliyinin elan olunmasının 10 illiyi münasibətilə Sizi və dost Qazaxıstan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Suveren, demokratik, hüquqi dövlət qurulmasında və onun möhkəmləndirilməsində, Dünya Birliyinə ardıcıl inteqrasiyada Qazaxıstanın qazandığı uğurlara şadam.

Əminəm ki, ölkələrimizin transmilli layihələrdə, beynəlxalq və regional təşkilatlarda sıx əməkdaşlığı regionda sülh və sabitlik naminə, xalqlarımızın rifahı naminə bundan sonra da genişlənəcək və dərinləşəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət, dövləti fəaliyyətinizdə uğurlar, Qazaxıstan xalqına isə sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 16 oktyabr 2001-ci il

**AVSTRİYA RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB TOMAS KLESTİLƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Avstriya Respublikasının milli bayramı münasibətilə Sizi və dost Avstriya xalqını ürəkdən təbrik edirəm. Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Avstriya Respublikası arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri bundan sonra da inkişaf edəcək, xalqlarımızın rihafına öz töhfəsini verəcəkdir. Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 16 oktyabr 2001-ci il

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ HAQQINDA KONSTITUSIYA AKTININ QƏBUL OLUNMASININ 10-cu İLDÖNÜMÜNƏ HƏSR OLUNMUŞ ZİRVƏ TƏDBİRİNDƏ – TƏNTƏNƏLİ MƏRASİMDƏ NİTQ

Respublika sarayı

17 oktyabr 2001-ci il

Əziz həmvətənlər!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Sizi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya aktının onuncu ildönümü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, xalqımıza, millətimizə, dövlətimizə daim istiqlaliyyət arzulayıram.

On il Azərbaycanın çoxəsrlik həyatında tarixi nöqtəyi-nəzərdən az bir zamandır. Amma bu on il içərisində Azərbaycan xalqı böyük məsafə qət edibdir. On il müstəqil yaşamaq, yaratmaq, irəliyə getmək – bu on ilin mənası və xalqımız üçün böyük əhəmiyyəti budur. On il ərzində Azərbaycan xalqı bəyan etdiyi demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurubdur, onun təsisatlarını yaradıbdır. Bu dövlətin yaşaması üçün, inkişaf etməsi üçün çoxsaylı qanunlar qəbul edibdir. Bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedərək, bütün sahələrdə islahatlar aparıb və bu islahatların nəticəsinə nail olubdur. On il müddətində Azərbaycan dünya miqyasında özünə layiq yerini tutubdur, bütün beynəlxalq təşkilatlarda təmsil olunur. Dünyanın bütün ölkələri ilə diplomatik əlaqələr yaradıb, bir çox ölkələrlə qarşılıqlı faydalı, çox uğurlu əməkdaşlıq edir. Bu on il bizim xalqımızın çoxəsrlik həyatında ən böyük tarixi hadisədir, ən qiymətli nemətdir.

Azərbaycan bu on il müddətində çox ağır, çətin, keşməkeşli yol keçibdir. Azərbaycan xalqı bütün sınaqlardan keçərək, bütün təhlükələrin qarşısını alaraq müstəqilliyini qoruyub, saxlayıb və daim inkişaf etdiribdir. İndi bu on ili başa vurarkən qətiyyətlə deyə bilərik ki, Azərbaycan xalqı bu nailiyyətlərlə fəxr edə bilər. Azərbaycanın dövlətçiliyi bütün dünyaya nümayiş etdirilibdir. Azərbaycanın müstəqil dövlət olaraq dövlət rəmzləri var. Himni dünyanın hər yerində səslənir, milli gerbi Azərbaycanın dövlətçiliyini hər yerdə nümayiş etdirir, dövlət bayrağı Azərbaycanın üzərində uğurla dalğalanır və daim dalğalanacaqdır.

Biz bu günlər böyük qürur hissi keçiririk. Ona görə ki, biz müstəqilliyimizi bəyan edəndən sonra bu on il içərisində bütün dünyaya nümayiş etdirmişik və sübut etmişik ki, Azərbaycan xalqının müstəqil yaşamaq arzusu həmişə olmuşdur. Ancaq on il müddətində Azərbaycan bu istək və arzularını tam yerinə yetirib və sübut edibdir ki, müstəqil dövlət kimi yaşaya bilər və daim yaşayacaqdır.

Qeyd etdiyim kimi, ötən on il Azərbaycanın həyatında çox ağır və çətin bir dövr olubdur. Amma bu illəri Azərbaycan xalqı şərəflə qət edibdir. Azərbaycan xalqı bütün çətinliklərin qarşısını alaraq, bütün sınaqlardan keçərək, bütün təhlükələrdən xilas olaraq on il dövlət müstəqilliyini qoruyub, saxlayıb, yaşadıb, bu gün də yaşadır və gələcəkdə də yaşadacaqdır.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bəyan edən zaman, yəni 1991-ci ilin oktyabr ayının 18-də çox ağır, mürəkkəb bir dövr yaşayırdı. O vaxt Azərbaycanda bəziləri Azərbaycanın müstəqil yaşamaq imkanına şübhə edirdi, yaxud inanmırdı. Bəziləri heç bunu istəmirdi. Bəziləri buna mane olurdu. Amma Azərbaycan xalqının çox əsrlər ərzində qəlbində yaşatdığı istək və arzu bütün bunların hamısına qalib gəldi, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdi və müstəqillik yolu ilə uğurla irəliləyir.

O vaxt Azərbaycanın müstəqilliyinin əleyhinə çıxanlar var idi. Xatirimdədir, 1991-ci ilin əvvəli və nəhayət, onun sona çatması. Xalq, millət müstəqillik arzusu ilə yaşayırdı. Azərbaycanda isə Azərbaycana rəhbərlik edən şəxslər müstəqillik haqqında düşünmərdilər və müstəqilliyə inanmırdılar. Ona görə də xalqın bu istəyinin, arzusunun qarşısını almaq istəyirdilər. Təsadüfi deyil ki, 1991-ci ilin mart ayının 7-də Azərbaycanın Ali Sovetində SSRİ tərəfindən ortaya atılmış yeni bir tədbir – SSRİ-nin qorunub saxlanması haqqında referendumun keçirilməsi tədbiri müzakirə olunarkən, o vaxtkı respublika rəhbərliyi nəyin bahasına olursa-olsun, SSRİ-nin, Moskvanın bu arzusunu yerinə yetirmək istəyirdi.

Ona görə də deputatların az bir qismi referendumun keçirilməsinin əleyhinə çıxdığı halda, tam əksəriyyəti referendumun keçirilməsinin tərəfdarı oldu.

Mən o vaxtkı hadisələrin canlı şahidiyəm. Güman edirəm, bu salonda oturanlardan da o dövrü xatırlayanlar var. Kim referendumun əleyhinə çıxış edirdisə, ona mənfi münasibət göstərilirdi. Mən SSRİ-yə uzun müddət xidmət etmiş bir şəxs olaraq, amma eyni zamanda, xalqımızın, millətimin müstəqilliyinə çatması üçün yaranmış şəraiti dərk edərək, referendumun keçirilməsinin əleyhinə çıxış etdim. İndi bəzi televiziya kadrları onları hərdənbir yada salır. Həmin o Ali Sovetin iclas salonunda referendumun keçirilməsinin əleyhinə çıxışım və gətirdiyim sübutlar və dəlillər böyük hay-küylə, etirazla qarşılandı. O vaxt bilirdilər ki, mən belə bir çıxış

edəcəyəm. Başqalarının çıxışı onları bəlkə də o qədər narahat etmirdi. Ancaq mənim çıxışım onlarda böyük təhlükə yaratmışdı. Ona görə də əvvəldən hazırlanmış bir neçə deputat mənim çıxışımdan sonra dərhal məni tənqid etdilər və sübut etməyə çalışdılar ki, SSRİ saxlanmalıdır, biz SSRİ-siz yaşaya bilmərik, müstəqillik bizə lazım deyildir.

Martın 17-də referendum keçirildi və xalqın iradəsinə zidd olaraq, referendum nəticə verdi ki, Azərbaycan əhalisi, seçiciləri SSRİ-nin saxlanması tərəfdarıdır. Ancaq hadisələr çox sürətlə inkişaf edirdi. Ümumiyyətlə, 80-ci və 90-cı illərdə dünyada gedən proseslər, Avropada, xüsusən Şərqi Avropa ölkələrində gedən proseslər və SSRİ-nin özündə gedən proseslər artıq SSRİ-nin ciddi laxladığını göstərirdi. Artıq onun yaşamaq imkanının olmadığını göstərirdi. Təbii ki, bu fürsətdən istifadə etmək lazım idi. Ancaq təəssüflər olsun ki, o vaxt bəziləri bunu anlamırdılar və yaxud bunu istəmirdilər. Daha doğru desək, çoxları istəmirdi. Amma xalq isə, millət isə bunu istəyirdi.

Martın 17-dən sonra SSRİ-nin dağılması ilə əlaqədar Moskvada 19 avqust hadisələri baş verdi, SSRİ dağıldı və bundan istifadə edən bütün müttəfiq respublikalar öz istiqlaliyyətini bəyan etdi və Azərbaycan da oktyabr ayının 18-də müstəqillik haqqında Konstitusiya aktı qəbul etdi. Ancaq təəssüflər olsun ki, Azərbaycanı o vaxt idarə edənlər bundan sonra da müstəqilliyə inanmırdılar. Düşünürdülər ki, bəlkə bu, hələ müvəqqəti bir şeydir, SSRİ yenə də bərpa olunacaqdır. Ancaq xalq yox. Xalq bunu istəyirdi, buna inanırdı. Amma xalq çox ağır və gərgin proseslər içində yaşayırdı. O da Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü, Dağlıq Qarabağ probleminin meydana çıxması və Azərbaycanın daxilində ictimai-siyasi sabitliyin pozulması, Azərbaycan iqtisadiyyatının tənəzzülünün başlanması ilə əlaqədar idi.

Azərbaycanın istiqlaliyyətini bəyan etməsindən sonra keçən on ili bir neçə mərhələyə bölmək olar. Birinci mərhələ oktyabrın 18-dən sonrakı dövr idi. 1992-ci ilin mart ayında Azərbaycanda hakimiyyət dəyişikliyi, hakimiyyət böhranı baş verdi. Bu hakimiyyət böhranı bir neçə ay davam etdi.

Azərbaycanın prezidenti vəzifəsini bir nəfər bir neçə ay icra etdi, ondan sonra digər nəfər. Nəhayət, 1992-ci ilin iyununda Azərbaycanda yeni prezident seçildi. Baxın, belə bir ağır vəziyyətdə, Ermənistanla müharibə getdiyi bir zamanda Azərbaycanın həyatında hərc-mərclik, xaos, özbaşınalıq hökm sürürdü və bunların da hamısının səbəbi hakimiyyətsizlik idi. Çünki istiqlaliyyət elan edildəndən sonra olan hakimiyyət özünü rahat hiss edə bilmirdi. Bu da mart ayında dövlət böhranı ilə və o hakimiyyətin səhnədən getməsi ilə qurtardı. Bundan sonra bir neçə ay Azərbaycanda çəkişmələr, toqquşmalar elə bir şərait yaratdı ki, Azərbaycanda bir neçə ay yeni bir hakimiyyət yaratmaq, yeni bir başçı seçmək imkanı olmadı. Hər biri də özünü müvəqqəti hesab edir, bəziləri də belə bəyan edirdilər ki, biz kimik, biz sadəcə, «peşkayıq». Ancaq «peşka» təkcə onlar deyildi, o vaxt orada «şah» yox idi, hamısı «peşka» idilər.

Demək olar ki, bu, on ilin birinci mərhələsidir. Bəlkə də ikinci mərhələsidir – dövlət böhranından sonra prezident seçilənə qədər. 1992-ci ilin iyun ayında prezident seçildi, Xalq Cəbhəsi hakimiyyətə gəldi, xalq onlara inandı, onlara etimad göstərdi. Ancaq onlar anlamadılar ki, Azərbaycanı bu ağır şəraitdə idarə etməyə qadir deyillər. Onlar küçələrdə hay-küy edə bilirdilər, meydanlarda nitqlər söyləyə bilirdilər. Həmin nitqlər də lazım idi, digər şeylər də lazım idi. Ancaq dövləti idarə etmək, xalqı birləşdirmək, xalqın hamısını bir yerə yığmaq – onlar buna qadir deyildilər. Ona görə onların bir illik hakimiyyət dövrü, demək olar ki, Azərbaycanda sürətlə gedən dağıdıcı, pozucu bir prosesə çevrildi. Nəhayət, 1993-cü ildə Azərbaycanda həm iqtisadi, həm siyasi böhran, həm də dövlət böhranı baş verdi.

Azərbaycan böyük təhlükə qarşısında idi. Çünki Azərbaycanın müstəqil yaşamasının əleyhinə olan həm daxildəki qüvvələr güclü idi, həm də Azərbaycan kimi böyük coğrafi-strateji əhəmiyyətə malik olan, böyük təbii sərvətlərə malik olan ölkənin tam müstəqil olması başqa ölkələrdə bəzi dairələri qane etmirdi. Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz və bunun nəticəsində Azərbaycanın zəifləməsi, məğlubiyyətlərə uğraması, ikinci tərəfdən də daxildə hakimiyyət çəkişməsi, hakimiyyət mübarizəsi 1992-ci ilin iyun ayında hakimiyyətə gəlmiş qüvvələri bir ildən sonra hakimiyyətdən saldı, xalq özü saldı. Bəzən onların bir çoxu müxalifət düşərgəsində olaraq, o bir il haqqında hətta dastanlar yazmaq arzusundadırlar. Yazmaq olar, amma əgər bu dastanlar həqiqəti əks etdirsə.

Sadəcə, bir şeyi demək lazımdır. Nə üçün 1992-ci ilin mart ayında dövlət böhranı baş verdi və hakimiyyət istefa verməyə məcbur oldu? Xalq ona etimad göstərmədi, ona görə də istefa verməyə məcbur oldu.

1992-ci ilin iyun ayında xalq digər qüvvələrə etimad göstərdi. Ola bilər, tam yox, ancaq böyük bir hissəsi etimad göstərdi. Demək, inandı. Amma 1993-cü ildə məlum hadisələr baş verdiyi zaman xalq həmin hakimiyyətin arxasında durmadı, onu dəstəkləmədi. Bir ilin müddətində inamını itirdi, etibarını itirdi və Azərbaycan böyük bir fəlakət qarşısında idi. Bu da onilliyin bir mərhələsidir.

Biz sizinlə 1993-cü ili bir yerdə yaşadığımız. Gərək bu, heç vaxt unudulmasın. Gərək heç kəs də bunu unutmasın ki, 1993-cü ildə Azərbaycan parçalanmaq, bir ölkə kimi, müstəqil dövlət kimi, məhv olmaq təhlükəsi qarşısında idi. Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi baş vermişdi. Bundan istifadə edən bəzi qüvvələr, həmin o Xalq Cəbhəsinin içərisindən çıxmış qüvvələr Azərbaycanın cənubunda yeni bir «cümhuriyyət» yaratmağa çalışdılar.

Şimalında yeni hərəkət başladı, separatçılıq meyilləri artıq özünü göstərdi. Bir tərəfdən də Ermənistanın Azərbaycana qarşı 1988-ci ildən başlanmış təcavüzü, müharibə və Azərbaycanın daxili vəziyyətinin bu qədər ağır, bu qədər çətin olmasından idarə oluna bilməməsi. Bundan istifadə edərək, Ermənistan silahlı qüvvələri çox hallarda heç bir müqavimətə rast gəlmədən Azərbaycanın torpaqlarını sürətlə işğal etməyə başladılar.

1993-cü ildə Azərbaycan yanırıdı. Ancaq xalq yenə də müdrikliyini göstərdi. Xalq bu böyük sınaqdan çıxdı. Azərbaycanı dağıtmaq, məhv etmək istəyən qüvvələrin qarşısı alındı. Azərbaycanda dövlət böhranı aradan götürüldü. İctimai-siyasi sabitlik tədricən normallaşmağa başladı. Ancaq yenə də Azərbaycan təhlükələrdən xilas ola bilmədi. Ona görə xilas ola bilmədi ki, – bunu mən açıq, qətiyyətlə deyirəm – 1988-ci ildə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü başlayandan Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyin pozulması, Azərbaycan iqtidarının o vaxtlarda ölkəni idarə edə bilməməsi daxildə ayrı-ayrı qüvvələrin hakimiyyət uğrunda mübarizəsinin əsasını qoymuşdur.

Əgər nəzərə alsaq ki, 1990-cı il yanvarın 20-də Azərbaycan xalqına böyük bir zərbə vuruldu, mənsub olduğu dövlətin hökuməti tərəfindən ona təcavüz edildi, onda təəvvür edə bilərsiniz ki, Azərbaycan nə vəziyyətdə idi. Azərbaycan alovun içində yanırıdı. Ancaq görün, bizim xalqımız – Azərbaycan xalqı, bizim millətimiz nə qədər dözümlüdür. Eyni zamanda nə qədər müdrikdir ki, bu dövrlərdə böyük itkilər verərək, böyük qurbanlar verərək, şəhidlər verərək, böyük məhrumiyyətlər içərisində yaşayaraq öz vətəninə, öz millətini, öz dövlətini qorumaq əzmindən çəkinmədi.

Nəhayət, Azərbaycanın müstəqillik yoluna düşməsi üçün yeni bir addım atıldı. Ancaq bizdə bu hakimiyyət hərisliyi, hakimiyyət xəstəliyi, təəssüflər olsun ki, o qədər dərin köklər salmışdı ki, 1993-cü ildə yaranmış müəyyən sabitliyi sonradan yenə də pozmaq istədilər.

1994-cü ilin oktyabr hadisələri... Bir il keçmişdi ki, biz artıq Azərbaycanda vəziyyəti müəyyən qədər normallaşdırırdıq. Ancaq yenə də Azərbaycandan əl çəkmirdilər – həm xarici qüvvələr, həm də ki, heç bir şeyə, necə deyirlər, qabil olmayan, heç bir qabiliyyəti olmayan, heç bir bacarığı olmayan insanlar. Bu insanlar hakimiyyət xəstəliyində düşərək, 1994-cü ilin oktyabr ayında Azərbaycanda yenidən hakimiyyəti zorla, silah gücü ilə devirməyə cəhd göstərdilər. Çox ağır dövr idi. O dövrü də unutmaq lazım deyildir. O günləri unutmaq lazım deyildir. Bəlkə xalqımız o günlər bizim Azərbaycanın rəhbərliyində olanların və şəxsən Azərbaycan prezidenti kimi, mənim keçirdiyim ağır dəqiqələri, saniyələri, saatları bilmir və bilə də bilməz.

Ancaq mən görürdüm, hiss edirdim ki, Azərbaycan yenə də hansı bir fəlakətin qarşısındadır. Çünki silahlı dəstələrin əksəriyyəti həmin o oktyabr hadisələrini başlayanlar idilər.

1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycanda terror hadisələrini törədənlər, Azərbaycan prokurorluğunu zəbt edənlər, sonra isə Azərbaycanın bir qisminə hakimiyyəti ələ keçirənlər artıq elə hesab edirdilər ki, indi hakimiyyət daha tamamilə onların əlindədir. Ancaq yenə də xalqın, millətin müdrikliyi bunun qarşısını aldı. Xatirinizdədir ki, mənim axşam televiziya ilə müraciətimdən sonra Prezident sarayının qarşısına yüz minlərlə insan toplaşdı. Onların hamısı dövlətçiliyi müdafiə etmək üçün toplaşmışdı. Onlar həmin o silahlı qüvvələrin qarşısını aldılar. Təbiidir ki, dövlətin prezidenti ilə xalqın birliyi bunun qarşısını aldı. O bizim üçün böyük dayaq oldu, böyük inam verdi ki, biz bu ağır vəziyyətdən çıxma bilərik, ölkəmizi qoruya bilərik, ölkəmizi saxlaya bilərik. Qoruduq da, saxladığımız da, həmin o qüvvələri məğlub etdik də.

1994-cü ilin oktyabr hadisələri haqqında danışarkən bir faktı qeyd etmək istəyirəm. Dediym kimi, 1992-ci ilin əvvəlində Azərbaycanda hakimiyyət böhranı başladı. Xalq o vaxtkı hakimiyyətin əleyhinə çıxdı. Hər halda, xalqın əksər hissəsi. Bunun nəticəsində o vaxt xalqın içərisində olan Xalq Cəbhəsi 1992-ci ilin iyun ayında hakimiyyətə gəldi. Ancaq 1993-cü ildə Azərbaycanda dövlət böhranı başlayan zaman – böyük silahlı dəstələr Gəncədən məlum Surət Hüseynovun başçılığı ilə artıq Azərbaycanın rayonlarının çoxunu əllərinə keçirmişdilər, özü də çox asanlıqla, müqavimətsiz və Bakıya doğru irəliləyirdilər – Surət Hüseynovun 3-4 nəfər nümayəndəsi gəlib hansısa bir rayonda görünən kimi, Xalq Cəbhəsi tərəfindən təyin olunmuş hakimiyyət qorxub qaçır. Beləliklə, onlar Azərbaycanın böyük bir qismini asanlıqla əllərinə keçirmişdilər. Hətta gəlib burada, Sumqayıtda da icra hakimiyyətinin başçısını qovmuşdular və onun yerinə istədikləri adamı qoymuşdular. Təbiidir ki, hakimiyyət əgər xalqın inamını itirməmiş olsaydı, xalq bunlara yol verməzdi. Xalq hər bir rayonda, hər bir şəhərdə onların qarşısını alardı. Nəhayət, həmin o Surət Hüseynovun qoşunlarının Bakıya girmək təhlükəsi zamanı xalq ayağa qalxardı, əvvəlki zamanlar kimi, meydanlara çıxardı, küçələrə çıxardı və dövlətçiliyini, dövləti, dövlət başçılarını müdafiə edərdi.

Amma bu olmadı. Nə üçün? Çünki dövləti idarə etmək üçün gərək dəyərli insanlar olsun. Xalqın inandığı insanlar olsun. Xalqın daim etibar etdiyi insanlar olsun. Bu hakimiyyət, təbiidir ki, belə xüsusiyyətlərə malik deyildi.

Ancaq biz hələ də xətalardan xilas olmamışdıq. 1995-ci ilin mart ayında – bu həmin Surət Hüseynovun başladığı hərəkətin davamı idi – bir çox xarici ölkələrin ayrı-ayrı paytaxtları nümayəndələrinin dəstəyi ilə, Azərbaycanda həmin Xalq Cəbhəsi hakimiyyətinin nümayəndələrinin dəstəyi ilə XTPD hakimiyyət uğrunda mübarizəyə başladı. Bəli, o vaxt onlar da, demək olar ki, Qazax rayonunu, onun ətrafında olan rayonları əllərinə keçirə bilmişdilər. Hesab edirdilər, bəyanatlar verirdilər, hətta bunu başqa ölkələrin televiziyaçıları da verirdi ki,

artıq real hakimiyyət onlardadır. Ancaq yenə də Azərbaycanın dövlətçiliyi, dövlətin qüdrəti, yenə də xalqın Azərbaycan dövlətinə inamı bizi bu böyük xətdən qurtardı.

Ondan sonrakı hadisələr də məlumdur, bir neçə terrora cəhdlər göstərilmişdi. Prezidentin təyyarəsini raketlə vurmaq, yaxud da ki, körpünü partladıb ətrafdakı bütün evləri dağıtmaq, başqa terror hadisələri... Bunların heç biri bizi nə qorxutdu, nə çəkirdi, nə də bizi harasa qaçmağa vadar etdi. Qaçmaq da elə onun təzahürüdür ki, bu insan idarə edə bilmir. Bir xırda çətinlik görəndə öz canı haqqında düşünür, milləti haqqında yox, xalqı haqqında yox. Ona görə də təsadüfi deyildir ki, Azərbaycanın bir prezidenti Rusiyanın təyyarəsində Moskvaya qaçdı, o biri prezidenti dağlarda yerləşən Kələki kəndinə qaçdı. Ancaq öz canlarını qurtarmaq üçün. Amma dövlətçilik haqqında düşünən adam – həm adi vətəndaş, həm dövlət işində işləyən, xüsusən dövlətə başçılıq edən insanlar heç vaxt öz canı haqqında düşünməməlidir. Öz canı haqqında düşünən və xırda bir çətinlikdə ancaq qaçmaqla canını qurtarmaq istəyən insanlar – bunlar heç vaxt xalqın hörmətini, xalqın etimadını qazana bilməzlər.

Azərbaycanda müstəqillik haqqında Konstitusiya aktı qəbul olunandan sonra, 1995-ci ilə qədər ölkə bu gərgin proseslərin içərisində, ağır vəziyyətdə yaşayırdı, böyük təhlükə altında yaşayırdı. Bu da, təbiidir ki, müstəqil dövlət kimi onun iqtisadiyyatını, elə əvvəlki illərdən də pozulmuş iqtisadiyyatını pozurdu, dağıdırdı.

Bir çox bədxah adamlar da bu fürsətdən istifadə edib, ancaq öz mənafeələrini güdürək, Azərbaycanın böyük iqtisadi potensialını dağıdırdı və ölkə gəlib belə bir ağır dövrə düşdü. Ancaq belə bir ağır dövrdə biz Azərbaycanın müstəqilliyini elan etdiyi zaman verdiyi bəyanatı əsas götürdük. Çünki bu bəyanat bizim ürəyimizdən gələn bəyanat idi. Ona görə də bütün çətinliklər içərisində dövlət quruculuğu prosesini apardıq. Azərbaycanda hüquqi, demokratik dövlətin qurulmasına nail olduq.

1995-ci ildə müstəqil Azərbaycanın ilk milli Konstitusiyası qəbul olundu. Həmin o il Azərbaycanın ilk Milli Məclisi seçildi. Baxmayaraq ki, 1995-ci ildə biz hələ ağır iqtisadi vəziyyətdə yaşayırdıq, ictimai-siyasi vəziyyət ardıcıl surətdə sabitləşdirildi. Bunların hamısı bizə Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək, Azərbaycana xarici investisiyanın cəlb edilməsini təmin etmək, Azərbaycanın ordusunu yaratmaq, onu möhkəmləndirmək və insanların rifah halını yaxşılaşdırmaq üçün imkanlar yaratdı.

Mən qeyd etdim ki, biz Konstitusiyanı qəbul etdik və bu müddətdə çoxsaylı qanunlar qəbul etdik. Milli Məclis 500-dən artıq qanun qəbul edibdir. Hər bir qanunun arxasında Azərbaycanda dövlət quruculuğunu təmin etmək, iqtisadi islahatları həyata keçirmək, siyasi islahatları həyata keçirmək, sosial islahatları həyata keçirmək məsələləri durur. Azərbaycanı keçmiş sosialist ictimai-siyasi, iqtisadi sistemdən yeni sistemə keçirmək prosesini biz bu illərdə apardıq və buna da nail olmuşuq. Məhz bunların nəticəsində indi Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlət öz fəaliyyətini uğurla həyata keçirir. Azərbaycan xalqı bunların nəticəsində öz müstəqil ölkəsində tam azadlığa çıxıbdir. Azad, sərbəst yaşayır. Demokratiyanın verdiyi bütün imkanlar Azərbaycanın hər bir vətəndaşı üçün təmin olunubdur. Söz azadlığı, vicdan azadlığı, fikir azadlığı, fikir müxtəlifliyi – bunların hamısı Azərbaycanın bugünkü gerçəklidir.

Beləliklə, 1995-ci ildən, biz bu hadisələrin qarşısını alandan sonra Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişaf etməsi üçün artıq müəyyən əsas və imkan yaratdıq. Bu sahədə bizim ən böyük nailiyyətimiz 1994-cü ilin sentyabr ayında Azərbaycanın zəngin neft və qaz yataqlarının işlənməsi və xalqın ondan istifadə etməsi, iqtisadiyyatın inkişaf etməsi və xalqın rifah halının yaxşılaşdırılması üçün həyata keçirilən tədbirlər olubdur. O da Qərbin böyük və müasir texnologiya və texnikaya malik olan neft şirkətləri ilə Azərbaycanın imzaladığı ilk müqavilə – «Əsrin müqaviləsi»dir.

Bəli, 1994-cü ilin sentyabrında bu müqavilə Azərbaycanın düşmənlərinin köksünə bir süngü kimi sancıldı. Ona görə buna dözə bilmədilər. Azərbaycanda baş verən və dövlətçiliyin əleyhinə olan hadisələrin bir çoxu məhz bundan sonra başladı. Çünki daxildə olan adamlar da və xaricdə olanlar da bilirdilər ki, əgər Azərbaycan artıq bu cür addım atıbsa, deməli, Azərbaycan bundan sonra daha da uğurlu addımlar atacaqdır. Azərbaycan iqtisadi cəhətdən inkişaf edəcək, Azərbaycan qüdrətlənəcək, Azərbaycan möhkəmlənəcəkdir.

Ancaq bir bu deyildir. Biz keçmiş SSRİ məkanında, demək olar ki, bütün başqa müttəfiq respublikalarla müqayisədə torpaq islahatını ilk həyata keçirən respublikalardan biriyik. O vaxt çoxları şübhə edirdi ki, torpaq islahatı keçirsək, hər şey dağılacaqdır. Ancaq ötən illər göstərir ki, biz nə qədər düzgün yoldaydıq, biz nə qədər uzaqgörən idik. Çünki bunun nəticələri göz qabağındadır.

Özəlləşdirmə proqramı, onun hazırlanması və həyata keçirilməsi... Bunu da biz çox ağılla, düşüncə ilə apardıq. Başqa ölkələrdə tələm-tələsik, ayrı-ayrı şəxslərin mənafeyinə uyğun olaraq keçirilən özəlləşdirmə hallarını öyrəndik, onlardan nəticə çıxardıq. Bunların əsasında özəlləşdirmə proqramı, demək olar ki, bütün başqa təcrübələrdən istifadə olunaraq tərtib edildi, həyata keçirildi. İndi özəlləşdirmə sürətlə irəli gedir və Azərbaycanın iqtisadiyyatında çox böyük rol oynayır.

Dövlət quruculuğu sahəsində, idarəetmədə struktur dəyişiklikləri... Biz bunları bir gündə yox, bir ayda yox, bəlkə də bir ildə yox, tədricən həyata keçiririk. Çünki bunun üçün də həm təcrübə lazımdır, həm də gərək səhv buraxılmasın. Biz bunları keçirdikcə Azərbaycanda idarəetmə orqanlarının işi təkmilləşir. Hesab edirəm ki, biz bunu başa çatdırandan sonra bu sahədə də ölkəmizin iqtisadiyyatı üçün daha da böyük imkanlar açılacaqdır.

Hüquqi islahatlar keçirdik. Bizim bütün hüquq mühafizə orqanları, məhkəmə orqanlarının hamısı yenidən, dünya təcrübəsi əsasında təşkil olundu. Biz bunların da müsbət nəticəsini görürük – birinci növbədə xalq üçün, vətəndaşlarımız üçün, eyni zamanda həmin orqanların daha da səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün.

Səhiyyə sahəsində islahatlar keçirilir. Onlar da öz nəticəsini verir. Beləliklə, artıq 1995-ci ildən başlayaraq indiyə qədər ötən 5-6 il ərzində biz çox böyük işlər görmüşük və yaxşı nəticələr əldə etmişik.

Bunları danışarkən biz heç vaxt unutmamalıyıq ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini heç də quru yerdə almayıbdır. Azərbaycanda müstəqillik arzusu ilə yaşayan xalq öz arzularını əsrlər boyu yerinə yetirə bilməyibdir. XX əsr bəşər tarixində böyük dəyişikliklər əsri olmuşdur. O cümlədən Azərbaycan üçün də. XIX əsrin sonunda və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın vətənpərvər, mütəfəkkir insanları ölkəmizdə millətin içərisində olan müstəqillik arzularını gücləndirmək üçün milli oyanış, milli özünütanıma, öz millətini qiymətləndirmə fikirlərini ardıcıl olaraq oyatmağa başlamışdılar. Bizim böyük şəxsiyyətlərimiz XIX əsrin sonunda, XX əsrin əvvəllərində, əgər elə təkcə 1906-cı ildə böyük Cəlil Məmmədquluzadə tərəfindən nəşr olunan «Molla Nəsrəddin» jurnalını götürsək, o ağır dövrdə Azərbaycanda milli oyanış, milli dirçəliş, mədəniyyətə, dünyəvi həyata nə qədər təsir göstərmişdir, böyük arzu və istəklərin oyanmasının əsasını qoymuşdur.

Böyük Üzeyir Hacıbəyovun əsrin əvvəlində yazdığı əsərlər dünyaya sübut etmişdir ki, Azərbaycan tarixən Şərq adət-ənənələrini, milli dəyərlərini daşıyan bir xalq kimi, eyni zamanda Şərqlə Qərbin qovuşduğu yerdə yerləşən bir ölkə kimi, ümumbəşəri dəyərlərin hamısından istifadə etmək arzusundadır və inkişaf yolu ilə, tərəqqi yolu ilə getmək arzusundadır.

Bunların hamısı XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda xalqımızı daha da çox oyatdı, müstəqillik arzularını daha da artırdı, gücləndirdi. Təbii ki, o vaxt burada fəaliyyət göstərən müxtəlif siyasi xadimlərin də böyük xidməti olmuşdur. Bunlar hamısı bir yerdə bir proses təşkil etmişdir. Çar Rusiyası imperiyası dağılan zaman, o inqilabdan sonra, ümumiyyətlə, Birinci dünya müharibəsindən sonra dünyada yaranmış yeni bir şərait Azərbaycanın böyük insanlarını bu fürsətdən istifadə edib Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə qaldırdı. Onlar Şərq aləmində ilk dəfə Azərbaycanda müstəqil Xalq Cümhuriyyəti yaratdılar. Hesab edirəm ki, bu, bütün Şərq aləmində ən böyük qiymətə layiq olan tarixi hadisədir. Bunu Azərbaycan xalqı yaratdı, Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri, insanları yaratdı. Ancaq nə qədər ağır, çətin şəraitdə yaratdılar, onların qarşısında nə qədər maneələr var idi.

Bilirsiniz ki, əvvəlcə Cənubi Qafqaz ölkələri Zaqafqaziya seymi yaratmaq istəyirdilər. Sonra razılığa gələ bilmədilər, Gürcüstan, Azərbaycan, Ermənistan eyni zamanda dövlət müstəqilliyini bəyan etdi. Ancaq Azərbaycanda vəziyyət daha gərgin idi. Çünki Azərbaycan, yəni onun paytaxtı Bakı artıq başqa düşmən qüvvələrin əlində idi. Ona görə də ilk Xalq Cümhuriyyəti bir neçə ay öz ölkəsinin paytaxtına gələ bilmədi. Nəhayət, gəldi və ilk gündən böyük fəaliyyətə başladı.

Xalq Cümhuriyyəti 23 ay yaşadı. Ancaq süqut etdi. Bu da tarixin o vaxtkı tələbləri idi. O vaxt, artıq Rusiya imperiyası dağılandıqdan sonra kommunist-bolşevik hakimiyyəti keçmiş imperiyanın ərazilərinin hamısını ələ keçirməyə çalışdı. Bunun üçün yenə də Azərbaycan, Bakı xüsusi yer tuturdu. Təsadüfi deyil ki, Qızıl Ordu Cənubi Qafqaza öz yürüşünü Azərbaycandan, Bakıdan başladı.

Təbiidir ki, belə bir şəraitdə Xalq Cümhuriyyəti artıq yaşaya bilməzdi. Mən bu gün bir də deyirəm, onların günahı deyil ki, o, yaşaya bilmədi. Doğrudur, orada daxili çəkişmələr də var idi, vuruşmalar da var idi. Ancaq bunlar da yeni qurulmuş bir hakimiyyət, dövlət üçün təbii qəbul olunmalıdır. Ancaq onların süqutunun əsas səbəbi Qızıl Ordunun Azərbaycana gəlib, Cənubi Qafqazı işğal etməsi oldu.

Biz bu gün Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi aktı haqqında danışarkən, mütləq qeyd etməliyik ki, həmin müstəqillik aktı Azərbaycanın 1918-ci ildə yaranmış ilk müstəqil Xalq Cümhuriyyətinin bərpasıdır. Bəli, biz onların varisiyik. Onların işinin davamçısıyıq – ancaq yeni şəraitdə, yeni bir tarixi zamanda.

Bu gün biz müstəqilliyimizin onuncu ildönümünü qeyd edərkən böyük iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, on illik bu müstəqillik Azərbaycan xalqının müstəqillik arzusu ilə yaşayan vətənpərvər insanlarına, 1918-ci ildə Məmmədəmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Fətəli xan Xoyski, Nəsim bəy Yusifbəyli və bir çox başqalarının yaratdığı Xalq Cümhuriyyətinə bizim tərəfimizdən, bugünkü nəsillər tərəfindən yüksəlmiş böyük bir abidədir. Əgər Xalq Cümhuriyyəti 1920-ci ildə, o vaxtkı tarixi şəraitdə yaşaya bilmədisə, indi Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq, on il yaşayıb, bundan sonra da yaşayacaq və müstəqillik əbədi olacaq, daimi olacaqdır.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndə artıq onun böyük sosial-iqtisadi potensialı var idi, intellektual potensialı var idi, böyük mədəniyyəti, böyük təhsili var idi. 1920-ci ildən 1922-ci ilə qədər Azərbaycan Sosialist Respublikası kimi, müəyyən qədər müstəqil yaşayırdı. Baxmayaraq ki, kommunist, sosialist ideologiyası o dövlətin əsasını təşkil edirdi. 1922-ci ildə Azərbaycan SSRİ-yə daxil oldu və SSRİ o vaxt təşkil olundu. Amma biz o dövrü də unutmamalıyıq, o insanlara qiymət verməliyik.

Biz bu yaxınlarda Azərbaycanın dövlət dili haqqında böyük bir qərar qəbul etdik. Azərbaycanda latın əlifbasını bərpa etdik. Ancaq unutmamalıyıq ki, ilk dəfə Azərbaycanın çoxəsrlük dövründə və bütün Şərq aləmində latın əlifbası 1923-cü ildə qəbul olunmuş qərardan başlayaraq tətbiq edilmişdir. Onları unutmamalıyıq.

Ondan sonra, əlbəttə, dövr Azərbaycan xalqı üçün, bir tərəfdən, çox məşəqqətli olubdur, məhrumiyyətlər olubdur, qurbanlar verilibdir, insanlar günahsız repressiyaya uğrayıblar.

İkinci tərəfdən də, Azərbaycanda xalq inkişaf edibdir, savadsızlıq tamamilə ləğv olunubdur. Ali təhsil ocaqları, universitetlər yaranıbdir, elmi müəssisələr yaranıbdir, böyük sənaye potensialı yaranıbdir, böyük iqtisadi potensial yaranıbdir. Mədəniyyətimiz çox sürətlə inkişaf edibdir. Ədəbiyyat, incəsənət inkişaf edibdir.

Biz iki gün bundan öncə Rəşid Behbudovun xatirə gecəsini keçirdik və bir daha gördük ki, o illər bizim mədəniyyətimiz nə qədər inkişaf edibdir. Azərbaycan xalqının nə qədər istedadlı xalq olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdiribdir. Ancaq təəssüf ki, bunlar hamısı bizim müstəqilliyimiz vaxtı olmayıbdir. Biz ümumi bir dövlətin, SSRİ-nin, böyük imperiyanın tərkibində olmuşuq. Çox işlər görmüşük, amma çox şeylərdən də məhrum olmuşuq. Bunlara baxmayaraq, xalq yaşayıb, nəsillər nəsilləri əvəz edib, Azərbaycanın neft sənayesi və bütün başqa sahələr inkişaf edibdir. İndi bunlar bizim müstəqil dövlətimiz üçün böyük iqtisadi, sosial, elmi potensial yaradıbdir. Buna görə biz bu dövrü də layiqincə qiymətləndirməliyik. Tarixdə heç bir səhifə təhrif olunmamalıdır. Müsbəti müsbət, mənfini mənfi. Təəssüf olsun ki, konyukturaya uyan bəzi tarixçilər, yaxud yazıçılar, başqaları özlərini göstərmək üçün hər dövrün konyukturası çərçivəsində qeyri-obyektivliyə yol verirlər, ədalətsizlik edirlər. Bunlar olmamalıdır.

Biz keçmişdə olanları bağışlayırıq. Amma indi Azərbaycan, müstəqil dövlət, azad xalq, dünya xalqları içərisində öz yerini tutmuş bir xalq artıq buna yol verməməlidir. Bizim tariximiz böyükdür, çoxəsrlidir. Bizim minilliklərdən gələn tariximiz var. Biz «Dədə Qorqud» dastanının 1300 illiyini qeyd etdik. Bizdə nə qədər böyük iftixar hissi yaradı. Hansı padşahın, hansı hakimiyyətin dövründə olub – fərqi yoxdur, bu, Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin, ədəbiyyatının böyük bir abidəsidir. Biz bununla bütün dünyaya sübut etdik ki, bəli, Azərbaycan xalqı belə qədim mədəniyyətə malikdir. Amma vaxtilə «Dədə Qorqud»u qadağan etmişdilər. Bu ədalətsizlikdir. Amma indi biz keçmiş tariximizdən hansı şeyi qadağan etsək, bu da ədalətsizlik olacaqdır.

Ona görə, yenə də deyirəm, bizim xalqımızın tarixi həmişə obyektiv, ədalətli əks olunmalıdır.

Bu on ildə bizim ən böyük nailiyyətlərimizdən biri Azərbaycanın dövlət dilinin, ana dilinin hakim olmasıdır. Vaxt var idi, Azərbaycanda Azərbaycan dilində danışanlar az idi. Hələ bəziləri indiyə qədər də öz ana dilini, Azərbaycan dilini yaxşı öyrənə bilməyiblər. Nə üçün? Çünki biz SSRİ-nin tərkibində idik. Ümumi bir dil var idi, dövlətin dili.

Yadımdadır, 1978-ci ildə biz Azərbaycanın Konstitusiyasına Azərbaycan dilinin dövlət dili olması haqqında maddə daxil edəndə, Moskvadan bizim başımıza nə qədər oyunlar açıldı, nə qədər təzyiqlər göstərildi. Ancaq biz bu təzyiqlərə dözdük. Hələ 1978-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyada, bir çox başqa respublikalardan fərqli olaraq, Azərbaycan dili haqqında maddə yazdıq və Azərbaycanın dövlət dilinin Azərbaycan dili olduğunu orada göstərdik. Amma bu da bizdə Azərbaycan dilinin hakim olmasını təmin edə bilmədi. Çünki biz böyük bir dövlətin içində idik. Bütün işlər o dildə keçirilirdi.

Amma indi biz Azərbaycan dilini, bizim ana dilimizi, millətimizin dilini hakim dil etmişik və bütün dünyaya nümayiş etdiririk ki, dünyada Azərbaycan xalqı var, Azərbaycan milləti var, Azərbaycan mədəniyyəti var və bu xalqın doğma ana dili, dövlət dili – Azərbaycan dili vardır.

Bu on ilin son dövrü, yəni 1995-ci ildən sonra olan dövrü Azərbaycanın bütün sahələrdə inkişaf dövrü olmuşdur. Biz bu inkişafı, adətən, rəqəmlərlə ifadə edirik. Əgər 1991-ci ildən indiyə qədərki on ili götürsək, 1991-ci ildən 1995-ci ilə qədər Azərbaycanın iqtisadiyyatının bütün sahələri tənəzzülə uğramışdı. Həm sənaye istehsalı, həm kənd təsərrüfatı istehsalı, həm ümumi daxili məhsul və başqa iqtisadi göstəricilər ildə 20–25 faiz aşağıya enirdi. Təbiidir ki, bu da iqtisadiyyatı dağıdırdı. Burada inkişafdan söz gedə bilməzdi. İnsanların həyatını çox ağır vəziyyətə qoymuşdu. O vaxt inflyasiya yüksək idi. Təsəvvür etmək olar ki, xalqımız o illər necə əzab-əziyyətli dövr yaşadı. Amma yaşadı. Yaşadıq, inanaraq ki, biz bu ağır dövrü keçəcəyik.

Sonra isə biz ictimai-siyasi həyatda olduğu kimi, iqtisadiyyatda da sabitliyi təmin etdik, yəni tənəzzülün qarşısını aldıq və keçirilən müxtəlif islahatlar nəticəsində iqtisadiyyatımızı ardıcıl surətdə inkişaf etdirə bildik. İndi biz böyük inkişaf dövrü keçiririk. İqtisadiyyatda əsas göstəricilər makroiqtisadi göstəricilərdir. 1991-ci ildən 1995-ci ilə qədər ümumi daxili məhsul 58 faiz, sənaye məhsulu 67 faiz, kənd təsərrüfatı məhsulu 48 faiz azalmışdı. Görün nə qədər azalmışdı.

Amma 1996-cı ildən 2001-ci ilə qədər ümumi daxili məhsul 57 faiz artmışdır. İqtisadiyyatı bilən adamlar yəqin razı olurlar ki, bu çox yüksək göstəricidir. Sənaye məhsulu 20 faiz artmışdır. Kənd təsərrüfatı məhsulu 30 faiz artmışdır. Bunlar çox yaxşı göstəricilərdir.

Əgər 1991–1995-ci illərdə kapital qoyuluşunun həcmi 43 faiz azalmışdırsa, 1996–2001-ci illərdə 4 dəfə artmışdır. Əgər 1991–1995-ci illərdə inflyasiyanın səviyyəsi ildə 14–18 dəfə artırdısa, görün bu, insanların həyatına nə qədər təsir edirdi. Çünki maaş az idi və əgər onu bir az artırınsa da, inflyasiya onu tamamilə heç edirdi. Ona görə ki, istehlak mallarının qiyməti düşmək əvəzinə, inflyasiyaya görə artırdı.

1996–2001-ci illərdə isə, demək olar ki, inflyasiya yoxdur. Ümumən 15 faiz təşkil edir. Bu isə iqtisadi-maliyyə nöqtəyi-nəzərindən tamamilə normal bir haldır. Yəni inflyasiyanın tamamilə olmaması da mümkün deyildir. Bütün ölkələrdə inflyasiya var. Amma iş ondadır ki, inflyasiya hansı həcmdədir.

Məsələn, son illəri xatırlayın. Dünyanın bir çox bölgələrində böyük inflyasiya baş verdi. Uzaq Şərqdə, Cənubi və Şərqi Asiyada, Rusiyada böyük inflyasiya – defold meydana çıxdı. Bu bir çox ölkələrin iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərdi və o ölkələrdə inflyasiyanın səviyyəsini artırdı. Amma biz bundan özümüzü qoruya bildik.

Mən bu gün sizə böyük iftixar hissi ilə deyirəm ki, dünyanın bütün müxtəlif bölgələrində baş vermiş güclü inflyasiya Azərbaycanın maliyyə-iqtisadi sahəsinə mənfi təsirini göstərə bilmədi. Biz inflyasiyanın qarşısını daim alırıq və manatın dəyəri dollara görə daim öz yerindədir.

İqtisadiyyatın inkişafı üçün əsas amillərdən biri investisiya qoyuluşudur. Əgər iqtisadiyyata ardıcıl surətdə investisiya qoyulmasa, olan iqtisadiyyat da ya yerində qalacaqdır, ya da get-gedə azalacaqdır. 1995–2001-ci illərdə iqtisadiyyata 34 trilyon manatdan çox, 9 milyard dollara yaxın investisiya yerləşdirilmişdir. Onlardan 25 trilyon manatı və ya 6 milyard dolları xarici investisiyanın payına düşür.

Mən dünən Ukraynanın Xarici İşlər naziri ilə söhbət edirdim. Doğrudur, bunu bəlkə burda demək lazım deyil. Ancaq o böyüklükdə ölkə cəmi 4 milyard dollar xarici investisiya alıbdır.

Neft sənayesinə 3,5 milyard dollar investisiya qoyulubdur. Digər sahələr və məqsədlər üçün isə 2,5 milyard dollar investisiya istifadə olunubdur. Bizim iqtisadiyyatımızın inkişafını təmin edən bunlardır.

İqtisadiyyatımızı inkişaf etdirmək üçün hər şeyə sərbəstlik verdik. Xarici ticarəti liberallaşdırdıq, sərbəstlik verdik. O vaxt da bunun əleyhinə çıxanlar, bunu təhlükəli hesab edənlər var idi. Ancaq biz buna inanırıq. Biz bunun nəticəsində indi başqa ölkələrlə ticarətimizi, mal mübadiləsini çox yaxşı vəziyyətə gətirib çıxarmışıq. Biz 120-dən çox ölkə ilə xarici ticarət aparırıq. 1995–2000-ci illərdə xarici ticarət dövriyyəsi 1991–1995-ci illərə nisbətən 2,2 dəfə artıbdır. O cümlədən ixrac 2,8 dəfə artıbdır. 1 milyard 700 milyon ABŞ dolları həcmində ixrac olubdur. İdxal isə 1,7 dəfə artıbdır. Bu da 1 milyard 200 milyon dollar edir. Bu müsbət dəyişikliyi görürsünüz. İxracın miqdarı artıb, idxalın miqdarı azalıbdır.

İdxalın strukturunda daxili istehsalın inkişafı nəticəsində ərzaq məhsullarının payı azalır. İnvestisiya yönümlü malların, maşın və avadanlığın payı isə artır. Bu da yaxın gələcəkdə iqtisadiyyatın inkişafı üçün real baza yaradır.

Özəlləşdirmə, bütün iqtisadi islahatların, bütün sahələrdə olan islahatların həyata keçirilməsi iqtisadiyyatımızda, dediyim kimi, yüksək nəticələrə gətirib çıxarıbdır. İqtisadiyyatda özəl bölmənin, özəl sektorun payı ümumi daxili məhsulda indi 70 faizədəkdir. Sənayedə 48 faizdir. Kənd təsərrüfatında 99 faiz, ticarətdə 98 faiz, tikintidə 64 faiz, yük daşımalarda 54 faiz, sərnişin daşımalarda 83 faiz, rabitədə 61 faizdir. Bu göstəricilər nə deyir? Onu deyir ki, biz düz yoldayıq, özəlləşdirməni aparmışıq. Əgər özəlləşdirməni aparmasaydıq, torpaq islahatını aparmasaydıq, bu qədər yüksək göstəricilərə nail ola bilməzdik. Torpaq islahatı çox böyük nəticələr veribdir. Məsələn, bu il bizdə 2 milyon tondan artıq taxıl istehsal olunubdur. Bu, rekord rəqəmdir.

Mən keçmiş illərdə təsərrüfat işinin bilavasitə iştirakçısı kimi, bu işləri təşkil edən şəxslərdən biri kimi, onu deyə bilərəm ki, Azərbaycanda, adətən, 1 milyon 200 min tondan artıq taxıl istehsal olunmamışdır. Bu il isə 2 milyon ton taxıl istehsal olunubdur. Bu nə deməkdir? Torpaq verilib kəndlilərə, kəndlilər özləri əkilər, özləri biçirlər, özləri becərilər. Yüksək keyfiyyətli toxum sortlarından istifadə edirlər. Bunların nəticəsində, demək olar ki, Azərbaycan artıq özü-özünü taxılla təmin etmək ərafəsindədir.

Kartof istehsalı Azərbaycanda 3,8 dəfə artıbdır. Bu da rekord göstəricidir. Mən bir neçə dəfə bunu demişəm, bəlkə kiməsə kartof elə bir əhəmiyyət kəsb etmir, amma bizim ərzaq məhsulları içərisində, hesab edirəm ki, çox əhəmiyyətli rol oynayır. Yəqin ki, indi kababdan başqa digər yeməklərin hamısının içərisində kartof olur. Amma keçmişdə biz bu məhsulun qıt olmasından nə qədər əziyyət çəkirdik. Çünki özümüz istənilən qədər kartof istehsal edə bilmirdik. Bizə bunu Rusiyadan, Ukraynadan göndəriridilər. Onlar da ayrılmış normanı göndərmirdilər. Keyfiyyəti də aşağı olurdu. Biz bundan əziyyət çəkirdik. Hətta mən bunu bir dəfə demişəm, 1991–1992-ci illərdə burada bəzi, necə deyərək, üzdənirək biznesmenlər, fırıldaqçılar Azərbaycan neftini aparıb Polşada kartofa dəyişdirirdilər. Sonradan məlum oldu ki, o da heç kartof deyilmiş, başda şey imiş.

Kartof əsasən bizim dağ rayonlarında istehsal olunur. Kartofçuluğun mərkəzi də Gədəbəy rayonudur. Mən o illərdə respublikanın başçısı olarkən, çox ciddi tələb edirdim ki, axı Gədəbəydə niyə kartof lazımı qədər istehsal olunmur? Min bəhanə gətirirdilər. Amma indi o qədər istehsal edirlər, heç bilmirlər ki, hara qoysunlar. Mənim xatirimdədir, biz az-az hallarda 100 min tondan artıq kartof istehsal edə bilirdik. 2001-ci ildə isə, demək olar ki, 600 min ton kartof istehsal olunmuşdur. Demək, 1995-ci ilə nisbətən kartof istehsalı 2,2 dəfə artmışdır.

Tərəvəz... Bu da artmışdır. Bu il 916 min ton tərəvəz istehsal olunmuşdur. Bu, rekord göstəricidir. Bostan məhsulları, demək olar ki, 7 dəfə artmışdır. 288 min ton bostan məhsulları istehsal olunmuşdur ki, bu da rekord göstəricidir. Meyvə – giləmeyvə 50 faiz artmış, 502 min ton olmuşdur. Ət 40 faiz artmışdır. Süd 30 faiz artmışdır. Bizdə mal-qara çoxalıbdır. Mal-qaranı kəndlilərə paylayandan sonra onlar ondan çox səmərəli istifadə edirlər. Mal-qara çoxalıb. İndi hər bir vətəndaş özü görür ki, Azərbaycanda ət problemi yoxdur. Bəzən küçələrdə ət satırlar. Amma burada oturanların bir çoxunun yəqin xatirindədir ki, hətta 1980-ci illərdə – mən o vaxt burada işləyirdim – əti talonla verirdilər. Ayda hər adama bilmirəm 1 kiloqram, yoxsa 2 kiloqram ət verirdilər. Ondan

artıq vermirdilər. Bax, budur kənd təsərrüfatında aparılan islahatların nəticəsi, budur bazar iqtisadiyyatının nəticəsi, budur bizim gördüyümüz işlərin nəticəsi. Bütün bunların hamısı təbiidir ki, bir əsas hədəfə – xalqın rifahını yaxşılaşdırmağa, sosial problemləri həll etməyə yönəldilibdir.

Demək olmaz ki, bunun hamısını həll etmişik. Yox. Ancaq 1995–2000-ci ilə qədər Azərbaycanda işləyən adamların orta aylıq əmək haqqı 3,5 dəfə artıbdir. Orta aylıq pensiyaların məbləği 4 dəfə artıbdir. İndi bir işçinin orta aylıq nominal əmək haqqı 255 min manatdır. Bu da 55 ABŞ dolları təşkil edir.

Təbiidir, mən hesab etmirəm ki, bunlar bizim xalqımızın, işləyənlərin bütün tələbatlarını təmin edir. Yox. Mən özüm bunu gənətbəxş hesab etmirəm. Ancaq hər şey bir gündə, bir ildə olmur. Amma görün artım nə qədərdir – 3,5 dəfə, 4 dəfə. İndi, sağlıq olsun, bundan sonra daha da artıracağıq. Beləliklə, insanların rifahı daha da yaxşılaşacaqdır. 2000-ci ildə məcburi köçkünlərin yemək xərci 3 dəfə artmışdır.

Bir göstərici də var. Buna bəlkə heç kəs fikir vermir. Heç kəsi maraqlandırmır. Amma bu çox mühüm bir göstəricidir. Keçmişdə də biz həmişə müqayisə edirdik ki, hansı ölkədə insanların orta ömrü neçə ildir?

Yaponiyada orta ömür ən yüksəkdir. İkinci bir sosial göstərici də vardır – hər min doğulana görə uşaq ölümü neçə faizdir. Yadımdadır, insanların ömrünün az olmasına görə yox, uşaq ölümünə görə Azərbaycanı tənqid edirdilər ki, SSRİ-nin başqa respublikalarının bir çoxundan fərqli olaraq, hər min doğulana görə uşaq ölümü o biri respublikalardan çoxdur. Düzdür, bizdə o vaxt Şirəli Müslümov vardı, 140 il yaşamışdı, Eyvazov vardı, 150 il yaşamışdı. Bunlar az idi. Amma Azərbaycanda orta ömür SSRİ-nin bəzi respublikalarına nisbətən aşağı idi, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrindən də aşağı idi. Bunun da səbəbi məlumdur: həm sosial problemlər, həm ərzaq problemi və başqa problemlər. İndi mən sizə bunu demək istəyirəm ki, 1995–2000-ci illərdə əhalinin orta ömür müddəti 2,5 il artmışdır. Düzdür, qadınların ömrü bir qədər az – 2,2 il artmışdır, kişilərinki isə 2,9 il artmışdır. Uşaq ölümünün isə əmsalı 2 dəfəyə yaxın azalmışdır. Bunlar Azərbaycanın iqtisadiyyatında gedən dəyişikliklərin son nəticələridir.

Bunları çox adam unudur. Amma biz – dövləti idarə edən adamlar bunları unutmuruq. Bunların hər birinə biz fikir veririk.

Bütün bunların nəticəsində bizim hər il dövlət büdcəmizin həcmi artır. Məsələn, 1993–1994-cü illərdə Azərbaycanın dövlət büdcəsi, demək olar, 277 milyard manat təşkil edirdi. Amma indi, 2001-ci ildə 3,6 trilyon manata çatıbdir.

Gələn ilin büdcə gəliri isə 4,2 trilyon manat nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da 900 milyon dollardan çoxdur. Görün büdcəmiz nə qədər artıbdir. Büdcə ona görə artıbdir ki, gəlirlərimiz çoxalıbdır. Gəlirlərimiz artıbdir, ona görə ki, istehsal çoxalıbdır. Özəlləşmə, xüsusi mülkiyyət, bizim apardığımız bütün başqa-başqa tədbirlər... Bizim Vergilər Nazirliyi və Gömrük Komitəsi vergilərin hamısını toplaya bilsəydi, bəlkə gəlirlərimiz bundan da artıq ola bilərdi. Arzu edirəm ki, onlar bunu nəzərə alsınlar.

Bunları deyərək, heç də sizi arxayın salmaq istəmirəm. Heç də göstərmək istəmirəm ki, biz qarşımızda duran vəzifələri yerinə yetirmişik. Ancaq hər şey dinamikada, müqayisədə qiymətləndirilə bilər. Bu on ildə bizim keçdiyimiz dövr, mən qeyd etdim: birinci dövr – 1991-ci ildən 1995–1996-cı illərə qədər, ikinci dövr isə 1996-cı ildən 2001-ci ilə qədər. Görün nə qədər fərq var.

Mən bir də deyirəm, əgər bütün bu işləri, yəni bazar iqtisadiyyatı, islahatlar, başqa tədbirlər, nizam-intizamın möhkəmlənməsi və s. – bunları həyata keçirməsəydik, biz bu nəticələri əldə edə bilməzdik. Bu göstəricilərə görə Azərbaycan MDB-yə daxil olan ölkələr, keçmiş Sovetlər İttifaqına mənsub olan respublikalar içərisində ön sıralarda gedir.

Ancaq biz yaxşı dərk edirik ki, Azərbaycanda hələ işsizlik problemini də həll edə bilməmişik. Bu bizi incidir. Amma bunu anlamaq da lazımdır. Çünki vaxtilə yaranmış böyük sənaye müəssisələri indi müxtəlif səbəblərdən tam gücü ilə işləmir, yaxud heç işləmir. Səbəb də ondan ibarətdir ki, vaxtilə vahid sovet iqtisadiyyatı vardı, hər bir müəssisə nə isə istehsal edib başqasına verirdi. Zavod da, müəssisə də, insanlar da işləyirdi. Onun məhsulunun nəticəsindən asılı olmayaraq, o öz maaşını da alırdı. Amma indi yox. İndi bazar iqtisadiyyatıdır.

Vaxtilə bizim yaratdığımız, xüsusən mən işlədiyim dövrdə yaratdığımız böyük zavodlar, böyük fabriklər indi 15–20 faiz gücü ilə işləyir. Nə üçün onları biz o vaxt işlədə bilirdik, indi yox? Çünki indi, birincisi, istehsal olunan məhsul gərək dünya rəqabətinə davam gətirə bilsin, ikincisi, özünə bazar tapa bilsin. İndi təsəvvür edin, Azərbaycanda mağazalara baxırsan, dünyanın hər yerindən nə qədər müxtəlif mallar gətirib satırlar. Özü də – mən o gün şəhərə çıxmışdım, gəzirdim, mağazalara baxırdım – hansı mağazaya girirsən, elə bil ki, Parisin mağazasına girirsən, yaxud Nyu-Yorkun mağazasına girirsən. Hər şey var. Soruşuram, ticarət necə gedir, deyirlər ki, yaxşı gedir. Amma nəticə çıxarıdım, nə üçün yaxşı gedir, çünki malı xaricdən gətirir. Bunun gətirilməsi üçün haqq verir, burada satır, mənfəət götürür, yenə də alıb gətirir. Əgər o, mənfəət götürməsə, ikinci dəfə o malı almaz. Amma bu mal satılmasa, yenidən həmin malı alıb gətirə bilməz. Demək, bunun son nəticəsi odur ki, Azərbaycanda insanların alıcılıq imkanları xeyli artıbdir. Əgər belə olmasaydı, mağazalarda dünyanın müxtəlif ölkələrindən gətirilən bir belə mallar satılmazdı. Onlar muzey düzəltməyiblər ki, gətirib bu malları düz-sünlər. Onlar ticarət edirlər. Özü də hərəsi bir sahibkardır. Hərəsi özü üçün pul qazanır.

İndi Bakıya gələnlər çoxdur. Hər dəfə mənə deyirlər ki, Bakıda nə qədər böyük tikintilər gedir. Dövlət heç bir şey tikmir. Bunları şəxsi firmalar tikir. Amma gözəl evlər tikirlər. Bunu da mən özüm üçün araşdırıram. Mən bilirəm ki, sovet dövründə bir ev tikmək üçün nə qədər vəsait, nə qədər material lazım idi, hansı çətinliklərlə sement, daş gətirilirdi, ayrı-ayrı mexanizmlər gətirirdilər və sair. Amma indi firma bunu edir. Nə üçün edir? Çünki evi tikir, mənzilləri satır, pul qazanır. Deməli, onun əsas məqsədi bu əməliyyatdan pul qazanmaqdır. Amma əgər Azərbaycanda həmin mənzilləri, həmin evləri almaq imkanı olmasaydı, o evi necə tikə bilərdi? Firma bir evi tikir, pul qazanır, o birini tikir. Oradan da pul qazanır, digərini tikir. Deməli, görürsünüzmü, nə qədər böyük bir proses gedir. Bu proses də təbiidir ki, müsbət prosesdir. Bunların hamısı Azərbaycanda yaranmış şəraitin, bazar iqtisadiyyatının, sərbəst iqtisadiyyatın, sahibkarlığın nəticəsidir. Mən bu gün bəyan edirəm ki, bunların nəticəsini bilərək biz bundan sonra da bazar iqtisadiyyatına geniş imkanlar verəcəyik. Mən bir də deyirəm ki, bütün hüquq-mühafizə orqanları, başqa orqanlar sahibkarların işinə qarışmasınlar. Hərə öz işini görsün, vergisini versin. Qalan işlərə qarışmaq lazım deyildir.

Mən bu gün bu on il və ondan əvvəlki dövr haqqında bir qədər geniş məlumat verərkən, təbiidir, istəyirəm ki, xalqımız yaxşısını da bilsin, pisi də bilsin. Mən dedim ki, bizim bir çox çətinliklərimiz, problemlərimiz var. İşsizlikdir, yoxsulluqdur. Bu proqramlar üzərində biz işləyirik.

Ən ağır problemimiz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulması və torpaqlarımızın 20 faizinin işğal olunması, bir milyona qədər Azərbaycan vətəndaşının qaçqın-köçkün şəraitində yaşamasıdır. Biz 1994-cü ilin may ayında müharibəni dayandırdıq. Çox il keçibdir, 7 il keçibdir. Bəziləri düşünə bilər ki, müharibəni niyə dayandırdıq? Onda gəlin baxaq, ondan əvvəlki müharibə Azərbaycana nə verdi: qanlar töküldü, şəhidlər verdik, daxili-ictimai vəziyyət pozuldu, iqtisadiyyatımız tənəzzülə uğradı, heç bir nəticə də əldə olunmadı. Nə üçün belə oldu? Çünki hələ 1988-ci ildə Ermənistanın millətçi dairələri Dağlıq Qarabağda olan, separatçı əhval-ruhiyyə ilə yaşayan bəzi insanları qızıqdırıb, bu məsələni ortaya atandan sonra Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri bunların qarşısını ala bilmədi. Təsəvvür edin, dörd il Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi Azərbaycanın da, Ermənistanın da SSRİ-nin tərkibində olduğu dövrdə olubdur. Dörd il...

Böyük bir dövlət, onun tərkibində olan bərabər hüquqa malik 15 respublika idi. Bəs nə üçün bu xalq birləşə bilmədi, nə üçün Azərbaycanın rəhbərləri vaxtında, bir dövlətin tərkibində olarkən bunun qarşısını ala bilmədi? Nə üçün? Yenə də dediyim sözlərə gəlirəm. Xalq o vaxt ayağa qalxdı. Xalq Azərbaycana qarşı olan ədalətsizliyə qarşı etirazlar etdi, meydanlara çıxdı. Ancaq xalqla Azərbaycanı idarə edənlərin arasında birlik olmadı. Bu xalqın gücündən istifadə edib o münaqişənin qarşısını almaq əvəzinə, onların bəziləri burada daxili intriqalarla, öz şəxsi işləri ilə məşğul idilər.

Dağlıq Qarabağ, faktiki olaraq, 1989-cu ilin yanvar ayında Azərbaycandan ayrılıb. Xatırlayın, o vaxt SSRİ Ali Soveti qərar çıxartdı ki, Dağlıq Qarabağın idarə edilməsi üçün xüsusi idarəetmə komitəsi yaradılsın və bu, birbaşa SSRİ hökumətinə tabe olsun. Buna yol vermək olardı mı? İndi biz deyirik ki, bəli, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ən qədim torpağıdır. Bu belədir, bizim doğma torpağımızdır, orada bir qisim ermənilər yaşayıb, bir qisim azərbaycanlılar yaşayıblar. Heç bir ölkədə əhalinin tərkibi təkə bir millətdən ibarət deyildir. Ancaq buna necə razılıq vermək olardı ki, hələ 1989-cu ildə Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın icərisindən çıxarıb Moskvaya tabe etsinlər.

Bununla Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılmasının əsası qoyuldu. Ondan sonra aparılan danışıqlar, vuruşlar, nə bilim, sonra müharibə, filan – bunların hamısı nəticə vermədi. Çünki o vaxt fürsət əldən verilmişdi. Dağlıq Qarabağın müqəddəratı o vaxt müəyyən qədər həll olunmuşdu.

Amma bunlara baxmayaraq, biz indi müstəqil dövlət olaraq bu münaqişəni sülh yolu ilə həll etməyə çalışırıq. Bilirsiniz ki, Minsk qrupu fəaliyyət göstərir. Onun həmsədrləri Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransadır. İndi çox danışıqlar gedir, istənilən nəticəni vermir. Təbiidir ki, gərək, birincisi, həm Ermənistan, həm də Azərbaycan beynəlxalq hüquq normalarına riayət etsinlər. Ermənistan buna riayət etmir. İkincisi də, yaranmış belə şəraitdə müəyyən, bərabər çəkiddə kompromislər olmalıdır. Ermənistan bunu da etmir. Ona görə də vəziyyət hələ ki, olduğu kimi qalıbdır.

Ancaq mən ümidvaram və qəti ümidvaram ki, bu danışıqlar, Minsk qrupunun fəaliyyəti nəticəsində biz torpaqlarımızın işğaldan azad olunmasına, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsinə və yerindən-yurdundan didərgin düşmüş insanların öz torpaqlarına qayıtmasına, onların orada yenidən həyat qurmasına nail olacağıq. Biz buna sülh yolu ilə nail olmaq istəyirik. Ona görə də dözümlülük göstəririk. Çox dözümlülük göstəririk. Ancaq hamı onu da bilməlidir ki, Azərbaycan heç vaxt öz torpaqlarını kiməsə verə bilməz. Biz torpaqlarımızı mütləq azad edəcəyik. Əgər sülh yolu ilə həll edilməsə, bizim bütün imkanlarımız, güclü ordumuz vasitəsilə bu məsələni həll edəcəyik.

İndi Dünya Birliyi çox təhlükəli hadisələrlə rastlaşıbdır. Sentyabrın 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı edilən terror aktı, demək olar ki, bütün bəşəriyyətə, bütün insanlığa, azadlığa, demokratiyaya qarşı edilən bir aktdır. Biz ilk dəqiqədə bəyan etdik ki, bu aktı pisləyirik, terroru pisləyirik və terrorun kökünün kəsilməsi üçün bütün tədbirlərin həyata keçirilməsində öz fəaliyyətimizi göstərməyə hazırıq. Amerika Birləşmiş Ştatlarına bildirmişik və onlar bilirlər ki, biz bu barədə onlarla birik və bir alyansdayıq.

Bu hadisə, əlbəttə ki, bütün dünyanı çalxalayıbdır. Ancaq belə hadisələr bizim üçün yeni deyildir. Bizim ölkəmiz 1988-ci ildən terrora məruz qalmış bir ölkədir. Xalqımız o illərdən terrora məruz qalmışdır. Terror əvvəllər ayrı-ayrı insanlara qarşı, sonra bütün xalqa qarşı edilibdir. Çoxsaylı terrorlar haqqında Avropa Şurasında bizim nümayəndə heyəti çox geniş məlumat verdi və orada çox böyük təəssürat yaratdı. Ona görə də biz terrorun nə qədər təhlükəli olduğunu çoxlarından yaxşı bilirik. Terror gərək yer üzündən götürülsün. Kimə qarşı olursa-olsun. Biz terrorun kökünün kəsilməsi üçün öz payımızı verəcəyik. Ancaq eyni zamanda bütün Dünya Birliyi də bilməlidir ki, Azərbaycana edilən terrorun da qarşısı alınmalıdır.

Əziz dostlar, bu günlərdə keçirdiyimiz bayram, hesab edirəm ki, Azərbaycan xalqının həyatında indiyə qədər olan ümumxalq, ümummilli bayramların hamısından qiymətli, hamısından yüksək, hamısından əzizdir. Çünki biz müstəqilliyimizin 10-cu ildönümünü bayram edirik. Bu bizdə nə qədər böyük iftixar hissi doğurur. Xalqımız qürur icərisində yaşayır.

İnsan cürbəcür şəraitlərdə yaşaya bilər. Amma insan üçün, xalq üçün hər şeydən qiymətli, hər şeydən əziz müstəqillikdir, azadlıqdır. Biz çox əsrlər bu azadlığın, bu müstəqilliyin arzusunda olmuşuq. İndi buna nail olmuşuq. Ötən on ildə bu müstəqilliyimizi möhkəmləndirmişik, inkişaf etdirmişik, dönməz etmişik və gələcək nəsillərə bu müstəqilliyi töhfə edirik və inanıram ki, xalqımız bu müstəqilliyi heç vaxt bir daha əlindən verməyəcəkdir.

Müstəqil Azərbaycan on ildir yaşayır və bundan sonra on illər də yaşayacaq, əbədiyyətə qədər yaşayacaqdır.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV ŞƏHİDLƏR XİYABANINI ZİYARƏT ETMİŞDİR

18 oktyabr 2001-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev ölkəmizin milli müstəqillik günü xalqımızın müqəddəs and yerini – Şəhidlər xiyabanını ziyarət etmişdir. Respublikamızın rəhbərinin şərəfinə xiyabanda fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Prezident Heydər Əliyev Şəhidlər xiyabanına toplaşan Azərbaycanın dövlət və hökumət strukturlarının rəhbərlərini, xarici ölkələrin Bakıdakı səfirlərini, respublika ictimaiyyətinin nümayəndələrini səmimiyyətlə salamladı.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev fəxri qarovul dəstəsinin önündən keçdi.

Azərbaycanın azadlığı, suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda həlak olmuş mərd mübarizlərin əziz xatirəsinə ehtiram əlaməti olaraq, xiyabanda ucaldılmış “Əbədi məşəl” abidəsi önünə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin adından əklil qoyuldu.

Hərbi orkestrin ifasında respublikamızın dövlət himni əzəmətlə səsləndi.

* * *

Xarici ölkələrin səfirləri, beynəlxalq təşkilatların ölkəmizdə fəaliyyət göstərən nümayəndələri prezident Heydər Əliyevə yaxınlaşaraq, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya aktının qəbul olunmasının onuncu ildönümünü münasibətilə dövlətimizin başçısını ürəkdən təbrik etdilər, səmimi diləklərini bildirdilər, ona cansağlığı, uzun ömür arzuladılar.

Respublikamızın rəhbəri onlara dərin minnətdarlığını bildirdi.

**AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ HAQQINDA KONSTITUSİYA AKTININ
QƏBUL OLUNMASININ 10-cu İLDÖNÜMÜ MÜNASİBƏTİLƏ AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN ADINDAN TƏŞKİL OLUNMUŞ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ**

«Gülüstan» sarayı

18 oktyabr 2001-ci il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli səfirlər!

Hörmətli qonaqlar!

Sizi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümü münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm, hər birinizə, hər bir Azərbaycan vətəndaşına cansağlığı, uzun ömür, səadət və bizim hamımızın gələcək işlərində uğurlar diləyirəm.

Hər bir xalq üçün, hər bir millət üçün milli azadlıqdan, müstəqillikdən şirin, əziz nemət yoxdur. XX əsrdə dünyanın bir çox xalqları öz azadlığına, müstəqilliyinə nail oldular. Birinci dünya müharibəsi, İkinci dünya müharibəsi dünyanın xəritəsini tamamilə dəyişdirdi. Müstəmləkə şəraitində yaşayan onlarca xalq öz müstəqilliyini əldə etdi.

İkinci dünya müharibəsindən sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yaranarkən onun 50-dən bir az artıq üzvü var idi. İndi isə Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv olan dövlətlərin sayı 200-ə qədər artıb. Görün tarixi nöqteyi-nəzərindən kiçik bir zaman içərisində nə qədər xalq, millət öz milli azadlığına nail olub, müstəqil dövlətini yaradıb və beynəlxalq təşkilatlarda təmsil olunur, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzvüdür.

Biz bəlkə də çoxlarından gec, XX əsrin sonunda öz dövlət müstəqilliyimizi, nəhayət, əldə edə bildik. Doğrudur, tarixin səhifələri bütün dünyaya göstərir ki, Azərbaycan xalqı hələ 1918-ci ildə öz müstəqilliyini bəyan edərək öz dövlətini qurmuş, müstəqil yaşamağa başlamışdı. Ancaq sonra bu itirildi. 1991-ci ildə Sovetlər İttifaqının dağılması ilə əlaqədar olaraq, Sovetlər İttifaqına mənsub olan 15 müttəfiq respublikanın hamısı öz dövlət müstəqilliyini bəyan etdi və müstəqil dövlət kimi, Dünya Birliyinə daxil oldu.

Biz 1991-ci il oktyabrın 18-də ölkəmizin müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya aktını qəbul etməklə, bütün dünyaya bəyan etdik ki, Azərbaycan müstəqil dövlətdir. Biz on ildir ki, müstəqil dövlət kimi yaşayırıq. Bu illər ərzində çətin və olduqca şanlı, şərəfli yol keçmişik. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bərabərhüquqlu üzvüyük. Dünyanın bütün beynəlxalq təşkilatlarının üzvüyük. Son olaraq, bu ilin əvvəlində dünyanın mötəbər beynəlxalq təşkilatlarından birinə – Avropa Şurasına da qəbul olunduq. Biz bunlarla fəxr edirik və xalqımızın fəxr etməyə haqqı var. Amma xalqımız üçün bu qürur hissini yaradan, bu iftixar hissini verən odur ki, o, artıq azad yaşayır, öz taleyinin sahibidir və Azərbaycan xalqının dünya xalqları içərisində imzası var. Azərbaycan artıq on il müstəqil dövlət kimi yaşayaraq imtahanlardan keçibdir.

Biz bu onilliyi təntənə ilə qeyd edirik. Bir neçə gündür, bəlkə aydır ki, Azərbaycan xalqı şəhərlərdə, rayonlarda, qəsəbələrdə, kəndlərdə, müəssisələrdə, universitetlərdə, müxtəlif təşkilatlarda Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin onilliyini böyük fərəh hissə ilə qeyd edir. Beləliklə, bu hər bir Azərbaycan vətəndaşının, bütün Azərbaycan xalqının sevincinə çevrilibdir. Bu, təkcə bir adamın, bir ailənin sevinci deyil, bütün Azərbaycan xalqının, bütün Azərbaycan vətəndaşlarının sevincidir və ən sevimli bayramıdır.

Mən tam əminəm ki, biz on il böyük yol keçərək, ağır yol keçərək müstəqilliyimizi qoruyub saxlaya bildiksə, onu möhkəmləndirə bildiksə, Azərbaycanda müstəqil, demokratik, hüquqi dövlət yarada bildiksə, bu dövlətin bütün təsisatlarını yarada bildiksə, demək, Azərbaycanın gələcəyi üçün çox əsaslı, çox möhkəm bir təməl qoymuşuq. Biz öz üzərimizə düşən missiyanın birinci, ən çətin hissəsini yerinə yetirmişik.

Ancaq hələ xalqımız qarşısında borcumuz da var. Borcumuz odur ki, Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi, daha da inkişaf etsin, daha da qüdrətlənsin, Azərbaycanın müstəqilliyi hər bir vətəndaş üçün xoşbəxtlik gətirsin, səadət gətirsin. Bizim qarşımızda çox böyük vəzifələr vardır. Ancaq sevindirici hal odur ki, bizim vətəndaşlarımızın əksəriyyəti bu vəzifələri dərk edirlər, öz vəzifəsi kimi qəbul edirlər və onları yerinə yetirməyə çalışırlar. Biz – Azərbaycanın dövlət, hakimiyyət orqanları isə özümüzü hər bir vətəndaşdan daha da artıq məsuliyyətli hiss edirik. Əmin ola bilərsiniz ki, xalqımızın gələcək səadəti üçün, daim müstəqilliyi üçün, daim azadlığı üçün öz üzərimizə düşən vəzifəni bundan sonra da məsuliyyətlə, şərəflə yerinə yetirəcəyik.

Bu on illik tarixdə ilk dəfədir ki, bu mərasim münasibətilə belə bir axşam toplantısına yığılmışıq. Keçən illər bəzən belə bir arzu, istək meydana çıxırdı, ancaq eyni zamanda bir çox halları görərək fikirləşirdim ki, hələ tezdür. Amma indi biz bu on ili arxada qoymuşuq.

Mən sizi təbrik edərək, eyni zamanda Azərbaycanın ərazi müstəqilliyi, bütövlüyü uğrunda həyatlarını qurban vermiş şəhidlərimizi böyük minnətdarlıq hissi ilə xatırlayıram. Mən şəhid ailələrini təbrik edirəm. Bu gün onlar da fəxr etməlidirlər ki, övladları, qardaşları, bacıları, ailə başçıları vətən yolunda, millət yolunda, torpaq yolunda, Azərbaycanın müstəqilliyi naminə şəhid olublar, əbədiyyətə qovuşublar və onların xatirəsi bizim qəlbimizdə daim yaşayacaqdır.

Mən Azərbaycanın torpaqlarının müdafiəsində qəhrəmanlıq göstərmiş insanların, xəsarət alanların, əlil olanların hamısını ürəkdən təbrik edirəm. Biz çalışırıq ki, onların həyatı normal olsun. Onların aldığı yaralar bağlansın. Ancaq hesab edirəm ki, onların aldığı yaralar bizim bütün xalqımızın aldığı yaralardır. Tam ümidvaram ki, xalqımızın aldığı yaralar və həmin o vətən yolunda yaralanmış insanların yarası bağlanacaqdır, xalqımız bu bəlalardan da qurtaracaqdır.

Mən ölkəmizin mötəbər insanlarını, elm, mədəniyyət xadimlərini, incəsənət xadimlərini, dövlət işində namusla, şərəflə çalışaraq dövlətçiliyimizi möhkəmləndirənləri təbrik edirəm. Mən Azərbaycanın əsgərlərini təbrik edirəm, Azərbaycan ordusunu təbrik edirəm. İndi Azərbaycanın torpaqlarının keşiyində, səngərlərdə olan övladlarımızı təbrik edirəm. Onların xidmətləri həmişə qiymətləndiriləcəkdir. Əminəm ki, hər bir Azərbaycan gənci öz vətəninin keşiyində durmağı özünə böyük şərəf hesab edir. Mən sizin hamınızı təbrik edirəm, Azərbaycan xalqını təbrik edirəm.

Bayramınız mübarək olsun!

Canınız sağ olsun!

Gələcək yollarınız işıqlı olsun!

Sağ olun, sizin sağlığınıza.

Dünən biz geniş mərasim keçirmişik, xoş sözlər demişik. Mən istəyirəm ki, burada sərbəst şəraitdə insanlar bir-biri ilə ünsiyyətdə olsunlar.

**HİNDİSTANIN XARİCİ İŞLƏR
NAZİRİNİN MÜAVİNİ
RACİNDRA MADHUKAR ABHUANKARIN
BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

18 oktyabr 2001-ci il

Heydər Əliyev: Azərbaycanla xoş gəlmisiniz. Gərək ki, siz Azərbaycanda əvvəllər olmusunuz. Ankarada səfir işləyərkən, eyni zamanda Hindistanın Azərbaycanda da səfiri idiniz. Ona görə yəqin ki, bizim ölkəmizi tanıyırsınız. Ankarada, Azərbaycanda işlədikdən sonra sizin vəzifəniz böyüyüb. Sizinlə görüşməkdən çox məmnunam.

Racindra Madhukar Abhuankar: Zati-aliləri, çox sağ olun. Özümü Azərbaycanda qərrib hiss etmirəm. Buranı yaxşı tanıdığımıza görə ölkəmin prezidenti və Baş naziri məni buraya göndərirlər ki, onların ən xoş arzularını, təbriklərini Sizə yetirim və bu on il müddətində liderliyiniz altında respublikada qazanılmış uğurlar münasibətilə Sizi təbrik edirəm.

On illik müstəqilliyin hər bir ili çox vacibdir, çox önəmlidir və dəyərlidir. Bizim özümüz sizdən bir qədər çox müddətdir ki, müstəqillik. Biz bilirik ki, müstəqillik nəyin bahasına başa gəlir. Bunun nəticəsidir ki, müstəqilliyə bu qədər önəm verdiyinizə, onu bu qədər yüksək tutduğunuza görə bizim prezidentimiz və Baş nazirimiz məni bura göndərərək ki, Azərbaycan xalqı ilə birlikdə Sizi təbrik edirəm.

Mən dünən Respublika sarayında Sizin çıxışınıza qulaq asdım. Sizin çıxışınız, daxildə, eləcə də beynəlxalq aləmdə ölkənin qarşısında olan planlar bizə çox böyük təsir etdi. Siz çıxışınızda çox düzgün göstərdiniz ki, fundamentalizm, terrorizm dünyəvi cəmiyyətlərə nə dərəcədə mənfi təsir edir. Elə bilirəm ki, bu problem ilə bütün dünya məşğul olmalıdır. Düşünürük ki, bizim ölkələrimiz kimi ölkələr, hansılar ki, uzun müddətdir terrorizmlə üzləşirlər, buna qarşı vuruşurlar, nəhayət, bu ölkələrin səsini super dövlətlər də eşidiblər və terrorizmlə mübarizəyə qalxırlar.

Cənab Prezident, xatirinizdədirsə, mən Azərbaycanda səfir vəzifəsində işləyərkən ölkəmizi ziyarət etmək barədə Hindistan prezidentinin dəvətini Sizə yetirmişdim. Yaxşı bilirik ki, Siz bizim keçmişdəki liderlərimizlə görüşmüşünüz. Mən yenidən həmin dəvəti Sizə yetirirəm və ümid edirik ki, bu il, yaxud da gələn il Siz Hindistanı ziyarət edəcəksiniz.

Dünən Sizin çıxış etdiyiniz tədbirdə olarkən fikir verdim, Azərbaycanın musiqi alətləri, poeziyası Hindistana o qədər yaxındır, bizim o qədər ümumi dəyərlərimiz vardır ki, Siz Hindistana mütləq gəlməlisiniz, bütün bunlar nümayiş olunmalıdır. Eyni zamanda biz siyasi əzmimizi də bütün dünyaya göstərməliyik.

Cənab Prezident, keçmiş günləri xatırlayaraq, Sizə bir daha minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm ki, mən burada səfir işləyərkən hökumətinizdən və şəxsən Sizdən daim dəstək alırdım. Yaxşı xatirimdədir ki, Hindistanın kommersiya məhsullarının Bakıda sərgisi keçirilərkən, Siz şəxsən oraya gəldiniz. Sizin oraya gəlişiniz bizim geniş əməkdaşlığımızın potensialını göstərdi. İnandırım ki, ölkələrimizin beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrə oxşar baxışları vardır. Biz Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində yaxşı əməkdaşlıq edirik. Elə bilirəm ki, terrorizmə qarşı mübarizə üzrə beynəlxalq konvensiyanın müddəalarını yerinə yetirmək üçün gələcəkdə də birlikdə çalışacağıq.

Demək istəyirəm ki, sizinlə görüşməkdən çox məmnunam. Siz həmişəki kimi, çox gümrah, çox yaxşı görünürsünüz. Dünən etdiyiniz iki saatlıq çıxışı heç mən yaşda olan adamlar da edə bilməzlər.

Zati-aliləri, hökumətimiz və xalqımız adından ən xoş arzularımı qəbul edin. Xalqınıza davamlı inkişaf arzu edirəm. Ümid edirəm ki, əlaqələrimiz daha da sıx olacaqdır.

Heydər Əliyev: Sağ olun, təşəkkür edirəm.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümü münasibətilə sizin təbriklerinizə görə və ölkənizin prezidenti, Baş naziri adından mənə çatdırdığınız təbriklərə görə təşəkkür edirəm.

Mən də sizin Azərbaycanda səfirlik fəaliyyətinizi məmnuniyyətlə xatırlayıram və hesab edirəm ki, siz burada səfir olan zaman Hindistan ilə Azərbaycan arasında əlaqələr xeyli inkişaf etmişdir. İndi sizin xatırladığınız o sərgi, Hindistan mallarının çox geniş sərgisi də məhz bizim əlaqələrimizin inkişaf etməsinin xüsusi bir təzahürüdür.

Mən anlayıram ki, siz müstəqilliyin əldə edilməsinin və onun daim yaşamasının nə qədər çətin olduğunu başqalarına nisbətən yaxşı bilirsiniz. Tarixdə də yazılıb, biz kitablardan oxumuşuq və mən bir çox hadisələrin,

beynəlxalq aləmdə gedən hadisələrin bilavasitə şahidi olmuşam ki, Hindistan öz müstəqilliyini əldə etmək üçün nə qədər mübarizə aparıbdir.

Sizin tarixi şəxsiyyətiniz Qandinin Hindistan xalqının gələcəyi haqqındakı düşüncələri və mübarizəsi artıq bütün dünyaya məlumdur. Nəhayət, Cəvahirəl Nehrunun rəhbərliyi altında Hindistan xalqının apardığı çox kəskin mübarizə nəticəsində Hindistan öz müstəqilliyini əldə edibdir. Bu o vaxt dünyada böyük bir hadisə olmuşdu. Çünki İkinci dünya müharibəsindən sonra müstəmləkə imperiyalarının dağılması və müstəmləkələrin azad olması prosesi başlanmışdır. Hindistan dünyanın böyük ölkəsi olduğuna görə, onun apardığı mübarizə beynəlxalq aləmdə çox diqqət mərkəzində idi.

O vaxt sizin ölkəniz, xüsusən sizin lideriniz Cəvahirəl Nehru dünyada çox məşhur oldu. Xatirimdədir, sonra onlar bir neçə başqa ölkə liderləri ilə birlikdə heç bir bloklara birləşməyən dövlətlərin böyük birliyini yaratdılar. Cəvahirəl Nehru və Hindistan bunun lideri idi. Nehru, Çjou En-Lay, İosif Tito – gərək ki, hərəkəti əsasən bu üçü təşkil etmişdi və ona çox ölkələr qoşuldu. Hindistan buna liderlik edirdi. O vaxtdan Hindistan müstəqildir, artıq 50 ildən çox keçibdir.

Bir müstəqil dövlət kimi, siz də gəncsiniz. Çünki sizin xalqın tarixi çox qədimdir. Çox əsrlər müstəmləkə şəraitində yaşayan bir ölkə, əsarət altında yaşayan bir xalq müstəqilliyin nə qədər qiymətli olduğunu bu illər artıq hiss edibdir və Hindistan dünyada həm böyük dövlət kimi, həm də böyük iqtisadiyyata malik olan bir ölkə kimi güclü inkişaf edibdir.

Mən sizin prezidentin və Baş nazirin dəvətini yenə də çox məmnuniyyətlə qəbul edirəm. Çalışacağam ki, bunu tezliklə həyata keçirəm, yəni sizin ölkəni ziyarət edim. Ancaq bilirsiniz ki, indi dünya çox qarışıqdır, çox proseslər var, çox məsələlər var. Bunlar da belə səfərlərin həyata keçirilməsinə müəyyən qədər maneçilik törədir. Amma buna baxmayaraq, biz öz işimizi görməliyik.

Hindistanı Azərbaycanda çox sevirlər. Siz burada səfir olduğunuz zaman yəqin ki, bunu özünüz müşahidə etdiniz. Hindistan müstəqillik əldə etdikdən sonra Cəvahirəl Nehru bir çox ölkələri ziyarət etmişdi və o cümlədən Azərbaycana da gəlmişdi. Şəxsən bu mənim xatirimdədir. Hindistan mahnıları ötən əsrin 50-ci, 60-cı illərində keçmiş Sovetlər İttifaqında, xüsusən Azərbaycanda çox populyar idi. Azərbaycanda ona görə çox populyar idi ki, bizim musiqi ilə sizin musiqi bir-birinə çox yaxındır.

Əlbəttə, Hindistanı insanların çoxu tanımır. Çünki uzaq bir ölkə idi. Amma siz mahnılarınızla və Sovetlər İttifaqında ilk dəfə göstərilən «Avara» filminizlə, Rac Kapurla Hindistanı məşurlaşdırdınız. Siz bunu xatırlayırsınız, yoxsa yox, bəlkə onda hələ siz dünyada yox idiniz?

Racindra Madhukar Abhuankar: Mən artıq o vaxt doğulmuşdum.

Heydər Əliyev: Biz bu günlərdə Azərbaycanın böyük müğənnisi Rəşid Behbudovun 85 illik yubileyini qeyd edirdik. O vaxtlar Rəşid Behbudovun Rac Kapurla dostluğu var idi. Rac Kapur Azərbaycana gəlmişdi, Rəşid Behbudov Hindistana getmişdi. Mənim xatirimdədir ki, o vaxtlar böyük-böyük meydanlarda Rəşid Behbudovun mahnıları Hindistanın vətəndaşları tərəfindən, hindistanlılar tərəfindən nə qədər böyük rəğbətlə qarşılanırdı.

İndi siz bunları filmlərdən görürsünüz. Amma mən bunların canlı şahidiyəm. Şəxsən mən sizin ölkəni çox sevirəm. 1978-ci ildə sizin ölkədə olmuşam. O vaxtdan çox keçibdir. Amma heç bir şey yadımdan çıxmayıbdir. Bütün gördüklərimi indi də xatırlayıram. Çox gözəl xatirələrim var. Racəstana da getdim, orada filin üzərində oturub gəzdim. Bir neçə mərasimdə iştirak etdim. Məşhur Tacmahalı ziyarət etdim. Təbiidir ki, Dehlidə olan böyük abidələri məhəbbətlə ziyarət etdim. Ən əsası odur ki, sizin xalqla, liderlərlə görüşlərim oldu. Mən oraya gələndə sizin Baş nazir Morarci Desal idi. Onu xatırlayırsınız mı?

Racindra Madhukar Abhuankar: Xatırlayıram.

Heydər Əliyev: O da Azərbaycanda olmuşdu.

Sizin terror haqqında dediyiniz sözlərlə bizim fikrimiz tamamilə eynidir. Məlumdur ki, Hindistan da həm xaricdən, həm daxildən terror hadisələrini çox yaşayıbdir. İndira Qandi və onun oğlu Raciv Qandiyə qarşı edilən terror hadisələri bütün dünyanı lərzəyə gətirdi. Həmin hadisə indi təkrar olunur, görürsünüz. Raciv Qandini də qətlə yetirən terroristin özü də həlak olmuşdu, necə ki, Nyu-Yorkda böyük terror hadisələrini həyata keçirən insanlar özlərini də qətlə yetirmişlər.

Mənim İndira Qandi və Raciv Qandi ilə də görüşlərim olmuşdu. Bunlar da mənim üçün yaxşı xatirələrdir. O vaxt mən Moskvada yaşayırdım, orada işləyirdim. Xatirimdədir, bir dəfə Raciv Qandi Avropadan öz ölkəsinə uçurdu. Onun təyyarəsi xarab olmuşdu. O, məcburi olaraq Moskvada enmişdi. Gecə saat 12 idi. Mənə xəbər verdilər, yəni bizim hökumətə xəbər verdilər. Mən onda Baş nazirin birinci müavini idim. Belə məsləhət oldu ki, mən gedim, bu işlərin həll olunmasını təmin edirəm.

Onunla bir neçə saat söhbətlər apardıq, sadəcə, təyyarənin təmir olunmasını gözləyirdik. Amma təyyarəni təmir etmək mümkün olmadı. Sovet hökuməti ona yeni təyyarə verdi və mən onu yola saldım. Mən onunla bundan əvvəl də Moskvada görüşmüşdüm. Çox yaxşı bir insan idi, həm Hindistanda, həm də dünyada böyük hörməti vardı. Amma onların hamısı terrorun qurbanı oldular. O vaxt bir çox ölkələrdə buna adi bir hadisə kimi baxırdılar.

Siz dediniz ki, dünən bizim mərasimdə iştirak etmisiniz. Buna görə sizə təşəkkür edirəm. Mən çıxışında Azərbaycana qarşı edilən terror hadisələri haqqında da ətraflı məlumatlar verdim. Hindistanda edilən terror hadisələrinə, Azərbaycana qarşı edilən terror hadisələrinə başqa ölkələr o qədər də fikir vermirdilər. Məhz bunun nəticəsidir ki, terror get-gedə genişləndi. Nəhayət, gəlib belə dəhşətli səviyyəyə çatdı ki, sentyabrın 11-də Nyu-Yorkda və Vaşinqtonda misli görünməmiş terror hadisələri həyata keçirildi. İndi bütün dünya anlayıbdır ki, terror nə qədər təhlükəli bir şeydir. Bu, xalq üçün, millət üçün, bəşəriyyət üçün faciədir, eyni zamanda bu hadisə sizin, bizim kimi ölkələrin də terrora məruz qalmasının nə qədər ağır hadisə olduğunu artıq yada salır. Ona görə biz – Hindistan da, Azərbaycan da və başqa ölkələr də terrora qarşı ümumi mübarizə aparmalıyıq. Mən dünən bəyan etdim, əvvəl də bəyan etmişdim ki, terrorun kökünün tam kəsilməsi üçün bütün mübarizədə fəal iştirak etməyə hazırıq.

Hesab edirəm ki, sizin bu ziyarətinizin əsas məqsədi ölkələrimiz arasındakı əlaqələri daha da genişləndirməkdən ibarətdir. Mən bunu qiymətləndirirəm. Mənə məlumat verilib ki, siz bir neçə danışıq aparmısınız. Azərbaycanda bəzi sahələrdə çox uğurlu əməkdaşlıq edə bilərik. Hindistanda isə imkanlar daha da çoxdur.

Mənim xatirimdədir, sizin böyük bir neft şirkəti Azərbaycana gəlmişdi. Burada keçirilən beynəlxalq neft şərgisində iştirak edirdi. İndi Azərbaycanda, Xəzər dənizində olan neft ehtiyatlarının işlənilməsində maraqlı olduğunu bildirmişdi. Biz o vaxt buna etiraz etmədik. Amma sonra nədənsə, bu məsələ öz inkişafını tapmadı. Təkcə neft sahəsində yox, bir çox başqa sahələrdə də biz sizin ölkə ilə əməkdaşlıq etməyə hazırıq. Həm siz, keçmiş səfir, həm də bugünkü səfir bilirsiniz ki, burada Hindistan vətəndaşları bir çox sahələrdə bizneslə məşğuldurlar. Biz buna etiraz etmirik. Doğrudur, bu, xırda, orta biznesdir. Amma bizim ölkələrimiz arasında böyük layihələr də həyata keçirilə bilər. Ona görə mən hesab edirəm ki, sizin bu səfəriniz həm Hindistan üçün, həm də Azərbaycan üçün çox əhəmiyyətlidir. Güman edirəm, bizim müvafiq orqanlar, hansılarla ki siz görüşsünüz, bu barədə müəyyən praktiki addımlar ata bilərlər. O cümlədən siz də.

Siz Hindistanın müstəqilliyinin 10 illiyini görməmişsiniz. Amma indi gəlib Azərbaycanın müstəqilliyinin 10 illiyini gördünüz. Görürsünüz, biz bu on il müddətində nə qədər çətin yol keçmişik. Amma uğurla irəliləmişik. İtkilərimiz də çox olubdur. Elə təkcə Ermənistan–Azərbaycan münasıqəsi, Azərbaycanın torpaqlarını Ermənistanın işğal etməsi bizim üçün ən böyük yaradır.

Hindistanın müstəqil dövlət kimi, yaşı bizimkindən xeyli çoxdur. Amma hesab edirəm ki, siz də hələ müstəqil dövlət kimi gəncsiniz. Müstəqilliyi daim əldə saxlamaq üçün hələ çox iş görmək lazımdır. Biz bunun hələ ilk dövrünü yaşayırıq. Amma siz çox böyük məsafə qət etmişiniz. Arzu edirəm ki, Hindistan da, Azərbaycan da daim müstəqil olsunlar.

Mənim sizin ölkəyə gəlməyə çox böyük həvəsim var. Təkcə ona görə yox ki, gəlib qeyri-adi bir ölkəni görüm. Ona görə ki, indi Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi, Hindistan ilə daha da sıx əlaqələr yarada bilsin. Həm iqtisadi cəhətdən, həm siyasi cəhətdən, həm də elm, mədəniyyət cəhətdən.

Ona görə də sizə bir daha bəyan edirəm, xahiş edirəm, mənim səmimi salamlarımı, hörmət və ehtiramımı prezidentə və Baş nazirə çatdırasınız. Bildirəsiniz ki, mən çalışacağam, bu dövəti mütləq yerinə yetirim. Təbiidir ki, biz də istərdik, Hindistanın prezidenti, Baş naziri Azərbaycanı ziyarət etsinlər. Xahiş edirəm, mənim bu dövətimi onlara çatdırasınız. Əgər Cəvahirəl Nehru ölkəmiz hələ müstəqil olmayanda Azərbaycana gəlibsə, indi, Azərbaycan müstəqil olduğu zaman, hesab edirəm ki, Hindistanın prezidenti və Baş naziri Azərbaycana gələ bilərlər. Təşəkkür edirəm.

Racindra Madhukar Abhankar: Zati-aliləri, bizim ölkəmiz və xalqımız haqqında dediyiniz xoş sözlərə görə çox sağ olun. Əlbəttə, mən Sizin detalları sadalayaraq danışmağımıza və xatirələrinizə, yaddaşınıza valeh oluram. İstərdik ki, Sizin bu xatirələrinizi yenidən canlandırmaq və Sizi Hindistanda görək.

Mən burada səfirlik müddətimi bitirdikdən sonra həmin o Hindistan şirkəti Mingəçevir elektrik stansiyasında böyük bir layihə həyata keçirirdi. Xatirinizdədirsə, həmin vaxt bizim neft şirkəti «Kür daşı» bloku ilə maraqlanırdı. Lakin onlar bu işi başa çatdırıb bilmədilər. Onlar son üç ildə Rusiyada – Sibirdə, Saxalində işləyirlər. Eyni zamanda onlar İraq ərazisində bir yataq tapıblar. İstərdim ki, onlara bir daha imkan verəsiniz. Onlar ya quruda, ya da dənizdə daha bir layihədə özlərini sınaşınlar.

Heydər Əliyev: Mümkündür.

Racindra Madhukar Abhankar: Çox sağ olun. Əlbəttə, bu işin üstünə möhkəm düşəcəyik.

Sizin İqtisadi İnkişaf nazirinizlə çox maraqlı, səmərəli görüşümüz oldu. Elə bilirəm ki, bizim əcazılıq sənayesində birgə görəcəyimiz işlər çox ola bilər. Bu elə bir sahədir ki, adi insanlara çox yardım edir.

Heydər Əliyev: Bəli, Hindistanın bu barədə çox böyük nailiyyətləri var.

Racindra Madhukar Abhankar: Hər bir ölkədə adi səviyyədə poliotielit, diabet kimi xəstəliklərdən əzab çəkən insanlar var. Hindistanın bu sahədə böyük təcrübəsi var. Biz həm həb şəklində dərmanlar, həm də vaksınlar istehsalı sahəsində çox irəli getmişik.

Məlum olduğu kimi, Hindistan əhalisinin sayı çox olan ölkədir. Ona görə də bizdə kiçik və orta biznes yaxşı inkişaf edibdir. Düşünürəm ki, bu sahənin nümayəndələrinin Azərbaycanda olması kifayət qədər xeyirlidir. Çünki burada da insanlar işgüzarlığı, bu sahədə biznes aparmağı öyrənirlər.

Çox arzusundayıq ki, sizin ölkə ilə müəyyən yollar tapaq və mümkün sahələrdə əməkdaşlığımızı genişləndirək. Elə olsun ki, ölkələrimiz bundan xeyir görsün.

Heydər Əliyev: Biz də bunu istəyirik.

Racindra Madhukar Abhankar: Əlbəttə, istərdik ki, əlaqələrimiz yaxşı səviyyədə inkişaf etsin. Amma ən əsası isə ondan ibarətdir ki, mənim burada olmağım ikitərəfli münasibətləri inkişaf etdirməkdən ibarət deyil, burada öz ölkəmin nümayəndəsi kimi, müstəqilliyinizin 10 illiyində iştirak edirəm. Bu mənim üçün xüsusilə böyük, əlamətdar hadisədir. Bir daha sağ olun.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm.

BMT-nin AZƏRBAYCANDAKI REZİDENT-ƏLAQƏLƏNDİRİCİSİ MARKO BORSOTTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Azərbaycan prezidentinin iqamətgahı

20 oktyabr 2001-ci il

Heydər Əliyev: Biz sizinlə artıq görüşmüşük. Amma indi yəqin ki, mən sizinlə rəsmi görüşürəm.

Marko Borsotti: Tamamilə doğrudur. 1996-cı ildə mənim üçün böyük şərəf oldu ki, dostum Paolo Lembo ilə, məndən əvvəl burada işləyən nümayəndə ilə birlikdə Sizinlə görüşmüşdüm. Həmin vaxt mən regiona səfərdə idim və Paolo Lembo bu regionda işləyən digər həmkarlarla birlikdə bizim görüşümüzü təşkil etdi. Mən burada rezident-əlaqələndirici kimi fəaliyyət göstərəcəyəm və icazənilə, bu gün Sizə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş katibinin məktubunu təqdim etmək istəyirəm. Bu məktubda həm məndən əvvəl burada işləyən rezident-əlaqələndirici geri çağırılır və həm də mənim burada işləməyim haqqında əmr təsdiq olunur.

Mənim üçün böyük şərəfdir ki, buraya təyin olunmuşam. Sizin hökumətə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm ki, mənim namizədliyimi bəyənmişdir. Ümid edirəm, qarşıdakı illərdə – burada işləyəcəyim dövrdə həm Sizinlə, həm də hökumətinizlə birlikdə məhsuldar çalışacağıq. Burada işlədiyim müddət ərzində öz planlarımız və ideyalarımız vasitəsilə Azərbaycanın inkişafı üçün lazım olan heç nəyi əsirgəməyəcəyik.

Heydər Əliyev: Sağ olun, təşəkkür edirəm. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Azərbaycanda nümayəndəliyi, bilirsiniz ki, ölkəmiz öz müstəqilliyini əldə edəndən dərhal sonra açılmışdır.

Ötən illərdə biz daim əməkdaşlıq etmişik. Mən bilirəm ki, sizin burada fəaliyyətiniz çoxtərəfli, çoxşaxəlidir. Bunlardan bizim üçün ən əhəmiyyətli qaçqınlar, köçkünlər məsələsidir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən göstərilən humanitar yardımlardır. Bir çox başqa məsələlər də, o cümlədən Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə bizim əlaqələrimizdə də, təbiidir ki, sizin fəaliyyətiniz həmişə olur. Güman edirəm ki, bundan sonra bu əməkdaşlığı daha da genişləndirmək, daha da səmərəli etmək lazımdır.

Doğrudur, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına bizim müəyyən iradlarımız da var. O da ondan ibarətdir ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, onun Təhlükəsizlik Şurası Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi ilə əlaqədar 4 qətnamə qəbul edib, Təhlükəsizlik Şurasının sədri bir çox bəyanatlar verib, ancaq Ermənistan tərəfi onların heç birinə məhəl qoymayıbdır, onları yerinə yetirməyibdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı da, onun Təhlükəsizlik Şurası da öz qərarlarının yerinə yetirilməsi üçün heç bir fəaliyyət göstərməyibdir. Belə vəziyyət, əlbəttə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına qarşı narazılıq yaradır. Mən bilirəm, burada sizdən asılı bir şey yoxdur. Ancaq daim Birləşmiş Millətlər Təşkilatına, onun bütün bölmələrinə buradakı real vəziyyət haqqında ədalətli, düzgün məlumat vermək və hər halda, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əməli fəaliyyət göstərməsi üçün səylər göstərmək, mənə belə gəlir ki, sizə mümkün olacaqdır.

Marko Borsotti: Cənab Prezident, dediklərinizə görə çox sağ olun. Həqiqətən də sizin sonda dediyiniz sözlər mənim buradakı işimin üstün istiqamətləri olacaqdır. Mən tam məlumatlıyam ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının dörd qətnaməsi, çoxsaylı bəyanatları hələ ki, həyata keçməyibdir. Bu məsələlər mənim səlahiyyətimdə olmasa da, çalışacağam əlimdən gələni edim ki, Sizin dediklərinizi BMT-yə çatdırım və onlar da vəziyyətdən tam həli olsunlar. Mən eyni zamanda əlimdən gələni edəcəyəm ki, buradakı vəziyyət açıq-aydın görünsün və bu münaqişənin qurbanları, əziyyət çəkmiş insanlar arasında, donor icması arasında tam məlumat olsun və onların əziyyəti mümkün qədər azalsın, vəziyyətləri yaxşılaşdırılsın.

Ona görə də mən planlaşdırıram ki, burada humanitar sahədə çox fəal işləyim. Sonda isə mən ümid edirəm ki, Azərbaycan hökuməti ilə birlikdə çalışaraq Azərbaycanın iqtisadi inkişafı üçün işlər görə biləcəyik. Əslində mən burada olduğum müddətdə belə bir təşəbbüs irəli sürmüşəm ki, sizin nazirlərlə görüşüm və biz burada gələcək planlarımızı müəyyənləşdirərək, öncül sahələri ayırd edək və müəyyən edək ki, biz hansı sahələrdə yardım göstərək. Əlbəttə ki, bizim burada işlədiyimiz müddətdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə birlikdə çalışacağıq. Əlimizdən gələni edəcəyik ki, Azərbaycanın gələcək inkişafı yüksələn xətt üzrə getsin.

Siz, ölkəsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatında təmsil olunmuş bir dövlətin prezidentisiniz. Mən ümid edirəm ki, gələcəkdə biz tərəfdaş kimi, birgə işləyəcəyik və əməkdaşlığımız uğurlu olacaqdır.

**TÜRKİYƏNİN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ
İSMAYIL CƏMİN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

21 oktyabr 2001-ci il

H ə y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab nazir!

Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Sizi və sizinlə bərabər Türkiyədən Azərbaycana gəlmiş qonaqların hamısını səmimi-qəlbədən salamlayıram və bu görüşdən çox məmnunam. Türkiyə ilə Azərbaycan arasında qardaşlıq əlaqələri daim inkişaf edir. Bundan ötrü hər iki tərəfdən çox işlər görülür. Ancaq belə görüşlər, məsləhətləşmələr, bəzi məsələlər haqqında mövqelərin müəyyənləşdirilməsi də çox vacibdir. Yəni, bu bizim əlaqələrimizin əsas istiqamətlərindən biridir. Ona görə də mən sizin Azərbaycana səfərinizi qiymətləndirirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, biz sizinlə həm Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələr haqqında, onların gələcəyi barədə söhbət edərik. Həm də ki, indi dünya çox qarmaqarışıqdır. Dünyada nə var, nə yox, nə proseslər gedir, Türkiyə buna necə baxır, Azərbaycan necə baxır, nə edirik, nə etməliyik... Təbiidir ki, bunlar barədə də müəyyən qədər fikir bölüşməsi edəcəyik. Mən sizi bir də salamlayıram.

İ s m a y ı l C ə m: Sayın Cümhur başqanı!

Öncə saygılarımızı Sizə bildirmək istəyirəm. Bizə vaxt ayırdığınıza görə çox sağ olun. Həmişəki kimi, iki qardaş ölkə arasında çox faydalı görüşlərin gerçəkləşməsinə daha bir imkan yaratdınız. Mən əvvəlcə hörmətli prezidentimiz Sezərin dərin hörmət və ehtiramını Sizə çatdırmaq istəyirəm. Hörmətli Baş nazirimizin saygılarını və ehtiramını Sizə yetirirəm.

Azərbaycanla Türkiyə arasındakı münasibətlər, həqiqətən hər kəsə örnək olacaq səciyyə daşıyır. Bir-birimizi həmişə qardaş bilmişik və bir-birimizə arxa olmuşuq. Bunu, əlbəttə ki, daha yüksək səviyyədə davam etdirəcəyik. Ölkələrimiz arasında həmişə çox yaxşı ikitərəfli əlaqələr olmuşdur. İkitərəfli əlaqələrimizə son vaxtlar «Şahdəniz» layihəsinin daxil edilməsi ilə iqtisadi əməkdaşlığımız daha da inkişaf etməkdədir. Bundan böyük məmnunluq duymaqdayıq.

Buyurduğunuz kimi, dünyada qarışıq bir dövr yaşanmaqdadır. 11 sentyabr hadisələri, bunun ardınca Əfqanıstanda, habelə Gürcüstanda hadisələr baş verməkdədir. Mən bunlar haqqında Sizin çox dəyərli fikirlərinizin, təcrübənizin, baxışlarınızın Türkiyə nöqtəyi-nəzərindən həmişə çox faydalı olduğu düşüncəsindəyəm. Bu görüşümüzdə həmin məsələləri Sizin dəyərləndirməyiniz, bu barədə Sizin qənaətiniz bizim üçün son dərəcə əhəmiyyətlidir. İcəzənizlə, bunlar haqqında Sizin fikirlərinizi bilmək istərdik.

Dünyada baş vermiş son hadisələr baxımından, adətən, insanları, mədəniyyətləri üz-üzə qoymaq istəyənlərlə qarşılaşmaqdayıq. Bunların qarşısını almaq, bunlara mane olmaq, mənəcə, həm Azərbaycanın, həm də Türkiyənin vəzifəsidir. Bununla bağlı biz Türkiyə olaraq bir təşəbbüs göstərdik. İslam Konfransı Təşkilatı ilə Avropa Birliyi arasında mədəniyyətlərin uyarlığına dair böyük bir toplantı keçirilməsini təklif edirik.

Bu toplantını İstanbulda keçirmək fikrindəyik. Bunu daha öncə İslam Konfransı Təşkilatının bəzi üzvləri ilə, bu beynəlxalq təşkilatın Baş katibi ilə görüşümüzdə müzakirə etdik. Onlar mənə çox cəsarət verdilər, məni dəstəklədilər.

Dünən Avropa Birliyində bu beynəlxalq təşkilatın üzvü olmaq istəyən ölkələrlə həmin təşkilatın üzvləri olan ölkələrin təmsilçilərinin birgə toplantısı keçirildi. Biz Türkiyənin bu təklifini orada ətraflı bildirdik. Təşəbbüsümüz çox bəyənilmiş, dəstəkləndi, Avropa Birliyinin üzvü olan ölkələrin toplantıda çıxış edən təmsilçilərinin hamısı təklifimizə tərəfdar oldular. Avropa Birliyinin fəaliyyətdə olan sədri bu məsələni birlikdə həyata keçirməyin, gerçəkləşdirməyin zəruriliyini bəyan etdi. Belə bir təşəbbüsün həyata keçirilməsində Azərbaycanın iştirak etməsi, öz töhfəsini verməsi bizim üçün son dərəcə önəmlidir. Bu məsələlərdə zati-alinizin iştirakını arzu etmək istəyirik.

Yenə son hadisələrlə bağlı biz Azərbaycanla, Orta Asiyadakı türk cümhuriyyətləri ilə birlikdə qardaş Əfqanıstan xalqına bir yardım göndərmək məsələsini Ankarada bu ölkələrin hörmətli səfirləri ilə müzakirə etdik. Belə bir təşəbbüsü birlikdə göstərmək fikrindəyik. Bu məsələdə Sizin münasibətinizi bilmək istəyirik. Həm ikitərəfli əlaqələrimizlə, həm dünyada baş verən hadisələrlə, həm də qardaş ölkələrimizin birlikdə görə biləcəyi işlərlə bağlı Sizin düşüncələrinizi bilmək bizim üçün çox əhəmiyyətlidir.

Hörmətli Xarici İşlər nazirinizə, azərbaycanlı qardaşlarımıza təşəkkür etmək istəyirəm.

H ə y d ə r Ə l i y e v: Sizə təşəkkür edirəm. Birincisi, cümhur başqanı hörmətli Əhməd Nəcdət Sezərdən mənə gətirdiyiniz salama görə, Baş nazir hörmətli Bülənd Ecevitdən gətirdiyiniz salama görə təşəkkürümü

bildirirəm. Rica edirəm ki, mənim qardaşlıq salamlarımı, ən xoş arzularımı cümhur başqanına və Baş nazirə yetirəsiniz. Bütün Türkiyə xalqına mənim hörmətimi, ehtiramımı, sevgimi, məhəbbətimi bir daha bəyan etmək istəyirəm.

Mən bir də qeyd edirəm ki, Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi – siz bilirsiniz ki, bu günlərdə biz dövlət müstəqilliyimizin əldə olunmasının 10-cu ildönümünü bayram etdik və sizlərdən də çox gözəl təbrik məktubları aldıq, həm cümhur başqanından, Baş nazirdən və həm də sizdən, bunlara görə təşəkkür edirəm – Türkiyə ilə ən yaxın dostluq, əməkdaşlıq edir. Yəni biz bir yerdəyik, bərabərlik və bundan sonra da birlikdə olacağıq. Ona görə də biz daim bu əlaqələrimizi bütün sahələrdə – həm iqtisadi, həm siyasi, həm mədəni sahələrdə inkişaf etdirməyə çalışırıq və çalışacağıq.

Son illər bizim iqtisadi əlaqələrimizdə ən önəmli yer tutan Azərbaycanın Xəzər dənizindəki neft-qaz yataqlarının dünyanın böyük neft şirkətləri ilə, o cümlədən «Türk petrolları» şirkəti ilə birlikdə işlənilməsi və enerji daşıyıcılarının dünya bazarına çıxarılması məsələsidir. Bu məsələ – bilirsiniz ki, biz sizinlə birlikdə 4-5 ildir çalışırıq – o qədər də asan bir iş olmadı. Çox ağır, çətin və mürəkkəb yol keçdik, artıq bunu keçmişik. Bakı–Ceyhanla bağlı bütün sahələrdə sazişləri, anlaşmaları imzaladıq. İndi artıq əməli işə başlanıb. “Şahdəniz” qaz yatağından qaz ilk növbədə Türkiyəyə, Ərzuruma ixrac olunaraq, ondan sonra da, güman edirəm, dünya bazarlarına çıxarılacaqdır. Bu barədə də biz sizinlə çox faydalı əməkdaşlıq etdik. Mart ayında mən sizin ölkədə rəsmi səfərdə olduğum zaman biz Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı sazişi, anlaşmanı imzaladıq. Sonra Gürcüstanla danışıqlarımız getdi. Bilirsiniz ki, ötən ayın sonunda Gürcüstan prezidenti hörmətli Eduard Şevardnadze də Azərbaycana gəldi. Bütün bu danışıqlara son qoyduq, anlaşmaları imzaladıq.

Beləliklə, gələcəkdə hər iki ölkə üçün bu iki böyük proqramın əsasını qoyduq. İndi onun inşaat işlərinə başlayırıq. Güman edirəm ki, müəyyən edilən vaxtda – 2004-cü ildə Bakı–Ceyhan neft boru kəməri işə düşəcək, neft Ceyhana, qaz isə Ərzuruma çatdırılacaqdır. Bunlar, hesab edirəm ki, bizim qardaşlıq, dostluq, əməkdaşlıq fəaliyyətimizdə əsas nəticələrdən biridir. Çünki bütün əlaqələrin yaranmasında iqtisadi əməkdaşlıq, iqtisadi əsas, təbiidir ki, həlledici xarakter daşıyır.

Başqa sahələrdə də biz sizinlə daim əməkdaşlıqdaıq. İndi dünyada yeni problemlər ortaya çıxıb. Sentyabrın 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı edilən terror çox dəhşətli hadisəsidir. Biz bu terror hadisəsini dərhal pislədik və terrorçuların axtarılması, yaxalanması və ümumiyyətlə, beynəlxalq terrora qarşı mübarizənin aparılması və bu bəlaya son qoyulması üçün öz imkanlarımızı təqdim etdik. Bu barədə Amerika Birləşmiş Ştatları ilə, sizin hamınızla bir alyansdaıq, bu işdə iştirak edirik və bundan sonra da iştirak edəcəyik.

Türkiyənin terrorla mübarizədə çox böyük təcrübəsi vardır. Amma yaxşı olardı ki, nə terror olaydı, nə də təcrübə olaydı. Təəssüflər olsun ki, son illərdə, yəni son 40–50 ili götürsək, terror ayrı-ayrı ölkələrə artıq çox böyük ziyan verir və bu ölkələrdə sabitliyi pozur. Ümumiyyətlə, dövlətçiliyə çox böyük təhlükələr vardır. Siz neçə il – 10 il, 15 il terrorla mübarizə apardınız və terrorun qarşısını aldınız. Amma nə qədər şəhidlər verdiniz. Bunları bütün dünya bilir. Biz bunu daha da yaxşı bilirik. Çünki orada olan şəhidlər bizim şəhidlərimizdir. Ancaq təəssüflər olsun, bu gün demək lazımdır ki, bunu dünyanın çox ölkələrində anlaya bilmirdilər. O cümlədən bizim başımıza gələn işləri. Siz də bilirsiniz ki, 1988-ci ildən Ermənistan Azərbaycana qarşı torpaq iddiası ilə çıxış edib, hərbi təcavüz edibdir. Amma bu təcavüzün özü də terrordan başlayıbdır.

Ermənilərin keçmişdə Türkiyənin müxtəlif ölkələrdəki səfirliklərinə etdikləri terrorlar, Türkiyə diplomatlarının qətlə yetirilməsi – bunların hamısı bizim hafizəmizdədir. Amma bəziləri bunu unudur. 1918-ci ildə Azərbaycanda ilk xalq cümhuriyyəti yaranandan sonra Azərbaycanın liderlərinin bəzilərinə qarşı terror edənlər də erməni daşnak qüvvələri idi.

Məsələn, bizim o illər Baş nazir olan Fətəli xan Xoyskini Tiflisdə öldürmüşdülər. Sonra bizim başqa bir liderimizi Orta Asiyada, Buxarada öldürmüşdülər. Yaxud da ki, Berlində Tələt paşanı öldürmüşdülər. Bunların hamısı tarixdən bizə məlumdur. Kimin terrorçu olduğu da bizə məlumdur. Ancaq 1988-ci ildən Azərbaycana qarşı, yenə də deyirəm, bu torpaq iddiası, bu hərbi təcavüz terrordan başlayıbdır. O vaxtdan indiyə qədər bu terrorla mübarizə aparırıq. Bir tərəfdən, onlar bizimlə müharibə edib, bəzi səbəblərdən torpaqlarımızın bir qismi işğal olunubdur. İkinci tərəfdən də, Azərbaycanda bir çox terror hadisələri baş veribdir. Azərbaycanda metropoliteni iki dəfə partlatdılar. Sonradan biz onu araşdırdıq, bunu edənlər Ermənistanda hazırlanıb göndərilmiş qüvvələr idi. Burada dəmir yol vaqonlarını partlatdılar, insanları qətlə yetirdilər. Avtobusları partlatdılar, başqa bir çox belə şeylər etdilər.

Avropa Şurasının son toplantısında Azərbaycanın nümayəndə heyəti 32 fakt gətiribdir ki, son zamanlar Ermənistan terrorçuları Azərbaycana qarşı nə qədər terror aktları ediblər. Ona görə də biz terrorun nə olduğunu bilirik. Digərlərindən daha da yaxşı bilirik. Sizin kimi biz də bilirik. Biz terrordan ən çox zərər çəkmiş ölkələrdən biriyik. Amma təəssüf ki, digər ölkələrdə, Avropada terror olmadığına, yaxud az olduğuna görə, bunun o qədər də təhlükəli olduğunu anlaya bilmirdilər. İndi Amerika kimi böyük bir dövlətə, ömründə belə şeylər görməmiş bir ölkədə, müharibə görməmiş bir ölkədə, iqtisadi cəhətdən, hərbi cəhətdən böyük potensiala malik olan ölkədə belə bir dəhşətli terror hadisəsi meydana çıxdı. Təbiidir ki, bu bizi dəhşətləndirdi. Ancaq bu, artıq bütün dünyanı da oyatdı ki, terror adı bir şey deyildir. Siz də, biz də bunun nə qədər təhlükəli olduğunu

bilirik. Ona görə də biz terrorla mübarizəyə qoşulmuşuq və axıra qədər çalışacağıq ki, terror tamamilə aradan götürülsün.

Təbiidir ki, bu barədə biz müəyyən fikir mübadilələri apara bilərik. Amma bununla yanaşı, bizim öz dərdimiz var. Öz dərdimiz də odur ki, bizim torpaqlarımız 1989-cu ildən Ermənistanın işğalı altındadır. Hələ Sovetlər Birliyinin içərisində Ermənistan və Azərbaycan bir-birinə qardaş cümhuriyyətlər kimi yaşadığı zaman ermənilər Azərbaycana qarşı bu separatçı hərəkatlarını başladılar. Hələ 1989-cu ildə sovet hökumətinin qərarı ilə Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın tərkibindən çıxarıb birbaşa Moskvaya təbə etdilər. Bununla Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılmasının təməlini qoydular, əsasını qoydular. Sonra müharibə başladı. Müharibə zamanı da bir tərəfdən, Ermənistana çoxlu yardımlar edildi – bunun səbəbləri məlumdur – ikinci tərəfdən də, Azərbaycanın daxilində sabitlik olmadı, hakimiyyət uğrunda mübarizə, çəkişmə getdi. O vaxt ermənilərin hamısı birləşdi. Amma Azərbaycanda parçalanma başladı. Bundan da Ermənistan istifadə etdi. Onlar bizim torpaqlarımızı işğal ediblər. Bir milyondan artıq bizim soydaşımız çadırlarda yaşayır.

Bu bizim problemimizdir. İndi dünyada böyük bir problem meydana gələndə bu problem unudula bilər. Amma gərək bu da unudulmasın. Bunların hamısı paralel getsin. Bu barədə də biz sizinlə əməkdaşlıq edirik. Sizin dəstəyiniz bizim üçün çox əhəmiyyətlidir və bundan sonra da biz sizə arxalanırıq. Minsk qrupu, onun həmsədrləri Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa – Türkiyə də Minsk qrupunun üzvüdür – neçə vaxtdır məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirlər. Amma hələ ki, həll edilə bilmir. Yeddi ildir biz müharibəni, savaşı dayandırmışıq. Atəşkəs var, amma sülh yoxdur. Ona görə də problemlərimiz çoxdur. Bu problemlərin həll olunması üçün bizim tez-tez görüşməyimizə böyük ehtiyac var. Bu baxımdan da sizin Azərbaycana bu səfərinizi mən bir daha yüksək qiymətləndirirəm.

BEYNƏLXALQ HƏVƏSKAR BOKS ASSOSİASİYASININ (AİBA) PREZİDENTİ ƏNVƏR ÇOUDRİNİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

22 oktyabr 2001-ci il

H ə y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli prezident Çoudri!

Hörmətli qonaqlar!

Mən sizi yeniyətmə boksçuların birinci dünya çempionatının uğurla keçməsi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və sizə, bütün boksçulara bundan sonra da uğurlar arzulayıram.

Mən həmişə hesab edirdim və bu gün də bu fikirdəyəm ki, boks idman növlərindən ən çətinidir. Çünki insan bir-birini vurur, ancaq eyni zamanda çox vacib bir idman növüdür ki, insanın gücü görsənir. Hörmətli Ənvər Çoudri, siz gənc vaxtınızdan boksla məşğul olmusunuz və beynəlxalq aləmdə böyük fəaliyyət göstərmisiniz, böyük nailiyyətlər əldə etmişiniz. İndi uzun illərdir ki, dünyada Beynəlxalq Həvəskar Boks Federasiyasına başçılıq edirsiniz.

Biz çox şadıq ki, Azərbaycan idmançıları – boksçuları ilə sizin aranızda, Beynəlxalq Boks Federasiyası arasında çox xoş münasibətlər yaranıb. Artıq Azərbaycanda bir neçə turnirlər, yarışlar keçirmisiniz. Bunlar hamısı Azərbaycanda həm boksun inkişafına kömək edib, həm də gənclərin boksa marağını çox artırıb. Bu bizim üçün çox sevindirici haldır.

Təbiidir ki, bizdə boksçular həmişə olubdur. Azərbaycan Boks Federasiyasının prezidenti, Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının rektoru Ağacan Əbiyev də uzun illər boksla məşğul olubdur və yaxşı nailiyyətlər əldə edibdir. Eyni zamanda da çox gözəl boksçular yetişibdir. Sidneydə Olimpiya oyunlarında bizim bir boksçumuz bürünc medal alıb. Bu çox böyük hadisədir. Yəni demək istəyirəm ki, boks bizdə həmişə olubdur və boksla məşğul olan gənclər həm beynəlxalq aləmdə, həm də keçmiş SSRİ yarışlarında çox nailiyyətlər əldə ediblər. Ancaq indi müstəqil Azərbaycanda idmanın inkişafı, görürsünüz ki, çox geniş vüsət alıb.

Biz bu günlər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümünü qeyd etdik. Mən çox sevinirəm ki, gənc müstəqil bir dövlət, on il tarixi olan müstəqil dövlət artıq beynəlxalq aləmdə bir çox sahələrdə özünü çox gözəl göstərdiyi kimi, idman sahəsində də çox gözəl göstəribdir. Sidneydə əldə etdiyimiz qələbələr bütün Azərbaycan xalqının bayramına çevrildi. Qısa bir zamanda Azərbaycanın Milli Olimpiya Komitəsi, Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi bu sahədə çox işlər görüblər. Amma bu işləri görmək üçün beynəlxalq təcrübəni əldə etmək, beynəlxalq təşkilatlarla əlaqə qurmaq, onların imkanlarından istifadə etmək də təbiidir ki, bizim nailiyyətlərimizin bu səviyyəyə çatmasına çox böyük yardım göstəribdir.

Mən boks sahəsində beynəlxalq əlaqələrimizi və xüsusən, Milli Olimpiya Komitəsi ilə, Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi ilə, Azərbaycan boksçuları ilə şəxsən sizin aranızda yaranmış dostluğu və səmərəli əməkdaşlığı çox yüksək qiymətləndirirəm. Sizin bu sahədə xidmətləriniz çox böyükdür. Siz bir neçə dəfə Azərbaycanda olmusunuz və təbiidir ki, sizin hər gəlişiniz burada bir hadisəyə çevrilibdir. Bizim idmançılarımızı və xüsusən, boksçularımızı çox həvəsləndirmisiniz.

Siz bir neçə beynəlxalq turnirlərin burada keçirilməsi haqqında qərarlar qəbul etmişiniz. Bu, bir tərəfdən, Beynəlxalq Həvəskar Boks Federasiyasının, şəxsən sizin Azərbaycana, Azərbaycan idmanına, Azərbaycan gənclərinə göstərdiyiniz böyük diqqət, qayğının təzahürüdür. İkinci tərəfdən də, Azərbaycanda idman sahəsində, xüsusən, boks sahəsində böyük potensialın olmasının təzahürüdür.

Mən televiziya vasitəsilə bu yarışların bəzilərini seyr etdim. Bizim 2500-dən artıq yeri olan salon, demək olar ki, ağzına qədər dolu idi. Əksəriyyəti də gənclər idi. Onlar bu yarışları nə qədər maraqla, həvəslə, ruh yüksəkliyi ilə izləyirdilər, hər bir qələbəni çox böyük sevinc hissi ilə qarşılayırdılar.

Təbiidir ki, belə böyük yarışda uğursuzluqlar da olur. Amma hər bir ölkə, hər bir komanda istəyir ki, qələbəni hər sahədə əldə etsin. Təbiidir ki, bu, mümkün deyildir. Amma Azərbaycanın yeniyətmə boksçularının sizin rəhbərliyiniz altında keçirilən beynəlxalq yarışda bu cür gözəl nəticələr əldə etməsi bizim xalqımız, millətimiz üçün böyük bir nailiyyətdir, böyük bir hadisəyə çevrilibdir. İki qızıl medal, dörd gümüş medal, dörd bürünc medal, cəmi 10 medal. Mən bunu çox yüksək qiymətləndirirəm.

Bu beynəlxalq yarışda 21 ölkənin içərisində komanda hesabında Azərbaycan Rusiyadan sonra ikinci yerdədir. Vaxtilə biz SSRİ-nin tərkibində olanda da istedadlı idmançılarımız var idi, onlar SSRİ komandasının tərkibində müxtəlif turnirlərdə iştirak edirdilər və müəyyən nailiyyətlər qazanırdılar. Amma indi SSRİ dağılıb. SSRİ-nin ən böyük hissəsini təşkil edən Rusiyadır. Əgər Azərbaycan boksçuları yarışda 21 ölkənin

içərisində təkcə Rusiyadan geri qalıblarsa, bu, böyük sıçrayışdır. Əgər müqayisə etsək ki, Rusiyanın əhalisi Azərbaycanın əhalisindən dəfələrlə çoxdur, Rusiyada böyük idman ənənələri var, bunların hamısını nəzərə alsaq, onda mən hesab edirəm ki, Azərbaycan boksçuları hamıdan yüksəkdədir.

Güman edirəm, siz məmnun olmalısınız ki, Azərbaycanda yeniyetmələr arasında beynəlxalq boks yarışlarının keçirilməsi təkcə Azərbaycan üçün yox, ümumiyyətlə, Beynəlxalq Boks Federasiyası üçün çox əlamətdar bir hadisə olubdur. Bu, eyni zamanda sizin qələbənidir. Mən bizim Azərbaycan idmançıları, boksçuları, yarışda iştirak edən bütün boksçuları ürəkdən təbrik edirəm. Azərbaycanın Milli Olimpiya Komitəsini, Azərbaycanın Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyini, Azərbaycan Boks Federasiyasını və bütün idmançıları bu böyük hadisə münasibətilə təbrik edirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, ardıcıl surətdə əldə olunan belə qələbələrlə Azərbaycan idmanı bundan sonra daha da yüksələcəkdir.

Bu yarışın bir xüsusiyyəti odur ki, yeniyetmələr arasında keçirilmişdir. Siz özünüz məşhur boksçusunuz. Bu sahədə on illərlə ölçülən həyat keçmişiniz. Amma bu idman növü ilə yeni məşğul olan gənclər belə nailiyyətlər əldə ediblərsə, bu çox böyük hadisədir. Məni çox sevindirən odur ki, bu hadisə Azərbaycanda bütün ictimaiyyətin nəzər-diqqətini cəlb etmişdir. Yarışlar televiziya ilə birbaşa bütün Azərbaycana yayılırdı. Salona daxil ola bilməyən insanlar da bunu televiziya vasitəsilə görürdülər. Amma televiziya ilə seyr edərkən mənə iki məsələ sevindirdi. Birincisi, orada gənclərin vuruşması, ikincisi də, salonda olanların tam əksəriyyətinin gənc olması, gənclərin belə fəallığı. Onlar Azərbaycanın gələcəyidir, müstəqil Azərbaycanın gələcəyidir. Azərbaycanın prezidenti kimi, bu mənə çox sevindirdi.

Hörmətli cənab Prezident, mən Sizi bütün bunlara görə səmimi-qəlbədən təbrik edirəm. Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Çox təəssüf edirəm ki, Siz burada bir balaca xəsarət almısınız. Gərək bu olmayaydı. Amma dünyada insanın başına hardasa bir iş gəlir. Yəqin Allahın məsləhəti imiş. Güman edirəm, Sizin kimi güclü adam üçün bu, kiçik bir şeydir, keçib gedəcəkdir.

Sizin xidmətlərinizi nəzərə alaraq, Azərbaycana göstərdiyiniz qayğıya, diqqətə görə və Azərbaycan idmanının beynəlxalq əlaqələrinin inkişaf etdirilməsində göstərdiyiniz yardıma görə mən sizi Azərbaycanın yüksək mükafatı – «Şöhrət» ordeni ilə təltif etmişəm. Bir müstəqil dövlət kimi, Azərbaycanın ən yüksək mükafatları onun ordenləridir. «Şöhrət» ordeni də insana şöhrət gətirir. Bu gün bu barədə fərman imzalamışam və istəyirəm ki, mənim fərmanımı, ordeni və ordenin vəsiqəsini sizə təqdim edim.

Sizə cansağlığı arzu edirəm, işinizdə yeni müvəffəqiyyətlər, uğurlar arzulayıram. Azərbaycan artıq sizin üçün doğma bir ölkədir. Hesab edirəm, siz bundan sonra da Azərbaycanı unutmayacaqsınız və Azərbaycanda boksun inkişaf etməsi üçün bizə bundan sonra da öz yardımlarınızı əsirgəməyəcəksiniz. Sağ olun.

* * *

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev «Şöhrət» ordenini cənab Ənvər Çoudrinin yaxasına sancdı.

Ənvər Çoudri: Cənab Prezident, Sizə təşəkkür etmək üçün söz tapa bilmirəm. Ölkənizin bu yüksək mükafatını, bu ordeni mənə təqdim etdiyinizə görə minnətdarlıq üçün söz tapa bilmirəm.

Mən idman sahəsində fəaliyyət göstərən müxtəlif təşkilatlar tərəfindən ömrüm boyu mükafatlar almışam. Hətta YUNESKO-dan da mükafat almışam.

Cənab Prezident, ürəkdən gələn sözlərimlə Sizə xüsusi minnətdarlığımı bildirirəm ki, bu gün mənə ən yüksək ordenlə təltif edirsiniz. Bu mənim həyatımda aldığım ən yüksək və ən yaxşı mükafatdır. Məsələn heç mükafatda da deyil, xüsusilə Sizin sözləriniz mənə böyük təsir etdi.

1995-ci ildə Sizinlə ilk dəfə görüşükdən sonra mən bu ölkəyə bir neçə dəfə gəlmişəm və hər dəfə Sizinlə görüşərkən boks sahəsində olan biliyinizə, bu sahəyə olan marağınıza, xüsusilə də idmana göstərdiyiniz himayəyə heyran olmuşam.

Cənab Prezident, Azərbaycan gənc, cəmi on ildir müstəqilliyini yaşayan bir ölkədir. Yalnız boks, idman sahəsində deyil, ümumiyyətlə, bütün sahələrdə Sizin ölkənin qazandığı göstəricilər valehedicidir. Sizin dinamik işiniz, daimi himayəniz olmasaydı, Azərbaycanın qazandığı bütün bu nailiyyətlər, idman sahəsində qazanılan uğurlar baş verə bilməzdi.

Boks idmanın bir növüdür. Boksun cəmiyyətə göstərdiyi xidmətlər çox genişdir. Məsələn, boksçular siqaret çəkmirlər, spirtli içkilər içmirlər, daim idmanla məşğul olaraq bədənlərini möhkəmlədirlər. Ona görə də biz boksla, öz idman növümüzə fəxr edirik. Boks elə bir idman növüdür ki, insanlarda ruh yüksəkliyi yaradır, insanlara ruh verir və insanlar silahsız müdafiə olunmağı bacarırlar. Əgər boksçular sabah rinqdə deyil, digər bir yerdə təhlükə ilə üzləşsələr, onlar özlərini silahsız müdafiə edə biləcəklər. Cənab Prezident, Sizinlə ilk dəfə görüşükdən sonra Azərbaycanda illik yarışlar keçirilməyə başlandı. Bu yarışlar mənim adımla daşıyan yarışlardır. Çox fəxr edirəm ki, Sizin ölkənizdə artıq beş ildir ki, mənim adımla bağlı yarışlar keçirilir və həmişə, hər yerdə bunun haqqında böyük qürur hissilə danışaram. Bu elə bir yarışdır ki, yalnız yerli idmançılar, Azərbaycan boksçuları üçün imkan yaratmır, eyni zamanda yarışda iştirak etməyə gələn bütün idmançılar üçün imkan yaradır. Onlar bu yarış vasitəsilə yüksək səviyyəyə çatır və öz ölkələrində idmanı inkişaf etdirirlər.

Böyük fərəh hissi ilə bildirmək istəyirəm ki, son dövrlər Azərbaycanda boksçuların səviyyəsi nəzərəcarpacaq dərəcədə artmış, onlar müxtəlif beynəlxalq yarışlarda yüksək göstəricilər əldə etmişlər. Fikrimcə, indiki uğurun əsası yarışın təşkili idi. Yarış elə yüksək səviyyədə təşkil olunmuşdu ki, burada iştirak edən boksçular uğur qazanmalı idilər. Bakıda keçirdiyimiz ilk dünya çempionatı iki hadisə ilə yadda qalacaqdır. Birincisi odur ki, bu, yeniyetmələr arasında boks üzrə birinci dünya çempionatı idi. İkincisi isə, burada gənc, bacarıqlı uşaqlar yarışlarda iştirak etmək təcrübəsi və özlərini göstərmək, öz bacarıqlarını nümayiş etdirmək imkanı qazandılar.

Cənab Prezident, əlamətdar hadisələrdən biri də ondan ibarət idi ki, mən burada yalnız boksçuları, yarışda iştirak edən idmançıları görmədim, eyni zamanda burada onları daim dəstəkləyən tamaşaçıları da gördüm. Sizin dediyiniz kimi, tamaşaçılar əsas etibarilə gənclərdən ibarət idi. Onlar yalnız öz boksçularını dəstəkləmir, eyni zamanda bütün iştirakçılara xoş münasibət bəsləyirdilər.

Cənab Prezident, icazə verin, Sizi əmin edirəm, nə qədər ki, sağam, əlimdən gələnlər hər bir şeyi edəcəyəm. Yalnız boks sahəsində deyil, ölkənizdə idmanın bütün sahələrində bacardığım qədər Sizə yardım edəcəyəm. Mənə burada o qədər xoş münasibət, məhəbbət və o qədər böyük hörmət göstərilib ki, başqa cür hərəkət edə bilmərəm. Ümid edirəm, Allah mənə uzun illər bəxş edəcəkdir ki, burada Sizinlə birlikdə olum və biz birlikdə çalışaq. Sizinlə görüşdüyüm ilk gündən etibarən mənim Sizə münasibətim çox xoş olmuşdur. Sizə böyük hörmətim vardır. Mən Sizin pərəstişkarınızam.

Cənab Prezident, Beynəlxalq Həvəskar Boks Assosiasiyası belə qərara gəlmişdir ki, idmana, gənclərə göstərdiyiniz xüsusi xidmətlərə görə Sizi təltif edək. Ümumiyyətlə, mən çox danışanam. Bu, ixtisasımla bağlıdır. Mən ixtisasca müəlliməm. Bir qədər əvvəl Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinə müraciət etmişdim ki, məni Sizinlə görüşdürsün və ürəyimdə olan bütün sözləri deyim. Adətən, mən fikrimi ürəkdən gələnlərlə ifadə edirəm. Yalnız müstəsna hallarda, rəsmi görüşlərdə kağızdan oxuyuram.

Zati-aliləri cənab Prezident, 1995-ci ildə Azərbaycana ilk dəfə gəlmişdim. Həmin vaxt mənə Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının doktor dərəcəsi verilmişdi. Onda Sizinlə ilk dəfə görüşmüşdüm və şəxsiyyətinizə çox valeh oldum. Sizin boks sahəsindəki bilikləriniz və bu sahəyə marağınız məndə böyük həvəs doğurdu. Həmin vaxt Siz göstəriş verdiniz ki, Azərbaycanda hər il gənclər arasında mənim adıma daşıyan turnir keçirilsin. Bu il həmin turnir altıncı dəfə keçiriləcəkdir. Professor Çoudrinin kuboku uğrunda yarışlar beş il bundan əvvəl keçirilməyə başlamışdır. Həmin vaxtdan etibarən bu, Beynəlxalq Həvəskar Boks Assosiasiyasının gündəliyində olan ən əsas turnirlərdən birinə çevrilmişdir. Hər il dünyanın beş qitəsindən olan idmançılar bu yarışda iştirak edirlər və gənc boksçular seçdikləri bu idman növündə gələcəkdə nailiyyət qazanmaq üçün təcrübə toplayırlar. Bu turnir eyni zamanda Sizin gənc boksçularınız üçün də çox əhəmiyyətli və xeyirlidir. Bu yarışda iştirak edən boksçunuz iki dəfə qələbə qazandıqdan sonra 2000-ci ildə Sidneydə keçirilən Olimpiya oyunlarında bürünc medal qazanmışdır. Bundan əlavə, Sidney olimpiya oyunları zamanı sizin daha iki idmançınız iki qızıl medal qazanmışlar ki, bu da ölkədəki idmanın yüksək səviyyəsinin göstəricisidir.

Cənab Prezident, mən uzun müddətdir, az qala yarım əsr olar ki, idman sahəsində çalışıram və bu sahədə yüksək səviyyəli adamlarla tanışam. Tam əminliklə demək istəyirəm ki, əgər Sizin etdiyiniz kimi, yüksək hökumət səviyyəsində idmana himayə davam edərsə, 2004-cü ildə Afinada keçiriləcək Olimpiya oyunlarında çoxlu medal qazanacaqsınız.

Cənab Prezident, Azərbaycana ilk gəlişimdən etibarən həmişə cəmiyyətinizdə gedən müsbət dəyişiklikləri görürəm. Bu dəyişikliklər həyatın bütün sahələrini – idmanı, mədəniyyəti, iqtisadiyyatı və eləcə də paytaxtınızın simasını əhatə edir. Bu Sizin əzminizi göstərir və Siz bu gənc dövləti dünyanın aparıcı ölkələrinin səviyyəsinə gətirib çıxarmısınız. Tam əminəm ki, əgər idmana şəxsi himayəniz davam edərsə, gənclər öz bacarıqlarını gələcəkdə daha yüksək səviyyədə göstərə biləcəklər. İdmanın, gənc idmançıların inkişaf etməsində Sizin göstərdiyiniz xidmətləri əsas götürərək, Beynəlxalq Həvəskar Boks Assosiasiyası qərara gəlmişdir ki, Sizi yüksək mükafatla, fəxri adla təltif etsin. Siz Azərbaycan prezidenti olaraq, gənc müstəqil ölkənizin qazandığı nailiyyətlərin təşəbbüskarı olmusunuz və eyni zamanda ölkəni çətin dövrdən çıxararaq, onu işıqlı, ümidverici, inkişaf etməkdə olan gələcəyə doğru aparın şəxs olmusunuz. Mənim üçün böyük fəxr olardı ki, bu ordeni şəxsən özüm təqdim edəydim. Lakin təəssüf ki, hazırda fiziki vəziyyətim buna imkan vermir. Ümid edirəm ki, Siz məni bağışlayarsınız. Mən Assosiasiyamızın vitse-prezidenti cənab Emil Jeçevdən xahiş edirəm ki, həmin mükafatı Sizə təqdim etsin.

* * *

Beynəlxalq Həvəskar Boks Assosiasiyasının vitse-prezidenti Emil Jeçev AİBA-nın mükafatını prezident Heydər Əliyevə təqdim etdi.

Dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev cənab Ənvər Çoudriyə təşəkkürünü bildirdi və onunla xatirə şəkli çəkirdi.

Ənvər Çoudri: Cənab Prezident, bildiyiniz kimi, mən həm də professoram, dərslər demişəm. Ona görə də Sizinlə bir qədər də söhbət etmək istəyirəm.

Cənab Prezident, biz çox uğurla keçmiş ilk dünya çempionatını Bakıda başa vurduq. Çox şadam ki, Siz də bu yarışları televiziya vasitəsilə izləmişiniz. Boksda olan sevginizə, marağınıza görə mən Sizə bir mükafat da təqdim etmək istəyirəm. Ümid edirəm ki, Bakıda bu cür yarışlar gələcəkdə də keçiriləcək və mən də iştirak edəcəyəm, Sizinlə yenidən görüşəcəyəm. İndi isə cənab Jeçev xatirə medalını yarışın bütün iştirakçıları adından Sizə təqdim etsin.

* * *

Cənab Emil Jeçev AİBA-nın xatirə medalını Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə təqdim etdi.

Ənvər Çoudri: Cənab Prezident, mənim üçün böyük şərəfdir və çox şadam ki, bu gün birlikdə olduq. Boksçulara olan bu məhəbbətinizə görə minnətdaram.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm. Sizə bütün işlərinizdə uğurlar arzulayıram. Azərbaycan boksunun gələcək inkişafını da böyük ümidlərlə gözləyirəm. Sağ olun.

RUSIYANIN DAXİLİ İŞLƏR NAZİRİ BORİS QRIZLOVUN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

23 oktyabr 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Boris Vyaçeslavoviç, sizi və bütün nümayəndə heyətinizi Azərbaycanda salamlayıram. Şadam ki, Rusiyanın və Azərbaycanın daxili işlər orqanları arasında əlaqələr son vaxtlar xüsusilə fəallaşmışdır. Bir çox məsələlərdə, ilk növbədə, terrorizmlə və digər xüsusi təhlükəli cinayətlərlə mübarizə məsələlərində birgə əməkdaşlığımız Azərbaycan üçün də, Rusiya üçün də, şübhəsiz, faydalıdır.

Deyə bilərəm ki, son vaxtlar, bir ildən artıqdır Rusiyanın və Azərbaycanın müxtəlif orqanları, idarələri arasında əməkdaşlıq, qarşılıqlı fəaliyyət güclənmişdir. Biz belə əməkdaşlığı həmişə istəmişik və istəyirik, amma bəzən adekvat cavab almırdıq. Vladimir Vladimiroviç Putin prezident seçildikdən və xüsusən bu ilin əvvəlində onun Azərbaycana rəsmi səfərindən sonra bütün xətlər üzrə əlaqələrimiz çox fəallaşmışdır. Demək istəyirəm ki, Rusiyanın və Azərbaycanın Daxili İşlər nazirlikləri arasında əməkdaşlıq xüsusilə səmərəlidir. Biz çox razıyıq ki, siz – mən Rusiyanın daxili işlər orqanlarını nəzərdə tuturam – Azərbaycanda cinayət törədərək Rusiyada gizlənmən bəzi cinayətkarların Rusiya ərazisində axtarışı və yaxalanması ilə fəal məşğul olursunuz. Eyni işi burada, Azərbaycanda bizim Daxili İşlər Nazirliyimiz də görür.

Rusiya böyük ölkədir. Əlbəttə, orada cinayətkarların gizlənmə biləcəyi yerlər var. Azərbaycan kiçik ölkədir, buna baxmayaraq, cinayətkarlar, xüsusən Şimali Qafqazda terror aktları törədənlər burada da gizlənilir. Burada onlar özlərinə sığınacaq tapmağa çalışırlar, lakin hüquq-mühafizə orqanlarımız rusiyalı həmkarları ilə qarşılıqlı əlaqə şəraitində çox fəal işləyirlər.

Zənnimcə, sizin səfəriniz və sizinlə Azərbaycanın Daxili İşlər naziri Ramil Usubov – o sizinlə bundan əvvəl də görüşmüşdür – arasında olmuş danışıqlar və söhbətlər xüsusi təhlükəli cinayətlərlə, yəni terrorizmlə, narkotik maddələrin qanunsuz yayılması ilə birgə mübarizədə, xüsusən Şimali Qafqazda və ümumən Qafqazda daha sabit vəziyyətin təmin edilməsi üçün göstərdiyimiz səylərin güclənməsinə kömək edəcəkdir. Mən buna şadam və vaxt tapıb Azərbaycana gəlməyinizi qiymətləndirirəm. Bilirəm ki, işləriniz çoxdur, məsələləriniz çoxdur, axı ölkəniz çox böyükdür. Buna baxmayaraq, nazirimizin dəvətini qəbul etməyinizi və buraya gəlməyə imkan tapmağınızı Rusiya tərəfindən, xüsusən Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən Rusiya ilə Azərbaycan arasında fəal əməkdaşlığı həqiqətən inkişaf etdirmək istəyi kimi qiymətləndirirəm.

Son vaxtlar başqa xətlər üzrə münasibətlərimiz də yaxşı inkişaf edir. Biz bu münasibətlərin daha da inkişaf etməsini istəyirik və bu, təbii istəkdir. Hüquq-mühafizə orqanlarının xətti ilə əməkdaşlıq isə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Xüsusən də beynəlxalq terrorizm, narkotik maddələr alveri kimi cinayətlər və digər təhlükəli cinayətlər geniş yayıldıqda birgə fəaliyyətin və sıx əməkdaşlığın müstəsna əhəmiyyəti var. Ümidvaram ki, bu gün həmin məsələləri müzakirə etdiniz. Yəqin ki, təkcə onları yox, başqa məsələləri də. Lakin mən yalnız bunlara toxunuram, çünki onlar bizi xüsusilə narahat edir. Mən sizi bir daha salamlayıram.

B o r i s Q r i z l o v: Hörmətli Heydər Əliyeviç, Sizinlə görüşmək imkanı yaratdığınıza görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bu bizim üçün çox mühüm görüşdür. Firsətdən istifadə edib, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin oktyabrın 18-də qeyd olunmuş 10 illiyi münasibətilə Sizi və dövlətinizi bir daha təbrik etmək istərdim.

Bu gün biz cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində qarşılıqlı fəaliyyətin gücləndirilməsi məsələlərini Daxili İşlər naziri Ramil İdrisoviçlə müzakirə etdik. Hesab edirəm ki, bu məsələləri çox konstruktiv müzakirə etdik və nəticədə 2002-ci ilin işləri haqqında protokol imzaladıq. Hazırda bizim iki təməl sənədimiz var. Bunlar idarələrarası qarşılıqlı fəaliyyət haqqında 1996-cı il tarixli saziş və sərhəd rayonlarında qarşılıqlı fəaliyyət haqqında 2000-ci il tarixli sənəddir. Biz 2001-ci ildə ilk dəfə illik protokol imzalamışdıq və indi 2002-ci ildə qarşılıqlı fəaliyyətimizin gücləndirilməsi məsələlərini həmin formatda müzakirə etmişik. Bugünkü müzakirələrdən belə nəticəyə gəldik ki, bir sıra məsələləri gələn ilə qədər təxirə salmaq olmaz və odur ki, biz artıq indi, cari il çərçivəsində bəzi məsələlər barədə razılığa gəlmişik. Məsələn, bir aydan sonra MDB ölkələri Daxili İşlər nazirləri şurasının iclasını keçirmək nəzərdə tutulur. Düşünürəm ki, birgə təşəbbüsümüz sayəsində beynəlxalq terrorizmlə mübarizənin gücləndirilməsinə dair bir sıra əlavə məsələləri də müzakirə edəcəyik. Bunu hazırkı şərait tələb edir.

Biz sərhədboyu rayonlarda qarşılıqlı fəaliyyətin gücləndirilməsi məsələlərini müzakirə etdik. Həm beynəlxalq terrorizmlə mübarizə, həm də narkotiklərin qeyri-qanuni dövriyyəsi ilə əlaqədar şərait qarşılıqlı

fəaliyyətin məhz sərhədboyu rayonlarda gücləndirilməsini tələb edir. Narkotiklərlə mübarizəyə gəldikdə isə, narkotiklərin yayılmasının qarşısının alınması bu gün dövlətlərimiz üçün ən mühüm məsələdir. Vəziyyət, doğrudan da, çox ağırdır və biz Əfqanıstandan və İrandan narkotiklərin daşındığı bir məkəndəyik. Bu sahədə sıx əməkdaşlığımızı daha da möhkəmləndirmək lazımdır. Biz narkotiklərin tapılması üçün Rusiyada yeni cihazların və avadanlığın işlənilib hazırlanması barədə danışıq. Ramil Usubov Azərbaycan DİN-in nümayəndə heyətinin noyabr ayında Moskvada keçiriləcək yeni polis avadanlığı və polis texnikası növləri sərəgisində iştirak etməsi barədə dəvətimizi qəbul etdi. Biz orada birgə işləyib hazırladığımız cihazların və avadanlığın qarşılıqlı fəaliyyəti və istifadə olunması imkanlarını müzakirə etməliyik.

Bu da mühüm istiqamətdir və zənnimcə, onu qarşılıqlı fəaliyyət şəraitində inkişaf etdirmək lazımdır.

Biz Xəzər dənizində vəziyyətlə, xüsusən biosferin qorunub saxlanması ilə bağlı məsələ qaldırdıq. Brakonyerlərin vəhşicəsinə məhv etdikləri nəbə balığı ilə əlaqədar vəziyyət sizin dövləti də, bizi də narahat edir. Biz qanunsuz surətdə əldə olunan məhsulun – həm balığın, həm də kürünün – Rusiyadan Azərbaycana və Azərbaycandan Rusiyaya ötürülməsi imkanının qarşısını almaq üçün, cinayətkar aləmin kanallarını kəsmək üçün gələn ildən Rusiyadakı texnikadan istifadə etməklə, sizdəki informasiyadan istifadə etməklə birgə keşik çəkilməsinin mümkünlüyü barədə məsələləri müzakirə etdik.

Biz informasiya mübadiləsinə dair məsələləri müzakirə etdik, bunlar da çox vacib məsələlərdir. Bizim nümayəndə heyətinə kriminal milis xidmətinin nümayəndəsi, bu xidmətin rəhbərinin müavini də daxildir. Ekspertlərin bilavasitə qarşılıqlı əlaqə şəraitində müzakirə edə biləcəkləri məsələlər də çox mühümdür.

Biz Daxili İşlər nazirlikləri nümayəndələrinin mübadiləsi məsələsini də müzakirə etdik. Azərbaycan DİN-in nümayəndəsi artıq Rusiyada işləyir, gələn ildən isə biz Rusiya DİN-in nümayəndəsini buraya işləməyə göndərəcəyik. Biz bu məsələni Rusiya Federasiyasının Azərbaycandakı səfiri Nikolay Timofeyeviçlə müzakirə etdik. Bizə elə gəlir ki, o, səfirliyin ərazisində yer ayıracaqdır. Azərbaycanın daxili işlər orqanları ilə bizim nümayəndəmiz arasında qarşılıqlı fəaliyyətin gücləndirilməsi daha operativ məlumat mübadiləsi aparmağa imkan yaradacaqdır. Bir sözlə, zənnimcə, nəzərdə tutduğumuz bu cür tədbirlər cinayətkarlıqla mübarizə məsələlərinin həllinə əlavə təkan verəcəkdir.

Biz Azərbaycan ərazisində rusiyalı qaçqınlar olmasına aid məsələlərə də toxunduq. Onlar əsasən Çeçenistan Respublikasının sakinləridir.

Biz güman edirik ki, onların arasında nanəcib vətəndaşlar da ola bilər. Ona görə də məhz məlumat mübadiləsi məsələləri – kriminal milis xidmətlərinin həll etdikləri məsələlər burada ön sıraya çıxır. Biz bu qaçqınların bizdə, Rusiyada qəbulu məsələlərini həll etməliyik. Bu proses terrorçularla bağlı ünsürlərin aşkara çıxarılması ilə yanaşı getməlidir. Bu məsələ də müzakirə olundu və biz başa düşürük ki, o çox ciddi məsələdir və onu yaxın vaxtlarda həll etmək lazımdır. Bizim bugünkü işgüzar görüşümüz hər iki tərəfə çoxlu fayda verdi. Biz nazirlər səviyyəsində artıq necənci dəfədir ki, görüşürük. Sonuncu görüş Moskvada olmuşdur. Onda Ramil Usubov Rusiya DİN İdarəetmə Akademiyası kursantlarının andiçmə mərasimində – onların arasında Azərbaycandan 15 kursant vardı, onlar da and içirdilər – iştirak edirdi. Biz kədr hazırlığı məsələlərini də müzakirə etdik. İndi Rusiya DİN-in sistemindəki ali məktəblərdə Azərbaycandan cəmi 50 kursant oxuyur. Biz hər il qəbulu 20 nəfərə çatdırmağa hazırıq. Beləliklə, Rusiya ərazisində ali məktəblərimizdən birində eyni vaxtda təhsil alan adamların sayı ildə 80 nəfəri keçəcəkdir. Düşünürəm ki, bu da faydalıdır. Ona görə faydalıdır ki, Rusiyada təhsil səviyyəsi, həqiqətən, yüksəkdir. Təhsilin səviyyəsi DİN sistemindəki ali məktəblərdə çox yüksəkdir, odur ki, Rusiyada təhsil verməklə əlaqələrimizi, münasibətlərimizi, sadəcə olaraq, möhkəmləndirəcəyik, bizdə işlənilib hazırlanan metodikaları vahid şəkllə salacağıq və onları başlıca işimizdə – cinayətkarların yaxalanmasında və cinayətkarlığın artmasının qarşısına sədd çəkilməsində tətbiq edəcəyik.

Ona görə də mənə elə gəlir ki, görüş kifayət qədər konstruktiv oldu və biz görüşün nəticələrinə dair protokol imzaladıq. Mətbuat bizi yordu, jurnalistlər çoxlu sual verdi, biz onları cavablandırdıq.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun. Bəli, siz qısa müddətdə həqiqətən, çoxlu məsələ müzakirə etmişiniz. Bu çox yaxşıdır.

Lakin ən başlıcası budur ki, qarşılıqlı razılıq var, əməkdaşlıq və qarşılıqlı fəaliyyət niyyəti var. Mən bunların hamısını bəyəniyəm və bəyan edirəm ki, Azərbaycanın Daxili İşlər Nazirliyi ümumi mənafeələrimiz naminə sizinlə, Rusiyanın Daxili İşlər Nazirliyi ilə bundan sonra da fəal əməkdaşlıq edəcəkdir.

Siz bir məsələyə toxundunuz. Çox məsələyə toxundunuz, amma bir məsələnin, həqiqətən, olduqca böyük əhəmiyyəti var. Onların hamısı əhəmiyyətlidir. Ancaq mən, sadəcə olaraq, diqqəti buna cəlb etmək istəyirəm. Bu, Xəzərin bioloji ehtiyatları məsələsidir.

Bilirsiniz ki, Xəzərin bioloji ehtiyatları amansızcasına talan edilir. Özü də bütün Xəzəryanı ölkələr tərəfindən talan olunur – həm Azərbaycan, həm İran, həm Türkmənistan, həm Qazaxıstan, həm də Rusiya tərəfindən. Heç bir ölkə deyə bilməz ki, onun ərazisi çərçivəsində Xəzər dənizində hər şey öz qaydasındadır. Ümumiyyətlə, bu çox mürəkkəb və çətin problemdir. Sovet İttifaqı illərində mən burada, sonra da Moskvada işləyərkən, vahid bir dövlət və Xəzərin balıq ehtiyatlarının mühafizəsi sahəsində çox ciddi qayda-qanun olduğu vaxtlarda da brakonyerlik vardı və brakonyerliklə mübarizə hüquq-mühafizə orqanlarımızın fəaliyyətində mühüm istiq-

mətlərdən biri idi. İndi isə Xəzərin sahilində bir deyil, beş dövlət var. Ona görə də bizim timsalımızda deyə bilərəm və hesab edirəm ki, digər Xəzəryanı dövlətlərdə də vəziyyət eynilə bu cürdür – lazımı nəzarət yoxdur. Brakonyerliklə mübarizəyə cavabdeh olan şəxslərin özləri bəzən brakonyerliklə məşğul olur, bundan faydalanırlar. Açığını deyəcəyəm, əgər bir neçə il də belə davam etsə, Xəzərdə vəziyyət çox çətin olacaqdır.

Mən keçmiş təcrübəmdən bilirəm ki, brakonyerləri tutmaq çox çətinidir, çünki onlar dənizə kiçik katerlə çıxır və sanki heç nə etmirlər, əslində isə, balıq ovlayırlar. Açığını deyəcəyəm, məsələn, Azərbaycanda bazarlarda heç vaxt kürü olmurdu. Bazarlarda heç vaxt indiki qədər qiymətli balıq növləri olmayıbdır. Bir vaxtlar kürü çox nadir məhsul idi, onu əldə etmək mümkün deyildi. Xatirimdədir, 50-ci illərdə burada balaca bir kürü bankası tapmaq problem idi. Çünki hər şey bir mərkəzdə cəmləşdirilmişdi, ümumiyyətlə, Azərbaycanda çoxları kürünün nə olduğunu bilmirdi.

Xüsusilə, nərə, uzunburun balıq, ağ balıq və s. nə olduğunu bilmirdilər. Yadımdadır, bir vaxtlar Xəzərdə çoxlu siyənək balığı vardı. Bu balıq o qədər ucuz idi ki, onu mağazalarda almırdılar. Əvvəla, Azərbaycanda onu çox da yemirdilər, çünki o, araq üçün yaxşı qəlyanaltıdır. Bizdə araq az içildiyindən, siyənək balığı az yeyilirdi. İndi isə siyənək balığını tapa bilməzsən. Bax, əgər Usubova desəm ki, sabah mənə bir neçə siyənək balığı tap, mən siyənək balığı yemək istəyirəm, o tapmayacaqdır. Eləcə də, bir çox digər növ balıqlar. Halbuki, Xəzərdə qiymətli balıqlar olduqca çoxdur. Əlbəttə ki, ən qiymətliləri uzunburun balıq, nərə balığı və ağ balıqdır. Bunlar dünyada da ən qiymətli balıqlardır. Belə çıxır ki, biz bütün bu işi başlı-başına buraxmışıq. Bir vaxtlar hər respublikanın nə qədər balıq ovlaması üçün kvota vardı, İran üçün məhdudiyətlər çox böyük idi. Çünki bizim dənizdə sərhədimiz vardı, onlar bu sərhədi keçə bilməzdilər. İndi isə bunların hamısı pozulmuşdur. Ona görə də siz – mən Xəzəryanı ölkələrin daxili işlər orqanlarını nəzərdə tuturam – vaxt tapıb bu məsələni ayrıca müzakirə etməli, hər bir respublikada vəziyyəti öyrənməlisiniz. Əlbəttə, hərə sübuta yetirməyə çalışacaq ki, məndə vəziyyət belə deyildir. Hesab edirəm ki, vəziyyət hər yerdə eyni cürdür. Azərbaycanda da, Türkmənistanda da, Qazaxıstanda da, başqa ölkələrdə də belədir. Əgər siz bu istiqamətdə bir şey edə bilsəniz, böyük iş görmüş olarsınız. Bu hansısa cinayətkarların yaxalanmasından da artıq işdir. Təkrar edirəm, Xəzər dünyada nadir dənizdir, onun bioloji ehtiyatları da nadirdir və bu ehtiyatlar talan edilir. Təəssüf ki, bu məsələni MDB-də heç kim bir dəfə də olsun qaldırmayıbdır, indi siz onu qaldırdınız və mən bu məsələni xatırladım. Hesab edirəm ki, biz təkcə Daxili İşlər nazirlikləri çərçivəsində deyil, bəlkə də MDB-nin Xəzəryanı dövlətləri başçıları çərçivəsində – burada isə dörd dövlət var – vahid qayda-qanun, nəzarət yaratmalı və bunu İrana da təklif etməliyik. Bu çox mühüm məsələdir.

Sizin müzakirə etdiyiniz bütün digər məsələlər də çox vacibdir. Mən bunların hamısını alqışlayır və bir daha bildirirəm ki, bizim tərəfimizdən əməkdaşlıq gücləndiriləcək və davam etdiriləcəkdir. Artıq əməli nəticələr var. Mən çox minnətdaram ki, müxtəlif vaxtlarda və son vaxtlar Rusiya ərazisində gizlənmiş bir çox təhlükəli cinayətkarlar tutulmuş və bizə təhvil verilmişdir. Bu yaxınlarda, bir neçə gün əvvəl...

R a m i l U s u b o v (*Azərbaycanın Daxili İşlər naziri*): Xüsusi təyinatlı polis dəstəsinin keçmiş üzvü Moskvada yaxalanmış, Zaqatalada cinayətlər törətmiş üç cinayətkar da Dağıstanda tutulmuşdur.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən buna görə minnətdaram və ümidvaram ki, gələcəkdə də belə olacaqdır.

Xahiş edirəm, mənim salamımı və ən xoş arzularımı prezident Vladimir Vladimiroviç Putinə yetirəsiniz. Onun bu ilin əvvəlində Azərbaycana rəsmi səfəri əməkdaşlığımız və qarşılıqlı fəaliyyətimiz üçün olduqca əlverişli şərait yaratmışdır. Bundan sonra bir çox istiqamətlərdə əməkdaşlığımız güclənmişdir və hesab edirəm ki, belə oxşar yanaşma, yəni həm bu, həm də digər tərəfdən eyni cür yanaşma olduqda, əməkdaşlığımızı inkişaf etdirmək üçün böyük ehtiyatlarımız, böyük imkanlarımız var.

B o r i s Q r i z l o v: Heydər Əliyeviç, çox sağ olun. Mən öz tərəfimdən diqqətinizi ona cəlb etmək istərdim ki, Buynakskada basqında təqsirli bilinən cinayətkarlar bu il birgə söylərimiz nəticəsində yaxalanaraq Rusiyaya ekstradisiya edilmişlər. Daxili İşlər nazirləri şurasının bu il keçirilmiş iclasında biz bu əməliyyatı xatırladıq. Doğrudan da, biz sıx qarşılıqlı fəaliyyət göstəririk və bir-birimizin qarşısında qoyduğumuz məsələlərin həll edilməsinə heç bir maneçilik yoxdur. Biz çoxlu tapşırıqlar veririk, alırıq və bütün məsələlər bu tapşırıqlar çərçivəsində həll olunur. Cinayətkarlıqla mübarizə sahəsinə, Azərbaycan Daxili İşlər Nazirliyinə xeyli vaxt ayırdığımıza görə Sizə şəxsən təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bu çox xoşdur. Prezident Vladimir Vladimiroviç Putinin də bayram münasibəti ilə təbrikini və ən xoş arzularını bir daha Sizə çatdırmaq istəyirəm. İlk dəfə gəldiyim bu gözəl şəhəriniz barədə öz fikrimi söyləmək istərdim. Çox gözəl, cazibədar, başlıcası isə qaynar şəhərdir. Küçələrdə qələbəlikdir, insanların üzü gülür, xoşdur ki, şəhər tikilir, inkişaf edir. Bu, doğrudan da, nikbin hisslər oyadır. Bir sözlə, təəssüratlarımız çox xoşdur. Bizi qəbul edib dinlədiyiniz üçün bir daha sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun.

**ƏLCƏZƏİR XALQ DEMOKRATİK RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ƏBDÜLƏZİZ BUTEFLİKAYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Əlcəzəir Xalq Demokratik Respublikasının milli bayramı – Əlcəzəir İnqilab günü münasibətilə Sizi və dost Əlcəzəir xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Əlcəzəir Xalq Demokratik Respublikası arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri bundan sonra da xalqlarımızın mənafeyi naminə inkişaf edəcək və dərinləşəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 23 oktyabr 2001-ci il

**ATƏT-in PARLAMENT ASSAMBLEYASININ
SƏDRİ ADRIAN SEVERİNİN
BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

23 oktyabr 2001-ci il

H e y d ər Ə l i y e v: Hörmətli sədr!

Hörmətli qonaqlar!

Azərbaycana xoş gəlmisiniz. ATƏT bu təşkilata daxil olan bütün ölkələr üçün, o cümlədən bizim üçün çox vacib və əhəmiyyətli bir təşkilatdır. Ona görə də sizin Azərbaycana ziyarətiniz və ölkəmizlə şəxsən tanış olmağınız bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Siz artıq Bakıda, Azərbaycanda bir çox görüşlər keçirmisiniz. Bizim parlamentin sədrinin müavini mənə bu barədə məlumat verdi. Düşünürəm ki, müəyyən təəssürlər əldə etmişiniz.

Azərbaycan ATƏT-lə bütün sahələrdə çox sıx əməkdaşlıq edir. Təbii ki, ATƏT-in əsas prinsipləri olan demokratiya, insan hüquqları – bunlar bizim əməkdaşlığımızın bir hissəsidir. Amma bizim üçün ATƏT-lə əməkdaşlıq daha çox Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması ilə əlaqədardır. Güman edirəm, bu münaqişənin tarixi haqqında sizdə məlumatlar var. Təəssüf ki, uzun sürən bu münaqişə indiyə qədər həll olunmayıbdır.

Bilirsiniz ki, 1993-cü ildə ATƏT Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsini sülh yolu ilə həll etmək üçün Minsk qrupunu yaratdı. On iki dövlət bu Minsk qrupunun tərkibindədir. 1997-ci ildən Minsk qrupuna üç böyük ölkə – Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa həmsədrlik edir. 1996-cı ilin dekabrında ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə mühüm sənəd qəbul olunduqdan, 1997-ci ilin əvvəlində ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrliyi üç böyük dövlətə – Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa kimi böyük dövlətlərə həvalə edildikdən sonra bizdə çox ümidlər yarandı ki, bu üç böyük dövlət ATƏT-in mandatından istifadə edərək məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olacaqlar. Təəssüf ki, ötən illərdə bu məsələ həll olunmayıbdır. Çox görüşlər keçirilibdir, ancaq Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyinə görə bu məsələ indiyə qədər həll olunmur.

ATƏT-in ən əsas prinsipi hər bir ölkənin ərazi bütövlüyü və sərhədlərinin toxunulmazlığıdır. Biz istəyirik ki, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi bu prinsiplər əsasında həll olunsun. Ancaq Ermənistan isə bu prinsiplərə məhəl qoymur. ATƏT də, onun Minsk qrupu da, xüsusən həmsədrilər də, deyə bilərəm ki, bu barədə prinsiplial mövqe tutmurlar. Amma Azərbaycanın torpaqlarının 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır, bir milyon azərbaycanlı yerindən-yurdundan zorla çıxarılıb, onların əksəriyyəti çadırlarda yaşayır. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində hər bir şey dağılıb viran olubdur. ATƏT də buna göz yumur.

İndi son vaxtlar Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin bilavasitə birbaşa görüşləri həyata keçirilir. Minsk qrupunun həmsədriləri bizə deyirlər ki, siz hansı razılığa gəlsəniz, biz onu qəbul edəcəyik. Ermənistan isə Azərbaycanın ərazisi olan Dağlıq Qarabağa ya müstəqillik tələb edir, yaxud da ki, onu Ermənistana birləşdirmək istəyir. Biz bununla razı ola bilmərik. Gərək buna ATƏT də razı olmasın, Minsk qrupu da razı olmasın.

Çünki bu, beynəlxalq hüquq normalarına, ATƏT-in prinsiplərinə zidd olan bir şeydir. Təəssüf ki, ATƏT burada özü qəbul etdiyi prinsipləri pozur. Bizə təklif edir ki, siz danışıq, görək hansı razılığa gələcəksiniz. Hansı razılığa gələ bilərik. Əgər Ermənistan bizim torpağımızı işğal edib oradan çıxmaq istəmirsə, hansı razılığa gələcəyik. Ya gərək ATƏT-in Minsk qrupu burada prinsiplial bir mövqe tutsun, ya da gərək müharibə aparıb torpaqlarımızı işğaldan azad edək. Müharibənin yenidən başlamasını ATƏT qətiyyənlə istəmir. Biz də hesab edirik ki, məsələ sülh yolu ilə həll olunmalıdır. Amma məsələ həll olunmur.

Yenə də deyirəm, biz ATƏT-lə uzun illərdir əməkdaşlıq edirik. ATƏT-in üzvü olan bir ölkə ildə bu təşkilata sədrlik edir. İndi sədrlik Rumıniyanındır və bu ölkənin Xarici İşlər naziri sədrlik vəzifəsini icra edir. O, Azərbaycanda da, Ermənistanda da olmuşdu. Onunla geniş danışıqlar aparmışıq. Ancaq təəssüflər olsun ki, bunlar nəticə vermir. Hesab edirəm ki, bizim əməkdaşlığımızda – həm ATƏT üçün, həm də Azərbaycan üçün – bu məsələ əsas yer tutur. Digər məsələlərdə elə bir problem yoxdur. Siz gəlib burada Azərbaycanla tanış olursunuz, bizim vəziyyətimizi görürsünüz. Güman edirəm, qaçqınların vəziyyətini gördünüz. İndi bu məsələnin həllinə müəyyən bir təsir etməlisiniz.

A d r i a n S e v e r i n: Cənab Prezident, bu gün bizə görüş üçün imkan yaratdığınıza və söylədiyiniz xoş sözlərə görə Sizə minnətdarlığımı bildirirəm.

İcazə verin, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin onilliyi münasibətilə Sizi təbrik edirəm. Bu müstəqilliyin bu günə qədər qorunub saxlanılmasında biz – ATƏT təşkilatı Sizin rolunuzu yüksək qiymətləndiririk və ölkədə möhkəm siyasi sabitliyə nail olmağınızı dəyərləndiririk.

Məlum olduğu kimi, ATƏT-in əsas məqsədlərindən biri demokratik cəmiyyətlər yaratmaqdır. Biz bu sahədə Sizinlə müəyyən vaxtdır əməkdaşlıq edirik. Azərbaycan bizimlə əməkdaşlıq edən ən məhsuldar ölkələrdən biri hesab olunur. Dünən və bu gün bizim günümüz çox məhsuldar oldu. Proqramımız çox sıx idi. Bu günlər ərzində biz müxtəlif təsisatların, dövlət müəssisələrinin nümayəndələri, siyasi partiyaların təmsilçiləri ilə, qeyri-dövlət təşkilatlarının və Azərbaycandakı müxtəlif konfessiyaların nümayəndələri ilə görüşlər keçirdik.

Doğrudur, bəzən müşahidə etmək olar ki, daxili siyasət məsələsində hökumətlə müxalifət arasında fikir ayrılığı mövcuddur. Lakin təhlükəsizlik məsələlərinə gəldikdə, bu haqda və xüsusilə də Dağlıq Qarabağ böhranı haqqında söhbət etdikdə biz görürük ki, hökumətlə müxalifət partiyalarının bu barədə mövqeyi eynidir. Xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, Azərbaycanın, ümumiyyətlə, Cənubi Qafqazın təhlükəsizliyi və sabitliyi ATƏT üçün olduqca vacibdir.

Dağıdıcı qlobal terrorizmə qarşı birgə mübarizəmizdə Azərbaycanın rolunu xüsusi olaraq vurğulamaq istəyirəm. Demək istəyirəm ki, doğrudur, hazırda bütün qüvvələr, səylər qlobal terrorizmə qarşı yönəlmişdir. Lakin bu heç də o demək deyil ki, biz bu müddət ərzində Azərbaycanı diqqətsiz qoyuruq, Azərbaycana fikir vermirik. Qlobal terrorizmlə mübarizə aparan zaman buradakı problemlərə göz yummaq, elə bilirəm ki, səhv addım olardı.

Cənab Prezident, mən Sizinlə tam razıyam ki, biz burada mövcud olan problemlərin həlli ilə kifayət qədər uğurla məşğul olmamışıq.

Azərbaycan ATƏT-in fəaliyyətində iştirak edən üzv dövlətdir. Elə bilirəm, hər iki tərəfin borcudur ki, Azərbaycan burada fəal işləsin və təşkilatımızın kamilliyinə öz töhfəsini versin. ATƏT-in daha effektiv işləməsi üçün Sizin lazımı və vaxtında edilən tənqidinizi töhfə kimi qəbul edirik.

Cənab Prezident, ATƏT-in təcrübəsində siyasi həll üçün kifayət qədər sənədlər yığılmışdır. 1996-cı ildə Lissabon sammitində qəbul olunmuş qərarları, sənədləri xatirinizə salmaq istəyirəm. Həmin sammit zamanı praktiki olaraq bütün dövlətlər tərəfindən prinsiplial sənədlər qəbul olunmuşdu. Yalnız onların həyata keçirilməsi məsələsi qalırdı. Sizinlə razıyam, biz bu qərarların həyata keçirilməsi üçün kifayət qədər iş görməmişik.

Cənab Prezident, biz bu gün Qarabağ qaçqınlarının yaşadığı yerlərə getdik. Orada onların yaşadığı şəraiti öz gözümüzlə gördük. Düşünürəm ki, bu, yalnız siyasi, yaxud coğrafi-siyasi problem deyil, bu, eyni zamanda humanitar problemdir. Sizin hökumətin çox əzmlə işləməsindən, göstərdiyi səylərdən, yardım etmək cəhdlərindən asılı olmayaraq, istənilən halda, bütün bu cəhdlər qaçqınlara öz vətənlərinin əvəzini verə bilməz və Siz onlara kifayət qədər yardım edə bilməzsiniz. Onların əzabları, çəkdikləri əziyyət buna canlı şahiddir. Ona görə də çalışacağam ki, siyasətçilərlə söhbət edirəm, onları buraya dəvət edirəm. Onlar gəlib bu vəziyyəti öz gözləri ilə görsünlər və ondan sonra daha fəal işləsinlər. Dağlıq Qarabağ problemini həll etmək, işlərimizə yenidən başlamaq üçün bu, başlanğıc nöqtələrindən biri ola bilər.

Əgər qaçqınlar burada yaşamağa davam edərlərsə, bu daha uzun müddət çəkərsə, təbiidir ki, onlarda olan psixoloji qorxu hissi qalacaqdır. Çox qorxulu vəziyyət alınabilir, bu qorxu hissi qaçqınlarda dağıdıcı xarakter formalaşdırabilir. Bu problemin həllinə çalışmaq qlobal terrorizmə qarşı vuruşmağın bir hissəsidir.

Təbiidir ki, üzümüzlə gələn günlərdə mən regionun digər ölkələrinə də səfər edəcəyəm və bu problemi orada qaldıracağam. Əlbəttə, mən o prinsiplə də razıyam ki, təcavüz olan yerdə təcavüzkar da var, qurban da var. Bu gün bizim gördüyümüz adamlar təbiidir ki, qurbanlardır. Bilirəm ki, onlar təkcə burada yox, respublikanın digər yerlərində də yaşayırlar.

Mən bu prinsiplə də razıyam ki, təcavüzkar, qurban olan yerdə heç kim ona laqeyd qala bilməz. Ona görə də hesab edirəm ki, belə olan halda beynəlxalq ictimaiyyət məsuliyyəti üzərinə daha çox götürməlidir. Əlbəttə, siyasətdə yalnız arzu yox, nəticə vacib olur. Gördüyünüz kimi, hələ bizim nəticəmiz yoxdur. Parlament Assambleyası olaraq biz istərdik ki, bu prosesə yeni bir təkan verək. ATƏT-in tələblərindən ən başlıcası ondan ibarətdir ki, ATƏT-in prinsipləri bütün üzv ölkələrdə qəbul olunmalıdır. Biz buna əsaslanaraq istərdik ki, bu işdə də öz töhfəmizi verək. Əlbəttə, bunu təşkilatımızın çərçivəsində, görüşlərdə müzakirə edəcəyik. Təşkilatımızın ayrı-ayrı üzvlərinə belə bir səlahiyyət, cavabdehlik verməyi də planlaşdırırıq ki, onlar Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ problemi üzərində işləsinlər.

Cənab Prezident, bundan əlavə, nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, ATƏT artıq bu ölkədə demokratiya və demokratik prosesləri sürətləndirmək sahəsində kifayət qədər iş görmüşdür. Bizim təşkilatda, xüsusilə də ATƏT-in Parlament Assambleyasında özümüzü müəllim, hakim, yaxud da müfəttiş kimi görmürük. Biz sizi öyrətməyə gəlməmişik, buradakı vəziyyət haqqında mühakimə yürütmək fikrində deyilik. İstəyirik ki, burada rəqabət apara biləcək cəmiyyət qurulsun.

Doğrudur, biz Dağlıq Qarabağ məsələsində kifayət qədər uğurlu işləməsək də, digər sahələrdə çox uğurlu işləmişik. Azərbaycanda birgə işlədiyimiz və qurduğumuz plüralist, demokratik və müasir cəmiyyət də Dağlıq Qarabağ probleminin həllində fəal rol oynayacaqdır.

Cənab Prezident, elə bilirəm ki, biz bu əsaslarda əməkdaşlığımızı davam etdirə bilərik. Yəqin Siz mənimlə razılaşarsınız ki, ATƏT-in Bakıdakı ofisi yaxşı işləyir və onlar işlərini uğurla davam etdirə bilirlər.

Cənab Prezident, üzr istəyirəm ki, bu qədər çox danışdım. Amma istəyirdim ki, Sizə səfərimiz, burada gördüyümüz işlər haqqında geniş məlumat verim. Biz parlamentinizlə çox uğurlu əməkdaşlıq edirik. Digər təşkilatlarla işimizi daim davam etdiririk. Məqsədimiz ondan ibarətdir ki, bu ölkədə xoş arzuları reallığa çevirək.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm. Birincisi, sizin Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması ilə əlaqədar fikirlərinizi mən müsbət qiymətləndirirəm. Amma arzu edərdim ki, bu fikirlər – bu işi düzgün anlamaq, qəbul etmək– reallığa çevrilsin.

Sizin burada bəyan etdiyiniz fikirlər və mövqeyiniz bizi tamamilə təmin edir. Amma bunları həyata keçirmək lazımdır. Siz bəyan etdiniz ki, bu barədə çalışacaqsınız. Mən də ümid edirəm ki, siz çalışacaqsınız və çalışmalısınız. Çünki ATƏT gərək öz missiyasını yerinə yetirsin.

Sizin təşkilatın digər istiqaməti burada, yəni hər bir ölkədə demokratiyanın inkişaf etdirilməsi və insanların sərbəstliyinin, vətəndaş cəmiyyətinin yaranmasıdır. Bu barədə də bəyan etdiniz ki, çox işlər görülüb, biz müsbət əməkdaşlıq edirik. Mən sizə bildirmək istəyirəm ki, biz bu əməkdaşlığı qiymətləndiririk və bunu inkişaf etdirəcəyik. Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi, tutduğu yoldan heç vaxt dönməyəcəkdir. Bizim yolumuz Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətin bundan sonra daha da inkişaf etməsidir. Biz ötən on ildə bu barədə çox iş görmüşük.

Doğrudur, bu on ilin birinci mərhələsində bizim çox ağır problemlərimiz olubdur. Ancaq biz bu problemlərin də öhdəsindən gələ bilmişik. Biz bundan sonra bu istiqamətdə öz səylərimizi qoyacağıq. Bu təkcə sizin üçün yox, ATƏT üçün yox, birinci növbədə, Azərbaycan xalqı, Azərbaycan dövləti üçündür. ATƏT isə sadəcə buna yardım edir. Biz bu yardımdan məmnunuq. Ancaq əgər Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin 13 il ərzində həll olunmamasını nəzərə alsaq, onda hesab edin ki, biz Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətini, hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət qurmaq işini nə qədər sürətlə aparmışıq və bu nailiyyətləri əldə etmişik.

İndi təsəvvür edin, əgər bu münaqişə olmasaydı, bizim bölgəmizdə sülh olsaydı, onda bu sahədə, yəni demokratik cəmiyyətin inkişaf etdirilməsi sahəsində bundan da çox nailiyyətlər əldə etmək olardı. Azərbaycan bir neçə il Ermənistanla müharibə aparıb. Mənə belə gəlir ki, müharibə gedən yerdə demokratiyadan danışmaq, hər halda, həqiqətə o qədər uyğun olmaz. Biz sadəcə, Azərbaycanda Ermənistan ilə atəşin dayandırılmasını əldə edəndən, Azərbaycanın daxilində ictimai-siyasi vəziyyəti sabitləşdirdikdən, Azərbaycan iqtisadiyyatında inkişaf dövrünün başlanmasından sonra demokratik təsisatların yaradılmasına və inkişaf etdirilməsinə başlamışıq. Bu yol ilə gedirik və bundan sonra sizinlə çox sıx əməkdaşlıq edəcəyik.

A d r i a n S e v e r i n: Cənab Prezident, Sizdən ayrılmazdan əvvəl istərdim bir sual verim. Məlumdur ki, bu ilin əvvəlində bizdə və bizim təşkilatda böyük ümidlər vardı. Siz Amerika Birləşmiş Ştatlarında Ermənistanın prezidenti ilə görüşdünüz. Biz o zaman bu münaqişənin həllinə böyük ümidlər bəsləyirdik. Bəs necə oldu ki, bu məsələ davamını tapmadı və Siz bu görüşləri necə qiymətləndirirsiniz?

H e y d ə r Ə l i y e v: Hesab edirəm ki, görüşlər lazım idi. Ancaq mən artıq sizə dedim, Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyinə görə bu öz nəticəsini vermədi. Biz bu münaqişənin həll olunmasında çox maraqlıyıq, Ermənistandan da çox maraqlıyıq. Ermənistanın torpağı işğal olunmayıb, Ermənistanın bir milyon qaçqını yoxdur, Ermənistanda insanlar çadırlarda yaşamır, Ermənistanın ərazi bütövlüyü pozulmayıb. Amma bunların hamısı Azərbaycanda var. Ermənistan bundan istifadə edərək, Azərbaycandan çox güzəştlər tələb edirsə – mən sizə dedim, Dağlıq Qarabağa müstəqillik tələb edirsə – demək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulmasını qanuni hesab edirsə, biz bununla razı ola bilmərik.

**ÇEXİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB VATSLAV HAVELƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Çexiya Respublikasının milli bayram günü münasibətilə Sizi və dost çex xalqını ürəkdən təbrik edirəm. Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Çexiya Respublikası arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri daim genişlənilib inkişaf edərək xalqlarımızın rifahına yeni-yeni töhfələr verəcəkdir. Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 23 oktyabr 2001-ci il

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ƏHMƏD NECDƏT SEZƏRƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Əziz dostum, qardaşım!

Qardaş Türkiyə Respublikasının milli bayramı – Respublika elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Türkiyə xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Biz tarixi-milli kökləri eyni olan, zəngin mənəvi dəyərlərə malik xalqlarımızın dostluğunu, əməkdaşlığını hər şeydən uca tuturuq. Bir millətin iki dövləti olaraq ölkələrimizin daim bir-birinə göstərdiyi qarşılıqlı dəstəyi, inam və etimadi yüksək qiymətləndiririk.

Böyük Atatürkün yolu ilə irəliləyən Türkiyə Cümhuriyyətinin uğurları bizi həmişə sevindirir. Bu gün qardaş Türkiyənin Dünya Birliyində layiqli yer tutması, beynəlxalq aləmdə qazandığı nüfuz və hörmət qəlbimizi iftixar hissi ilə bürüyür.

Dövlətçiliyin inkişafı və möhkəmləndirilməsi, demokratiyanın bərqərar olunması sahəsində ölkənizin son dövrlərdə qazandığı nailiyyətlərdə Sizin rolunuz böyükdür.

Əziz qardaşım!

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar, qardaş Türkiyəyə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Dərin hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 23 oktyabr 2001-ci il

**TÜRKİYƏ BÖYÜK MİLLƏT MƏCLİSİNİN
SƏDRİ ZATI-ALİLƏRİ
ÖMƏR İZGİYƏ**

Hörmətli cənab sədr!

Türkiyə Respublikasının milli bayramı – Respublika elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və Türkiyə Böyük Millət Məclisinin bütün üzvlərini ürəkdən təbrik edirəm.

Qardaş Türkiyənin dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, demokratik, dünyəvi, hüquqi cəmiyyət quruculuğu sahəsindəki uğurları, beynəlxalq aləmdə layiqli yer tutması bizi qəlbən sevindirir.

Əminəm ki, bir-biri ilə qırılmaz tellərlə bağlı olan Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı möhkəm dostluq, qarşılıqlı anlaşma və inam daim möhkəmlənəcək və xalqlarımızın rifahına xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 24 oktyabr 2001-ci il

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB BÜLƏND ECEVİTƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

Türkiyə Respublikasının milli bayramı – Respublika elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və qardaş Türkiyə xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Atatürk ideallarına sadıq qalan Türkiyə Cümhuriyyətinin XX əsrdə böyük inkişaf yolu keçərək demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu yolunda qazandığı uğurlardan, ölkənizin regionun güclü dövlətlərindən birinə çevrilməsindən, gündən-günə artan beynəlxalq nüfuzundan fərəh hissi duyuruq.

Əminəm ki, tarixi, mənəvi kökləri eyni olan, bir-birinə dərin inam və etibar hissi ilə yanaşan xalqlarımız arasındakı dostluq və əməkdaşlıq daim möhkəmlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, işlərinizdə uğurlar, qardaş Türkiyəyə sülh və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 24 oktyabr 2001-ci il

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ
ATƏT-in MİNSK QRUPUNDAKI HƏMSƏDRİ
RUDOLF PERİNA İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

25 oktyabr 2001-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab Perina!
Hörmətli səfir!

Siz, Minsk qrupunun Amerika Birləşmiş Ştatları tərəfindən yeni nümayəndəsi kimi, Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Mən məmnunam ki, Azərbaycana gəlmisiniz. Bilirəm ki, siz Ermənistanda da olmusunuz. Çünki işə başlamazdan əvvəl vəziyyətlə yerində tanış olmaq çox yaxşı haldır.

Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması məsələsinin artıq böyük tarixi var. Bu tarix ərzində həmsədrlərin nümayəndələri bir neçə dəfə dəyişilibdir. Dəyişilməyən təkə Azərbaycanada olan adamdır. O da mənəm. Ona görə mən indi bilmirəm, bu sahədə Amerika Birləşmiş Ştatlarının neçənci nümayəndəsi ilə görüşürəm. Hər bir yeni nümayəndə təyin olunan zaman məndə ümidlər yaranır ki, yeni təyinat bizim bu işimizi daha da irəliyə aparacaqdır. Doğrudur, bu ümidlər uzun müddətdir yaranıb, amma hələ ki, məndə itməyibdir. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının Minsk qrupunun həmsədr kimi, siz bu məsələ ilə daha da ciddi məşğul olacaqsınız.

Mən bilirəm ki, bu təkə sizdən asılı deyildir. Ümumiyyətlə, dövlətin bu məsələyə olan münasibətindən asılıdır. Mən Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması sahəsində apardığı siyasətə və verdiyi vədlərə inanıram. Amma onların reallaşdırılması hələ ki, mümkün olmayıbdir. Arzu edərdim ki, sizin bu məsələ ilə məşğul olduğunuz zamanda biz onu tamamilə həll edə bilək. Çünki axır zamanlarda müəyyən tərəqqi əldə etmişik. O da bir qədər sabit deyil, bəzən artır, bəzən də aşağıya düşür. Amma mən istərdim ki, aşağı düşməsin, bundan sonra artan istiqamətdə getsin. Ona görə mən sizinlə səmimi əməkdaşlıq etməyə hazırım. Arzu edirəm ki, siz bu məsələləri həm özünüz daha da dərinləndirə bilərsiniz, həm də öz hökumətinizə çatdırasınız. Amma ən əsas məsələ ondan ibarətdir ki, biz son nəticəyə çataq. Bir daha xoş gəlmisiniz.

R u d o l f P e r i n a: Cənab Prezident, çox sağ olun. Bu gün Sizinlə görüşmək imkanı yaratdığınıza görə minnətdaram.

Cənab Prezident, mən bu görüşə heç bir yeni təkliflə gəlməmişəm. Eyni zamanda, heç bir danışıqlar aparmaq və detalları müzakirə etmək fikrində də deyiləm. Sizin özünüzün də doğru qeyd etdiyiniz kimi, bu mənim regiona tanışlıq səfərimdir. Bununla belə, bu həftənin sonunda üç həmsədr Lissabonda görüşəcəyik. Biz orada müzakirələr apardıqdan sonra, gözlənilməyinə görə, noyabrın əvvəlində buraya, eləcə də regionun münaqişəyə qatılmış digər yerlərinə gələcəyik. Lissabondakı məsləhətləşmələrdən əvvəl və buradakı görüşümüzə istərdim ki, Sizinlə söhbət edim və danışıqlar prosesi haqqında fikrinizi öyrənəm. Sizin gələcəyə baxışınız haqqında məlumatlanım, eyni zamanda, yaranmış vəziyyətə verdiyiniz qiymətlə tanış olum.

Məlum səbəblərə görə Sizin fikriniz bizim üçün olduqca vacibdir və Minsk qrupunun gələcəkdə işini necə qurması bundan çox asılı ola bilər. Lakin müzakirələri bununla bitirmək istəməzdim. İstərdim ki, müzakirələr zamanı biz sentyabrın 11-dəki faciəli hadisələrdən sonra dünyada yaranmış vəziyyəti də müzakirə edək. Bu faciəli hadisələr baş verdikdən sonra mən Vaşinqtondan bu regiona gəlmiş ilk nümayəndəyəm. Sizə bildirmək istəyirəm ki, bu hadisələrin Birləşmiş Ştatlarda böyük təsiri olmuşdur. Eləcə də bu hadisələr bütün dünyaya böyük təsir etmişdir və dünya bir qədər dəyişmişdir.

Mən həm də inanıram ki, həmin hadisələrdən sonra yaranmış yeni dövr bu regionda da öz təsirini göstərmişdir. İstərdim ki, həmin hadisələrin Dağlıq Qarabağ hadisələrinə necə təsir göstərəcəyini müzakirə edək.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında biz bu son on ili «soyuq müharibə»dən sonrakı dövr adlandırırıq. Biz bu müddəti yaşaya-yaşaya, eyni zamanda gələcəkdə nəyin baş verəcəyini bir növ gözləmədik. Sentyabrın 11-də baş vermiş hadisələr dünyadakı vəziyyəti tez, ani və faciəli şəkildə dəyişdi. Hələ ki, bizə həmin hadisələrin təsir qüvvəsinin necə olması bir o qədər də məlum deyildir. Lakin bir şey məlumdur ki, o hadisədən sonra hazırkı dünyada vacib bir dövr gələcəkdir. Bu da terrorizmə qarşı müharibənin hökmranlığı dövrü olacaqdır. Elə bilirəm ki, bu dövr soyuq müharibə dövrü qədər, bəlkə ondan da gərgin olacaqdır.

Yaranmış yeni dövrdə yeni maraqlar, yeni prioritetlər meydana gələcəkdir və ölkələr arasında artıq yeni münasibətlər qurulmağa başlayacaqdır. Bu hadisələrin dünyadakı hadisələrə, maraqlara, münasibətlərə həm müsbət, həm də mənfi təsiri olacaqdır. Mən bir qədər sonra bunu ətraflı izah edəcəyəm.

Düşünürəm ki, yeni prioritetlər yaranan zaman münaqişələrin həll olunması vacib prioritet olacaq, ön plana keçəcəkdir. Xüsusilə də regionda qeyri-sabitlik yaradan və bizi əsas problemlərdən uzaqlaşdıran Dağlıq Qarabağ münaqişəsi kimi bir problemin həllinə ehtiyac hiss olunacaqdır. Birləşmiş Ştatlar dünyanın bu hissəsinə daim böyük maraq göstərmiş və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunmasına daim can atmışdır. Lakin sentyabrın 11-də baş vermiş hadisələrdən sonra Birləşmiş Ştatların bu əzmi, bu istəyi daha da artacaqdır. Bundan sonra bizim daha sıx əməkdaşlığımıza ehtiyac duyulacaqdır. Çünki biz istəyirik ki, bu regionu sabit və bizimlə sıx əməkdaşlıq edən görək.

Deyə bilərəm ki, həmin hadisələrin davamı kimi, bir sıra hadisələr baş verəcəkdir. Biz onlardan birini bu günlərdə müşahidə etməkdəyik. «Azadlığa dəstək aktı»na 907-ci düzəliş hazırda Amerika Birləşmiş Ştatlarının Konqresində müzakirə olunur. Gözlədiyimizə görə, bu qanun layihəsi keçəcək və prezidentə imkan veriləcəkdir ki, ölkələrimiz arasında maneə olan həmin düzəliş aradan götürülsün. Elə bilirəm ki, haqqında danışdığım bütün bu dəyişikliklər – mən bir qədər sonra bunlar haqqında daha geniş danışacağam – bizim üçün imkan açır ki, münaqişələrin, xüsusilə də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllini tapmış olaq.

Cənab Prezident, doğrusu, əgər biz bu problemi həll etməsək, bu, başladığımız yeni dövrdə köhnə dövrdən qalmış bir problem olaraq qalacaqdır və biz onu həll etməməklə bu regionda yaşayan bütün tərəflərə zərbə vurmuş olacağıq. Bütün bu dediklərimi tamamlayaraq bildirmək istəyirəm ki, hazırda problemin həll olunması üçün bizə geniş imkan açılbır. Bu problemin aradan qaldırılmasında Azərbaycanın rolu və şübhəsiz ki, Sizin şəxsi rolunuz həddindən çox şeyi həll edə bilər.

Siz sözlünüzün əvvəlində dediniz ki, bu məsələ ilə əlaqədar son dövrdə müəyyən qədər tərəqqi əldə olunmuşdur. Siz bunu çox düzgün qeyd etdiniz. Hazırda bizim əsas məqsədimiz ondan ibarətdir ki, tərəqqini həllə çevirək. Gələcəyin əsas məqsədi də ondan ibarətdir ki, etdiyimiz tərəqqi ilə bağlı Sizin fikirlərinizi eşidək və bu tərəqqini necə sürətləndirə biləcəyimiz barədə bizə söz deyəsəniz. Çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm. Siz dediniz ki, bu məsələlər barəsində sonra söhbət edəcəyik. Mən də bu fikirlə razıyam. Siz çox geniş danışdınız ki, sentyabrın 11-dəki hadisələr, yəni Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı edilən çox dəhşətli terror dünyada, demək olar ki, vəziyyəti tamamilə dəyişdiribdir. Mən bu fikirlə razıyam. O fikirlə də razıyam ki, «soyuq müharibə» qurtarandan sonra bütün dövlətlər, xalqlar hesab edirdilər ki, artıq ona tamamilə son qoyulubdur. Ancaq indi biz görürük ki, belə olmadı. Biz də istəyirdik ki, «soyuq müharibə» qurtarandan sonra dünyanın hər yerində sabitlik olsun, sülh olsun və «soyuq müharibə»nin bitməsi təkcə Şərqlə Qərbin bir-birinə qarşı durmasının aradan götürülməsindən ibarət olmasın.

İndi biz o qədər iddia edə bilmərik ki, hər şeyi qabaqcadan görə bilərdik. Təbiidir ki, bunu dünyanın aparıcı dövlətləri, beynəlxalq təşkilatları daha da doğru-düzgün müəyyən etməli idilər. Ancaq təəssüflər olsun ki, dünyada hamı belə bir fikir yarandı ki, artıq «soyuq müharibə»yə son qoyulubdur, Qərblə Şərq arasında, yəni NATO ilə Varşava Paktı arasındakı ziddiyyətlər götürülüb, Varşava Paktı dağılıbdır, beləliklə də «soyuq müharibə»yə son qoyulubdur. Həqiqətən, bu, İkinci dünya müharibəsindən sonra ən böyük tarixi bir hadisə idi.

Amma indi dünyada proseslərin müxtəlif istiqamətdə inkişaf etməsi və çox təhlükəli halların meydana çıxması göstərir ki, gərək təkcə onunla qane olunmayıdı. Mən bununla onu demək istəyirəm ki, böyük «soyuq müharibə»ni sona çatdırandan sonra, dünyanın aparıcı dövlətləri gərək ayrı-ayrı bölgələrdə olan münaqişələrə, lokal münaqişələrə də diqqət yetirəydi, onların aradan götürülməsini təmin edəydi. Bunlardan biri də Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir. Əgər biz dünyanın ayrı-ayrı bölgələrində olan münaqişələrin başlanğıc vaxtına nəzər salsaq, deyə bilərəm ki, Yaxın Şərqdə olan Fələstin–İsrail münaqişəsindən sonra ən uzun çəkən münaqişə Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir.

Keçmiş Sovetlər İttifaqının məkanını götürsək, bu hələ Sovetlər İttifaqının mövcud olduğu vaxtdan, 1988-ci ildən başlanmış münaqişədir. Dörd il bu münaqişə Azərbaycan da, Ermənistan da Sovetlər İttifaqının tərkibində olduğu zaman gedibdir. Amma sovet hökumətinin rəhbərliyi buna lazımı qiymət verə bilməyibdir və bu münaqişə müharibəyə çevrilibdir.

Sovetlər İttifaqı dağılandıqdan, biz müstəqillik əldə edəndən sonra Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı məşğul olmuş, ATƏT məşğul olmuş, ATƏT-in yaratdığı Minsk qrupu məşğul olmuşdur. 1997-ci ildən Minsk qrupunun başında üç böyük dövlət – Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa durur. Vaxtilə Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin qarşısının alınmaması gürcü–abxaz münaqişəsini meydana çıxardı. Dnestryanı münaqişəni – siz orada olmusunuz – meydana çıxardı. Çeçenistan münaqişəsini meydana çıxardı. Gürcüstanın hələ Cənubi Osetiya ilə də münaqişəsi var. Görürsünüz, nə qədər münaqişələr meydana çıxıbdır. İndi də Mərkəzi Asiyada vəziyyət çox gərginləşibdir.

Mən bununla onu demək istəyirəm ki, dünyada tam rahatlıq əldə olunmamışdı və heç kəs də hesab etməməliydi ki, artıq əmin-amanlıq yaranıbdır. Lokal münaqişələrin həll olunmasına böyük dövlətlər, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏT lazımı qədər diqqət yetirməyibdir.

Bir də qeyd edirəm, mən sizinlə razıyam, 11 sentyabr hadisələri, ümumiyyətlə, dünyada vəziyyəti kəskin surətdə dəyişdirir. Çünki bu hadisələrin kökü terrorizmdir və geniş yayılmış beynəlxalq terrorizmdir. Terrorizmin meydana gəlməsinin səbəbi təcavüzkar separatizmdir. Təcavüzkar separatizm, demək olar ki, terrorizmin anasıdır. Ancaq təəssüf ki, vaxtilə bu köklərə lazımi qədər qiymət verilməyibdir. İndi bəziləri yenə də beynəlxalq terrorizmlə təcavüzkar separatizmi bir-birindən ayırmaq istəyirlər. Amma bunlar bir-biri ilə bağlı şeylərdir. Ona görə də indiki zamanda qüvvələr daha da cəmləşməlidir. Beynəlxalq terrorizmə qarşı ümumi mübarizə aparılmalıdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı edilən terrorizm təbiidir ki, bütün bəşəriyyətə, yəni bütün millətlərə, azad cəmiyyətlərə edilən terrorizmdir. Burada qüvvələr birləşməlidir. Biz, Azərbaycan dövləti ilk gündən bu barədə öz mövqeyimizi açıq-aydın bildirmişik və mübarizəyə qoşulmuşuq. Bu mübarizədə Amerika Birləşmiş Ştatları ilə, onun müttəfiqləri ilə bir alyansda olduğumuzu bəyan etmişik. Bilirsiniz ki, biz bu barədə öz fəaliyyətimizi göstəririk.

Mən yenə də sizinlə razıyam ki, beynəlxalq terrorizm dünyada vəziyyəti gərginləşdirəcəkdir, vaxtilə «soyuq müharibə» bitəndən sonra müəyyən birliyə gəlmək istəyən ölkələri yenə də bir-birindən uzaqlaşdıracaqdır, maraqlar toqquşacaqdır. Ona görə bu sahədə çox iş görmək lazımdır.

Ancaq mənə ən çox məmnun edən sizin fikirlərinizdir ki, məhz indi Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllini ikinci plana keçirmək olmaz, əksinə, bununla daha da ciddi məşğul olmaq lazımdır. Bunu həll etmək, bölgədə sabitlik yaratmaq lazımdır. Bu isə beynəlxalq terrorizmə qarşı, həmin o dairələrdə olan beynəlxalq terrorizmin əsas mərkəzinə qarşı aparılacaq işlər üçün çox əhəmiyyətlidir. Mən sizə açıq deyim, belə düşünürdülər ki, indi dünyada belə dəhşətli terror hadisəsi baş verdiyinə görə və bununla çox genişmiqyaslı mübarizə aparıldığı bir zaman dünyanın böyük dövlətləri, o cümlədən ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunmasında müəyyən qədər zəifləyəcəklər. Mən, təbiidir, belə düşünürəm və belə də düşünməmişəm. İndiki söhbətdən aydın olur ki, biz eyni fikirdəyik.

Mən dedim ki, son illər bu sahədə müəyyən tərəqqi əldə olunmuşdu. Ancaq biz onları nəinki irəliyə apara bilmədik, bəzi hallarda onlar geri getdi. Güman edirəm ki, indi hamımız bir cəbhədə olduğumuza görə, gərək bu məsələnin həll olunması üçün həmsədrlər tərəfindən daha da lazımi tədbirlər görülsün. Münaqişədə olan hər iki tərəf də gərək anlasınlar ki, burada bir tərəfin o biri tərəfə diqtəsi qəbul oluna bilməz. Bu məsələnin həll olunmasının kökündə, təbiidir ki, beynəlxalq hüquq normaları durmalıdır. Güman edirəm, indi sizinlə bu barədə danışığımızı davam etdirərik və daha da geniş fikir mübadiləsi apararıq.

**TÜRKMƏNİSTAN PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SAPARMURAD NİYAZOVA**

Hörmətli Saparmurad Atayeviç!

Milli bayramınız – Türkmənistanın müstəqilliyinin elan olunmasının 10 illiyi münasibətilə Sizi və dost Türkmənistan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Suveren, müstəqil dövlət quruculuğunda və onun möhkəmləndirilməsində, Dünya Birliyinə ardıcıl inteqrasiyada Türkmənistanın qazandığı uğurlara şadam.

Əminəm ki, xalqlarımız arasındakı ənənəvi dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri regionda sülh və sabitlik naminə, ölkələrimizin, dövlətlərimizin rifahı naminə bundan sonra da inkişaf edəcək və dərinləşəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət, dövlət fəaliyyətinizdə uğurlar, Türkmənistan xalqına isə sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 oktyabr 2001-ci il

İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ ƏHƏD QƏZAI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

27 oktyabr 2001-ci il

H ə y d ə r Ə l i y e v: Sizi salamlayıram. Mənim səfərimi də təxirə saldınız...

Ə h ə d Q ə z a i: İnşallah, əncam çəkərik.

H ə y d ə r Ə l i y e v: Neçə dəfədir təxirə düşüb, bu dəfə də artıq getməyə hazırlaşmışdım, ayın 17-də səhər mən çıxırdım, ayın 16-da, sən bilirsən, səbəblərini sənə dedim.

Ə h ə d Q ə z a i: Bəli, İranda da hazırlıq vardı. Siz buyurduğunuz sənədlər kifayət qədər hazır olmadı. Amma onu da hazırlamağa yollar var idi. Ancaq nə isə mən özüm də mütəəssir oldum. İranda Sizi qarşılamağa getmişdim. Sizin nümayəndə heyəti, Xarici İşlər Nazirliyinin idarə rəisi də gəlmişdi. Amma nazir gəlsəydi, o səviyyədə elə orada söhbəti qurtarardılar, hər şey də hazırlanardı. Vaxt bir az imkan vermədi.

H ə y d ə r Ə l i y e v: Xarici İşlər Nazirliyinin idarə rəisi oraya gəldi, 6 iqtisadi sənəd hazırlandı. Onların hamısı paraflandı. Ancaq ondan qabaq mən neçə dəfə dedim ki, bizim əsas siyasi sənədlərimizi hazırlayacaq.

Birincisi, bilirsiniz, mən təklif etmişdim ki, İran–Azərbaycan münasibətləri ilə əlaqədar dostluq və əməkdaşlıq haqqında müqavilə imzalsın. Çünki biz 1994-cü ildə belə bir müqavilə imzalamışıq, indi zaman keçib, çox dəyişikliklər var və belə bir müqavilənin imzalanmasına ehtiyac var. Bir də, siyasi bəyanat da lazım olan bir şey idi. Bunun da layihəsini bizim tərəf hazırlamışdı. Amma sizin tərəf bunu ləngitdi və ayın 16-da mənə gətirib verirlər ki, bilirsiniz, birinci, müqavilə hazır deyil, filandır... Bəyanat da başqa bir məzmununda... Təbiidir ki, hər tərəf öz təklifini, öz layihəsini verə bilər. Heç bir tərəf o biri tərəfə diqtə edə bilməz, hökm edə bilməz ki, bu olmalıdır. Amma dövlətlərarası münasibətlərdə də prinsip var. O prinsip də ondan ibarətdir ki, hər tərəf öz fikrini deyir, oturub məsləhətləşirlər, razılaşırlar, bundan sonra bir nəticəyə gəlirlər və sənəd imzalayırlar. Amma sizin tərəf buna yol vermədi. Ona görə də mən gördüm ki, sənədlər yoxdur, mən oraya iki günlüyə gəlirəm. İki gün ərzində bizim proqramımız var, görüşlərimiz, danışıqlarımız var. Amma sənədlər yoxdur. Görək orada iki gün sənədlərin razılaşdırılması ilə məşğul olaq, sonra başqa işlərə başlayaq. Təbiidir ki, bu da mümkün deyildir. Bunlar da həmişə dövlət başçılarının səviyyəsində olmur ki... Nazirlər səviyyəsində, nazir müavinləri səviyyəsində olur. Yəni vaxtında bu işlərə sizin tərəf, nədənsə, lazımı münasibət göstərmədi. Ona görə də hörmətli cənab prezident Xatəmi bu barədə mənə telefon edəndə, bunun hamısını izah etdim, çox ətraflı izah etdim. O da dedi ki, indi də hər şey qurtarmayıbdır, görüşərik. Mən də hesab edirəm ki, görüşərik. Ona görə də mən əvvəlki fikrimdən geri çəkilmirəm.

Mənim İrana səfər etmək planım yerində qalır. Ancaq bir halda ki, belə bir vəziyyət yarandı, bu da sizin tərəfin səbəbindən yarandı, indi gəlin danışaq. Sənədlər razılaşdırılsın, bizim adamlar oraya getsin, sizin adamlar buraya gəlsin. Müəyyənləşdirək ki, biz hansı sənədləri qəbul edəcəyik. Hər iki tərəfin razılığı olsun. Bunlar hazır olandan sonra oraya gedə bilərik. Mən gəlib orada sənədin üzərində işləməyəcəyəm, amma cənab Xatəmi də sənədin üzərində işləməyəcək. Elədimi? Ona görə də mənim fikrim belədir.

Ə h ə d Q ə z a i: Çox sağ olun. Mən Sizin buyurduğunuz söhbətin içərisində idim. Mən də İrana getdim. Biz də çox can atdıq, amma vaxt az oldu. Təyin olunan vaxtda çatdıra bilmədik. Ərz etdiyim kimi, vaxt imkan vermədi. Düzdür, Azərbaycandan da İrana nümayəndə heyəti gəldi. Amma ərz etdim, idarə rəisi səviyyəsində olduğuna görə, onların özləri bilavasitə bu məsələni həll edə bilmədilər. Nümayəndə heyəti o səviyyədə gələndə İran da məsələnin müzakirəsi üçün idarə rəisini təyin edir.

H ə y d ə r Ə l i y e v: Yox. Sən dedin ki, gələnlər iqtisadi məsələlərlə bağlı sənədləri hazırlamışdılar. Onlarda problem yox idi, sənədlər hazırlanmışdı. Amma siyasi məsələləri...

Ə h ə d Q ə z a i: Düz deyirsiniz, onlarda problem yox idi. Mənim təklifim budur ki, bu müşkülə əlac edək. Yenə də Siz indi İrana nazir səviyyəsində bir nümayəndə heyəti göndərəsiniz ki, bu məsələni müzakirə edə bilsinlər. Siz dediyiniz kimi, hər şey əvvəlcədən hazırlanar, hər iki tərəf bunu qəbul edər. Cənab Xatəmi də Sizinlə söhbətində dedi ki, sənədlər nə vaxt hazır olsa, Sizin yolunuzu gözləyir. Biz də can atırdıq ki, bu səfər baş tutsun, iki ölkə arasında həll olunmalı məsələlər barədə prezidentlər səviyyəsində fikir mübadiləsi aparılsın və yekunlaşdırılsın, sənədlər imzalsın. Sizin səfəriniz də, xüsusilə bizim münasibətlərimizdə yeni səhifələr açardı.

Hazırkı zaman və şərait, baş verən hadisələr – bunlar gözlənilməz idi. Bunlarla əlaqədar mən cənab Vilayət Quliyev ilə də telefon əlaqəsi saxlamışdım. Hər halda, ikitərəfli razılıq əldə edilməyən sənəd bu səfərin geri düşməsinə səbəb oldu.

Biz yenə də, Siz dediyiniz kimi, o səviyyədə indidən işə başlasaq, İran və Azərbaycan – iki qardaş və qonşu ölkə arasında qarşıya çıxan məsələləri həll edərək. İldə bir dəfə yox, dəfələrlə görüşməliyik ki, bütün məsələlər həll olunsun.

Ağayı Ruhani buraya gəldi, biz isə gözləyirik ki, cənab Ramiz Mehdiyev də İrana gəlsin. Sizin Təhlükəsizlik naziriniz İrana gəldi. Daxili İşlər nazirimiz də buraya gəlməyə hazırdır. İnşallah, biz Sizin İrana səfərinizi də gözləyirik. Siz necə planlaşdırsanız, biz də səfir kimi, öz vəzifəmizi yerinə yetirəcəyik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən etiraz etmirəm. Yəni mən əvvəlki fikrimdə qalırım. Birincisi, prezident ağayı Xatəminin dəvəti ilə mənim İrana səfərim yerində qalır. İkincisi, siz o vaxt dediniz, mən Milli Təhlükəsizlik nazirini İrana göndərdim. Sizinki buraya gəlməyibdir.

Ə h ə d Q ə z a i: Gələcəkdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Ağayı Ruhani Azərbaycana gəldi, bizim də Mehdiyev getməlidir, danışıq getsin. Lazım olsa, Xarici İşlər naziri İrana gedə bilər. Ancaq sənədləri nə Xarici İşlər naziri, nə başqa nazir, nə o biri hazırlayır. Ona görə də, mən yenə də deyirəm, iqtisadi sənədlər hazırdır. Birincisi, bizim və sizin tərəf gərək otursunlar, İran ilə Azərbaycan arasında dostluq, əməkdaşlıq – onu necə adlandırsaq da, məzmunu bundan ibarətdir – haqqında bir müqavilə hazırlansın ki, biz belə bir müqaviləni imzalayaq. İkincisi, siyasi bəyanat... Bunlar əgər sizin və bizim tərəfimizdən hazırlanıb razılığa gəlinərsə, mən səfər etməyə hazırım. Amma gəlin müəyyən edək, nə qədər vaxt lazımdır ki, bunlar hazır olsun... Hazır olandan sonra isə qalanları çətin deyildir. Bir-iki gün o tərəfə, yaxud beş gün bu tərəfə... Vaxt tapıb gəlmək olar. Mənim fikrim belədir. İndi deyirsiniz ki, siz İrana gedirsiniz. Xahiş edirəm, mənim bu fikirlərimi hörmətli ağayı Xatəmiyə, öz nazirliyinizə çatdırasınız. Gəlin işimizi davam etdirək.

Ə h ə d Q ə z a i: Siz buyurdunuz, elə indi də nümayəndə heyəti, hansı naziri göndərməyi Siz təklif versəniz, qərar qəbul etsəniz, İrana gəlsələr işə başlaya bilərlər. O sənədləri işləyə və hazırlaya bilərlər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Siz gedin, mənim bu sözlərimi çatdırın. Əgər sizin tərəf hazırdırsa və səlahiyyətli adamlar, bu işlə məşğul olan adamlar ayırırsınızsa, mən də bu işlə məşğul ola bilən səlahiyyətli adamları ayıraram. Gəlsinlər, orada bir az işləsinlər, bir az da gəlib burada işləsinlər. Yəni məsələni həm o tərəf bilsin, həm də bu tərəf. Ondan sonra, hər şey hazır olan kimi, mən İrana səfər edirəm.

Ə h ə d Q ə z a i: Mən Sizin bu söhbətinizi şəxsən cənab prezidentə çatdıracağam və gəlib hüçurunuzda xəbər verəcəyəm. Biz də çalışırıq, istəyirik ki, səfərlər başlansın. Bu səfərlər nəticəsində ölkələrimiz öz münasibətlərini istədikləri kimi quracaqdır. Əlbəttə, münasibətlərimiz vardır. Ancaq biz istəyirik ki, bundan da yaxşı olsun, iki ölkəyə layiq münasibətlər yaradılsın. Mən bunu gedib ölkəmdə müvafiq yerlərə çatdıracağam.

**RUSİYA FEDERASIYASI FEDERAL
MƏCLİSİNİN FEDERASIYA ŞURASININ SƏDRİ,
ORYOL VİLAYƏTİNİN QUBERNATORU
CƏNAB YEQOR STROYEVƏ**

Hörmətli Yeqor Semyonoviç!

Oryol vilayətinin qubernatoru vəzifəsinə yenidən seçilməyiniz münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Seçkilərdə inamlı qələbənziz Sizə böyük hörmət və etimad bəsləndiyinə, diyarın tərəqqisinə yönəldilmiş xəttinizin dəstəkləndiyinə sübutdur.

Xalqlarımız arasında dostluğun və hərtərəfli əməkdaşlığın möhkəmlənməsi üçün göstərdiyiniz səyləri yüksək qiymətləndirirəm.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət və dövlət fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 2 noyabr 2001-ci il

**KAMBOCANIN KRALI ƏLAHƏZRƏT
NORODOM SIANUKA**

Əlahəzrət!

Kamboca Krallığının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Kamboca xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin inkişafı daim xalqlarımızın rifahının yüksəlməsinə xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, uğurlar, ölkənizə sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 noyabr 2001-ci il

**LATVİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
XANIM VAYRA VİKE-FREYBERQAYA**

Hörmətli xanım Prezident!

Ölkənizin milli bayramı – Latviya Respublikasının elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Latviya xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Latviya Respublikası arasında uzun illərdən bəri təşəkkül tapmış möhkəm dostluq və sıx əməkdaşlıq münasibətləri daim inkişaf edəcək və xalqlarımızın rifahına yeni-yeni töhfələr verəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 noyabr 2001-ci il

**OMAN SULTANI ƏLAHƏZRƏT
QABUS BİN SƏİDƏ**

Əlahəzrət!

Oman Sultanlığının milli bayramı münasibətilə Sizi və dost Oman xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan ilə Oman arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın iradəsinə uyğun olaraq bütün sahələrdə inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 noyabr 2001-ci il

ABŞ DÖVLƏT DEPARTAMENTİNİN ORTA ASIYA, CƏNUBİ QAFQAZ, TÜRKİYƏ VƏ YUNANISTAN ÜZRƏ NÜMAYƏNDƏSİ LIN PASKO İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

8 noyabr 2001-ci il

Heydər Əliyev: Cənab Lin Pasko!

Cənab səfir!

Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Bir neçə il bundan öncə biz sizinlə əməkdaşlıq etmişik. Siz o vaxt həmsədr kimi, Minsk qrupunda Amerika Birləşmiş Ştatlarını təmsil edirdiniz. Ondan sonra başqa yerə getdiniz. İndi yenidən bizim bölgə ilə bağlısınız. Mən sizi yeni vəzifənizlə əlaqədar təbrik edirəm, Azərbaycana gəlişinizdən və sizinlə görüşümdən çox məmnun olduğumu bildirmək istəyirəm.

Biz Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycanın əlaqələrinə daim çox böyük əhəmiyyət veririk. Mən məmnuniyyətlə deyə bilərəm ki, bizim əlaqələrimiz inkişaf edir. Bir neçə sahədə yaxşı nailiyyətlərimiz var. Xüsusən iqtisadi sahədə, Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatlarının istifadə olunması sahəsində. Amma indi sizin kimi, bizim də hamımızı narahat edən 11 sentyabr hadisələridir, Amerika Birləşmiş Ştatlarında – Nyu-Yorkda, Vaşinqtonda baş vermiş dəhşətli terror hadisələridir. Biz dərhal sizinlə – Amerika Birləşmiş Ştatları ilə bərabər, bir yerdə olduğumuzu bildirdik. Bir alyansda, bir koalisiyada beynəlxalq terrorizmlə mübarizə aparmaqda öz imkanlarımızı təqdim etdik.

Biz bu gün də bu mövqeyimizdəyik. Çünki beynəlxalq terrorizm artıq çox böyük təhlükələr törədir.

Bunun da ən böyük göstəricisi odur ki, beynəlxalq terrorizm Amerika kimi böyük və qüdrətli bir dövlətin ən iri şəhərlərində terror aktları həyata keçirə bilmişdir.

Sizinlə bir neçə il bundan öncə məşğul olduğumuz Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi də hələ ki, həll olunmamış qalır. Ona görə də bu bizim üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edən bir məsələdir. Bu barədə də biz sizin ölkənizlə əvvəllər olduğu kimi, əməkdaşlığımızı davam etdiririk və buna da çox ümidlər bəsləyirik. Mən sizi dinləməyə hazırım.

L i n P a s k o: Cənab Prezident, icazə verin, Sizə bir daha minnətdarlığımı bildirim. Bu gün Sizinlə görüşmək mənim üçün çox xoşdur.

Sizə məlum olduğu kimi, mən Bakıda dəfələrlə olmuşam. Hər dəfə burada olarkən biz Sizinlə regiona və ölkəyə aid çox vacib məsələləri müzakirə etmişik. Sizin doğru qeyd etdiyiniz kimi, mən bir ara görünmürdüm, Malayziyada çalışırdım. Çox şadam ki, yenidən bu regionla və əlaqələrimizlə bağlı işlə məşğul olacağam.

Hər şeydən əvvəl, icazə verin öz prezidentimin və dövlət katibinin salamlarını Sizə yetirim. Terrorizmə qarşı apardığımız mübarizə ilə əlaqədar olaraq, icazə verin, bütün Amerika xalqının rəğbətini Sizə yetirim. Hazırda Azərbaycanın adı ABŞ-da, onun Konqresində daim çox dəbdəbə ilə çəkilir. Azərbaycanın adı ölkəmizə yaxşı məlumdur.

Biz sizinlə əməkdaşlığı hər sahədə genişləndirmək əzmindəyik. Deməyə ehtiyac yoxdur ki, ölkəmizdə baş vermiş dəhşətli hadisələrdən sonra bizim qarşımızda duran ən əsas məsələ terrorizmlə mübarizə aparmaqdır. Lakin eyni zamanda Qafqaz regionunda, bu ölkədə olan vəziyyəti də biz izləyirik. Bu ölkədə inkişafa nail olmaq üçün əlimizdən gələni daim edirik.

İcazə versəydiniz, bir qədər sonra Sizinlə region haqqında daha geniş müzakirələr aparardıq. Çünki mən bir qədər bundan əvvəl regionun digər ölkələrində, Mərkəzi Asiyada olmuşam. Sizə xüsusi minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm ki, məni qəbul edirsiniz. Mən Bakıda çox qısa müddətdə qalacağam və bu müddətdə imkan tapıb məni qəbul etdiyinizə görə Sizə minnətdaram.

Heydər Əliyev: Cənab prezident Corc Buşun və dövlət katibi Kolin Pauellin mənə çatdırdığınız salamlarına görə təşəkkür edirəm. Onların hər ikisi yaxın vaxtlarda mənə telefon etmişdi və bizim çox məzmunlu və səmərəli telefon danışığımız oldu. Mən onlara bəyan etdim, bu gün bir də deyirəm ki, biz Amerika Birləşmiş Ştatları ilə geniş əməkdaşlıq etməyə hazırıq. Bu məsələlər bizim həmin telefon danışığımızda geniş müzakirə olunmuşdur. İndi sizin bu səfəriniz də, təbiidir ki, elə bu məsələlərlə əlaqədardır. Eyni zamanda bölgədə olan başqa məsələləri də müzakirə edə bilərik. Ona görə hesab edirəm, vaxt itirmək lazım deyildir.

L i n P a s k o: Mətbuat nümayəndələrinin burada olmasından istifadə edərək demək istəyirəm ki, son zamanlar iki ölkənin liderləri arasında telefon əlaqələrinin intensivləşməsi bizim ölkənin rəhbərliyinin Sizin məsləhətlərinizə nə dərəcədə böyük əhəmiyyət verdiyinə dəlalət edir.

DÜNYA AZƏRBAYCANLILARININ BİRİNCİ QURULTAYINDA NİTQ

Respublika sarayı

9 noyabr 2001-ci il

Əziz həmvətənlər!

Hörmətli nümayəndələr, qonaqlar!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Sizi dünya azərbaycanlılarının I qurultayının açılışı münasibətilə səmimi-qəlbədən təbrik edirəm, qurultayın işinə uğurlar diləyirəm.

Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı müstəqil Azərbaycanın həyatında, bütün dünya azərbaycanlılarının həyatında tarixi hadisədir. Bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların, Azərbaycan icmalarının nümayəndələri ilk dəfə olaraq Azərbaycana, onun paytaxtı Bakı şəhərinə toplaşmışlar və özlərinin I qurultayını keçirirlər. Dünya azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi haqqında qəbul etdiyimiz qərara səs verdiklərinə görə və bu qurultayda iştirak etmək üçün Azərbaycana, Bakıya gəldiklərinə görə bütün nümayəndələrə, qonaqlara, onların təmsil etdikləri müxtəlif ölkələrdə olan Azərbaycan icmalarına təşəkkür edirəm.

Biz, Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlılar öz həmvətənlərimiz haqqında daim düşünmüşük. Uzun illər Sovetlər İttifaqı kimi böyük bir super dövlətin tərkibində ikən xaricdəki soydaşlarımızla, həmvətənlərimizlə əlaqə saxlamaq mümkün olmadığı halda, biz daim düşünmüşük ki, müxtəlif ölkələrdə azərbaycanlılar necə yaşayırlar, nə edirlər və məhdud imkanlardan istifadə edərək onlarla əlaqələr qurmağa çalışmışıq.

1991-ci ildə Sovetlər İttifaqının dağılması və Sovetlər İttifaqının tərkibində olan 15 müttəfiq respublikanın öz müstəqilliyini əldə etməsi, Azərbaycan xalqının milli azadlıq arzularının yerinə yetməsi, Azərbaycanın öz istiqlaliyyətini bəyan etməsi və 1920-ci ildə itirilmiş müstəqilliyi bərpa etməsi bizə imkan verdi ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla öz əlaqələrimizi genişləndirək, onlarla həmrəyliyimizi bildirək və dünya azərbaycanlılarının daha da hərməy olması üçün öz xidmətlərimizi göstərək. Biz hələ müstəqilliyimizin ilk aylarında, 1991-ci il dekabr ayının 31-də Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik günü haqqında qərar qəbul etdik. Biz bu günü böyük bayram kimi qeyd edirik və o vaxtdan da dünyada yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələrimiz tədricən inkişaf etməyə başladı. Bunlar hamısı Azərbaycanın müstəqilliyinin və Azərbaycan xalqının milli azadlığının nəticəsidir.

Azərbaycan xalqı böyük, qədim tarixə malikdir. Çoxəsrlik tariximizdə xalqımız bir çox sınaqlardan çıxmış, yaşamış, öz mənliliyini itirməmiş, öz milliliyini itirməmiş, dünya sivilizasiyasına dəyərli töhfələr vermiş, dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir. Ancaq tarixin müxtəlif mərhələlərində azərbaycanlılar bəzi məhrumiyətlərə düşər olmuşlar. Ona görə də bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların birliyi, həmrəyliyi indi həm bizim üçün, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan edəndən sonra çox böyük, şanlı-şöhrətli, eyni zamanda məşəqqətli yol keçmişdir. Biz bu günlər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan olunmasının 10-cu ildönümünü böyük təntənə ilə bayram etdik. Biz on il ərzində keçdiyimiz yolu bir də təhlil etdik, əldə etdiyimiz nailiyyətləri bəyan etdik, eyni zamanda qarşımızda duran vəzifələri müəyyən etdik. Hələ həll olunmamış bir çox problemləri təhlil edib, onların həll olunması üçün lazımı tədbirlər görməyə başladığımızı.

Azərbaycanın müstəqilliyi və on il müstəqil dövlət kimi yaşaması bizim çoxəsrlik tariximizdə ən əhəmiyyətli, ən vacib, ən dəyərli bir hadisədir. Bizim üçün, müstəqil Azərbaycan üçün bu 10 il asan yol olmayıb. Biz Azərbaycanda yeni həyat qurmağa başlamışıq. Azərbaycanın demokratiya yolu ilə getməsinə bəyan etmişik. Azərbaycanda hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət qurulması işinə başlamışıq. Azərbaycanın iqtisadiyyatını dünya iqtisadiyyatı, inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatı ilə inteqrasiya etmək, bazar iqtisadiyyatı sistemində keçmək prosesinə başlamışıq. Bunlar hamısı Azərbaycanın ağır və çətin bir şəraitdə yaşadığı zaman baş vermişdir.

Məlumdur ki, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edərkən, yəni bəyan edərkən Ermənistan tərəfindən hərbi təcavüzə məruz qalmışdı və dörd il idi ki, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi davam edirdi. Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Dağlıq Qarabağ bu illərdə, demək olar ki, Azərbaycanın nəzarətindən çıxmış, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş və onun ətrafında olan yaşayış məntəqələrinə də təcavüzlər başlanmışdı. Məhz belə bir tarixi şəraitdə Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan etmişdir. Təbiidir ki, belə bir şəraitdə müstəqil dövlət qurmaq çox ağır və çətin bir iş idi. Eyni zamanda Azərbaycanın həm

müstəqilliyi elan etməsi ərəfəsində, həm də özünü müstəqil dövlət elan etdikdən sonrakı həyatında çox mürəkkəb proseslər baş vermişdir. Ermənistan silahlı qüvvələri torpaq iddiası ilə çıxış edərək, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ vilayətini əlinə keçirmək məqsədi ilə hərbi əməliyyatlara başladığı və ermənilərin hamısı bu amal ətrafında bir yumruq kimi birləşdiyi bir halda, təəssüf ki, bu, Azərbaycanda olmamışdır.

Çünki o illər Azərbaycanda bütün xalqı birləşdirib, səfərbər edib torpaqlarımızı qorumaq və Ermənistan silahlı qüvvələrinə lazımı cavab vermək əvəzinə, hakimiyyət mübarizəsi getmiş, daxili çəkişmələr mövcud olmuş, ayrı-ayrı siyasi qüvvələrə məxsus silahlı dəstələr meydan sulamışlar. Bu da, təbii ki, Azərbaycanın, xalqın birliyini zəiflətməyə və nəhayət, 1993-cü ildə Azərbaycan vətəndaş müharibəsi ilə üzlaşmış, Azərbaycanın varlığı təhlükə altına düşmüş və ölkəmizin parçalanması artıq başlanmışdı. Buna görə də müstəqillik elan olunandan sonra Azərbaycanda dövlət quruculuğu işi çox zəif getmişdir.

Bunlar hamısı Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi pozmuş, xalqın rifah halını ağırlaşdırmışdır. Bizim üçün bunların ən zərərli nəticəsi o idi ki, bu fürsətdən istifadə edən Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ətrafında olan inzibati rayonlarının bir neçəsini işğal etmiş, o torpaqlarda yaşayan azərbaycanlıları zorla öz yerindən-yurdundan çıxarmışdır. Beləliklə, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altına düşmüş, həm Ermənistan ərazisindən çıxarılmış, həm də işğal olunmuş torpaqlardan çıxarılmış bir milyondan artıq azərbaycanlı indiyədək ağır vəziyyətdə, çadırlarda yaşayır. Azərbaycan belə bir şəraitdə müstəqil dövlət kimi, ilk illərini yaşamışdır. Ona görə də bizim qarşımızda duran vəzifə ondan ibarət idi ki, mənfi proseslərin qarşısı alınsın, Azərbaycanın torpaqlarının müdafiə olunması üçün bütün güclər, səylər səfərbər olunsun və Azərbaycan müstəqil dövlət kimi yaşasın, inkişaf etsin.

Azərbaycanda ondan sonrakı dövr ictimai-siyasi sabitliyin yaranması dövrü olubdur. Biz ondan sonra da – 1994-cü ilin oktyabrında, 1995-ci ilin martında hakimiyyəti silahla devirmək cəhdləri ilə rastlaşdıq. Bunların qarşısı alındı, ancaq bunlar da Azərbaycana zərbələr vurdu.

Biz Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsi ilə ciddi məşğul olaraq, 1994-cü ilin mayında atəşkəs haqqında razılığa gəldik. İndi 7 ildən artıqdır ki, müharibə getmir, qan tökülmür. Ancaq eyni zamanda, Azərbaycanın torpaqlarının bir qismi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır və o torpaqlardan çıxarılmış qaçqınlar, köçkünlər ağır vəziyyətdə yaşayırlar.

Azərbaycanın müstəqilliyinin on ilinin sonrakı mərhələsi ölkəmizin daxilində ictimai-siyasi vəziyyəti sabitləşdirməkdən, Azərbaycanın dünyada mövqelərini möhkəmləndirməkdən, Azərbaycanı bir müstəqil dövlət kimi yaşatmaq və inkişaf etdirməkdən ibarət olubdur. Biz çox çətin, ağır yollardan keçərək ötən on il müddətində buna nail olmuşuq. İndi dünyada on yaşılı olan müstəqil Azərbaycan dövləti var. Onun milli dövlət bayrağı var, milli himni var, milli gerbi var. Azərbaycan Dünya Birliyində özünə layiq yer tutubdur. Azərbaycanın dövlət bayrağı bütün beynəlxalq təşkilatların iqamətgahları qarşısında dalğalanır, müstəqil Azərbaycanın başı üstündə dalğalanır və daim dalğalanacaqdır, bu yüksəkliklərə qalxmış bayraq bundan sonra heç vaxt enməyəcəkdir.

Güman edirəm ki, bizim qonaqlarımız, xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycanın həyatı ilə maraqlanırlar, Azərbaycanda gedən prosesləri izləyirlər və bizim əldə etdiyimiz nailiyyətlərdən xəbərdardırlar. Ancaq eyni zamanda, bu gün birinci qurultayda mən bir daha demək istəyirəm ki, Azərbaycan müstəqil dövlət kimi, özünün dövlət quruculuğu prosesini həyata keçirir.

Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurulubdur. Azərbaycan tarixdə ilk dəfə özünün milli Konstitusiyasını qəbul edibdir, azad seçkilər vasitəsilə Milli Məclisini – parlamentini seçibdir, ölkənin prezidentini seçibdir. Azərbaycanda bütün sahələrdə islahatlar həyata keçirilir.

Məlumdur ki, Azərbaycan 70 il SSRİ kimi böyük dövlətin tərkibində olmuş və başqa ölkələrdəkindən tamamilə fərqli olan siyasi-iqtisadi sistem şəraitində yaşamışdır. Bu gün qeyd etmək lazımdır ki, o illər biz müstəqilliyimizdən məhrum olsaq da, Azərbaycan xalqımızın, millətimizin daxili potensialını hərəkətə gətirərək inkişaf etmiş, böyük nailiyyətlər əldə etmiş və müstəqilliyini elan edərkən böyük iqtisadi və intellektual potensiala malik olmuşdur. Azərbaycanın müstəqil dövləti onun böyük iqtisadi və intellektual potensialı üzərində qurulubdur. Ancaq indi biz tamamilə başqa iqtisadi-siyasi sistem yolu ilə gedirik. Keçmişdəkiləri dəyişdirmək, onlardan imtina etmək, yeni sistemdə iş qurmaq, onu həyata keçirmək – bu, ağır, çətin bir prosesdir. Bu bizim keçid dövrümüzdür və keçid dövrümüzün böyük problemləri var.

Birincisi, insanların şüurunda çox böyük dəyişikliklər baş verməlidir. İkincisi, yeni iqtisadi siyasət uğurla getməlidir. Bunun üçün isə gərək, keçmiş iqtisadi şəraitdən yeni iqtisadi şəraitə keçid uğurlu olsun. Biz bütün bunlar üçün islahatlar həyata keçiririk. Siyasi, iqtisadi, sosial, humanitar sahələrdə bir çox islahatlar həyata keçirmişik və onların müsbət nəticələrini əldə etmişik. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, biz yeni iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsində uğurlar qazanmışıq. Özəlləşdirmə proqramını həyata keçirmişik və keçiririk. Azərbaycan üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edən torpaq islahatı aparmışıq.

Məlumdur ki, Azərbaycan əhalisinin təxminən yarısı kənd yerində yaşayır və kənd təsərrüfatı ilə məşğuldur. 70 il hökm sürən kolxoz-sovxoz sistemini dağıtmaq, torpağı sahibinə – kəndlilərə vermək, onlar üçün torpaqdan səmərəli istifadə etmək şəraiti yaratmaq – bunlar hamısı çox ağır və çətin proseslərdir. Ancaq biz buna nail olmuşuq. Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı inkişaf edir. Beləliklə, Azərbaycan 1990-cı ildən başlamış iqtisadi

tənəzzülün qarşısını 1995–1996-cı illərdə ala bilmiş, ondan sonrakı dövr isə Azərbaycanın həyatında inkişaf dövrü olmuşdur.

Biz inkişaf edirik. Azərbaycanda iqtisadiyyatın bütün sahələri uğurla inkişaf edir. Bu təkcə bizim fikrimiz deyil, beynəlxalq iqtisadi-maliyyə mərkəzlərinin, yəni bu işlərə nəzarət edən mərkəzlərin də fikridir. Ancaq hələ bizim qarşımızda çox böyük problemlər və böyük çətinliklər var. Hələ ki, biz Azərbaycanda əhalinin rifah halını istənilən səviyyəyə qaldıra bilməmişik.

Sovetlər İttifaqı vaxtı Azərbaycanda yaradılmış böyük sənaye müəssisələrinin bir qismi indi işləmir, bir qismi isə çox az gücü ilə işləyir. Bu, böyük işsizlər dəstəsi yaradıbdır. Bu da Azərbaycanın əsas problemlərindən biridir. Qeyd etdiyim kimi, bir milyondan artıq qaçqının, köçkünün bir tərəfdən, yaşamaq üçün lazımı şəraiti yoxdur, ikinci tərəfdən, onlar işlə təmin olunmayıblar və dövlətin yardımı, humanitar təşkilatların yardımı ilə yaşayırlar. Bu da bizim üçün böyük bir problemdir. Ancaq biz bu problemləri ardıcıl surətdə həll edirik. Biz əldə etdiyimiz nailiyyətlər haqqında danışarkən, eyni zamanda, heç də həyatımızda olan çətinlikləri, problemləri, çatışmazlıqları, nöqsanları gizlətmək məqsədi daşmırıq. Biz onları Azərbaycanın vətəndaşlarına da, bütün dünyaya da açıq-aydın etiraf edirik. Məhz bu yol ilə biz Azərbaycanın qarşısında duran problemləri həll edə və ölkənin inkişafını daim təmin edə biləcəyik.

Bu sahədə görülən işlər sırasında Azərbaycanın dövlət neft strategiyasının xüsusi əhəmiyyəti var. Biz bu strategiyayı 1993–1994-cü illərdə hazırlayıb həyata keçirməyə başlamışıq, Azərbaycanın zəngin sərvətləri olan neft və qaz yataqlarının dünyanın böyük, müasir texnikaya, texnologiyaya malik olan neft şirkətləri ilə müştərək işlənilməsinə təmin etmişik. İndi bu işlər gedir. Azərbaycanın Xəzər dənizindəki yataqların, ümumiyyətlə, Azərbaycan ərazisində olan neft-qaz yataqlarının müştərək işlənilməsi üçün 21 müqavilə imzalanıbdır, xarici ölkələrdən 32 böyük neft şirkəti bu müqavilələrin iştirakçısıdır. Artıq biz gördüyümüz işlərin, neft strategiyasının real nəticələrini əldə etmişik. Artıq biz nefti yeni yerlərdən hasil edirik, xarici şirkətlərlə bərabər dünya bazarlarına çıxarıyıq. Bunun üçün çox əhəmiyyətli olan neft və qaz kəmərləri yaradıyıq. İki neft kəməri – biri şimal istiqamətində Bakı–Novorossiysk, biri də qərb istiqamətində Bakı–Supsa – yaranıbdır və Azərbaycan neftini ixrac edir.

Son illər çox böyük layihə üzərində işləmişik və Azərbaycanın gələcəkdə hasil olunacaq böyük həcmli neftinin dünya bazarlarına ixracı üçün Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəmərinin inşasına artıq başlamışıq. Azərbaycanın zəngin «Şahdəniz» yatağından hasil olacaq qazın da Türkiyəyə ixracı üçün lazımı müqavilələr imzalamışıq və qaz kəmərinin inşasına başlayırıq. Bizim neft strategiyamız təkcə bilavasitə neft hasilatı ilə məşğul olan şirkətlərin yox, eyni zamanda bir çox başqa şirkətlərin Azərbaycanda çalışması üçün və beləliklə, ölkəyə külli miqdarda xarici investisiyanın daxil olması üçün şərait yaradıbdır. Bu, Azərbaycanın yeni mənzərəsidir. Bu ancaq və ancaq Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində ola bilər.

Bilirsiniz ki, Azərbaycan nefti dünyada məşhurdur. Hələ 150 il bundan öncə dünyada ilk dəfə Azərbaycanda sənaye üsulu ilə neft hasil olubdur. Sonrakı illərdə neft hasilatı artıb, ancaq bu, Azərbaycan xalqına məxsus olmayıbdır. Bizim hasil etdiyimiz zəngin neft və qaz 70 il Sovetlər İttifaqının ümumi iqtisadiyyatına qatılıbdır. Biz bundan lazım olan bəhrələri götürə bilməmişik. Məhz dövlət müstəqilliyi, milli azadlığımız, taleyimizi özümüzün həll etmək imkanları bizə bu şəraiti yaradıbdır və biz də bu şəraitdən səmərəli istifadə edirik.

Azərbaycan çox mühüm bir coğrafi-strateji mövqeyə malikdir. Bunun həm iqtisadi əhəmiyyəti var, həm də siyasi əhəmiyyəti var. Bu baxımdan, biz Avropa Birliyi ilə, başqa beynəlxalq təşkilatlarla müştərək işlər görürük. Bu sırada Avropa Birliyinin TRASEKA proqramının həyata keçirilməsi, tarixi Böyük İpək Yolunun bərpa olunması sahəsində Azərbaycan çox işlər görmüşdür və biz bunun müsbət nəticələrini əldə edirik. Ancaq gələcəkdə bu proqram çox böyük müsbət nəticələr verəcəkdir.

Böyük İpək Yolunun bərpa, TRASEKA proqramının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar 1998-ci ildə Azərbaycanda Avropa Birliyi ilə ilk beynəlxalq konfrans keçirildi. Şərqdə Yaponiyadan Qərbdə İspaniyaya qədər olan 32 dövlətin, 14 beynəlxalq təşkilatın nümayəndələri bu konfransda iştirak etdilər və biz İpək Yolunun bərpa, TRASEKA proqramının həyata keçirilməsi üçün ilk sazişin imzalanmasının şahidi olduq. Bu sahədə görülən işlər, yenə deyirəm, gələcəkdə böyük nəticəsini verəcəkdir.

Bunlar Azərbaycanın həyata keçirdiyi qlobal layihələrdir. Ancaq Azərbaycanın gündəlik həyatında çoxsaylı işlər görülür və güman edirəm ki, siz burada olduğunuz zaman təqdim edilən materiallardan və başqa vasitələrlə bunları özünüz görə bilərsiniz və bunlarla tanış olacaqsınız.

Dünya azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi həm Azərbaycan üçün, həm də bütün dünya azərbaycanlıları üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanlılar dünyada gedən miqrasiya prosesi nəticəsində bir çox ölkələrə səpələnmişlər. Bu, təbii bir prosesdir, onun qarşısını almaq olmaz, almaq da lazım deyil və ümumən müsbət xarakter daşıyır. Doğrudur, indi müstəqil dövlət olandan sonra bəzi müxalifət dairələri bizi tənqid edirlər ki, Azərbaycan əhalisinin xeylisi – biri deyir 1 milyon, biri deyir 2 milyon – kənardə yaşayır. Ancaq mən bunu heç də mənfi bir hadisə kimi qəbul edə bilmərəm. Çünki hər bir millət, hər bir xalq yalnız öz doğma torpağı çərçivəsində, milli məhdudiyət şəraitində yaşaya bilməz. Bir də qeyd edirəm, dünyada miqrasiya prosesi bütün ölkələrə, xalqlara aiddir. Əgər azərbaycanlılar bu proses nəticəsində dünyanın bir çox

ölkələrində məskunlaşıblarsa, orada özləri üçün həyat qurublarsa, özlərinin həyat şəraitini təmin ediblərsə – bunlar hamısı dünyada azərbaycanlıların nə qədər geniş şəkildə yayıldığı göstərir.

Biz hesab edirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların hər biri yaşadığı ölkədə həyatını özü istədiyi kimi qurub yaşayır. Yaşadığı ölkənin vətəndaşıdır, onun qanun-qaydaları ilə yaşamalıdır və istədiyi yol ilə getməlidir.

Ancaq eyni zamanda, indi azərbaycanlıların bir müstəqil dövləti mövcud olduğu halda, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların bir-biri ilə daha da sıx əlaqə qurması, öz həmrəyliklərini bəyan etməsi və müstəqil Azərbaycan dövləti ilə əlaqələr yaratması tarixin bu mərhələsində çox əhəmiyyətli bir vəzifə kimi meydana çıxır. Bizim vəzifəmiz, Azərbaycan dövlətinin vəzifəsi ondan ibarətdir ki, bütün ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılara mümkün olan qayğıni, diqqəti göstərsin, onların həyatı ilə maraqlansın və dövlətimizlə ayrı-ayrı ölkələrdə olan Azərbaycan icması arasında əlaqələri daha da inkişaf etdirdirsin. Azərbaycanın xaricində yaşayan azərbaycanlılar isə gərək indi müstəqil Azərbaycan ilə daha da sıx əlaqələr qursunlar. Bunlar hamısı dünyada olan bütün azərbaycanlıların birliyinin, həmrəyliyinin təmin olunması üçün əsas şərtlərdir.

Biz indi böyük məmnuniyyətlə qeyd edə bilərik ki, dünyanın bir çox ölkələrində – Avropada, Şimali Amerikada artıq böyük Azərbaycan icmaları yaranıb. Son illər bu icmalar get-gedə təşkilatlanır, genişlənir və azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrdə onların birliyini, həmrəyliyini təmin edir. Son illər bu proses sürətlə gedir. Güman edirəm ki, məhz müstəqil Azərbaycanın varlığı bu həmrəyliyin inkişafının əsasını təşkil edir.

Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı, azərbaycanlıları birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli-mənəvi dəyərlərimizdir, milli mədəniyyətimizdir – ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, musiqimiz, şeirlərimiz, mahnılarımızdır, xalqımıza mənsub olan adət-ənənələrdir.

İnsan hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, gərək öz milliliyini qoruyub saxlasın. Dünyada eyni zamanda assimilyasiya prosesi də var. İnsanlar – mən azərbaycanlılar haqqında danışaram – gərək yaşadıkları ölkədə, yenə deyirəm, o şəraiti mənimsəyərək, orada özləri üçün yaxşı mövqelər tutsunlar. Ancaq daim öz milli-mənəvi dəyərlərinə, milli köklərinə sadıq olsunlar. Bizim hamımızı birləşdirən məhz bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi, həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnərək hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir.

Bizim bu qurultayı keçirməkdə məqsədimiz məhz bundan ibarət olmuşdur. Güman edirəm ki, qurultay nümayəndələri, dünyanın bir çox uzaq ölkələrindən Azərbaycana, doğma vətənə gəlmiş soydaşlarımız burada, qurultay günlərində bir-biri ilə daha da sıx ünsiyyətdə olacaqlar, bir-birini anlamağa çalışacaqlar, müxtəlif ölkələrdə olan icmaların bir diaspor kimi formalaşmasında daha fəal iştirak edəcəklər və Azərbaycan ilə dünyada, digər ölkələrdə olan azərbaycanlıların əlaqələrini möhkəmləndirəcəklər. Hesab edirəm ki, qurultay bu sahədə azərbaycançılıq ideyalarının həyata keçirilməsi üçün, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün çox mühüm tarixi bir mərhələdir.

Ümid edirəm ki, bu qurultay bizim qarşımızda duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində çox böyük rol oynayacaqdır, öz xidmətlərini göstərəcəkdir.

Müstəqil dövlət kimi, Azərbaycan öz milli mənafeələrinə uyğun olan müstəqil xarici siyasət aparır. Müstəqil xarici siyasət aparmaq müstəqilliyi daha da möhkəmləndirmək deməkdir. Biz həm xarici əlaqələrdə, həm də Azərbaycanın daxilində bir çox çətinliklərlə rastlaşmağımıza baxmayaraq, öz müstəqilliyimizi qoruyaraq dünyada müstəqil siyasət aparırıq.

Azərbaycan sülhsevər dövlətdir. Biz dünyanın bütün ölkələri ilə lazım olan səviyyədə iqtisadi, siyasi, ictimai, elmi, humanitar əlaqələr yaratmışıq, yaradıırıq və bu əlaqələri inkişaf etdiririk və etdirəcəyik. Ancaq Azərbaycan heç vaxt öz müstəqil siyasətindən geri çəkilməyəcəkdir. Onun müstəqil xarici siyasəti Azərbaycanın müstəqilliyinin əsas rəmzidir, əsas göstəricisidir.

Azərbaycan dünyanın bütün beynəlxalq təşkilatlarının üzvüdür. Bilirsiniz ki, bu ilin əvvəlində Azərbaycan mütəbər Avropa Şurasının da həqiqi üzvü seçilib. Bunlar Azərbaycanın xarici siyasətinin, eyni zamanda Azərbaycanın həyatında aparılan demokratik dəyişikliklərin, bütün sahələrdə tətbiq olunan islahatların məntiqi nəticəsidir.

Azərbaycan dünyəvi dövlətdir və dünyəvi dövlət kimi, dünyada öz yerini tutubdur. Bu bizim strateji yolumuzdur. Hüquqi, demokratik və dünyəvi dövlət – bizim dövlət quruculuğunda əsas prinsipimiz budur. Həyatımızda əsas prinsiplər budur. Biz bu yol ilə gedirik və bundan sonra da gedəcəyik.

Sizə deyə bilərəm ki, biz bir çox ağır və çətin məsələləri həll etdik və qarşıda duran üfüqləri də çox yaxşı görürük. Azərbaycanın böyük təbii sərvətləri, əlverişli coğrafi-strateji mövqeyi, güclü iqtisadi, intellektual potensialı və azərbaycanlıların yüksək mədəni səviyyəsi müstəqil ölkəmizin gələcəyinin çox xoşbəxt və firavan olmasını təmin

edəcəkdir. Əmin ola bilərsiniz ki, bu yol, qarşıda duran üfüqlər, perspektiv tam realdır. Apardığı iqtisadi siyasət sayəsində bir neçə ildən sonra Azərbaycan zəngin ölkələrdən biri olacaqdır. Azərbaycan xalqının rifah halı çox yaxşılaşacaqdır. Azərbaycanda hər kəs sərbəst, azad yaşayacaqdır. Azərbaycanda demokratik quruculuq işləri, söz azadlığı, insan azadlığı, vicdan azadlığı, mətbuat azadlığı – bütün azadlıqlar təmin olunub və bundan sonra da təmin olunacaqdır. Yəni siyasi dünyagörüşündən asılı olmayaraq, hər bir Azərbaycan vətəndaşı burada, doğma vətəndə rahat, özü istədiyi kimi yaşayacaqdır.

Ancaq bizim üçün ən çətin problem, bizi ən çox narahat edən Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir. İşğal edilmiş torpaqlarımızın azad olunması, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsidir. Biz bu sahədə çox işlər görmüşük. Bütün beynəlxalq təşkilatlarda bu məsələləri qaldırmışıq və lazımı qərarlar qəbul olunubdur. 1993-cü ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal etdiyi torpaqlardan qeyd-şərtsiz çıxması barədə dörd qətnamə qəbul etmişdir. Təhlükəsizlik Şurası sədrinin altı bəyanatı var. Ancaq Ermənistan bunlara məhəl qoymur.

1996-cı ilin dekabr ayında ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması və Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli haqqında çox əhəmiyyətli bir sənəd qəbul edilmişdir.

ATƏT-in tərkibində olan 54 dövlətdən 53-ü buna səs vermiş, təkə Ermənistan etiraz etmişdi. Ancaq təəssüflər olsun ki, bu mötəbər təşkilatın, ATƏT-in zirvə görüşünün irəli sürdüyü qərar yenə də Ermənistan tərəfindən qəbul olunmur.

Biz məsələni sülh yolu ilə həll etmək üçün daim çalışırıq. Bilirsiniz ki, hələ 1993-cü ildə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə həll etmək üçün ATƏT-in Minsk qrupu yaranıb. Minsk qrupuna 1997-ci ilin əvvəlindən üç böyük dövlət – Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa rəhbərlik edir.

Biz ötən illər bu təşkilatla, Minsk qrupu ilə, onun həmsədrləri ilə çox işlər görmüşük. Üç-dörd gün bundan öncə həmsədrlər – Rusiyanın, Amerika Birləşmiş Ştatlarının və Fransanın təmsilçiləri yenə də bölgəmizdə olmuş, bizimlə görüşüb danışıqlar aparmış, Ermənistanda olmuşlar. Biz bir daha bəyan etmişik ki, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasının tərəfdarıyıq və bunu hər iki tərəfdən müəyyən kompromislər nəticəsində həll etmək olar. Ancaq bu, beynəlxalq hüquq normaları əsasında, dünyada hamı tərəfindən tanınmış prinsiplər – ölkələrin ərazi bütövlüyü, suverenliyi və sərhədlərinin toxunulmazlığı prinsipləri əsasında həll olunmalıdır. Biz bu işi davam etdirəcəyik. Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, biz bu münaqişənin də ləğv olunmasına, aradan götürülməsinə nail olacağıq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunacaqdır, işğal olunmuş torpaqlar azad ediləcək, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş qaçqınlar öz doğma torpaqlarına qayıdacaqlar.

Təbiidir ki, bu sahədə beynəlxalq təşkilatlarla yanaşı, Azərbaycan diasporuna da böyük ehtiyacımız var. Məmnuniyyətlə qeyd edirəm ki, Azərbaycan diasporu son illər təşkilatlanır və Azərbaycan icmaları, diasporu yaşadıqları ölkədə, ümumiyyətlə, beynəlxalq aləmdə artıq özlərini göstərirlər. Amma bu bizim diasporun formalaşmasının ilkin mərhələsidir. Hamımız – siz də, biz də çox iş görməliyik ki, Azərbaycanın güclü diasporu yaransın. Müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar daha da güclənsinlər. İqtisadi cəhətdən daha da möhkəmlənsinlər, yaşadıqları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edə bilsinlər. O ölkələrin həyatına öz təsirlərini göstərə bilsinlər. Beləliklə də, müxtəlif ölkələrdə Azərbaycanın müstəqilliyini, onun xarici siyasətini təbliğ etməklə yanaşı, Azərbaycanın problemlərinin həll olunmasına yardım etsinlər. Hesab edirəm ki, dünya azərbaycanlıları bu yol ilə getməlidir və bu yolda hələ istifadə olunmamış böyük imkanlar vardır. Bu gün işinə başlayan qurultay da məhz bu məqsədi daşıyır.

Bir də qeyd edirəm, biz dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların hər birinin öz ölkəsində yaxşı yaşamasını, öz mövqeyini möhkəmləndirməsini, öz rifah halını yaxşılaşdırmasını arzulayırıq. Arzulayırıq ki, hər bir azərbaycanlı yaşadığı ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etsin, özünə görkəmli bir yer tutsun, müəyyən təsir imkanına malik olsun. Biz bunları arzu edirik.

Bu barədə müəyyən xidmətlər göstərmək üçün biz dövlətimizin tərkibində Azərbaycan diasporu ilə iş üçün xüsusi bir orqanın yaradılması haqqında da qərar qəbul edəcəyik. Güman edirəm ki, belə mərkəzləşmiş bir orqan, yəni Azərbaycan icmaları ilə daim əlaqə saxlayan orqan həm icmaların və ümumiyyətlə, Azərbaycan diasporunun formalaşmasına, həm də bizim əlaqələrimizin daha da inkişafına xidmət edəcəkdir.

Əziz həmvətənlər!

Öz ürəyimdən gələn fikirləri bir daha bildirmək istəyirəm ki, hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıdır. Azərbaycan dilinin inkişafı haqqında bizim qəbul etdiyimiz geniş qərar məhz bu məqsədi daşıyır. Biz Azərbaycanın latın əlifbasına keçməsi haqqında qərar qəbul etdik. İndi Azərbaycanda hamı, bütün dövlət orqanları yalnız latın əlifbasından istifadə edir. Bu da bizim milliliyimizi, azərbaycançılığımızı göstərən çox mühüm bir amildir. Biz bundan sonra da Azərbaycan dilinin inkişaf etdirilməsi üçün səylərimizi davam etdirəcəyik.

Bilirsiniz, hər bir millətin dili onun üçün çox əzizdir. Bizim üçün Azərbaycan dili, ana dilimiz həddindən artıq əzizdir. Çünki çox illər ana dilimiz, Azərbaycan dili həyatımızda geniş yer ala bilməmişdir. Amma buna baxmayaraq, hər bir azərbaycanlı dilin qorunub saxlanılmasında az da olsa, çox da olsa, öz xidmətini göstərmişdir. Xüsusən, bizim yazıçılarımız, ədəbiyyatçılarımız, şairlərimiz o ağır dövrdə Azərbaycan dilinin yaşamasında böyük xidmətlər göstərmişlər. Mən bu gün böyük iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, Azərbaycan dili XX əsrdə böyük inkişaf yolu keçmişdir. İndi baxın, bizim dilimiz nə qədər zəngindir, nə qədər məlahətlidir, nə qədər şirindir və bütün fikirləri ifadə etməsi üçün nə qədər böyük söz ehtiyatına malikdir.

Biz Azərbaycanda Azərbaycan dilinin hakim olmasını, Azərbaycan dilinin getdikcə inkişaf etməsini təmin edəcəyik. Ancaq eyni zamanda arzu edirik ki, hansı qitədə, hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı o ölkənin dilini də mənimsəsin, o ölkənin adət-ənənələrindən də istifadə etsin, o ölkənin şəraitinə uyğunlaşsın. Amma Azərbaycan dilini yaşatsın və inkişaf etdirdirsin.

Xalqları dil qədər, milli-mənəvi ənənələr qədər, dəyərlər qədər birləşdirən başqa bir vasitə yoxdur. Biz bu vasitədən daim istifadə etməliyik. Xüsusən, başqa ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar. Ona görə də mən arzu edərdim ki, hər bir ölkədə Azərbaycan icmasında azərbaycanlılar həmrəy olsunlar, bir-birinə dayaq olsunlar, bir-birinə yardım etsinlər, bir-birinin dərdinə yansınlar və bizim milli adət-ənənələrimizi, milli dəyərlərimizi birlikdə gözləsinlər, milli bayramlarımızı qeyd etsinlər. Təkcə müstəqillik bayramını, Novruz bayramını deyil, bütün başqa bayramları da qeyd etsinlər. Azərbaycan dilini yeni nəslə, uşaqlara çatdırmaq üçün müəyyən tədris imkanları yaratsınlar. Biz bu barədə kömək edəcəyik ki, bizdən sonra gələn nəsillər, sizin övladlarınız, bizim övladlarımız azərbaycançılığı daha da yüksəklərə qaldırınsınlar, Azərbaycan dilini, milli-mənəvi dəyərlərimizi daim yaşatsınlar.

Əziz dostlar!

Əmin ola bilərsiniz ki, müstəqil bir dövlət kimi, Azərbaycan on ildir ayaq üstə möhkəm durubdur. Ötən dövrdə biz Azərbaycanın müstəqilliyini inkişaf etdirmişik və bu gün bəyan edirəm ki, Azərbaycanın müstəqilliyi əbədidir, dönməzdir və daimidir.

Əziz dostlar, müstəqil Azərbaycan həmişə sizin dayaq yeriniz olacaq, pənah gətirdiyiniz yer olacaqdır və təbiidir ki, Azərbaycanda biz də sizi özümüzün elçiləri hesab edirik, sizə çox ümidlər bəsləyirik, sizə arxalanırıq, sizi özümüzdə dayaq hesab edirik.

Müstəqil Azərbaycan dövləti gənc olduğu kimi, Azərbaycanın həmrəyliyi də, dünya azərbaycanlılarının birliyi də, müxtəlif ölkələrdəki Azərbaycan icmaları da gəncdirlər. Ancaq indi biz yeni bir mərhələyə keçmişik. Biz formalaşırıq, müstəqilliyimiz möhkəmlənir, xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar daha sürətlə təşkilatlanır və bizim hamımız birlikdə azərbaycançılığı yaşadacağıq, daimi edəcəyik, əbədi edəcəyik.

Əziz dostlar!

Mən sizin hamınıza cansağlığı və səadət arzulayıram. Xarici ölkələrdən gəlmiş nümayəndələrdən və qonaqlardan xahiş edirəm ki, Azərbaycan xalqının, onun dövlətinin, prezidentinin salamlarını, sevgisini, məhəbbətini bütün Azərbaycan icmalarına, hər bir azərbaycanlıya çatdırasınız.

Sizin hər birinizə işlədiyiniz sahədə, gördüyünüz işdə, yaşadığınız yerlərdə uğurlar arzulayıram. Harada yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir ailəyə, hər bir azərbaycanlıya xoşbəxt həyat və xoşbəxt gələcək arzulayıram. Qoy, çaylarımız qurumasın! Qoy, ağaclarımız kəsilməsin! Qoy, çırağımız sönməsin!

Azərbaycan xalqına eşq olsun!

Yaşasın müstəqil Azərbaycan, Azərbaycan, Azərbaycan!

* * *

Qurultaydan sonra səhnə arxasına gələrək, Azərbaycan incəsənət ustaları ilə görüşdü:

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu iki gün Azərbaycanın həyatında tarixi günlərdir. İlk dəfədir ki, dünya azərbaycanlılarının nümayəndələri Azərbaycana, Bakıya toplaşdılar. Biz çox səmərəli işləmişik. Siz də bizim işimizin sonunda çox gözəl konsert verdiniz. Mən təşəkkür edirəm.

Siz gördünüz ki, qonaqlarımız bizim Azərbaycan musiqisini, mahnısını, Azərbaycan incəsənətini, Azərbaycanın mədəniyyətini nə qədər yüksək qiymətləndirirlər. Çünki onların da qəlbi anadan olandan böyüyənə qədər, dünyanın hansı ölkəsində olursa-olsunlar, bu gün də Azərbaycanla vurur və Azərbaycan mahnısı, Azərbaycan musiqisi, Azərbaycan mədəniyyəti onlar üçün doğmadır. Bəlkə də biz buna adət etmişik. Çünki biz öz ölkəmizdə yaşayırıq və bu cür konsertlərdə çox olur. Allaha şükür olsun ki, indi televiziya da bu barədə çox verilişlər verir. Ancaq onlar üçün bu, həddindən artıq gözəl bir nemətdir. Sizə təşəkkür edirəm. Siz də bütün dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin, birliyinin təmin olunmasına öz xidmətinizi göstərmisiniz. Çox sağ olun.

**DÜNYA AZƏRBAYCANLILARININ
BİRİNCİ QURULTAYININ İŞTİRAKÇILARI
ŞƏRƏFİNƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN
ADINDAN TƏŞKİL EDİLMİŞ RƏSMİ
QƏBULDA NİTQ**

«Gülüstan» sarayı

10 noyabr 2001-ci il

Əziz həmvətənlər!
Hörmətli nümayəndələr, qonaqlar!
Hörmətli xanımlar və cənablar!

Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı öz işini bitirdi. Biz tam qətiyyətlə deyə bilərik ki, qurultay qarşısına qoyulmuş vəzifələri uğurla yerinə yetirdi. Qurultay dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi və birliyi daha da inkişaf etdirmək üçün çox əhəmiyyətli sənədlər qəbul etdi. Qurultayın ab-havası, nümayəndələrin əhval-ruhiyyəsi, onların qurultaydakı çıxışları, ayrı-ayrı komissiyalarda aparılan çox gərgin iş qurultayın uğurla başa çatmasına şərait yaratdı.

Mən dünya azərbaycanlılarının I qurultayının uğurla başa çatması münasibətilə sizi təbrik edirəm, qurultayın işində iştirak etdiyinizə və onun sənədlərinin uğurla qəbul olunmasına görə hər birinizə təşəkkürlərimi bildirirəm.

Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə, birliyinin yaranması və inkişaf etməsi sahəsində I qurultay mühüm əhəmiyyətə malikdir və demək olar ki, dünya azərbaycanlılarının həyatında, müstəqil Azərbaycanın həyatında tarixi bir hadisə olmuşdur və dünya azərbaycanlılarının bundan sonra daha da həmrəy olması, daha da təşkilatlanması üçün yeni bir mərhələnin başlanğıcıdır.

Siz razı olarsınız ki, bu qurultay bizim hamımıza – həm müstəqil Azərbaycan dövlətinə, həm Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlılara, bütün Azərbaycan vətəndaşlarına, həm də qurultaya gəlmiş nümayəndələrə, böyük nümayəndə heyətlərinə çox faydalı oldu. Biz bir-birimizlə bilavasitə yaxından görüşdük. Dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşmış və yaşayan azərbaycanlılar, qurultayda deyildiyi kimi, təşkilatlanırlar, icmalar formalaşır və artıq çox ölkələrdə mütəşəkkil Azərbaycan icmaları yaranıb. Bu icmalar bəzi yerlərdə bir neçə təşkilatdan ibarətdir, amma hamısı Azərbaycanın, azərbaycanlıların icmalarıdır. Bu iş Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra tədricən irəliləyib gedib, inkişaf edib və bunun da nəticəsində, indiyə qədər görülən işlərin nəticəsində, Azərbaycan dövləti ilə, müstəqil Azərbaycan ilə dünyada yaşayan azərbaycanlıların, bizim həmyerlilərimizin əlaqələrinin inkişaf etməsi nəticəsində I qurultayın çağırılması mümkün oldu. Demək, biz birinci mərhələni yaşadığımız. Bu birinci mərhələ, demək olar ki, təşəbbüslər nəticəsində meydana çıxmışdır. Ayrı-ayrı ölkələrdə azərbaycanlılar bir çox ildir təşkilatlanıblar, həmrəy olmağa çalışıblar və həmrəy oldular və Azərbaycan ilə əlaqələr qurublar. Azərbaycan dövləti isə müstəqil dövlət kimi, ayaq üstündə möhkəm duraraq, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan həmyerlilərimizi daha da təşkilatlanmağa çağırır, müəyyən yardımlar edibdir. Bu məsələni, bu işi daha da yüksək səviyyəyə qaldırmaq üçün biz I qurultayın çağırılmasını lazımlı hesab etdik.

Mən çox məmnunam ki, dünyanın bir çox ölkəsindən bizim həmyerlilərimiz, azərbaycanlılar doğma torpağa gəldilər, Azərbaycana gəldilər, Azərbaycanın bugünkü həyatı ilə tanış oldular, Azərbaycanda çox adamlar ilə təmaslar qurdular və eyni zamanda ayrı-ayrı ölkələrdə olan azərbaycanlılar, Azərbaycan icmaları, hesab edirəm ki, qurultay zamanı bir-biri ilə daha da yaxın əlaqələr qurdular. Bu da çox vacibdir. Çünki hər ölkədə olan bizim həmyerlilərimiz öz icmalarını bu, ya digər şəkildə təşkil ediblər. Amma onların bir-biri ilə, yəni digər ölkələrdə yaşayan həmyerlilərimizlə əlaqələr qurması və bu əlaqələrin nəticəsində dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi, birliyi təmin etməsi çox əhəmiyyətlidir. Bu, təkcə bizdən asılı deyil, bu sizdən də asılıdır. Ancaq eyni zamanda, bax, siz də, biz də bu vəzifəni yerinə yetirmək üçün bu qurultayda bütün ölkələrdə olan azərbaycanlıların bir-birinə yaxınlaşmasına, icmaların bir-biri ilə əlaqə qurmasına şərait yaratdıq. Güman edirəm ki, siz bu şəraitdən səmərəli istifadə etdiniz. İndi artıq bundan sonra qurultayın qəbul etdiyi sənədlər əsasında və xüsusən burada, qurultay zamanı keçirdiyiniz günlər nəticəsində siz, əziz həmvətənlər, həmrəyliyinizi daha da artıracaqsınız.

Qurultayda dediyimiz kimi, biz işimizi bundan sonra daha da gücləndirəcəyik. Azərbaycan diasporunun müxtəlif ölkələrdə təşkil olunması üçün və qurultayda sizin irəliləyən sürdüyünüz arzuların, istəklərin yerinə yetirilməsi üçün lazımi tədbirlər görəcəyik. Mən qurultayın sonunda belə bir nəticəyə gəldim ki, həqiqətən Azərbaycanda Azərbaycan diasporu ilə iş üçün xüsusi bir dövlət orqanı yaranmalıdır. Güman edirəm ki, biz bu günlərdə belə bir orqanı yaradacağıq və əlaqələr daha da genişlənəcək, daha da inkişaf edəcək, daha da irəliləyəcək.

Hər bir xalq, hər bir millət, hər bir ölkənin vətəndaşı çalışmalıdır ki, öz doğma torpağına xidmət etsin. Biz burada öz xidmətlərimizi göstəririk. Sizdən isə çox şey tələb olunmur. Sadəcə, siz unutmamalısınız ki, dünyada müstəqil Azərbaycan dövləti var. Unutmamalısınız ki, bu torpaq bütün azərbaycanlıların doğma torpağıdır. Unutmamalısınız ki, Azərbaycan dövləti mümkün olan çərçivədə hər birinizin hüquqlarınızın qorunması üçün lazımı işlər görəcəkdir və bilməlisiniz ki, biz dünyanın müxtəlif ölkəsində yaşayan azərbaycanlılar haqqında daim düşünürük, maraqlanırıq, hər bir həmvətənimizin yaxşı, firavan yaşamasını istəyirik, yaşadığı ölkədə özünə layiq yer tutmasını istəyirik. Azərbaycanlı, bizim həmvətənimiz, həmyerlimiz gərək yaşadığı hər yerdə digər xalqlara, millətlərə, yaşadıkları ölkənin vətəndaşlarına daim çatdırsın ki, bu gün Azərbaycan nədir, Azərbaycanın keçmişi nə olubdur, Azərbaycanın bugünü nədir, Azərbaycanın gələcəyi nədir.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etməmişdən bir çox ölkələrdə, xüsusən bizdən uzaq ölkələrdə belə bir diyarın olmasını çoxları bilmirdi. Ancaq biz müstəqilliyimizi elan etdik. Ondan sonra isə öz xarici siyasətimizi ardıcıl surətdə həyata keçirməyə başladıq. Azərbaycan beynəlxalq təşkilatların tərkibinə daxil oldu və beləliklə, Azərbaycanı indi dünyanın hər yerində tanıyırlar. Biri az, digəri çox. Ancaq əsas nəticə bundan ibarətdir ki, Azərbaycanı tanıyırlar. Bizim iqtisadi siyasətimiz, Azərbaycana dünyanın bir çox şirkətlərinin dəvət olunması, investisiyaların cəlb edilməsi, burada apardığımız müştərək işlər Azərbaycanda xarici ölkə vətəndaşlarının sayını xeyli artırmışdır. Onlar bizim vətəndaşlarımızla birgə işləyirlər və onlar da Azərbaycanı artıq dünyaya tanıdırlar. Ancaq hələ bunlar bizim işimizin başlanğıcıdır.

Gərək biz hamımız birlikdə çalışaq ki, müstəqil Azərbaycan dövləti, onun daxili siyasəti, Azərbaycanda gedən demokratik proseslər, Azərbaycanda gedən iqtisadi islahatlar, Azərbaycanda həyata keçirilən hüquq islahatları, insan hüquqlarının təmin olunması, Azərbaycanda hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlətin yaranması və inkişaf etməsi bütün dünyaya çatsın və tanınsın.

Təbiidir ki, siz burada bugünkü Azərbaycanı öz gözlərinizlə gördünüz. Mən dünən də dedim, bizim problemlərimiz çoxdur. Ancaq eyni zamanda xalqımız indi rahat yaşayır, xalqımız azaddır, müstəqildir, öz taleyinin sahibidir. Siz bunları gördünüz. Hesab edirəm ki, bunlar hamısı bizim hər bir həmyerlimizin, həmvətənimizin ürəyində böyük qürur hissi doğurur.

Biz arzu edirik ki, siz hamınız, hərəniz öz yerinizdə yaxşı yaşayasınız. Biz arzu edirik ki, yaşadığımız ölkələrdə olan icmalarda bir-birinizlə mehriban olasınız, dost olasınız, bir-birinizə yardım edəsiniz. Bir-birinizə paxıllıq etməməlisiniz. Çünki onsuz da bizə paxıllıq edənlərin sayı çoxdur. Bir-birinizə mehriban olmalısınız. Mən Azərbaycanda xalqımızı buna dəvət edirəm ki, xalq daha da yekdil olmalıdır, daha da həmrəy olmalıdır, daha da bir olmalıdır.

Təbiidir ki, demokratik ölkədə ayrı-ayrı adamların müxtəlif siyasi dünyagörüşləri, dünyabaxışları var. Bu təbiidir və buna heç kəsin etirazı ola bilməz. Ancaq ümumilli məsələlərin həllində, Azərbaycanın milli mənafeələrinin qorunmasında Azərbaycanın bütün vətəndaşları həmrəy olmalıdır, bir olmalıdır, bir-biri ilə toqquşmamalıdır. Mən bunu eyni zamanda sizə arzu edirəm. Hər bir Azərbaycan icmasında mehriban əhval-ruhiyyə olsun.

Bilirsiniz, nə olur-olsun, siz qürbətdə yaşayırınsınız. İnsan öz doğma torpağında yaşayanda, nə qədər çətin olsa da, yenə də torpaq ona güc verir, necə deyirlər, torpaq ona iradə verir. Amma siz qürbətdə yaşayırınsınız. Mən bunu o mənada demirəm ki, qürbətdə yaşamaq pis şeydir. Yox. Ancaq bu anlayış bütün dünyada da var, bizdə də var. Ona görə də qürbətdə yaşayan insanlar gərək bir-birinə daha da çox dayaq olsunlar, bir-birinə daha da çox əl tutsunlar. Mən güman edirəm ki, bizim sizinlə bir yerdə keçirdiyimiz birinci qurultay məhz bu vəzifələri yerinə yetirmək üçün olubdur və qurultay bu vəzifələrin yerinə yetirilməsində bizim hamımıza – sizə də, bizə də yardım edəcəkdir.

Mən Azərbaycana gəlmiş nümayəndələrə, qonaqlara Azərbaycanı ziyarət etdiyinizə görə sizə bir daha təşəkkür edirəm. Qurultayın işində fəal iştirak etdiyinizə görə bir daha təşəkkür edirəm. Qurultayın uğurla sona çatmasında hər birinizin xidmətini qiymətləndirirəm və təşəkkür edirəm. Dünyanın hansı qitəsində, hansı ölkəsində olmasından asılı olmayaraq, hər bir həmyerlimizə, həmvətənimizə xoşbəxtlik arzu edirəm, cansağlığı, səadət arzu edirəm, işlərində uğurlar arzulayıram.

Siz qurultaydan sonra yaşadığınız ölkələrə gedəcəksiniz. Xahiş edirəm, bizim salamımızı, hörmət-ehtramımızı və məhəbbətimizi bütün həmyerlilərimizə çatdırasınız. Onlara çatdırasınız ki, Azərbaycan bütün imkanlardan istifadə edib həmyerliləri haqqında, həmvətənləri haqqında daim düşünür və bundan sonra da düşünəcəkdir.

Təklif edirəm, qədəhlərimizi müstəqil Azərbaycanın şərəfinə, dünyada yaşayan hər bir azərbaycanlının şərəfinə, bizim doğma həmyerlilərimizin şərəfinə, Azərbaycan xalqının şərəfinə, hər bir azərbaycanlının, hər bir həmyerlimizin sağlığı şərəfinə qaldıraq!

QEYDLƏR

1. Sovetlər İttifaqı, Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı (SSRİ) – 1922–1991-ci illərdə keçmiş Rusiya imperiyasının böyük hissəsində mövcud olmuş dövlət. SSRİ-nin yaradılmasına dair Müqaviləyə (dek.1922) əsasən onun tərkibinə Belorusiya (BSSR), Rusiya (RSFSR), Cənubi Qafqaz respublikaları (ZSFSR; 1936-cı ildən müttəfiq respublikalar – Azərbaycan SSR, Ermənistan SSR, Gürcüstan SSR) və Ukrayna SSR, 1925-ci ildə – Özbəkistan SSR, Türkmənistan SSR, 1929-cu ildə Tacikistan SSR, 1936-cı ildə Qazaxıstan SSR, Qırğızıstan SSR, 1940-cı ildə Moldaviya SSR, Latviya SSR, Litva SSR, Estoniya SSR daxil olmuşdular.

1991-ci ilin dekabrında Belorusiya, Rusiya və Ukrayna SSRİ-nin mövcudluğunun dayandırıldığını elan edərək Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) yaradılması haqqında Saziş imzaladılar (8 dekabr, Minsk). 1991-ci il dekabrın 21-də Latviya, Litva və Estoniya istisna olmaqla, keçmiş SSRİ-nin digər müttəfiq respublikalarının başçıları Alma-Atada Bəyannamə imzalayaraq MDB-nin yaradılması haqqında məqsəd və prinsiplərə qoşulduqlarını bəyan etdilər. – 6,12,36,37,38,40,44,77,81,90,118,132,157,177,189,201,247,252,263,271,283,301,304,339,347,353,354,367,384,406, 423,428,429.

2. 1993-cü il iyun hadisələri – Azərbaycanı vətəndaş müharibəsi həddinə gətirmiş Gəncə hadisələri, Bakıda Ali Sovetin binası qarşısında keçirilən çoxsaylı mitinqlə, xalqın tələbilə Heydər Əliyevin Naxçıvandan Bakıya gəlməsi, Ali Sovetin sədri seçilməsi, o zamankı respublika prezidenti Ə.Əliyevin (Elçibəyin) Kələki kəndinə getməsi, Ali Sovetin sədri Heydər Əliyevin respublika prezidentinin vəzifəsini icra etməyə başlaması nəzərdə tutulur. – 6,73,270,321,324,425.

3. Atəşkəs rejimi – 1994-cü il mayın 12-də Ermənistan–Azərbaycan arasında atəşin müvəqqəti dayandırılması (atəşkəs) haqqında müqavilə imzalandı. Müqaviləyə görə, müharibə aparan tərəflər sülh müqaviləsi bağlanana qədər atəşin dayandırılması haqqında razılığa gəldilər. – 7, 305,368.

4. İlham Əliyev, İlham Heydər oğlu (d.1961) – görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi, diplomat, siyasi elmlər doktoru, professor. 2003-cü ildən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. Xalqımızın Ümummillî lideri Heydər Əliyevin oğlu. 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 1997-ci ildən birinci vitse-prezidenti. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyasının həyata keçirilməsində mühüm xidmətləri vardır.

2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. Siyasi və dövlət xadimi kimi, İlham Əliyev beynəlxalq aləmdə böyük hörmət və nüfuz qazanmış, bir neçə ölkənin yüksək mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan idmançılarının beynəlxalq yarışlarda uğurlar əldə etməsində də AMOK-un prezidenti kimi, İlham Əliyevin böyük xidmətləri var. Onun şəxsi təşəbbüsü ilə Bakıda, Naxçıvanda, Gəncədə, Şəkiddə və respublikanın digər rayonlarında dünya standartlarına cavab verən böyük olimpiya kompleksləri tikilib istifadəyə verilmiş, güclü maddi-texniki baza yaradılmışdır.

İlham Əliyevin doğma Azərbaycanımızın inkişafında müstəsna xidmətləri var. Onun dövründə ölkə iqtisadiyyatı, qeyri neft sektoru sürətlə inkişaf etmiş, eyni zamanda ölkəyə qoyulan xarici investisiyalar xeyli artmışdır.

İlham Əliyev tərəfindən irəli sürülmüş «Regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında dövlət proqramı»na əsasən respublikanın şəhər və rayonlarında onlarla sənaye müəssisəsi açılmış, yüz minlərlə iş yerləri yaradılmış və böyük abadlıq işləri görülür.

Ölkədə demokratik islahatlar aparılmasında, hüquqi dövlət quruculuğunda, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsində uğurlu xidmətlər göstərən İlham Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının I qurultayında partiya sədrinin müavini, II qurultayında sədrin birinci müavini seçilmişdir. 2005-ci ilin martından isə Yeni Azərbaycan Partiyasının sədridir. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (1–2-ci çağırış) deputatı, Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycan Parlamenti daimi nümayəndə heyətinin başçısı olmuşdur. Azərbaycan haqqında, xüsusilə Ermənistanın ölkəmizə hərbi təcavüzü və onun nəticələri, erməni terrorizmi haqqında həqiqətlərin ən mötəbər beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında müstəsna xidmətləri var. «Heydər Əliyev» və Fransanın «Fəxri legionun böyük xaç komandoru» ordenləri ilə təltif olunmuş, bir çox ölkənin və beynəlxalq təşkilatların fəxri ad və mükafatlarına layiq görülmüşdür. Bir neçə xarici akademiyanın və universitetlərin fəxri üzvüdür. – 11,81.

5. Sevil Əliyeva, S e v i l H e y d ə r q ı z ı (d.1955) – şərqşünas, ictimai xadim, tarix elmləri namizədi. Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin qızı. Bəstəkarlıq fəaliyyəti göstərir, bir sıra musiqi əsərlərinin müəllifidir. Sevil Əliyeva 1990-cı illərin birinci yarısından fəal ictimaiyyətçi, müstəqil Azərbaycanda qadın hərəkatının təşkilatçılarından biri kimi fəaliyyət göstərir. «Sevil» Azərbaycan Qadınlar Məclisinin sədri, «SOS uşaq kəndləri – Azərbaycan assosiasiyası»nın prezidentidir.

Sevil Əliyevanın İngiltərə–Azərbaycan ictimai-mədəni əlaqələrinin genişləndirilməsində də xidmətləri var. – 11.

6. Zərifə xanım, Ə l i y e v a Z ə r i f ə Ə z i z q ı z ı (1923–1985) – görkəmli Azərbaycan oftalmoloqu. Tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Milli EA-nın akademiki, Rusiya Tibb EA-nın akademiki, Azərbaycan Respublikasının əməkdar elm xadimi. Görkəmli siyasi və dövlət xadimi Əziz Əliyevin qızı, ulu öndər Heydər Əliyevin həyat yoldaşı, prezident İlham Əliyevin anasıdır. Zərifə xanımın Azərbaycanda oftalmologiya elminin inkişafında müstəsna xidmətləri var. O, vaxtilə Azərbaycanda geniş yayılmış traxomanın, dünya təcrübəsində birincilər sırasında peşə, xüsusilə kimya və elektron sənayelərində peşə fəaliyyəti ilə bağlı göz xəstəliklərinin öyrənilməsi, profilaktikası və müalicəsinə, habelə oftalmologiyanın müasir problemlərinə dair bir çox sanballı tədqiqatların müəllifidir. Həmçinin yüksək ixtisaslı səhiyyə kadrları hazırlanmasına böyük əmək sərf etmişdir. O, Ümumittifaq Oftalmoloqlar Cəmiyyəti Rəyasət Heyətinin, Sovet Sülhü Müdafiə Komitəsinin, Azərbaycan Oftalmologiya Cəmiyyəti İdarə Heyətinin, «Vestnik oftalmologii» (Moskva) jurnalı redaksiya heyətinin üzvü olmuşdur. Yüksək elmi nailiyyətlərinə görə SSRİ Tibb EA-nın M.İ.Averbax adına mükafatına layiq görülmüşdür. – 11,160,288.

7. Bakı Dövlət Universiteti (BDU) – Azərbaycanda elmi-pedaqoji kadrlar hazırlayan ən böyük ali təhsil ocağı, elmi-tədqiqat müəssisəsi. 1919-cu ildə yaradılmışdır. İlk vaxtlar tibb və tarix-filologiya fakültələri fəaliyyət göstərmişdir. Hazırda BDU-nun 17 fakültəsi, onlarla kafedrası, elmi-tədqiqat laboratoriyası və s. var. Universitetdə 43 ixtisas üzrə 13 minə yaxın tələbə təhsil alır. – 12,45.

8. Moskva – Rusiya Federasiyasının paytaxtı. Ölkənin siyasi, inzibati və mədəni mərkəzi, mühüm nəqliyyat qovşağıdır. Əsası 1147-ci ildə Suzdal knyazı Yuri Dolqoruki tərəfindən qoyulmuşdur. – 12,14,30,83, 106,107,158,160,161,164,242–275,291,325,332,383,386.

9. Moskva Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutu (Universitet) – Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyinin ali təhsil müəssisəsi. Əsası 1944-cü ildə qoyulmuşdur. Yüksək səviyyəli peşəkar diplomatlar, tədqiqatçılar, jurnalistlər, siyasi və ictimai xadimlər hazırlayır. – 12.

10. Rusiya, R u s i y a F e d e r a s i y a s ı – Avropanın şərqində, Asiyanın şimalında dövlət. Ərazisi 17075,4 min km², əhalisi 146,3 milyon nəfərdir. Rusiya Federasiyasına 21 respublika, 6 diyar, 49 vilayət, federal əhəmiyyətli Moskva və Sankt-Peterburq şəhərləri, 10 muxtar vilayət və mahal daxildir.

Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı Dövlət Duması və Federasiya Şurasıdır. Paytaxtı Moskva şəhəridir. – 13,36,54,77, 78,95,106,125,126,132,156–166,182,183,186,190,203,212,229–231,242–275,299,334,336,342,357,368,371,379–387,390,406,415,435.

11. Nizami Gəncəvi, İ l y a s Y u s i f o ğ l u (1141–1209) – dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri. Dünya ədəbiyyatı tarixinə məsnəvi formasında yazdığı beş epik poemadan ibarət «Xəmsə» müəllifi kimi daxil olmuşdur. Nizami Gəncəvinin ilkin Şərq Renessansının zirvəsi olan yaradıcılığında dövrünün ən humanist, ümumbəşəri ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi idealları parlaq bədii əksini tapmışdır. Nizami Gəncəvi Yaxın Şərq ədəbiyyatında mənzum roman janrının əsasını qoymuş, yeni ədəbi məktəb yaratmışdır. Nizami Gəncəvi həm də dövrünün görkəmli mütəfəkkiri olmuşdur. Onun bütün əsərlərində şəxsiyyət azadlığı, insanın mənəvi azadlığı tərənnüm olunur. – 14.

12. Füzuli, M ə h ə m m ə d S ü l e y m a n o ğ l u (1494–1556) – Azərbaycanın dahi şairi və mütəfəkkiri. Azərbaycan, fars və ərəb dillərində qəzəl, poema, qəsidə, müsəddəs, rübai, qitə və s. yazmışdır. Aşıqanə qəzəlləri ilə lirik şair kimi şöhrətlənmişdir. Yaradıcılığının zirvəsi olan «Leyli və Məcnun» poeması Azərbaycan, eləcə də Şərq və dünya poeziyasının nadir incilərindəndir. Kərbəlada dəfn edilmişdir. – 14.

13. Nəsimi, əsl adı S e y i d Ə l i (1369–1417) – Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri. İmadəddin Nəsimi adı ilə də məşhurdur. Əsərlərini Azərbaycan, ərəb, fars dillərində yazmışdır. Hürufiliyi yaydığı üçün Hələbdə həbs olunmuş, «kafir», «dinsiz» elan edilərək ruhanilərin fitvası ilə öldürülmüşdür. – 14.

14. Vaqif, Molla Pənah Vaqif (1717–1797) –görməli Azərbaycan şairi, dövlət xadimi. Vaqif qəzəl, mürəbbə, müstəzad və s. formalarda şeirlər yazmışdır. Gözəllərin vəsfi Vaqif lirikasının əsas qayəsidir. Vaqif şeirindəki realizmə meyl Azərbaycan poeziyasının inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Qarabağ hakimi İbrahim xanın (1769-cu il) baş vəziri olmuşdur. – 14.

15. Azərbaycan Milli Dram Teatrı – Azərbaycanın ən qədim dram teatrı. Tarixi 1873-cü ildə Bakıda səhnəyə qoyulmuş M.F.Axundovun «Lənkəran xanının vəziri» və «Hacı Qara» komediyalarının tamaşası ilə başlanır. Bu teatr 1880–90-cı illərdə C.Zeynalovun ev tamaşaları, N.Mahmudbəyovun və H.B.Zərdəbinin teatr truppaları əsasında yaradılmışdır.

Azərbaycan SSR XKS-nin 1920-ci il 1 iyul tarixli qərarı ilə Birləşmiş Dövlət Teatrı yaradıldı və buraya bütün teatr truppaları daxil oldu. 1922-ci ildə dram truppası Birləşmiş Dövlət Teatrından ayrılaraq müstəqil fəaliyyət göstərməyə başladı. – 14.

16. Səməd Vurğun, Səməd Yusif oğlu Vəkilov (1906–1956) – böyük Azərbaycan şairi, ictimai xadim. Azərbaycanın xalq şairi. S.Vurğunun yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan şeirinin inkişafında mühüm rol oynamışdır. S.Vurğun Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının məsul katibi, sədri, Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin sədri, Azərbaycan MEA-nın vitse prezidenti olmuşdur, iki dəfə SSRİ Dövlət mükafatı laureatı adına layiq görülmüşdür. – 15.

17. Məleykə Abbaszadə, Məleykə Mehdi qızı (d.1953) – riyaziyyatçı, texniki elmlər üzrə fəlsəfə doktoru. 2000-ci ildən Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının sədridir. – 26,143.

18. Türkiyə Cümhuriyyəti – Qərbi Asiyada və Avropanın cənub–şərq kənarında dövlət. Sahəsi 780,6 min km², əhalisi 78 mln. nəfərdir. İnzibati cəhətdən 67 ilə (vilayətə) bölünür. Paytaxtı Ankara şəhəridir. Dövlət başçısı prezident, Ali qanunvericilik orqanı Türkiyə Böyük Millət Məclisidir. – 34–45,57,72–85,137,174,175,179,185,186,187,205,212,284, 362–368,398,399,400.

19. Mustafa Kamal Atatürk, Qazi Mustafa Kamal (1881–1938) –Türkiyənin dövlət, siyasi və hərbi xadimi, Türkiyə Respublikasının banisi və ilk prezidenti (1923–1938). Birinci dünya müharibəsi zamanı Dardanel boğazının müdafiəsində (1915) şücaət göstərmişdir.

Atatürk 1919-cu ildə «Kamalçılar hərəkatı»na – milli azadlıq hərəkatına başçılıq etmişdir. 1920-ci ildə Atatürk Ankarada yeni parlament – Türkiyə Böyük Millət Məclisini (TBMM) yaratdı, məclisin və təşkil edilən hökumətin sədri seçildi. Sakarya çayı yaxınlığında qələbəyə görə TBMM Atatürkə marşal rütbəsi və «Qazi» fəxri adını vermişdir. 1922-ci ildə Atatürkün komandanlığı ilə türk ordusu Türkiyəni xarici müdaxiləçilərdən tamamilə azad etdi.

Atatürk soyadı ona 1934-cü ildə TBMM tərəfindən verilmişdir. – 36.

20. Osmanlı imperiyası, Osmanlı imperatorluğu – Sultan Türkiyəsinin rəsmi adı (Osmanlılar sülaləsinin əsasını qoymuş I Osmanın adındandır). XV əsrin 2-ci yarısından Osmanlı dövləti imperiyaya çevrilməyə başlamış, XV–XVI əsrlərdə Asiya, Avropa və Afrikada türk işğalları nəticəsində dünyanın ən böyük dövlətlərindən biri olmuşdur. 1918-ci ildə Birinci dünya müharibəsindəki məğlubiyyətdən sonra tamamilə dağıldı, 1922-ci ildə Türkiyə sultanlığına da son qoyuldu. – 36.

21. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti – Azərbaycan Respublikası ərazisində muxtar vilayət. 1923-cü il iyulun 7-də təşkil edilmişdir. Dağlıq Qarabağda 1988-ci ilə qədər 170 min əhali yaşayırdı. Ərazisi 4 min km²-dir. Mərkəzi Xankəndidir.

1988-ci ildə Qarabağ separatçıları və millətçiləri Ermənistan silahlı qüvvələri ilə birlikdə bu ərazidə yaşayan azərbaycanlıları doğma torpaqlarından çıxararaq Dağlıq Qarabağı işğal etdilər. BMT-nin 822,853,874, 884 sayılı qətnamələrinə görə, erməni işğalçıları Azərbaycan torpaqlarını qeydi-şərtsiz tərk etməlidirlər. Ancaq Azərbaycan torpaqları hələ də erməni tapdağı altındadır. – 37,80,109,139,161,164,172,193,217,307,308, 342,368,390,392,396,403,404,405,406,407,420,423,425,434.

22. Xalq Cəbhəsi, Azərbaycan Xalq Cəbhəsi (AXC) – ictimai-siyasi təşkilat. 1989-cu ildə təsis konfransı keçirilmiş, Proqram və Nizamnaməsi qəbul olunmuşdur. 1999-cu il iyulun 25-də keçirilmiş qurultayının qərarı ilə Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası adlandırılmışdır. – 38,83,321,324.

23. Gürcüstan, G ü r c ü s t a n R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Qafqazın mərkəzi və qərb hissəsində dövlət. Sahəsi 69,7 min km², əhalisi 5493 min nəfərdir. Dövlətin başçısı prezident, qanunverici orqanı parlamentdir. Paytaxtı Tbilisi şəhəridir. – 39,80,85,100–122,137,168–213,329, 363,3650406.

24. Bakı–Tbilisi–Ceyhan – 1998-ci il oktyabrın 29-da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-ın Energetika naziri Bakı–Tbilisi–Ceyhan marşrutunu müdafiə edən «Ankara bəyannaməsini» imzalamışlar. Uzunluğu 1695 km olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri 2006-cı ildə istifadəyə verilmişdir. – 39,75,78,79,80,110,137, 172,174,179,186,187,188,189,191,192,195,365,429.

25. «Əsrin müqaviləsi» – 1994-cü ilin sentyabrın 20-də Bakıda «Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda «Azəri», «Çıraq» yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi» haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə bağlanmış müqavilə. – 40,75,110,130,136,186,195,202.

26. Qazaxıstan, Q a z a x ı s t a n R e s p u b l i k a s ı – Avroasiyanın mərkəzi hissəsində dövlət. Sahəsi 2724,9 min km², əhalisi 16 679 min nəfərdir. Paytaxtı Astana şəhəridir. Dövlət başçısı – prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Ali Sovetdir. – 41,77,79,179,203,289, 314,384,386.

27. Özbəkistan, Ö z b ə k i s t a n R e s p u b l i k a s ı – Orta Asiyanın mərkəzində dövlət. Sahəsi 447,4 min km², əhalisi 23 206 min nəfərdir. Özbəkistanın tərkibinə Qarakalpak Muxtar Respublikası və 12 vilayət daxildir. Dövlətin başçısı – prezident, qanunverici orqanı – Məclisdir. Paytaxtı Daşkənd şəhəridir. – 41,98,100,102,111,112.

28. Türkmənistan, T ü r k m ə n i s t a n R e s p u b l i k a s ı – Orta Asiyanın cənub-qərbində dövlət. Sahəsi 488,1 min km², əhalisi 4574 min nəfərdir. İnzibati ərazisi 5 vilayətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı Məclisdir. Paytaxtı Aşqabaddır. – 41,77,78, 384,386,409.

29. Mirzə Fətəli Axundov (1812–1878) – böyük Azərbaycan yazıçısı, dramaturq, materialist – filosof. Axundov Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində pyesləri və fəlsəfi əsərləri ilə şöhrət qazanmışdır. 1850–55-ci illərdə yazdığı altı komediya ilə Azərbaycan və bütün Şərq ədəbiyyatında realist dramaturgiyanın əsasını qoymuşdur. Axundovun fəaliyyətində yeni əlifba uğrunda mübarizə mühüm yer tutur. – 43,257,260,261.

30. Fuad Köprülüzadə, K ö p r ü l ü M e h m e t F u - a d (1890–1966) – türk filoloqu, publisist və tarixçi. Türkiyə Demokrat Partiyasının yaradıcılarından biri (1946). Türkiyənin Xarici İşlər naziri (1950–57) olmuşdur. Avropada türk ədəbiyyatşünaslığı məktəbinin yaranması Köprülünün adı ilə bağlıdır. İslam ensiklopediyasının nəşrində fəal iştirak etmiş, türk tarixi, ədəbiyyatı və mədəniyyətinə dair məqalələrin müəllifidir. Azərbaycan ədəbiyyatına, xüsusilə Füzuli yaradıcılığına həsr olunmuş əsərlər yazmışdır. – 43.

31. İkinci dünya müharibəsi (1939–45) – Almaniya, İtaliya və Yaponiya tərəfindən başlanmış böyük müharibə. İkinci dünya müharibəsi 1939-cu il sentyabrın 1-də Almaniyanın Polşaya girməsi ilə başladı. Sentyabrın 3-də Böyük Britaniya və Fransa Almaniya müharibə elan etdi. 1940-cı ilin ortalarından alman qoşunları Danimarka, Norveç, Belçika, Niderland, Lüksemburq, sonra isə Fransanı işğal etdi.

1941-ci il iyunun 22-də Almaniya SSRİ-yə qarşı müharibə elan etdi. 1942–43-cü illərdə sovet ordusunun Stalinqrad və Kursk vuruşmalarında qələbəsi Almaniyanı qəti surətdə sarsıtdı.

1945-ci il mayın 2-də sovet ordusu Berlini aldı. Mayın 8-də Karlsruhda (Berlin yaxınlığında) Almaniyanın danışıqsız təslim olması haqqında akt imzalandı.

Yaponiyanın təslim olması haqqında sənəd isə sentyabrın 2-də imzalandı. Bununla İkinci dünya müharibəsi qurtardı. İkinci dünya müharibəsində 72 ölkə iştirak etmişdir. Müharibədə iştirak edən ölkələrin silahlı qüvvələrinə 110 milyon adam çağırılmışdı. Müharibədə 62 milyon adam həlak olmuş, minlərlə şəhər, qəsəbə və kənd dağılmışdı. – 43,92,127,214,222,235,263,280,352,405.

32. Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) – 1991-ci il dekabrın 8-də Belarusiya, Rusiya və Ukrayna dövlət başçılarının imzaladıkları saziş əsasında SSRİ dağıldıqdan sonra yeni dövlətlərarası birlik kimi yaradılmışdır. Azərbaycan 1993-cü ilin sentyabrında MDB-yə daxil olmuşdur. Tərkibinə keçmiş SSRİ-nin 12 müttəfiq respublikası – Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldova, Özbəkistan, Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna daxildir. MDB-nin 1993-cü ildə qəbul edilmiş nizamnaməsində aşağıdakı birgə fəaliyyət sahələri nəzərdə tutulur: insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi; xarici siyasi fəaliyyətin əlaqələndirilməsi; ümumi iqtisadi məkanın formalaşdırılmasında, nəqliyyat sisteminin və rabitənin

inkişafında əməkdaşlıq; əhəlinin sağlamlığının və ətraf mühitin mühafizəsi; sosial və mühacirət məsələləri, mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə; müdafiə siyasətində və sərəhdərlərin qorunmasında əməkdaşlıq.

MDB-nin orqanları aşağıdakılardır: Dövlət başçıları Şurası; Hökumət başçıları Şurası; Xarici İşlər nazirləri Şurası; Dövlətlərarası iqtisadi Şura; Mərkəzi Sankt–Peterburq şəhərində olan Parlamentlərarası Assambleya və s. MDB-nin daimi fəaliyyət göstərən orqanı Minsk şəhərində yerləşən Əlaqələndirmə Məsləhət Komitəsidir. – 46–47,164,194,245,248, 295,339,381.

33. Baltıqyanı ölkələr – bura Latviya, Litva və Estoniya aiddir.

34. Braziliya, Braziliya Federativ Respublikası – Cənubi Amerikada dövlət. Sahəsi 8512 min km², əhalisi 169,5 milyon nəfərdir. Braziliya federasiyası 26 ştata və federativ (paytaxta) mahala bölünür. Dövlətin və hökumətin başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı Milli Konqresdir. Paytaxtı Braziliyadır. – 48,169.

35. Fernandu Kordoçu (d.1931) – sosiologiya elmləri doktoru. Braziliya Respublikasının 34-cü prezidenti (1995–2003). Braziliya Sosial-Demokrat partiyasının yaradıcılarından biri. 2001-ci ildən bu partiyanın fəxri sədridir. – 48,169.

36. Tacikistan, Tacikistan Respublikası – Orta Asiyanın cənub–şərqində dövlət. Sahəsi 143,1 min km², əhalisi 5705 min nəfərdir. İnzibati ərazisi Bədəxşən Muxtar Vilayətinə, 2 vilayətə və 45 rayona bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı Məclisdir. Paytaxtı Düşənbə. – 49.

37. İmaməli Rəhmonov, İmaməli Şərif oğlu (d.1952) – Tacikistanın siyasi və dövlət xadimi. 1992-ci ildə Tacikistan Ali Sovetinin sədri olmuşdur. 1992-ci ilin noyabrından Tacikistan Respublikasının prezidentidir. – 49.

38. Koreya Xalq Demokratik Respublikası – Şərqi Asiyada, Koreya yarımadasında dövlət. 1948-ci ildə yaradılmışdır. Sahəsi 121,2 min km², əhalisi 23,9 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 9 əyalətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı Ali Xalq Məclisidir. Paytaxtı Pxenyandır. – 50.

39. Kim Çen İr (d.1941 və ya 1942) – Koreya Xalq Demokratik Respublikasının başçısı, Koreya Əmək Partiyasının Baş katibi, Koreya Xalq Ordusunun Baş komandanı, KXDR-in Dövlət Müdafiə Komitəsinin sədri, «dahi rəhbər» Kim İr Senin oğlu. – 50.

40. Fransa, Fransa Respublikası – Qərbi Avropada dövlət. Sahəsi 551 min km², əhalisi 58,4 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 95 departamentə bölünür. Qanunverici hakimiyyəti iki palatadan (Milli Məclis və Senat) ibarət parlament həyata keçirir. İcra hakimiyyəti prezident və Nazirlər Şurasına məxsusdur. Paytaxtı Paris şəhəridir. – 51-55, 95,123,186,300,342,368,390,406,435.

41. Senat – ABŞ-da (Konqresin) yuxarı palata nəzərdə tutulur.

42. Düpon Ambruaz (d.1937) – Fransa siyasi xadimi və senatın üzvü. –51,52.

43. «Total» – məşhur fransız neft şirkəti. 1954-cü ildə təşkil olunmuşdur. Bir çox ölkələrdə neftin kəşfiyyatı, emalı və satışı ilə məşğul olur. – 53.

44. «Elf Agiten» – Fransada ən böyük neft korporasiyası. 80 ölkədə fəaliyyət göstərən 833 şirkətdən ibarətdir. Karbohidrogenlərin kəşfiyyatı, hasilatı və satışı, kimya və neft-kimya sənayesi, farmokologiya və kosmetologiya sahələri şirkətin əsas fəaliyyət istiqamətləridir. Elmi-tədqiqat fəaliyyətində 8 min elmi işçi çalışır. – 53.

45. Jak Şirak (d.1932) – Fransanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1974–76 və 1986–88-ci illərdə Fransanın Baş naziri, 1977–95-ci illərdə Paris şəhərinin meri, 1995–2007-ci illərdə Fransa Respublikasının prezidenti. «Heydər Əliyev» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 54,123.

46. Amerika Birləşmiş Ştatları (ABŞ) – Şimali Amerikada dövlət. Şimaldan Kanada, cənubdan Meksika, şərqdən Atlantik okeanı və qərbdən Sakit okeanla əhatə olunur. Ərazisi 9,14 milyon km², əhalisi 280 milyon nəfərə yaxındır. İnzibati cəhətdən 50 ştata bölünür. Ali qanunvericilik orqanı ikipalatalı (Nümayəndələr palatası

və Senat) ABŞ konqresidir. Dövlət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Vaşinqton şəhəridir. – 54,58, 59–60,61–64,80,82,88,90,91,92,95,125,151,152,153,157,170,171,172,179, 186,190,194,195,238,271,273,307,342,343,366,367,368,390,401–408,419–421,435.

47. ATƏT-in Minsk qrupu – 1992-ci il martın 24-də yaradılmışdır. 1997-ci ildə Minsk qrupunun tərkibinə aşağıdakı dövlətlər daxil olmuşdur: Azərbaycan, Ermənistan, Belarus, Almaniya, İtaliya, Rusiya, ABŞ, Fransa, Türkiyə, Danimarka və İsveç. 1994-cü ilin dekabrından Minsk qrupuna iki sədr – Rusiya və İtaliya rəhbərlik edirdi. 1996-cı ilin dekabrından onun üç – Rusiya, ABŞ və Fransa həmsədrləri var. Qrupun əsas vəzifəsi Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına və Dağlıq Qarabağ probleminin dinc vasitələrlə həll edilməsinə bilavasitə kömək etməkdir. – 54,95,96,237,342,368,389,390,391,401,402,434,435.

48. Belarus, B e l a r u s R e s p u b l i k a s ı – Avropada dövlət. Sahəsi 207,6 min km², əhalisi 10442 min nəfərdir. İnzibati ərazisi 6 vilayətə, 117 rayona bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı parlamentdir. Paytaxtı Minskdir. – 56.

49. Lukaşenko Aleksandr Qriqoryeviç (d.1954) – Belarus dövlət xadimi. 1994-cü ildən Belarus Respublikasının prezidentidir. – 56.

50. Əhməd Nəcəf Sezər (d.1941) – 2000–2007-ci illərdə Türkiyə Respublikasının prezidenti. 1962–83-cü illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1993-cü ildə Türkiyə Kassasiya Məhkəməsinin, 1988-ci ildə isə Türkiyə Konstitusiyası Məhkəməsinin üzvü seçilib. 1998–2000-ci illərdə Türkiyə Konstitusiyası Məhkəməsinin sədri olmuşdur. – 57,363,364,398.

51. Corc Buş (d.1946) – ABŞ-in 43-cü prezidenti (2000–2008-ci illər). ABŞ-in 41-ci prezidenti Corc Herbert Buşun oğludur. 1968-ci ildə Yel universitetini (incəsənət, tarix bakalavri), 1975-ci ildə isə Harvard universitetini (incəsənət magistri) bitirmişdir. «Spektrum–7 Enerci Korporeyşn» firmasının yaradıcısıdır. 1995–2000-ci illərdə Texas ştatının qubernatoru olmuşdur. – 58,59–60,61,62,63,91,92,154,307,421.

52. Nyu-York – ABŞ-in ən mühüm iqtisadi, maliyyə, siyasi və mədəni mərkəzlərindən biri. Əsası 1626-cı ildə Yeni Amsterdam adı ilə hollandiyalılar tərəfindən qoyulmuşdur. 5 inzibati rayona bölünür. Sahəsi 816 km² (o cümlədən quru hissəsi 768 km²), əhalisi 7 milyon (ətrafı ilə birgə 16 milyondan) nəfərdən çoxdur. – 58,59–60,61–64,153,164,170,171,194,238,340, 355,419.

53. Vaşinqton – Amerika Birləşmiş Ştatlarının paytaxtı. Ölkənin siyasi, elm və mədəniyyət mərkəzi. Şəhər 1791-ci ildə salınmış və ABŞ-in ilk prezidenti C.Vaşinqtonun şərəfinə adlandırılmışdır. – 58,59–60,61–64,153,164,170,171,194,238,355,419.

54. Ross Uilson (d.1955) – 2000–2003-cü illərdə Azərbaycanda Amerika Birləşmiş Ştatlarının Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri olmuşdur. Hazırda Ross Uilson Türkiyədə ABŞ-in səfiri vəzifəsində çalışır. – 61–64.

55. Meksika, M e k s i k a B i r l ə ş m i ş Ş t a t l a r ı – Şimali Amerikanın cənubunda dövlət. Sahəsi 1958 min km², əhalisi 91,1 milyon nəfərdir. Meksika federasiyadır, inzibati ərazisi 31 ştata və federal mərkəzi əyalətə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı Milli Konqresdir. (Deputatlar palatası və Senat). Paytaxtı Mexikodur. – 67.

56. Visente Foks Kesada (d.1942) – Meksikada olmuş prezidentlərin ən məşhuru. Müxalifət partiyalarından seçilən ilk prezident (2000–2006). – 67.

57. Çili, Ç i l i R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Amerikanın cənub-qərbində dövlət. Sahəsi 756,9 min km², əhalisi 14,4 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 13 vilayətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı ikipalatalı parlament (Senat və Deputatlar Palatası). Paytaxtı Santyaqodur. – 68.

58. Eskobar Rikardo (d.1938) – Çilin 33-cü prezidenti (2000–2006). 1990-cı illərdən bir sıra nazirliklərdə yüksək vəzifələrdə çalışmış, Təhsil naziri, İctimai İşlər naziri olmuşdur. – 68.

59. Mali, M a l i R e s p u b l i k a s ı – Qərbi Afrikada dövlət. Sahəsi 1240 min km², əhalisi 9,2 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 8 vilayətə və Bamako rayonuna bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Milli Məclis. Paytaxtı Bamakodur. – 69.

60. Alfa Umar Konarey (d.1946) – 1992–2002-ci illərdə Mali prezidenti. Konarey 2003–2008-ci illərdə Afrika İttifaqı Komissiyasının sədri olmuşdur. – 69.

61. Səudiyyə Ərəbistanı, S ə u d i y y ə Ə r ə b i s t a n ı K r a l l ı ğ ı – Cənub–Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 2,15 milyon km², əhalisi 18,4 milyon nəfərdir. Paytaxtı ər-Piyaddır. İnzibati cəhətdən 4 əyalətə bölünür.

Səudiyyə Ərəbistanı mütləq teokratik monarxiyadır. Dövlət başçısı kraldır. Ölkədə bütün hakimiyyət krala məxsusdur. İcra orqanı Nazirlər Şurasıdır, Şurani kral təyin edir və ona başçılıq edir. Hökumətin nəzdində Məşvərət Şurası var. Müsəlmanların iki müqəddəs şəhəri Məkkə və Mədinə Səudiyyə Ərəbistanındadır. – 70,71.

62. Fəhd Bin Əbdüləziz, A l S ə u d (1922–2005) – 1982–2005-ci illərdə iki müqəddəs ocağın xidmətçisi və Səudiyyə Ərəbistanının kralı. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 70.

63. Abdullah Bin Əbdüləziz, A l S ə u d (d.1924) – 2005-ci ildən Səudiyyə Ərəbistanı əmiri. 1962-ci ildən Səudiyyə Ərəbistanı Milli Qvardiyasının komandiri olan birinci əmir. Abdul ibn Səudun oğludur. 1982-ci ildən Baş nazirin müavini, 1996-cı ildən 2005-ci ilə qədər Baş nazir olmuşdur. – 71.

64. 1994-cü il oktyabr hadisələri – oktyabrın 3-də Gəncə və Qazaxda, həmçinin Bakıda Azərbaycanın dövlətçiliyinə, müstəqilliyinə düşmən olan qüvvələr tərəfindən dövlət çevrilişi cəhdi nəzərdə tutulur. Həmin gün Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan edilmiş və Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev televiziya və radio ilə xalqa müraciət etmişdi. Gecə olmasına baxmayaraq Bakı və ona yaxın yerlərdən yüz minlərlə insan Prezident Sarayı qarşısına toplaşaraq milli və vətəndaşlıq həmrəyliyi nümayiş etdirərək Heydər Əliyevin siyasətini dəstəkləmişlər. – 73,323,425.

65. 1995-ci il mart hadisələri – martın 12–13-də Qazax və Ağstafa, martın 16–17-də isə Bakının 8-ci kilometr qəsəbəsində Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsinin bir qrup üzvünün silahlı çıxışı nəzərdə tutulur. Respublika rəhbərliyinin qəti tədbirləri nəticəsində çevriliş cəhdinin qarşısı alındı və silahlı dəstə tərk-silah olundu. – 73,324,425.

66. İran, İ r a n İ s l a m R e s p u b l i k a s ı – Cənub–Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 1,65 milyon km², əhalisi 62,2 milyon nəfərdir. Paytaxtı Tehran şəhəridir. İnzibati cəhətdən 24 ostana bölünür. Ali qanunverici hakimiyyət orqanı 4 il müddətinə seçilən Xalq Şurası Məclisidir. Hökuməti Baş nazir təşkil, prezident isə təsdiq edir. – 75,76,77,78, 82,212,384,410–414.

67. Xatəmi, S e y i d M ə h ə m m ə d X a t ə m i (d.1943) – İranın siyasi, ictimai və dövlət xadimi. 1989–92-ci illərdə İranın Mədəniyyət və İslam Oriyentasiyası naziri, 1997–2005-ci illərdə İran İslam Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 76,411,412,413.

68. bp, «B r i t i ş P e t r o l e u m», – dünyanın ən iri neft şirkətlərindən biri. 1909-cu ildən bir çox ölkələrdə neftin kəşfiyyatı, çıxarılması, emalı və satışı ilə məşğuldur. bp 1994-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. Hazırda ABƏŞ-in əsas operatorudur. – 77,273.

69. Hüseyin Kıvrıqoğlu (d.1934) – Türkiyə hərbi xadimi, ordu generalı. Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin Baş qərargah rəisi olmuşdur. – 78.

70. Nursultan Nazarbəyev, N u r s u l t a n A b i ş o ğ l u (d.1940) – Qazaxıstanın dövlət və siyasi xadimi. 1979-cu ildə Qazaxıstan MK-nın katibi, 1984-cü ildə Qazaxıstan Ali Sovetinin sədri, Nazirlər Sovetinin sədri, 1989–91-ci illərdə Qazaxıstan KP MK-nın Birinci katibi. 1990-cı ildə həm də Ali Sovetin sədri, 1991-cı ildə Qazaxıstan SSR-in prezidenti və 1991-ci ilin dekabrından Qazaxıstan Respublikasının prezidentidir. – 79.

71. ATƏT-in İstanbul Zirvə görüşü – 1999-cu il noyabrın 18–20-də Türkiyənin İstanbul şəhərində ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından iştirakı ilə keçirildi. Bu, ATƏT-in son toplantısı idi. İstanbul sammitində 3 sənəd qəbul olundu. Birincisi – İstanbul xartiyası – dünyada sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması, ölkələrin ərazi bütövlüyünün qorunması, baş vermiş münaqişələrin sülh yolu ilə həll olunması və s. İkinci sənəd Avropada adi silahlar haqqında idi. Üçüncü sənəd isə siyasi bəyannamə idi. – 79.

72. Ceyhan – Aralıq dənizi sahilində liman. 1998-ci il oktyabrın 29-da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-in Energetika naziri Bakı–Tbilisi–Ceyhan marşrutunu müdafiə edən

«Ankara bəyannaməsi»ni imzalamışlar. Uzunluğu 1695 km olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri 2006-cı ildə istifadəyə verilmişdir. – 79,137,365.

73. Konqres, Amerika Birləşmiş Ştatları Konqresi – ali qanunverici hakimiyyət orqanı. İki palatadan – Senatdan və Nümayəndələr palatasından ibarətdir.

Senatın 100 nəfər üzvü var. Ölkənin hər ştatından Senata iki senator seçilir. Nümayəndələr palatasının 435 üzvü var. Bu palatanın üzvləri hər seçki dairəsində yaşayan əhalinin sayına görə seçilir. Qanun layihələri hər iki palatada müzakirə olunur. Konqres tərəfindən qəbul olunan qanunları ABŞ prezidenti təsdiq edir. – 80,404,420.

74. Naxçıvan – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Naxçıvan Muxtar Respublikasının paytaxtı. Ərazisi 0,013 min km², əhalisi 67 min nəfərdən çoxdur. Naxçıvan Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. Müasir Naxçıvan qədim, antik və orta əsr şəhər yerinin xarabalıqları üzərində yerləşmişdir.

Naxçıvan e.ə. IX–VI əsrlərdə qədim Manna və Midiyanın, eramızın əvvəllərində Albaniyanın, IV əsrdən isə Sasanilərin tərkibində olmuşdur. 654-cü ildə Naxçıvanı ərəblər işğal edirlər. Naxçıvan Azərbaycan Atabəylər dövlətinin (1136–1225) paytaxtı olmuşdur. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsinə qədər Naxçıvan müxtəlif dövlətlərin nüfuz dairəsində olub. Məhz bu ildən Naxçıvan Rusiya imperiyasına birləşdirildi və qəza mərkəzinə çevrildi. Naxçıvan şəhəri 1924-cü il fevralın 9-da Naxçıvan MSSR təşkil ediləndən respublikanın paytaxtı oldu. – 83,84,258.

75. Elçibəy, Əliyev Əbülfəz Qədirqulu oğlu (1938–2000) – 1989-cu ildə yaradılan AXC-nin, sonralar AXCP-nin sədri. 1992-ci ilin iyunundan 93-cü ilin iyununa qədər Azərbaycan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 83,84.

76. İsa Qəmbər, İsa Yunis oğlu (d.1957) – 1990–95-ci illərdə Milli Məclisin deputatı, 1992–93-cü illərdə parlamentin sədri olmuşdur. 1992-ci ildən Müsavat Partiyasının başqanıdır. – 83.

77. Pənah Hüseynov, Pənah Çodarov oğlu (d.1957) – Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (2005–2010) üzvü. Milli Məclisin Təhlükəsizlik və Müdafiə məsələləri komitəsinin üzvüdür. 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri vəzifəsində çalışmışdır. – 83.

78. Abxaziya – Gürcüstan Respublikasının tərkibində Muxtar Respublika. 1921-ci ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 8,6 min km², əhalisi 501 min nəfərdir. Paytaxtı Suxumi şəhəridir. – 85,108,109.

79. Avropa Şurası (AŞ) – Avropada hökumətlərarası təşkilat. 1949-cu ildə yaradılmışdır. Qərargahı Fransanın Strasburq şəhərində yerləşir. AŞ-nin əsas məqsədi Avropada sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq, seçki sisteminə çoxpartiyalılığa riayət etmək, demokratiyanı və insan hüquqlarını müdafiə etmək, möhkəmləndirmək, Avropa ölkələrinin mədəniyyətlərinin yaxınlaşmasına çalışmaq və s. ibarətdir. AŞ-nin ali orqanları Nazirlər Komitəsi, Məsləhət Assambleyası, Sahə Nazirliklərinin Müşavirəsi və Katiblikdir. Azərbaycan 2001-ci ildən Avropa Şurasının üzvüdür. – 86–97,303,433.

80. Avropa Şurasının Parlament Assambleyası (AŞPA) – 2004-cü ildə təşkil olunmuşdur. AŞ PA-da 25 Avropa ölkəsinin 732 deputatı fəaliyyət göstərir. – 86–97,304.

81. Rassel Conston (1932–2008) – İngilis siyasətçisi. Liberal–demokrat politoloqu. 1999–2008-ci illərdə AŞPA-nın sədri olmuşdur. – 86–97.

82. Murtuz Ələsgərov, Murtuz Nəcəfov oğlu (d.1928) – Azərbaycanın dövlət və ictimai-siyasi xadimi, hüquq elmləri doktoru, professor. Respublikanın əməkdar hüquqşünası. Yeni Azərbaycan Partiyasının sədr müavini və Siyasi Şurasının üzvüdür. 1993–1995-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin rektoru olub. 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilib. 1996–2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 86,93,94.

83. Şevardnadze Eduard Amvrosiyeviç (d.1928) – Gürcüstanın və SSRİ-nin siyasi və dövlət xadimi. 1972–85-ci illərdə Gürcüstan KP MK-nın Birinci katibi, 1985–90-cı illərdə SSRİ Xarici İşlər naziri, 1994–2003-cü illərdə Gürcüstanın prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 88,109,110, 168–213,365.

84. Xocalı soyqırımı – 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə erməni silahlı qüvvələri və Xankəndində yerləşən Rusiyanın 366-cı alayının əsgər və zabitləri Xocalıya hər tərəfdən hücum etmiş, şəhəri tamamilə yandırmışlar; 1000 nəfərdən artıq azərbaycanlı öldürülmüş, yüzlərlə şəhər sakini yaralanmış, itkin düşmüşdür. – 89.

85. Kennedi Con Fidcerald (1917–1963) – ABŞ-ın 35-ci prezidenti (1961–63). Prezident olduğu zaman bir sıra sosial-iqtisadi reformalar irəli sürmüş. Hərbi blokların və ABŞ hərbi qüvvələrinin möhkəmlənməsinə çalışırdı. Dallasda öldürülmüşdür. – 89.

86. Robert Kennedi (1925–1968)— Amerika siyasi və dövlət xadimi, ABŞ-ın 35-ci prezidenti Con Kennedinin qardaşı. 1961–64-cü illərdə Ədliyyə naziri olmuşdur. 1968-ci ildə prezidentliyə namizəd irəli sürülmüşdür. Seçiqabağı kompaniyada qətlə yetirilmişdir. – 89.

87. Ronald Reyqan Uilson (1911–2004) – ABŞ-ın 40-cı prezidenti (1981–89). 1937-ci ildən Hollivud kinoaktyoru. 1942–45-ci illərdə ABŞ-ın HHQ informasiya orqanında işləmiş, 1967–75-ci illərdə Kaliforniya ştatının qubernatoru olmuşdur. – 89.

88. 1990-cı ilin 20 yanvarı – 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycanda faciə baş verdi. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə fəvqəladə vəziyyət elan edilmədən sovet ordusunun xüsusi təyinatlı cəza dəstələri, dəniz donanmasının və daxili qoşunların bölmələri Bakı şəhərinə yeridildi. Sovet ordusunun bu kütləvi zorakılıq aktı nəticəsində 131 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, yüzlərlə adam qanunsuz həbs edilmiş və itkin düşmüş, dövlət əmlakına, ictimai və şəxsi əmlakla, şəhər təsərrüfatına və vətəndaşlara böyük maddi ziyan dəymişdi. 1990-cı ilin qanlı yanvarı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan mübarizə tariximizdə Vətənin şəhid övladlarının qanı ilə yazılmış şərəfli səhifə oldu. – 90,161,223,224,322.

89. Şəhidlər xiyabanı. Azərbaycanın azadlığı, müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü uğrunda şəhid olmuş mərd oğul və qızların uyuduğu müqəddəs ziyarətgah. 1990-cı il yanvarın 20-də sovet ordusunun hücumu zamanı həlak olmuş onlarla adam «Dağüstü park»ın qərb hissəsində dəfn edilmişdir. Bura o vaxtdan «Şəhidlər xiyabanı» adlanır. Xiyabanda eyni zamanda Ermənistan işğalçılarına qarşı Azərbaycan torpaqlarının müdafiəsi uğrunda qəhrəmancasına həlak olanlar da dəfn edilmişdir. 1998-ci ildə burada hündürlüyü 22 metr olan əbədi məşəl – abidə qoyulmuşdur. – 90,169,345.

90. NATO (Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı) – hərbi-siyasi ittifaq. 1949-cu il aprelin 4-də Vaşinqtonda ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Belçika, Niderland, Lüksemburq, Kanada, İtaliya, Portuqaliya, Norveç, Danimarka, İslandiyanın imzaladıqları Şimali Atlantika müqaviləsi əsasında yaradılmışdır. 1952-ci ildə Yunanıstan və Türkiyə, 1955-ci ildə Almaniya Federativ Respublikası, 1982-ci ildə İspaniya NATO-ya qoşulmuşlar. Varşava Müqaviləsi Təşkilatı dağılıqdan (1990) sonra əvvəllər sosialist ölkələri düşərgəsinə daxil olmuş ölkələrin bir qismi NATO-ya üzvlüyə qəbul edilmiş, digər qismi isə ilkin mərhələ kimi, NATO-nun «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramına qoşulmuşlar. Ali orqanı NATO Şurasının sessiyasıdır. Mənzil-qərargahı Brüsseldədir. – 91,238,304,405.

91. İtaliya, İ t a l i y a R e s p u b l i k a s ı – Avropanın cənubunda dövlət. Ərazisinə Alp dağlarının qərb yamaqları, Radan düzənliyi, Apennin yarımadası, Siciliya və Sardiniya adaları daxildir. Sahəsi 301 min km², əhalisi 57,5 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 20 vilayətə bölünür. Paytaxtı Roma şəhəridir. – 92,157,240,241.

92. Lenin, V l a d i m i r İ l i ç (Ulyanov) (1870–1924) – SSRİ-nin siyasi və dövlət xadimi. Hələ tələbəlik illərindən inqilabi hərəkətə qoşulmuşdur. Lenin 1895-ci ildə Peterburq «Fəhlə sinfinin azadlığı uğrunda mübarizə ittifaqı»nın yaradılmasında iştirak etmişdir. 1900-cü ildə Plexanovla birlikdə «İskra» qəzetini nəşr edir. 1903-cü ildən RSDFP-nin 2-ci qurultayında bolşevik fraksiyasına başçılıq edir. 1907-ci ildən xaricə emiqrasiya edilir. 1917-ci ildə Petroqrada qayıdıb silahlı üsyana başçılıq edir. Lenin başda olmaqla 2-ci Ümumrusiya Sovetlər qurultayında hökumət – XKS yarandı. Vətəndaş müharibəsi dövründə «hərbi kommunizm» siyasətinin yaradıcılarından olmuşdur. Bunun nəticəsində ölkə birpartiyalı sistemə keçmiş, ölkədə geniş surətdə repressiya başlanmış, müxalifət qüvvələri və orqanları ləğv edilmiş, görkəmli adamlar və ziyalılar ölkəni kütləvi surətdə tərk etmişlər. 1922-ci ildə xəstələnmiş və ölkənin siyasi həyatından uzaqlaşdırılmışdır. – 92.

93. ATƏT – Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı. Əsası 1975-ci il iyulun 3–9-da Helsinkidə qoyulmuşdur. Burada Avropanın 33 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın dövlət və hökumət rəhbərləri iştirak edirdi. ATƏT «soyuq müharibə»nin qurtarmasından sonra ümumavropa təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran, yeni

Avropanın siyasi və iqtisadi həyatının sivil birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, dövlətlərarası münasibətləri rəqiblik və münaqişə yolundan əməkdaşlıq və qarşılıqlı mənafe istiqamətlərinə yönəldən bir təşkilat funksiyasını icra edir.

Azərbaycan 1992-ci ildən ATƏT-in üzvüdür və 1993-cü ilin ikinci yarısından ATƏT-in zirvə görüşlərində Azərbaycan nümayəndə heyəti fəal iştirak edir. – 95,389–396,434.

94. Pekin – Çinin paytaxtı (1949-cu ildən). Ölkənin siyasi, iqtisadi, elmi və mədəniyyət mərkəzi. Əhalisinin sayına görə ölkənin ikinci (Şanxaydan sonra) şəhəri, Böyük Çin düzənliyində, Yundinxə çayı hövzəsindədir. Sahəsi 17,8 min km², əhalisi 7,2 milyon nəfərdir.

Pekin haqqında ilk məlumat e.ə.ikinci minilliyə aid edilir. Pekin Çinin ən iri sənaye mərkəzlərindəndir. – 98,216.

95. GUÖAM – Avropada adi silahların azaldılması haqqında müqavilənin cinah sənədi müzakirə olunduqdan sonra həmin sənədi bəyənən ölkələrdən – Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldovadan ibarət qeyri-rəsmi «dördlər qrupu» yaradıldı. Sonralar bu quruma Özbəkistan da qatıldı (10 oktyabr 1997). 2005-ci ildə isə Özbəkistan bu qurumu tərk etdi. – 98–99,100-122,295,304,305,310,311.

96. Ukrayna, U k r a y n a R e s p u b l i k a s ı – Cənub–Şərqi Avropada dövlət. Ərazisi 603,7 min km², əhalisi 51,3 milyon nəfərdir. Ukraynanın tərkibinə 24 vilayət və Krım Respublikası daxildir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı – Ali RADA-dır. Paytaxtı Kiyev şəhəridir. – 98,100-122,190,247,295–311,336.

97. Moldova, M o l d o v a R e s p u b l i k a s ı – Cənub–Şərqi Avropada dövlət. Sahəsi 33,7 min km², əhalisi 4,36 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 40 rayona bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı parlamentdir. Paytaxtı Kişinyov şəhəridir. – 98,102,112.

98. Leonid Daniloviç Kuçma (d.1938) – Ukraynanın siyasi və dövlət xadimi. 1994–2005-ci illərdə Ukrayna Respublikasının prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 100,105,121,295,296,297,299,301,304,309.

99. Neft Daşları – Abşeron yarımadasından 42 km cənub–şərqdə, açıq dənizdə polad dirəklər üzərində salınmış «neft» şəhəri. Bu ərazi oradakı daşların (təqribən 20 ədəd) bəzilərində neft-qaz nişanələrinin olması ilə əlaqədar Neft Daşları adlandırılmışdır. Neft Daşları rayonunda geoloji kəşfiyyat işlərinə 1946-cı ildən başlanmışdır. Çıxarılan neft həm tankerlər, həm də boru kəmərləri vasitəsilə sahilə nəql edilir. – 103,128, 129,130,134.

100. Rotaru Sofiya (d.1947) – Rusiya və moldovan estrada müğənnisi. SSRİ xalq artisti. Rus, moldovan və Ukrayna bəstəkarlarının mahnı ifaçısı. – 105.

101. Anatoli Solovyanenko, A n a t o l i V a s i l y e v i ç (1932–1999) – Ukrayna müğənnisi, SSRİ xalq artisti. 1965-ci ildən Ukrayna Opera və Balet Teatrının solisti. Lenin mükafatı laureatı. – 105,106.

102. Müslüm Maqomayev, M ü s l ü m M ə h ə m m ə d o ğ l u (1942–2008) – görkəmli Azərbaycan müğənnisi. Azərbaycan Respublikası və SSRİ xalq artisti. Bəstəkar Müslüm Maqomayevin nəvəsi. Keçmiş SSRİ məkanında və bir çox xarici ölkələrdə müvəffəqiyyətlə çıxış etmişdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 105, 288,289,292.

103. Çeçenistan (İçkeriya) – Rusiya Federasiyasında respublika. Paytaxtı Qroznı şəhəridir.

Orta əsrlərin əvvəllərində Çeçenistanın xeyli hissəsi Alan dövlətinin tərkibində idi. XIX əsrdə Rusiya Şimali Qafqazı işğal etməyə başladı. Çeçenlər öz torpaqlarından çıxarılır, onların yerinə burada kazaklar yerləşdirilirdi. Bu da Çeçenistanda milli-azadlıq hərəkatının başlanmasına səbəb oldu. Dağlıların bu hərəkatı (1817–1864) 1859-cu ildə Şeyx Şamil təslim olduqdan sonra yatırıldı və Çeçenistan tamamilə Rusiyaya birləşdirildi. 1991–92-ci illərdə Rusiya Federasiyası tərkibində müstəqil Çeçenistan Respublikası yaradıldı. – 108,383.

104. Cənubi Osetiya – Gürcüstan Respublikasının tərkibində Cənubi Osetiya Muxtar Vilayəti. 1922-ci ildə yaradılmışdır. Sahəsi 3,9 min km², əhalisi 99 min nəfərdir. Mərkəzi Sxinvali şəhəri. – 108,406.

105. Zəhra Quliyeva, Z ə h r a T a h i r q ı z ı (1923–2005) – oftalmoloq, tibb elmləri doktoru, professor. Tədqiqatı əsasən, traxoma, gözün refraksiyası, rəng duyğusu və ona müxtəlif amillərin təsirinə həsr olunmuşdur.

Z.Quliyeva 1972–1983-cü illərdə Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin rektoru olmuşdur. Əməkdar elm xadimi adına layiq görülmüşdür. 1998-ci ildən Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri vəzifəsində çalışmışdır. «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 100–122.

106. Bakı–Supsa neft kəməri – 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsinin mühüm bir vəsiləsi Bakı–Supsa neft kəməridir. Kəmərin uzunluğu 830 km, gündəlik maksimum ötürmə gücü 115 min barreldir. Supsada hər birinin tutumu 250 min barrel olan dörd terminal tikilmişdir.

1999-cu il aprelin 17-də Supsada ilkin Xəzər neftinin qərb istiqamətində nəqli üçün Bakı–Supsa ixrac boru kəmərinin və Supsa yerüstü terminalının təntənəli rəsmi açılış mərasimi olmuşdur. – 110,137,174,180, 186,189,190,195,429.

107. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) – müasir dünyanın ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatı. Qərargahı Nyu-York şəhərindədir. Əsas vəzifəsi beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq və möhkəmlətmək, dövlətlər arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdir. BMT-nin Nizamnaməsi 1945-ci il iyulun 26-da San-Fransisko konfransında 50 dövlətin nümayəndəsi tərəfindən imzalandı və 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə mindi. Hazırda BMT-yə 198 dövlət daxildir.

BMT-nin əsas orqanları Baş Məclis, Təhlükəsizlik Şurası, İqtisadi və İctimai Şura, Qəyyumluq Şurası, Beynəlxalq Məhkəmə və Katiblikdir. – 112,156,217,219,238,278,246,359–361,351,406.

108. Sabirabad – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 1598 km², əhalisi 140,6 min nəfərdir. – 114,115,117.

109. Biləsuvar – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. 1938-ci ilədək Biləsuvar rayonu, 1938-ci ildən Puşkin rayonu adlanmışdır. 1963-cü ildə ləğv edilərək ərazisi Cəlilabad rayonu ilə birləşdirilmiş, 1964-cü ildə yenidən müstəqil rayon olmuşdur. SSRİ-nin süqutundan sonra – 1991-ci ildə rayona öz tarixi adı qaytarılmışdır. Sahəsi 1393 km², əhalisi 78,0 min nəfərdir. – 115.

110. Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası – 1920-ci ildə yaradılmışdır. Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası neft-qaz və kimya texnologiyası sahəsində yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasında qabaqcıl yer tutur. Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının 8 fakültəsində 7000, o cümlədən, xaricdən gələn tələbələr təhsil alır. Akademiyada doktorantura və aspirantura, 2 elmi-tədqiqat institutu fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası ABŞ, Fransa, İtaliya, Almaniya institutları ilə əməkdaşlıq edir. – 133,263,273.

111. «Şahdəniz» – Azərbaycanın Xəzər dənizi sektorunda ən böyük və ən zəngin qaz yataqlarından biri. – 137,174,175,185,187,191,195,202, 211,212,363,365.

112. Bakı–Novorossiysk neft kəməri – 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Respublikası hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsinin mühüm bir hissəsi Bakı–Novorossiysk neft kəməridir. Bu kəmə 1997-ci ilin noyabrında istifadəyə verilmişdir. – 137,186,195,429.

113. Polad Bülbüloğlu (d.1945) – bəstəkar, müğənni, dövlət xadimi. Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. 1988–2005-ci illər Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət naziri olmuşdur. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Rusiya Federasiyasında Fövqəladə və Səlahiyyətli səfirdir. I çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. – 141,142,143,247.

114. Bülbül, Murtuza Məşədi Rza oğlu Məmmədov (1897–1961) – Azərbaycan klassik vokal məktəbinin banisi, musiqi folkloru tədqiqatçısı. Bülbülün yaradıcılığı müasir Azərbaycan musiqili teatrı tarixində mühüm bir mərhələ təşkil edir. Bülbül Azərbaycan xalq mahnılarını, təsnifləri böyük sənətkarlıqla ifa etmişdir. SSRİ xalq artisti və SSRİ Dövlət mükafatı laureatıdır. – 141,142,286,288.

115. Neftçi Qurban, bax: Abbasov Qurban.

116. Qurban Abbasov, Qurban Abbasqulı oğlu (1926–1994) – neftçi mühəndis. Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Azərbaycan Respublikasının əməkdar mühəndisi, SSRİ-nin fəxri neftçisi, SSRİ və Azərbaycan Respublikası Dövlət mükafatları laureatı. Abbasov Qurban açıq dənizdə neft və qaz çıxarılmasının ilk təşkilatçılarından. SSRİ Ali Sovetinin və Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. – 141,142.

117. Xuraman Qasımova, X u r a m a n Ə k r ə m q ı z ı (d.1951) – Azərbaycanın xalq artisti. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. 1976–2006-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının solisti olmuşdur. Kinofilmlərə də çəkilməmişdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 142.

118. Tofiq Quliyev, T o f i q Ə l ə k b ə r o ğ l u (1917–2000) – görkəmli Azərbaycan bəstəkarı. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Tofiq Quliyev Azərbaycan estrada musiqisinin yaradıcılarından biridir. Onun lirik mahnıları sadə, aydın və milli koloritlidir. 1973-cü ildən ömrünün axırınadək Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı İdarə Heyətinin sədri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 142,280.

119. Rauf Hacıyev, R a u f S o l t a n o ğ l u (1922- 1995) – Azərbaycan bəstəkarı, SSRİ xalq artisti. 1964–65-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının direktoru 1965–71-ci illərdə Azərbaycan SSR Mədəniyyət naziri, 1979–85-ci illərdə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının katibi olmuşdur. Rauf Hacıyevin Azərbaycan operettasının inkişafında mühüm xidməti var. Rauf Hacıyevin operettaları SSRİ-nin, eləcə də xarici ölkələrin bir sıra teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur. – 143,288.

120. Artur Rasizadə, A r t u r T a h i r o ğ l u (d.1935) – Azərbaycanın dövlət xadimi. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. 1986–92-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini vəzifəsində işləyib. 1996-cı ildən Azərbaycan Respublikasının Baş naziridir. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 143.

121. Botsvana, B o t s v a n a R e s p u b l i k a s ı – Afrikanın cənubunda dövlət. Sahəsi 600,4 min km², əhalisi 1,6 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 10 əyalətə bölünür. Dövlət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Qaboronedir. – 144.

122. Lesoto, L e s o t o K r a l l ı ğ ı – Cənubi Afrikada dövlət. Sahəsi 30,4 min km², əhalisi 1,9 milyon nəfərdir. Millətlər Birliyinə daxildir. İnzibati ərazisi 10 mahala bölünür. Lesoto konstitusiyalı monarxiyadır. Dövlət başçısı kral, qanunverici orqanı ikipalatalı parlament (Milli Məclis və Senat). Paytaxtı Maserudur. – 145.

123. Letsiye III (d.1963) – 1997-ci ildən Lesoto kralı. Kral təntənəli mərasimlərdə iştirak edir, boş vaxtlarında isə kənd təsərrüfatı ilə məşğul olur. – 145.

124. Çin Xalq Respublikası (ÇXR) – Mərkəzi və Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 9,6 milyon km², əhalisi 1219 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 22 əyalətə (Tayvansız), 5 muxtar rayona və mərkəz tabeliyində olan 3 şəhərə (Pekin, Şanxay, Tyantszın) bölünür. Ali dövlət hakimiyyəti orqanı Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisidir. Dövlət başçısı – Çin Xalq Respublikasının sədridir. Paytaxtı Pekindir. – 146, 214–217.

125. Tszyan Tszemin (d.1926) – Çinin partiya və dövlət xadimi. 1989-cu ildən Çin KP MK-nın Baş katibi, 1993–2005-ci illər Çin Xalq Respublikasının sədri olmuşdur. – 146.

126. Nigeriya, N i g e r i y a F e d e r a t i v R e s p u b l i k a s ı – Qərbi Afrikada dövlət. Sahəsi 924 min km², əhalisi 103,9 milyon nəfərdir. Millətlər Birliyinə daxildir. İnzibati ərazisi 30 ştata və bir mahala bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Abusadır. – 147.

127. Almaniya, A l m a n i y a F e d e r a t i v R e s p u b l i k a s ı – Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 357 min km², əhalisi 81,9 milyon nəfərdir. AFR tərkibində 16 ərazisi olan federasiyadır. Dövlət başçısı prezident, hökumət başçısı isə federal kanslerdir. Ali qanunverici hakimiyyət orqanı – parlamentdən – bündestaq və bundersatdan ibarətdir. Paytaxtı Berlin şəhəridir. – 148,149,235–239.

128. Şröder Ç e r h a r d (d.1944) – Almaniyanın ictimai və siyasi xadimi. 1980-cı ildən Almaniya Bündestaqının üzvü, 1990–98-ci illərdə Aşağı Saksoniya vilayətinin nazir-prezidenti, 2000–06-cı illərdə Almaniyanın federal kansleri olmuşdur. – 148.

129. Rau Yohannes (1931–2006) – Almaniya dövlət xadimi. 1999–2004-cü illərdə Almaniyanın federal prezidenti olmuşdur. Almaniya Sosial Demokrat Partiyasının liderlərindən biri. – 149.

130. Küveyt, K ü v e y t d ö v l ə t i – Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 1708 km², əhalisi 2 milyondan çoxdur. Küveyt konstitusiyalı monarxiyadır. Dövlət başçısı əmirdir. Qanunverici orqan və hökumət əmirə və birpalatalı Milli Məclisə tabedir. Paytaxtı əl-Küveytdir. – 150–155.

131. Cabir əl-Əhməd əs-Sabah – 2006-cı ildən Küveyt əmiri. Hakimiyyətə gəldikdən sonra ölkədə bir sıra demokratik islahatlar keçirmiş, qadınlara dövlət orqanlarında işləməyə icazə verilmiş, onlar seçib-seçilmək hüququ əldə etmişlər. – 151.

132. Rusiya İctimai Televiziyası (ORT) – Rusiya İctimai Televiziyası. MDB ölkələrinin 98 faizdən çox əhalisi üçün verilişlər aparır. Müxbir məntəqələri Rusiyada, MDB-də və dünyanın bir çox ölkələrində fəaliyyət göstərir. – 156–166.

133. İTAR - TASS – Rusiya İnformasiya Teleqraf Agentliyi. 1992-ci ildə SİTA-nın bazası əsasında yaradılmışdır. – 156–166.

134. Qusman Mixail Solomonoviç (d.1950) – jurnalist. İTAR-TASS informasiya agentliyi Baş direktorunun müavini. Rusiya Federasiyası Dövlət mükafatı laureatı. – 156–166.

135. Andropov Yuri Vladimiroviç (1914–1984) – SSRİ-nin partiya və dövlət xadimi. 1967-ci ildən SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri, 1982–1984-cü illərdə Sov.İKP MK-nın Baş katibi olmuşdur. – 158.

136. Brejnev Leonid İliç (1906–1982) – SSRİ-nin partiya və dövlət xadimi. 1964–1982-ci illərdə Sov.İKP MK-nın Baş katibi, 1977-ci ildən, həmçinin SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri olmuşdur. – 159,265.

137. Naxçıvan Muxtar Respublikası (1920–23-cü illərdə Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikası, 1923–24-cü illərdə Naxçıvan Muxtar Diyarı, 1924–90-cı illərdə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası, 1990-cı ildən Naxçıvan Muxtar Respublikası) – Azərbaycan Respublikasının tərkibində muxtar dövlət.

Muxtar respublika ərazisinin sahəsi 5,5 min km², əhalisi 372,9 min nəfərdir. Hazırda 7 inzibati rayona (Babək, Culfa, Ordubad, Sədərək, Şahbuz, Şərur, Kəngərli) bölünmüşdür; 4 şəhəri (Naxçıvan, Ordubad, Culfa, Şərur), 9 qəsəbəsi, 160 kənd inzibati ərazi dairəsi var. – 161.

138. Putin, V l a d i m i r V l a d i m i r o v i ç (d.1952) – Rusiyanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 2000–08-ci illərdə Rusiya Federasiyasının prezidenti. 1975–97-ci illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1998-ci ildə Rusiya Federasiyası prezidenti administrasiyasının rəhbəri, 1998–99-cü illərdə MTİ-in direktoru, 1999-cü ilin avqustundan Rusiya hökumətinin başçısı, 2008-ci ilin mayında Rusiya Federasiyasının Baş naziri təyin edilmişdir. – 163,253,260,274,379,386,387.

139. Sankt-Peterburq – Əsası 1703-cü ildə I Pyotr tərəfindən qoyulmuşdur. 1918-ci ilə kimi Rusiyanın paytaxtı idi. Rusiya Federasiyasının ən böyük sənaye, mədəniyyət və elm mərkəzidir. – 163.

140. Vatslav Havel (d.1936) – Çexiyanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi, dramaturq. Kommunist rejimi zamanı ölkədə hüquq müdafiəçilərinin liderlərindən biri olmuşdur. Dəfələrlə həbs edilmişdir. 1989-cu ildən «Vətəndaş forumu» hərəkatının başçısı idi. 1989–92-ci illərdə Çexoslovakiyanın, 1993-cü ildən 2003-cü ilə qədər Çexiyanın prezidenti olmuşdur. – 163,397.

141. Məkkə – Səudiyyə Ərəbistanının qərbində şəhər. Salınma tarixi məlum deyildir. İslamın banisi həzrəti Məhəmməd peyğəmbər Məkkədə doğulmuşdur. VII əsrdən müsəlmanların müqəddəs şəhəri və ziyarətghıdır. – 165.

142. Mədinə – Səudiyyə Ərəbistanının şimal-qərbində şəhər. Qədim zamanlarda adı Yəsrib, erkən orta əsrlərdən Mədinədir. 622-ci ildə İslamın banisi Məhəmməd əleyhissəlam Məkkədən Mədinəyə hicrət etmiş və burada müsəlman icmasını yaratmışdı. Məhəmməd əleyhissəlamın qəbri Mədinədədir. VII əsrdən müsəlmanların iki müqəddəs şəhərlərindən biridir. – 166.

143. İsveçrə, İ s v e ç r ə K o n f e d e r a s i y a s ı – Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 41,3 min km², əhalisi 7,1 milyon nəfərdir. İsveçrə federativ, 23 kantona bölünmüş respublikadır. Dövlət başçısı prezidentdir, prezidenti parlament Federal Şura üzvlərindən 1 il müddətinə seçir, yenidən seçilmək hüququ yoxdur. Prezident həmçinin hökumət başçısıdır. Qanunverici hakimiyyət iki palatadan ibarət Federal Məclisə məxsusdur. Paytaxtı Bern şəhəridir. – 167.

144. Morits Loyenberqer (d.1946) – İsveçrə dövlət və siyasi xadimi. 2001–2006-cı illərdə İsveçrə prezidenti olmuşdur. – 167.

145. TRASEKA, T r a n s x ə z ər n ə q l i y y a t d ə h l i z i – Avropanı Asiya ilə birləşdirən yol. Bu nəqliyyat dəhlizini Şərqlə Qərbi birləşdirən orta materik xətti də adlandırmaq olar. Transxəzər nəqliyyat dəhlizi Azərbaycanı, bütünlükdə Qafqazı Avropa ilə birləşdirir. – 172,176,180,181,430.

146. Bakı– Tbilisi – Ərzurum – Cənubi Qafqaz qaz kəməri. Rəsmən 2007-ci ildə açılmışdır. Kəmərin diametri 42, uzunluğu 970 km-dir (442 km Azərbaycandan, 248 km Gürcüstandan, 280 km isə Gürcüstan–Türkiyə sərhədindən Ərzuruma qədərdir). Kəməre qaz «Şahdəniz»dən ötürülür. – 172,174,175,185,188,205,210,211,213.

147. İpək Yolu, B ö y ü k İ p ə k Y o l u – beynəlxalq tarixi tranzit-ticarət yolu; eramızdan əvvəl II əsrin sonlarından eramızın XVI əsrinədək fəaliyyət göstərmiş, Çindən Şimali Afrika və İspaniyaya qədər uzanaraq, ayrı-ayrı qolları ilə o zaman dünyanın məlum olan, demək olar ki, bütün ölkələrini birləşdirmişdir.

Əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi və zəngin maddi sərvətlərə malik olması sayəsində Azərbaycan qədim zamanlardan dünya ölkələri arasında iqtisadi və mədəni əlaqələrdə mühüm yer tutmuşdur.

XX əsrin sonunda Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Böyük İpək Yolunun yenidən dirçəldilməsi ideyasını irəli sürməsi bütün dünyada, xüsusilə də Böyük İpək Yolu üstündə yerləşən ölkələrdə ciddi maraqla qarşılandı. Bu məqsədlə 1998-ci ilin sentyabrında Bakıda 33 dövlətin və Avropa Birliyinin iştirakı ilə beynəlxalq konfrans keçirildi; TRASEKA proqramı çərçivəsində nəzərdə tutulan Asiya–Qafqaz–Avropa ticarət dəhlizinin – Böyük İpək Yolunun bərpasının və onun imkanlarından hamılıqla bəhrələnməyin vacibliyi qeyd olundu. – 172,176,180,430.

148. Dünya Bankı – BMT-nin hökumətlərarası ixtisaslaşdırılmış idarəsi. 1945-ci ildə ABŞ-da Bretton–Vuds çərçivəsi sistemində yaradılmışdır. İdarə heyəti Vaşinqtondadır. Məqsədi inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi və sosial dirçəlişinə kömək etməkdir. Səhmdar cəmiyyəti formasındadır və iştirakçıları yalnız Beynəlxalq Valyuta Fondunun üzvləridir. Banka 130-dan artıq dövlət daxildir. 1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası Dünya Bankının üzvüdür. – 180,298,360,361.

149. Beynəlxalq Valyuta Fondu – BMT-nin hökumətlərarası ixtisaslaşdırılmış idarəsi, beynəlxalq valyuta təşkilatı. 1945-ci ildə yaradılmış, 1947-ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. İdarə heyəti Vaşinqtondadır. Dünyanın 130-a yaxın ölkəsi fondun üzvüdür. Nizamnaməsinə görə, məqsədi beynəlxalq valyuta əməkdaşlığına yardım etmək, ölkələr arasında valyuta-hesablaşma münasibətlərini nizama salmaq, fonda daxil olan ölkələrin ödəmə balanslarını tarazlaşdırmaq və valyuta məzənnəsini tənzimləməkdən ibarətdir. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Valyuta Fonduna qəbul olunmuşdur. – 180,298,360,361.

150. Supsa – Qara dəniz sahilində liman. 1996-cı il martın 8-də Bakıdan Supsa limanına neft kəmərinin çəkilməsinə dair beynəlxalq saziş imzalanmışdır. 1999-cu il aprelin 17-də Bakı–Supsa ixrac boru kəməri, Supsa yerüstü terminalı istifadəyə verilmişdir. Açılışda Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev başda olmaqla Azərbaycan nümayəndə heyəti iştirak etmişdi. – 181.

151. Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) – 1994-cü ilin axırlarında yaradılmışdır. «Xəzərin Azərbaycan sektorunda neft yataqlarının müştərək işlədilməsi və istifadəyə verilməsi» haqqında Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin və dünyanın bir neçə böyük neft şirkətləri ilə imzalanmış müqavilənin payçıları adından onun şərtlərini həyata keçirmək məqsədilə yaradılmış əməliyyat şirkətidir. Buraya 7 ölkəni (B.Britaniya, Yaponiya, Norveç, Rusiya, Türkiyə və Səudiyyə Ərəbistanı) təmsil edən 11 iri neft şirkəti daxildir. – 186,204.

152. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) – respublikada neft və qazın kəşfiyyatına, çıxarılmasına və emal edilməsinə rəhbərlik edən qurum. 1991-ci ildə təşkil edilmişdir. Şirkət neft və qaz quyuları–

nın qazılması və istifadəyə verilməsi, nəql edilməsi və s. məqsədilə dünyanın bir sıra ölkələrinin iri neft şirkətləri ilə sazişlər, müqavilələr bağlamışdır. – 186,211,212,270.

153. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası (BMTTS) – BMT-nin daimi fəaliyyət göstərən mühüm orqanı. BMT-nin Nizamnaməsinə görə, beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında əsas məsuliyyət daşıyır. 15 üzvü var: 5 daimi (Çin, Fransa, Rusiya, Böyük Britaniya, ABŞ), 10 üzvü isə 2 il müddətinə seçilir. Şuranın hər bir üzvü bir səsə malikdir. Prosedura məsələlərinə dair qərarlar Şuranın 9 üzvü səs verdikdə qəbul olunmuş sayılır. – 215,360,434.

154. Lüdvid Nobel (1831–1888) – İsveçli ixtiraçı Emmanuel Nobelin oğlu; sahibkar, dəzgah konstrukturu. Atasının Peterburqda açdığı müəssisələri iri maşınqayırma zavoduna – «Lüdvid Nobel» (indiki Ruski dizel) çevirmişdi. 1879-cu ildən qardaşı Robertlə birlikdə Bakıda «Nobel qardaşları» şirkətinin rəhbəri olmuşdur. Onun sifarişi ilə İsveçdə tikilən və Xəzərə gətirilən «Zoroastr» gəmisi dünyada ilk neftdaşıyan tanker idi. – 190.

155. Şanxay – Çində şəhər – liman. Çinin ən iri sənaye, nəqliyyat və ticarət mərkəzi. Sahəsi 6,2 min km², əhalisi 13,4 milyon nəfərdir. Şəhər tarixi memarlıq abidələri ilə zəngindir. – 216.

156. Dünya Ticarət Təşkilatı – 1947-ci ildə qəbul edilmiş müqavilə 23 ölkənin beynəlxalq ticarətdə gömrük rüsumlarının aşağı salınmasına və başqa çətinliklərin aradan götürülməsində hökumətlərəarası qəbul etdiyi çoxtərəfli müqavilədir. Bu müqavilə 1995-ci ildə beynəlxalq ticarətdə rüsumlar haqqında qəbul edilmiş müqavilənin hüquqi varisidir.

Təşkilatın əsas prinsipi bütün iştirakçılar üçün münasib mühit yaratmaqdır. Təşkilata 130 ölkə daxildir. – 216.

157. Böyük Çin Səddi – Şimali Çində qala divarı, Qədim Çinin nəhəng memarlıq abidəsi. İlk hissələri e.ə. 4,3-cü əsrlərdə tikilməyə başlanmışdır. E.ə. 221-ci ildə vahid Çin dövləti yarandıqdan sonra, dövlətin şimal-qərb sərhədlərini köçəri xalqların hücumlarından qorumaq və karvan yollarının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün imperator Sin Şu-xuandi sərhəd boyunca başdan-başa sədd çəkilməsini əmr etmişdi. Bəzi məlumata görə, səddin uzunluğu 4 min kilometrə qədər, digər məlumata görə 5 min kilometrədən çoxdur; hündürlüyü 6,6 metrdir. – 216.

158. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti – Müsəlman Şərqində ilk dəfə dünyəvi, demokratik respublikanın əsasını qoymuş müstəqil Azərbaycan dövləti. Cəmi 23 ay (1918-ci il mayın 28-də yaradılmış, 1920-ci il aprelin 28-də bolşeviklərin və daşnakların səyi ilə devrilmişdir) yaşamışdır. Paytaxtı əvvəlcə Gəncə (1918, 16 iyun – 17 sentyabr), sonra Bakı şəhəri (1918, 17 sentyabr – 1920, 28 aprel) idi. Azərbaycan hökuməti yeni suveren milli dövlətin müxtəlif problemlərinin həlli yollarında böyük əzmlə çalışırdı. Nazirlər Şurasının 27 iyun 1918-ci il tarixli fərmanı ilə respublikada dövlət dili türk (Azərbaycan) dili elan edildi. Azərbaycan Respublikasının parlamenti 1919-cu il avqustun 11-də Azərbaycan vətəndaşlığı haqqında qanun qəbul etdi. Xalq maarifi sahəsində qısa müddətdə böyük tədbirlər həyata keçirildi. Qori müəllimlər seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazaxa köçürüldü, Bakı Dövlət Universiteti təsis edildi, xarici ölkələrdə kadr hazırlığı məqsədi ilə 1919–20-ci tədris ilində 100 nəfər gənc Avropanın müxtəlif təhsil müəssisələrinə göndərildi. Məktəblərin xeyli hissəsi milliləşdirildi, kitabxanalar açıldı, savadsızlığın ləğvi üçün kəndlərdə kurslar yaradıldı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət rəmzləri (üçrəngli bayraq, gerb, himn) milli Azərbaycan rəmzləri kimi tanındı. Azərbaycan dövlət bankı yaradıldı, 1918-ci ilin martında dağıdılmış neft sənayesi və Bakı–Batum neft kəməri bərpa edildi. – 220,221,222,329,330,366.

159. Ramiz Mehdiyev, R a m i z Ə n v ə r o ğ l u (d.1938) – Azərbaycanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi, fəlsəfə elmləri doktoru, professor. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü. 1978–80-ci illərdə İndiki Səbail Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi, 1980–81-ci illərdə Azərbaycan KP MK-da elm və təhsil şöbəsinin müdiri, 1981–83-cü illərdə təşkilat-partiya işi şöbəsinin müdiri, 1983–88-ci illərdə Azərbaycan KP MK-da katib, 1988–94-cü illərdə Azərbaycan EA-nın İctimai-Siyasi Tədqiqatlar və İnformasiya İnstitutunda şöbə müdiri, 1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının şöbə müdiri, 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının rəhbəridir. 1995–2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. Müasir siyasi problemlərə, dövlət quruculuğuna aid bir çox kitab və monoqrafiyaların müəllifidir. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal», Rusiya Federasiyasının «Dostluq» ordenləri ilə təltif edilmişdir. Beynəlxalq Nyu-York Akademiyasının və Türk Dünyası Araşdırmalar Uluslararası Elmlər Akademiyasının üzvüdür. – 220,226,412.

160. Birinci dünya müharibəsi (1914–18) – iki koalisiya dövlətləri arasında müharibə, Mərkəzi dövlətlər (Almaniya, Avstriya–Macarıstan, Türkiyə, Bolqarıstan) və Antanta (Rusiya, Fransa, Böyük Britaniya, Serbiya, Yaponiya, Rumıniya, İtaliya və ABŞ). Müharibənin başlanmasına səbəb Avstriya–Macarıstan şahzadəsi Frans Ferdinandın öldürülməsi oldu. 1918-ci ilə qədər hər iki tərəf bir-birinə ağır zərbələr vuraraq zəiflədi. 1918-ci ildə Sovet Rusiyası Almaniya ilə separat Brest sülh müqaviləsi imzaladı və müharibədən çıxdı. Antanta qoşunları 1918-ci ilin sentyabrında Bolqarıstanı, oktyabrında Türkiyəni, noyabrda Avstriya–Macarıstanı və nəhayət, Almaniyanı tam məğlub etdilər. Paris sülh konfransında bir neçə müqavilə imzalandı. Almaniya və onun müttəfiqləri xeyli ərazi itirdilər, böyük ödənc verməyə və öz silahlı qüvvələrini kəskin şəkildə azaltmağa məcbur oldular. – 221.

161. Uqanda, U q a n d a R e s p u b l i k a s ı – Şərqi Afrikada dövlət, sahəsi 236 min km², əhalisi 22,2 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 4 vilayətə bölünür. Millətlər Birliyinə daxildir. Dövlət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Kampaladır. – 232.

162. İspaniya – Cənub–Qərbi Avropada dövlət. Sahəsi 504,8 min km², əhalisi 39,3 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 17 muxtar vilayətə daxil olan 50 əyalətə bölünür. İspaniya konstitusiyalı monarxiyadır. Dövlət başçısı kral, qanunverici orqanı korteslərdir (ikipalatalı parlament). Afrikanın şimal sahilindəki Seuta və Melilya şəhər rayonları da İspaniyanın mülküdür. Paytaxtı Madriddir. – 233,234,430.

163. Xuan Karlos I (d.1938) – İspaniya kralı. 1975-ci ildə diktator Frankonun ölümündən sonra kral elan edilmişdir. – 233.

164. Xose Maria Asnar (d.1935) – 1996–2004-cü illərdə İspaniyanın Baş naziri olmuşdur. – 234.

165. «Soyuq müharibə» – keçmiş SSRİ və müttəfiqləri, digər tərəfdən isə ABŞ və onun müttəfiqləri arasında olan hərbi-siyasi konfrantasiya. «Soyuq müharibə» İkinci dünya müharibəsindən sonra yaranmış və ona 90-cı illərin əvvəlinə qədər SSRİ-də və digər sosialist ölkələrində siyasi və sosial dəyişikliklər nəticəsində son qoyulmuşdur. – 235.

166. «Siemens» – alman şirkəti. 1847-ci ildə yaradılmışdır. Bakıda numayəndəliyi 1998-ci ildə açılıb. Şirkət elektrik məhsulları və elektroavadanlıqların hazırlanması və tətbiqi sahəsində dünya liderlərindən biridir. İllik dövriyyəsi – 118 milyard dollardır. Bütün dünyada işçilərinin sayı 140 min nəfərdir. – 236.

167. Karlo Adzelyo Çampi (d.1920) – İtaliya siyasi xadimi. 1999–2006-cı illərdə İtaliya Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 240.

168. Silvio Berlusconi (d.1936) – 1994–95, 2001–2006-cı illər və hal-hazırda İtaliya Respublikasının Baş naziri. – 241.

169. Lujkov Yuri Mixayloviç (d.1936) – Rusiyanın ictimai və dövlət xadimi. 1992–2010-cu illərdə Moskva şəhərinin meri olmuşdur. – 242, 243,246,249,254.

170. Bakı Slavyan Universiteti – 2000-ci ildə prezident Heydər Əliyevin fərmanı ilə M.F.Axundov adına Azərbaycan Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutunun bazası əsasında yaradılmışdır. İnstitutun beş fakültəsi var. Burada rus, bolqar, polyak, çex, yunan, ukrayna dilləri, roman–alman filologiyası öyrənilir. Universitetdə 40-dan çox elmlər doktoru, 200-ə yaxın elmlər namizədi fəaliyyət göstərir, üç min tələbə isə təhsil alır. – 244,253.

171. Abbas Abbasov, A b b a s A y d ı n o ğ l u (d.1949) – 1992–2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 245,248,250.

172. Ramiz Rizayev, R a m i z H ə s ə n q u l u o ğ l u (d.1939) – kimyaçı, kimya elmləri doktoru, professor. AMEA-nın müxbir üzvü. 1993–2007-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının Rusiya Federasiyasında fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri olmuşdur. – 247.

173. Puşkin, A l e k s a n d r S e r g e y e v i ç (1799–1837) – dahi rus şairi, yeni rus ədəbiyyatının banisi. Puşkin rus ədəbi dilini yeni yüksək zirvəyə qaldırmışdır. Rus poeziyasının «atası olan» (N.Q.Çernişevski) Puşkin novator şair kimi yeni tipli realist şeirin, mənzum romanın, tarixi povestinin, mənzum hekayə, nağıl və dramın

gözəl nümunələrini yaratmışdır. Qafqaz həyatı onun yaradıcılığına müstəsna təsir göstərmiş, şairin bu mövzuda yazdığı əsərlər («Qafqaz əsiri», «Quldur qardaşlar», «Baxçasaray fontanı», «Qaraçılar», «Ərzuruma səyahət») rus ədəbiyyatında yeni səhifə açmışdır. Bakıda Puşkinə abidə qoyulmuşdur. – 257–261.

174. Mirzə Kazım bəy, M i r z ə M ə h ə m m ə d Ə l i H a c ı Q a s ı m o ğ l u (1802–1870) – Azərbaycan şərqsünası, maarifçi, rus şərqsünaslıq elminin banilərindən biri. 1821-ci ildə Həştərxana sürgün olunmuş atasının yanına getmişdir. Burada Şotlandiya missionerlərindən ingilis dilini öyrənmiş, onların təsiri ilə xristianlığı və Aleksandr adını qəbul etmişdir. 1826-cı ildən Kazan universitetində mühazirə oxumuş, rus–tatar dilləri kafedrasının müdiri, ordinar professor kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1849-cu ildə Peterburq universitetində fars dili kafedrasının müdiri, ordinar professor vəzifələrində işləmişdir. Kazım bəy müsəlman hüququnun Rusiyada ilk tədqiqatçısı, Azərbaycan dilinin ilk elmi qrammatikasının yaradıcısıdır. Qərbi Avropa ölkələrinin bir çox akademiyalarının və elmi cəmiyyətlərinin fəxri üzvü seçilmişdir. Bir sıra elmi əsərləri xarici dillərə tərcümə olunub, Avropa və Asiya ölkələrində nəşr edilmişdir. – 258.

175. Firudin bəy Köçərli, F i r u d i n b ə y Ə h m ə d b ə y o ğ l u (1863–1920) – Azərbaycan ədəbiyyatşünası, pedaqoq və publisist. Qori seminariyasını bitirmiş, sonra isə orada dərs demiş, ədəbi fəaliyyətə də həmin vaxtdan əbədi-tənqidi və publisistik məqalələrlə başlamışdır. Firudin bəy Köçərlinin «Azərbaycan ədəbiyyat tarixi materialları» əsəri Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin inkişafını izləmək, ədəbi proses və tarixi ictimai həyatı qarşılıqlı əlaqədə təhlil etmək və fakt zənginliyi baxımından qiymətli mənbədir. F.Köçərli Azərbaycan ədəbi dilinin saflığı uğrunda fəal mübarizə aparmışdır. – 258.

176. Abbasqulu Ağa Bakıxanov, ədəbi təxəllüsü Qüdsi (1794–1847) – Azərbaycan alimi, şair, maarifpərvər. Bakı xanı II Mirzə Məhəmmədin (1784–91) oğlu. 1828-ci ildə Türkməncayda Rusiya–İran danışıqlarında iştirak etmişdi. Bakıxanovun «Gülüstani-İrəm» (1841) əsəri Azərbaycan tarixşünaslığının inkişafında çox böyük rol oynamışdır. – 258.

177. «LUKOyl» – neft şirkəti. 1993-cü ildə Rusiya Federasiyası hökumətinin qərarı ilə yaradılmışdır. Nəhəng sənaye-maliyyə kompleksinə malik olan «LUKOyl» şirkəti Rusiya, MDB və dünyanın bir çox ölkələrində neft məhsullarının kəşfiyyatı, hasilatı, emalı və satışı ilə məşğul olur. Şirkət 1993-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. – 262–275, 299.

178. Vahid Ələkbərov, V a h i d Y u s i f o ğ l u (d.1950) – 1993-cü ildən Rusiyanın ən böyük neft şirkətlərindən olan «LUKOyl»un prezidentidir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 262–275.

179. Sibir – Rusiya Federasiyasının Asiyadakı ərazisinin çox hissəsi. Sahəsi təqribən 10 milyon km², əhalisi 23,8 milyon nəfərdir. Sibir Qərbi Sibir və Şərqi Sibir hissələrinə bölünür.

Ərazisinin çox hissəsində iqlim sərt, kəskin kontinentaldır. Orta temperatur yanvarda Qərbi Sibir düzənliyinin cənubunda – 16-dan 20° C-yə, Yakutiya da – 40-dan 48° C-yə (bəzən 71 C-dək) enir. – 263,265, 273,357.

180. Nikolay Konstantinoviç Baybakov (1911–2008) – Rusiya Federasiyasının dövlət xadimi. Bakı şəhərinin Sabunçu qəsəbəsində doğulmuşdur. Lenin mükafatı laureatı. 1965–90-cı illərdə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin müavini və SSRİ Dövlət Plan Komitəsinin sədri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 264.

181. Sabit Orucov, S a b i t A t a b a b a o ğ l u (1912–1981) – dövlət xadimi, neft və qaz sənayesi sahəsində alim. Texnika elmləri doktoru, professor. AMEA-nın müxbir üzvü. Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. O, SSRİ Neft Sənayesi nazirinin müavini (1947–1953; 1955–1957), SSRİ Kimya, Neft və Yanacaq Sənayesi Dövlət Komitəsinin sədr müavini (1962–1965), SSRİ Qaz Sənayesi (1972–1981) naziri olmuşdur. SSRİ-də qaz sənayesinin yeni texnika ilə təchiz olunmasında, qaz hasilatının sürətlə artmasında Sabit Orucovun böyük xidməti olmuşdur. Sabit Orucov SSRİ Dövlət mükafatı (1950,1951) və Lenin mükafatı (1970) laureatıdır. – 264.

182. Tümen vilayəti – Rusiyanın mərkəzində, Qərbi Sibir düzənliyində inzibati ərazi. Bura Xanti-Mansi və Yamal-Nen muxtar mahalları da daxildir. Sahəsi 1435,2 min km², əhalisi 3226 min nəfərdir. İnzibati mərkəzi Tüməndir. – 264,273.

183. Kofi Annan (d.1938) – 1997–2006-cı illərdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi olmuşdur. Nobel mükafatı laureatı. – 278.

184. Rəşid Behbudov, Rəşid Məcid oğlu (1915–1989) – böyük Azərbaycan müğənnisi. Azərbaycan və SSRİ Xalq artisti. Müstəsna gözəl səsə malik olan Rəşid Behbudov Azərbaycan vokal məktəbinin görkəmli nümayəndələrindəndir. Dünyanın bir çox ölkələrində uğurla keçən qostrol səfərlərində olmuşdur. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı və Sosialist Əməyi Qəhrəmanıdır. – 279–292,354.

185. Üzeyir bəy Hacıbəyov, Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu (1885–1948) – dahi Azərbaycan bəstəkarı, musiqişünas alim, publisist, dramaturq, pedaqoq və ictimai xadim. Müasir Azərbaycan professional musiqi sənətinin və milli operasının banisi, SSRİ Xalq artisti, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. – 281,282,285,286,287,328.

186. Rza Təhmasib, Təhməsib Rza Abbasqulu oğlu (1894–1980) – aktyor, rejissor, pedaqoq. Azərbaycanın Xalq artisti və SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. Təhmasibin səhnə yaradıcılığı Azərbaycan Milli Dram Teatrı ilə bağlıdır. Bir çox filmlərin və tamaşaların rejissoru olmuşdur. – 282,287.

187. Eynşteyn Albert (1879–1955) – dahi alman nəzəriyyəçi-fiziki, müasir fizikanın yaradıcılarından biri. Mühüm əsərləri molekulyar fizika, statistik fizika, kvant nəzəriyyəsi sahəsindədir. Eynşteyn broun hərəkətinin nəzəriyyəsinə vermiş və bu nəzəriyyə sonralar materiyanın atomistik quruluşunu təsdiq edən təcrübələr aparmağa imkan vermişdir.

Eynşteynin ən mühüm elmi nailiyyəti – nisbilik nəzəriyyəsidir. Bu ona dünya şöhrəti qazandırmışdır. Eynşteyn ümumi nisbilik nəzəriyyəsinə inkişaf etdirərək vahid sahə nəzəriyyəsi yaratmağa cəhd göstərmişdir. Nobel mükafatı laureatı. – 283.

188. Hindistan, Hindistan Respublikası – Cənubi Asiyada dövlət. Millətlər Birliyinin tərkibindədir. Ərazisi 3,3 milyon km², əhalisi 953 milyon nəfərdir. Hindistan inzibati cəhətdən 22 ştata və 7 müttəfiq əraziyə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı parlamentdir. Paytaxtı Dehli şəhəridir. – 284,350–358.

189. Pac Kapur (1924–1988) – hind kino aktyoru, rejissor. «Avara», «Cənab 420», «Gecənin qaranlığında», «Sanqam» filmləri ona böyük şöhrət qazandırmışdır, Pac Kapurun aktyor sənəti üçün orijinallıq, lirizm və komizm çox səciyyəvi idi. – 284,354.

190. Həsən Əliyev, Həsən Əlirza oğlu (1907–1993) – torpaqşünas, ümumi əkinçilik və təbiəti mühafizə sahəsində alim, ictimai-siyasi xadim. Elmlər doktoru, professor. Azərbaycan Milli EA-nın akademiki, Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. Ayrı-ayrı illərdə Azərbaycan Milli EA Botanika İnstitutunun direktoru, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı nazirinin birinci müavini və Azərbaycan KP MK katibi, Azərbaycan Milli EA-nın akademik katibi, Azərbaycan Milli EA Coğrafiya İnstitutunun direktoru vəzifələrində çalışmışdır. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin (10-11-ci çağırış) deputatı olmuşdur. – 285.

191. Fikrət Əmirov, Fikrət Cəmil oğlu (1922–1984) – görkəmli Azərbaycan bəstəkarı. Simfonik muğam janrının yaradıcısı. Fikrət Əmirov instrumental konsert janrında yaradan ilk Azərbaycan bəstəkarlarından biridir. Əsərləri, üsullə simfonik muğamları Niyazi, Rojdestvenski (Rusiya), L.Stokovski (ABŞ), Ş.Münş (Fransa), Ç.Aabendrot (Almaniya) kimi məşhur dirijorların repertuarında səslənmişdir. SSRİ Xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ və Azərbaycan Dövlət mükafatları laureatı idi. – 285,286.

192. Cəfər Cabbarlı, Cəfər Qafar oğlu (1899–1934) – böyük Azərbaycan yazıçısı, dramaturq. Cabbarlı yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına böyük təsir göstərmiş, istedadlı dramaturqlar nəslinin yetişməsində mühüm rol oynamışdır. Cabbarlının zəngin irsi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində layiqli yer tutur. – 286.

193. Ənvər Əlibəyli, Ənvər Əliverdi oğlu (1916–1988) – Azərbaycan şairi. «Ədəbiyyat qəzeti»nin redaktoru (1948–1952), Azərbaycan SSR Dövlət Radio və Televiziya verilişləri Komitəsinin sədri işləmişdir. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin (7-ci çağırış) deputatı olmuşdur. – 288.

194. Nəbi Xəzri, Nəbi Ələkbər oğlu Babayev (d.1924–2007) - Azərbaycanın xalq şairi, dramaturq, ictimai xadim. Əsərlərində müasirlərimizin zəngin mənəvi aləmi, təəsübkeşlik, doğma Vətən təbiətinin gözəllikləri tərənnüm edilir. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatıdır. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi, Azərbaycan Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. «Azərbaycan Dünyası» Beynəlxalq Əlaqələr Mərkəzinin prezidenti. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 288.

195. Tamara Sinyavskaya, Tamara İliniçna (d.1943) – məşhur rus müğənnisi. Moskva Böyük Teatrının solisti. Azərbaycan və SSRİ Xalq artisti. – 292.

196. Ramiz Mustafayev, Ramiz Hacı oğlu (1926-2008) – bəstəkar. Əməkdar incəsənət xadimi. 1968–73-cü illərdə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının katibi olmuşdur. Füzulinin, M.Lermontovun və başqalarının sözlərinə yazılmış gözəl romansları və mahnıları var. – 293–294.

197. Anatoli Zlenko (d.1938) – Ukrayna dövlət xadimi. İki dəfə – 1990–94 və 2000–2003-cü illərdə Ukraynanın Xarici İşlər Naziri olmuşdur. – 295–311.

198. Qara Dəniz Ölkələri İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı – 1992-ci ildə İstanbul zirvə görüşündə yaradılmışdır. Buraya Albaniya, Azərbaycan, Bolqarıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova, Rumıniya, Rusiya, Serbiya, Xorvatiya, Türkiyə, Ukrayna və Yunanıstan daxildir. Bu təşkilat ancaq iqtisadi əməkdaşlıq maraqları əsasında qurulmuş təşkilatdır. İqamətgahı İstanbuldadır. – 295.

199. Vilayət Quliyev, Vilayət Muxtar oğlu (d.1952) – filoloq, diplomat. Filologiya elmləri doktoru. 1996–2000-ci illərdə Milli Məclisin deputatı olmuşdur. 1999–2004-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Macarıstan Respublikasında Fövqəladə və Səlahiyyətli səfirdir. – 296,297,412.

200. Ukrayna Ali RADA-sı – Ukraynanın ali qanunverici hakimiyyət orqanı. – 303.

201. Avropa Birliyi (AB) – 1951–57-ci illərdə yaranmış üç Qərbi Avropa inteqrasiya təşkilatının ümumi adı (Avropa İqtisadi Birliyi – AİB, Avropa Kömür və Polad Birliyi – AKPB, Avropada Atom Energetika Birliyi – (AAEB). AB ümumi prinsiplərin müəyyən edilməsindən birgə fəaliyyətə qədər bir neçə mərhələ (Avropa İnvestisiya Bankının, Avropa Regional İnkişaf Fondunun – vahid valyuta qəbul etməsi – AVRO) keçmişdir. Mühüm mərhələ Vahid Avropa Aktının (1986–1987-ci ildən qüvvəyə minmişdir) qəbul edilməsi olmuşdur. 1967-ci ildə rəhbər orqanların birləşməsindən sonra – AİB, AKPB və AAEB – Avropa Birliyi – 1993-cü ildə isə Avropa Şurası yarandı. – 304,363,364,429,430.

202. Vatikan – Avropada Papa dövləti – şəhər. Monte-Vatikano təpəliyində, İtaliyanın paytaxtı Roma şəhərinin qərb hissəsindədir. Roma katolik kilsəsinin siyasi, inzibati və ideoloji mərkəzidir. Vatikan teokratik monarxiyadır. Dövlət başçısı Roma papasıdır. – 312.

203. İohann Pavel II, dünyəvi adı Karol Voytula (1920–2007) – ilahiyyat elmləri doktoru. 1523-cü ildən bəri qeyri-italyan mənşəli (polyak) ilk Roma papasıdır. Sülh və beynəlxalq gərginliyin zəiflədilməsində böyük xidmətləri var. II İohann Pavel 1978-ci ildə Roma papası seçilmişdir. Dünyanın bir çox ölkəsində, o cümlədən prezident Heydər Əliyevin dövrü ilə 2002-ci ildə Azərbaycanda rəsmi səfərdə olmuşdur. – 312.

204. Macarıstan, Macarıstan Respublikası – Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 93 min km², əhalisi 10,2 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Dövlət Şurasıdır. Paytaxtı Budapeştdir. – 313.

205. Ferents Madl (d.1931) – Macarıstan siyasi və dövlət xadimi. Macarıstan Akademiyasının akademiki. 2000–05-ci illərdə Macarıstanın prezidenti olmuşdur. – 313.

206. Avstriya, Avstriya Respublikası – Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 83,8 min km², əhalisi 8,1 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı (Milli Şura və Federal Şura) parlamentdir. Paytaxtı Vyanadır. – 315.

207. Tomas Klestil (d.1932) – Avstriyanın prezidenti. 1987–92-ci illərdə XİN-nin Baş katibi olmuşdur. – 315.

208. Surət Hüseynov, Surət Davud oğlu (d.1959) – 1993–1994-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. 1994-cü ilin oktyabrında Azərbaycanın müstəqilliyinə, suverenliyinə qarşı yönəlmiş çevriliş cəhdinə rəhbərlik etmişdir. – 324.

209. Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Cəlil Hüseynqulu oğlu (ədəbi təxəllüsü Molla Nəsrəddin; 1866–1932) – dahi Azərbaycan yazıçısı, jurnalist, ictimai xadim. Mirzə Cəlilin ictimai-ədəbi fəaliyyəti XIX əsrin 80-ci illərinin axırından XX əsrin 30-cu illərinə qədərki böyük tarixi dövrü əhatə edir. 40 illik yaradıcılığı boyu müxtəlif janrlarda yazdığı əsərləri ilə Mirzə Cəlil Azərbaycan realist ədəbiyyatının yüksək pilləyə qalxmasında müstəsna rol oynamışdır. 1906-cı il aprelin 7-də çıxan «Molla Nəsrəddin» jurnalının nəşrinə başlamaqla Mirzə Cəlil Azərbaycanda, eləcə də Yaxın Şərqdə satirik jurnalistikanın əsasını qoymuşdur. Bu zamandan Mirzə Cəlil Molla Nəsrəddin adı ilə məşhur oldu. – 328.

210. «Molla Nəsrəddin» – həftəlik, illüstrasiyalı ilk Azərbaycan jurnalı. Birinci nömrəsi 1906-cı il aprelin 7-də Tiflisdə çapdan çıxmışdır. 1906–18-ci illərdə Tiflisdə, 1921-ci ildə Təbrizdə, 1922–31-ci illərdə Bakıda nəşr olunmuşdur. Redaktoru və naşiri Cəlil Məmmədquluzadə idi. 25 il ərzində 748 nömrəsi çıxmışdır. Mütərəqqi ideyaların qarçısı olan «Molla Nəsrəddin» xalq və demokratiya cəbhəsində duraraq azadlıq düşmənlərini – çar mütləqiyyətini, müstəmləkəçilik siyasətini, geriliyi, mövhumatı, millətçiliyi amansız satira atəsinə tuturdu. Bütün təqib və təzyiqlərə baxmayaraq «Molla Nəsrəddin»in haqq səsi Qafqazın hüduqlarını aşmış Rusiyada, bütün Yaxın və Orta Şərqdə eşidilmişdi. «Molla Nəsrəddin» Azərbaycan xalqının mütərəqqi qüvvələrini, demokratik ziyalıları öz ətrafında toplamışdı. «Molla Nəsrəddin»in yalnız Azərbaycanın deyil, eləcə də Yaxın Şərq ölkələrinin ictimai və ədəbi-bədii fikir tarixində müstəsna rolu olmuşdur. – 328.

211. Məmməd Əmin Rəsulzadə (1884–1955) – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından biri. Görkəmli ictimai-siyasi və dövdət xadimi, publisist, «Müsavat» partiyasının yaradıcılarından biri. Onun Azərbaycanın milli-azadlıq hərəkatında müstəsna rolu olmuşdur. 1922-ci ildən mühacirətdə yaşamış, 1955-ci ildə Ankarada vəfat etmişdir. – 330.

212. Əlimərdan bəy Topçubaşov (1865–1934) – Görkəmli hüquqşünas, siyasi və dövlət xadimi, diplomat, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banilərindən biri. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin sədri. Paris (Versal) sülh konfransında (1919–20) Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı olmuşdur. 1934-cü ildə Parisdə vəfat etmişdir. – 330.

213. Fətəli Xan Xoyski (1875–1920) – Azərbaycanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banilərindən biri, Cümhuriyyətin 1, 2 və 3-cü kabinələrində Nazirlər Şurasının sədri, Daxili İşlər, Ədliyyə və Xarici İşlər naziri olmuşdur (1918). Tiflisdə «Daşnaksutyun»un müzdlü erməni terrorçusu tərəfindən qətlə yetirilmişdir. – 330, 366.

214. Nəsim bəy Yusifbəyli, Usubbəyov Nəsim bəy Yusif oğlu (1881–1920) – Azərbaycanın görkəmli dövlət və siyasi xadimi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banilərindən biri. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 4-cü və 5-ci hökumət kabinələrinə başçılıq etmişdir.

Bakının Qırmızı ordu tərəfindən işğalından və ADP süqutundan sonra N.B. Usubbəyli faciəli surətdə qətlə yetirilir. – 330.

215. «Dədə Qorqud» – burada «Kitabi-Dədə Qorqud» nəzərdə tutulur.

216. Qandi Mohandas Karamçand (1869–1948) – hind ictimai xadimi və Hindistanın milli azadlıq hərəkatının rəhbərlərindən biri. 1915-ci ildən Hindistan Milli Konqres Partiyasının ideya rəhbəri olmuşdur. Qandinin əsas xidməti – irqi diskriminasiyaya və Hindistanda ingilis hökmranlığına qarşı dinc formada mübarizə aparmaq və Hindistanın müstəqilliyinə nail olmaq idi. Qandi ingilislərin «parçala və hökm sür» siyasətinə, hindu– müsəlman qırğınına qarşı mübarizə aparmışdır. Qandi həmişə təqib edilmiş və həbs edilmişdir.

Hindistan müstəqillik (1947) qazandıqdan sonra ölkənin iki dövlətə (Hindistan və Pakistan) bölünməsinə qarşı çıxmış, hindu və müsəlmanlar arasında başlanmış qarşıdurmanı pisləmişdir. Qandi millətçi hindu ekstremist təşkilatının üzvü tərəfindən qətlə yetirilmişdir. – 352.

217. Cəvahirəl Həhru (1889–1964) – Hindistan dövlət xadimi, milli azadlıq hərəkatı rəhbərlərindən biri. Siyasi və dövlət xadimi. Motiləl Hehrunun oğlu və Qandinin ən yaxın silahdaşı. 1947-ci ildə dominion Hindistanın Baş naziri, 1947–64-cü illərdə Hindistanın Baş naziri və Xarici İşlər naziri olmuşdur. Nehru bloklara qoşulmamaq hərəkatının siyasi rəhbərlərindən biri olmuşdur. Nehru tarixə «Yeni Hindistanın qurucusu» kimi düşmüşdür. –352,353,357.

218. Çjou En-Lay (1898–1976) – Çin dövlət və siyasi xadimi, Nankay üsyanının (1919) rəhbərlərindən biri. 1928-ci ildən başlayaraq Çin Kommunist Partiyasının rəhbər üzvlərindən olmuşdur. 1937–45-cü illərdə Qomından hökumətində ÇKPMK-nin nümayəndəsi, 1949–54-cü illərdə ÇXR Dövlət İnzibati Şurasının Baş naziri, 1954-ci ildən ÇXR Dövlət Şurasının Baş naziri, 1956–66 və 1973-cü ildən ÇKPMK sədrinin müavini idi. – 353.

219. Broz Tito, İ o s i p T i t o (1892–1980) – 1953–80-ci illərdə Yuqoslaviyanın prezidenti, marşal. 1941–45-ci illərdə Yuqoslaviyada milli-azadlıq müharibəsi zamanı Xalq azadlıq ordusunun baş komandanı olmuşdu. 1945-ci ilin martında Yuqoslaviya Demokratik Federativ Müvəqqəti hökumətinin sədri, avqustunda isə Yuqoslaviya Federativ Xalq Respublikası hökumətinin başçısı seçilmişdi. Tito bloklara qoşulmamaq hərəkatının liderlərindən biri olmuşdur. – 353.

220. Tac-Mahal – Böyük Moğollar dövrü hind memarlığının görkəmli abidəsi, Aqra şəhəri yaxınlığında Camna çayının sahilindədir. Moğol hökmdarı Cahan şah Tac-Mahal türbəsini arvadı Mumtaz Mahalbanu Bəyimin qəbri üstündə tikdirmiş (1630–52), sonralar Cahan şahın özü də bu türbədə dəfn edilmişdir. Türbəni türk memarı Ustad Məhəmməd İsa Əfəndi tikmişdir. Müntəzəm planlı, böyük bağ içində salınmış memarlıq ansamblının əsas tikilisi olan Tac-Mahal türbəsi beşgünbəzli möhtəşəm binadan (hündürlüyü 74 m) və künclərindəki 4 minarədən (hündürlüyü 45 m) ibarətdir. Türbənin divarları cilalanmış ağ mərmərdən tikilmiş, əlvan və qiymətli daşlarla inkrustasiya edilmişdir. – 354.

221. İndira Qandi (1917–1984) – Hindistanın dövlət və siyasi xadimi; C.Nehrunun qızı; Hindistan Milli Konqres Partiyasının liderlərindən biri; milli azadlıq hərəkatının iştirakçısı; 1966–77,1980–84-cü illərdə Hindistanın Baş naziri olmuşdur. C.Nehru siyasətinin əsas siyasi prinsiplərini (hərbi bloklara qoşulmamaq, sülhü və beynəlxalq əməkdaşlığı müdafiə etmək, milli iqtisadiyyatın planlı inkişafını) davam etdirmişdir. Terrorçu tərəfindən qətlə yetirilmişdir. – 354,355.

222. Raciv Qandi (1944–1991) – Hindistan dövlət xadimi. 1984–89-cu illərdə Hindistanın Baş naziri olmuşdur. Terrorçu tərəfindən öldürülmüşdür. – 354,355.

223. İsmayıl Cəm (1940–2007) – Türkiyənin siyasi və ictimai xadimi, 1997–2003-cü illərdə Türkiyə Respublikasının Xarici İşlər naziri vəzifəsində işləmişdir. Türkiyə–Yunanistan münasibətlərinin yaxşılaşmasında mühüm rolu olmuşdur. – 362–368.

224. İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) – 1969-cu ildə yaradılmışdır. Müsəlman ölkələrinin çoxunu birləşdirir. Nizamnaməsinə görə İslam Konfransı Təşkilatının fəaliyyəti müsəlmanların həmrəyliyinin möhkəmlənməsinə, üzv-dövlətlər arasında əməkdaşlığa yönəldilmişdir. İqamətgahı Ciddədədir (Səudiyyə Ərəbistanı). Azərbaycan 1991-ci ildən İKT-nin üzvüdür. Hazırda İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı adlanır. – 363.

225. Bülənd Ecevit (1925–2006) – Türkiyənin siyasi və dövlət xadimi. 1974,1978–79 və 1997–2003-cü illərdə Türkiyə Respublikasının Baş naziri olmuşdur. 1972–80-ci illərdə Respublika Xalq Partiyasının, 1978–1988-ci illərdə Türkiyə Demokrat Sol Partiyasının Baş katibi idi. – 364,400.

226. «Türk petrolları», T ü r k i y ə p e t r o l l a r ı – 1954-cü ildə Türkiyənin neft və qaz sənayesinin inkişafı üçün yaradılmışdır. Karbohidrogen istehsalı və emalı sahəsində Türkiyənin ən böyük şirkətidir. TPAO hazırda MDB, Şimali Afrika və Orta Şərqdə fəaliyyət göstərir. Azərbaycana gələn ilk xarici neft şirkətlərindəndir. – 365.

227. Tələt Paşa (1874–1921) – Türkiyə siyasi və dövlət xadimi. «İttihad və Tərəqqi» partiyasının liderlərindən biri və sədri olmuşdur. Məclisi –Məbusanda birinci rəis vəkili seçilmişdi. 1913-cü ildə Daxili İşlər naziri, 1917-ci ildə paşa rütbəsi verilməklə Baş nazir vəzifəsinə təyin edilmişdir. Tələt Paşa Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda gedən prosesləri yaxından izləyir və Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının güclənməsi üçün mümkün olan

yardımları göstərirdi. 1918-ci ilin əvvəlində Azərbaycan milli azadlıq hərəkatının İstanbula gəlmiş nümayəndə heyəti ilə görüşmüş və hərbi nazir Ənvər Paşa ilə birlikdə Azərbaycana hərbi yardım göstərilməsi yollarını müzakirə etmişdi. Bu müzakirələrin nəticəsi kimi, Nuru Paşanın rəhbərliyi ilə Azərbaycana hərbi yardım göstərilmişdi.

1918-ci ildə Tələt Paşa Berlində erməni terrorçusu tərəfindən qətlə yetirilmişdir. – 366.

228. Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası – ali idman təhsil müəssisəsi. 1930-cu ildə yaradılmışdır. Akademiyanın üç fakültəsində 2000-dən çox tələbə təhsil alır. 240 professor və müəllim heyəti var. Akademiya Beynəlxalq İdman Federasiyası ilə əlaqə saxlayır. – 370,376.

229. Əbiyev Ağaçan, Ağacanın Qulam oğlu (d.1937) – 1987-ci ildən Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının rektoru. 1982-ci ildən A.Əbiyev Avropa və Dünya Boks Federasiyasının üzvü, Avropa Boks Federasiyasının vitse-prezidenti və Hakimler Komitəsinin sədri, Azərbaycan Boks Federasiyasının prezidenti və Milli Olimpiya Komitəsinin Baş katibidir. – 370.

230. YUNESKO – BMT-nin maarif, elm və mədəniyyət işlərinə baxan hökumətlərarası təşkilatı. 1945-ci ilin noyabrında yaradılmış, 1946-cı ildən fəaliyyətə başlamışdır. Ali orqanı iki ildən bir çağırılan konfransdır. Katibliyi Parisdədir. Azərbaycan 1992-ci ildən YUNESKO-nun üzvüdür. – 373.

231. Boris Qrızlov (d.1950) – Rusiya dövlət və siyasi xadimi. 2001–2003-cü illərdə Rusiya Daxili İşlər naziri, 2003-cü ildən Rusiya Federasiyası Dövlət Dumasının sədri, 2002-ci ildən Vahid Rusiya Partiyası Ali Şurasının sədridir. –379–387.

232. Ramil Usubov, Ramil İdris oğlu (d.1948) – general-polkovnik. 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər naziridir. – 379–387.

233. Əlcəzair, Əlcəzair Xalq Demokratik Respublikası – Şimali Afrikada dövlət. Sahəsi 2381,7 min km², əhalisi 29 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 48 vilayətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Milli Xalq Məclisidir. Paytaxtı Əlcəzair şəhəridir. – 388.

234. Əbdüləziz Buteflik – 1999-cu ildən Əlcəzair prezidenti. – 388.

235. ATƏT-in Lissabon sammiti – 1996-cı il dekabrın 2–4-də Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində ATƏT-in 54 üzvünün dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə növbəti Zirvə toplantısı keçirildi. Lissabon Zirvə toplantısında müzakirə olunan məsələlər arasında Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin təkidli və Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi geniş diskussiyaya səbəb oldu. Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin başçısı Heydər Əliyevin qəti, prinsipial mövqeyi və gərgin səyi nəticəsində yekun sənədə əlavə kimi qəbul edilən ATƏT sədrinin bəyanatında ilk dəfə olaraq ən yüksək səviyyədə münaqişənin həllinin əsası kimi, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü 53 dövlət tərəfindən qətiyyətlə dəstəkləndi və Dağlıq Qarabağın statusunun yalnız Azərbaycan Respublikasının tərkibində müəyyən olunması öz əksini tapdı. – 390,392,434.

236. Çexiya, Çexiya Respublikası – Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 78,9 min km², əhalisi 10,3 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 7 vilayətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı (Senat və Deputatlar palatası) parlamentdir. Paytaxtı Praqadır. 1993-cü ildən Çexoslovakiya Federasiyasının fəaliyyəti dayandırıldıqdan sonra Çexiya müstəqil dövlətdir. – 397.

237. Ömər İzgi (d.1940) – türk hüquqşünası və siyasətçisi. Milliyətçi Hərəkət Partiyasının üzvü. 2000–2002-ci illərdə TB MM-nin sədri olmuşdur. – 399.

238. «907-ci maddə» – ABŞ Konqresinin 1992-ci il oktyabrın 24-də erməni lobbisinin təzyiqi ilə qəbul etdiyi «Rusiyanın və yeni müstəqillik qazanmış dövlətlərin azadlığını müdafiə aktı»na 907-ci düzəliş nəzərdə tutulur. Düzəliş ABŞ hökumətinin Azərbaycan hökumətinə yardımını qadağan edir. Buna baxmayaraq, istər Bill Klinton, istərsə də ondan sonra ABŞ prezidenti seçilən Corc Buş administrasiyası bu düzəlişin reallığı nəzərə almadığını təsdiq edərək onun ləğv edilməsi təklifini müdafiə etmişlər. C.Buş hökuməti 2002-ci ildə bu düzəlişin fəaliyyətdən düşdüyünü qərara almışdır. – 404.

239. Varşava paktı – 1955-ci il mayın 14-də Varşavada sosialist ölkələrini qorumaq, Avropada sülhü və təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədilə yaradılmışdı. Bura ADR, Albaniya, Bolqarıstan, Macarıstan, Polşa, Rumi-

niya, SSRİ və Çexoslovakiya daxil idi. 1991-ci ildə SSRİ süqut etdikdən sonra bu təşkilat da öz-özünə dağılmışdır. – 405.

240. Saparmurad Niyazov, S a p a r m u r a d A t a o ğ l u (1940–2007) – Türkmənistanın siyasi və dövlət xadimi. 1985-ci ilin dekabrından 1990-cı ilə qədər Türkmənistan KP MK-nın birinci katibi, 1990-cı ildən Türkmənistan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 409.

241. Yeqor Stroyev (d.1937) – 1996–2001-ci illərdə Rusiya Federasiya Şurasının sədri olmuşdur. – 415.

242. Kamboca, K a m b o c a K r a l l ı ğ ı – Cənub–Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 181 min km², əhalisi 10 milyon nəfərdir. Ərazisi 19 əyalətə (kxetə) bölünür. Dövlət başçısı kral, qanunverici orqanı birpalatalı Milli Məclisdir. Paytaxtı Pnompen şəhəridir. – 416.

243. Norodom Sianuk (d.1922) – 1945–55 və 1993-cü ildən Kambocanın kralı. 1955-ci ildə atasının xeyrinə taxt-tacı tərk etmişdi. 1955–60-cı illərdə hökumət başçısı, 1970–75 və 1979–90-cı illərdə isə mühacirətdə olmuşdur. 1991-ci ildən yenidən dövlətin başçısı kimi tanındı. 1991-ci ildən həm də Ali Milli Məclisin (Milli barışıqın) sədridir. – 416.

244. Latviya, L a t v i y a R e s p u b l i k a s ı – Şərqi Avropada, Pribaltikada dövlət. Sahəsi 64,5 min km², əhalisi 2530 min nəfərdir. İnzibati ərazisi 26 rayona (qəza) bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı Seymdir. Paytaxtı Riqa şəhəridir. – 417.

245. Vayra Vike–Freyberq (d.1937) – Latviya dövlət xadimi, 1999–2007-ci illərdə Latviya Respublikasının prezidenti. Psixologiya elmləri doktoru, professor. Kanadada emiqrant olmuş, 1997-ci ildə Latviyaya köçmüş və siyasi fəaliyyətə başlamışdır. – 417.

246. Oman, O m a n S u l t a n l ı ğ ı – Şərqi Ərəbistan yarımadasında dövlət. Sahəsi 212,4 min km², əhalisi 2,2 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 7 vilayətə bölünür. Dövlət başçısı sultandır. Paytaxtı – Məskət şəhəridir. – 418.

247. Qabus Bin Səid (d.1940) – 1970-cı ildən Oman sultanı. Sultan həm də ölkənin Baş naziri, Müdafiə naziri və Xarici İşlər naziri vəzifələrini icra edir. Sultan Bin Səid ərəb aləmində yenilikçi və reformator kimi tanınır. Qabus öz administrasiyasını müdhiş korrupsionerlərdən təmizləmiş, əhalinin həyat səviyyəsini xeyli qaldırmışdır. – 418.

Şəxsi adlar göstəricisi

Abaşidze Tamara	– 100–122
Abbaszadə Məleykə	– 26,143
Abbasov Abbas	– 245,248,250
Abbasov Qurban	– 141,142
Abhuankar Racindra	– 350–358
Axundov Mirzə Fətəli	– 43,257,260,261
Al Saud Abdullah	–71
Al Saud Fəhd Bin Əbdüləziz	– 70
Andropov Yuri	– 158
Annan Kofi	– 278
Anoxina Tatyana	– 255
Atatürk Mustafa Kamal	– 36
Asnar Xose	– 234
Bakirov Ernest	– 242–256
Bakıxanov Abbasqulu ağa	– 258
Baybakov Nikolay	– 264
Behbudov Rəşid	– 279–292,354
Berluskoni Silvio	– 241
Bəyazit Tayfur	– 34–45
Biqdel Taylan	– 34–45
Bin Səid Qabus	– 418
Bondarenko Yelena	– 100-122
Borsotti Marko	– 359–361
Brejnev Leonid	– 159,265
Buaye Jan	– 51-55
Buş Corc	– 58,59-60,61,62,63,91,92,154,307, 421
Buteflik Əbdüləziz	– 388
Bülbül	– 141,142,286,288
Cabbarlı Cəfər	– 286
Cəm İsmayıl	– 362–368
Conston Rassel	– 86–97
Çampi Karlo	– 240
Çoudri Ənvər	– 369–378
Çjou En-Lay	– 353
Darbaş Tufan	– 34–45
Desal Morarci	– 354
Doğan Aydın	– 34–45,81
Düpon Ambruaz	– 51,52
Ecevit Bülənd	– 364,400
Elçibəy Əbülfəz	– 83,84
Eskobar Rikardo	– 68
Eynşteyn	– 283
Eyvazov	– 338
Əbiyev Ağacan	– 370
Ələkbərov Vahid	– 262–275
Ələsgərov Murtuz	– 86,93,94
Əlibəyli Ənvər	– 288
Əliyev Həsən	– 285
Əliyev İlham	– 11,81
Əliyeva Sevil	– 11
Əliyeva Zərifə	– 11,160,288
Əmirov Fikrət	– 285,286

Əs-Sabah Cabir	– 151
Fahat əl-Ömər	– 150-155
Füzuli Məhəmməd	– 14
Gəncəvi Nizami	– 14
Hacıbəyov Üzeyir	– 281,282,285,286,287,328
Hacıyev Rauf	– 143,288
Havel Vatslav	– 163,397
Hüseynov Pənah	– 83
Hüseynov Surət	– 324
Xatəmi Məhəmməd	– 76,411,412,413
Xoyski Fətəli xan	– 330,366
Xuan Karlos I	– 233
İohann Pavel II	– 312
İsa Qəmbər	– 83
İzgi Ömər	– 399
Jeçev Emil	– 377,378
Kapur Rac	– 284,354
Kennedi Con	– 89
Kennedi Robert	– 89
Kecada Visente	– 67
Kərimov Məcid	– 184
Kim Çen İr	– 50
Kıvrıqoğlu Hüseyn	– 78
Klestil Tomas	– 315
Konarey Alfa	– 69
Kordoçu Fernandu	– 48,169
Köçərli Firudin bəy	– 258
Köçəryan	– 79
Köprülüzadə Fuad	– 43
Kuçma Leonid	– 100,105,121,295,296,297,299,301, 304,309
Qandi İndira	– 354,355
Qandi Mahatma	– 352
Qandi Raciv	– 354,355
Qasımova Xuraman	– 142
Qəzai Əhəd	– 410-414
Qrızlov Boris	– 379–387
Quliyev Tofiq	– 142,280
Quliyev Vilayət	– 296,297,412
Quliyeva Zəhra	– 100–122
Qurban	– 141,142
Qusman Mixail	– 156–166
Lenin Vladimir	– 92
Letsiye III	– 145
Loyenberger Morits	– 167
Lujkov Yuri	– 242,243,246,249,254
Lukaşenko Aleksandr	– 56
Madl Ferents	– 313
Maqomayev Müslüm	– 105,288,289,292
Mehdiyev Ramiz	– 220,226,412
Məmmədquluzadə Cəlil	– 328
Mirzə Kazım bəy	– 258
Moqae Festus	– 144
Musaveni Yoveri	– 232
Mustafayev Ramiz	– 293–294
Nazarbayev Nursultan	– 79
Nehru Cəvahiriləl	– 352,353,357
Nəbi Xəzri	– 288
Nəsimi Seyid Əli	– 14

Niyazov Saparmurad	– 409
Nobel Lüdviq	– 190
Obasanco Olusequn	– 147
Orlik Mariya	– 100–122
Orucov Sabit	– 264
Özkök Ərtoğrul	– 34–45
Pasko Lin	– 419–421
Pauell Kolin	– 421
Perina Rudolf	– 401–408
Plyuşş İvan	– 120
Polad Bülbüloğlu	– 141,142,143,247
Puşkin Aleksandr	– 257–261
Putin Vladimir	– 163,253,260,274,379,386,387
Rasizadə Artur	– 143
Rau Yohannes	– 149
Reyqan Ronald	– 89
Rəhmonov İmaməli	– 49
Rəsulzadə Məmmədəmin	– 330
Rizayev Ramiz	– 247
Rotaru Sofiya	– 105
Ruhani	– 412,413
Rzayeva Mətanət	– 100–122
Sapmaz İrfan	– 81
Severin Adrian	– 389–396
Sezər Əhməd Necdət	– 57,363,364,398
Səməd Vurğun	– 14
Sianuk Norodom	– 416
Sinyavskaya Tamara	– 292
Solovyanenko Anatoli	– 105,106
Stroyev Yeqor	– 415
Şevardnadze Eduard	– 88,109,110,168–213,365
Şirak Jak	– 54,123
Şirvani Seyid Əzim	– 258
Şöyübov Zahid	– 11
Şröder Gerhard	– 148
Şvetsova Lyudmila	– 242–256
Təhmasib Rza	– 282,287
Tələt paşa	– 366
Tito İosip	– 353
Topçubaşov Əlimərdan bəy	– 330
Tuncər Ərtoğrul	– 34–45
Tsyau Tszemin	– 146
Uilson Ross	– 61–64
Usubov Ramil	– 379–387
Vaqif Molla Pənah	– 14
Vike – Freyberq Vayra	– 417
Yarov	– 245
Yevaniya İrina	– 100–122
Yılmaz Mehmet	– 34–45
Yusifbəyli Nəsim bəy	– 330
Zəngin Gürkan	– 72–85
Zlenko Anatoli	– 295–311

Coğrafi adlar göstəricisi

Abxaziya	– 85,108,109
Almaniya	– 148,149,235–239
Amerika Birləşmiş Ştatları	– 54,58,59–60,61–64,80,82,88,90,91, 92,95,125,151,152,153,157,170,171, 172,179,186,190,194,195,238,271, 273,307,342,343,366,367,368,390, 401–408, 419–421,435
Anadolu	– 41,42
Ankara	– 36,110,137,176,187
Aralıq dənizi	– 137
Asiya	– 181
Avropa	– 181,187,204,236,252,266,271,305, 355,367,431
Avstriya	– 315
Bakı	– 10,12,35,41,47,48,49,50,56,57,58, 60,66,67,68,70,71,98,99,123,125, 144,145,146,147,148,149,158,161, 163,164,166,169,180,181,192,231, 232, 240,241,250, 251,257,259,260, 276,277,278,280,294,296,312,313, 314,315,324,329,340,377,389,397, 398,399,400,409,415,416,417,418, 421,439
Balkan (yarımada)	– 85,307
Batumi	– 79
Belarus	– 56
Berlin	– 366
Biləsuvar	– 115
Botsvana	– 144
Böyük Britaniya	– 86–97,157,186
Braziliya	– 48,169
Buxara	– 366
Ceyhan	– 79,137,365
Cənub-Şərqi Avropa	– 176,182,190
Cənubi Asiya	– 334
Cənubi Qafqaz	– 86,172,175,184,185,187,193,201, 205,329,330,392
Cənubi Osetiya	– 108,406
Çeçenistan	– 108,383
Çexiya	– 397
Çili	– 68
Çin	–146,214–217
Dağıstan	– 386
Dağlıq Qarabağ	–37,80,109,139,161,164,172,193, 217,307,308,342,368,390,392,396, 403,404,405,406,407,420,423,425, 434
Daşkənd	– 108
Dehli	– 354
Əfqanıstan	– 304,363,364
Əlcəzair	– 388
Ərzurum	– 365
Fransa	– 51-55,95,123,186,300,342,368,390, 406,435
Gədəbəy	– 336
Gəncə	– 84,324
Gürcüstan	– 39,80,85,100–122,137,168–213, 329,363,365,406
Hindistan	– 284,350–358
Hyuston	– 271
Xarkov	– 300

Xəzər dənizi	– 75,76,77,85,128,129,130,172,179, 182, 186,188,189,190,202,203,264, 309,311,365,384,385,386,428
Xocalı	– 89
İraq	– 152,153,155
İran	– 75,76,77,78,82,212,384,410–414
İrlandiya	– 89,92
İspaniya	– 233,234,430
İsrail	– 89
İstanbul	– 43,45,79,187
İsveçrə	– 167
İtaliya	– 92,157,240,241
Kamboca	– 416
Kələki	– 84,325
Ki–Uest	– 79
Kişinyov	– 108
Kiyev	– 108,311
Koreya XDR	– 50
Krasnodar (RF-da vilayət)	– 264
Küveyt	– 150–155
Qafqaz	– 85,172,175,182,201,263,380
Qara dəniz	– 182,190
Qazax	– 324
Qazaxıstan	– 41,77,79,179,203,289,314,384,386
Qərbi Avropa	– 190
Qırğızıstan	– 41
Latviya	– 417
Leninqrad	– 283
Lesoto	– 145
Macarıstan	– 313
Mali	– 69
Meksika	– 67
Mədinə	– 165
Məkkə	– 165
Mərkəzi Asiya	– 282,406,421
Milan	– 240,241
Moldova	– 98,102,112
Moskva	– 12,14,30,83,106,107,158,160,161, 164,242–275,291,325,332,383,386
Naxçıvan	– 83,84,258
Naxçıvan MR	– 161
Nigeriya	– 147
Norveç	– 186
Nyu-York	– 58,59–60,61–64,153,164,170,171, 194, 238,340,355,419
Odessa	– 299
Oman	– 418
Orta Asiya	– 38,85,36
Özbəkistan	– 41,98,100,102,111,112
Paris	– 54,79,164,340
Pekin	– 98,216
Polşa	– 336
Racəstan	– 354
Rumıniya	– 125,391
Rusiya	– 13,36,54,77,78,95,106,125,126,132, 156–166,182,183,186,190,203,212, 229–231, 242–275,299,334,336,342, 357,368,371,379–387,390,406,415,435
Sabirabad	– 114,115,117
Saxalin	– 357
Sankt–Peterburq	– 163
Səudiyyə Ərəbistanı	– 70,71
Sibir	– 264,265,273,357

Slovakiya	– 300
Soçi	– 79,82
Strasburq	– 100
Sumqayıt	– 324
Supsa	– 181
Şanxay	– 216
Şərqi Asiya	– 334
Şərqi Avropa	– 176
Şimal dənizi	– 265
Şimali Amerika	– 431
Şimali Qafqaz	– 108,380
Tacikistan	– 49
Tbilisi	– 108,175,182,191,192,366
Tehran	– 77
Tuluza	– 123
Türkiyə	– 34–45,57,72–85,137,174,175,179, 185, 186,187,205,212,284,362–368, 398,399,400
Türkmənistan	– 41,77,78,384,386,409
Tümen	– 264,273
Ukrayna	– 98,100–122,190,247,295–311,336
Uqanda	– 232
Uzaq Şərq	– 334
Vaşinqton	– 58,59–60,61–64,153,164,170,171, 194, 238,355,419
Vatikan	– 312
Yaxın Şərq	– 85,405
Yalta	– 295
Yaponiya	– 430
Yelenendorf	– 236
Yunanıstan	– 181
Zaqatala	– 386
Zaporojye	– 299,300

Kitabı çapa hazırlayan *Tofiq Babayev*

Rəssamı	<i>Fuad Fərəcov</i>
Texniki redaktoru	<i>Zoya Nəcəfova</i>
Yığım üzrə operator	<i>İlhamə Kərimova</i>
Kompüter tərtibatı	<i>Məhəbbət Orucov</i>

Cildin hazırlanmasında AzərTAc-ın materiallarından istifadə olunmuşdur.

«Tayms» qarnitur. Formatı 60x90 1/16. Ofset kağızı 1. Şərti çap vərəqi 32,0.
Uçot vərəqi 32,5. Tirajı 5000. Müqavilə qiyməti ilə.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı – Mehdi Hüseyn küç. 61. dalan 2, ev 3.
“Qismət» Nəşriyyat, Poliqrafiya və Ticarət LTD tərəfindən çap olunmuşdur.